

ANUL III

2

1960

REVISTA ARHIVELOR

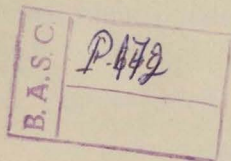
ORGAN AL DIRECȚIEI GENERALE A ARHIVELOR STATULUI DIN R. P. R.

Pe copertă: Localul al Arhivelor Statului din Iași.

DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI
DIN
REPUBLICA POPULARĂ ROMÎNĂ

REVISTA ARHIVELOR

2

ANUL III

BUCUREȘTI

1960

COMITETUL DE REDACȚIE:

I. PARASCHIV, *redactor responsabil*; V. BUCICOV, *red. resp. adjunct*;
C. TIMARU, *red. resp. adjunct*; FL. BOERAȘ; T. KAPLAN; I. LEONTE; P.
MATEI; I. MĂRCUȘ; M. REGLEANU; V. TRANDAF.; GH. UNGUREANU

REVISTA ARHIVELOR

apare de 2 ori pe an

Redacția: București, B-dul 6 Martie nr. 29, raionul V. I. Lenin — Telefon 13.37.77

Abonamentele se fac prin oficiile poștale de la orașe și sate.

IMBOGAȚIREA DEPOZITELOR ARHIVELOR STATULUI DE LA IAȘI CU MATERIALE DOCUMENTARE *) ÎN ANII REGIMULUI DE DEMOCRAȚIE POPULARĂ

GH. UNGUREANU

Arhivele Statului aduc o importantă contribuție la dezvoltarea mereu crescândă a activității culturale și științifice din țara noastră pe drumul construirii socialismului. Chemată la o viață nouă, prin sprijinul acordat de partid și guvern, vechea instituție a Arhivelor Statului cu totul neglijată în trecut, s-a transformat într-o instituție cu un conținut nou, care se străduiește să țină pas cu noile euceriri ale culturii și științei, în revoluția culturală din țara noastră. În activitatea sa de cercetare ea se sprijină pe învățătura luminoasă a marxism-leninismului.

În același timp Arhivele Statului, prin noua organizare și dezvoltare a activității arhivistice, au putut să contribuie substanțial la documentarea aprofundată a unor colective însărcinate cu rezolvarea unor probleme cu caracter economic¹⁾, politic și ideologic, printr-o largă folosire a materialelor documentare, considerate astăzi bun al întregului popor.

Toate materialele documentare aflate pe întreg teritoriul patriei noastre astăzi fac parte din Fondul Arhivistic de Stat, care este administrat de către Arhivele Statului prin organele sale centrale, regionale și raionale, avînd la bază o legislație izvorită din grija deosebită care se dă astăzi păstrării, evidenței și folosirii arhivelor. Prin aceasta, vechea instituție a Arhivelor Statului s-a transformat radical și se situează pe o poziție cu totul nouă, făcînd posibilă adunarea în vechile și noile depozite create după 1951, a multor și valoroase materiale documentare, care stăteau risipite și supuse distrugerii.

Arhivele Statului de astăzi sînt cu totul deosebite de cele din trecut, care erau depozite sărace de arhive moarte, ieșite din uzul practic al insti-

*) Prin materiale documentare înțelegem: Documente originale, copii sau fotografii, corespondență oficială și particulară, hărți și planuri, schițe, desene, stampe, manuscrise ale lucrărilor științifice, literare și artistice, memorii și jurnale, afișe, chemări, proclamații, sigilii de orice fel, negative și pozitive de fotografii și filme, materiale de înregistrări fonice etc. ... (*Decret pentru înființarea Fondului Arhivistic de Stat al Republicii Populare Romîne*, art. 2 în „Buletinul Oficial” nr. 19 din 26 iulie 1957).

¹⁾ I. Paraschiv, *Folosirea arhivelor în construirea socialismului*, în „Revista Arhivelor”, 2/1959, p. 46-57.

tuțiilor de stat și a căror folosire era cu totul întâmplătoare. Spre acest cimitir al arhivelor din trecut se aduceau din cînd în cînd, cu forme sau fără forme, dosare sau registre care nu mai erau necesare instituțiilor, pînă cînd micile depozite destinate Arhivelor Statului au devenit neîncăpătoare. Cum totuși instituțiile nu aveau loc de păstrare pentru arhivele vechi, problema se rezolva prin aruncarea lor în poduri, pivnițe sau magazii de unde unele, înainte de a fi distruse în întregime, luau drumul fabricilor de hîrtie sau negustorilor cu hîrtie maculatură²⁾.

Arhivele Statului înainte vreme, fiind știrbite în autoritatea lor prin lipsa de interes din partea statului, care nu le acorda sprijin material sau moral, nu erau în măsură să-și îndeplinească scopul pentru care fuseseră înființate și pentru care luptaseră vechii arhiviști. În zadar spunea Asachi că arhivele sînt „materialuri istoricești“. Neauzit a rămas poetul Vasile Alecsandri cînd a spus că „*Arhiva unui Stat este o avere publică ce merită cea mai de aproape îngrijire a Cîrmuirii!*“. Acestea au rămas doar voci care s-au pierdut în haosul politic și administrativ din vremurile de tristă amintire. Arhivele Statului nu-și puteau aduce la împlinire scopul pentru care fuseseră create, în condițiile unei orînduiri sociale în care problema păstrării și folosirii materialelor documentare era neglijată în mod condamnable.

Clasa dominantă, abuzivă și ignorantă, deținătoare a celor mai multe materiale documentare, dintre care multe însușite pe nedrept din arhivele instituțiilor, ascundea aceste valori ale țării după uși ferecate, împreună cu aurul adunat din exploatarea nemiloasă a celor ce munceau. Multe materiale documentare au fost transportate în alte țări, unde deținătorii le credeau mai în siguranță. Ascunderea acestor documente era explicabilă în orînduirea socială din trecut deoarece multe din ele oglindeau rășluirile de pămînturi ale țărănimii libere, invoieli și contracte asupraitoare ale clăcașilor, abuzurile, jafurile din vistieria țării, exploatarea nemiloasă a clasei muncitoare și, în general, putregaiul unei societăți în descompunere. Era firesc ca aceste materiale documentare să nu poată ajunge în Arhivele Statului, chiar în condițiile în care puținele cercetări istorice nu se îndreptau decît tot spre problemele care conveneau orînduirii sociale respective. De asemenea materialele documentare create sau aflate în stăpînirea altor instituții particulare, comitete și societăți, case de comerț, fabrici, bănci, școli particulare, farmacii, spitale etc., parte s-au distrus, iar parte au rămas la unii din membrii sau acționarii principali ai arătatelor instituții particulare.

Lupta arhiviștilor din trecut, de a aduna în depozitele Arhivelor Statului materialele documentare aflate și în mîini particulare, a rămas de cele mai multe ori fără nici un rezultat³⁾.

²⁾ Gh. Ungureanu, *Cu privire la selecționarea arhivelor și eliminarea materialelor nefolositoare*, în „Revista Arhivelor“, 1/1959, p. 91—108.

³⁾ Dezinteresul pentru păstrarea materialelor documentare a vechii orînduiri burghezo-moșierești se oglindește cu prisosință în legislația arhivistică din trecut, care a făcut posibilă împămîntenirea unor acțiuni arbitrare, neștiințifice și uneori incorecte, puse în practică chiar de acei care prin funcțiile care le exercitau aveau datoria să respecte principiile elementare ale arhivisticii. Totodată această legislație a încurajat dezvoltarea unui comerț particular cu materiale documentare sustrate uneori din arhivele publice, cu timbre vechi, manuscrise sau sigilii, din care unele au ajuns peste hotare.

Materialele documentare adunate în Arhivele Statului de la Iași pînă în anul 1944

Pentru ținerea evidenței materialelor documentare s-au înființat încă din anul 1832 două registre: registrul nr. 1 destinat evidenței „documentelor publice“, iar al doilea „actelor particulare“.

Sub denumirea de *documente publice* se înțelegeau „acturile pămîntului (țării) venite de pe afară și din lăuntrul țării, în principii și legiuiri obștești, precum hatîșerifuri, legiuiri din pravile, legiuiri de obiceiuri, hrisoave, anaforale, pronomii (privileghii) și altele de acest fel privitoare către Principat“, iar sub denumirea de *acte particulare* se înțelegeau „acturile de principii particulare“ adică dosarele și condițiile create în instituțiile administrative și judecătorești.

Fiecare depunere, care consta de multe ori chiar dintr-un singur dosar, condică sau document foaie volantă, constituia un transport; în acest fel cele două condici au început cu transportul nr. 1, iar pentru identificare se adăuga și numărul inventarului (opisul) cu care erau trimise. Ca evidență, fiecare dosar, condică sau document are scris pe ele numărul transportului (Tr.) al opisului (Op.) și numărul curent din opisul respectiv.

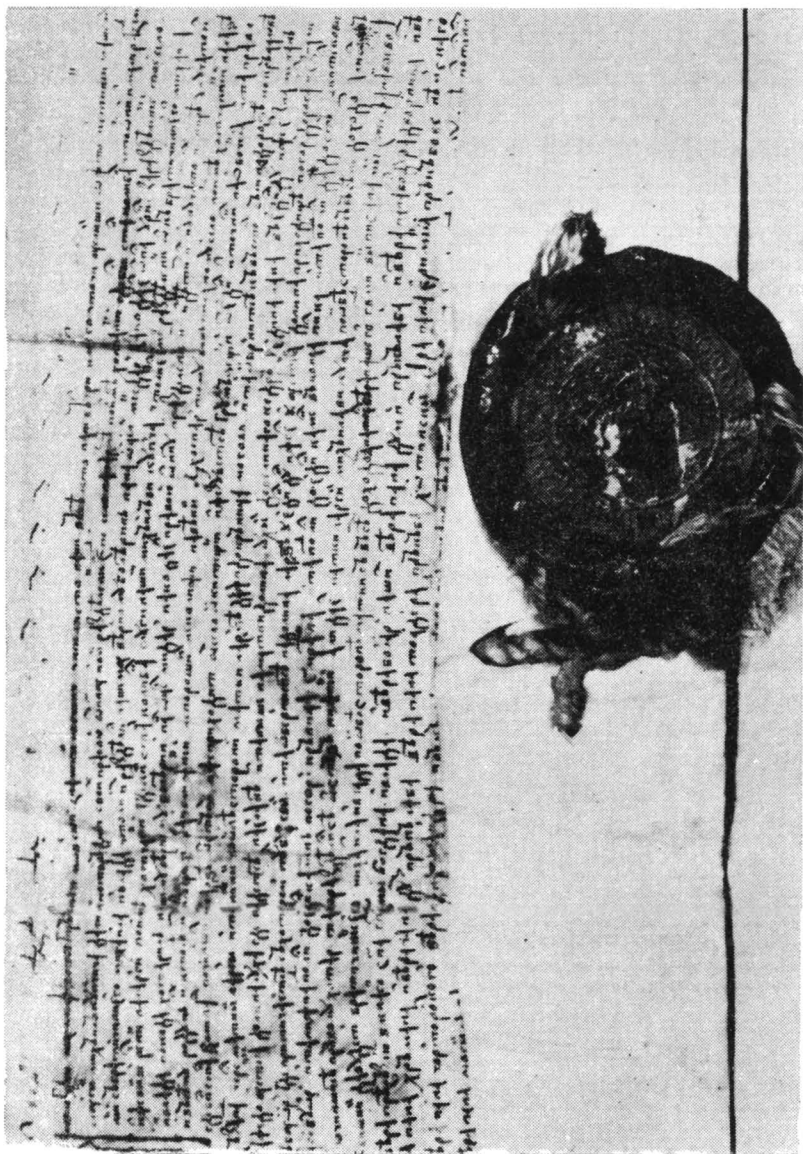
Prima depunere de „acte publice“, trecută în condica nr. 1, s-a făcut la 12 octombrie 1832 și consta din 31 documente de proprietate a casei lui Costache Cananău din Iași, cumpărată de Stat în 1832 și destinată pentru arestul orașului. În 1833 Kisselev trimitea spre păstrare în Arhiva Statului de la Iași două „hrisoave sobornicești“, care desigur fuseseră folosite în lucrările comisiei de elaborare a Regulamentului Organic. Acest gest oglindea aprecierea⁴⁾ înaltă pe care o acorda Kisselev tinerei instituții.

Urmînd exemplul lui Kisselev și în dorința de a îmbogăți, totodată, „cele două bolte“ destinate Arhivei Statului, Asachi a depus în 1834 o hartă a Moldovei, alcătuită de polcovincol Berghenhain. Era primul material documentar depus în păstrarea Arhivelor Statului de la Iași care nu intra în cele două categorii de materiale documentare amintite mai sus, ca și „steagul principatului Moldovei“⁵⁾ și 5 „palme domnești“ de fier, sau sigiliile de metal ieșite din uz. Toate acestea au fost înregistrate în aceeași condică, la un loc cu documentele, iar de la un timp s-au înregistrat aici și diferite publicații oficiale (Monitorul Oficial și altele), periodice și cărți. Tot aici s-au inventariat și cîteva condici de documente, precum și manuscrisul

⁴⁾ „La tenue des Archives de l'Etat, spunea Kisselev în 1831, étant un objet qui mérite toute l'attention du gouvernement et la surveillance en étant dévolue au Grand Vornic de l'Intérieur, je l'invite à vouloir bien me faire un rapport sur les mesures prises à cet égard si celles-ci ont été portées à la connaissance des autres autorités qui doivent s'y conformer et si la plus parfaite régularité et observée dans la tenue de ces Archives, en les plaçant par ordre de dates et de matières et en les inscrivant d'après leur numero dans un registre à ce destine“. (*Arhivele Statului, 125 ani de activitate*, Buc., 1957, p. 29).

⁵⁾ Nu se mai găsește astăzi în păstrarea Arhivelor Statului. Poate să fi fost distrus de incendiul din 1880.

original al Regulamentului Organic, ediția din 1835⁶⁾, obținute cu multă greutate de la Mitropolie⁷⁾.

1.497 (7065) martie 15. — Pergament original de la Ștefan cel Mare achiziționat în 1958 (Arh. St. Iași, doc. P. 678/1).

⁶⁾ Asachi, încă din 1844, se străduia să aducă în Arhiva Statului manuscrisul original al Regulamentului Organic din 1831, însă fără nici un rezultat (Gh. Ungureanu, *Despre manuscrisul original al Regulamentului Organic Moldovean*, în „Studii și Cercetări Științifice“, Istorie, Academia R.P.R., Filiala Iași, VIII, 1). Manuscrisul original ediția din 1835 a fost furat în 1872 de la Arhivele Statului

Accastă formă de evidență, cu totul greșită se constată din condica amintită în care se înregistraseră pînă la anul 1912 abia 2290 piese, majoritatea fiind sigilii, monitoare oficiale și cărți. Din acest an registrul a fost părăsit, în locul lui alcătuiindu-se o nouă evidență pentru documente foi volante pe pachete și un registru pentru bibliotecă, celelalte piese rămîind cu vechea evidență.

În ceea ce privește colecția de documente, în anul 1926 se ajunsese cu înregistrarea la pachetul 71. Pînă la această dată s-a inventariat un număr de 3955 documente, din care doar cîteva din secolele XV-XVIII. După 1926 colecția a crescut într-o oarecare măsură, datorită strădaniei unor arhiviști care căutau să salveze ce se mai putea salva din distrugerile masive de arhive vechi, de către așa numitele „societăți de binefacere“ cărora, prin legi neechilibrate, li se dăduse privilegiul de a cumpăra, cu prețuri derizorii, arhivele vechi de la instituții și de a le vinde pe piață cu prețuri înzecite. Instituțiile care aveau arhivele ieșite din uz, aruncate prin poduri și subsoluri, se grăbeau să scape de acest balast, ce zăcea în mare neorînduială și fără nici o evidență.

La intervențiile Arhivelor Statului, care se străduiau să salveze materialele documentare ce începuseră să apară la băcănii ca hirtie de ambalaj⁸⁾, se luau măsuri ca instituțiile să nu mai predea arhivele fără ca mai întii să le selecționeze un delegat al Arhivelor Statului. Cheltuielile de deplasare necesare pentru delegatul Arhivelor Statului erau lăsate în seama ziselor societăți sau a instituțiilor care, de cele mai multe ori, se eschivau de a face aceste cheltuieli, încît dispozițiile salvatoare date de Arhivele Statului erau ocolite.

De cîte ori un delegat mergea totuși la instituții găsea, în afară de arhiva propriu zisă, materiale documentare deosebit de importante. Din acestea, atît cît putea transporta cu posibilități personale, le aducea la Arhivele Statului. Celelalte rămîneau în păstrarea instituției, care de multe ori le dădea după plecarea delegatului Arhivelor Statului, achiziționarilor de hirtie maculatură.

În anul 1939 situația colecției de documente de la Arhivele Statului din Iași, după o sumară situație dată de Inventarul Arhivelor, tipărit atunci, era următoarea :

10.013 documente inventariate, dintre anii 1438—1918 ;

23.818 documente neinventariate, dintre anii 1769—1900, deci în total existau 33.831 documente foi volante.

din Iași, în împrejurări necunoscute. După 1944 a fost cumpărat de la o persoană particulară de Muzeul Romîno-Rus din București.

⁷⁾ *Îndrumător în Arhivele Statului Iași*, II, p. 174—177. „Ceva despre greutățile întîmpinate în trecut la stringerea documentelor în Arhivele Statului din Iași și despre așa numitele „Condici Asachi“.

⁸⁾ Un articol apărut în ziarul *Timpul* din 11 iunie 1937, privitor la distrugerea arhivelor, se încheia cu următoarele ; „Musterei atenție la băcănie că la Arhivă slabă speranță“, iar ziarul *Universul* din 1938, într-un articol „verificați arhivele“, arată cum un particular cumpărase de la un măcelar documente foarte importante. (*Revista Arhivelor Statului*, VII, 2, 1947 p. 259—260). Arhivele Statului stăteau neputincioase în haosul creat arhivelor de o legislație insuficientă.

Arhivele instituțiilor desființate, sau cele care ieșiseră din uzul practic al instituțiilor existente, formează a doua și ultima grupă de materiale documentare din vechile depozite ale Arhivelor Statului de la Iași.

Chiar de la început, depunerea lor spre păstrare s-a făcut fără a se urma un criteriu științific. De-a lungul anilor, depunerile de arhive create în diferite registraturi au fost în general determinate de faptul că instituțiile se grăbeau să scape de balastul arhivelor care nu le mai erau necesare. Atît timp cît a existat spațiu în depozit, Arhivele Statului le-au primit fără nici o triere din punctul de vedere al valorii lor istorice, așa încît în scurt timp, Arhivele Statului au fost puse în situația de a nu mai putea primi nici un material, din cauza lipsei de spațiu. Au fost ani la rînd, mai ales după 1861, cînd nu s-a primit nici un material documentar.

Legea din 1925 pentru organizarea Arhivelor Statului obliga instituțiile să depună arhivele lor numai după ce împlineau 30 de ani vechime. Lipsa de depozite, lipsa de materiale, lipsa banilor pentru transport și, în general, lipsa totală de grijă în trecut pentru arhive, a făcut ca în Arhivele Statului să nu intre nici măcar arhivele prevăzute de lege. Pe lîngă aceasta și termenul de 30 de ani, aplicat pentru toate materialele documentare fără nici o deosebire, și lipsa oricăror obligații pentru instituții de a-și păstra arhivele în bune condițiuni, a determinat, pe de o parte, distrugerea arhivelor la instituții, iar pe de alta rămînerea mereu în urmă a Arhivelor Statului de la Iași în ceea ce privește îmbogățirea depozitelor sale cu materiale documentare.

În anul 1939 se găsea în păstrarea Arhivelor Statului de la Iași un număr de 631.969 dosare și condici începînd cu anul 1786⁹⁾. În depozite acestea nu se aflau grupate pe fonduri, ci pe transporturi, așezate în diferite locuri în ordinea intrării.

Data cea mai recentă a majorității arhivelor depuse nu depășea atunci anul 1900 și numai puține depuneri cuprindeau și materialele intrate după acest an. Dintre instituțiile mai importante doar Primăria orașului Iași și Consiliul de Război aveau arhivele depuse pînă în anul 1905, Prefectura de Poliție Iași pînă la anul 1919, iar de la Curtea de Juri existau, pînă în 1925, doar 45 dosare răslețe.

⁹⁾ Cea mai veche unitate de păstrare din grupa arhivelor este o condică din 1763, „Sama Visteriei“, care fusese împrumutată la București încă din 1903 și nerestituită; în 1939 nu a mai fost prinsă în inventarul tipărit. Condica găsită după 1951 și readusă la Iași, s-a integrat fondului respectiv. Asemenea și alte multe materiale au fost împrumutate „provizor“, din care o parte au fost găsite și restituite după 1944.

Înainte de a ajunge la Arhivele Statului, din arhivele vechi ale unor instituții din Iași au fost luate diferite dosare sau condici de către unii cercetători din trecut, care nu le-au mai restituit. Ulterior parte din acestea au ajuns în diferite locuri. Astfel, din vechile sămi ale Visteriei Moldovei nu au ajuns decît unele la Arhivele Statului din Iași; citeva se găsesc la Biblioteca V. A. Ureche din Galați, la Academia R.P.R. și altele la Biblioteca M. Eminescu din Iași. Din arhiva veche a Mitropoliei Moldovei, care ar fi trebuit să ajungă la Arhivele Statului din Iași, prin anii 1894–1900 au fost luate peste 4000 documente și duse cu căruța la București, la Academia Romînă, unde au fost primite ca „donatie“ din partea mitropolitului Iosif (Arh. St. Iași, Ms. 1637, Inventar de „donția mitropolitului Iosif“. Inventariere sumară: „Un pachet cu scrisori mai netrebnice în mai multe pricini“, sau „O pungă de piele cu 19 bucăți documente).

Asupra arhivelor întreprinderilor particulare Arhivele Statului nu aveau nici o competență și, prin urmare, în depozitele sale nu se găseau asemenea valoroase materiale documentare.

În anii ultimului război mondial arhivele în general au suferit pierderi deosebit de mari. Dacă materialele documentare adunate în depozitele Arhivelor Statului de la Iași au fost salvate în cea mai mare parte¹⁰), arhivele

Предисловіе

и искѣствѣ, тѣхъ стѣтъ, тѣхъ дѣла, и дѣдѣственна: колыми же паіе в сщ҃енномѣ писаніи, ѣже єсть премѣдрости гл҃бѣина и вышота.

Семѣ оубѣ сщ҃енномѣ писанію, во прѣвыхъ єсть таѣрѣдѣ и извѣстѣное наставленіе, дѣхъ премѣдрости, и дѣхъ разѣма, но по тѣмъ подобаетѣ вслѣдски просити ѡ оца свѣтѣ.

Тѣже оу҃гнїи оупорѣдленіе. ѡ нихъ же во прѣвыхъ єсть грамматїка. Тѣа до тѣхъ орѣдїе и наставникѣ и искѣвнїи дѣлатель, на дѣлатѣ наїс прѣво писати, в разлагомѣтвїихъ же бѣзъ погрѣшнѣо гл҃ати, в прѣднѣ же и недобораздѣмннѣомѣ сочиненіи, сподобитѣ и хѣдожитѣ раздѣраїти же и разсѣдрѣїти. Тѣакоже в сѣждѣ дїалектѣ свѣдѣства разпознапати

на Грамматїкѣ

паїти, и на своѣ дїалектѣ іа҃гнѣо и дїстѣ прѣводїти.

Єаже (сславенскїа гл҃ю грамматїки) недѣлаткомѣ, ѡдѣлазани сѣще мнози прѣводнїцы покѣснїиша сѣ славїноскїа, и и҃нїхъ дїалектѣхъ прѣводїти, в недѣдѣдѣ послїжнѣ бѣгословскїхъ и догматїкскїхъ писанїяхъ, и҃ндѣ же и во исторїалнїхъ не малѣо погрѣшїиша, и погрѣшѣаютѣ. Іакоже сїе ма҃жно познати и ѡ мнѣшихъ примѣрѣхъ, в исправленїи кнїгъ. Гл҃хъ ѡ премѣдрѣхъ ма҃хїма грѣка, зпанїемѣ и знанїемѣ фїлософа излѣчнѣо. и ѡ и҃нїхъ и҃нѣо парѣхъ прѣвода кнїгѣ же и писанїи.

Ѣще оубѣ такѣваїа стрѣтѣдѣ, и҃же и҃нїхъ дїалектѣхъ оу҃гнїемѣ разѣмѣ

Gramatica limbii ruse. Manuscris care a circulat în Moldova în secolul al XVIII-lea și alcătuit după gramatica lui Lomonosov (Arh. St. Iași, ms. 161).

instituțiilor publice și particulare, lăsate de izbeliște, au fost acelea care au avut cel mai mult de suferit. Această vreme constituie cel mai trist capitol din viața arhivelor din Moldova. În afară de puținii arhiviști aflați în acea vreme la Iași, care n-au preocupat nimic pentru salvarea materialelor documentare adunate de-a lungul anilor, nimeni pe atunci nu a schițat măcar un

¹⁰) În 1944, la 4 aprilie, au fost distruse de bombardament în gara București 2 vagoane cu 126 lăzi cu arhivă evacuată de la Iași. Atunci s-a pierdut parte din arhiva Secretariatului de Stat, precum și din alte diferite fonduri. La Iași, odată cu imobilul și rafturile respective, au pierit în flăcări resturi din unele fonduri arhivistice care rămăseseră neevacuate. Aceste nenorociri au cauzat pagube ireparabile, mărind sărăcia din casa Arhivelor Statului.

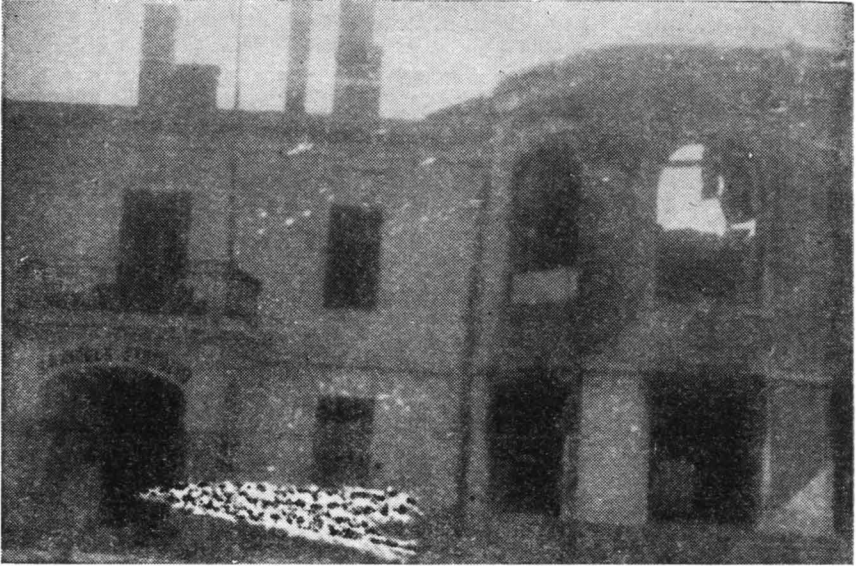
gest pentru salvarea acestui important tezaur cultural al țării. Unele instituții s-au evacuat și au lăsat arhivele fără nici o pază, iar altele le-au distrus prin ardere, luând în evacuare doar acte contabile sau arhivă curentă. Nici registrele de stare civilă n-au fost puse la adăpost. Oricine dorea o

Materiale documentare salvate din incendiul din 1944.

hîrtie pentru diferite întrebări, o putea lua nestingherit din arhivele aruncate prin casele pustii⁴¹).

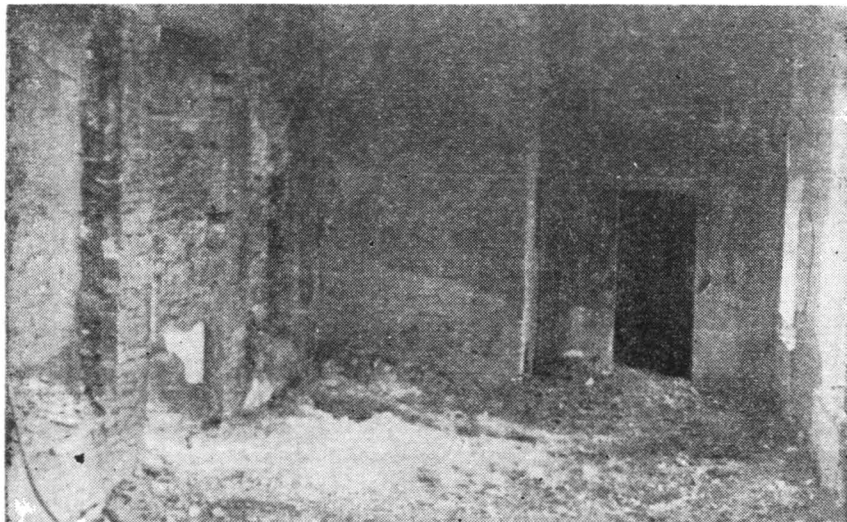
⁴¹) În curtea Comandamentului german din Iași, situat în casele Crupenschi, am văzut în luna mai 1944 cărări prin curte pavate cu condici vechi și volume din colecția Hurmuzache, legate în piele. În același timp, o parte din vestita bibliotecă de la Miclăușeni era aruncată în Siret. Într-un subsol al Palatului Administrativ din Iași erau aruncate grămezi de dosare și condici din arhivele instituțiilor care-și avuseseră sediul în acest imobil. În subsolul, cu ușile sparte, cîinii vagabonzi își făcuseră culcușuri în grămezile de arhivă. La hală și în diferite magazine se împachetau produsele alimentare cu hîrtie din arhivele aruncate și părăsite. În aceste condiții s-a găsit primul catalog scris de Ion Creangă la Școala din Trei Ierarhi (filele de la început lipsesc deoarece fuseseră utilizate), precum și două condici de procese verbale scrise în întregime de același mare scriitor pe cînd era institutor în 1865/1866.

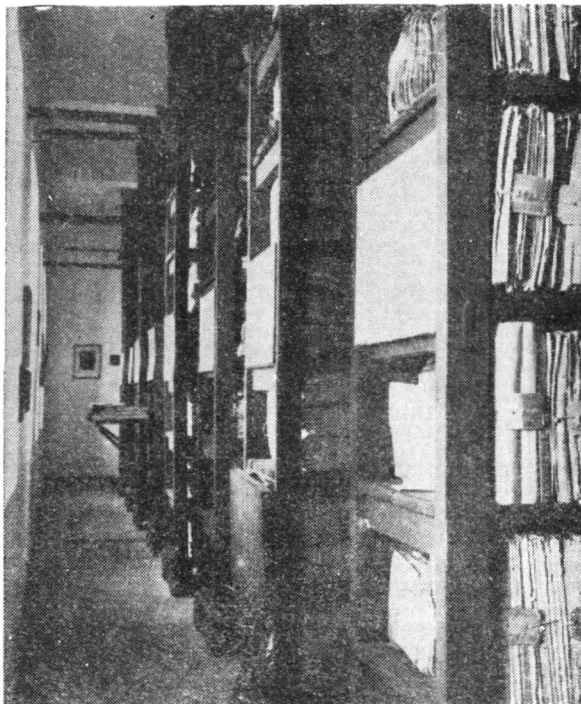
Imobilul principal al Arhivelor Statului din Iași după incendiul din mai 1944.

Imobilul principal așa cum arată astăzi.

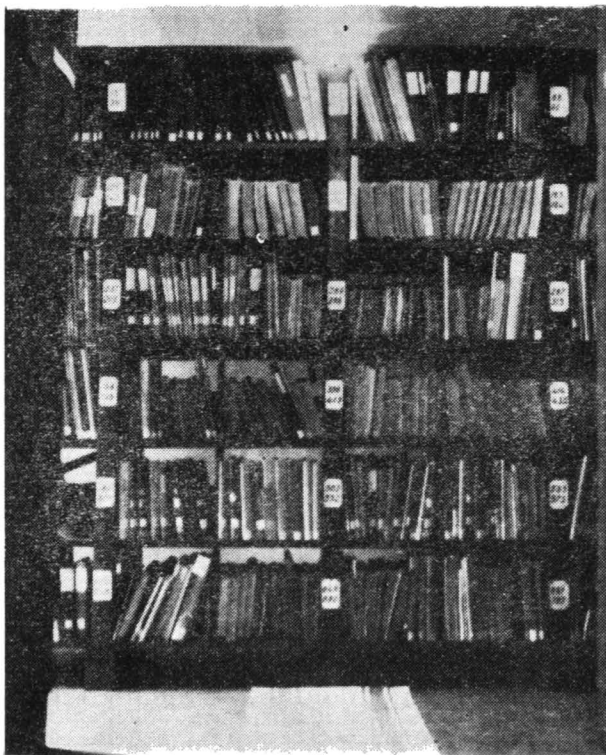
Unul din depozitele Arhivelor Statului din Iași după incendiul din 1944.

Același depozit în 1960.

Ziua de 23 August 1944, ziua eliberării României de sub jugul fascist, deschizind drum nou spre construirea noii societăți — societatea socialistă — în țara noastră, înseamnă și pentru vechea și oropsita instituție a Arhivelor Statului, începutul unei vieți noi.

Arhivele Statului de la Iași se găseau atunci într-o situație foarte grea. Imobilul de la Iași distrus, toate rafturile arse, peste 2500 lazi cu arhivă și circa 4 vagoane numai pachete cu dosare salvate „ca de la foc” depozi-

Depozit special amenajat în 1957 pentru inventare

tate în 4 localități din județul Gorj, unde fuseseră evacuate. În orînduirea burghezo-moșierească această situație ar fi dus cu siguranță la desființarea vechii instituții a Iașilor, iar materialele documentare dispersate prin diferite locuri ar fi fost lăsate pradă distrugerii.

Dar în Iași, orașul care suferise atât de mult în timpul războiului, se născuse o viață nouă. La chemarea partidului, toți oamenii muncii au pornit la refacerea lui, avînd ajutorul neprecupețit al Uniunii Sovietice. Instituțiile au fost readuse la Iași, fabricile au fost puse în funcțiune, s-au deschis școlile. Pe temelile noii orînduiri sociale, străvechiul Iași se ridica din mijlocul ruinelor, se scutura de lanțuri ca important centru de cultură al țării, în care și Arhivele Statului abia acum își găseau locul.

Materiale documentare adunate în Arhivele Statului de la Iași după anul 1944

Îmbogățirea depozitelor Arhivelor Statului din Iași, sărace în trecut, după cum s-a arătat, a cunoscut o creștere deosebită în anii care au urmat după 1944. Partidul și organele de stat au sprijinit în așa fel activitatea arhivistică, încât astăzi inventarele existente ne arată, cit se poate de clar, că atât din punct de vedere cantitativ, dar mai ales calitativ, materialele documentare intrate în ultimii 16 ani depășesc cu mult pe cele intrate în peste 110 ani, adică de la 1832, când au fost înființate Arhivele Statului, pînă la 1944.

Îmbogățirea depozitelor Arhivelor Statului de la Iași după 1944 s-a făcut pe următoarele căi :

1. Depuneri oficiale de arhive care nu mai erau necesare instituțiilor ;
2. Depuneri efectuate în urma unor dispoziții speciale ;
3. Materiale documentare descoperite și aduse de către arhiviști în urma cercetărilor făcute pe teren ;
4. Achiziții cu bani ;
5. Donații.

1. Pe calea întâia, acum fără limita celor 30 ani de stagiu la instituții, au intrat 410.844 dosare și condicii dintre anii 1832—1959. În preluarea arhivelor s-a pus accentul pe cele care erau ale instituțiilor cu o activitate mai importantă administrativă, economică sau socială, oferind prin aceasta cercetătorilor posibilități mai largi de cercetare și în special pentru problemele economice, sociale și politice contemporane.

A fost preluată astfel arhiva Primăriei orașului Iași dintre anii 1905—1919. Acest fond, care are 52.257 unități de păstrare dintre anii 1832—1949, oferă astăzi date importante atât cercetărilor științifice, cit și celor practice.

S-a preluat arhiva fostei Prefecturi a județului Iași pînă la anul 1919. Acest fond, în care se reflectă trecutul istoric al fostului ținut Iași — apoi județ — conține un număr de 21153 unități de păstrare dintre anii 1828—1919. Se găsesse aici multe dosare în legătură cu diferite probleme economice și politice contemporane. Subliniem importanța dosarelor intitulate „corespondență confidențială”, corespondență de cabinet sau corespondență secretă. Nepreluate la timp de către Arhivele Statului, multe dosare importante au dispărut, ca acelea privind răscoalele țărănești din 1907 în fostul județ Iași, care au fost vindute împreună cu alte dosare ca „hîrtie maculatură”, prin 1924, cînd s-a făcut o triere a arhivei fără consimțămîntul Arhivelor Statului.

Între fondurile arhivistice importante, intrate după 1944, este și cel al Parchetului general al Curții de apel din Iași, dintre anii 1892—1919. Cu multe lipsuri, aici s-au găsit totuși dosare cu corespondență în legătura cu răscoalele țărănești din 1907 din județele Iași, Vaslui, Botoșani, Neamț, Roman, județe care cădeau în competența Curții de apel din Iași, apoi dosare care conțin date privind mișcarea muncitorească și lupta partidului în ilegalitate.

De asemenea a fost preluat fondul arhivistic creat de către Rezidența ținutului Prut, dintre anii 1938—1940, fond deosebit de important pentru

Registru pentru Vizitatori:

M.

Observațiuni.

Anul
Luna
Ziua
Curent

1875
August
24.

5. Astăzi inspectând școala din Tansa am putut constata că starea acesteia cât și cel învecinat sunt foarte proști pentru școală, că elevii și-au putut uca la numărul de 50-60 căci locuitori în genere nu se împotrivesc la trimiterea lor. Dacă frecvența este mică, cauza e a se căuta numai în netrebnicia administrației comunale care privește școala ca un lucru de prisos, închinându-se un local neutilizat, în care pot încăpea abia treizeci de copii, lasă și acest local descoperit și în stare proastă, nu cumpără cărțile și utensiile necesare școlii și prevede peste tot sume nansommate în bugetul și pentru școală, în cât tot bugetul școlii e cât a treia parte din leșul Dnului primarilor. Vomde a cere lămuriri de la Dnul primar în această privință. Dnului au gând de civință de a se depărta din sală lăsând pe un membru al consiliului communal și pe un ajutor de notari în locul său ca să mi deie lămuririle cerute. Dnul primar au crezut de civință a mi trări ca pe egalul său și a lăsa inferior fără nici omenie în casa sa într-o parte în discuși asupra intereselor școlii. Vădela rea voință a acestor domni mă face să abțin de la comunicațiile ce mi le-ar fi putut face interesantului personajului. De la pușcărie.

Domnul invitatului este obligat prin aceasta să pretindă de la primărie: 1) închirierea unui local suficient pentru frecvența posibilă

1875 august 24. — Raport de inspecție făcut de Mihail Eminescu, ca revizor școlar, la școala din Tansa Vaslui. Școala era într-o stare mizerabilă. Cauza, arată Eminescu, era „netrebnicia administrației comunale care privește școala ca un lucru de prisos“ (Arh. St. Iași, ms. 1843).

ROMANIA

Iași 1907 Luni *aprilie* 3. sâmb
 PROCURORUL GENERAL
 DE PE LÎNGĂ

CURTEA DE APEL

DIN
IASI

N. 2335

Domnule Ministru.

Domnul Procuror de pe lângă Tribunalul Iași, cu raportul din 27 Martie mi-a făcut cunoscut că este informat că un număr de lucrători din atelierul gărei Pașcani, ar îndemna pe țărani la revoltă și că pleacă în anchetarea faptului. D^{ta} în ziua de 27 și 30 a lunii expirate, s-a constatat că între lucrătorii de la atelierul Gărei Pașcani sunt un mare număr de socialiști, că cu cât în timp mai înainte a venit un domn Alexandru Constantinescu din București, a ținut o conferință în sala Clubului Lucrătorilor din Pașcani, cu care ocazie ar fi răscolit portretele Majestăților lor Regele și Regina României, să fie scoase afara din sală și înlocuite cu portretele lui Karl Marx. Asistenții au aprobat și aplaudat pe conferențiar. Domnul Procuror a gărit înapoi portretele Majestăților lor Regele și Regina neatinse și la locul lor. Cu această ocaziune, d^{ta} a percheșionat și mai multe reviste socialiste. Pe baza lucrărilor încheiate, de d^{ta} la fața locului s-au imputat 10 lucrători, de la Atelierul Pașcani.

Domniet-Sala

omniet

Ministru de Justiție

1907, aprilie 3. — Raportul procurorului general Iași către Ministerul Justiției în legătură cu participarea muncitorilor de la Atelierele C.F.R. Pașcani la răscoalele țărănilor din 1907 (Arh. St. Iași, Parchetul general Iași, dos. 64/1907).

știrile pe care le oferă cercetătorilor asupra perioadei respective, privind județele Iași, Neamț, Botoșani, Roman și Suceava.

Fondurile arhivistice judecătorești — civile și militare — preluate după 1944, au îmbogățit considerabil izvorul de informare științifică și practică. Arhiva fostului Tribunal Militar din Iași, cu dosare de judecată pînă la anul 1921 și dosare de corespondență pînă la anul 1944, conține știri deosebit de prețioase mai ales pentru anii 1917—1920, privind influența imediată a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Dosarele de corespondență pînă la 1944 conțin știri importante în legătură cu mișcarea muncitorească și lupta partidului în ilegalitate. Asemenea documente importante se găsesc și în resturile de arhivă ale fostei Siguranțe și ale Comisariatelor de poliție din Iași, precum și în arhivele fostei jandarmerii (Inspectorat, legiuni, secții, posturi).

Tot după 1944 au mai intrat în depozitele Arhivelor Statului de la Iași și arhivele Camerei de comerț și industrie (1868—1950), ale Camerei de muncă Iași (1927—1948), Inspectoratului muncii (1938—1949), Camerei agricole (1925—1948), Inspectoratului VIII industrial (1917—1948), Directoratului VI ministerial (1931), Consilieratului agricol (1919—1931) și Inspectoratului administrativ Iași (1930—1949).

Naționalizarea întreprinderilor particulare a dus la îmbogățirea depozitelor Arhivelor Statului și cu arhivele acestora, cîte au scăpat de distrugere. Astfel, au intrat cîteva fonduri industriale, bancare și societăți particulare, fonduri inaccesibile altădată cercetătorilor: Fabrica Țesătura Iași (1907—1947), Societatea de credit urban Iași (1893—1951), Uzina Iași (1897—1948), Prima societate de economie din urbea Iași (1871—1947), Federala Iași (1918—1949) etc.

Au intrat apoi și importante arhive școlare, dintre care: Academia de Arte Frumoase (1859—1949), Conservatorul de Muzică (1917—1949), Inspectoratul general școlar Iași (1920—1948) etc.

2. În anul 1948 Arhivele Statului de la Iași primeau în depozite — conform legii publicate în Monitorul Oficial nr. 160 din 14 iulie 1948 — importanta colecție de documente și manuscrise deținută de către fosta Fundație din Iași. Aceasta era o dovadă în plus de atenția care se dădea instituției Arhivelor Statului, spre deosebire de trecut cînd, prin legi și dispoziții arbitrare, s-au înstrăinat din Arhivele Statului din Iași materiale documentare importante¹²⁾.

¹²⁾ Prin art. 16 al legii din 1862 se hotăra că Arhiva Statului de la Iași „rămîne provizoriu sub titlu de arhivă sucursală în acel oraș, cu depozite administrative și judecătorești“. Se și începuse transportul la București, cu harabalele, a unor fonduri mai importante. Vechii instituții de la Iași, pentru care luptase Asachi și poetul Vasile Alecsandri, i se rezerva doar dreptul de simplu depozit de acte administrative și judecătorești. A fost necesar protestul public al locuitorilor Iașului ca să se oprească această nedreptate ce se făcea Iașului, orașul Unirii. Ceea ce apucase să se transporte la București, acolo a rămas, descompletindu-se astfel fondurile de la Iași.

Art. 3 din regulamentul legii de organizarea Arhivelor Statului prevedea: „Documentele depuse în Arhivele Statului pot fi ridicate provizoriu, după cererea miniștrilor respectivi“. De întoarcerea lor în Arhivele Statului nu se vorbea nimic. Astfel, de-a lungul anilor, s-au cerut de diferite ministere unele dosare importante, care nu au mai fost restituite. Mai mult încă, de către Ministerul de

3351 April 2

MINISTERUL JUSTITIEI
9916 * - 2 APR 1907
REGISTRATURA

in numele Domnului
Procuror General al C. C.
K. Apel Iași
Hocopul

Domnule Ministru.

1907 - APRIL 1907

1907 - APRIL 1907

Sub-semnatele soții a lucrătorilor și delegați ai Atelierelor
C. F. Pașcani domiciliată în comuna Pașcani, județul Puceora,
venim eu cel mai profund respect să vă aduca la cunoștință Stm. Vostră,
Abstracțiile și schingiuirile celor suferiți soți și colegii noștri.
În ziua de 27 Martie 1907 sau rătăcit din Ateliera lucrătorii;
Petrușeu Gh., Popă, Petra, Ender Emanuel, Căndău Gh., Cristoforescu Iosif,
Albeșă Dumitriu, Salășiuș Nicolai, Zolnic Vladislav, Vălcău Kiriș,
Manolă Karol, Manolă Leontin, Tătu Gheorghe, duri la Dăruș
și închizi ne știind motivul pentru care sunt arestați. După două
orele 2 au fost supuși la torturile cele mai îngrozitoare, ne fiind
în stare să se mai ține pe picioare, fiind în vedere că mai mulți din
cești lucrători sunt suferinzi de anume bătă. Pe unu din lucrător
Dau Lucrător Petre din Regimentul 14 Pașcani, care amintit ca
relatând că îl împușcă două ori se supune la torturile ce se aplică lucrătorii
Și a dată Domnului Ministru mai aducea un caz la cunoștință Stm. Vostră
Căpătătorii Comuna Pașcani, anume Lefta, a slăit să cumperi de muncă
cau bani pe lucrătorii Vălcăușeu, tată din comuna Comuna, ca să
declare faptul cum că cești lucrători arestați sunt capi de revoltă
și instigatori ai țărânilor de și în numele comunei au fost încredințați
promitându-i numărului lucrător buni și seriori pentru mizeriile ce de
face.

Trăie.

Alui Ministru al Justiției București

1907, aprilie 2. — Petiția soțiilor muncitorilor din Atelierele C. F. R. Pașcani, către Ministerul Justiției în care cer eliberarea soțiilor lor arestați și torturați, fiind socoliți „capi de revoltă și instigatori ai țărânilor” (Arh. St. Iași, Parchetul general Iași, dos. 64/1907).

Colecția de documente se îmbogățea atunci cu peste 10000 acte vechi, între care 50 pergamente dintre anii 1411—1856, 19 manuscrise vechi, între care și acel al „Cronicii țării Moldovii“ copiat de Țicău la 1785.

3. Una din sarcinile principale pe care au avut-o arhiviștii, în ritmul nou de muncă de după 1944, a fost aceea de a face cercetări pe teren și a aduna toate materialele documentare care se găseau, în urma războiului, în situația pe care am arătat-o. Asigurându-li-se fondurile bănești necesare pentru deplasările ce aveau de făcut, arhiviștii au pornit cu tot elanul la îndeplinirea acestei sarcini, cercetând sute de localități. Rezultatele au fost deosebit de frumoase, depozitele Arhivelor Statului îmbogățindu-se pe această cale cu mii de documente, manuscrise diferite, cărți rare, reviste, stampe, hărți planuri, clișee, fotografii, sigilii care, nefiind în seama cuiva, oricând puteau să dispară¹³). Această muncă rodnică pe care a depus-o colectivul de la Arhivele Statului din Iași, este unul din cele mai frumoase capitole din istoria îmbogățirii depozitelor noastre. Fiecare se întrecea în a găsi ceva ca să aducă la instituție. Rapoartele delegațiilor care au cutreierat regiunea în lung și lat, oglindesc cu prisosință această trudnică dar totodată, rodnică muncă¹⁴).

În cercetările pe teren s-a dat o deosebită atenție găsirii de materiale documentare privind mișcarea muncitorească și lupta partidului în ilegalitate. Au fost cercetate, filă cu filă, grămezi de foi volante aruncate sub scări, sau prin poduri. Până la sosirea arhiviștilor multe se distruseseră. În aceste grămezi de foi volante, amestecate cu gunoaie, de multe ori au fost găsite documente deosebit de importante. Astfel, au fost găsite scrisori, manifeste

Externe cerându-se la București dosarele privind anul 1848 în Moldova, dosare ce făceau parte din fonduri arhivistice ce se păstrau la Iași, în loc să fie restituite, printr-un decret special au fost date spre păstrare Academiei Române (Decret nr. 747 publicat în Monitorul Oficial nr. 263 din 1 martie 1902).

Pe timpul când era director general al Arhivelor Statului din București B. P. Hașdeu, dacă intra în depozitele Arhivelor Statului de la Iași vreun document mai important, era de îndată cerut la București, de unde nu se mai întorcea (Arh. St. Iași, dosare de cancelarie pe 1877 și 1878).

La fel a procedat mai târziu și D. Onciu. În 1916, fiind la Iași, a ridicat 7 urice pe pergament care fuseseră depuse aici după incendiul Palatului Ocîrmuirii din 1880 (Arh. St. Iași, Ms. 1643).

¹³ În clopotnița ruinată a bisericii Toma Cozma din Iași erau aruncate cărți, broșuri și reviste dintr-o bibliotecă populară. Aici s-au găsit multe broșuri privind răcoalele țărănești din 1907, dintre care unele rarissime. Pe o grindă din biserica veche a satului Mădîrjac s-a găsit o carte tipărită în Rusia în secolul al XVII-lea cu interesante însemnări marginale doveditoare a circulației vechii cărți ruse în cultura românească. Într-o bașcă veche din Huși s-au găsit peste 2000 documente originale și copii, începînd cu secolul al XV-lea. În conacul pustiu de la Măclăușeni, pe lângă alte documente importante din secolul al XIX-lea, s-a găsit și un manuscris rar din 1734, foarte important pentru istoria vieții feudale. Tot acolo s-a găsit așa numita Condică scheiană. În podul unei biserici vechi din Tg. Frumos s-au găsit fragmente dintr-un manuscris slavon din secolul al XVI-lea.

¹⁴ În munca de teren arhiviștii au descoperit și piese de muzeu, pe care nu le-au neglijat. Acestea au fost date muzeelor locale, contribuind prin aceasta la îmbogățirea lor cu piese de valoare.

Despărțindu-se de documentele sau cărțile pe care le-au adunat cu grijă donatorii rămân încredințați că numai aici vor fi păstrate și folosite mai bine. Nu vom uita gestul unui muncitor de la Atelierele C.F.R. Ilie Pintilie din

S O L D A Ţ I I

Familile și copiii noștri mor de foame. Până când vom îndura noi suferințele astea? Unii dintre noi am fost din nou concentrați, alora nu ni s'a dat deloc drumul la vetrele noastre. Și pentru toate acestea? Săntătorii ne-au mobilizat ca să ne aibă gata pentru a ne trimite în potruva muncitorimei din orașele și satele noastre, până aceasta va încerca să se scape PRIN REVOLUȚIE de trântori. Ei vor să ne trimeată în Rusia, ca să înăbușim în sânge REPUBLICA MUNCITORILOR ȘI ȚĂRANILOR SARACI! Noi nu trebuie să ne ducem. Puterea stă în mâinile noastre. **AVEM CU NOI ARMELE.**

Nu uitați că soldații francezi au refuzat să se duca în Ucraina. Wilson împreună cu armatele americane sunt rechemate înapoi în America. Muncitorimea și soldații americani nu-i lasă să meargă împotriva eroilor revoluționari din Ucraina și Rusia mare.

Ofițerii ne mint când ne spun că vom fi trimiși să luptăm împotriva bandelor din Rusia sau Ucraina. Ei vor să ne trimeată în potruva REVOLUȚIEI. SARACIMEI, aruncată pe drumuri din cauza acestui război al boerilor, capitaliștilor și al împăraților.

Deaceia totărăși-vă să luptăm împotriva aceluia cari vor să ne trimeată la noi suferințe. Noi trebuie să luptăm numai pentru libertățile și dreptatea muncitorimei și țărâniei din România.

România trebuie să fie a celor care muncesc, nu a le-neșilor, a boerilor și a hoșilor de tot soiul.

Dați părăsiți cazarma LUAȚI ARMELE CU VOI.

**Trăiască Republica muncitorilor, soldaților și țăranilor!
TRAIASCA REPUBLICA RUSA!
JOS ASUPRITORII NOȘTRII!**

SOLDAȚII REPUBLICANI.

Citiți-I!

Povestiți-I!

Dați-I mai departe!

Manișet al soldaților republicani răspindit în Iași în 1918.

Iași, care, împreună cu alții, vizitind Arhivele Statului, după câteva zile ne-a adus mai multe cărți vechi spunând că aici este locul, deoarece, așa

moldovean (1831) și un manuscris conținând copia cronicilor lui Ureche, Miron Costin și Neculce. Apoi două scrisori de la I. L. Caragiale și una de la Eminescu. În 1958 s-au cumpărat 3 pergamente din secolul al XVI-lea, două broșuri rarissime ale juristului Flehtenmacher și un dosar cu date privind pe Ion Ionescu de la Brad. În 1959 s-a cumpărat și un document francez, scris pe pergament în 1332.

Până în 1944, în Arhivele Statului de la Iași erau doar trei documente originale de la Ștefan cel Mare, între 1947-1960 s-au achiziționat 15, din care trei nepublicate. În afară de aceste pergamente originale, după 1944 s-au mai achiziționat 47 surete sau copii și 126 regeste, tot de la Ștefan cel Mare.

¹⁷⁾ Colecția de documente a lui Artur Gorovei de la Fălticeni.

cum spusese altă dată nemuritorul Creangă, „altă făină se macină la moara noastră“.

Partidul Socialist, Com. locală a Sindicatelor

IASI

Muncitori, Cetățeni

Saracii și toarna ne e harașta de locală
frânt al clasei noastre

Dreptei noastre lupte pentru libertate și mai bine, clasa stăpânitoare trairă prin înclătinare grea
mă, îi răspunde cu promisiuni false și cu asasinare
cinică a tovarășilor noștri

Cu mănări nefarțite au încercat să zădărnicească
eșecul sforțarea poporului muncitor, prin corupție,
teroare și masacre au încercat să zugrume muncitorima.

Muncitorii ca producători sunt plătiți cu salarii
de foame, ca cetățeni împovărați cu biruri înecate,
bunzi fără lumină, sfraci, apă, în noroi și mizerie,
iar căd ne ridicăm să ne apărăm drepturile și li-
bertățile noastre suntem prizonieri și împușcați.

Cu masa de ipocrizi și mișucina, cu privilegiul
de jaf și exploatare clasa stăpânitoare duce la pe-
re poporul muncitor zădărnice așteptările, înclata
încrederea acordată oligarhilor

Revenind la muncitorima ceteriste nu sunt a

te-tare, guvernul tot amana soluția cea dreaptă, la
R. M. S. muncitorimea încearcă să-l teroaze, ca zădărnice
a agenților provocatori, a armatei și poliției. Muncitorima din
fabricile particulare este dată pradă
exploatarei patonale prin legile de încetare făcute
de guvern

Acetiași în poște și netatelegărit și vrenuri-
lor, nu vor să cedeze nimic din masa bogată a Je-
fuitei și ingenușerei poporului muncitor. Sub de-
ceșibile lor firme se ascund aceleși poște și aciași
ua contra noastră.

Nu se mai poate acorda nici o încredere șar-
tanilor de la guvern, nu mai e posibilă nici o
așteptare luptă hotărâtă pentru da singură scăpare din
condițiile mizerabile de viață.

Iarna se apropie și odată cu ea sporocle cor-
tegiul de lipsuri și chinuri.

Crampași cu donădejde de o situație care
trebuie să dispară, nu vor ceda decât când forța
noastră va sparge zăgăzurile alcațurii Socialiste de azi.

MUNCITORI

Sunteți singuri chemați să chezuim acestui
popor libertății d' cari are nevoie și drepturi-
poutu cari s' a jertit

și pentru că clasa stăpânitoare și d' vama
luptă hotărâtă și finală a vom i cepe noi în l' a

Consiliilor muncitoriei și a delegaților de fabrică
cu ajutorul cărora muncitorii pot înfrân exploa-
tarea și despotismul fără margini a patronilor și a
agenților lor și a introdus în fabrici vitarea, bălata
corupția și teroarea

Muncitori, cetățeni

Răbdarea va sfârși, ca și lupta hotărâtă a sună
Ori cari ar fi jertite și ori cari de g' a luptă ne am hotărât

Trălască greva Generală

**O grevă cum încă n'a știut-o și n'a simțit-o clasa
stăpânitoare până acum:**

**Prin luptă hotărâtă și cu prețul oricărui jertite
suntem gata să cucerim dreptul la viață.**

**Pregătiți-vă, la primul semnal la datorie; la pri-
mul strigăt de alarmă la posturi.**

**Pornim la luptă cu credința că avem o lume
de câștigat.**

Secțiunea Socialistă

Comisia Locală a Sindicatelor

1920. — Manifest găsit la parcheziția făcută de poliție la clubul
socialist internațional al muncitorilor de la C.F.R. Vaslui (Arh. St.
Iași, dos. 269/1921).

Îmbogățirea Arhivelor Statului de la Iași, pe căile arătate mai sus, a
necesitat înființarea și altor grupe de materiale documentare față de cele

două care existau pînă în 1944, adică fondurile arhivistice și colecția de documente foi volante. La începutul anului 1952, numărul mare de condici diferite, hărți și planuri, stampe și fotografii ne-a determinat să înființăm

Nº 80

22/4-932

Notă

Ochito cu restituirea vol: huro: tului
 orohi, rojort, cu numitul Pintilie
Thp lucrător turinatar la settekece
 CFR. Nicolina, este cunoscut ca
 mitrele soloi socialiste, fiind în
 membri al sindicatulii profesional
 al lucrătorii CFR. cu sediul la
 casa Poporului în aproape la
 toate intrunirile și sesiunile de breaslă.
 la curvintul, oserăltăinol oferite
 probleme economice și sociale.

În ultimul timp prezidează
 sesiunile de breaslă ca reprezentant
 al Comitetului de inițiativă ce
 se ales în nume cu 2 reprezentanți
 cainol a luat parte în comu-
 nicatul Ghiorghui Gh. de la Dej

1932, aprilie 4. — Notă informativă către Inspectorul de Poliție Iași în legătură cu neînfricării luptători ai clasei muncitoare Ilie Pintilie și Gh. Gheorghiu-Dej (Arh. St. Iași, Inspectoratul de poliție Iași, dos. 269/1921)

noi grupe. Astfel a luat ființă colecția de manuscrise, de planuri și hărți și aceea de stampe și fotografii.

Colecția de manuscrise, al cărei inventar a început în februarie 1952, numără astăzi 1.712 manuscrise. Primul manuscris inventariat a fost o dona-

C. F. R.

509

13. APR. 1918

Lucrătorilor C. F. R. de întreținere, adresați D-lui Director
General al Căilor Ferate Române

7472

1/1 v

Iasi

L. Sub semnatura lucrător de întreținere din Inspectorat L. J. Iași, (după
titular claselor de care depinde întrucâtva starea C.F.R.) ca multe mab:
mase și lucrări în ochi feron, cum lăsa ramurile de terose. Măsurare
de tracțiune, care face cel de întreținere ar fi ca va esecându, simți
organe bune răzuite, cu salare deficiente, îndurându de chin și
dureri de ore. Pe când noi și dela întreținere care îndurăm totă duranță
gole, frig, gun și masele carne și ova fier. și arșite fieri în cantitate
puteră și aduce lucră în stare normală, adică fieri la mersarea și trac
tunsa și nu întreprin defecțiunile în mersul trenurilor, nu dăruim săgeți
mă mase ca să labori și lucrări la gidași cu gună, care și mase
pe lucrări grole și se îndeplă în cursul fieri de lucru sunt oferate
de fier și facturi

Pe rând noi dăm dăpă de la ora la ora, ne acordăm lași de și prete
și oca lucrări. Din resortul dăruim până la întinșare, la Dăru de mter
pla și o Cătorșofă lucrări au fadar și dăruim lucră în stare fadar
trădăre: înbore coront dăruim dăpă de legăruță și Cător fadar și se
văpăți bune. Pe și și fadar dăruim dăruim: fadar și dăruim
cele Cătorșofă. Din dăruim și dăruim și are dăruim mter, tuncă ca dăru
mălgă. Căpă și dăruim și mteră hăru și dăruim, fadar și dăru
Cătorșofă: și lucră fieri întreținere nu pot și fadar dăruim și fieri și Cător
la și și mteră mteră, și și și mteră și dăruim fadar dăruim.

Și dăruim lucrări alor ca fadar și mteră dăruim dăruim
De dăruim lucrări și și dăruim și fadar și mteră și dăruim
mteră, nu pot mteră mteră mteră mteră și dăruim și fadar și dăru
sănu și fadar și dăruim, cor est alle tuncă fadar și dăruim
ca nu fadar și dăruim

Pe rând noi dăm dăpă de la ora la ora, ne acordăm lași de și prete
și oca lucrări. Din resortul dăruim până la întinșare, la Dăru de mter
pla și o Cătorșofă lucrări au fadar și dăruim lucră în stare fadar
trădăre: înbore coront dăruim dăpă de legăruță și Cător fadar și se
văpăți bune. Pe și și fadar dăruim dăruim: fadar și dăruim
cele Cătorșofă. Din dăruim și dăruim și are dăruim mter, tuncă ca dăru
mălgă. Căpă și dăruim și mteră hăru și dăruim, fadar și dăru
Cătorșofă: și lucră fieri întreținere nu pot și fadar dăruim și fieri și Cător
la și și mteră mteră, și și și mteră și dăruim fadar dăruim.

ție, și anume „Condica dragomanului Ioan Mavrodi“, cuprinzând copiile corespondenței secrete a domnilor Moldovei cu Poarta Otomană între anii 1834—1849.

Pe secole, situația colecției de manuscrise este următoarea : 4 din sec. al XVI-lea, 2 sec. XVII, 47 sec. XVIII, restul din secolul al XIX-lea și XX.

După conținutul lor variat pot fi clasate pe următoarele teme :

Culturale : Letopisețe, dicționare, gramatici (între acestea subliniem existența unei copii sau prelucrare în limba rusă după cea a lui Lomonosov)¹⁸⁾, gromolnice, zodiare, cărți de literatură populară, cursuri, lecții, note și teme privind discipline de învățămînt, procese-verbale de activitate didactică zilnică întocmite de Ion Creangă, procese-verbale de inspecții școlare (din care 3 întocmite de Mihail Eminescu), regulamente pentru funcționarea unor școli vechi, piese de teatru prezentate în manuscris Teatrului din Iași de către diferiți autori¹⁹⁾ sau traduceri făcute de comitetul teatral între anii 1849—1946.

Economico-financiare : bresle, condici de socoteli ale diferitelor gospodării moșierești, catastrile diferite, socoteli neguțătoarești, socoteli ale unor ateliere manufacturiere din secolul al XIX-lea, condici de lefuri, „instrucțiuni de obligațiile unui vechil“, catagrafii de locuitorii de pe unele moșii, statistici, bugete etc.²⁰⁾.

¹⁸⁾ Ms. 161 din anul 1770, intitulat *Gramatica rusă*. Între filele 119—120 este un extras din gramatica lui Lomonosov. A fost microfilmată la cererea Institutului lingvistic din Moscova.

¹⁹⁾ Dăm numele citorva autori : V. Alecsandri, Gh. Asachi, Manolache Drăghici, Luchian, Matei Millo, L. Rebreanu, G. M. Zamfirescu, M. Sadoveanu. Traduceri din autori străini : L. Andreiev, Dostoevski, Gogol, Goldoni, Romain Rolland, Shaw, Tolstoi.

Unele manuscrise au corecturi sau diferite note făcute de Asachi, Al. Donici, Agata Birsescu, Mironescu, M. Sadoveanu.

²⁰⁾ Cităm câteva manuscrise mai importante din această categorie :

1737. Condică cu legătură contemporană în pergament frumos ornată. Este scrisă de logofătul Sturza. Sînt trecute moșiile, satele, viile, heleșteile, țigani robii etc. (Ms. 63).

1750. „Tabla Iașului de ciți oameni sînt“. Este prima catagrafie a orașului Iași cunoscută pînă acum. Importantul manuscris a fost cumpărat în 1959 (Ms. 1706).

1777. Condica Visteriei Moldovii. Cuprinde așezămîntul din 1777 „pentru obicei și bune rînduiri“, veniturile dregătorilor, pocloane, caftane, finare, străzi, poduri etc. Manuscrisul cuprinde și alte dispoziții financiare pînă la 1817 : ponturi, firmene, mehtupuri etc. (Ms. 56). Găsit la biserica Sf. Paraschiva Iași.

1804. Condică în care sînt cuprinse transcrierile „Vechilor așezăminte și hrisoave sobornicești ale Țării Moldovii“ din secolele 17, 18 și 19. Scriitorul este Grigore Hudici de la Mitropolie. Se referă la : pogoănărit, goștină, deseatină, vâcărit, școli, străini, tocmelile locuitorilor, doctori, țigani, danii de moșii, dregători etc. Importantul manuscris a fost cumpărat în 1959 (Ms. 1707).

1818—1820. Condică în care se cuprind numărul satelor și locuitorilor birnici din Moldova. Condica este pe ținuturi și ocoale. Se arată numele boierilor și mănăstirilor, proprietari de moșii (Ms 57, donație 1952).

1827. Lucrările urmate în madeaua sudiiilor. Din actele lui Costache Negruți (Ms 114, donație 1957).

Juridice : „Insemnări pravilicești“, colecție de instrucțiuni date instanțelor judecătorești în 1832 conform Regulamentului Organic, legiuiri vechi (traduceri, copii în limba greacă sau prelucrări), cursuri sau note ale unor studenți de la Universitatea Iași etc.²¹⁾.

În afară de manuscrisele pe care le-am dat mai sus, sînt și altele care cuprind foarte variate probleme. Sînt unele de muzică bisericească în care s-au scris și poezii populare, altele cu socoteli de moșii în care sînt trecute rețete medicale, sfaturi pentru „clironomi“, sau încercări literare. Sînt multe manuscrise religioase cu însemnări privind istoria unor mănăstiri sau schituri, date de stare civilă, scurte inventare de odoare, ajutoare, pomelnice etc. Sînt manuscrise de ritual religios, cu importante însemnări marginale. Cîteva manuscrise conțin „amintiri“ ale diferitelor persoane, genealogii, ciorne de corespondență, însemnări de cheltuieli făcute în diferite ocazii, despre climă, cutumure, secetă, grindină, epidemii etc.

Colecția de stampe, fotografii și clișee este a doua grupă de materiale documentare, formată tot în anul 1952. Unele materiale au fost găsite de arhiviști în cercetările lor pe teren, altele cumpărate sau donate după 1944. Această colecție numără astăzi 544 piese, cele mai multe fiind fotografiile vechi reprezentînd costume, vederi din orașul Iași, monumente istorice înainte de restaurare, războiul pentru independența din 1877 (cîteva fotografii privitoare la armata rusă), reproduceri fotografice după stampe vechi, portrete (D. Cantemir, Gh. Asachi, Kisselev, V. Alecsandri, Gh. Sion, Creangă, Eminescu, Pușkin, Gogol, M. Sadoveanu etc.).

Între stampe subliniem existența unora executate de către Gh. Asachi; altele se referă la Unirea Țărilor Romine, războiul pentru independență, costume sau portrete. Clișeele adunate, în majoritate de la vechi amatori fotografi din Iași, reprezintă clădiri vechi din orașul Iași și împrejurimi, documente vechi din colecții particulare. Dat fiind faptul că unele documente originale din colecții particulare au dispărut în timpul războiului, conținutul unora a fost salvat prin găsirea acestor clișee.

Colecția de hărți și planuri. Inventarul Arhivelor Statului tipărit în 1939 ne arată ca existente în Arhivele Statului de la Iași un număr de 16 hărți și 213 planuri de moșii începînd cu anul 1804—1900.

Inventariate la un loc cu documentele pînă în 1912, cînd au fost despărțite, această categorie de materiale documentare, atît de importante, nu putea

1833. Manuscris cuprinzînd copii de pe scrisori de afaceri, către diferite persoane — unele din București, Brașov — liste de mărfuri (Ms. 1548, cumpărat în 1957).
1850. Socotelile salhanalei din Huși. Reparații, salarii și salarii, produse fabricate, specialiști (casapi, eccipi, ciubergii, gropari, ciolănari, sārari, bedeli, focari).
²¹⁾ Dăm cîteva titluri de manuscrise din această categorie: 1765. „Proheiron nomicon“ (manual juridic) al lui Mihail Fotinopulu din Hios. Are 420 pagini format coală. Importantul manuscris a fost găsit în 1934 între niște „hîrtii netreb-nice“ la Tribunalul Iași. A fost împrumutat în 1937 fără a fi inventariat prof. Zepos la Atena. Acesta l-a publicat într-o ediție critică și l-a restituit în 1959, cînd a fost înregistrat la Ms. 1697.

1815. „Din pravilele împărătești“, 22 + 202 pagini (Ms. 1669).

1820. „Noul Armenopol sau îndemînatecul C. Armenopol numit și Exabiblos, îmbogățit cu diferite comentarii, note, titluri în comparație cu Vasilicon Tomon și alte cărți și legi“. Ms. este în limba greacă, alcătuit de C. Hrisochefal, jurisconsult la Departamentul Criminalului.

crește numai pe calea depunerilor oficiale, decît în mică măsură. Este lesne de înțeles că numai datorită noilor condiții care au determinat îmbogățirea în general a depozitelor Arhivelor Statului de la Iași, atît numărul cit și calitatea acestor documente a depășit cu mult pe acelea adunate în peste 110 ani înainte de 1944. Peste 600 hărți și planuri au intrat, după 1944, pe căile arătate mai sus, în Arhivele Statului.

Astăzi colecția de hărți și planuri numără 823 piese începînd cu anul 1541—1952²²⁾.

O colecție de microfilme s-a format din anul 1957 cînd Arhivele Statului de la Iași au primit în dar de la Direcția Generală a Arhivelor Statului din U.R.S.S. un microfilm conținînd circa 3000 reproduceri de pe documente privind istoria Moldovei între anii 1806—1812. După un an această colecție s-a îmbogățit cu încă alte cîteva microfilme, tot de la Moscova, de pe importanta catagrafie a Moldovei din anul 1774 și altele din perioada 1829—1832 privind elaborarea Regulamentului Organic moldovean.

Între sigiliile de metal achiziționate după 1944, în număr de 383, se găsește și sigiliul de metal al Consulatului rus în Moldova, precum și cîteva sigilii particulare importante pentru heraldică.

Biblioteca documentară a crescut în anii de după 1944 cu 5163 volume cărți și 596 titluri de periodice, față de 7802, existente în 1939 și 149 titluri de periodice. În achizițiile de cărți și periodice, de după 1944, se numără și exemplare rarissime. S-a urmărit îmbogățirea bibliotecii și cu publicații de specialitate recente, ziare și reviste noi, ea devenind astfel de un real folos cercetătorilor care frecventează sala de studiu.

*

* *

În măsura în care Arhivele Statului își îmbogățeau depozitele, era firesc să crească și folosirea științifică și practică. Atît cercetătorii științifici, oamenii muncii sau instituțiile, găsesc aici o sursă de documentare bogată și sigură. În afară de aceasta, Arhivele Statului au putut colabora cu bogatele și importante lor materiale documentare la multe manifestări culturale desfășurate în orașul Iași și regiune. Fără a dezvolta aceasta latură importantă a activității Arhivelor Statului de la Iași, ea fiind în parte cunoscută²³⁾, ținem doar să subliniem că dezvoltarea folosirii științifice și practice este strîns legată de bogăția de materiale documentare pe care le posedă, de instrumentele de evidență și mijloacele de informare științifică pe care acest tezaur documentar le are. Colectivele de arhiviști, truditores în Arhivele Statului, nu trebuie să fie mulțumite pînă cînd aceste imense valori documentare, adunate așa cum s-a arătat, nu vor fi folosite din plin din toate punctele de vedere.

²²⁾ În afară de această colecție mai există cîteva mii de planuri ale caselor din Iași sau ale unor moșii, aflate în diferite dosare, în special în dosarele imobilelor din Iași intrate în depozite după 1944. Sînt un număr de 13.629 dosare de imobile, fiecare dosar conținînd unul sau mai multe planuri.

²³⁾ I. Paraschiv, *Folosirea arhivelor în construirea socialismului*, în „Revista Arhivelor”, 2/1959, p. 46.

T A B E L

de materialele documentare intrate în depozitele Arhivelor Statului din Iași după 1944, comparativ
cu situația depozitelor existente în 1939

Nr. crt.	Denumirea materialelor documentare	Cantități existente în 1939 ²⁴⁾	Achiziții noi în anii:										Total cantități achiziționate între 1945—1960
			1945—1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960 ²⁵⁾	
1	Arhive	631.969	187.260	142.460	49.166	8.843	15.610	10.160	9.543	13.255	6.070	3.477	445.844
2	Documente	33.831	25.389	10.384	1.737	266	4.804	234	195	443	321	86	43.859
3	Manuscrise	—	12	189	1.312	112	15	—	12	12	10	1	1.675
4	Planuri, hărți	—	—	131	39	—	574	—	78	2	1	206	1.031
5	Stampe	—	—	44	45	—	16	4	1	—	—	—	110
6	Fotografii	—	—	115	35	150	245	—	—	29	32	—	606
7	Clișee	—	—	158	—	181	—	—	—	44	68	—	451
8	Sigilii	1.030	—	—	251	5	38	19	18	—	52	5	383
9	Microfilme	—	—	—	—	—	—	—	4	12	—	—	16
10	Cărți	7.802	89	1.197	345	2.652	465	—	—	268	127	20	5.163
11	Reviste	149	15	—	—	559	—	—	—	22	—	—	596

²⁴⁾ *Inventarul Arhivelor Statului, Buc., 1939, p. 367—395.*

²⁵⁾ *Datele sînt pînă la 1 octombrie 1960.*

Îmbogățirea cu materiale documentare importante, punându-se accentul pe documentele contemporane, evidența științifică a acestora și folosirea lor multilaterală, îndreptătesc Arhivele Statului să se numere printre instituțiile ce contribuie, pe măsura posibilităților lor, la construirea socialismului în patria noastră.

Folosirea științifică a materialelor documentare între anii 1947-1960

Anul	Nr. cercetătorilor	Materiale folosite u.d.p.	Fotocopii eliberate cercetătorilor, muzeelor etc.	Expoziții	Vizitatori Arhivele Statului, muzeul I. Creangă și expoziții
1947 ²⁶⁾	40	385	—	—	420
1948	48	765	—	4	9.875
1949	46	725	—	2	6.500
1950	48	1.520	—	2	5.900
1951	59	3.250	—	2	3.850
1952	112	6.342	—	5	6.200
1953	123	7.250	12	10	6.567
1954	187	8.986	96	5	18.750
1955	234	9.528	113	6	6.000
1956	248	11.238	254	7	8.000
1957	256	7.383	14	8	17.000
1958	205	12.958	180	5	12.500
1959	209	11.379	396	6	19.500
1960 ²⁷⁾	228	11.540	150	7	22.888
Total	2.043	93.240	1.215	69 ²⁸⁾	143.950

²⁶⁾ Pentru anii 1945, 1946 nu avem date deoarece sala de studiu nu începuse să funcționeze, arhivele fiind în curs de transport din evacuare, iar imobilul distrus în cea mai mare parte.

²⁷⁾ Datele sînt pînă la 1 decembrie.

²⁸⁾ În numărul de 69 expoziții intră: 1 expoziție permanentă, Muzeul memorial Ion Creangă, 20 expoziții cu durată de 1 lună, iar restul expoziții ocazionale cu durată de 2—3 zile, cu prilejul diferitelor vizite făcute Arhivelor Statului.

DISCUȚII, NOTE, COMUNICĂRI, DOCUMENTE

DEZVOLTAREA INDUSTRIEI TEXTILE IEȘENE ÎN ANII REGIMULUI DE DEMOCRAȚIE POPULARĂ *)

D. ȘANDRU, I. SAIZU și P. TACU

După actul revoluționar de la 23 August 1944, regimul democrat popular a moștenit o economie dezorganizată, ruinată, lipsită de perspectivă.

Industria textilă, singura industrie mai dezvoltată în orașul Iași, se limita în 1944 la un număr neînsemnat de ateliere, fabricile, în majoritatea lor, fiind scoase din funcțiune odată cu evacuarea. Războiul și situația creată imediat după eliberare, au agravat și mai mult dezorganizarea industriei textile. Patronii fabricilor n-au mai alocat fonduri pentru reorganizarea întreprinderilor lor, nici pentru repararea utilajelor de care dispuneau.

Studiul de față ¹⁾ își propune să prezinte aspecte ale dezvoltării industriei textile ieșene în anii regimului de democrație populară. Această dezvoltare a cunoscut pe plan local, de altfel ca și în întreaga țară, două etape principale: prima, de la 23 August 1944 pînă la 11 iunie 1948, în care timp muncitorimea a aplicat o serie de măsuri economice și politice luate de P.C.R. și guvernul dr. Petru Groza, măsuri care au pregătit actul naționalizării; a doua, de după 11 iunie 1948 cînd textiliștii ieșeni, eliberați de exploatare, au trecut sub conducerea partidului la asaltul pentru dezvoltarea acestei ramuri industriale.

Dezvoltarea neîntreruptă a economiei reflectă grija partidului pentru creșterea continuă a nivelului material și cultural al celor ce muncesc.

*
* *

O justă apreciere a strălucitelor succese obținute pe calea dezvoltării industriei textile locale nu se poate face fără a lua în considerație dezastrul acestei industrii moștenit de la regimul burghezo-moșieresc.

Industria textilă ieșană între cele două războaie mondiale a cunoscut o oarecare dezvoltare determinată de posibilitatea obținerii unor profituri

*) Partea I-a a acestui studiu a apărut în „Revista Arhivelor“ nr. 1/1960.

¹⁾ Ne simțim datori a repeta mulțumirile noastre Serviciului Arhivelor Statului Iași, pentru sprijinul acordat în alcătuirea acestui studiu.

maxime cu investiții mici și de politica de pregătire a războiului antisovietic dusă de cercurile conducătoare din România. Cu toate acestea Iașul avea o industrie slab dezvoltată, fărâmițată, cu un utilaj învechit. Principalele caracteristici ale acestei industrii erau: accentuata dispersare a utilajului; slaba concentrare a muncitorilor; nivelul tehnic scăzut, fapt care a avut ca urmare folosirea muncii necalificate, îndeosebi a femeilor și a copiilor; procese tehnologice defectuoase²⁾ și lipsa unei baze proprii de aprovizionare cu materii prime, ceea ce făcea ca fabricile să fie tributare importului.

Cel de-al doilea război mondial a agravat și mai mult situația industriei textile din oraș. Unii patroni au fost nevoiți să arate că dificultățile lor sint „din ce în ce mai mari“³⁾ din cauza războiului și mai ales a crizei în transporturi. Chiar autoritățile locale au trebuit să recunoască „situația excepțional de grea în care se află activitatea economică și industrială a întreprinderilor“ din oraș, ca lipsa de materii prime, închiderea unor întreprinderi, mobilizarea masivă a salariaților etc.⁴⁾. Neputînd face față dificultăților, unii patroni au procedat la concedierea unui număr însemnat de muncitori și funcționari,⁵⁾ iar celor rămași li s-au impus condiții de muncă extrem de grele. Lipsa de materii prime a contribuit la reducerea activității multor fabrici textile din oraș. În același timp, întreprinderile care lucrau, acumulînd în depozite mari stocuri de mărfuri, au intrat într-o puternică criză de desfacere. Unele fabrici și-au încetat total sau și-au redus parțial activitatea înainte de 1944. Astfel, la Țesătura din totalul de 744 de războaie cite poseda fabrica 300 nu funcționau încă de la începutul războiului⁶⁾, iar în cursul anului 1941 fabrica a funcționat numai pînă la 22 martie, cînd a fost evacuată⁷⁾.

În 1944 orașul Iași număra 59 de „fabrici“ și ateliere, dintre care 50 erau întreprinderi textile care foloseau ca materii prime bumbacul, mătasea și lina, 5 „fabrici“ de tricotaje, 2 de vată și 2 de fringherie⁶⁾. Operațiunile militare desfășurate în anul 1944 pe teritoriul orașului Iași au paralizat întreaga activitate a industriei textile. Localurile celor mai multe fabrici au suferit mari avarii în urma bombardamentelor. 10% din numărul total al întreprinderilor textile au fost distruse, restul fiind evacuate în diferite localități din țară⁹⁾. Pe de altă parte, regimul de mobilizare militară instituit în acei ani a determinat funcționarea fabricilor cu mari intermitențe¹⁰⁾. O

2) Arh. St. Iași, Casa de Asigurări Sociale Iași, dos. 1368/1941—42, f. 45 și 187.

3) Idem, Camera de Comerț și Industrie Iași, dos. 47/1942, f. 16.

4) Idem, Casa de Asigurări Sociale Iași, dos. 1368/1941—42, f. 260.

5) Idem, f. 180; Țesătura, dos. 2/1918—48, f. 73—74; Inspectoratul VIII Industrial Iași, dos. 1172/1943, f. 180. Țesătura-Socola și-a încetat activitatea pe ziua de 16 decembrie 1941 din lipsă totală de materii prime (Idem, Casa de Asigurări Sociale Iași, dos. 1368/1941—42, f. 228). O situație similară era la fabrica „Industria Textilă Ieșană“, care și-a încetat integral activitatea din lipsa materiilor prime (Idem, Inspectoratul VIII Industrial Iași, dos. 1172/1943, f. 375).

6) Idem, Inspectoratul VIII Industrial, Iași, dos. 1172/1943, f. 736.

7) Idem, Țesătura, dos. 1/1917—18, f. 143 și 147.

8) *Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.*, an. IV, nr. 3 (mai-iunie) 1958, p. 79.

9) *Ibidem*, p. 80.

10) Arh. St. Iași, Inspectoratul VIII Industrial Iași, dos. 1172/1943, f. 47.

activitate relativ continuă au avut-o numai fabricile care lucrau exclusiv pentru armată¹¹⁾).

Paralel cu dezorganizarea activității industriei textile ieșene situația muncitorilor a cunoscut în acei ani o înrăutățire simțitoare. Guvernul Antonescu a luat cele mai drastice măsuri împotriva muncitorilor în scopul asigurării liniștii în spatele frontului și a continuității producției, grevele muncitorilor fiind interzise. Pentru aplanarea conflictelor de muncă au fost instituite comisiile de arbitraj care luau hotărâri „cu cea mai rapidă procedură posibilă”¹²⁾. Lipsa de la lucru era pedepsită prin amenzi. În fabrici s-a instituit o teroare antimuncitorească nemaicunoscută.

Cu toate că măsurile luate de guvern lipseau pe muncitori de posibilitatea totală de a lupta pentru îmbunătățirea condițiilor lor de viață, aceștia sub conducerea P.C.R., au desfășurat o luptă permanentă. Este suficient să arătăm că numai între octombrie 1941—noiembrie 1942 au avut loc la fabricile textile din Iași un număr de 18 conflicte colective de muncă la care au participat 930 de muncitori¹³⁾. Caracterul acestor conflicte era atât de puternic și presiunea textiliștilor era de o așa mare intensitate, încît 16 din cele 18 conflicte au fost soluționate. Autoritățile locale au intervenit pentru rezolvarea imediată a nemulțumirilor textiliștilor în scopul stingerii oricărui focar de grevă ce s-ar fi putut ivi și care ar fi creat o situație primejdioasă pentru ele în spatele frontului.

Insurecția armată de la 23 August 1944 desfășurată sub conducerea P.C.R., care a avut loc în condițiile înaintării victorioase a Armatei Sovietice, a constituit începutul revoluției populare în țara noastră, a creat premisele dezvoltării pe baze noi a economiei țării.

Situația industriei textile ieșene în momentul eliberării țării prezenta următorul tablou: întreprinderile, în majoritatea lor, erau evacuate împreună cu întregul utilaj; fabricile mici care au rămas pe loc nu-și puteau reîncepe activitatea din cauză că utilajul era în mare parte distrus, localurile avariate, lipseau materiile prime și combustibilul. Chiar întreprinderile al căror utilaj n-a fost deteriorat, n-au putut să-și reînceapă activitatea deoarece combustibilul pe care acestea îl posedau a fost blocat și pus la dispoziția principalelor întreprinderi de utilitate publică din oraș¹⁴⁾.

Situația dezastruoasă a Iașului, lăsată de război, a pus în fața organizațiilor de partid una din cele mai importante și mai grele probleme, aceea a redresării economice a orașului spre a putea pune la dispoziția populației un minimum de articole de primă necesitate. Pe această linie, P.C.R., prin organizațiile sale locale, cu sprijinul sindicatelor muncitorești a inițiat și organizat munca de repunere în funcțiune a fabricilor care n-au fost evacuate. În septembrie 1944 Sindicatul Textil din Iași a discutat într-o adunare generală problema reînceperii lucrului la fabricile existente în oraș¹⁵⁾. Paralel cu aceasta s-a pornit o campanie a muncitorilor pentru readucerea în localitate a fabricilor evacuate. Sarcina readucerii și repunerii în funcțiune a instala-

¹¹⁾ Ibidem, f. 496; dos. 54/1943, f. 1.

¹²⁾ Idem, Inspectoratul Muncii Iași, dos. 1/1938, f. 178.

¹³⁾ Ibidem, f. 195.

¹⁴⁾ Idem, Prefectura jud. Iași, dos. 33/1944, f. 751.

¹⁵⁾ *Moldova liberă*, din 24 septembrie 1944.

țiilor întreprinderilor evacuate era imperios cerută întrucât problema șomajului, adâncită pînă la extrem în urma evacuărilor, nu putea fi atenuată decît pe această cale. În plus, readucerea întreprinderilor textile în localitate era cerută și de faptul următor: după evacuare, unii patroni instalîndu-și în primăvara anului 1944 fabricile în localitățile din spatele frontului au refuzat să-și readucă utilajul în Iași, ceea ce făcea ca viața economică a orașului să sufere.

Prima etapă a dezvoltării industriei textile ieșene după 23 August 1944 s-a caracterizat prin lupta însuflețită dusă de muncitori sub conducerea P.C.R. pentru redresarea economică a orașului. Lupta a fost îndreptată în primul rînd împotriva sabotajului patronal, sabotaj care, pînă la 6 martie 1945, a avut un sprijin substanțial din partea guvernelor reacționare de după eliberare.

Una din primele măsuri luate de muncitorii ieșeni sub conducerea organizațiilor de partid a constat în preluarea întreprinderilor textile ai căror patroni au fugit din țară, de îndată ce au văzut falimentul politicii claselor dominante, așa cum s-a întîmplat la Țesătura ¹⁶⁾. În alte întreprinderi muncitorii au trecut la inventarierea utilajului existent în vederea reorganizării muncii ¹⁷⁾.

Imediat după eliberarea țării a fost refăcută mișcarea sindicală în întreprinderile ieșene, mișcare care a avut un rol important în realizarea sarcinilor ce stăteau în fața muncitorilor. De asemenea au fost instituite comitete de fabrică în toate întreprinderile textile din oraș, care paralel cu lupta pentru redresarea economică, au desfășurat o acțiune permanentă de sprijinire a revendicărilor muncitorești. Alături de sindicate, comitetele de fabrică au întreprins diverse acțiuni pentru acordarea de ajutoare șomerilor din industria textilă, care în perioada imediat de după eliberare reprezentau 80% din totalul șomerilor ieșeni ¹⁸⁾. Chestiunea muncitorilor fără lucru impunea o rezolvare urgentă, deoarece șomajul a luat proporții de îndată ce fabricile au fost evacuate din Iași. Cum patronii n-au lichidat drepturile bănești ale muncitorilor odată cu concedierea lor și cum în acești ani ei n-au avut alte posibilități de a-și câștiga existența, situația acestora devenise îngrijorătoare. Pentru soluționarea acestei chestiuni, în octombrie 1944, a fost organizată o ședință de breaslă a muncitorilor din industria textilă, în care s-a discutat problema șomajului local. Cu o luna mai tîrziu, din inițiativa P.C.R., Comisia Locală a Sindicatelor din Iași, în urma unei întruniri a muncitorilor a alcătuit un memoriu către guvern în care se protesta împotriva tergiversării rezolvării problemei șomajului și se sublinia că remedierea ei nu se putea face decît prin a obliga și la nevoie a forța pe patroni de a-și redeschide fabricile ¹⁹⁾. În fața presiunilor muncitorilor, patronii le-au plătit parte din drepturile bănești ce le reveneau. Prin acordarea drepturilor și ajutoarelor de șomaj patronii au căutat să pună capăt acțiunilor organizate de textilești

¹⁶⁾ Arh. St. Iași, Prefectura jud. Iași, dos. 33.1944, f. 412.

¹⁷⁾ *Vezi Moldova liberă*, din 24 octombrie 1944.

¹⁸⁾ *Ibidem*, din 6 decembrie 1944.

¹⁹⁾ *Analele Institutului de istorie a partidului de pe lingă C.C. al P.M.R.*, an IV, nr. 3 (mai-iunie) 1958, p. 81.

în vederea readucerii întreprinderilor evacuate din localitate. Planurile urmărite de patroni au fost dejucate de textiliști, care au considerat reîntoarcerea și repunerea în funcțiune a fabricilor evacuate o chestiune vitală pentru ei, pentru interesele economice ale orașului și ale țării.

Muncitorii sub conducerea organizațiilor de partid au început munca pentru repunerea în funcțiune a fabricilor textile. Chestiunea a fost discutată în ședința de breaslă din 31 decembrie 1944. Muncitorii participanți au arătat că patronii refuzau categoric redeschiderea fabricilor. Într-o altă ședință din ianuarie 1945 delegații textiliștilor au pus în discuție cu o și mai mare hotărâre aceeași problemă. Ei au discutat cazurile patronilor care sabotau acțiunile muncitorilor legate de redeschiderea întreprinderilor²⁰⁾. În lupta dusă de textiliști pentru repunerea în funcțiune a utilajului, muncitorii au dat dovadă de o înaltă conștiință de clasă și devotament. O dată cu reîntoarcerea în funcțiune a primelor întreprinderi, textiliștii s-au angajat să lupte pentru ridicarea producției și mărirea randamentului mașinilor, prin organizarea de întreceri patriotice și sporirea eforturilor în muncă. Cu toate greutatele prin care trecea industria textilă ieșană la începutul anului 1945, s-au înregistrat succese importante. Astfel, în martie producția a sporit față de septembrie 1944 cu 50% la Rositext, 60% la Hagotext, 25% la Viscotext, 40% la Soitext, 40% la Aronovici și 40% la Sortimentul²¹⁾. Acțiunile energice întreprinse de textiliștii ieșeni s-au soldat și cu alte rezultate importante: a fost repusă în funcțiune fabrica Italia distrusă de incendiu în timpul războiului; la fabrica de mătase Gheller au început pregătirile pentru montarea a 23 de războaie care urmau să sosească din evacuare. În mai 1945 erau în lucru 20 de „fabrici” și ateliere față de 6 cîte existau în 1944, ceea ce a permis o sporire a producției globale cu 20%²²⁾.

În anii imediat de după eliberare au lucrat îndeosebi întreprinderile mici²³⁾, întreprinderi a căror activitate a fost însă de cele mai multe ori deficitară, datorită condițiilor generale ale economiei distruse de război și a sabotajului sistematic efectuat de patroni.

Paralel cu lupta pentru repunerea în funcțiune a fabricilor existente în localitate muncitorii au desfășurat lupta pentru readucerea întreprinderilor evacuate. La 25 ianuarie 1945, la adunarea generală a muncitorilor de la fabrica Textilă-Copou, cele 300 de participante au cerut readucerea utilajului și darea lui în funcțiune, considerînd aceasta ca singura posibilitate care „ne poate salva din ghiarele mizeriei în care ne aflăm”²⁴⁾. Ca urmare a acțiunilor întreprinse de textilistele acestei fabrici, primul eșalon a sosit la Iași la mijlocul lunii aprilie 1945. Muncitorii au început imediat operația de curățire, de repararea fabricii și de instalarea războaielor. La această muncă au contribuit, alături de lucrătoarele calificate, maeștrii, timplarii, zidarii și salahorii, care au depus un însemnat număr de ore suplimentare, grăbind ritmul pentru instalarea utilajului. Guvernul dr. Petru Groza a acordat tot sprijinul readucerii

²⁰⁾ Moldova liberă, din 11 ianuarie 1945.

²¹⁾ Ibidem, din 16 aprilie 1945.

²²⁾ Ibidem, din 1 mai 1945.

²³⁾ Arh. St. Iași, Inspectoratul VIII Industrial Iași, dos. 25/1945; 51—52/1945—1946; 60/1945; 63/1945; 80—81/1945—1946; 78/1945; 26/1946; 64/1946; 79/1946; 86/1946; 89/1946; 112/1946.

²⁴⁾ Moldova liberă, din 24 ianuarie 1945.

instalațiilor evacuate. Pentru transportul utilajului fabricii Textila, evacuat la Ineu, guvernul a pus la dispoziție 52 de vagoane. În același timp, în urma tratativelor și a intervențiilor făcute de muncitorii de la Țesătura au fost readuse în Iași 19 vagoane cu peste 600 de motoare, 90 de războaie, materii prime și produse chimice. Înainte de readucerea utilajului în localitate, muncitorii au pregătit toate condițiile pentru repunerea lor în funcțiune. Întrucât fabrica suferise mari distrugerii de pe urma războiului, a fost contractat un împrumut de 150 milioane lei²⁵⁾, sumă cu care s-a permis repararea imobilului. Ca urmare a eforturilor depuse pe această linie de muncitori, la 14 mai 1945 primele 20 de războaie ale fabricii au intrat în funcțiune, dînd de lucru unui număr de 90 de muncitori. Un sprijin serios în lupta pentru refacerea fabricii au primit textiliștii de la Țesătura din partea muncitorilor ceferiști din Arad și a sindicatului textil local. Totodată, muncitorii au pregătit pentru intrarea în lucru secțiile de apretură, boiangerie și prelucrarea mătasei.

Operația de readucere a instalațiilor evacuate a avut loc și ca urmare a comunicatului dat în 1945 de guvernul dr. Petru Groza, comunicat care prevedea reîntoarcerea la locul de origine a tuturor întreprinderilor evacuate²⁶⁾. Ministerul Muncii a luat în această perioadă o serie de măsuri cu privire la modalitatea reîntoarcerii în Iași a fabricilor textile evacuate. Aceste măsuri au fost luate în urma unei conferințe inițiată de muncitorii ieșeni. Ca urmare a conferinței, o delegație a textiliștilor s-a prezentat la Primul Ministru expunîndu-i situația precară a orașului Iași, unde din cauza evacuărilor fabricilor, un număr mare de muncitori a rămas fără lucru, orașul cunoscînd lipsa de produse textile. Președinția Consiliului de Miniștri, împreună cu Ministerul Muncii și Ministerul Industriei și Comerțului au stabilit condițiile reîntoarcerii fabricilor din evacuare. În urma hotărîrilor luate de guvern întregul utilaj al fabricilor Textila și Industria Lînei și a Mătasei a fost readus în localitate. Refacerea industriei din Moldova în general și a industriei ieșene în special a stat pe primul plan în preocupările guvernului. Consiliul de Miniștri a discutat și a luat măsuri pentru sprijinirea repunerii în funcțiune a industriilor distruse de război. Programul întocmit de Consiliul de Miniștri urma să fie riguros aplicat. S-au stabilit fondurile ce trebuiau alocate întreprinderilor pentru lucrările de refacere. Au fost luate măsuri pentru combaterea șomajului, intensificîndu-se totodată eforturile pentru redresarea industriei textile locale.

Un rol hotărîtor în redresarea economică a Moldovei l-au avut lucrările Conferinței organizației regionale a P.C.R. din Moldova din 19—21 august 1945, care a analizat în rîndul problemelor importante și pe aceea a industriei textile. Raportul prezentat la Conferință preciza că intensificarea la maximum a activității în industria textilă este unul din elementele esențiale ale reconstrucției Moldovei²⁷⁾. Conferința trasa industriei textile următoarele sarcini: mobilizarea maselor de muncitori pentru refacerea cît mai grabnică a industriei textile; susținerea inițiativelor și propunerilor care să permită creșterea productivității muncii în întreprinderi, pentru a ridica la maximum randamentul

²⁵⁾ Arh. St. Iași, Camera de Comerț și Industrie Iași, dos. 55/1945, f. 97.

²⁶⁾ Ibidem, f. 13.

²⁷⁾ *Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.*, an. IV, nr. 3 (mai-iunie), 1958, p. 84.

muncii; desfășurarea unei susținute munci pentru organizarea de școli și cursuri de calificare, pentru dezvoltarea conștiinței patriotice și a disciplinei conștiente în producție; lupta pentru introducerea muncii în acord, pentru salarizarea pe bază de norme fixe și creșterea ei progresivă în cazul depășirii normelor; susținerea întrecerilor patriotice și a schimburilor de experiență în muncă; lupta pentru ridicarea vigilenței revoluționare a muncitorilor în vederea demascării tuturor agenților reacțiunii și a sabotorilor²⁸⁾.

Lupta muncitorilor, tehnicienilor și inginerilor din industria textilă, pentru aplicarea în fapt a sarcinilor trasate de Conferința organizației regionale din Moldova a P.C.R., a avut o însemnătate deosebită în refacerea economică a orașului în perioada următoare. Masele muncitoare, sub conducerea organizațiilor de partid, au intensificat eforturile pentru readucerea utilajului și activizarea vieții economice a Iașului, acțiune care a găsit un puternic sprijin în guvern. Sprijinul era cu atât mai prețios, cu cât se simțea nevoia readucerii tuturor întreprinderilor evacuate. La refuzul patronilor de a se întoarce cu utilajele, guvernul a trecut la anularea ordinelor de evacuare. Astfel, eforturile muncitorilor de a readuce fabrica Victoria evacuată la Găvana-Argeș au fost ușurate de decizia specială a Ministerului Industriei și Comerțului din 8 septembrie 1945, în virtutea căreia patronii au fost siliți să trimită utilajul la Iași²⁹⁾. Repunerea în funcțiune a Victoriei, la mijlocul anului 1946, cu un număr de 107 războaie și 5300 fuse a însemnat un nou succes înscris de textiliștii ieșeni în lupta lor.

Una din principalele dificultăți ale industriei textile în anii de după eliberare a constituit-o lipsa totală de materii prime. Faptul că nu exista o bază largă de aprovizionare cu materii prime, că în timpul războiului suprafețele mici destinate culturilor de plante textile n-au putut fi exploatate, că prin relațiile create de situația războiului nu s-a putut asigura importul necesar, punea în imposibilitate de funcționare întreprinderile textile. Criza de materii prime a fost rezolvată de către guvernul român în urma acordului economic din 8 mai 1945, încheiat cu Uniunea Sovietică, pe baza căruia industria textilă a primit cantitățile de bumbac necesare bunului mers al producției. Acordul a fost primit de textiliștii ieșeni cu un deosebit entuziasm. Moldova liberă, organul local al partidului, vorbind despre sosirea cotelor de bumbac în Iași nota că „este o veste mare și pentru ieșenii de toate categoriile o bucurie care prevestește altele“³⁰⁾.

Bumbacul sovietic trimis statului român în baza acordului încheiat asigura continuitatea procesului de producție în fabricile existente. Patronii întreprinderilor care funcționau au încercat însă să saboteze sistematic opera de refacere a economiei locale. Deși au fost fixate cotele și tranșele de bumbac sovietic ce urmau să le primească fiecare fabrică textilă, totuși această ramură „n-a dat maximum de randament, n-a început să lucreze cu toată capacitatea ei“³¹⁾. Aceasta s-a datorat sabotajului patronilor care au refuzat să ridice cotele de bumbac repartizate. Astfel, patronii a 12 „fabrici“ între

²⁸⁾ Ibidem, p. 84—85.

²⁹⁾ *Monitorul Oficial*, partea I-a, an. CXIII, nr. 204, din 8 septembrie 1945, p. 7897.

³⁰⁾ *Moldova liberă*, din 14 iulie 1945.

³¹⁾ *Ibidem*, din 23 septembrie 1945.

care Bumbacul Romînesc, Țesătoria Populară, Zefirul, Firul Moldovei, Rozitext, Războiul, Țesătoria Jaquard, Viscotext și altele nu și-au ridicat două din cele trei tranșe repartizate pe 1945. Prin aceasta fabricanții urmăreau să producă o dezorganizare a pieții, o lipsă generală de produse de primă necesitate și totodată să încurajeze specula la bursa neagră. Refuzul de a ridica materiile prime se datora și faptului că patronii erau siliți să aprovizioneze cu produsele lor în primul rînd cooperativele și economatele la prețuri fixe, ceea ce nu le putea aduce beneficiile scontate. Mai tîrziu, sabotajul patronal a îmbrăcat alte forme. La Țesătura, în urma unei inspecții făcută în martie 1947, s-a constatat că se produceau țesături mai înguste și de calitate inferioară standardului fixat de Oficiul Industrial al Bumbacului, Inului și Cînepei³²). Alți patroni au încercat să lichideze întreprinderile lor, așa cum s-a întîmplat la Brifcotext, Soitext, Țesătoria Populară și altele. Patronul fabricii Brifcotext a încercat chiar să smulgă declarații false de la muncitorii, căutînd să facă „dovada” că ei pleacă de bună voie. O altă încercare a avut loc la Victoria, cînd directorul a vrut să concedieze 120 de muncitori cu toate că materia primă existentă în depozite putea să asigure mersul producției în bune condițiuni. Pentru a putea concedia pe muncitori sub pretextul lipsei de materii prime, patronii întreprinderilor Industria Textilă Ieșeană, Hagotext, Hercotext și Romîno-Elvețiană au refuzat sistematic să ridice cotele de bumbac repartizate „motivînd” lipsa de numerar.

Împotriva sabotajului patronal, muncitorii au luat măsuri prin care obligau conducerea fabricilor să respecte dispozițiile date de guvern. Comisia Locală a Sindicatelor a chemat pe patroni, avertizîndu-i că potrivit legii sabotajului nu-și puteau micșora sau întrerupe temporar activitatea fără aprobarea ministerului, că nu au dreptul să concedieze pe muncitori și că în cazul nerespectării legii vor fi deferiți justiției. De asemenea a fost controlat modul cum se aplica programul de fabricație al țesăturilor de bumbac, stabilit de guvern, aprovizionarea cu țesături a economatelor și cooperativele ca și modul cum patronii aplicau măsurile privitoare la calificarea ucenicilor.

Industriași textiliști refuzau să prelucreză bumbacul sovietic destinat economatelor și cooperativele și prelucrau fibre artificiale, iar produsele le vindeau la prețuri de speculă³³). Din cauza sabotajului situația industriei era în continuare grea. La sfîrșitul anului 1945, după statistica întocmită de Sindicatul Textil existau în această ramură în oraș 1700 șomeri³⁴). Aceasta se datora faptului că unele întreprinderi din oraș nu intraseră în funcțiune decît parțial, din care cauză pentru a se da posibilitate muncitorilor să lucreze s-a organizat lucrul prin rotație³⁵).

În scopul împiedicării sabotajului în întreprinderi Sindicatul Textil a numit controlori din rîndul muncitorilor pe baza dispoziției C.G.M. din 7 ianuarie 1946. Aceștia aveau competența deplină de a controla toate întreprinderile textile din oraș. Misiunea lor a fost în același timp de a împiedica încercările patronilor de a sparge unitatea muncitorilor³⁶). Controlul munci-

³²) *Lupta Moldovei*, din 28 martie 1947.

³³) Arh. St. Iași, Camera de Comerț și Industrie Iași, dos. 54/1945, f. 133, 174—175; vezi și *Moldova liberă*, din 12 aprilie 1946.

³⁴) *Moldova liberă*, din 2 decembrie 1945.

³⁵) Arh. St. Iași, Camera de Muncă, dos. 7/1945, f. 355—356.

³⁶) *Idem*, Inspectoratul Muncii, dos. 20/1945, f. 103—104.

toresc, pe lângă faptul că a permis o creștere a producției prin folosirea exclusivă a bumbacului sovietic³⁷), a luat măsuri împotriva acelor patroni care făceau derogări de la prevederile contractului colectiv, căutând să înrăutățească condițiile de muncă ale textiliștilor³⁸). Un rol similar l-au avut comitetele de fabrică intervenind în repetate rânduri pentru aplicarea strictă a legilor elaborate de guvernul democratic și pentru o salarizare corespunzătoare cu munca prestată. Totodată acestea au apărat drepturile muncitorilor care erau încălcate de patroni, sprijinind într-o largă măsură aprovizionarea lor prin economate și cooperative. Încercărilor patronilor de a transforma economatele în mijloace de exploatare, comitetele de fabrică le-au răspuns printr-un control riguros și prin obligarea conducerii de a respecta aprovizionarea muncitorilor cu produse la prețuri oficiale.

Cu toate condițiile grele de muncă și cu toată ostilitatea patronilor, în fabrici s-au înregistrat succese importante pe linia creșterii producției. La aceasta au contribuit toți muncitorii antrenați în întrecerile patriotice în cadrul ficcării întreprinderi și între ele. Mișcarea patriotică a fost o nouă dovadă a entuziasmului muncitoresc în lupta pentru refacerea economiei și creșterea producției. În 1947 producția a fost ridicată la Textila între 80—100%, deși se lucra numai la 18 din cele 40 de războaie. La secția filatură a fabricii Victoria producția a crescut cu 120%, iar la secția țesătorie a fabricii, în mai 1947, s-a reușit să fie date în lucru toate cele 107 războaie.

Între măsurile luate de guvern în perioada 1945—1947, măsuri care au pregătit actul revoluționar al naționalizării, un rol important l-au avut înființarea Oficiului Industrial al Bumbacului, Inului și Cinepei (O.B.I.C.), etatizarea Băncii Naționale, înfăptuirea reformei monetare din 15 august 1947 ș.a., care au contribuit substanțial la refacerea economiei și au anihilat încercările de dezorganizare a industriei patronate de reacțiune. Prin înființarea O.B.I.C.-ului mărfurile produse au fost dirijate direct spre economate și cooperative, fără intermediul speculanților.

După stabilizarea monetară, guvernul a alcătuit programe de producție, ținând seama de toate posibilitățile industriei. Aplicarea programului de producție și controlul eficace asupra repartizării materiilor prime și a desfacerii produselor se făcea cu multă greutate, deoarece utilajul era dispersat în multe întreprinderi mici. Faptul acesta mai avea o latură negativă întrucât cheltuielile de regie ridicau mult prețul de cost al produselor. În plus, în întreprinderile mici, controlul nu putea fi eficace întotdeauna, date fiind raporturile dintre micii patroni și muncitori. Aceste motive alături de altele au impus necesitatea concentrării întreprinderilor mici, operație care a început în anul 1947.

Față de aceste măsuri luate de partid și guvern, patronii întreprinderilor textile din oraș au intensificat sabotajul în scopul de a compromite stabilizarea și noile legi economice. Sabotajul consta în neridicarea cotelor repartizate de O.B.I.C., astfel că, fabrici mari ca Textila ș.a. și-au întrerupt activitatea timp de câteva săptămâni. La intervenția comitetului de fabrică au

³⁷) Idem, Camera de Comerț și Industrie Iași, dos. 54/1945, f. 196.

³⁸) *Moldova liberă*, din 28 noiembrie 1946; *Lupta Moldovei*, din 22 februarie 1947.

sosit mari cantități de materii prime, dând posibilitate fabricii să-și reia activitatea.

O dată cu 1 septembrie 1947 muncitorii au trecut hotărâți la întocmirea și realizarea programului de producție. Un prim exemplu l-au oferit muncitorii de la Industria Textilă Ieșcană, care, după fuga patronilor, au pus în funcțiune întreaga întreprindere lăsată într-o grea situație. Au fost redat producției 34 de războaie față de 3 cîte funcționau înainte, instalindu-se totodată secția de apretură și boiangerie.

Programul de producție a avut ca o primă consecință pozitivă faptul că 11 întreprinderi textile din oraș au început să producă în mod normal. O dată cu aceasta a trebuit rezolvată o nouă problemă: situația muncitorilor proveniți din fabricile și atelierele, în număr de 18, neînglobate în programul de producție. Soluția era următoarea: înfringerea radicală a sabotajului patronal și ridicarea cotelor care dădeau posibilitatea ca fabricile să lucreze din plin, de la cele 313 războaie cîte lucrau în decembrie 1947, la 1 148 cîte existau.

Trecerea la îndeplinirea sarcinilor de program a necesitat nu numai o aprovizionare judicioasă cu materii prime, o organizare rațională a procesului de producție, dar și o forță de muncă cu o înaltă calificare. Așa a apărut școala de perfecționare tehnică pentru muncitorii din întreprinderile textile, care a contribuit la ridicarea profesională a muncitorilor și la formarea de cadre.

În vederea realizării sarcinilor de program au fost dublate cotele de materii prime ale fabricilor textile. Cu toate acestea, patronii fabricilor Țesătoria Populară, Viscotext ș.a. n-au ridicat cotele repartizate, pricinuind mari defecțiuni în îndeplinirea integrală a programului de producție. Ei s-au folosit de un nou procedeu: gajarea bumbacului la bănci, fapt care a avut ca urmare depozitarea la aceste instituții a mari cantități de materii prime destinate procesului de producție. În alte întreprinderi, sub pretextul lipsei pieselor de schimb, s-a încercat întreruperea producției, așa cum s-a întâmplat la Țesătura și Victoria. Comuniștii și comitetele de fabrică, sprijiniți de toți muncitorii au acționat hotărât împotriva sabotajului, iar acolo unde cotele au fost ridicate s-a trecut la depășirea sarcinilor de program, muncitorii dând dovadă de un exemplu de înaltă conștiință.

Rezolvarea sarcinilor programului a cerut spirit de inițiativă din partea muncitorilor. Cum cele 184 de războaie ale fabricii Țesătura nu reușeau să prelucreză cantitățile de bumbac sosit, textileștii au luat inițiativa de a pune în funcțiune, într-un minimum de timp, încă 136 de războaie, care nu funcționau de șapte ani de zile. O muncă intensă au depus muncitorii pentru repararea unor războaie distruse de bombardamente. Inițiativa a fost înregistrată chiar înainte de a se trece la programele de producție, în perioada premergătoare naționalizării⁹⁹). Ecoul inițiativei a fost prezent în toate întreprinderile. La secția filatură a fabricii Textila, de exemplu, muncitorii au pus în funcțiune mașinile de tors, lăsate intenționat de direcție să ruginească. Munca s-a desfășurat sub lozinca „Totul pentru producție, totul pentru Republică!”. În scopul creșterii producției, muncitorii au desfășurat o

⁹⁹) *Lupta Moldovet, din 21 iunie 1947.*

largă întrecere patriotică pe plan local și cu întreprinderile similare din țară, Atlanticul și Fusul din Galați ș.a. Ei au reușit ca numai în cursul a două duminici din luna februarie 1948 să instaleze prin muncă voluntară 120 de războaie. În același scop, muncitorii de la filatura Victoria au modernizat procesul de producție, căutând să completeze capacitatea mică de producție a filaturilor din țară, care nu puteau să satisfacă cu fire fabricile textile. La Tesătura, pînă la 1 mai 1948, muncitorii au reușit să pună fabrica în stare de funcțiune cu întregul său utilaj de 720 războaie, cite existau în 1938. În această luptă un sprijin substanțial l-au primit muncitorii din partea organizațiilor de partid și a comitetelor sindicale, care au discutat în repetate rânduri, ca problemă de bază, reconstruirea fabricilor și posibilitatea creșterii producției.

O dată cu lupta pentru întărirea disciplinei în muncă, cu micșorarea absențelor, economisirea de materii prime și atenta îngrijire a mașinilor, cu inițierea colaborării mai strînse între muncitori, tehnicieni și ingineri, la îndemnul organizațiilor de partid s-a promovat trecerea la munca la mai multe războaie deodată. Pentru a se aduce o contribuție serioasă la scăderea prețului produselor fabricate, textiliștii au discutat problema raționalizării brațelor de muncă. Aceasta s-a impus datorită faptului că unele întreprinderi care aveau un surplus de brațe produceau mărfuri la prețuri ridicate, patronii invocînd un surplus de cheltuieli. S-a preconizat o repartiție proporțională a forțelor de muncă pe întregul oraș. Cu această ocazie, muncitorii de la Victoria au eliminat din fabrică pe salariații paraziți, întreținuți de patroni, faptul contribuind la o scădere simțitoare a prețului de cost.

Succesele obținute de clasa muncitoare și țărănimea muncitoare în anii 1945—1948 au impus ca o necesitate obiectivă naționalizarea principalelor mijloace de producție, „deoarece aceste arme economice se smulg din minile acelorora de la care am smuls armele politice“⁴⁰). Plenara C.C. al P.M.R. din 10—11 iunie 1948, în lumina directivelor primului Congres al P.M.R. a trasat sarcina trecerii „principalelor mijloace de producție în minile statului popular și transformarea lor, în felul acesta, în bunul comun al întregului popor muncitor“⁴¹). La 11 iunie 1948, în urma propunerilor P.M.R. și ale Consiliului de Miniștri, Marea Adunare Națională a votat legea naționalizării întreprinderilor industriale, miniere, bancare, de asigurări și transport.

Pentru înlăturarea actului naționalizării, muncitorii din industria textilă din Iași, sub conducerea organizațiilor de partid au desfășurat o bogată activitate⁴²). Naționalizarea a fost primită cu un entuziasm general. Textiliștii și-au luat ca sarcină să sprijine „această mare operă inițiată de Partidul nostru, care repune în drepturile sale firești poporul muncitor“⁴³). „Noi am trudit în această fabrică din zori (și pînă) în noapte — declarau muncitorii —. Profitul l-au încasat stăpînii acestor mașini. Cu sudoarea frunții noastre am adus mașinile din refugiu. Flămînzi și ruși am știut să nu preocupăm nici

⁴⁰) Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. IV, E.S.P.L.P., Buc., 1956, p. 173.

⁴¹) *Rezoluții și hotăriri ale C.C. ale P.M.R., 1948—1950*, vol. I, ed. II, E.S.P.L.P., 1952, p. 25.

⁴²) *Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.* an. IV, nr. 3 (mai-iunie) 1958, p. 78—92.

⁴³) *Lupta Moldovei*, dîn 13 iunie 1948.

un efort ca să le punem în funcțiune. Astăzi după atîția ani de cruntă exploatare sîngeroasă, fabrica ne va aparține. Noi am muncit, noi am clădit și produs bunuri, nouă trebuie să ne aparțină“ 44).

Delegații împuterniciți cu preluarea fabricilor, după prelucrarea hotărîrii din 11 iunie 1948 și după instructajul minuțios făcut la comitetul județean al P.M.R., au sigilat casele de bani, arhivele, registrele și magaziile cu materii prime ale întreprinderilor. Membrii controlului economic și echipele comisiei județene de naționalizare au efectuat simultan controale asupra întreprinderilor 45).

La 11 iunie 1948 au fost naționalizate în orașul Iași un număr de 13 fabrici textile 46). Pentru preîntîmpinarea actelor de sabotaj s-au luat măsuri de siguranță și control permanent cu ajutorul echipelor de muncitori și a organelor ministerului de interne în toate întreprinderile naționalizate. Prin naționalizare au fost descoperite mari sabotaje patronate de directorii întreprinderilor, în special neridicarea cotelor de materii prime, falsificarea calității articolelor prin introducerea substanțelor străine în apret, nerespectarea condițiilor de normativ și standardizare. La Tesătoria Populară, Hagotext și Moldova sabotajul a fost săvîrșit chiar în timpul actului de naționalizare: patronii au ascuns arhiva și piesele de schimb, accesorii, materiale etc. Prin vigilența muncitorilor aceste manevre au fost demascate.

O mărturie vie și concretă a elanului creator al maselor, descătuseate de robia capitalistă prin naționalizare a constituit-o participarea însuflețită a textiliștilor la construirea socialismului.

*
* *
*

Pînă la naționalizare producția textilă ieșeană se realiza într-un număr variat de întreprinderi, din care cele mai multe aveau un caracter manufacturier. Capacitatea de producție a acestora era parțial folosită, producția fiind la un nivel foarte scăzut, cu sortimente restrînse și limitate la modele vechi și inferioare.

În anul 1948 fabricile textile ieșene erau lipsite în cea mai mare parte de o bază internă de aprovizionare cu materii prime, piese de schimb, iar utilajul se găsea într-o stare de uzură morală și fizică avansată. Perioada dintre 1948—1950 s-a caracterizat ca o perioadă de reorganizare a industriei textile pe baze socialiste. După naționalizare, reorganizarea industriei textile s-a făcut prin concentrarea producției, prin comasarea fabricilor mici, prost utilizate și nerentabile. Astfel, în luna iulie 1948, 9 din fabricile textile locale, dintre care menționăm: Tesătoria Mătasei și Linei, Tesătoria Iancu Olivenbaum, Tesătoria Filimon Sirbu (fostă Romîno-Elvențiană), Prutul (fostă Hecotext), Hagotext, Tesătoria Populară ș.a. au fost desființate 47).

44) *Ibidem*.

45) *Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.*, an. IV, nr. 3 (mai-iunie), 1958, p. 89.

46) *Ibidem*.

47) Arh. St. Iași, Camera de Comerț și Industrie Iași, dos. 63/1948, f. 72; vezi și *Lupta Moldovei*, din 19 iulie 1948.

Utilajul acestora, care nu era într-o stare avansată de uzură, a fost montat la Țesătura, Textila-Roșie și Victoria, iar cei 294 muncitori, foștii lucrători ai celor nouă întreprinderi au fost plasați la Țesătura și Victoria⁴⁸). În orașul Iași au rămas astfel în funcțiune numai patru fabrici textile mari: Țesătura, Victoria, Textila-Roșie și Moldova Tricotaje. În comasarea întreprinderilor s-a ținut seama de o omogenizare a utilajului pe fabrici, ca și de specializarea lor. O atenție deosebită s-a dat folosirii întregii capacități de producție a întreprinderilor.

În anii 1948—1950 s-a organizat în țară o bază proprie de aprovizionare a industriei textile cu materii prime. Culturile de bumbac, care pînă atunci se făceau pe suprafețe mici, au fost extinse. În anul 1949 statul a luat măsuri pentru organizarea stațiilor de egrenat bumbac și a sporit mult suprafețele cultivate cu această plantă. După anul 1947 au fost extinse și suprafețele cultivate cu in și cînepă prin contracte încheiate cu cultivatorii. Topitoriile de in și cînepă au fost reorganizate. Prin înființarea la 1 martie 1949 a D.C.A.-ului (Direcția Generală de Colectări și Achiziții), colectarea materiilor prime pentru această industrie a intrat în sarcina unei singure întreprinderi, ușurînd planificarea și repartitia lor, după necesitățile întreprinderilor⁴⁹). Cum baza proprie de aprovizionare cu materii prime era încă insuficientă pentru necesitățile producției, lipsurile au fost substituite în continuare prin ajutorul acordat statului român de către Uniunea Sovietică.

În fabricile naționalizate din oraș situația era totuși destul de grea, dată fiind moștenirea preluată prin actul de la 11 iunie 1948. Mare parte din numărul războaielor existente nu funcționau. Cu toate eforturile extraordinare ale muncitorilor de a repune în funcțiune, înainte de naționalizare, toate mașinile existente, aceasta nu s-a putut face din cauza greutăților de ordin material. Pe de altă parte, patronii nu făcuseră altceva decît să saboteze tot mai mult reluarea lucrului în întreprinderi cu întreaga lor capacitate de producție. O dată actul naționalizării înfăptuit muncitorii au devenit stăpînii fabricilor. Eforturile lor de a repune în funcțiune mașinile lăsate de patroni în părăsire au sporit. A început să pulseze un nou ritm de muncă. În toate întreprinderile s-a desfășurat o adevărată campanie de montare a utilajelor, socotite mai înainte de patroni „fier vechi“. Numai la Țesătura au fost instalate pînă la sfîrșitul anului 1948 cu 44,2% mai multe războaie decît fuseseră instalate la începutul anului, fapt ce a contribuit la o sporire a numărului de muncitori cu 44,5%⁵⁰). La sfîrșitul aceluiași an, uzina întreprinderii era reconstruită complet de către aceeași muncitori, o dată cu repararea a încă 74 motoare și a celui de-al doilea generator de rebobinat sîrmă. La Textila-Roșie prin montarea unor mașini vechi de tors, s-a permis mărirea producției față de perioada anterioară naționalizării cu 30%. Un număr de 28 de războaie au reînceput lucrul aici, în aceeași perioadă, fiind reparate voluntar de către comuniști. La 1 august 1948 s-a reușit să se dea în funcțiune a nouă secție pentru prelucrarea exclusivă a sașilor. Același avînt în muncă s-a constatat și la Victoria în lupta pentru repararea și montarea războaielor „moarte“, sau a războaielor aduse de la întreprinderile textile des-

⁴⁸) *Lupta Moldovei*, din 19 iulie 1948.

⁴⁹) *Dezvoltarea industriei socialiste în R.P.R.*, Ed. Șt., Buc., 1959, p. 393.

⁵⁰) *Lupta Moldovei*, din 30 decembrie 1948.

ființate. Datorită abnegației de care au dat dovadă textiliștii de la Moldova Tricotaje în montarea utilajelor socotite „fier vechi“ fabrica a reușit să înregistreze succese deosebite, chiar din primele zile de după naționalizare, confecționându-se pentru prima dată piese care pînă atunci se aduceau din afară. Prin eforturile muncitorilor de aici au putut fi repuse în funcțiune secția de ciorapi. Antrenația de organizația de partid, muncitorii au reparat 11 mașini și au montat 2 motoare electrice din această secție. Prin intrarea în lucru a secției de ciorapi se permitea o sporire a producției pe anul 1949. În toate acțiunile desfășurate pentru repunerea în lucru a fabricilor cu întreaga lor capacitate de producție și pentru mărirea producției, membrii de partid au stat în frunte prin disciplină și energie în munca.

În întreprinderi s-a acordat o atenție deosebită creării de cadre calificate necesare producției. Au fost deschise cursuri speciale pentru calificarea muncitorilor. Totodată s-a intensificat metoda calificării la locul de muncă. Grijă pentru economii, pentru reducerea procentului de deșeuri a devenit o sarcină permanentă a textiliștilor. Astfel, numai la Țesătura la sfîrșitul anului 1948 procentul de deșeuri a scăzut la 2,15% față de 3,75% cit era în ianuarie 1948⁵¹⁾.

Una din sarcinile principale care stăteau în acești ani în fața întreprinderilor textile era asigurarea rentabilității lor în scopul creșterii producției pentru îmbunătățirea continuă a nivelului de trai al oamenilor muncii. După terminarea celui de-al doilea război mondial unele fabrici își încheiau bilanțurile deficitare, datorită sabotajului sistematic pe care îl practicau patronii lor. Aceștia au încercat să compenseze slaba rentabilitate a întreprinderilor lor prin vinderea materiilor prime la bursa neagră, de pe urma cărora realizau însemnate beneficii. Dacă Țesătura nu reușise în perioada pînă la naționalizare, din cauza sabotajului, să-și asigure rentabilitatea, sfîrșind totdeauna cu pierderi de milioane de lei, la finele anului 1948, prin efortul colectiv al muncitorilor, ea a depășit planul de rentabilitate cu 25%. Lupta s-a desfășurat cu același avînt și la Victoria. În septembrie 1949 fabrica a încetat să mai fie deficitară. Datorită faptului că patronii lăsaseră la naționalizare o grea moștenire în această fabrică: datorii de zeci de milioane de lei, personal slab instruit din punct de vedere profesional, lipsa de instalații speciale, lipsa de spațiu necesar pentru reorganizarea unei mai juste, raționale și rentabile munci, utilaj demodat, rentabilizarea fabricii nu s-a putut realiza decît în urma unor mari eforturi. Ca urmare a muncii perseverente depuse de către muncitorii tuturor întreprinderilor la sfîrșitul anului 1948 succesele n-au întîrziat să apară. În toate fabricile textile producția a fost mărită. Chiar din primele zile de după naționalizare lupta pentru creșterea producției a mers în pas cu cea pentru calitate.

Dezvoltarea economiei socialiste impunea planificarea producției în toate ramurile. Planurile de stat pe anii 1949 și 1950, elaborate în acest sens, au fost primite cu o deosebită bucurie de textiliști. „Punerea în aplicare a primului plan de stat — spuneau muncitorii de la Victoria — a fost un prilej pentru noi să pornim la o activitate mai intensă“⁵²⁾. Aici a început o muncă asiduă pentru creșterea producției și productivității muncii. A fost reorga-

⁵¹⁾ *Idem*, din 30 decembrie 1948.

⁵²⁾ *Idem*, din 21 septembrie 1949.

nizat personalul pe bază de criterii profesionale; s-a revizuit și completat succesiv utilajul, luându-se totodată măsuri pentru îmbunătățirea întreținerii lui; a fost modernizat procesul tehnologic. Punerea în practică a acestor obiective a permis ca principalele elemente ale productivității muncii să ducă la o reducere a antebugetelor de producție cuprinse în planul general de fabricație al întreprinderii. Un rol de seamă i-a revenit în această acțiune organizației de partid, care, împreună cu sindicatul și conducerea fabricii, a inițiat consfătuiri în care s-au analizat practic posibilitățile obținerii unei productivități a muncii mai avansate.

Unul din factorii hotărâtori în îndeplinirea și depășirea planurilor de producție au fost întrecerile socialiste, care au început să cuprindă un număr din ce în ce mai mare de muncitori. Este suficient să arătăm că la sfârșitul lunii ianuarie 1949 la Tesătura întrecerile socialiste au cuprins aproape întregul personal al fabricii. Lozincile „1000 metri de pînză pe lună de fiecare muncitor la o singură mașină“, „Mai puține minute neproductive, mai multe fire“, și altele sub care se desfășurau întrecerile socialiste la Tesătura și filatura fabricii Victoria au fost în scurt timp generalizate în toate întreprinderile textile locale. De un nou elan în muncă au dat dovadă muncitorii de la Tesătura în întrecerea cu tovarășii lor de la Industria Bumbacului B din București, din 1949, câștigată de textileștii ieșeni. Tot acum, metoda deservirii mai multor războaie de către un singur țesător, aplicată la început numai parțial, a fost extinsă. Astfel, la începutul anului 1949 la Tesătura 442 muncitoare lucrau la câte două războaie 130 la câte trei războaie, iar 54 la câte patru războaie. În anul 1950 lucrul la un număr tot mai mare de războaie cunoaște o creștere în intensitate. La Tesătura, pentru prima dată în țară, o muncitoare a trecut la deservirea simultană a 10 războaie, inițiativă care s-a răspândit apoi în toate celelalte fabrici. Un rol tot atât de important în lupta pentru mărirea producției în acești ani l-a avut introducerea metodelor de muncă înaintate sovietice, brigăzile utemiste din fabrici ș.a. În această acțiune muncitoarele au primit un sprijin substanțial din partea organizațiilor de partid din întreprinderi, care au întreținut clanul în muncă și le-a asigurat condițiile necesare însușirii acestor metode. La Tesătura introducerea metodei sovietice de lucru Kotlear — care prevedea ca un muncitor mai bun să ajute în muncă pe unul mai slab — s-a făcut în urma analizării de către organizația de bază a tuturor posibilităților interne. Încă din primele zile de la introducerea metodei de lucru Kotlear rezultatele s-au arătat fructuoase. Muncitoarele, care pînă atunci nu-și îndeplineau norma, au început să lucreze la două sau chiar la mai multe războaie deodată. În scurt timp această metodă a fost extinsă și la celelalte fabrici textile din oraș.

Alături de întrecerile socialiste, de aplicarea metodelor înaintate de muncă, mișcarea inovatorilor a contribuit la creșterea productivității muncii. Numeroasele inovații propuse de către muncitori, tehnicieni și ingineri și puse în aplicare au permis o modernizare a utilajelor vechi, o sporire a randamentului lor. Aceasta a constituit în același timp, o pîrghie importantă în creșterea productivității muncii, realizarea de numeroase economii și reducerea prețului de cost. Creșterea randamentului utilajului cu ajutorul inovațiilor a permis revizuirea parțială a unora din normele de lucru socotite învechite, revizuire ce s-a făcut la cererea muncitorilor.

Producția a sporit simțitor în toate fabricile, faptul avînd o influență asupra îmbunătățirii sistemului de salarizare. Merită a fi menționată ridicarea producției zilnice la fabrica Victoria de la 1 100 metri țesături în luna mai, la 6 700 metri țesături în iulie 1948⁵³).

Primul plan anual a fost îndeplinit înainte de termen în toate întreprinderile textile din oraș. La Țesătura sarcinile de producție au fost realizate în numai zece luni și patru zile. Productivitatea muncii a crescut în acest an de la 5,49 metri țesături pe cap de muncitor, cît era în 1948, la 8,91 metri, iar prețul de cost a fost redus cu 3%⁵⁴). Succesele s-au datorat și faptului că o dată cu aplicarea primului plan anual, fabrica a intrat în lucru cu întreaga sa capacitate de producție. La Textila-Roșie planul a fost îndeplinit cu 41 de zile înainte de termen, obținîndu-se o economie de 11.706.716 lei; productivitatea muncii a crescut cu 60%; procentul de deșeuri a scăzut cu 8%, iar prețul de cost a fost redus cu 10%⁵⁵). Succesele textiliștilor ieșeni erau cu ațit mai importante cu cît planurile de producție pe anul 1949 au impus sarcini sporite față de anul anterior. Filatorii de la Victoria trebuiau să realizeze cu 28,5% mai multe fire față de 1948; muncitorii de la Țesătura trebuiau să întrecă anul 1948 cu 17%⁵⁶; cei de la Textila-Roșie cu 91% la fire groase și 456% la fire subțiri, iar Moldova Tricotaje trebuia să depășească producția anului 1948 cu 183%⁵⁶).

Creșterea volumului producției textile s-a realizat totodată și prin sporirea fondului de investiții. În anul 1950 investițiile alocate întreprinderilor textile ieșene au permis o creștere bruscă a producției de fire și țesături. Totodată a început la Țesătura montarea a 360 de războaie noi. La 15 martie 1949 s-a deschis șantierul de construcție a filaturii de bumbac a fabricii Țesătura, care a intrat în funcțiune în 1950 cu 20.192 fuse de filat bumbac, sporindu-se capacitatea de producție cu 2 700 tone fire anual⁵⁷). Noua filatură pe lângă faptul că asigură aprovizionarea fabricilor locale și din țară cu firele de bumbac necesare, micșora decalajul pe plan național dintre industria de țesături, oarecum dezvoltată, și producția de fire necesară țesătoriilor de bumbac.

În construirea noii filaturi de un real folos a fost ajutorul dat de statul sovietic. Mașinile sovietice instalate aici au asigurat o productivitate ridicată a muncii, iar procesul tehnologic a eliminat orice posibilitate de a se crea timpî morții. În celelalte fabrici textile din localitate, pe lînga creșterea rapidă a numărului de războaie (la Victoria numărul lor a fost dublat pînă în 1950), instalarea de mașini sovietice a asigurat noi succese în creșterea producției. În anul 1950 producția globală pe oraș a fost de 769 tone fire bumbac, 12 000 mii metri pătrați țesături și 699 mii bucăți tricotate⁵⁸). Este suficient să amintim că numai la Țesătura indicii producției globale au crescut față de anul 1948, cu 206,9%⁵⁹).

⁵³) *Idem*, din 6 august 1948.

⁵⁴) *Idem*, din 6 noiembrie 1949.

⁵⁵) *Idem*, din 2 decembrie 1949 și 6 februarie 1950.

⁵⁶) *Idem*, din 16 ianuarie 1949.

⁵⁷) *Dezvoltarea industriei socialiste în R.P.R.*, Ed. Șt., Buc. 1959, p. 386.

⁵⁸) Direcția Regională de Statistică Iași.

⁵⁹) Arhiva fabricii Țesătura Iași.

În fabrici s-au înființat laboratoare și servicii ale secțiilor auxiliare, al căror scop principal era urmărirea și îmbunătățirea calității produselor.

Protecția muncii în întreprinderi a fost organizată pe baze noi, eliminându-se în cea mai mare parte posibilitatea accidentării muncitorilor. Textiliștii au primit haine de protecție. În fabrici au fost instalate posturi de prim ajutor, jeturi pentru distribuirea apei, radiatoare pentru condiționarea aerului în secții ș.a. Au fost instalate apărătoare la mașinile care prezentau pericol de accidentare.

Pe plan național, cu toate succesele obținute în industria ușoară în anii primelor planuri de stat, situația era totuși destul de grea la sfârșitul lui 1950⁶⁰). Întreprinderile erau lipsite de piese de schimb, utilajul era într-o stare de uzură morală și materială avansată, iar procesul de producție avea de suferit din cauza lipsei de accesorii și materiale auxiliare. Deși producția textilă a înregistrat o creștere însemnată după anul 1948, aceasta era încă sub nevoile de consum ale populației. În scopul organizării activității acestei industrii a fost înființat la 1 ianuarie 1950 Ministerul Industriei Ușoare.

Primul plan cincinal impunea industriei textile sarcini importante: creșterea producției tuturor ramurilor industriale și în special a celor rămase în urmă și a celor care aveau asigurată baza de materii prime în țară; lărgirea sortimentelor și îmbunătățirea calității produselor; creșterea productivității muncii și reducerea prețului de cost⁶¹).

În anii primului cincinal s-au investit sume importante în fabrici noi, în filaturi, iar capacitatea celor vechi a fost mărită. Au fost înființate fabrici de utilaje și reparații capitale⁶²) pentru a asigura aprovizionarea întreprinderilor textile cu utilaj din țară. A continuat acțiunea de regurare a fabricilor mici, începută după naționalizare, urmărindu-se introducerea de utilaje tip. Utilajul învechit a fost înlocuit, modernizându-se totodată procesele tehnologice. Astfel, la Moldova Tricotaje, prin mutarea fabricii într-un local adecvat (a fostei boiangerii Buholtzer), în 1951, s-a permis organizarea procesului de producție pe baze noi. Până în 1952 exista aici un utilaj învechit, acționat în cea mai mare parte prin curele de transmisie. O transformare radicală a survenit în 1953, când întreprinderea a fost reutilată și reformată. Capacitatea de producție i-a fost mărită prin construirea de noi săli. Pe lângă motoarele electrice instalate pentru a acționa direct mașinile, s-a modernizat procesul tehnologic. Au fost puse în funcțiune transportoare mecanice. În toate secțiile au fost instalate exhaustoare. O creștere substanțială a producției textile a avut loc în urma intrării totale în lucru a filaturii fabricii Tesătura, în 1951.

Creșterea volumului de produse în industria textilă a ridicat ca o problemă importantă, problema lărgirii și folosirii raționale a bazei de materii prime indigene⁶³). Ca urmare a lărgirii capacității de producție a fabricilor textile s-au mărit continuu suprafețele însămânțate cu plante textile și bazele de aprovizionare, ceea ce a dus la o reducere simțitoare a importului.

În anii primului plan cincinal a continuat munca de reorganizare a producției în fabricile textile pe baze noi. A fost introdusă în 1952 operațiunea

⁶⁰) *Dezvoltarea industriei socialiste în R.P.R.*, Ed. Șt., Buc., 1959, p. 389.

⁶¹) *Ibidem*, p. 392 și urm.

⁶²) *Ibidem*, p. 396.

⁶³) *Economia României între anii 1944–1959*, Ed. Academiei R.P.R., 1959, p. 293.

de normare a muncii, operațiune ce s-a extins în anii următori. În anul 1954 planul de normare tehnică în industria textilă cuprindea 38,1% din volumul total de ore lucrute în acord, iar în 1955 s-a ridicat la 39,6%⁶⁴⁾. Aplicarea normării a dus la îmbunătățirea modului de calcul a normelor și la un control mai eficace a lucrului în întreprinderi. În ramura tricotaje introducerea normării tehnice a avut ca rezultat mărirea productivității muncii. Normele de producție introduse în 1952 au fost modificate în 1957 prin îmbunătățirea sistemului de salarizare⁶⁵⁾. Ca urmare a normării muncii și a tuturor celorlalte măsuri tehnico-organizatorice introduse în fabrici, salariul mediu a sporit în primul cincinal. În fabrici s-a extins munca în acord în vederea creșterii productivității muncii și a unei retribuții cât mai juste. La Textila, de exemplu, salariul mediu a crescut la 158,9%, la sfârșitul primului plan cincinal, față de 1950⁶⁶⁾. A crescut utilizarea timpului de munca pe muncitor și s-au luat măsuri pentru întărirea hozrasciotului. Timpul efectiv nelucrat a scăzut la Țesătura, de la 9%, în 1950, la 6,7%, în 1955⁶⁷⁾, iar la Moldova Tricotaje, de la 8,8%, în 1950, la 6,3% în 1955⁶⁸⁾. Faptul a avut urmări importante asupra creșterii producției. În vederea îmbunătățirii sortimentelor de țesături s-au luat măsuri pentru organizarea activității de creație. Pentru a se face față creșterii nivelului calitativ s-au organizat compartimente de control tehnic pe întreprinderi și de la centru. În majoritatea fabricilor s-au înființat case-laborator în același scop.

În lupta pentru îndeplinirea planului cincinal, pentru reducerea prețului de cost, pentru creșterea producției și productivității muncii, pentru reducerea procentului de deșeuri, muncitorii au desfășurat o muncă susținută. Mișcarea inovatorilor, întrecerile socialiste, grija pentru calificarea unui număr tot mai mare de muncitori, organizarea proceselor tehnologice pe baze noi și altele au asigurat succesele repurtate în bătălia pentru îndeplinirea înainte de termen a primului cincinal. Sutele de inovații propuse și aplicate de către muncitorii, tehnicienii și inginerii întreprinderilor textile sînt o mărturie grăitoare a forței creatoare a acestora și o dovadă în plus a dragostei pe care o manifestau față de munca lipsită de exploatare. Una din cele mai importante inovații înregistrată în acești ani a constat în adaptarea și punerea în funcțiune la Moldova Tricotaje a unei mașini calandru, necesară la fabricarea pinzei vatir, care datorită turației superioare permitea o creștere a productivității muncii cu 100%⁶⁹⁾. Mișcarea pentru inovații a fost canalizată pe principalele probleme ale procesului de producție. Astfel, la Victoria în 1951, preocuparea de seamă a textiliștilor era creșterea productivității muncii la războaiele de țesut în vederea asigurării unei cât mai largi contribuții la realizarea și depășirea sarcinilor de plan. La Țesătura s-au realizat la propunerea muncitoarelor fruntașe, țevi corespunzătoare unui fir cu lungimea mai mare în vederea reducerii timpului necesar schimbării suveicii, creîndu-se astfel posibilitatea trecerii la lucru la un număr cât mai mare de războaie deodată. Inovații și succese înregistrate în această direcție au fost

⁶⁴⁾ *Dezvoltarea industriei socialiste în R.P.R.*, Ed. Șt., Buc. 1959, p. 404.

⁶⁵⁾ *Ibidem*, p. 405.

⁶⁶⁾ Arhiva fabricii Textila-Roșie Iași.

⁶⁷⁾ Arhiva fabricii Țesătura Iași.

⁶⁸⁾ Arhiva fabricii Moldova Tricotaje Iași.

⁶⁹⁾ *Lupta Moldovei, din 16 noiembrie 1951.*

multiple. Ele au avut un rol important în depășirea normelor și creșterea productivității muncii.

Paralel, aplicarea pe o scară tot mai largă a metodelor înaintate de lucru sovietice au dus la noi succese. Introducerea în fabricile textile în 1951 a metodei stahanoviste de lucru Skhițev, de preluare pe bază de control a produselor între secții, a permis o creștere simțitoare a producției și a mărit răspunderea fiecărei secții pentru produsele ce le fabrica, îmbunătățindu-se mult calitatea lor. Studierea metodei de lucru „marșrut”, la Țesătura, și aplicarea ei a dat rezultate dintre cele mai bune: s-a dat posibilitatea muncitoarelor să înregistreze succese importante prin trecerea la lucrul de la 6 la 24 de războaie deodată. În anul 1951 a fost aplicată la Țesătura metoda sovietică de lucru Kovaliov, metodă extinsă în scurt timp la filatură și în celelalte fabrici. O altă metodă de lucru sovietică, a Ninei Nazarova, care prevedea preluarea în păstrare socialistă a mașinilor, a avut ca urmare îngrijirea mai atentă a utilajului. În 1951, 135 muncitoare de la Victoria și 132 de la Moldova Tricotaje luaseră în păstrare socialistă mașinile după această metodă. Alături de metodele mai sus menționate, introducerea de noi metode, Voroșin, Antonina Jandarova, Ilicev-Vlasov, de șablonare a urzelor ș.a., au asigurat înscrierea de noi și însemnate succese în muncă. De exemplu, numai prin aplicarea metodei de lucru Ilicev-Vlasov, la Țesătura, ruperile de fire au fost reduse cu 26%, iar indicile de utilizare a crescut în aceeași proporție⁷⁰⁾. Rezultatele importante obținute după această metodă au determinat aplicarea ei la celelalte întreprinderi textile din oraș. La sfârșitul primului plan cincinal, la Țesătura, ea era aplicată la un număr de 500 de războaie, urmînd să fie extinsă asupra a încă 262 de războaie.

Totodată, în însușirea tehnicii noi, moderne, s-a ținut seama și de succesele înregistrate în fabricile textile din țară. Desele schimbări de experiență organizate de muncitorii de la Țesătura cu frunțașii în muncă de la Filatura Romînească de Bumbac din București, ținerea de cursuri în toate întreprinderile în vederea însușirii metodelor de lucru înaintate, atenția tot mai mare acordată controlului tehnic și calității produselor ș.a. s-au înscris pe linia grijii tot mai mari a conducerii întreprinderilor pentru înarmarea textilelor cu tehnica cea mai avansată, pe linia obținerii de noi succese în producție. De asemenea, comitetele de întreprinderi au desfășurat o muncă permanentă de răspindire a experiențelor de muncă înaintată, ajutînd la crearea a numeroase brigăzi de calitate după modelul sovietic și al frunțașilor în producție din țara noastră.

Aplicarea unei tehnici înaintate în muncă a creat condițiile pentru revizuirea parțială a normelor de lucru. Astfel, la începutul anului 1953, din inițiativa muncitorilor de la Moldova Tricotaje, a început revizuirea normelor socotite depășite. Paralel cu intensificarea eforturilor pentru creșterea producției s-a dus și lupta pentru îmbunătățirea calității. Într-un singur trimestru al anului 1953 s-au realizat la Țesătura 73 de modele noi de țesături, realizîndu-se acum pentru prima dată unele produse. În scopul obținerii unor produse de calitate superioară s-a acordat atenție unificării mașinilor de țesut în fabrici. Totodată, au fost revizuite modelele vechi de țesături, exclu-

⁷⁰⁾ *Flacăra Iașului*, din 29 iulie 1953.

zindu-se din fabricație acelea care nu satisfăceau gusturile consumatorilor. Pentru continua îmbunătățire a calității produselor au fost organizate în întreprinderi consfătuiri de producție cu această temă. În urma dezbaterilor care au avut loc rezultatele înregistrate s-au dovedit a fi dintre cele mai fructuoase.

De un real sprijin au fost pentru textiliști consfătuirile de producție organizate la Iași în anii primului plan cincinal. La 31 august 1952 au avut loc în oraș lucrările conferinței raionului sindical textil, pielărie și confecții, a cărui scop principal a fost analiza muncii pentru îndeplinirea planului de producție. Lucrările conferinței au scos în relief eforturile muncitoarelor de la Moldova Tricotaje, care organizându-și temeinic munca au înscris succese importante în lupta pentru îndeplinirea planului. Conferința și-a îndreptat atenția și asupra fabricilor ale căror rezultate în producție nu erau satisfăcătoare, constituind pentru acestea un îndreptar în organizarea activității de viitor. Pe aceeași linie, în ianuarie 1953, a avut loc la Iași o consfătuire pe țară a filaturilor de bumbac în cadrul căreia s-a făcut un vast schimb de experiență. Consfătuirea a avut ca temă „Problemele tehnice de bază în sectorul filaturii de bumbac“, cu care prilej s-a discutat chestiunea materiilor prime din țară, calitatea firelor produse de filaturi, introducerea tehnicii moderne ș.a. Consfătuirea a fost de un real folos pentru filatorii ieșeni.

De o importanță hotăritoare în lupta pentru realizarea planului în fabricile textile ieșene a fost hotărîrea Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român din 19—20 august 1953 cu privire la sarcinile partidului în domeniul dezvoltării economiei naționale și ridicării continue a nivelului de trai material și cultural al oamenilor muncii. Hotărîrea a stîrnit discuții însuflețite printre muncitori, iar aplicarea ei a dus la noi succese. În toate întreprinderile ieșene organizațiile de partid au organizat consfătuiri în care s-au discutat sarcinile de bază ale producției. O poziție fermă a fost luată împotriva lipsurilor și s-au indicat mijloace practice pentru remedierea lor. Cu această ocazie la Moldova Tricotaje principala problemă pusă în dezbateri a fost calificarea profesională a tineretului. Tot atunci s-a arătat că s-a îmbunătățit simțitor munca în secții ca urmare a agitației desfășurate. S-a introdus mica mecanizare în sectoarele cu condiții grele de muncă, construindu-se din piese vechi, uzate, două macarale care au permis desfășurarea în bune condițiuni a procesului de producție. A fost construit printre altele un pod rulant pentru transportarea pieselor fabricate. Organizațiile de partid și-au îndreptat toată atenția spre valorificarea rezervelor interne. La Țesătura, aplicarea în practică a hotărîrii C.C. al P.M.R. din 19—20 august 1953 a constat, între altele, în intensificarea muncii de calificare profesională a textiliștilor. S-a extins calificarea la locul de muncă după metoda sovietică Kotlear, reușindu-se în anul 1953 să fie calificate un număr de 504 țesătoare. Munca aceasta a dat rezultate valoroase: în întreprindere existau 340 frunțase în producție și 38 stahanoviste⁷¹⁾. Pe lângă calificarea la locul de producție, la Țesătura, un rol important l-au avut și școlile de calificare gradul I și II.

Crearea condițiilor tot mai bune de muncă au favorizat obținerea unor strălucite succese în anii primului plan cincinal. Ele s-au concretizat în inde-

⁷¹⁾ *Idem*, din 30 septembrie 1953.

plinirea înainte de termen a planurilor anuale, în îmbunătățirea calității produselor, în reducerea prețului de cost, în însemnate economii ș.a. Producția globală a fabricilor textile din oraș a evoluat în felul următor : ⁷²⁾

Fabrica	1950	1952	1955
Țesătura și Victoria (%)	100,0	155,5	183,9
Textila-Roșie (%)	100,0	189,8	198,6
Moldova Tricotaje (%)	100,0	165,5	181,9

Dinamica producției textile pe oraș a crescut de la 100% în anul 1950, la 185%, la sfârșitul primului plan cincinal ⁷³⁾. Creșterea producției întreprinderilor a asigurat industriei textile locale un loc de seamă în ridicarea vieții economice a orașului în acești ani.

Realizările obținute în anii 1950—1955 au asigurat baza tehnico-economică necesară pentru trecerea la înlăptuirea celui de-al doilea plan cincinal. Principalele obiective ale industriei textile în anii 1956—1960 au fost : creșterea volumului producției și, ca urmare a creșterii consumului pe cap de locuitor, îmbunătățirea calității produselor și lărgirea sortimentelor, ridicarea productivității muncii și reducerea prețului de cost. În acest scop s-au luat măsuri pentru asigurarea aprovizionării în tot mai bune condițiuni a industriei cu materii prime, precum și crearea industriei producătoare de materii auxiliare textile ; lărgirea spațiilor pentru utilizarea completă a capacității de producție ; eliminarea sau micșorarea decalajelor existente între producția sectoarelor producătoare de semifabricate și acea a sectoarelor de produse finite ; creșterea ponderii producției sortimentelor superioare și lărgirea sortimentelor cu articole noi, moderne ; dotarea industriei cu utilaje de mare productivitate, care să dea posibilitatea unei creșteri importante a productivității ; recondiționarea și modernizarea utilajului existent în scopul aducerii lui la performanțe apropiate de cele ale utilajelor moderne similare ; introducerea de noi procese tehnologice moderne în scopul scurtării proceselor de producție și îmbunătățirii calității produselor ; concentrarea fondurilor de investiții pe un număr cit mai redus de lucrări și utilizarea la maximum a spațiilor clădite existente ⁷⁴⁾.

În vederea realizării acestor sarcini s-a dezvoltat mișcarea de inovații, a crescut gradul de mecanizare a producției, s-a accentuat procesul de modernizare a mașinilor, s-a intensificat lupta pentru economii și prelucrarea deșeurilor s-a acordat o atenție deosebită îmbunătățirii calității produselor și lărgirii sortimentelor, s-au luat măsuri pentru o mai mare eficacitate a controlului tehnic și calitativ, pentru reglarea utilajelor s-au montat dispozitive speciale pentru creșterea producției de țesături în carouri, s-au introdus

⁷²⁾ Direcția Regională de Statistică Iași.

⁷³⁾ Ibidem.

⁷⁴⁾ *Dezvoltarea industriei socialiste în R.P.R.*, Ed. Șt., Buc., 1959, p. 417.

coloranți noi pentru imprimarea țesăturilor. Complexul de măsuri a asigurat mărirea volumului producției globale, iar calitatea din ce în ce mai bună a produselor a dus la intensificarea exportului. În anul 1959 Țesătura, de exemplu, exporta fabricatele sale în toate țările socialiste și în multe țări capitaliste⁷⁵⁾. Pentru anul 1960 întreprinderea a primit comenzi și din alte țări decât cele din 1959.

În anii celui de-al doilea cincinal au survenit transformări importante în procesele tehnologice ale fabricilor locale. De asemenea s-a dat atenție deosebită îmbunătățirii utilajului. La Țesătura în 1958 numărul războaielor a crescut față de 1948 cu 50%, iar la Moldova Tricotaje, între anii 1951—1959, utilajul a crescut până la 500%. Pe linia îmbunătățirii continue a folosirii utilajului a avut loc la Iași în aprilie 1956, sub îndrumarea organelor de partid și de stat, la Filiala A.S.I.T., o consfătuire a cărei temă principală a fost „Mărirea turațiilor la războaiele de țesut”. Acțiunea a fost pornită experimental la Țesătura încă din februarie 1955 de către un colectiv de muncitori, ingineri și tehnicieni. S-a reușit cu acea ocazie o îmbunătățire a turațiilor la războaiele Pilling, de la 188 la 215 ture pe minut, iar la războaiele Roscher, de la 177 la 205 ture pe minut. Munca a fost reluată în ianuarie 1956 pe noi baze. Problema mării turațiilor războaielor a fost o preocupare permanentă a colectivelor fabricilor. S-a reușit în 1959 să se realizeze cel mai mare indice de utilizare a războaielor din istoria Țesăturii A. Data fiind importanța problemei, prin grija partidului și a sindicatelor ea a format obiectul unei consfătuiri pe țară. Ca urmare, inițiativa a trecut și la Țesătura B (Victoria), unde muncitorii au luptat pentru creșterea productivității muncii, îmbunătățirea randamentului și turației războaielor de țesut. În acest scop s-au asigurat toate condițiile care să permită războaielor să lucreze în plin, cum și măsuri de modernizare a procesului tehnologic. Astfel, la Victoria turația mașinilor a crescut de la 162,4 turații pe minut, cât era în decembrie 1958, la 165, în noiembrie 1959⁷⁶⁾ iar randamentul războaielor a crescut de la 71,1%, la 76%. În același an muncitorii fabricii Țesătura A și B s-au alăturat inițiativei muncitorilor Industriei Bumbacului B din București „Pentru creșterea randamentului războaielor de țesut cu cel puțin 10%”. A fost redus timpul de staționare a războaielor printr-o mai judicioasă aprovizionare a locului de producție.

O muncă asiduă a fost depusă pentru îmbunătățirea proceselor tehnologice și a condițiilor de lucru în fabrici. În anul 1957 a intervenit o schimbare în organizarea întreprinderilor: Victoria a fost unită cu Țesătura, sub titlul Țesătura A (Țesătura) și B (Victoria). În anul următor la unitatea B au început lucrările de reamplasare a mașinilor în sectorul de preparare și țesătorie, după un proces tehnologic modern. Astfel, s-au executat mari lucrări pentru extinderea spațiului productiv al întreprinderii și pentru crearea unor condiții mai bune de lucru. În locul vechii bobinării au fost mutate secțiile de bobinaj și urzit. Mașinilor li s-a creat un spațiu mai larg, sistemul de iluminat a fost modernizat, toate acestea permițând o creștere mare a

⁷⁵⁾ *Flacăra Iașului*, din 11 aprilie 1959 și din 11 decembrie 1959.

⁷⁶⁾ La sfârșitul lunii iulie 1960 textilistii de la Țesătura și-au fixat ca principal obiectiv realizarea a 10.000 bătăi război oră (*Flacăra Iașului*, 31 iulie 1960).

productivității muncii. În același an, 1958, A.S.I.T.-ul a primit sarcina să studieze mersul proceselor tehnologice la Moldova Tricotaje și Țesătura A, făcându-se recomandări utile cu privire la înlăturarea unor defecțiuni relative la calitate.

Sporirea sarcinilor de plan ale fabricilor cerea o muncă bine organizată care să înlătore orice gol în producție. În 1959 la Moldova Tricotaje a intrat în funcțiune o nouă sală de preparare înzestrată cu mașini de depănat în cruce, realizate în întreprindere. La secția confecții a fost începută montarea unor mașini speciale fabricate în țară. S-a lucrat de asemenea la amenajarea a două sălii necesare secției de repasat. Totodată conducerea întreprinderii a dat o atenție mărită calificării cadrelor la locul de producție, prin cursurile din întreprindere.

Un sprijin important în bunul mers al fabricilor textile din orașul Iași a fost acordat din partea Institutului Politehnic Iași și în special din partea facultății de industrie ușoară chiar din anii primului cincinal. Specialiștii acestui Institut au urmărit îndeaproape problemele principale ale producției. În 1955, la sesiunea științifică a Institutului Politehnic au fost analizate problemele practice de producție de la Țesătura. S-a arătat cu acea ocazie că în 1955 planul de reducere a prețului de cost a fost realizat 100%. Prin scăderea consumului de bumbac puf întreprinderea a obținut economii însemnate. În 1957 un colectiv de la Institutul Politehnic a analizat problemele: „Posibilitățile de creștere a productivității muncii la fabrica Textila-Roșie” și „Reducerea prețului de cost la Țesătura Iași”.

În tot cursul celui de-al doilea cincinal mișcarea inovatorilor a cunoscut un nou avânt. Pentru a se stimula această mișcare au fost organizate „săptămâni ale inovatorilor”. Aceeași atenție a fost acordată calificării cadrelor, fapt ce a avut ca urmare o creștere a producției. Astfel, la Țesătura prin calificarea unui număr tot mai mare de textiliști la locul de muncă numărul celor care lucrau sub plan a scăzut de la 208, cîți erau în 1955, la 30, la sfîrșitul anului 1956. În același an peste 200 ajutoari de maiștri au absolvit aici școala de calificare ce a funcționat în întreprindere.

Un puternic stimul în îndeplinirea sarcinilor celui de-al doilea plan cincinal l-a constituit întrecerile socialiste, în care au fost antrenati un număr tot mai mare de muncitori. Iată cum a evoluat pe ani și fabrici procentul acestora ⁷⁷⁾:

Fabrica	1955	1956	1957	1958	1959
Țesătura (A+B)	41,7	46,6	48,4	48,6	50,3
Textila-Roșie	56,6	66,8	73,0	75,3	71,7
Moldova Tricotaje	85,0	85,2	85,3	87,0	88,0

Organizarea rațională a procesului de producție, îmbunătățirea condițiilor de muncă, mișcarea inovatorilor și întrecerile socialiste s-au reflectat

⁷⁷⁾ Vezi Arhiva fabricilor Țesătura, Textila-Roșie și Moldova Tricotaje.

favorabil în creșterea producției globale, a productivității muncii și a sistemului de salarizare în întreprinderile textile ieșene. Producția globală a crescut în anii celui de al doilea cincinal față de 1950 astfel ⁷⁸⁾ :

Fabrica	1950	1955	1956	1957	1958	1959
Țesătura (A+B) %	100	183,9	184,4	177,2	185,9	185,8
Textila-Roșie %	100	198,6	197,4	205,6	247,0	274,7
Moldova Tricotaje %	100	181,9	188,3	187,6	227,9	329,9

În același timp productivitatea muncii a sporit față de anii primului cincinal în felul următor ⁷⁹⁾ :

Fabrica	1955	1956	1957	1958	1959
Țesătura (A+B) %	100	112,0	110,6	116,9	118,5
Textila-Roșie %	100	101,5	104,6	123,5	138,0
Moldova Tricotaje %	100	105,8	113,3	115,0	110,2

În anii celor două cincinale dinamica principalelor produse ale fabricilor din orașul Iași a cunoscut o creștere mai accentuată față de dinamica pe țară a acelorași produse. Acest fapt rezultă din tabelul de mai jos ⁸⁰⁾ :

Felul produselor		1950	1955	1958	1959
Fire bumbac %	R. P. R.	100	156	162	... ⁸¹⁾
	Oraș Iași	100	477		503
Țesături bumbac %	R. P. R.	100	165	141	... ⁸¹⁾
	Oraș Iași	100	166		168
Tricotaje bumbac %	R. P. R.	100	177	238	... ⁸¹⁾
	Oraș Iași	100	214		398

Dezvoltarea impetuoasă a industriei textile în orașul Iași, după actul naționalizării, a atras după sine creșterea ponderii atât pe oraș cât și pe țară a industriei textile. Astfel, în timp ce în 1950 Iașul deținea 2,6% din producția de bumbac pe țară, în 1959 ponderea s-a ridicat la 8%, iar

⁷⁸⁾ Direcția Regională de Statistică Iași.

⁷⁹⁾ Ibidem.

⁸⁰⁾ Ibidem ; vezi și *Anuarul Statistic al R.P.R. 1959, Buc., 1959, p. 116-117.*

în industria țesăturilor de bumbac ponderea a crescut în aceeași perioadă de la 8,2% la 9,2%⁸²⁾.

Creșterea mai accentuată în orașul Iași a producției menționate mai sus, față de industria textilă pe țară, s-a datorat în primul rînd politicii economice a partidului și guvernului, care au urmărit o rațională repartizare teritorială a industriei, micșorîndu-se într-o mare măsură, prin aceasta, și disproporția moștenită între capacitatea de producție oarecum dezvoltată a țesătoriilor față de aceea a filaturilor. De asemenea aceleași cifre oferă posibilitatea de a observa fenomenul provocat de procesul de industrializare socialistă a țării prin ridicarea regiunilor slab dezvoltate din punct de vedere industrial.

Producția fizică a industriei textile între anii 1950—1959 pe orașul Iași a înregistrat o impetuoasă dezvoltare concretizată în următoarele cifre⁸³⁾:

Produse	1950	1955	1959
Fire bumbac (tone)	769	3 671	3 865
Țesături bumbac (mil mp)	12 100	20 066	20 142
Tricotaje (mii buc.)	699	1 500	2 778

Succesele obținute de oamenii muncii în domeniul economiei naționale au creat premise favorabile unei creșteri substanțiale a sistemului de salarizare și a îmbunătățirii condițiilor materiale și culturale. Creșterea continuă a nivelului de trai al oamenilor muncii constituie obiectivul de bază al politicii economice dusă de partid și guvern. Paralel cu politica statului democrat-popular pentru realizarea de progrese în economie, partidul și guvernul s-au preocupat permanent de ridicarea continuă a nivelului material și cultural al oamenilor muncii. Aceasta s-a concretizat în hotărîrile luate de C.C. al P.M.R. și Guvern privind îmbunătățirea sistemului de salarizare. În industria textilă locală cîștigul mediu pe muncitor a crescut după cum urmează⁸⁴⁾:

Fabrica	1955	1956	1957	1958	1959
Țesătura (A+B) %	100	103,0	121,5	143,4	151,0
Textila-Roșie %	100	100,4	112,3	147,2	157,7
Moldova Tricotaje %	100	105,6	120,2	150,5	155,4

⁸¹⁾ Datele la nivelul economiei naționale pentru anul 1959 nu sînt încă publicate.

⁸²⁾ Direcția Regională de Statistică Iași.

⁸³⁾ Ibidem.

⁸⁴⁾ Vezi Arhiva fabricilor Țesătura, Textila-Roșie și Moldova Tricotaje.

Contribuția hotărâtoare în realizarea acestor succese au dat-o muncitorii îndrumați și sprijiniți de organizațiile de partid. Organizațiile de bază au analizat periodic modul cum s-a desfășurat munca în întreprinderi și stadiul realizării sarcinilor de plan, conducând masele spre soluțiile cele mai eficace. Ca o dovadă este faptul că muncitorii de la Țesătura au primit de două ori consecutiv, în semestrul II al anului 1957 și semestrul I al anului următor, steagul de frunză pe ramură. Conferința Regională de Partid Iași, din ianuarie 1960, analizând activitatea întreprinderilor din regiune arăta că fabricile textile din Iași și-au îndeplinit planul pe 1959 înainte de termen. Conferința a subliniat totodată că organizațiile de partid din aceste întreprinderi „s-au preocupat mai mult de ridicarea indicilor de folosire a mașinilor și utilajelor, de introducerea tehnologiei înaintate”⁸⁵). În raportul de activitate se scoteau în relief succesele obținute de muncitorii de la fabricile Țesătura și Textila-Rosie care au dat peste plan 962 000 metri pătrați țesături de bumbac și 149.000 kg fire.

Conferința fixa în același timp ca o sarcină de bază, antrenarea maseilor pentru reducerea substanțială a consumurilor specifice de materii prime, materiale, a procentelor de cupoane și deșeuri, pentru realizarea de noi economii în ultimul an al cincinalului.

*

Dezvoltarea industriei textile ieșene în anii regimului de democrație populară pe lângă progresele economice arătate, a cunoscut și o revoluționare a problemelor social-culturale.

Etapa de pînă la naționalizare a înregistrat o luptă tot mai accentuată a muncitorilor, sub conducerea organizațiilor de partid, pentru câștigarea de la patroni, a unor condiții de viață cât mai bune. Astfel, ei au reușit să înființeze câteva creșe pe lângă întreprinderile mai importante, să instituie o asistență sanitară eficientă și permanentă, să înființeze cămine de zi. Pentru asigurarea hranei zilnice, în condițiile grele de după război, muncitorii, prin comitetele de întreprinderi, au silit pe patroni să deschidă cantine la prețuri oficiale. Una dintre primele cantine a fost aceea de la fabrica Țesătura înființată la 2 august 1945, care asigură hrana tuturor salariaților întreprinderii. În același timp comitetele de întreprinderi au forțat pe patroni sau pe reprezentanții acestora să aducă îmbunătățiri generale condițiilor de igienă a muncii.

O grijă permanentă a comuniștilor din întreprinderi a fost acordată problemelor strict culturale. Astfel, chiar după actul eliberării, textiliștii au deschis școli de analfabeți la care și-a dat o prețioasă contribuție secția feminină a Sindicatului Textil. Una dintre acestea a fost inaugurată în 1945 la fabrica Viscotext.

Patronii, în afară de sabotajul economic de care am vorbit, au exercitat și în acest domeniu un sabotaj permanent și sistematic, căutînd să împiedice tot mai mult îmbunătățirea condițiilor de viață și de muncă ale textiliștilor.

O dată cu actul naționalizării chestiunile social-culturale au devenit o problemă de stat. Printre primele măsuri luate după 11 iunie 1948, se

⁸⁵) *Flacăra Iașului*, din 18 martie 1960.

numără și acelea referitoare la igiena și protecția muncii în întreprinderi. În toate secțiile în care prelucrarea materiilor prime prezenta pericol de îmbolnăvire au fost instalate exhaustoare, ventilatoare pentru condiționarea aerului și altele. Pentru a se preveni accidente la mașini s-au introdus dispozitive de protecție a muncii. Pe linia îngrijirii atente a sănătății textiliștilor a fost dat în funcțiune în anul 1951, la Textila-Roșie, sanatoriul de noapte, unde muncitorii găseseră o asistență medicală corespunzătoare. La Tesătura, dispensarul fabricii, înființat înainte de naționalizare, a fost reutilizat și dotat cu personal medical cu înaltă calificare.

O grijă deosebită s-a acordat condițiilor de locuit ale muncitorilor. De exemplu, la Textila, imediat după actul de la 11 iunie 1948, direcțiunea s-a îngrijit de repararea locuințelor, după o prealabilă consfătuire avută cu organizația de partid. În scopul îmbunătățirii permanente a condițiilor de viață ale muncitorilor partidul și guvernul au alocat sume însemnate pentru construirea de locuințe și așezăminte social-culturale. În toate întreprinderile textile locale au fost înființate biblioteci, cu un sortiment bogat și variat de cărți, cluburi și echipe artistice. Prin înființarea Casei de Cultură a Textiliștilor și Ceferiștilor din Iași, dată în 1960 în folosință, activitatea social-culturală a acestora a găsit cele mai bune condiții de desfășurare.

Grija partidului și guvernului nu s-a orientat numai în direcția îmbunătățirii condițiilor social-culturale ale acelor care lucrează efectiv în câmpul muncii, ci și asupra membrilor familiilor lor. O dovadă este faptul că pe lângă toate întreprinderile s-au înființat creșe și cămine de zi unde copiii muncitorilor primesc gratuit îngrijire sanitară și educație.

*

Dezvoltarea industriei textile din orașul Iași în anii regimului democrat-popular, a trecut pînă la naționalizare printr-o etapă în care partidul și guvernul au luat măsuri în scopul redresării economice a țării și a pregătirii actului de la 11 iunie 1948. Aceste măsuri au fost aplicate de textiliștii ieșeni în întreprinderi, cu toate că patronii au opus o rezistență disperată prin sabotaj.

Actul revoluționar al naționalizării a creat condițiile dezvoltării planificate a economiei pe baze noi, socialiste. Industria textilă în cadrul industriei ușoare a realizat importante succese, care s-au datorat politicii duse de partid și guvern. În orașul Iași întreprinderile textile au cunoscut o dezvoltare tot mai mare izvorâtă din politica de ridicare economică a regiunilor mai înapoiate, din politica de a spori neîncetat producția obiectelor de consum necesare oamenilor muncii. Pentru realizarea acestor obiective, fabricile locale au fost comasate și reorganizate, utilajul lor modernizat, iar bazele de aprovizionare cu materii prime, lărgite. Volumul mare de investiții alocat de stat fabricilor ieșene a permis o creștere a ponderii economice a orașului în complexul economiei naționale.

Un sprijin prețios în opera de refacere și dezvoltare a acestei industrii a fost primit din partea Uniunii Sovietice, în materii prime, utilaj de o înaltă productivitate și documentație tehnică.

Perspectiva dezvoltării continue a industriei textile decurge din politica partidului și guvernului de a satisface într-o măsură tot mai mare nevoile maselor consumatoare. În vederea realizării cererilor crescînde de țesături și tricotaje, planul de dezvoltare a economiei naționale pe anii 1960—1965 și programul economic de perspectivă, pun noi sarcini în fața industriei textile. Producția de țesături de bumbac, lînă, mătase, în și cîneapă, pe plan național, va trebui să crească de 1,9 ori, ajungînd la 540—550 milioane metri pătrați în 1965. Producția de tricotaje de bumbac, lînă și mătase va crește în aceeași perioadă de peste 2,3 ori. În vederea realizării sarcinilor sub raport cantitativ și calitativ, modernizarea și reutilizarea întreprinderilor textile existente va trece pe primul plan⁸⁶⁾.

În cadrul marilor perspective ce se deschid industriei textile, întreprinderilor ieșene le revine un rol important.

⁸⁶⁾ *Scîntela*, din 19 mai 1960.

FONDUL „INALTA CURTE DE CONTURI“

(1945—1948)

V. ANDREI

Vom căuta să prezentăm câteva caracteristici ale materialului aparținând unei instituții cu o îndelungată activitate și cu un rol important în controlul și supravegherea întrebuințării banului public și anume Inalta Curte de Conturi. Articolul nu are menirea să facă o analiză a utilității acestei instituții, ci va insista mai mult asupra laturii arhivistice și anume asupra importanței materialului cu valoare documentară găsit în masa obișnuitelor acte de cheltuieli, caracteristice acestei instituții.

Arhiva acestei instituții, preluată de Direcția Generală a Arhivelor Statului, însumează ca volum uriașă cantitate de 260 vagoane, fiind cel mai mare fond existent astăzi în depozitele Arhivelor Statului.

A doua jumătate a secolului al XIX-lea constituie, pentru istoria patriei noastre, perioada constituirii Statului național român în timpul domniei lui Al. I. Cuza. Tot în această perioadă capitalismul în țara noastră cunoaște o dezvoltare impetuoasă. Printre reformele inițiate de către domnitor, în perioada 1859—1865, care au avut un rol important în dezvoltarea ulterioară a țării noastre și a consolidării bazei capitaliste, a fost crearea unei instituții cu rol de control și judecată în materie de finanțe. Prin legea din 24 ianuarie 1864, ia astfel ființă Curtea de Conturi.

Decretul a fost semnat de Alexandru Ion Cuza și de primul ministru, Mihail Kogălniceanu, având la bază sistemul de organizare francez.

Înainte de înființarea acestei instituții în Moldova și Țara Românească, exista separat, prin prevederile Regulamentului Organic, Obștescul Control, care avea menirea de a cerceta socotelile tuturor veniturilor și cheltuielilor țării. Ulterior după Unire, prin unificarea instituțiilor din cele două țări române, în 1862, Obștescul Control devine Ministerul Controlului. Legea din 1864 ridică pe o treaptă mai organizată problema controlului financiar odată cu dezvoltarea circulației monetare.

În Franța instituția aceasta a avut primele începuturi de activitate încă în secolul XIV, creată de regii Franței sub forma așa numitelor „cleres des comptes“ (notariate de conturi), care exercitau un control asupra administrării domeniilor regale, instituție caracteristică regimului feudal. Sub Filip cel Frumos ia ființă „Camera Computorum“ (Camera de Conturi) compusă din reprezentanți ai Consiliului regelui.

În 1413 Camera de Conturi devenea Centrul administrației financiare a Franței, iar în 1614 Camera de Conturi va prelua și controlul cheltuielilor personale ale regelui, ceea ce constituia un element progresist pentru perioada respectivă.

În 1807 ia ființă Curtea de Conturi, de data aceasta ca o instituție specifică, cu scopul de a satisface interesele statului burghez; activitatea ei se va desfășura însă numai în limitele intereselor lui Napoleon I și a regimului politic creat după prăbușirea imperiului.

Legea din 1864 creînd această instituție în țara noastră după modelul francez, nu a ținut seama nici de condițiile de dezvoltare specifice țării și nici de neajunsurile de funcționare ale sistemului francez, ceea ce a făcut ca mulți ani finanțele publice să nu fie supuse unui control eficient pînă la apariția legii de reorganizare a Curții din anul 1929.

„Cu texte prea confuze, fără mijloace de acțiune suficiente, lipsită de efective sancțiuni în legea ei de organizare, sub influența puterii executive, Curtea noastră de Conturi a fost ținută în această situație din anul 1864 cu mici modificări în 1874, 1886 și 1895 pînă în iulie 1929“¹⁾ este părerea unui consilier al acestei instituții.

Organizarea Curții de Conturi din România. Legile care stau la baza organizării acestei instituții în afara celei din 24 ianuarie 1864, au fost Constituția din 1923, Legea de organizare a Curții din 29 iulie 1929 și Legea Contabilității publice și asupra controlului bugetului și patrimoniului public.

Constituția din 1923 clarifica poziția acestei instituții în organizarea de stat:

„Pentru toată România este o singură Curte de Conturi“²⁾. Deci pentru întreaga țară exista un organ unic cu competență de judecată asupra tuturor conturilor de gestiune, soluțiile și jurisprudența ei fiind obligatorii pentru toți mînuitorii de bani publici.

Legea de organizare a Curții din 1929 stabilește atribuțiile de control și judecătorești.

Ca organ de control:

— Controlează preventiv angajările de cheltuieli și venituri cum și ordonanțările de cheltuieli prin consilierii controlori;

— Controlează actele justificative ale ordonanțărilor primite de la contabilitățile ordonatorilor primari și secundari;

— Examinează situațiile lunare de ordonanțări și plăți primite de la contabilitățile centrale ale ministerelor și ale diferitelor administrații publice, precum și conturile generale lunare și anuale de execuție a bugetului;

— Cercetează, constată și certifică exactitatea conturilor administratorilor însărcinați cu stabilirea și centralizarea veniturilor publice;

— Controlează inventarul general al statului³⁾.

¹⁾ George Dragomirescu, *Istoria unei utile dar neînțelese instituții publice — Curtea de Conturi*, Buc., 1934, p. 9.

²⁾ Constituția Nouă, 1923, art. 116, publicată în *Monitorul Oficial* nr. 282 din 29 martie 1923.

³⁾ *Legea de organizare a Inaltei Curți de Conturi din 29 iulie 1929 cu modificările ulterioare*, art. 21, 22, publicată în *Monitorul Oficial*, nr. 157, partea I, din 10 iulie 1948.

Ca organ judecătoresc judecă în primă și ultimă instanță :

— Conturile minuiitorilor de bani publici care au în atribuțiunile lor atît încasarea veniturilor cit și plata cheltuielilor ;

— Conturile de materiale și bani ale unităților militare și stabilimentelor militare ;

— Conturile depozitelor centrale ;

— În genere toate conturile minuiitorilor de bani, valori și materiale publice care nu sînt date prin legi speciale în competența altor instanțe⁴⁾.

În afara de aceste legi, care au stat la baza activității Curții de Conturi din România, au mai apărut o serie de completări în organizarea sau activitatea acestei instituții. Astfel, legile din 1874 și 1886 aduc modificări în privința personalului. La 29 ianuarie 1895 se publică un decret prin care se stabilește că membrii curții nu se mai aleg de Adunarea Deputaților ci de Ministerul de Finanțe.

Pe baza acestor legi Curtea de Conturi era formată dintr-un președinte, 6 consilieri, 21 referendari, 1 procuror și 1 substitut.

Legii din 1929 i s-au adus o serie de modificări prin legile de la 26 aprilie 1930, 24 decembrie 1932 și 14 aprilie 1933 ; ea va constitui baza activității instituției pînă la 1 decembrie 1948, cînd a fost desființată.

În privința personalului Curtea era compusă din membrii Curții, Ministerul Public (parchetul) care ducea la îndeplinire latura juridică a acestei instituții, personalul de cancelarie, arhiva și personalul de serviciu.

Membrii curții erau primul președinte, președinții de secție și cite un procuror de secție.

Ministerul Public era reprezentat de un procuror general și cite un procuror de secție.

Personalul de control și verificare se compunea din consilieri controlori (cite unul de fiecare minister sau administrație publică autonomă), referendari șefi și referendari.

Secretariatul general al Curții era compus dintr-un secretar general, secretari, subsecretari, subșefi de birou, impiegați, conservatori de acte și personalul de serviciu. Înalta Curte de Conturi era organizată pe 5 secții.

Arhiva acestui fond, în cadrul Direcției Generale a Arhivelor Statului, este repartizată la două servicii : Serviciul Arhivei Istorice Centrale deține materialul creat pînă la 1 aprilie 1945 și Serviciul Arhivei Centrale R.P.R. a preluat materialul de la 1 aprilie 1945 pînă la desființarea Curții de Conturi.

O caracteristică a acestui material în privința întocmirii actelor de cheltuieli, este determinat de exercițiul anului bugetar general al statului, care începea totdeauna la 1 aprilie și se termina la 31 martie a anului următor. Dacă ne vom referi, de pildă, la materialul pe anul 1945 al Ministerului Educației Naționale, el conține actele create între 1 aprilie 1945 și 31 martie 1946. Împărțirea acestui fond între cele două servicii are un caracter formal, măsura fiind luată numai în scopul facilitării satisfacerii cererilor de certificate de vechime în cîmpul muncii a oamenilor muncii, sarcină pe care numai Serviciul Arhivei Istorice Centrale n-ar putea-o rezolva, ținînd seama de imensitatea numărului de cereri în acest sens.

⁴⁾ *Ibidem*, art. 23.

Pe perioada 1945—1948 cantitatea de material se ridică la 10 vagoane, materialul fiind așezat în pachete, în ordinea numerică a avizelor ordonanțelor de plată trimise spre verificare Curții de Conturi. În cadrul acestui fond se găsesc actele de cheltuieli a tuturor ministerelor și a Curții de Conturi

Clasarea fondului a început în septembrie 1956, după ce în prealabil s-a făcut ordonarea pe ministere și ani a pachetelor, operațiunea terminându-se în noiembrie 1959.

De la început s-a pus problema găsirii unei metode de lucru eficace și potrivite a acestui material care în general are un caracter uniform. Metoda de lucru folosită a fost aceea a expertizării în timpul clasării.

Fișarea și inventarierea pachet cu pachet nu era o metodă corespunzătoare în cazul acestui fond, deoarece ar fi necesitat ani de muncă, cu aceleași rezultate, dată fiind natura actelor. Prin folosirea expertizei în timpul clasării, timpul de lucru s-a redus la jumătate.

La clasarea fondului ne-am orientat după prescripțiunile capitolului „Desființarea actelor din arhiva documentelor” din legea de organizare a Înaltei Curți de Conturi și bugetele statului pe această perioadă, care prevede :

„Actele depuse în Arhiva Curții vor putea fi desființate după împlinirea termenului de șase ani de la finele anului financiar la care se referă, dacă se va socoti că nu mai sînt de nici o utilitate istorică sau de orice altă natură”⁵⁾.

Nu se vor desființa și se vor trimite spre păstrare Arhivelor Statului :

- a) conturile de gestiune și bugetare ale administrațiunii generale a finanțelor ;
- b) conturile de gestiune ale oficiilor de casierii publice ;
- c) actele atingătoare de bunuri sechestrate, de consemnațiuni și de depozite de tot felul ;
- d) procurile, actele de vînzare, cesiuni, delegațiuni și tranzacțiuni ;
- e) contracte în genere ;
- f) deciziunile și declarațiunile Curții de Conturi⁶⁾.

Actele justificative care formează acest fond sînt împărțite în 2 categorii.

1) *cheltuieli de personal* : state salarii, diurne, cheltuieli de reprezentare, indemnizații etc. ;

2) *Cheltuieli de material* : cumpărări și închirieri de imobile, de efecte imobiliare, cumpărări de alimente și material, lucrări de construcții, întreținere și reparații, drumuri, poduri și canale etc.

Pe baza acestor categorii prevăzute în articolele bugetare ale fiecărui minister, s-a făcut expertiza celor 19.500 pachete, cit cuprindea fondul pe perioada 1945—1948.

În urma lucrărilor de clasare și expertiză din întregul volum al fondului a fost predat la D.C.A. 60% material fără importanță istorică sau documentară. Din partea rămasă aproximativ 35% reprezintă statele de

⁵⁾ *Ibidem*, art. 83.

⁶⁾ *Ibidem*, art. 84.

salarii ale ministerelor pe perioada 1945—1948 și 5% material cu valoare documentară.

O altă particularitate a acestui fond, care a influențat și sistemul de lucru, o constituie uniformitatea materialului la fiecare minister care în marea lui majoritate este format din state de salarii.

Până în momentul de față au fost inventariate următoarele ministere :

— Ministerul Afacerilor Interne	1945—1948
— Ministerul Finanțelor	„
— Ministerul Muncii	„
— Ministerul Educației Naționale	„
— Ministerul Cultelor	„
— Ministerul Artelor	1945—1947
— Ministerul Silviculturii	1948
— Ministerul Justiției	1945—1948
— Ministerul Sanătății	„
— Ministerul Minelor și Petrolului	„
— Arhiva Curții de Conturi și conturile de execuție și gestiune	„
— Ministerul Afacerilor Străine	„

Până la sfârșitul acestui an urmează să fie terminată inventarierea întregului fond.

În afară de obișnuitele acte de cheltuieli amintite mai sus, au fost depistate o serie de materiale cu conținut documentar care nu se încadrează în categoriile de mai sus. Astfel, pentru justificarea cheltuielilor de deplasare ale organelor de control ale diferitelor ministere, erau trimise curții, drept acte justificative pentru efectuarea cheltuielilor, rapoarte de activitate ale acestor organe care cuprind, în multe cazuri, prețioase informații privitoare la acele perioade și ministere.

Documentele se referă la probleme de ordin politic, economic și financiar.

Printre actele justificative ale Ministerului Afacerilor Interne pe anul 1945—1946 pentru plata jetoanelor unor comisii care judecau scăderile de materiale, s-a găsit un dosar cu procese verbale și liste de pierderi în oameni și materiale ale jandarmeriei romine în așa zisul „Guvernământ al Transnistriei“, pe perioada 1943—1944, în acțiunile de împiedicare a mișcării de partizani sovietici. Dosarul conține pagini care demonstrează puternicile lovituri date de partizanii sovietici ocupanților fasciști, iar pe de altă parte, atrocitățile la care s-au dat acești ocupanți⁷⁾.

În materialul Ministerului Afacerilor Străine pe exercițiul 1946/1947, în actele justificative de cheltuieli pentru expedierea corespondenței legațiilor romine din străinătate, au fost găsite copii ale unor telegrame ale legației romine din Paris, ce reproduceau articole din presa franceză în legătură cu victoria forțelor democratice din România în alegerile parlamentare din 1946.

⁷⁾ Arh. St. Buc., I.C.C. Ministerul Afacerilor Interne, 1945/1946, dos. 1475.

Redăm câteva din aceste telegrame :

Telegrama nr. 10694 din 31 decembrie 1946 relatează :

Roland în „*Ce Soir*“ sîmbătă publicat prin reportajul impresiei alegeri — stop. Descrie contrastele bucureștene în clădiri și moravuri moștenite regimuri reacționare, de asemeni entuziasmul votării libere—stop. Vorbește înfăptuirile guvernului.

Enumerînd realizările spune „Ele reprezintă pentru România progrese și inovații fără precedent — stop.

Guvernul procedează cu înțelepciune adaptînd reformele la nivelul politic și social al țării!

Al doilea reportaj — Roland din „*Ce Soir*“ 30 decembrie descrie atelierele Grivița unde domnește satisfacția muncitorimii libere și entuziasm în producție, stop. Redă convorbiri cu lucrătorii Grivița care exprimau satisfacția de a fi liberi și încredere în guvernul blocului democratic stop. Descrie prigonirile din trecut și starea înfloritoare actuală din atelierele Grivița.

„Bastion al noii democrații“ incheie astfel :

„Luptele și sacrificiile muncitorilor Grivița, au fost factor decisiv la introducerea noii democrații romîne.

Încheie seria reportaje cu omagiul Gheorghiu-Dej animatorul muncitorimii dornice progres social și libertate, dreptate stop. Reamintește trecutul de luptă și suferință stop. Gheorghiu Dej alături muncitorime artătînd ce a fost Grivița, terminînd cu spusele unui ceferist „acum guvernează cei mai buni fii ai poporului stop. Muncitorimea înțelege dificultățile stop. ea nu se plînge ea ridică producția⁸⁾“.

Tot în legătură cu victoria forțelor democratice în alegerile parlamentare din 1946, telegrama nr. 10048⁹⁾ din 4 decembrie 1946, a legației romîne din Paris, relatează :

Publicat în „*Ordre*“ de azi titlul „Retour de Roumanie“ articol cu constatări alegeri — stop. După ce arată netemeinicia legendelor despre nesiguranta călătoriilor în România, vorbește despre falsificarea tradițională în trecut a alegerilor și constatarea făcută personal și ceilalți gazetari străini, aceste alegeri s-au desfășurat cinstit — stop. Cităm „am spus la radio București, după ce urmărit îndeaproape, însoțit de reprezentanți opoziție votarea la secții burgheze și muncitorești, că guvernul a îndeplinit onorabil rolul său stop este convingerea mea profundă precum și a tuturor ziariștilor străini fără idei preconcepute care m-au însărcinat să redactez declarația în acest sens, semnat de ei o dată cu mine“.

Arată că jurnaliștii englezi și americani veniți să filmeze incidente electorale, au fost dezamăgiți, totul petrecîndu-se în „ordine, în ciuda provocărilor opoziției încurajată de Londra și Washington. stop“.

Aceste relatări ale unor ziariști francezi colaboratori ai unor ziare burgheze — care au fost martori oculari la alegerile parlamentare din țara noastră în 1946, constituie o spulberare a afirmațiilor cercurilor reacționare din Occident, despre așa-zisele „îngrădiri ale alegerilor libere“.

⁸⁾ Arh. St. Buc., I.C.C., Min. Afacerilor Străine. 1944, dos. 1, f. 60.

⁹⁾ Ibidem.

O altă categorie de material arhivistic se referă la unele aspecte economice ale țării în timpul războiului antisovietic și în perioada de după război.

Actele de cheltuieli ale Ministerului Industriei și Comerțului pe exercițiul financiar 1946/1947 oglindesc sumele cheltuite cu comenzile de armament și furnituri militare ale fostului Subsecretariat al Industriei de Război, care în perioada 1941—1945 era subordonat Ministerului Apărării Naționale. O dată cu terminarea războiului, când industria trebuia să treacă pe picior de pace, acest subsecretariat a trecut în organizarea Ministerului Industriei și Comerțului, luând denumirea de Subsecretariatul de Stat al Industriei de Stat, făcând lichidarea angajamentelor din contractele încheiate anterior.

Lichidarea acestor contracte dezvăluie fondurile bănești uriașe, de sute de milioane, cheltuite pentru comenzile de armament de guvernul antonescian pentru ducerea războiului antisovietic, război străin de interesele maselor populare¹⁰⁾.

Tot la acest minister, în rapoartele de activitate ale organelor de control de la inspectoratele industriale din țară, pe anul 1945, se reflectă situația grea a întreprinderilor industriale din țară, din cauza urmărilor războiului și a distrugerilor cauzate de retragerea trupelor germane¹¹⁾.

Materialul Secretariatului General al Restituirii Bunurilor din U.R.S.S. pe exercițiile 1945, 1946, conține tabelele cu bunurile sovietice existente în România după 23 august 1944, jefuite în timpul războiului de guvernul fascist din teritoriile cotate temporar în timpul războiului.

Pe lângă natura bunurilor (fabrici, mori, diferite mașini și utilaje) aceste tabele indică locul de unde au fost ridicate și repartizarea lor pe teritoriul român.

Din categoria actelor financiare face parte întreg materialul care justifică încasările și plățile statului în această perioadă (conturile de execuție și conturile de gestiune).

Aceasta constituie numai un aspect al întregului fond al Inaltei Curți de Conturi, aspect caracteristic pe perioada 1945—1948, în care materialul documentar reliefează începutul transformărilor pe plan politic și economic al țării noastre în această perioadă.

Desigur că prezentarea fondului I.C.C. de la înființare pînă în 1944 va întregi în mod substanțial caracteristicile perioadei mai sus-amintite, prin prezentarea unor materiale documentare care să zugrăvească unele imagini ale vieții economice sociale și politice ale vechii orînduiri care a existat în țara noastră.

¹⁰⁾ Arh. St. Buc., I.C.C. Ministerul Industriei și Comerțului, 1946, dos. 224—288.

¹¹⁾ Ibidem, 1945, dos. 223—224.

LUPTA ȚĂRANIMII BĂNĂȚENE PENTRU PĂMÎNT ȘI LIBERTATE SUB INFLUENȚA MARI REVOLUȚII SOCIALISTE DIN OCTOMBRIE

AUREL CORUI

În depozitele Arhivelor Statului din Regiunea Timișoara se găsesc bogate izvoare documentare despre lupta dusă de țărănimea bănățeană pentru pământ, pace și libertate, de-a lungul multor decenii. Informațiuni prețioase în această privință ne dau fondurile arhivistice administrative ale fostelor prefecturi, preturi, primării și fondurile agrare: Consilieratele agricole județene, Camerele de agricultură, Ocoalele agricole etc.

Sub influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, iar mai târziu, după înființarea P.C.R. în 1921, sub conducerea acestuia, lupta țăranimii ia o amploare din ce în ce mai mare, necunoscută anterior, îmbrăcînd forme din cele mai diferite. Revendicările economice se împletesc cu cele politice, crește rezistența împotriva autorităților administrative și polițienești. Se duce lupta pentru răsturnarea vechilor organe ale administrației de stat locale și înlocuirea lor cu elemente din sărăcimea satelor, sustragerea de la rechiziții de tot felul și împotrivirea la executarea ordinelor autorităților. Țărănimea nu mai ascultă ordinele autorităților și sfaturile intelectualității satelor, preoți, învățători etc. care o îndruma la ascultare și resemnare.

Pentru a stăvili avîntul revoluționar al maselor și pentru a despărți lupta muncitorilor și țăranilor, care începea să se unească din ce în ce mai mult, guvernele burghezo-moșierești lansează, printre alte promisiuni, lozincă împărțirii pămînturilor și improprietării țăranilor țara pămînt sau cu pămînt puțin.

Încă în anul 1918, cu puțin înainte de prăbușirea monarhiei austro-ungare, pe care unii sperau să o poată menține măcar sub forma uniunii personale între Austria și Ungaria, împotriva glasului națiunilor oprimate, care își cereau cu insistență dreptul la autodeterminare, ministrul de agricultură din Budapesta, Buza Barna, dă o proclamație¹⁾ prin care adresîndu-se țăranilor soldați le promite că guvernul îi va improprieta cu pămînt, cerîndu-le în același timp să muncească în liniște, să păstreze ordinea și „să aștepte cu încredere măsurile care vor fi luate de parlamentul țării“.

Se cunosc evenimentele care au urmat în Ungaria în anii următori. După suprimarea Republicii Sovietice Ungare de către puterile imperialiste.

¹⁾ Arh. St. Timișoara, Sfatul Popular Regional Timișoara, dos. 10/1918.

cu ajutorul armatei române și instaurarea regimului hortist. Țăranii au fost supuși unei exploatări și mai crunte. De efectuarea reformei agrare nici nu a mai fost vorba, regimul sprijinindu-se pe marii latifundiari.

În teritoriile care au revenit României prin tratatul de pace de la Trianon situația maselor muncitorești-țărănești nu a fost prea mult diferită de cea a celor rămași sub dominație hortistă în Ungaria, dar sub presiunea mișcărilor revoluționare dezvoltate sub influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, guvernul român a fost silit să adopte unele reforme cu caracter democratic, între care legea pentru reforma agrară.

Printre hotărârile Sfatului național întrunit la Alba Iulia la 1 decembrie 1918, când s-a proclamat unirea, este și cea privitoare la reforma agrară pentru Transilvania.

Consiliul Dirigent cu sediul la Sibiu, mai târziu mutat la Cluj, emite la 15 septembrie 1919 o ordonanță²⁾ prin care anunță reforma agrară și începerea lucrărilor pregătitoare în vederea aplicării ei.

Comitetul agrar, sub semnătura ministrului de stat al guvernului central din București, Constantin Garoflid, printr-o publicație³⁾ anunță că reforma agrară, mult întârziată se va înlăptui în Ardeal și Banat. Până la exproprierea pământurilor, țăranii le vor folosi plătind arendă. Acest sistem de arendare a fost cunoscut sub denumirea de „arendă forțată” reglementară prin ordonanța Consiliului Dirigent nr. 20.393/1919, asupra căruia vom mai reveni.

Toate aceste promisiuni, alături de cele ale generalului Averescu, șeful guvernului din București — prin grația partidului liberal — căruia îi plăcea să pozeze în „salvatorul patriei”, că anume se va da țăranilor pământ și li se va face dreptate, nu au putut stăvili valul mișcărilor revoluționare cauzate de contradicțiile interne ale sistemului economic semi-feudal din agricultură, de greutatea economice ale perioadei de după război.

După prăbușirea imperiului german și austro-ungar, în toamna anului 1918, soldații demobilizați, reîntorși la casele lor, aduc cu ei un vânt nou de libertate, o nouă concepție de viață. Pe harta Europei apăruse un nou stat, primul stat socialist din lume, Rusia Sovietică, fruct al Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

Soldații demobilizați cunoșteau situația reală din Rusia Sovietică și transformările revoluționare ce avuseseră loc în urma revoluției, iar cei din părțile Ardealului și Banatului cunoșteau și situația din Ungaria revoluționară. Ei auziseră de Republica Sovietică de la Budapesta, care avea același program: răsturnarea burgheziei de la putere și preluarea puterii de către muncitori și țărani. Aceste idei revoluționare cuprindeau mase tot mai largi ale muncitorii și țăranimii în dorința de a le înlăptui, și în țara noastră.

Perioada anilor 1918—1919 a prilejuit multe frământări a căror sursă trebuie căutată în suferințele maselor muncitorești și țărănești de pe urma războiului imperialist, lipsurile de tot felul ale familiilor celor mobilizați, tendința guvernelor de a continua războiul etc. -

²⁾ Ibidem, dos. 28/1919.

³⁾ Ibidem.

Descriind evenimentele anilor 1918 și 1919⁴⁾ Iakabffy Elemér un moșier maghiar din județul Caraș Severin, care a participat la tratativele romîno-maghiare din Lugoj, privind transferul administrației către Comitetul național român, insistă asupra ceea ce el numește „jafuri, crime, devastări etc.“ făcute de „bande de rău făcători“ cu care forța publică, armata și gărzile naționale, au avut mult de luptat pentru a restabili ordinea, care în fond erau mișcări revoluționare ale maselor ce așteptau instaurarea unor noi orînduiri democratice.

În aceeași lucrare se arată că subprefectul din Lugoj a respins cererea unui grup de notari din acel județ, care — de furia poporului — și-au părăsit posturile, pretinzînd să li se dea salariul pe tot timpul cit vor lipsi de la serviciu. Ei refuză să se reîntoarcă deocamdată în comunele lor, pînă cînd ordinea va fi complet restabilită, ceea ce arată că mișcarea revoluționară cuprinsese mase largi țărănești.

În discuția dintre subprefectul din Lugoj și un membru al Comitetului național român, acesta din urmă relatează că în 40 de comune din județul Caraș-Severin s-au constituit soviete, care nu mai vor să asculte de fostele autorități și au pus stăpînire pe primării și oficiile poștale⁵⁾.

Nici după instaurarea administrației romînești nemulțumirile nu au încetat. Problema națională ca armă de diversiune, este folosită cu măiestrie de burghezie pentru a desbina lupta maselor muncitoare și exploatate, de diferite naționalități, în timp ce vîrfurile burgheziei se împacau foarte bine în consiliile de administrație ale întreprinderilor și băncilor, sabotînd pe toate căile, împreună cu moșierii, aplicarea reformei agrare.

Țărănimia bănățeană, ajutată și îndrumată de muncitorii de la orașe, după cum rezultă din documentele pe care le vom analiza în continuare, a dus o luptă susținută pentru pămînt și drepturi politice, împotriva exploatatorilor și a aparatului de represiune pus în slujba lor.

Lupta s-a dus mai cu seamă în jurul legilor de reforma agrară, date fie de Consiliul Dirigent, fie de guvernul central din București și în special în legătură cu aplicarea acestor reforme, care se făcea cu părtinire, în defavoarea țărănimii sărace și cu protejarea fațișă sau camuflată a marilor proprietari de pămînt, cei mai înverșunați dușmani ai oricăror reforme social-economice. Prin legăturile lor personale și influența politică ce o exercitau asupra organelor de stat, ei reușeau să sustragă de la expropriere terenuri întinse și dintre cele mai fertile, în dauna țărănilor săraci sau cu pămînt puțin.

Decretul lege 3911 pentru reforma agrară, regulamentul de aplicare și diferitele ordonanțe fiind întocmite în spirit de clasă, au ajutat moșierimea să se sustragă de la expropriere, favorizînd în același timp chibaburimea satelor să pună mîna pe cele mai bune loturi de pămînt pentru a-și întări pozițiile economice, ca sprijin de nădejde, la sate, al partidelor burghezo-moșierești.

Dar să lăsăm să vorbească documentele care dovedesc cu prisosință cele afirmate mai sus și ne arată aspectele luptei țărănimii bănățene pe

⁴⁾ Iakabffy Elemér, *A magyar államhatalom utolsó napjai Krasso Sző reny varmegyében-Lugos-1920 (Uttimele zile ale puterii de stat ungare în județul Caraș-Severin Lugoj, 1920)* p. 25.

⁵⁾ *Ibidem*, p. 32.

de o parte și măsurile autorităților pentru reprimarea ei pentru menținerea ordinii capitaliste.

Prin ordinul Consiliului Dirigent, resortul agriculturii, nr. 6728/1919, se atrage atențiunea sâtenilor „să nu se lăcomească a pune stăpînire pe pămînturile pe care nu le vor putea deocamdată munci. Cei ce nu se vor supune vor fi dați în judecată”⁶⁾.

Accastă dispoziție vine să oprească acțiunile țăranilor care, înșelați de promisiuni, căutau să intre în posesiunea loturilor ce li se cuveneau, în prima fază, pentru a lua pămîntul în arendă forțată.

Un alt ordin telegrafic al Consiliului Dirigent dispune ca să nu se facă lucrări pregătitoare pentru expropriere, decît la moșiile peste 200 iugăre. La cele sub 200 iugăre se vor face ulterior⁷⁾.

În ce privește sistemul arendărilor forțate a pămînturilor către îndreptățiți, prevăzut de ordonanța Consiliului Dirigent 20.393, în articolul 10 al instrucțiunilor de aplicare se spune textual: „Am avut în vedere mai cu seamă menținerea echilibrului economic, pe care dv. sunteți în măsura de a-l cunoaște mai bine decît oricine. Nu se poate admite ca economiile marilor proprietari și anume ale acclora, care în realitate propagă interesele agricole ale țării să fie distruse pe motive ușurate, prin pulverizarea lor inutilă”. Aceste instrucțiuni⁸⁾ sînt date de Consiliul Dirigent consilieratelor agricole, ca organe județene de aplicare a reformei agrare. Socotim că este inutil orice comentariu la cele de mai sus. Printr-o singură frază se spulberă tot spiritul de bunăvoință arătat în chip fătarnic țăranimii și și se demască adevărata față a burgheziei, care nu voia nicidecum să „deranjeze pe moșieri și „marile economii a proprietarilor de pămînt”, cum le numește resortul agriculturii din Consiliul Dirigent, socotindu-le că formează baza propășirii economiei naționale.

Comuna Topolovățul Mare, raion Lugoj, nu a primit pămînt din moșia de 1800 iugăre a contelui Ambrozy. Motivul este arătat de agronomul din Receaș⁹⁾ și anume că locuitorii acelei comune nu ar fi stărunit ca să primească pămînt. Țăranii din Topolovățul Mare, nu numai că au cerut pămînt, dar au ajuns cu protestele lor pînă la Consiliul Dirigent.

Un exemplu de tratament aplicat invalizilor, orfanilor și văduvelor de război din comuna Banloc, raion Ciacova, este hotărîrea¹⁰⁾ comisiei județene prin care se refuză a li se arenda pămînt din moșia contelui Karatcsony, cerut de aceștia pe baza ordonanței în vigoare, pentru arendările forțate.

Țăranii din comuna Simnihaiul Român, raionul Timișoara, au dus lupta pentru a constrînge autoritățile să exproprieze și suprafețe de circa 500 iugăre din moșia consistoriului gr.-ort. și 1193 iugăre din moșia lui Yesenschy Bela¹¹⁾ rămase neexpropriate, după cum arată însuși consilierul agricol din Timișoara.

⁶⁾ Arh. St. Timișoara, Consilieratul Agricol Timișoara, dos. 10/1919.

⁷⁾ Ibidem.

⁸⁾ Ibidem, dos. 10/1919—1920.

⁹⁾ Ibidem, dos. 10/1919.

¹⁰⁾ Ibidem, dos. 10/1919—1920.

¹¹⁾ Ibidem, dos. 8/1919—1920.

Delegații din Chesinț, raion Lipova, cu încuviințarea consilierului agricol, scutesc de la expropriere jumătate din moșia baronesei Nopcea, pe motiv că este teren silvic, deși era știut că terenul respectiv de peste 30 ani se lucra ca teren agricol¹²⁾.

Locuitorii comunei Foeni, raion Ciacova, în lupta lor pentru pământ, arată că moșierul Csavosy și arendașul Iagadics, dețin 5.000 iugăre, pe cînd 2000 locuitori din comună au abia 1900 iugăre¹³⁾. Moșierul refuză arendarea pămîntului țăranilor, dar nici el nu-l muncește, pentru a provoca criza de cereale.

Fenomenul nu este izolat, moșierii putînd dejuca ușor ordonanța 20.393, care prin însuși textul ei scutea de la arendă acele terenuri care erau însămițate de proprietar¹⁴⁾. Aceasta a dat posibilitate moșierilor să sustragă terenurile cele mai bune de la arendare, însămițîndu-le sau simuînd că le însămițează. Nici în cazul cînd țăranii erau dispuși a restitui sămînța și prețul muncilor efectuate nu li se arendau aceste terenuri.

Pentru anul agricol 1920, măsura arendărilor forțate a fost ineficace pentru Banat, deoarece la data de 3 martie cînd a sosit ordonanța, majoritatea suprafețelor erau deja lucrate.

Proteste și nemulțumiri în legătură cu arendările s-au semnalat cu deosebire în fosta plasă Sînnicolaul Mare, comuna Comloșul Bănățean, unde pretorul a avut mult de lucru pentru liniștirea spiritelor agitate.

Locuitorii din Remetea Timișană, raionul Timișoara, arată într-o plîngere trimisă consilierului agricol, că în urma consumării nutrețului de către caii armatei franceze, care a staționat acolo, pentru a-și salva vitele de la pieire pe timpul iernii, au scos din pămînt sfeclă înghețată, nefolosibilă în alte scopuri, în urma cărui fapt arendașul moșiei contelui Ambrosy i-a bătut și le-a făcut multă mizerie¹⁵⁾.

Între altele, acest arendaș refuză să le dea în subarendă din terenul ce-l deține, în întindere de 1500 iugăre. În plîngere se mai spune că conducătorii au sfătuit pe țărani să rabde liniștiți și să aștepte să li se facă dreptate de către „dreptii stăpînitori“. Consilierul agricol din Timișoara, primind plîngerea țăranilor din Remetea Timișană, pune pe ea rezoluția „la dosar“.

Deși după lege lucrările de parcelare a terenurilor expropriabile trebuiau făcute de organele statului, totuși consilierul agricol din Timișoara¹⁶⁾ propune ca să se aprobe Băncii de parcelare din Timișoara să parceleze în continuare moșia baronului Baici din Ghilad, raion Ciacova, luîndu-și banca angajamentul a satisface nevoile de pămînt a locuitorilor „romîni“ din comunele învecinate, în spiritul legii de reformă agrară. Și aici este de prisos orice comentariu. O bancă particulară transformată în organ de stat pentru aplicarea reformei agrare și ocrotirea intereselor țăranimii!

¹²⁾ Ibidem, dos. 10/1919—1920.

¹³⁾ Ibidem.

¹⁴⁾ Ibidem.

¹⁵⁾ Ibidem.

¹⁶⁾ Ibidem, dos. 8/1919—1920.

Consiliul Dirigent, pe cale de instrucțiuni¹⁷⁾ recomandă ca acolo unde nu se găsească țărani de încredere (din chiaburimea satelor n.n.) să fie numiți în posturile de agenți agricoli preoți sau alți intelectuali, care vor colabora cu comisiile de reformă agrară și vor da toate informațiile necesare.

Nenumărate și felurite au fost abuzurile și nelegiuirile comisiilor de delegați, imputernicite a lucra la aplicarea reformei agrare. Astfel delegații din comunele Ciacova, raion Ciacova, și Pesac raion Simnicolaul Mare, chiaburi lacomi, jefuiesc țărani încasînd de la ei diferite taxe ilegale, luînd pămînt pentru ei, sub alt nume etc.¹⁸⁾. Judecătoria de ocol Ciacova fiind sesizată, nu fixează termen de judecată împotriva delegaților, pentru abuzurile săvîrșite, iar cînd fixează termen de judecată, în urma intervenției ce s-a făcut la tribunal, agronomul nu mai susține acuza și dosarul se închide în lipsă de penalitate¹⁹⁾.

În comuna Mitnicul Mic, raionul Caransebeș, 19 soldați demobilizați îndreptățiti la improprietărire nu au primit pămînt. În schimb s-a dat rudelor membrilor comisiei, chiaburi și unui criminal de drept comun care a făcut închisoare²⁰⁾.

Astfel de abuzuri făcute la sate, tolerate și încurajate de organele de stat în legătură cu împărțirea pămîntului, se pot aminti nenumărate, avînd loc aproape în toate comunele din Banat.

Un mare neajuns în aplicarea legii de reformă agrară, în afara defecțiunilor ei de la adoptare, a fost tergiversarea cu care s-au efectuat diferitele operațiuni, dușmană cu care a fost privită de cei interesați în nereușita ei, nepăsarea organelor chemate a o aduce la îndeplinire etc. Vom da cîteva exemple doveditoare a celor de mai sus.

Președintele Comisiei de Ocol din Timișoara, face cunoscut²¹⁾ la 12 februarie 1920 Consilierului agricol că nu a efectuat în nici o comună lucrările de expropriere și drept justificare invocă următoarele motive:

- Nu a apărut regulamentul legii reformei agrare;
- Nu sînt întocmite hărțile de carte funduară;
- Nu s-a reglementat problema deplasărilor comisiei.

Aceste justificări sînt luate în considerare de Consilierul agricol²²⁾ și arătate forurilor superioare, acesta mai adăugînd următoarele:

- Președintele comisiei județene nu lucrează pentru reforma agrară decît o zi pe săptămînă;
- Nu sînt suficienți magistrați cunoscători ai limbii romîne pentru a completa comisiile de ocol;
- Autoritățile administrative nu dau concursul și nu există armonie între organele agricole, judecătorești și administrative;
- Agronomii din Banat nu sînt asimilați cu cei din vechiul regat etc.

¹⁷⁾ Ibidem, dos. 10/1919.

¹⁸⁾ Ibidem, dos. 15/1923.

¹⁹⁾ Ibidem.

²⁰⁾ Ibidem, Consilieratul Agricol Lugoj, dos. 1991/1921.

²¹⁾ Ibidem, Consilieratul Agricol Timișoara, dos. 10/1919—1920.

²²⁾ Ibidem.

Această situație care a fost generală la începutul aplicării legii de reformă agrară în toate fostele județe din actuala regiune Timișoara, precum și alte cauze pentru care răspunderea revenea autorităților de stat, au făcut ca lucrările de reformă agrară să nu fie încheiate nici în anul 1934.

Fostul primar al orașului Timișoara, el însuși moșier, sabotează reforma agrară făcând afaceri la arendarea pe preț de speculă a celor 3000 iugăre pământ, proprietatea orașului Timișoara.

Impotrivirea moșierilor în contra cărora nu s-au luat măsuri de constrângere și sabotajul unor membri ai comisiilor județene, ca de exemplu directorul Băncii Timișana care, deși delegat ca reprezentant al băncii agrare, a refuzat categoric să participe la lucrările comisiei²³⁾, toate acestea au adus însemnate prejudicii în aplicarea reformei agrare și satisfacerea doleanțelor juste ale țărănimii sărace. Legea pentru reforma agrară a constituit o platformă de pe care partidele politice și diverși politicieni mari și mici se avântau creindu-și popularitate prin fel de fel de promisiuni.

Burghezia reacționară a ținut isonul moșierilor, care vedeau în reforma agrară cea mai mare calamitate pentru ei. Ei intervin la guvern în 1922, prin intermediul asociației fabricanților din Banat, pentru preîntâmpinarea aplicării legii de reformă agrară care, susțin ei, este contrară intereselor industriei bănețene și duce la catastrofa economică²⁴⁾.

Păturile largi ale țărănimii însă au înțeles adevăratul sens al promisiunilor politicienilor, au simțit pe pielea proprie „dreptatea” ce li se făcea și nu au încetat lupta împotriva stăpînirii și a reprezentanților săi.

Vom arăta succint câteva aspecte concrete ale luptei dusă de țărănimia bănățeană și măsurile autorităților luate pentru reprimarea acesteia.

În comuna Pecica Română raion Pecica²⁵⁾ un grup de 300—400 țărani au blocat primăria vociferînd și amenințînd cu minile împotriva reprezentantului Comisiei județene de reformă agrară și nu s-au împrăștiat decît după ce capitanul de grăniceri a intervenit cu forța armată, arestînd 12 țărani în frunte cu un muncitor. Cei 2 jandarmi chemați mai înainte la fața locului de delegatul Comisiei județene, să restabilească ordinea, nu au putut face față și astfel a fost nevoie de intervenția forței armate. Primăretorul a fost tras la răspundere disciplinară pentru că a raportat cazul prefectului jud. Arad cu întîrziere.

Motivul acestei demonstrații a constat în abuzurile comise de comisia de reformă agrară la împărțirea pămînturilor și nedistribuirea loturilor de casă sărăcimii.

Din procesul-verbal dresat de primarul comunei Sintaana din fostul județ Arad, la 12 mai 1921 și adresa siguranței din Arad²⁶⁾, reiese că în acea comună exista o puternică agitație. Datorită propagandei comuniste printre sărăcime, se cerea împărțirea pămîntului. Autoritățile au întreprins cercetări și au luat măsuri de arestarea conducătorilor.

În comunele Babșa și Recaș raionul Timișoara se semnalează în aprilie 1923 „rebeliuni” din partea coloniștilor, care se opun hotărîrilor comi-

²³⁾ Ibidem.

²⁴⁾ Ibidem, Sfatul Popular Regional Timișoara, 1927

²⁵⁾ Ibidem, Sfatul Popular raion Arad, 1922.

²⁶⁾ Ibidem, 1921.

siei de reformă agrară²⁷⁾). Consilierul agricol cere Prefectului să ia măsuri pentru reprimarea mișcărilor.

Consilierul agricol din comuna Racovița, raionul Lugoj într-un raport către Directoratul Agriculturii Cluj din 25 mai 1920, arată că locuitorii comunei nemulțumiți nu dau ascultare autorităților²⁸⁾.

În comuna Jabăr²⁹⁾ locuitorii, conform informației primarului din 2 iunie 1922, nu execută ordinele nici ale administrației nici ale jandarmilor, nu se sperie de amenzi aplicate, disprețuiesc pe toți slujbașii locali, notari și pretori. Cu ocazia alegerilor au refuzat să transporte pe un domn primpretor la Lugoj.

Primarul comunei Herendești raion Lugoj nu-și poate îndeplini sarcinile, decât cu ajutorul jandarmeriei, la care face mereu apel, spre nemulțumirea locuitorilor. Locuitorii acestei comune refuză orice muncă de prestație³⁰⁾.

Cu ocazia demonstrației de 1 Mai 1922, la Caransebeș³¹⁾ s-au strigat următoarele lozinci: „Trăiască Rusia Sovietică!”, „Trăiască Socialismul revoluționar care va fi mîntuitorul lumii!”, „Trăiască ziua de lucru de 8 ore“.

Aceste lozinci rostite de muncitori, care au fost trimiși în judecata tribunalului în stare de arest, au fost răspindite și în masa țărănească din satele din jur.

Rapoartele informative ale pretorilor din județul Timiș-Torontal pe lunile iulie-august 1921³²⁾ relatează între altele:

— Înființarea Partidului Socialist în plasa Grădiște (Periam), raion Sînnicolaul Mare;

— Propaganda socialiștilor la sate;

— Starea de spirit în sinul diferitelor naționalități.

Din ordinul Siguranței generale de la 13 martie 1922 către prefecți, reiese că în urma eliberării unor comuniști³³⁾ care fuseseră implicați în procesul comunist din 1922, aceștia fac propagandă la sate, pentru a demasca pe cei ce amăgesc cu promisiuni mincinoase pe țărani pentru a reuși în alegeri.

Deosebit de interesant apare raportul confidențial al Preturii Vinga nr. 1001/1920³⁴⁾ care, cu toate contradicțiile ce le conține, dezvăluie starea revoluționară a țăranilor și cauzele ei determinante, între care influența puternică a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, arată diferențierile și vrajba semănată și întreținută de burghezie între diferite naționalități în scopul ținerii oamenilor muncii într-o stare de tensiune, pentru a putea fi mai ușor exploatați.

Cităm din sus-menționatul raport al pretorului din Vinga:

„Liniștea atât de dorită nu domină la sate și în cele românești în special. Poporul e nerăbdător se agită neconținut, dorește schimbările mari în

²⁷⁾ Ibidem, Consiliat Agricol Timișoara, dos. 17/1923.

²⁸⁾ Ibidem, dos. 10 1919—1920.

²⁹⁾ Ibidem, Sfatul Popular raion Lugoj, dos. 1276/1922.

³⁰⁾ Ibidem, dos. 1293/1922.

³¹⁾ Ibidem, Tribunalul Caransebeș, dos. P 524/1922.

³²⁾ Ibidem, Sfatul Popular Regional Timișoara, 1921.

³³⁾ Ibidem, 1922.

³⁴⁾ Ibidem, dos. 15/1920.

toate ramurile vieții, așteaptă ca imperiul român să-i aducă fericirea și bună starea complectă. În poporul din Banat s-a dezvoltat acel egoism curat și condamnat, că nu jertfește nimic pentru binele comun din îndemnarea inimii sale, dar pretinde de la statul român să-i dea libertatea cea mai mare, să-i impună jertfele cele mai minime materiale. Poporul e în bună stare nemaipomnită, are bani, are alimente în abundență (afară de o parte mică ai celor fără pământ) (sic) și totuși e nemulțumit în sufletul său care se manifestă adesea ori prin convorbiri, deputațiuni etc. Cauzele principale ale nemulțumirii ar fi cam următoarele: I. Întârzierea alegerilor comunale: Poporul român vede încă rămășițele administrației vechi ca o birnă odioasă în ochi. Primăria veche aleasă după lege, sau cea instituită în revoluție (este vorba de acțiunile revoluționare din toamna anului 1918 când în mai multe comune s-au instituit soviete, comitete revoluționare sau primării) sau în unele locuri de sârbi, nu mai poate impune respectul deosebit și exact al ordonanțelor și legilor și are neplăcerile mai mari cu cițiva guralivi și derbedei, care cu ideile lor pocite aduse din Rusia și din necazul și chinul tranșeelor vreau să răstoarne tot ce-i actual și a pune sărăcimea în fruntea comunei. Bietul secretar care-i străin dar luptă din răpuzterii e șicanat, huițuit și e izvorul tuturor relelor închipuite ce ar rezulta din executarea oareșicărei ordonanțe. Și acest secretar e expus să fie amenințat în biroul său cu bîta (cum e și cazul secretarului I. G. din Seceni) e constrins să admită ca sătenii să dispună de telefonul biroului, că orișicine vine să poată vorbi cu alți camarazi sau chiar cu forurile administrative. Și acest funcționar nu se poate îndestulă acomoda capriciilor unora luminați din sat, cărora autonomia comunală înseamnă o rezistență pasivă uneori cițiva contra principiilor de jertfe materiale care se impun de statul modern. II. Imobilizarea cerealelor și prețurile maximale: Această stare de lucru a produs deja de la început nemulțumirea cea mai mare, care își are culmea acum. Cu excepția citorva articole speciale, în viața întreagă economică e comerțul liber și numai bietul țaran cu cele 2 produse ale sale e maximat și imobilizat și încă cum? Țăranul rezonează în felul următor: în vreme de pace pentru o m/m (100 kg) griu a cumpărat o pereche de haine, 8 perechi de opinci, 6 pălării, 1 plug etc. Acum trebuie să vîndă 5 m/m griu pentru haine, pentru o pereche de opinci vinde 1 m/m, pentru o pălărie 2 m/m pentru un plug 10 m/m etc. Prețurile maximale de griu nu se ridică dar speculanții străini în fiecare zi urcă prețul articolelor fără nici un motiv și fără pedeapsă. Țăranul va fi pedepsit pentru nerespectarea prețurilor maximale cu amendă, confiscare. Și de aci rechiziționarea cerealelor încercată în lunile de iarnă nu a avut nici un rezultat mare, căci nici a 20-a parte nu am putut strînge, ce a rechiziționat guvernul maghiar în 1917. Țăranul văzînd prețurile ridicole față de alte articole, ascunde bucațele, cu rutina-i ciștigată în război, oferă minimul, ca să-i dea secretarul și Primăria pace. Dar nici nu le vinde, ci frige rachie din griu, porumb etc. numai să nu le dea pe preț maximal. Și de ce se face recfirarea se întreabă țăranul cu judecata-i greșită? Ca secretarul cu clica lui de la primărie să poată șicana poporul și specula produsele lui. Țăranul nu pricepe interesul superior de stat ci vede omăsură ilegală din partea Primăriei și a forurilor administrative care nu ar putea exista, dacă corpul admi-

nistrativ ales ar decide contrariul. Poporul trăiește mărețele zile ale unirii... însă nu pricepe rolul care i se cuvine fiindcă sufletește nu-i destul de pregătit. Comisiile de reeșirare vor începe rechiziționarea la 25 martie dar sînt pe deplin convinși, cunoscînd starea sufletească a țăranilor că această reeșirare fără asistență și controlă militară va avea un rezultat negativ. Numai unică măsura poate asigura aprovizionarea publică: ștergerea prețurilor maximale, ori o reeșirare strictă pur militară care însă ar crește nemulțumirea și resensul față de autoritățile Romîniei și nu ar duce la rezultatul dorit fiindcă toate bucatele ascunse nu se vor putea găsi. III. Reforma agrară. Lucrările tardive a acestei reforme și dispozițiile de pînă acum nu îndestulește nici decum așteptările poporului care crede că, cu alungarea imperiului maghiar vor fi alungați și toți aceia proprietari... și dușmani ai poporului... cum e Br. Manassiy Gy. din Murani, care de secole a jupuit și pielea de pe muncitor... Ba chiar din contra se pertractează cu acești boieri, care cu ceilalți domni caută să împiedice executarea reformei. Ba chiar, după spusele unui preot comisia din Aradul Nou favorizează pe Br. Nopcea contra pretensiunilor juste ale țăranilor. Poporul cere executarea grabnică a acestei reforme. Poporul își pierde încrederea în conducătorii săi și caută asanarea lucrărilor așa cum îi trăznește în cap și nu vede, că prin agitățile și frămîntările zadarnice periclitează siguranța și însăși existența Romîniei... Poporul nu cam ascultă povețele intelectualilor de la sate, a șefilor de plasă și a altor binevoitori ei se strîng cîțiva nemulțumiți...”

... Aceasta era starca de spirit a țărănimii văzută de autorități în perioada avîntului revoluționar declanșat de victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Și în restul comunelor din fostele județe Caraș-Severin și Arad situația era asemănătoare.

În raportul informativ³⁵⁾ al Preturii Simnicolau Mare nr. 12/1920 confidențial, se arată următoarele: „Mișcarea socialistă în înțelesul strict și periculos al cuvîntului nu se simte. Se observă neîndestulire și impaciență între locuitori dar acestea toate sînt în legătură cu reforma agrară. Ar fi că numai decît să înceapă cu exarendarea forțată a terenurilor expropriate. Aici nu s-a făcut încă nimica și de aceea impaciența poporului. Și cazul din Comloș numai din cauza aceea s-a ivit, căci proprietarul voia să deie în arendă pămîntul din mîna liberă. Cazul l-am cercetat, poporul pe un timp liniștit, pămîntul ar fi să se exarendeze numai decît altcum ușor se poate ivi o răscoală în care caz nu poporul ar fi vina, ci factorii care întirzie exarendarea forțată. Un caz grav de turburare e în comuna Beșenova, unde mai mulți locuitori nu sînt îndestulîți cu comasarea. În cauza asta de mai multe ori a trebuit să liniștesc spiritele”.

Prin alte rapoarte informative pretorul din Simnicolau arată că în plasa sa există 200 familii sărace care nu au unde se cerea, sînt fără lucru și fără mijloace de trai. În mijlocul acestora se observă mișcări.

În plasa Recaș³⁶⁾ pămîntul primit din arendările forțate de către săraci, a ajuns în mîinile celor bogați, a chiaburilor, prin subarendare, primii neavînd cu se să lucreze.

³⁵⁾ Ibidem.

³⁶⁾ Ibidem.

Din raportul informativ al pretorului din aceeași plasă nr. 2096/1920 se constată că în proporție de 90% reprezentanții primăriilor sînt elemente nesigure și în mare parte pătrunse „de idei radical socialiste ba chiar bolșevice“, aceasta din cauza prea marii libertăți acordate cu ocazia alegerilor comunale, afirmă pretorul. Și în continuare pretorul relatează că jandarmeria nu dă sprijinul cuvenit autorităților administrative deoarece chiar și printre jandarmi sînt unii „infiltrați de idei rele ce ierăși e consecința traiului greu celor ce trăiesc din salariu“. Sărăcimea și salariații au ajuns la disperare ca urmare a prețului ridicat al cerealelor.

În general raportează pretorul „se află ceva în aer înăbușit ce poate în fiecare moment a izbucni în catastrofă și ar fi pericol mare a ne amăgi pe noi înșine cu buna credință himerică care o credem a se afla în sinul populației noastre sătești“. Tot pretorul din Recaș³⁷⁾ semnalează prefectului la 4 iunie 1920 că „mi-a venit la cunoștiință cum că socialiștii din Timișoara folosindu-se de ocaziunea lucrărilor agricole importante și neconștienți la timpul său efectuînd trimit cîte un delegat dintre ei între servitorii și ziuășii marilor proprietari spre a-i cîștiga în partidul lor punîndu-le în vedere că prin aceasta li se dă și lor prilej ca constituîndu-se și adunîndu-se într-o tabără pot lua lupta contra proprietarilor spre a cîștiga cît mai mult. Spre acest scop țin sfături secrete și distribuie pamflete. Îmi țin de datoriință ca să raportez evenimentele aceste periculoase pentru a căror evitare orișicum ar trebui să se pună la cale dispozițiuni preventive. Vă rog ca cu ajutorul poliției de siguranțe să binevoiți a face pașii necesari pentru a împiedeca astfel de agitări [al] căror rezultat periclitează ordinea statului. Fiînd vorba de prezent de munca serioasă a lucrărilor agricole nu se poate permite ca lucrătorilor agricoli să li se pună posibilitatea de a purceda așa ca socialiștii industriași din orașe“.

În rezoluția pusă pe raport, Prefectul dispune confiscarea pamfletelor și arestarea agitatorilor.

Impotriva servitorilor agricoli din Giarmata și Remetea, raion Timișoara, care au sabotat muncile agricole formulîndu-și revendicări față de patroni³⁸⁾ la intervenția acestora, organele preturii și jandarmeriei iau cele mai brutale măsuri de represiune, ridicîndu-i cu forța împreună cu familiile lor pentru a fi dislocați.

Din documentele de mai sus se vede clar că proletariatul agricol constituia partea cea mai înaintată a țărănimii și înspre el s-a îndreptat de la început atenția partidului și respectiv a grupurilor comuniste din Partidul Social-Democrat, chiar înainte de înființarea P.C.R.

Partidul, de la înființarea lui, a condus neîncetat lupta țărănimii pentru pămînt și libertate, așa cum am arătat mai sus, arătîndu-i că numai prin luptă organizată alături de clasa muncitoare și sub conducerea ei va putea scăpa definitiv de jugul exploatării.

Pentru a abate masele țărănești de la lupta revoluționară și organizarea lor în vederea satisfacerii revendicărilor, administrația a organizat așa numitele „sindicat agricole“ ca organizații județene cu scopul ajuto-

³⁷⁾ Ibidem.

³⁸⁾ Ibidem.

rării agricultorilor pentru a-și procura inventar, semințe, animale de muncă etc.

La refuzul țărănimii de a se înscrie în aceste sindicate organizate de autoritățile de stat, prefectii au obligat prin ordin³⁹⁾ toate comunele să se înscrie ca membrii în sindicatul agricol județean, plătind o taxă anuală între 200—600 lei. În cazul că și comunele refuzau să se înscrie în sindicatul agricol, hotărârile lor erau anulate și Prefectul le înscria din oficiu cum a fost cazul comunei Covaci raionul Timișoara (hotărîrea prefectului județului Timiș-Torontal nr. 354/1924).

Credem că nu este lipsit de interes să arătăm pe scurt bilanțul aplicării faimoasei legi de reformă agrară în județul Timiș-Torontal, oglindit în situația oficială întocmită în anul 1928 de Consilieratul agricol⁴⁰⁾, precum și în raportul sumar prezentat de Consilierul agricol la ședința consiliului de prefectură de la 30 martie 1928⁴¹⁾. Aceste documente ne arată următoarea situație sumară :

Întinderea terenurilor expropriate	240383 iugăre.
Improprietări definitive făcute în	96 comune.
Improprietări în curs	114 comune.
Pământ atribuit la 25.949 îndreptățiți :	68.392 iugăre
Pământ artibuit coloniștilor	19.910 iugăre
Păduri și pășuni	32.199 iugăre
<hr/>	
Total	120.501 iugăre

O întindere de 34.690 iugăre s-a afectat pentru interes obștesc, școlare, culturale, bisericеști, militare etc.

Astfel din totalul teren expropriat de 240383 iugăre, s-a dat prin improprietărire un total de 155.053 iugăre rămânind neatribuit teren în întindere totală de 85.330 iugăre.

Raportul Consilierului Agricol din 1928 arată că la Comitetul agrar mai sînt în curs de judecată dosare de expropriere a mai multor moșii mari și cere intervenția prefectului pentru accelerarea judecării apelurilor introduse de cei interesați.

Media pămîntului primit de cei 25.949 îndreptățiți din județul Timiș Torontal este de 2,6 iugăre de familie.

Intr-un articol publicat în Revista institutului Social Banat Crișana⁴²⁾ se arată printre cauzele depopulării Banatului, natalitatea scăzută și starea primitivă a agriculturii, singura sursă de existență a țaranului din marea majoritate a comunelor romînești lipsite de orice organizație economică. Media pămîntului posedat de un locuitor — după cercetările Institutului Banat Crișana — era în comuna Sîrbova raion Lugoj 21,1 iugăre, în comuna Belinț raion Lugoj, 2,2 iugăre pămînt arabil, iar 39% din populația comunei era proletariat agricol neavînd pămînt de loc în proporție de 9,30%, sau neavînd inventar agricol spre a-l lucra în proporție de 2,9%.

³⁹⁾ Ibidem, 1924.

⁴⁰⁾ Ibidem, Consilieratul Agricol Timișoara, 1928.

⁴¹⁾ Ibidem, Sfatul Popular Timișoara, 1928.

⁴²⁾ *Revista Institutului social Banat Crișana*, an. VII, nr. 25/1939 ianuarie-martie, p. 53—64.

În anul 1929 apare faimoasa lege pentru libera circulație a bunurilor, legea Mihalache, care dă lovitura de grație reformei agrare, îngăduind vânzarea loturilor din improprietărire către cetățenii români care nu depășesc 44 iugăre proprietate proprie.

După datele statistice date în articolul amintit ⁴³⁾ pînă în 1934 fusese improprietăriți 39.356 locuitori cu suprafața de 110.891 iugăre.

După 5 ani de aplicare a legii Mihalache, 6715 țărani improprietăriți și-au înstrăinat loturile care însumau 16.138 iugăre. Cumpărătorii sînt în cea mai mare parte chiaburii satelor. Autorul articolului laudă legea susținînd că ea contribuie la „selecția naturală” a improprietărilor fără a vedea adevăratele cauze determinante a diferențierilor de clasă la sate. Tot ce regretă autorul articolului este că loturile acaparate de la cei săraci încep mai mult pe mîini străine, în special a chiaburilor germani.

Este bine cunoscut că adevăratul motiv al vânzării loturilor departe de a fi determinat de așa zisa „selecție naturală” consta în constrîngerea țărănilor săraci, lipsiți de inventar agricol, înglodați în datorii la bănci etc. iar pe de altă parte în năpustirea asupra lor a elementelor chiaburești care treptat le-au acaparat loturile de pămînt sub protecția legii pentru libera circulație a bunurilor.

Am insistat mai mult asupra reformei agrare, „cea mai ideală lozincă a Romîniei mari” cum o numește pretorul din Vinga, pentru a demonstra, pe bază de documente, falimentul ei determinat de însuși felul cum a fost concepută inițial și mai ales cum a fost executată.

Partidul Comunist din Romînia a demascat fățarnicia reformei agrare arătînd țărănimii, în toate ocaziile, calea pentru a scăpa de înapoiere și exploatare. Congresul al V-lea al P.C.R. din 1931 a abordat în chip marxist-leninist problema alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare și a rezolvării revoluționare a problemei țărănești, ceea ce s-a și realizat după eliberarea țării noastre de sub jugul fascist.

Deși materialul arhivistic deținut de Arhivele Statului din regiunea noastră a suferit mult de pe urma evenimentelor fiind în mare parte răvășit și deteriorat și cu unele lipsuri, am găsit suficiente documente și încă se mai pot găsi, spre a dovedi lupta dusă de țărănimea bănățeană pentru pămînt, pentru drepturi politice, pentru pace și bună stare. Documentele arată de asemenea în mod evident politica înșelătoare dusă de partidele burgheze, care s-au perindat la putere, față de țărănime, considerată ca o masă de manevră, pentru nevoile electorale în lupta diverselor grupuri și partide pentru putere.

Prezenta comunicare nu epuizează problema și nici nu și-a propus aceasta, ci are ca scop a atrage atenția asupra izvoarelor documentare existente la Arhivele Statului, care pot servi la studierea acelei perioade, care a răscolit potențialul revoluționar al maselor țărănești, perioada imediat următoare victoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și înființării Partidului Comunist din Romînia.

⁴³⁾ *Ibidem*, an. II, nr. 10, 12 iulie — decembrie, 1934, p. 65—67.

ARHIVA BĂNCII COMERCIALE ITALIANĂ ȘI ROMÂNĂ

EC. ZAHARIA

În perioada care a urmat Marii Revoluții Socialiste din Octombrie burghezia și moșierimea din România primesc o puternică lovitură datorită valului revoluționar care cuprinde întreaga lume și deci și țara noastră. Folosind toate mijloacele de reprimare posibile, burghezo-moșierimea reușește în mare parte să stăvilească mișcarea revoluționară a maselor astfel că în perioada stabilizării vremelnice și relative a capitalismului (1923—1929) viața economică în România capătă o aparentă înviorare. Datorită acestui fapt comerțul, industria și băncile își intensifică activitatea.

În anii stabilizării vremelnice și relative a capitalismului trusturile și cartelurile internaționale își extind câmpul de activitate, reușind ca exportul de capital să se introducă pe diverse piețe naționale. Acest proces de infiltrare a capitalurilor străine pe piețele naționale ale statelor îl găsim și în România burghezo-moșierească.

Capitalul străin în România patrunde în toate ramurile de activitate ale economiei naționale, în industrie, în comerț etc. și mai cu seamă în bănci. Înființarea Băncii Comerciale Italiană și Română este efectul acestui proces. Ea prezintă aspectul specific al introducerii capitalului financiar străin într-o țară ieșită slăbită și profund zdruncinată de pe urma primului război mondial. De la data înființării și pînă la încetarea existenței sale Banca Comercială Italiană și Română a constituit unul din stîlpii de bază a sistemului financiar și bancar din România burgheză.

Banca Comercială Italiană și Română reprezintă în România de la data înființării ei, unul din marile trusturi bancare internaționale, în fruntea căreia se afla „Banca Comerciale Italiana” din Milano.

Din acest trust făceau parte următoarele bănci răspindite pe întreaga suprafață a globului: Banca Commerciale Italiana, Banca Francese e Italiana per l’America del Sud (Brazilia, Argentina), Crédit Anversois (Belgia), Banca della Svizzera Italiana (Lugano-Elveția), Banca Ungaro-Italiana (Budapesta), Böhmische Union Bank (Praga), Banca Commerciale Italiana e Bulgara, Banca Commerciale Italiana e Greca (Atena), Lincoln Trust Company (New-York), Banca Commerciale Italiana (Londra), Banca Italiana di Lima (Peru), Societa Commerciale Italiana d’Oriente (Constantinopol), Banca Commerciale Italiana Trust New-York, Banca Commerciale Italiana per l’Egito (Cairo).

Prin actul constitutiv întocmit la București la 28 iulie 1920, ia ființă o societate anonimă cu denumirea „Banca Comercială Italiană și Română”¹⁾. Durata acestei societăți ce fixează pe cincizeci ani, adică pînă la 31 decembrie 1970.

Creată din inițiativa Băncii Comerciale Italiene din Milano, B.C.I.R. avea ca scop „de a face atît pentru propriul său cont cît și pentru contul altora, în România și în străinătate, toate operațiunile de bancă comercială, financiare și industriale, ocupîndu-se în special cu dezvoltarea relațiilor economice între România și Italia”²⁾. La constituirea ei semnează următorii fondatori :

- 1) Banca Commerciale Italiana — Milano ;
- 2) Elly Bercowitz, bancher București ;
- 3) J. L. Crissoveloni, bancher București ;
- 4) Generalul C. Coandă, fost președinte al Consiliului de Miniștri și Președinte al Senatului ;
- 5) Generalul O. Zampoli din Brescia — Italia ;
- 6) Duiliu Zamfirescu, fost Ministru de Externe și Președintele Camerei deputaților ;
- 7) Ing. V. Besso, director general al Societății Romine de Asigurări generale „Generală” ;
- 8) Alexandru Gussi, fost director general al poștelor și telegrafelor din România, fost senator ;
- 9) Charles Mendel, mare comerciant de cereale ;
- 10) Ferrero Mica, industriaș³⁾.

Sediul băncii se fixează în București avînd o serie de sucursale în provincie.

La constituirea sa, capitalul social avea următoarea componență :

— 100.000 acțiuni în valoare nominală de 500 lei fiecare (50.000.000 lei) defalcate astfel :

— Banca Commerciale Italiana . .	88.200 acțiuni ...	88,2 %
— Elly Bercowitz	6.000 ” ...	6 %
— J. L. Crissoveloni	4.000 ” ...	4 %
— G-ral C. Coandă	200 ” ...	0,2 %
— Duiliu Zamfirescu	400 ” ...	0,4 %
— Ing. V. Besso	200 ” ...	0,2 %
— Alex. Gussi	200 ” ...	0,2 %
— Charles Mendel	400 ” ...	0,4 %
— Ferrero Mica	400 ” ...	0,4 %

Ulterior Elly Bercowitz și J. L. Crissoveloni au vîndut acțiunile lor Băncii Commerciale Italiana di Milano, încît aceasta a devenit proprietatea a 98,2% din acțiunile Băncii Comerciale Italiene și Romine.

¹⁾ Cu denumirea în limba romină de „Banca Comercială Italiană și Romină”, în limba franceză de „Banque Commerciale Italienne et Roumaine și în limba italiană de „Banca Commerciale Italiana e Romana” (Arh. St. Buc., Banca Comercială Italiană și Romină, dos. 1/1, f. 1 : act constitutiv în original).

²⁾ Arh. St. Buc., Banca Comercială Italiană și Romină, dos. 1/1, f. 1.

³⁾ Ibidem, f. 81.

Prin hotărîrea adunării generale a acționarilor din 22 martie 1923 capitalul social a fost sporit de la 50.000.000 la 100.000.000 lei, iar prin hotărîrea adunării generale din 31 martie 1941 a ajuns la 150.000.000 lei. Marea majoritate a acțiunilor se găsea în mâinile capitaliștilor și bancherilor italieni reprezentați prin Banca Commerciale Italiana di Milano. Dintre proprietarii de acțiuni romîni, reținem următoarele nume: Mihail Oromolu, Ion Cămarășescu, Micu Zentler, Banca Crissoveloni, M. Poenaru Bordea, Vladimir Mavrocordat și altele cunoscute în politica timpului de pe atunci. Este interesant de remarcat componența Consiliilor de Administrație, în fruntea cărora se găseau oameni politici burghezi cu diverse și variate legături în cercurile industriale și comerciale ale țării. Astfel de la constituirea sa și pînă la data lichidării ei Banca Comercială Italiană și Romînă a schimbat o serie de președinți de consiliu de administrație, recrutați din cercurile politice și ale marii finanțe romînești. Nume de politicieni ca general Coandă Duiliu Zamfirescu, I. Cămarășescu, M. Oromolu, C. Xenie, I. Lapedatu, Grigore Iunian, Armand Calinescu au figurat pe listele consiliului de administrație alături de Elly Bercowitz, I. Crissoveloni, Em. Brancovici etc. reprezentanți ai marii finanțe.

În 1928 banca își extinde operațiunile atît în București cit și în întreaga țară, constituindu-și o serie de sucursale, la Arad, Brăila, Brașov, Cluj, Constanța, Galați, iar la Timișoara fuzionează cu Banca Agrară Temișana pe care a absorbit-o în anul 1928.

Ca orice bancă capitalistă Banca Comercială Italiană și Romînă acordă participațiunile sale societății Phoebus-Turnătorie de fier și fabrică de mașini Oradea, Institutului de Credit Ipotecar din București, Casei de Economii Agrare — Tg. Mureș și Timișoara, Societății Sintek, Societății Clădirea Romfnească, Soc. Naționale de Radio-Difuziune, precum și Casei de Imprumut pe amanet și păstrare, înființată în aprilie 1937⁴⁾.

Prin hotărîrea adunării generale din 31 martie 1941 se dă aprobare ca președintele Consiliului de administrație M. Oromolu să ocupe și funcția de președinte la Societatea Creditul Rural București. De asemenea în aceeași adunare generală se dă aprobare lui I. Cămarășescu administrator și N. S. Penescu censor, primul să ocupe funcția de administrator la Soc. Creditul Ipotecar Agricol, iar al doilea director la Creditul Romînesc.

În perioada celui de-al doilea război mondial acțiunile băncii cresc simțitor datorită subscrierilor masive făcute de italieni.

În acest răstimp adunările generale ale băncii n-au mai putut avea loc deoarece marea majoritate a acționarilor se aflau în străinătate. Astfel din 1943 adunarea generală este înlocuită pe baza unor dispozițiuni legale cu Consiliul de Administrație care exercita atribuțiunile adunării generale ordinare a acționarilor băncii.

Consiliul de administrație a băncii exercită atribuțiunile adunării generale pînă în aprilie 1947 cînd are loc prima adunare generală ordinară de după război.

Reformele social-economice care au avut loc în țara noastră după 23 August 1944 datorate politicii de refacere și reconstrucție economică

⁴⁾ Ibidem, f. 84.

a țării dusă de Partidul Comunist Român au încadrat în programul lor și o serie de măsuri menite să restrângă activitatea băncilor românești de pînă atunci.

Activității îndreptate împotriva intereselor poporului român dusă de Banca Comercială Italiană și Romină în decurs de peste 2 decenii și jumătate i se pune capăt o dată cu adoptarea la 11 iunie 1948 a Legii pentru naționalizarea principalelor întreprinderi industriale, miniere, bancare, de asigurări și de transport și cu decretul nr. 197 din 13 august 1948 prin care băncile și institutele de credit se dizolvă și se trec în stare de lichidare. Ca urmare a acestui decret Banca Comercială Italiană și Romină își încheiază activitatea.

*
• •

Organizarea Băncii Comerciale Italiană și Romină, prezintă formele cunoscute în general la societățile pe acțiuni.

Operațiunile bancare s-au efectuat în cadrul diferitelor sale servicii, sub îndrumarea Direcției centrale condusă de un director general ca mandatar al Consiliului de Administrație, la rîndul său mandatar al adunării generale a acționarilor.

Serviciile Băncii Comerciale Italiană și Romină au fost organizate și au suferit pe parcurs transformări care au exprimat întotdeauna linia de directivă și specificul băncii. De exemplu, în anul 1927 au funcționat în cadrul băncii următoarele servicii (le redăm în titulatura pe care o folosea banca în acte) :

- 1) Direzione ;
- 2) Segreteria ;
- 3) Ufficio del Personale ;
- 4) Ufficio Controllo Filiali ed Affiliazioni ;
- 5) Ufficio Ispettorato ;
- 6) Ufficio del Capo Contabile ;
- 7) Contabilità Centrale ;
- 8) Contabilità e Controllo Divise ;
- 9) Contabilità ;
- 10) Corrispondenza — Informazioni ;
- 11) Conti Correnti ;
- 12) Ufficio Divise ;
- 13) Ufficio Legale ;
- 14) Ufficio Risconto ;
- 15) Cassa Contanti ;
- 16) Cassa Titoli ;
- 17) Ufficio Titoli — Cedole et Cassette di Sicurezza ;
- 18) Merci e Incassi Documentati ;
- 19) Portofoglio Romania ;
- 20) Portofoglio Incassi Semplici ;
- 21) Portofoglio Estero ;
- 22) Depositi Piazza e Libretti di Economia ⁵⁾.

⁵⁾ Ibidem, registru de personal nr. 4947/1927.

În anul 1947, intervin unele schimbări în organizarea serviciilor și apar astfel :

- 1) Direzione ;
- 2) Segreteria Crediti — Controlle Filiali ;
- 3) Ufficio del Personale ;
- 4) Ufficio legale e segreteria di direzione ;
- 5) Contabilità Centrale ;
- 6) Disposizione del sindacato S.F.P. ;
- 7) Contabilità sede — controlle divise ;
- 8) Cassa titoli ;
- 9) Posizioni corrispondenza ;
- 10) Risconto ;
- 11) Portofogli ;
- 12) Documenti e Merci ;
- 13) Titoli ;
- 14) Conti Correnti ;
- 15) Cassette di sicurezza ;
- 16) Economato ;
- 17) Spedizione — archivio ⁶⁾.

Păstrarea actelor s-a făcut pe servicii. Fiecare serviciu a format câte un dosar pentru fiecare client și pentru fiecare operațiune în parte, de la începutul ei și pînă la lichidare.

Arhiva Băncii Comerciale Italiene și Romine, după naționalizare, a fost depozitată și păstrată într-un subsol umed și în condițiuni proaste. Datorită condițiilor de mutare dintr-un local în altul, precum și de depozitare, o mare parte s-a distrus prin putrezire.

La intervențiile Direcției Generale a Arhivelor Statului, Ministerul Finanțelor a dispus, în anul 1954, o clasare sumară a materialului, după care a fost predat Arhivelor Statului.

Potrivit inventarului întocmit la preluarea arhivei, aceasta a fost ambalată în 1155 pachete conținând 56.082 dosare și 1237 registre. Materialul, era aranjat pe gen de operațiuni sau după natura actelor respective. Spre exemplu :

- credite acordate — corespondența cu clienții — pachetul nr. 1—237 ;
- credite acordate — corespondența cu sucursalele — pachetul nr. 238—465 ;
- credite acordate — corespondența și dispozițiunile centralei către sediu și sucursale — pachetul nr. 466—494 etc. ;
- corespondența cu bănci — provincie — pachetul nr. 785—847 ;
- corespondența — clienți externi — pachetul nr. 848—924 etc. ;
- operațiuni privitoare la mărfuri și gaj, pachetul nr. 1230—1254 ;
- operațiuni devize, vânzări devize, piese contabile, contencios, circulări diverse, incaso etc. etc.

La Arhivele Statului materialul a fost clasat potrivit instrucțiunilor arhivistice, încercînd să se respecte structura băncii. Lucrarea s-a executat

⁶⁾ Ibidem, registru de personal nr. 4693/1947.

în grele condițiuni datorită completei răvășiri în care se găsea întreg materialul.

Materialul clasat pe părțile structurale ale băncii cuprinde: actul constitutiv în original și statutele băncii, tabelul cu acțiunile subscrise la constituirea băncii în anul 1920/1921; tabelul cu acțiunile subscrise la majorarea capitalului în 1923, tabelul cu acțiunile subscrise la majorarea capitalului din martie 1941⁷⁾, componența Consiliului de administrație în perioada 1944—1948, corespondență cu Banca Comercială Italiană — Milano, precum și materialul din cadrul serviciilor secretariat, personal, contencios, contabilitate, devize și corespondență.

În cadrul serviciului secretariat se află material referitor la corespondența purtată pentru acordarea creditelor, o parte din corespondența direcției privind chestiuni de conducere, borderouri de titlurile împrumutului etc.

Serviciul personal cuprinde dosarele personalului (salariaților) și state de salarii.

Serviciul contencios cuprinde dosarele cu diferite litigii și acțiuni, împrumuturi ipotecare, succesiuni, vânzări și cumpărări de imobile etc.

Serviciul contabilității cuprinde în afara registrelor (jurnal, carte-mare etc.) și diferite rapoarte trimise Băncii Comercale Italiene din Milano, procese-verbale, în legătură cu inspecția sucursalelor sau cu verificarea unor servicii din cadrul centralei etc.

Serviciul devize cuprinde cereri adresate Băncii Naționale a României sau Ministerului Economiei Naționale pentru aprobări de devize și anulări de documente de import pentru diverse materiale ce se importau.

În cadrul serviciului corespondență se află întreaga corespondență și operațiunile privitoare la clienți. Este serviciul cel mai complet care oglindește activitatea cu clienții.

Materialul din cadrul serviciilor care păstrau actele pe clienți și pe operațiuni, s-a clasat în același fel, adică în cadrul fiecărui serviciu sau grupat actele fiecărui client în ordinea cronologică a operațiunilor. Aceste dosare au fost apoi clasate în ordinea strict alfabetică a clienților.

Materialul din cadrul serviciilor care păstrau actele pe ani, de exemplu Contabilită centrale (contabilitate), a fost clasat tot pe ani și indosariat.

Dosarele personalului (Ufficio del Personale) au fost clasate în ordine strict alfabetică.

Arhiva generală a băncii care era formată tot din dosare cuprinzând fiecare client în parte cu copiile corespondenței avută de client cu toate serviciile, a fost clasată pe clienți și în cadrul dosarului în ordine cronologică indiferent de serviciile cu care lucrase.

Materialul este complet ordonat și fișat urmînd ca inventarul acestui fond să fie scris la mașină. Menționăm că actele sînt scrise în majoritate în limba romînă, dar și în limbile italiană, franceză și germană.

Studierea acestui fond prezintă un deosebit interes pentru cercetători din considerentele arătate anterior și pentru faptul că din materialul documentar existent se remarcă în special interesul pe care îl au conducătorii întreprinderilor de acest gen de a-și mări ciștigurile și beneficiile.

⁷⁾ Ibidem, dos. 1/1, f. 30—39.

Aceste beneficii mergeau în buzunarul acționarilor care — cum e cazul cu Banca prezentată — erau departe de interesele poporului și de grijile ridicării nivelului de trai.

De exemplu, în anul 1928 președintele Consiliului de administrație, generalul Coandă, în calitate de președinte al adunării generale a acționarilor băncii din 28 martie anunță cu satisfacție că „măsurile guvernului și oportuna intervenție a Băncii de emisiune pe piața schimbului în scopul de a-i controla și de a-i regula mersul au contribuit în mod eficace la atingerea țelului urmărit⁸⁾. Ţelul era desigur realizarea unor cât mai mari beneficii. Și beneficiile au fost într-adevăr excepțional de mari întrucât mai departe comunică acționarilor că beneficiul net al exercițiului însumează 27.565.280 lei din care propune să se repartizeze consiliului de administrație (compus din 20 persoane) suma de lei 1.980.875, acționarilor suma de 15.000.000 lei, rezervei extraordinare 4.000.000 lei, 2.567.488 lei părților de fondator, cenzorilor și personalului⁹⁾.

Din procesul verbal nr. 55 din 7 martie 1932 rezultă aceleași beneficii enorme (21.200.656 lei)¹⁰⁾.

Cercetarea documentelor existente în acest fond și în altele identice păstrate în depozitele Arhivelor Statului dă posibilitate oamenilor de știință — istorici, economiști, cadrelor din aparatul de stat și oamenilor muncii să constate o dată în plus jaful sălbatec la care erau supuse bogățiile țării și exploatarea maselor muncitoare de capitalul străin și autohton, starea jalnică a economiei României înainte de instaurarea regimului de democrație populară. Pe de o parte beneficii uriașe pentru un pumn de oameni, iar pe de alta mizeria și sărăcia milioaneilor de oameni ai muncii — iată adevărata față a României burghezo-moșierești pe care ne-o arată cu prisosință documentele.

⁸⁾ Ibidem, dos. 5/1, f. 90/1928.

⁹⁾ Ibidem.

¹⁰⁾ Ibidem, f. 248.

PROCESUL ȚĂRANILOR RĂSCULAȚI ÎN ANUL 1907 DIN COMUNELE LACUL LUI BABAN, DEALUL-LUNG ȘI ODOBASCA

M. ALEXANDRESCU

Procesul țăranilor răsculați în anul 1907 din comuna Lacul lui Baban cu cătunul Gura Calitei și satele Constandoiu, Poenele, Cocoșari, Groapa Tufei, comuna Dealul Lung cu satul Sotircari și comuna Odobasca din fostul județ Râmnicu Sărat, formează dosarul nr. 63/907 al fondului Tribunalului jud. R. Sărat. Inițial dosarul a fost început numai cu procesul țăranilor din cătunul Gura Calitei, comuna Lacul lui Baban, ca apoi fiind vorba de aceleași fapte, să fie conexat la 5 aprilie 1907 cu dosarele nr. 102, 126, 131 și 128, iar la 28 iunie să fie conexasate și dosarele nr. 86 și 98/907. Dosarul astfel format conține în total un număr de 816 file și cuprinde în totalitatea lui procesul a peste 500 de țărani răsculați din localitățile amintite mai sus.

Parcurgînd acest dosar se constata toate aspectele cunoscute pînă în prezent ale răscoalei din acest an. Se văd conturate cauzele care au împins țărănimea la răscoală, mizeria, lipsa de pămînt, rapacitatea moșierilor și arendașilor exploatare, ura țăranilor contra acestora din urmă. De asemenea se întrevăd încercările burghezo-moșierimii de a da un alt caracter acestei mișcări (propaganda socialistă, antisemitismul), căutînd în acest fel să ascunda adevăratele cauze ale acestei puternice mișcări ale țărânimii exploatare (anexele 1—6).

Cercetînd evoluția evenimentelor, așa cum s-au petrecut ele, mișcarea a avut următoarea desfășurare:

Evenimentele se precipită începînd cu data de 10 martie 1907 și se manifestă puternic timp de trei zile (11—13 martie). Mișcarea a pornit simultan din toate cele trei comune amintite. Răsculații, după ce încearcă mai întîi să încheie învoielile cu moșierii și arendașii respectivi, care fug, distrug cu furie conacele de pe moșiile pe care se află, ca apoi să meargă și la cele învecinate, pe care le găsesse deja distruse de localnici și în urmă, uniți, să meargă din nou împreună pe la conacele moșierilor și arendașilor (anexele 7, 8).

Țăranii din Gura Calitei devastează conacul arendașului Ion Georgescu pe care îl păzesc o noapte întreagă (10 spre 11 martie) să nu fugă, ca să se poată învoi. Cînd țăranii prind de veste că totuși arendașul a reușit să fugă, furioși, devastează conacul. Conducătorii acestei acțiuni au fost

arestați. La anchetarea făcută s-a arătat că șeful garnizoanei a fost luat cu forța de țărani din comuna respectivă și pus să păzească pe arendașul Georgescu ca să nu fugă la Focșani, deoarece țărani voiau să se invoiască cu acesta¹⁾. De asemenea se arată că Ion Soare Avram a îndemnat la răscoală. De acesta aminteste și Niță Zarzaliu care în declarația luată arată că „am fost la devastarea conacului cu aproape întreg satul” și că „Ion Soare Avram venind de la Rimnic mi-a spus că oamenii au spart în oraș, că armata nu trage sfātuindu-ne să ne răscolăm și noi și să stricăm pe la boeri”²⁾. În același sens este și declarația lui Nic. Pușcoiu care arată: „Ion Soare Avram, venind din oraș, ne-a spus că aici oamenii au stricat, că armata n-a tras”³⁾ și a îndemnat la răscoală pe țărani.

În același timp încep acțiunile și cei din comunele Lacul Baban, Dealul Lung și Odobasca. La 14 martie 1907 primarul comunei Lacul Baban raporta procurorului R. Sărat că în dimineața zilei de 11 martie locuitorii acestei comune, împreună cu satele respective, s-au adunat la primărie cerînd a se prezenta arendașii moșilor pentru a se învoi (anexa 7). Cum aceștia nu s-au prezentat, fiind fugiți, a doua zi țărani din nou s-au adunat în număr și mai mare, împreună cu cei din satul Sotîrcari comuna Dealul Lung. După aceea, forțînd pe primar să-i însoțească au pornit spre comuna Dealul Lung unde s-au unit cu locuitorii acestei comune și au distrus casele arendașului Frații Mendel, apoi au distrus conacul lui Gh. Cațafani, de aici au plecat la arendașa Polixenia Zilișteanu din satul Costandoiu și apoi la arendașul Rene Apostoleanu din localitatea Odobasca și în sfîrșit la alte case ale arendașului Mendel din localitatea Roșca.

Numărul țărănilor care au participat la răscoală trece de 500 după cum se constată din raportul primarului comunei Dealul Lung din 14 martie 1907, unde se arată că: „S-au pomenit cu vreo 400 locuitori din comuna Lacu Baban care au înconjurat localul primăriei scoțînd forțat pe primar și secretar pe care i-au pus înaintea acelor ceți de răsvrățiți” (anexa 8). De asemenea și din raportul primarului comunei Lacul Baban se constată că: „în ziua de 11 corent orele 11 dimineața s-au prezentat la oficiul acestei primării locuitorii din satele Constandoiu, Poenile Cocoșari și Groapa Tufei pendinte de această comună unde cu toții erau puși pe picior de revoltă contra arendașilor și proprietarilor”. Tot în același raport se arată că: „a doua zi adică 12 corent numiți desfrînați s-au adunat din nou în număr și mai mare împreună și cu locuitorii din satul Sotîrcari din comuna Dealul Lung, mai întîi au luat forțat pe agentul de percepție St. Bezescu, apoi au sărit asupra subscrisului precum și a secretarului nostru și forțîndu-ne au plecat cu noi împreună la comuna Dealul Lung. Aici ajunși am găsit la oficiul acelei primării un număr de 100 locuitori și după ce a forțat și pe primarul acelei comune cît și pe secretar, a intrat în curtea casei Frații Mendel” (anexa 7). După aceasta țărani trec la devastarea proprietăților arendașilor arătați mai sus.

Același lucru reiese și din reclamația făcută de proprietarul moșiei din Lacul Baban care după ce înșiră peste 100 de țărani drept capi de revoltă,

1) Arh. St. R. Sărat, Tribunalul, dos. 63/1907, f. 43.

2) Ibidem, f. 44.

3) Ibidem, f. 59.

arată că aceștia „adunind întreaga comună Lacu Baban, întreaga comună Dealul Lung și întreaga comună Odobasca... cu steaguri roșii au venit la curtea mea stricându-mi și furându-mi totul“ (anexa 9)..

Se constată din întreg dosarul că evenimentele și acțiunile țăranilor din localitățile arătate au fost simultane.

Acțiunile sînt curmate în urma intervenției armatei, intervenție cerută de arendașii și moșierii respectivi. Majoritatea țăranilor au fugit. Au fost arestați peste 100 țărani socotiți capi de revoltă, fiind anchetați peste 200. Arestații au fost ținuți la arestul regimentului nr. 9 R. Sărat, din cauza numărului prea mare. Tot aici se fac și anchetările, tot din cauza numărului prea mare, neputînd fi aduși la reședința tribunalului.

Cercetarea și anchetarea a început pe data de 16 și 17 martie 1907 și a durat pînă la data de 25 septembrie 1907.

Redăm în continuare cîteva din documentele create cu ocazia acestui proces, pe care le considerăm mai edificatoare asupra evenimentelor ce s-au petrecut și care relevă unele aspecte ale răscoalei țăranilor din 1907. Am căutat să grupăm, pe cît posibil, documentele respective, după importanța lor și aspectele pe care le dezvăluie în mod grăitor.

ANEXE

1.

Declarația lui Nedelcu Secu din comuna Lacul lui Baban.

„Mă numesc Nedelcu Secu, major, muncitor, domiciliat în com. Lacul lui Baban, condamnat n-a fost pînă în prezent; întrebat fiind...: În ziua de 12 martie a.c. pe cînd eu veneam de la Judecătoria Plainești, am găsit vaca și cu minzata în curte la mine, am întrebât pe băieții mei, cine a adus vaca, ei mi-au spus că au fost luați de mai mulți locuitori și i-au dus la curtea D-nei Zilișteanu unde au luat vaca cu minzata, care vacă a fost luată tot de la mine acum doi ani de Dna Zilișteanu pentru o datorie de bani de la moșie și nu am mai dus-o înapoi la curte nici acum; mă recunosc că sînt dator suma de lei 50 la Dna Zilișteanu, pentru care mi-a luat această vacă și acum sînt în judecată pentru această vacă. Această este declarația mea. Carte nu știu“⁴⁾.

2.

Interogatoriul acuzatului Ion Iordăchescu din comuna Dealul Lung.

„Mîrică Savu și cu Alexe Moroiu întorcîndu-se de la Rîmnic unde fuseseră ~~concentrați, ne-a spus că la Rîmnic s-a făcut revoluție pentru pămînt și că armata nu îi împușcă, numai noi stăm ca niște proști și să ne ducem și noi să facem revoluție ca să căpătăm pămînt. Noi cînd am auzit am făcut și noi revoluție ca să căpătăm pămînt. Nu știu dacă un om străin de comună a îndemnat lumea la revoltă și nici nu ni s-a împărțit vre-o carte ca s-o citim. Eu am numai 2 pogoane de pămînt de la părinți, boeresc lucrez la Mendel cîte un pogon, mai mult nu putem lua căci pămîntul e scump. Eu plătesc 22 lei de pogon. Datorii către boer nu am căci mi-am vîndut vitele ca să-mi pot ridica porumbul de pe cîmp“⁵⁾.~~

3.

Din interogatoriul acuzatului Bălan Teodor din comuna Dealul Lung.

„Revoluția am făcut-o pentruca să ne dea pămînt“...⁶⁾.

⁴⁾ Ibidem, f. 400.

⁵⁾ Ibidem, f. 511 v. și 512.

⁶⁾ Ibidem, f. 521 v.

4.

Interogatoriul lui Radu I. Băjenaru din com. Lacul lui Baban.

„Duminică am auzit sunînd adunarea din goarnă, cine nu știu, și ne-am adunat cu toții la primărie. Aci Damaschin Ciuplea, Ion Avram și Petre Avram a îndemnat lumea să meargă la casa lui Mendel la Dealul Lung iar de acolo să mergem la Cațașani ca să-i devasteze. Ion Avram avea un steag în mînă, o prăjină cu două batiste una roșie și una albă. Luni am ajuns la Mendel, la Alecu Lească, unde s-a stricat totul, eu însă n-am stricat nimic; de aici ne-am dus la Cațașani, acolo cei mai mulți au devastat casa, lacătul l-a spart unul Lepădatu din Popești ce e în serviciul lui Cațașani. Eu am văzut pe Vasile Dochioiu, scoțînd vin din una din crame; eu nici n-am stricat nici n-am furat nimic și nici vin nu am băut. De aci ne-am dus la Zilișteanca, unde iar nu am stricat nimic; ... foc la fin nu știu cine pusese, eu am stins focul împreună cu Gh. Bendea, iar de aici m-am întors la primărie și de aici acasă. Noi ne-am dus la aceste devastări căci am auzit pe Ion Chioveanu, Boboc a lui Soare țiganu, Damaschin Ciuplea, Dtru Cosma, Ion Vasile, care spuneau oamenilor că dacă se vor revolta o să se înjosească prețurile pămîntului. Eu nu știu carte așa că jurnale nu am citit, am auzit pe Ștefan Negulescu citînd jurnale la oameni și ne spunea că s-a omorît lumea și că nu îi oprește nimeni, că nu e armata și spunea să facem și noi tot așa că altfel nu vom căpăta pămînt.

În afară de cei de mai sus nimeni prin comună n-a fost care să ne îndemne la revoltă.

Simion Balajel și nevasta lui, îndemna lumea la revoluție și spunea că boierii ne-au luat și lumînările ce le trimiteam la biserică. Nu e adevărat că eu am adunat, cu mult înainte, lumea la cîrciuma lui Stan Băjenaru și îi îndemnam la revoltă. Cărți sau jurnale, în afară de ceia ce v-am spus despre Negulescu, nu s-au mai împărțit, nici citit prin comună. N-am pămînt, lucrez pămînt boeresc la Cațașani și pe 2½ pog. plătesc 90 fr.; datorii am 26 lei tot la Cațașani. E adevărat că proprietarul e aspru cu noi și ne ia pămîntul scump. Altă știință n-am⁷⁾.

5.

Din interogatoriul lui Petrea Pascu din căt. Groapa Tufei.

„Nu e adevărat că eu am învățat lumea la revoltă însă Ion Chioveanu toată ziua a vorbit cu Alecu Lească la telefon, el învăța lumea să facă revoluție și era să bată pe Costache Burlacu, care spunea oamenilor să fie liniștiți, să nu facă revoluție, iar el îl înjura și spunea că dacă are el cu ce trăi să nu se amestece în oameni. Eu nu am stricat nimic și nici n-am îndemnat lumea la revoltă. Percheziție nu mi s-a făcut. Pămînt am un pogon și boeresc lucrez la Cațașani; am tocmnit pămîntul 9 napoleoni și la socoteală mi-a pus 10, iar vaca mi-a pus-o de două ori la socoteală cu erbăritul, adică 12 lei mai mult. Oameni din alte comune nu au venit prin comună care să ne îndemne la revoluție; cărți și jurnale nu ne-a împărțit nimeni. Altă știință nu am⁸⁾.

6.

Interogatoriul lui Grigore Gh. Piroiu din com. Cdobasca.

„În ziua de 10 martie fiind congediat (concentrat) am fost chemat la regimentul R. Sărat nr. 9 unde am fost ținut la Regt. pînă duminică 11 curent orele 6 seara cînd ne-a dat drumul să ne ducem acasă unde am și plecat și unde am ajuns spre răsăritul soarelui. Luni cîm pe la ora 10 am auzit sunînd goarna de adunare la primărie unde erau adunați ca 400 de oameni și unde m-am dus și eu împreună cu alții; acolo Pavăl Buruiană, Chirilă Matei și Oprea Popescu ne-a

7) Ibidem, f. 234 v. și 235.

8) Ibidem, f. 237.

spus să mergem la casa arendașului Rene Apostoleanu, unde am plecat cu toții și unde am găsit numai argați care ne-au spus că stăpinul lor este dus la Focșani. Cei mai sus notați, fiind în capul celor răsculați, au început a devasta casa Dlui arendaș, spărgînd geamurile, rupînd ușile și stricînd tot ce au găsit înăuntru; în urmă a spart pivnița și a scos citeva buriase de țuică afară și ne-am pus cu toți și am băut. După ce am băut, am plecat acasă. Eu n-am îndemnat pe nimeni la răscoală și nici n-am spart nimic de cît numai am băut țuică scoasă de ceilalți.

Pe la noi nu s-au împărțit gazete, dar prin oameni se auzea că s-a răsculat în Moldova, pentru pămînt; atunci oamenii a început a vorbi să facă și ei așa ca să dobîndească pămînt⁹⁾.

7.

Raportul primarului com. Lacul lui Baban.

Jud. R. Sărat

Primăria com. Lacul lui Baban

Nr. 553

14 martie 1907

Domnule Procuror,

„Am respectul a raporta că în ziua de 11 corent orele 11 dimineata s-au prezentat la oficiul acestei primării locuitori din satele Constandoiu, Poenile, Cocoșari și Groapa Tufei pendinte de această comună, unde cu toții erau puși pe picior de revoltă contra arendașilor și proprietarilor cum și a arendașului Frații Mendel din comuna Dealul Lung, cerîndu-ne ca să se prezînte arendași aci la comună; în acea zi s-au calmat de noi, intervenind telegrafic ca să se prezînte arendași la această comună. A doua zi adică 12 corent, numiții desfrinați s-au adunat din nou, un număr și mai mare, împreună și cu locuitori din satul Sotîrcari din comuna Dealul Lung, mai întii au luat forțat pe agentul de percepție St. Bezescu, apoi au sărit asupra subscrisului precum și a secretarului nostru și forțîndu-ne au plecat cu noi împreună, la comuna Dealul Lung; aci ajunși am găsit la oficiul acelei comune un număr de 100 locuitori și după ce au forțat și pe primarul acelei comuni cît și pe secretar, au intrat în curtea casei Frații Mendel unde se găsește administrator Dl. Alecu Leășcu; aici s-au găsit ușile închise, nu am putut a-i mai calma, au devastat totul, stricînd toată mobila ce au găsit-o în casă. Apoi au trecut la proprietatea D-lui Gh. H. Cațafani și aci cum au ajuns au dat cu ciomegile și pari, spărgînd geamurile și aruncînd toată mobila afară din casă și devastînd tot ce au găsit; apoi au trecut la crămile cu țuică și vin, au băut două ore, unde unii din ei turmentați au rămas pe loc iar alți a venit în satul Constandoiu la Dna Polixenia G. Zilișteanu, arendașă de moșie și aci au devastat totul ce au găsit în casă, precum și afară stricînd și casa de locuit; intrînd în sat au năvălit la cîrciuma lui Simion R. Bălan vîind a devasta care grație intervenirii făcute de noi și o muncă de două ore am calmat pe razvrătiți.

La orele cinci seara sosind la oficiul primăriei, am luat informațiuni pozitive, cum și casa arendașului Ioan Georgescu, de asemenea se găsește devastată; am trecut imediat în satul Gura Caliței, la casa Dlui I. Georgescu și am observat că toată mobila ce a fost în casă, era scoasă afară și stricată, precum și împrejmuirea ruptă și pusă foc. Astăzi 14 corent liniștea s-a stabilit în totul.

Supun cu respect acest caz la cunoștința Dvs. spre cele de cuviință, binevoind a cunoaște că cauza pentru care nu am putut comunica la timp, a fost din cauza răzvrătiților.

Primiți, vă rog, domnule Procuror, asig. oseb. mele consid¹⁰⁾

Primar,

V. A. Robu

Secretar,
N. Brătîlă¹⁰⁾.

⁹⁾ Ibidem, f. 409 v. și 430.

¹⁰⁾ Ibidem, f. 101.

8.

Raportul inspectorului plășii Plaginești.

Inspectoratul Comunal al plășii
Plaginești din jud. R. Sărat
Nr. 320
1907 martie 15

DOMNULE PROCUROR,

„Primarul comunei Dealul Lung prin raportul nr. 290 din 14 martie primit azi 15 martie îmi comunică că în ziua de 12 martie ora 10 dimineața pe cînd liniștise vreo 40 locuitori din comuna sa care veniseră la primărie voind a devasta casele moșiei Băncii Agricole arendată Frații Mendel s-au pomenit deodată cu vreo 400 locuitori din comuna Lacu Baban care au înconjurat localul primăriei scoțînd forțat pe primar și secretar pe care i-au pus înaintea acei ceți de răzvrățiți în a cărui cap se găsea primarul, secretarul și agentul fiscal din zisa comună L. Baban pe care îi luase dinșii cu forța și ducîndu-se cu toți la casele Băncii Agricole arendată Frații Mendel Dealul Lung au devastat totul; de aci au pornit la casele Dlui Gg. Cațafani proprietar în Lacul Baban devastînd totul. De aci au mers la casele moșiei Constandoiu arendașă Dna Zilișteanu și forțînd pe cei din Dealu Lung au devastat casele din Constandoiu.

Administratorul Al. Leășcu s-au refugiat cu întreaga familie. Despre care vă fac cunoscut. Din cauza revoltei și distrugerii telefoanelor primarul n-a putut comunica la timp.

Primiți vă rog consid. mele.
Inspector comunal
indescifrabil¹¹⁾.

9.

Plîngerea proprietarului Gh. H. Cațafani din Lacul lui Baban.
28 martie 1907

Domnule Judecător de instrucție,

Subsemnatul proprietar din comuna Lacu Lui Baban jud. R. Sărat, cu respect viu a mă plînge și a vă expune trista nenorocire adusă din cauza barbariei țărănilor locuitori din comuna Lacu Lui Baban. Dealul Lung și Odobasca din jud. R. Sărat, care ne-a devastat casele aducîndu-ne jaf și sărăcie în averea mea strînsă cu sudoarea muncii mele și a părinților mei de 43 ani; cauza a fost spiritele recalcitrante ce sînt prin comune și propagandele socialiste și chestiunile politice intrigante, îndemnînd pe țăran la barbarele fapte ce le-au comis; viu a vă arăta pagubele cauzate... (se înșiră stricăciunile)

După informațiuni pozitive capii revoltei au fost: Pantazi Buboacă și Teodosie Vasiliu din com. Urechești; cînd țăranii s-au dus la piață în com. Urechești, duminică 10 martie, le-au citit ziare, expunîndu-le cazul revoltei din Moldova și îndemnînd pe Simion Manea, Grigore G. Piroiu, Năstase Caloian, Teoader Vlad, Neagu Carabă, Gheorghe G. Tudose toți din comuna Odobasca să se întoarcă în comuna Odobasca să spue la toți să se revolte îndemnîndu-i să vie la mine să-mi pue foc și să-mi dea drumul la vin și rachiu; s-au reintors în sat s-au înhăitat cu capii de revoltă Radu Ionel, Stan Caloian, Năstase Caloian, Chirilă Matei, Savu Ștefănuică, Ion G. Gligore, Ion Gîrgacea, Pavel Buruiană, Tudose V. Budeanu, Ion Fiță, Ștefan Ursu, Ion M. Postoloiu, Avram Văsii, Călin I. Manea, Ion I. Manea, Șerban Onicel, Dragu Oprea, Gheorghe N. Bobaru, Manea și Stoica

¹¹⁾ Ibidem, f. 100.

Gheorghe, Alexandru și Vasile Stănilă, Călin Băciu, Grigore Balcu, Marin R. Nișcoveanu ; Gheorghe V. Oprea, Gh. V. Postolache, Gh. O. Roman, D. M. Durlea, T. și Lazăr Carabă, St. Ichim, Duțu Vidrașcu, Vasile Bucur, Neagu Șerban Păroiu, Serea M. Lera, Ene Ciobanu, Ioniță Păroiu, Vasile Păroiu, Ion Panaite, Ion Paraschiv, Mocanu, Ion M. Moraru, Constantin și Toma Grigore-Ionașcu, Ioniță Budeanu, Radu A. Țăranu, Matei A. Bele, Luca A. Plainos, Ilie Crișan, care au răscolat întreaga comună Odobasca și au venit la mine de mi-au făcut sărăcia și jaful.

Cu câteva zile înainte de 9 martie se svornise în comuna Lacu Baban că se vinde la locuitori moșia moștenitorilor Grigore Borănescu și că e numit expert Dumitru Săndulescu din comuna Dealu, care să facă loturi de cît vroesc țărani, astfel că zilnic se duceau locuitorii din comuna Lacu Baban la reședință și la numitul D. Săndulescu care a venit în fruntea locuitorilor din comuna Dealul Lung îndemnându-i a-mi face stricăciuni cînd a ajuns cu ei la mine la curte și poruncind argaților mei să-i scoată vin de 4 ani. Capi de revoltă din comuna Dealu Lung sînt : D. Săndulescu, Ion Avram, Ion I. Avram, Mereuță I. Avram, Grigore Gheorghieș, Toader și Radu Dascălu (Popa), Ion Chirilă și un supus rus care au venit cu întreaga comună Dealu-Lung și m-au devastat. Capii revoltei ai comunei Lacu lui Baban au plecat din cătunul Gura Caliței din L. Baban, după ce au devastat pe arendașul Dl. I. Georgescu, s-au dus la primărie au strîns sunînd cu goarna și adunînd întreaga comună ; capii sînt următorii : G. E. Bezea, Stanciu E. Bezea, Stoica St. Dinică, Grigore Damaschin, Marin Olteanu, Nicolae ginerele lui E. Țigănuș, Ion Stan Stoica, Ion D. Chioveanu, Ion Busuioc, D. Butculescu, Vasile Șerban, Miron Bocu, Costică Panaite, Mereuță și Voicu Băjenaru, Voicu Enea, Toader și Avram Tulvure, Ion Tudor, D. Țilvăr, Ștefan Negulescu, Gh. Lerou, Vasile S. Burlacu, Nica ginerele lui Apostu Țilvure, Neagu L. Pătrașcu, N. Bocu, Mereuță și Gheorghe a Ilinchi, Petrea T. Mihai, Stoica Stan Dumitrache, Damian Văcaru, Toma G. Stoica, Radu E. Băjenaru, Petrea și Vasile Pascu, I. G. Hriștea, O. G. Stoica, Dumitru Cosma, Ion T. Vasii, Stroe Bălan, Panaite și Ion Macovei, Alexandru Bunea, Damaschin Ciuplea, Ion S. Hoancă, Ion Dochia, Stan și Radu I. Teacă, Stan și Ștefan I. Cosma, Ion și Vasile Arsene, Vasile Faraoneanu, Stoean Vasii, Ion G. Teacă, Dumitru Grigoraș, N. Onea, V. Cosma, Costică Comănescu, toți din comuna Lacu lui Baban, care adunînd întreaga comună Lacu Baban, întreaga comună D. Lung și întreaga comună Odobasca... cu steaguri roșii au venit la curtea mea stricîndu-mi și furîndu-mi totul (urmează martorii pe care îi propune)

Cu respect,
George H. Cațafani ¹²⁾.

¹²⁾ Ibidem, f. 120, 121.

DIN ISTORICUL CĂILOR FERATE DIN ROMANIA

I. PARASCHIV

După reforma agrară din 1864, datorită lipsei de capital în România, generată de insuficiența acumulării primitive interne a sumelor de capital, ca și intereselor hrăpărețe ale exploataților băștinași, în economia țării începe să pătrundă din ce în ce mai mult capitalul străin. O puternică influență asupra dezvoltării capitalismului în România a exercitat-o calea prusacă și legile invoielilor agricole care îi corespundeau, industria fiind stinjenită în progresarea rapidă de păstrarea unor puternice rămășițe feudale în economie¹⁾).

La condițiile economice și politice interne s-au adăugat, după 1864, împrejurări externe care au avut de asemenea influență asupra dezvoltării capitalismului în țara noastră. În primul rînd se poate aminti faptul că în această perioadă marea industrie mașinistă din Anglia și Franța ajunsese la maturitate, iar cea din Germania și Austro-Ungaria o luase cu mult înaintea celei autohtone și în al doilea rînd că pe plan mondial în al 8-lea deceniu al secolului al XIX-lea se începuse trecerea la imperialism — ultimul stadiu al capitalismului²⁾).

Ca urmare a acestor împrejurări România a căzut sub sfera de influență a statelor capitaliste avansate, burghezia acestora tinzînd la menținerea țării noastre în situația de piață de desfacere a mărfurilor lor industriale și de sursă ieftină de materii prime. Pe de altă parte, deoarece țara noastră nu putea fi împiedicată complet în propria dezvoltare industrială și în măsura în care acest lucru le era convenabil, capitaliștii străini au căutat să-și subordoneze economia României prin împrumuturi înrobitoare, prin tratate comerciale impletite cu șantaj diplomatic, prin contracte oneroase de construcție a unor căi ferate, prin crearea unor întreprinderi industriale cu capitalul lor sau cu participarea lor etc.³⁾.

Un rol dintre cele mai importante în subordonarea economiei românești de către capitalul străin l-au avut înseși burghezia și moșierimea română. Subordonarea economiei românești față de capitalul străin, mai ales german și austriac, crește foarte mult după detronarea lui Al. I. Cuza de către

¹⁾ *Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din România — pînă la primul război mondial*, sub redacția conf. univ. N. N. Constantinescu, Buc., 1959, p. 157—160.

²⁾ *Ibidem*, p. 160.

³⁾ *Ibidem*.

monstruoasă coalitție burghezo-moșierească. După reforma agrară numărul întreprinderilor industriale crește, deși nu într-un ritm prea viu. În 1866 numărul întreprinderilor industriale mai mari ajunsese la 39, iar în 1877 atinge numărul de 173⁴⁾.

Angrenarea țării noastre în orbita pieții mondiale dominată de modul de producție capitalist, împreună cu dezvoltarea economică a țării, au necesitat în perioada de după reforma agrară trecerea de la transportul bazat pe forța animală la transportul mecanic. Trebuie amintit că în această perioadă una din căile de subordonare economică a României față de capitalul străin a constituit-o și concesionarea construcțiilor de căi ferate, cu care prilej capitaliștii străini, în înțelegere cu partidele conservator și liberal, au jefuit bugetul țării prin prețuri duble și chiar mai mari, cît și prin executări defectuoase a liniilor sau neexecutarea lor după efectuarea plății.

Încă înainte de unirea țărilor romine, sub domnia lui Mihai Sturza în Moldova și a lui Barbu Știrbei în Muntenia, s-au început discuții și s-au făcut propuneri pentru construirea de căi ferate. Astfel, avem din 20 februarie 1846, cererea unor boieri către Sfatul Ocîrmuitor din Moldova de a li se acorda un privilegiu pentru înființarea unui drum de fier⁵⁾. Cu toate acestea, toate proiectele dinainte de 1864 care prevedeau construcția unor căi ferate au rămas nerealizate. Numai la 1 septembrie 1865, sub domnia lui Al. I. Cuza, guvernul român dă în concesiă companiei engleze John Trevor—Barkley linia București—Giurgiu, linie care a fost terminată la 26 august 1869⁶⁾. Cu aceasta începe perioada concesiunilor, care se va prelungi pînă la 1882 și va costa enorme sume de bani poporul român. Pe baza concesiunilor care vor urma, de la 172,3 km cale ferată cît avea linia București—Giurgiu, se va ajunge la 1229 km. în 1877⁷⁾.

În septembrie 1868 Senatul român votează concesiă construcției liniei Virciorova—București—Buzău—Brăila—Galați—Tecuci—Roman și Tecuci—Birlad, în lungime totală de 915 km, unui consorțiu german în frunte cu Dr. Strousberg, faimosul exercec susținut de Bismark și de Carol I⁸⁾.

Această concesiune, dată pe 90 de ani, avea ca preț de construcție suma de 270.000 franci aur de km., statul român garantînd 7½% la capitalul investit, drept dobîndă și amortisment. Piatra fundamentală a Gării de Nord din București este pusă la 10 septembrie 1868, iar la 27 decembrie 1870 s-a deschis provizoriu linia București—Buzău—Brăila—Galați—Tecuci—Roman⁹⁾. Datorită executării lucrării în cele mai proaste condițiuni, în primăvara anului 1871 ploile distrug o parte a liniei, intrerupînd circulația. Neîndeplinite și obligațiile, Campania Strousberg a fost înlocuită prin „Noua Societate a Acționarilor C.F.R.” (1871).

Continuînd lucrările începute de Strousberg, „Noua Societate a Acționarilor C.F.R.” deschide oficial, la 13 septembrie 1872, linia Pitești—București—Buzău—Galați—Tecuci—Roman, iar la 9 mai 1878 linia Pitești—

4) *Ibidem*, p. 161.

5) *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, Buc., 1960, p. 41—42.

6) *Enciclopedia Romîniei*, IV, Buc. 1939—1943, p. 49.

7) *Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare*, p. 170.

8) *Enciclopedia Romîniei*, loc. cit.

9) *Ibidem*.

Vîrciorova. Datorită presiunilor Germaniei, care condiționa de aceasta recunoașterea independenței României, parlamentul român votează în decembrie 1879 și ianuarie 1880 răscumpărarea liniilor construite de consorțiul Strousberg și apoi de „Noua Societate a Acționarilor C.F.R.“, luînd ființă la 1 aprilie 1880 prima Direcție a C.F.R.¹⁰⁾.

O altă concesiune acordată de statul român, în condiții aproape similare cu cea a lui Strousberg, a fost cea a lui Offenheim, din 24 mai 1868, pentru construcția liniilor Roman—Îțcani, Pașcani—Iași și Verești—Botoșani, însumînd 224 km., cu 250.000 franci pe km. Prima din aceste linii a fost dată în circulație în decembrie 1869, a doua în iunie 1870 și a treia în noiembrie 1871. Deoarece exploatarea acestor linii se face în condiții foarte proaste, iar statul este nevoit să plătească în mod continuu anuitatea, la 18 noiembrie 1888 liniile sînt sechestrate, iar în ianuarie 1889 răscumpărate, cu condiția unei plăți de 3.865.173 lei aur¹¹⁾.

În 1872 se concesiunează lui Gr. Heliad construirea liniei Iași—Ungheni, prin care se legau căile ferate romine cu cele rusești, iar în 1875 firmei Crawley and Co. din Londra construcția liniei ferate Predeal—Ploiești și Tg. Ocna—Adjud. Linia Tg. Ocna—Adjud a fost lăsată neterminată, iar cea dintre Predeal și Ploiești a fost terminată în 1879 de firma Grillaux, care preluase lucrarea.

După războiul de independență din 1877 a mai fost răscumpărată de statul român, în 1882, linia Constanța—Cernavoda, construită sub turci de compania Barkley (aceeași care construise linia București—Giurgiu).

Astfel în 1881 statul român a devenit proprietarul unei rețele de cale ferată, în lungime totală de 1377 km., care traversa întreg teritoriul, exploataîndu-le de aici înainte în regie, cu personalul și sub controlul său. Liniile construite de companiile străine au costat în medie 306.000 lei aur de km., fiind construite în condițiile cele mai proaste. Deoarece prețul era forțat și pe de o parte pentru a lungi traseul, iar pe de altă parte pentru a reduce lucrările de artă, liniile au fost construite cu ocoluri mari cu rampe și cu pante inutile. Calitatea lucrărilor a fost extrem de proastă, nenumărate poduri, neavînd fundații suficiente au fost luate de apele provenite din inundații.

După răscumpărarea liniilor construite de companiile străine și preluarea de către stat a administrării și exploatării lor, prin regulamentul de exploatare din 11 aprilie 1880 s-a constituit „Direcțiunea Generală a Căilor Ferate Romine“, care a durat pînă la 19 martie 1883, dată cînd a fost votată în Parlament „Legea de exploatare C.F.R.“. Conform acestei legi, care s-a menținut pînă la 1919, administrarea căilor ferate romine a fost încredințată „Direcțiunii Generale C.F.R.“¹²⁾.

*

În depozitele Direcției Generale a Arhivelor Statului se păstrează un număr important de documente din a doua jumătate a secolului al XIX-lea care relevă pătrunderea capitalului străin în economia țării și înrobirea acesteia față de marile puteri prin intermediul burgheziei și a moșierimii romine. O parte din aceste documente se referă la proiecte de concesiuni sau

¹⁰⁾ *Ibidem*.

¹¹⁾ *Ibidem*.

¹²⁾ *Ibidem*, p. 50—51.

concesiuni acordate de statul român companiilor străine și în special la afacerea Strousberg care a avut un ecou considerabil atât în țară, cât și în străinătate, aducând cheltuieli enorme poporului român în mod nejustificat. Documentele existente demonstrează din plin că politica burghezo-moșierască nu urmărea alt scop decît realizarea de afaceri cît mai favorabile claselor exploatare în frunte cu casa domnitoare.

Punerea la îndemîna cercetătorilor și a oamenilor muncii a unei părți din aceste documente — și studierea lor largă pe mai departe — va da posibilitatea dezvăluirii unor aspecte inedite din istoria perioadei de dezvoltare a capitalismului în țara noastră, urmării mai îndeaproape a procesului dezvoltării economice a țării în prima parte a celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, demascării pînă la capăt a jafului și exploatării la care au fost supuse bogățiile Romîniei și poporul român.

Prima convenție cunoscută pînă în prezent¹³⁾ este cea din 19 februarie 1862 între Petre Mavrogheni și prințul Lev Sapielha din Lemberg (Imperiul austro-ungar) pe de o parte și Thomas Brassey, Sir Samuel Morton Peto — baronet și Edward Ladd Betts, constructori de lucrări publice din Londra pe de altă parte, primii ca concesionari și ultimii ca antreprenori pentru construirea căii ferate Galați—Adjud—Bacău cu ramificații la Tg. Ocna și Iași și punct terminus la Mihăileni. Petre Mavrogheni a primit de la guvernul Moldovei, prin Decretul nr. 397 din 13 iunie 1861, concesiunea în principiu care urma să fie supusă într-un termen dat ratificării „Obșteștii Adunări”. Călea ferată de la Mihăileni trebuia să facă joncțiune cu călea ferată Lemberg—Cernăuți; în acest act preliminar — care urma să fie legiferat ulterior — concesionarului i se dăduse dreptul de a constitui o companie care să aducă capitalul necesar.

Călea ferată urma să aibă o lungime de 460 km., linie dublă, cu infra și suprastructură și material rulant, în valoare de 171.000 franci per km. în total 75.110.000 franci francezi; concesiunea se acordă pe 95 de ani.

P. Mavrogheni s-a asociat cu prințul Sapielha și împreună au încheiat convenția cu constructorii arătați, convenția stipulînd anumite modificări ale actului de concesiune, prevăzut în anexele 2 și 3, convenind ca Mavrogheni să-și dea silința pentru constituirea unei societăți anonime cu un capital nominal de 8.670.000 franci. Se prevedea ca conducerea acestei societăți să aibă 5 directori — 3 din partea constructorilor și 2 din partea concesionarilor, sediul societății fiind la Londra sau în altă parte. Ca ingineri responsabili se stabilesc a fi McClean și adjunctul lui Frances Croughton Stieman, litigiile din cursul execuției rezolvîndu-se de către aceștia.

Documentul cuprinde: concesiunea principală (convenția preliminară) cu P. Mavrogheni (anexa 1); modificările acesteia cerute de contractanții constructori (anexele 2, 3) și convenția dintre P. Mavrogheni și prințul Sapielha cu constructorii englezi.

Guvernul român era reprezentat în concesiune prin Costache Rolla (unionist și ministru în guvernul lui Al. I. Cuza pentru Lucrările Publice), iar P. Mavrogheni este viitorul ministru al Finanțelor în primul guvern după abdicarea lui Al. I. Cuza (la 11/23 februarie 1866) numit de locotenenta domnească, iar apoi cu același resort în mai multe guverne ale lui Carol I.

¹³⁾ Arh. St. Buc., Ms. 1563 a.

Convenția din 1862 este caracteristică pentru interesul pe care-l arăta Al. I. Cuza pentru dezvoltarea modernă a țării, dar și prin orientarea spre Austria a cercurilor conducătoare din țară. În plus ea arată direcția care va fi urmată în viitor, cu înclinații din ce în ce mai accentuate înspre Germania și Austria, ca și înspre Anglia, care aveau tot interesul să-și infiltreze capitalul în economia românească.

Linia concesionată mai sus s-a construit însă ulterior, cu joncțiune la Burdujeni și cu traseu aproximativ același.

După aducerea, în 1866, de către burghezia și moșierimea din România a lui Carol I, goana după concesiuni a diferitelor companii capitaliste, din străinătate, începe să crească. Într-un raport prezentat Adunării legislative de către C. Hurmuzaki¹⁴⁾ se arată în mod detaliat cum a decurs acest proces, începând după data abdicării lui Al. I. Cuza și aducerii în țară a lui Carol I. Astfel în 28 februarie 1867 I. C. Manassis, agent oficial al fraților Waring, constructori din Londra, anunță menținerea propunerii făcută de aceștia la începutul anului, pentru construirea unei căi ferate în lungime de 600 km (propunere făcută Senatului). La 10 februarie 1868 unul din frații Waring adresează o scrisoare în aceeași chestiune ministrului Lucrărilor Publice, în care arată că în 1867 a trimis pe unul din împuterniciții săi, care a depus o cerere în acest sens ministrului respectiv, lăsând ca Manassis să informeze periodic asupra intențiilor guvernului român. Ștefan Golescu, președintele Consiliului de Miniștri, anunță la 5 martie 1868 pe președintele Adunării deputaților că senatul, în ședința din 2 martie, adoptase propunerea de concesiune a fraților Waring.

În raportul Comitetului delegaților însărcinați cu cercetarea chestiunii căilor ferate — prezentat de Hurmuzaki în septembrie 1868 — se conchidea în această problemă că: propunerea pentru construirea celor 600 km. cale ferată făcută în februarie 1867 (Galați—Mihăileni și Brăila—București) se ridică la prețul de 312.000 franci km și că propunerea nu poate fi acceptată. De fapt acest refuz se datora în primul rând celorlalte două oferte venite din partea lui Offenheim și Strousberg — antreprenori germani, sprijiniți fără nici o rețineră de casa domnitoare în urma relațiilor ce se statorniciseră cu Germania după venirea lui Carol I în țară, ca și de interesele pe care burghezia și moșierimea română le aveau pentru obținerea unor profituri de pe urma acestor relații, fără a sta în cumpană în fața aservirii țării intereselor capitalismului german.

Pentru a veni în întimpinarea propunerilor de concesionare ale lui Offenheim și Strousberg, comisia Adunării Legislative aduce în discuție o altă serie de propuneri de concesionare făcute între 1861 și 1866, printre acestea și a lui Barkley, care ar fi costat statul 470.400 franci pe km. După ce sînt „criticate” propunerile lui Waring care ar fi costat 492.100 franci km sînt susținute propunerile germane care apar „destul de modeste” după părerea comisiei, cu toate că din însăși documentul prezentat reiese evident că în majoritatea statelor din Europa costul unui km de cale ferată era sub această sumă¹⁵⁾. Menționarea propunerilor lui Barkley și Waring de către

¹⁴⁾ Arh. St. Buc., Casa regală, pach. XLVII, doc. nr. 5.

¹⁵⁾ Este caracteristic faptul că un exemplar din raportul amintit este dăruit de C. Hurmuzaki „Alteței sale serenissime Principele romînilor, Carol I în semn de profund respect și nemărginit devotament” (Ibidem).

comisie nu avea decât scopul de a ascunde adevăratul conținut al concesiunilor germane și promovarea politicii care convenea în acel moment burghezomșierimii și casei domnitoare.

Documentele pe care le avem la îndemână dovedesc însă că în problema acordării concesiunilor s-a dus o întreagă politică de culise, cu două aspecte: pătrunderea cât mai accentuată a capitalului german în economia țării și obținerea de profituri cât mai mari de către toate părțile interesate în exploatarea poporului român. În același timp reiese și concurența dintre grupările principale — Offenheim și Strousberg — care se întreceau să-și arate meritele și să acorde cât mai multe favoruri claselor dominante din țara noastră, sprijinite de anumite cercuri influente din Germania.

La 16 februarie 1868 un consilier financiar superior intern al curții din Berlin trimite o scrisoare lui Carol I¹⁶⁾ prin care îi arată că Offenheim n-ar aduce decât greutatea statului român prin obținerea concesiunii respective, „după părerea mea condițiile misiunii Offenheim sînt astfel înfidelnice nepunându-se lua o răspundere față de ele”¹⁷⁾. După o serie de motivări autorul scrisorii arată că „anume Dr. Strousberg în anii grei de calamitate financiară 1865 și 1866 a executat lucrările sale de cale ferată cu circa 24 milioane taleri și în prezent a luat în antrepriză construcția liniilor Posen din Moravia. Această construcție de 36 mile (sau 270 km) începută din primele luni ale verii trecute, va fi deschisă la 1 ianuarie 1869, astfel că nu se vede a fi lipsit de zel”¹⁸⁾.

O corespondență febrilă se duce în această perioadă între București și Berlin, din care reies toate dedesubturile afacerilor respective și lupta ascunsă pentru obținerea concesiunilor respective. La 3 martie 1868, un agent al lui Strousberg din București, probabil Ewald sau Fischer, îi scrie acestuia¹⁹⁾ despre o audiență (la rege) unde participaseră Brătianu și Președintele Camerii, în care se discutase prețul concesiunii (280.000 franci pentru km inclusiv procentele). Se arată textual că „intenția noastră era să legăm de această concesie condiția să vi se lase dv. mînă liberă pentru emiterea de obligații în modul dorit”²⁰⁾, ceea ce demonstrează „grija” lui Strousberg de a-și asigura veniturii cât mai fabuloase. De asemenea se arată că este probabil că oferta Offenheim va fi primită și că deci trebuie accelerat în privința propriei oferte deși, după cum arată autorul scrisorii, „este adevărat că din partea noastră s-a formulat pretenția cea mai ridicată de pînă acum”²¹⁾, adică de la 180.000 franci per km, cît era în 1862 se ajunsese la 280.000 în 1868. În același timp agentul respectiv al lui Strousberg își lua sarcina să ducă mai departe tratativele și să arate că consorțiul Strousberg poate construi ceva mai bine ca Offenheim, deși ulterior s-a văzut că acest lucru n-a fost real — nici unul din concesionari n-a construit „bine”, ci ambii au căutat să stoarcă cît mai multe profituri. Pe de altă parte din Berlin se fac presiuni permanente asupra lui Carol I pentru a accepta concesiunea Strousberg.

¹⁶⁾ Ibidem, doc. nr. 2.

¹⁷⁾ Ibidem.

¹⁸⁾ Ibidem.

¹⁹⁾ Ibidem, doc. nr. 6.

²⁰⁾ Ibidem.

²¹⁾ Ibidem.

La 3 aprilie 1868 chestiunea acordării concesiunii construirii căilor ferate dr-lui Strousberg ajunsese într-o fază mai avansată, datorită presiunilor personale ale lui Carol I. În declarația semnată de Ewald și Fischer, înaintată guvernului român, cei doi împuterniciți de la București ai lui Strousberg, se arată că sînt de acord cu prețul de 270.000 franci pentru km. Pe de altă parte se pun guvernului român 4 condiții exprese dintre care cea mai caracteristică se referă la faptul că „concesionarii pot dispune în mod nelimitat în ce privește emisiunea obligațiilor feroviare”²²⁾ și se dau asigurări ferme privitoare la calitatea lucrărilor: „dacă Adunarea deputaților aprobă concesiunea solicitată sub modificările de față, subsemnații sîntem împuterniciți să dăm asigurări că mandatarul nostru ține ca o onoare (sic!)²³⁾ să facă o lucrare care să fie de folos și prosperitate țării și prințului de glorie. Își va încorda toate puterile (Dr. Strousberg n.n.) să ajungă acest scop onorabil”²⁴⁾.

Imediat, a doua zi, probabil urmărind acțiunile lui Strousberg, Offenheim trimite din Viena reprezentantului său din București ultimile instrucțiuni pentru concesiunea pe care o propunea, cu oarecare modificări²⁵⁾. Asemenea materiale — telegrame etc. — sînt trimise neconținut de Offenheim, în luna aprilie căzînd de acord și cu alte modificări eventuale, numai pentru a putea pune mîna pe concesiunea respectivă și pe cîștigurile pe care le socotise anterior și de care era sigur că le va obține²⁶⁾. De altfel Offenheim reușește să-și atingă scopul, obținînd aprobarea concesiunii propuse la 24 mai 1868.

Arătăm, în trecere, că văzînd cît de ușor se pot încheia asemenea afaceri, într-o țară ale cărei interese erau departe de a fi apărate de clasele conducătoare și de casa domnitoare, May Egon prinț de Fürstenberg, Otto conte de Chozek, Lams von Holeer, împuternicesc pe consilierul financiar intern al casei princiare de Hohenzollern (Daniel Abbeg) să intre în tratative cu statul român pentru construirea unei căi ferate, care să lege Transilvania de Craiova și T. Severin²⁷⁾. Documentul poartă data de 18 iunie 1868. Nu am fi surprinși dacă se vor mai găsi încă multe asemenea documente, care încă nu au fost scoase la iveală.

Deși nu obținuse încă ratificarea de către Senat a concesiunii, ci numai de Cameră (27 mai 1868), Senatul ratificînd hotărîrea Camerii abia la 17 septembrie 1868, Strousberg, care era în legătură directă cu Carol I, îi scrie acestuia la 20 iulie 1868²⁸⁾ că de acum își va trimite ca reprezentanți pe asesorul guvernamental Plewe și maestrul constructor Victor (probabil Wächter), care împreună cu maestrul constructor Gurski, aflat la Galați, vor forma directoriul societății de construcție feroviară, cînsorțitul Strousberg. De asemenea îi promite acestuia că în cursul anului 1869 va da în exploatare linia Galați—Roman, încheind astfel: „găsesc prilejul a da înăl-

22) Ibidem, doc. nr. 10.

23) Vom vedea ulterior cum arăta „onoarea” D.-lui Strousberg.

24) Arh. St. Buc., Casa regală, pach. XLVII doc. 10.

25) Ibidem, doc. nr. 11.

26) Ibidem, doc. 12, 13 ș.a.

27) Ibidem, doc. nr. 19.

28) Ibidem, doc. nr. 20.

țimii voastre asigurarea efectuării unei lucrări temeinice, care să facă cinste României și patriei noastre comune“²⁹⁾ (citește „buzunarului nostru comun“).

Mai subliniem un pasaj dintr-o scrisoare, cu data de 12 septembrie 1868, trimisă de Ewald — reprezentantul lui Strousberg — din Germania, unuia din guvernânții de atunci ai României: „Iată ce am spus ministrului Donici (ministru al Lucrărilor Publice n.n.) în prezența consulului general Metz: că numai respectul față de un prinț din Casa Hohenzollern ne-a adus în această țară și că acest sentiment poate nu prea bine înțeles de dînsul, ne va călăuzi pașii“³⁰⁾. O dovadă în plus de parada pe care o făceau afaceriștii germani și în special a legăturii pe care o aveau cu Carol I, care nu venise în România numai să stoarcă pentru el și familia lui venituri fabuloase, dar să dea bogățiile țării pe mîna compatrioților săi de clasă și rang.

În sfîrșit, înainte de discutarea propunerilor de concesiune de către senat — este vorba de concesiunea Strousberg — Ewald îi scrie acestuia că „după multe tratative apare lămurit că printr-o hotărîre rapidă toată afacerea poate fi dusă la un sfîrșit cit se poate de favorabil pentru dv.“³¹⁾. În același timp i se dă lui Strousberg asigurarea că concesiunea acordată lui Offenheim nu-l va împiedica cu nimic (adică nu-l va împiedica să obțină cîștigurile fabuloase la care se gîdea). Avînd sprijinul permanent al lui Carol I, Strousberg și-a văzut afacerea încheiată. În septembrie 1868 concesiunea este votată de către senat și Strousberg intră în acțiune. Urmările și felul în care acesta a acționat, jaful premeditat și organizat pe care l-a întreprins în țara noastră îl situează printre cei mai odioși exploatare ai poporului român, în cîrdășie directă cu casa domnitoare și clasele stăpînitoare.

În 1869 Strousberg ia o serie de măsuri, trimițînd pe arhitectul regal prusian Bandke, la începutul anului, la București și altele³²⁾. Cu toate măsurile luate de Strousberg și executate de funcționarii și tehnicienii germani care invadaseră țara, în 1870 încep să se ivească anumite semne de îngrijorare în legătură cu îndeplinirea obligațiilor luate de către acesta. Încă de la începutul acestui an începe o vie corespondență între diferite personalități din Germania și Carol I. sau acoliții săi, pentru a îndepărta aceste semne de neliniște, datorită nu faptului că ar fi existat vreo răspundere în fața cuiva, ci în special îngrijorării pentru veniturile și sumele investite de ei. Astfel, la sfîrșitul lunii ianuarie 1870, un oarecare Werner scrie din Düsseldorf lui Carol I că „nu există după părerea mea nici un temei de îndoială asupra respectării conștiințioase a condițiilor contractuale din partea dr-lui Strousberg“³³⁾. În continuare se invocă și o serie de motive „netemeinice“ pentru tărăgăneala lucrărilor.

Strousberg însuși începe, mai tirziu, să invoce fel de fel de pretexte pentru a dovedi că totuși nu el este vinovatul — desigur că nu el era *singurul* vinovat, ci întreaga camarilă germană și română — scriînd scrisori, una după alta lui Carol I în care să se justifice în mod și chip. Fie războiul

²⁹⁾ Ibidem (sublinierea noastră).

³⁰⁾ Ibidem, doc. nr. 21.

³¹⁾ Ibidem, doc. nr. 30.

³²⁾ Ibidem, doc. nr. 26.

³³⁾ Ibidem, doc. nr. 30.

izbucnit între Germania și Franța în 1870³⁴⁾), fie greutatea în exproprierea terenurilor pe care trebuiau construite liniile ferate³⁵⁾ etc., toate vin, împreună cu noi propuneri de îmbunătățire a contractului de concesiune pentru a scoate din impas situația din ce în ce mai jalnică ce se crea. Ba chiar se mai fac și asigurări de felul următor: „Bine înțeles că unele părți ale căii ferate, cum se întâmplă de obicei, nu sînt complet terminate și că vor lipsi probabil mici amănunte; rezumînd însă esențialul, calea ferată va fi aptă pentru funcționare și sînt dispus a da orice declarație formală că voi face pe socoteala mea tot ceea ce după terminarea construcției ar mai lipsi³⁶⁾”. Nu este însă lipsit de interes și faptul că, deși se angajase într-o afacere, care de la început nu avea prea mulți sorți de izbîndă, Strousberg cerea cu nerușinare, la începutul anului 1870, și concesiunea unei căi ferate care să lege Transilvania de Galați³⁷⁾.

La 6 mai 1871 guvernul român înaintează „Reclamațiunea și cererea de sechestru a guvernului Principatului Romîniei contra Dr-lui Bethel Strousberg din Berlin³⁸⁾”, obiectul reclamației fiind suma de 8.710.154 taleri, împreună cu dobînzile respective.

Astfel, după aproape 3 ani se prăbușea monstruoasa acțiune de jefuire a Romîniei de către escrocul Strousberg, deși banii intrați în buzunarele burghezo-moșierimii romînești, ale lui Carol I și familiei sale, ale tuturor potențailor de la Berlin nu aveau să se mai restituie niciodată. Încep o serie de presiuni chiar din partea lui Bismarck personal, pentru mușamalizarea afacerii, se proferează amenințări și se întrebuintează toate canalele diplomatice pentru a nu știrbi prestigiul Prusiei, al cărui reprezentant era Strousberg.

Amenințări directe în care sînt angrenate Turcia și Austria, încercări de amîinare a termenelor construcției etc., nu folosesc prelungirii concesiunii, dar servesc bine cauza mușamalizării ei. Afacerea fusese prea murdară pentru a putea fi acoperită în fața opiniei publice. Fără îndoială, ea a fost ascunsă de masele largi populare — mai ales din Romînia — și de aceea este de datoria noastră să insistăm puțin asupra jafului petrecut în țară în această perioadă. Lipsa unui proletariat industrial numeros și a unui conducător al acestuia, n-a dat posibilitatea să se ia atitudine hotărîtă chiar atunci împotriva unor astfel de excroci și exploatare ai poporului. Din acest motiv datoria noastră este de a demasca cu și mai multă tărie toate dedesubturile afacerii respective.

Micii sau marii depunători germani au reacționat însă imediat, cînd s-a văzut că acțiunile feroviare ale lui Strousberg își pierd valoarea. Mica burghezie prusacă ce se angrenase în această afacere, ca și marca burgheziei și moșierimea din ambele țări — Germania și Romînia — și în special din Germania, încep să se agite și să-și revendice banii pierduți. Fără îndoială însă că nimeni nu s-a gîndit la pierderile suferite de poporul romîn, la jefuirea bogățiilor țării întreprinsă în mod sistematic. Ce le păsa lui Bismarck, Carol I. Strousberg, Panaite Donici și alții de teapa lor, întregii clase

³⁴⁾ Ibidem, doc. nr. 41.

³⁵⁾ Ibidem, doc. nr. 34.

³⁶⁾ Ibidem, doc. nr. 35.

³⁷⁾ Ibidem, doc. nr. 31.

³⁸⁾ Ibidem, doc. nr. 50.

exploatare din cele două țări de suferințele unui popor. De aceea vom arăta mai pe larg această jefuire și batjocură a României, pentru a cărei libertate luptaseră veacuri de-a rindul pălmașii pământului și pentru care își vor mai da viața în viitor mii de patrioți, în primul rînd dintre muncitori.

La căderea lui Strousberg se arată: „încă înainte cu ani și zile gloria și faima trimbițate în toată lumea, ale „merituosului“ Dr. Strousberg erau în apogeu: în ultimul timp însă acesta s-a prăbușit și în prezent nici un om nu este mai disprețuit și mai batjocorit ca acest om „mare“³⁹⁾.

Bineînțeles că Strousberg nu inaugurase o politică proprie de comportare față de bunurile României. În domeniul construirii căilor ferate aceasta fusese inaugurată de compania engleză care construisese prima cale ferată din țară — București—Giurgiu. Construită în regie cu statul român, calea ferată București—Giurgiu se realizase cu cheltuieli enorme, avîndu-se grijă ca în timpul lucrărilor tărăgănate peste măsură, casierile statului să fie continuu goale. Guvernul român mai avea o tristă experiență și în privința unor lucrări predate consorțiului francez „Salamanca“. Acesta însă n-a înlocuit decît lucrări preliminare, după care constatîndu-se suma plătită pentru acestea, s-a renunțat la concesiune.

Totuși Strousberg a primit concesiunea. Găsim în I. Brătianu omul care putea să-i conducă afacerile și care însuși dorea să-și refacă averea zdruncinată, Carol I l-a luat drept prim ajutor în perfectarea acestei tranzacții oneroase. Afacerea a fost încheiată și s-a trecut la executarea ei, deși „Se spunea pretutindeni tare și fără teamă că prin această concesiune țara ar fi fost vîndută Dr-ului Strousberg, că prin ea este ca și germanizată“⁴⁰⁾. Nu mai revenim asupra condițiilor concesiunii și proiectului ca atare. Lui Strousberg i s-au plătit cu 20.000 fr. pe km. mai mult ca lui Offenheim, ceea ce pentru toată calea ferată, de 900 km., însumează cifra fabuloasă de 18 milioane franci, „beneficiu pe care Dr. Strousberg îl datorează numai și numai bunăvoinței, protecțiunii și mai ales înainte de toate încrederii deosebite din partea prințului Carol I“⁴¹⁾.

Offenheim și-a terminat, mai mult sau mai puțin, în termen construcția oferită, deși a adus destule pagube țării și mari sacrificii materiale. Strousberg, în condiții mult mai avantajoase și sprijinit în toate felurile de Carol I. după 3 ani n-a reușit să fie gata nici cu jumătate din liniile concesionate, adică într-un stadiu „cum nu le putea prelua nici cel mai lipsit de scrupule guvern“⁴²⁾. Strousberg emise obligații (acțiuni) feroviare într-o asemenea măsură, încît capitalul reprezentat prin ele întrecea aproape de două ori lucrările efectuate de el în România (deși făcuse această emitere împotriva textului concesiunii, însă desigur cu aprobarea tacită a lui Carol I, I. Brătianu și alții).

³⁹⁾ Friederich von Rhein, *Dezvăluiri asupra Dr. Strousberg și întreprinderii sale de cale ferată română*, Berlin, 1871 Prefață (Arh. St. Buc., Biblioteca).

⁴⁰⁾ *Ibidem*, p. 11. Este interesantă biografia lui Strousberg, speculant, și afacerist internațional: șocăm însă că nu este cazul s-o prezentăm aici.

⁴¹⁾ *Ibidem*, p. 17.

⁴²⁾ Este caracteristic faptul că numai suma vărsată de cumpărătorii germani (mica burghezie în special) pentru obligațiile feroviare emise de Strousberg, atinsese 60 milioane de taleri.

Strousberg n-a fost în stare să-și respecte îndatoririle și să-și plătească cupoanele scadente la 1 ianuarie 1871.

Incapacitatea totală, ignorarea revoltătoare a situației din țară, îngimfarea și aroganța atingând ridicolul, ca și risipa care devenise colosală — acestea au fost trăsăturile caracteristice ale armatei de ingineri și funcționari trimiși de Strousberg în România. „Inginerii“ trimiși de Strousberg au început să tragă linii, să măsoare și să niveleze după placul inimii, în sensul indicațiilor date de acesta; câmpii și livezi, grădini și câmpuri de porumb au fost strivite fără cruțare, semănături secerate înainte de termen, păduri întregi tăiate, fără a fi întrebat cineva ale cui sînt acestea și fără a înștiința cel puțin pe posesorii lor sau a le plăti vreo despăgubire. Se poate înțelege de la sine cît au avut de suferit masele țărănești de pe urma acestui jaf, prin distrugerea culturilor și sechestrarea forțată a bunurilor pe care le mai aveau. Pe bună dreptate aceste acțiuni au provocat pretutindeni numai ură și dispreț.

Este de reținut următoarea remarcă despre transformarea țării noastre într-o a doua Californie prin năvala armatei lui Strousberg: „Aproape fără excepție acești domni trăiseră acasă în condiții de lipsuri și griji, venind în București cu o hainuță și o pereche de cizme scofilcite în picioare, cu atîția bani sunători în buzunare cît să poată minca la prînz la cunoscutul restaurant german Strobel, la care se adresau toți. Chiar acest (Strobel) ne-a povestit aceasta de multe ori, dînd din cap, arătîndu-ne pe acești domni cîteva săptămîni mai tîrziu în toalete elegante, cu inele și lanțuri de ceasuri de aur, consumînd pe cît puteau toată lista de mîncare de la A la Z și pe deasupra bînd în adevăr o cantitate înspăimîntătoare de bere“⁴³⁾.

În afară de salariile uriașe pe care le primeau, funcționarii lui Strousberg obțineau profituri peste profituri de pe urma contractărilor de furnituri etc. Prin calcule de transporturi născocite în interes de serviciu, lucrări, terasamente provizorii etc., în fiecare lună se scoteau sume plătite de poporul român. Se arăta, foarte plastic, că dacă cineva și-ar lua oboseala să facă o confruntare a lichidărilor depuse treptat în acte de acești așa-zîși specialiști la București și Galați, cu cheltuielile pentru pichete, jaloane, traverse și alte materiale, s-ar constata pe de o parte o sumă de bani cu totul colosală, „iar pe de alta atîta cantitate de lemn, că s-ar putea trage o linie ferată în jurul întregului glob pămîntesc“⁴⁴⁾. Nici nu-i de mirare, dacă ne gîndim la faptul că funcționarii lui Strousberg intrau cu lucrătorii în pădurea cea mai apropiată și, fără a întreba cel puțin cui aparține, începeau să doboare lemnul necesar și să-l pregătească pentru construcție.

În tot cuprinsul întreprinderii de cale ferată a lui Strousberg au lucrat continuu minimum 200 ingineri sau alți funcționari cu gestiune proprie. Fiecare din aceștia a realizat lunar, pentru sine, pe căi lăturalnice, cel puțin 50 ducați — rezultă deci 10.000 ducați lunar, adică anual 120.000 ducați, care în trei ani s-a ridicat la suma respectabilă de 360.000 ducați sau 4.320.000 franci. Această sumă, împreună cu cea rezultată din umflarea nejustificată a salariilor funcționarilor, aproximativ de 3 milioane, dau o cifră de 7.000.000 franci, bani nemunșiți, dar pentru care poporul român

⁴³⁾ Friederich von Rhein, *op. cit.*, p. 21.

⁴⁴⁾ *Ibidem*, p. 22.

trebuia să trudească din greu, pentru a realiza venituri ce intrau în buzunarele afaceriștilor străini.

Este interesantă și proveniența „inginerilor“ lui Strousberg, caracterizată ca „o adunătură în dezordine de antreprenori de construcții, cheflii, bețivi și decăzuți, acumați prin anunțuri de ziare din toate colțurile și toate marginile Germaniei“, sau „comercianți falși, servitori și vinători, proprietari de bunuri rurale și moșieri proști gospodari, foști ofițeri concediați din cauza datoriilor“⁴⁵) etc., care formau aparatul funcționăresc al lui Strousberg. Chiar un conte a fost cîțva timp funcționar al lui Strousberg, devenindu-se pînă la urmă șeful unei bande de falsificatori de bani. Prin omisiuni „culpabile“ și alte greșeli întreprinderea mai cheltuisese în cei 3 ani încă 6 milioane franci, deci în total, banii aruncați de acest aparat ingineresc și funcționăresc se ridicau la suma de 13.000.000 franci, sumă egală cu peste 5%₀ din costul construcției.

Pe lângă faptul că nu a respectat contractul încheiat, modificînd traseele cu de la sine putere etc., Strousberg a executat și lucrări de cea mai proastă calitate. Pe bună dreptate se arătau următoarele: „să nu se creadă că doctorașul (Strousberg n.n.) făcea din egoism construcții mizerabile și proaste; nu, nu, totul se petrecea numai din delicatețe, căci prin executarea de construcții mai frumoase, mai bune sau chiar monumentale ar fi produs un contrast prea izbitor, o distonanță prea stridentă în arhitectura românească (sic!)... să fabrice vagoane cu arcuri bune și cu perne căptușite, și asta o considera tot ca o mare crimă, deoarece se temea ca rominii, fiind obișnuiți să meargă cocoșați și să fie scuturați pe drumuri periculoase, prin aceasta ar fi devenit molateci și aroganți“⁴⁶). O ironie care nu se mai cere comentată, dar dureroasă pentru poporul român care a plătit afacerea lui Strousberg.

Înșelarea poporului român s-a făcut în cele mai felurite chipuri, asupra felului în care decurgeau lucrările și calității acestora. Panaite Donici și Wächter erau prieteni apropiați și fabricau în comun toate dovezile, avizele și rapoartele care se trimiteau la „Monitorul Oficial“ și care aveau tocmai scopul de a masca cheltuielile fabuloase și a înșela masele largi. Un exemplu de executare proastă a lucrărilor l-a constituit gara construită în București, care pînă la urmă a trebuit să fie dărîmată și refăcută, ceea ce a mai costat în plus 2.000.000 franci.

Vom da și cîteva exemple de felul în care Strousberg nu și-a respectat contractul încheiat. Potrivit documentelor de concesiune Strousberg trebuia să construiască linia București—Pitești—Slatina—Craiova—T. Severin⁴⁷). Între Pitești—Slatina—Craiova terenul prezenta multe greutatea de execuție și construcția cai ferate pe acest teren cerea investiții destul de mari pe care Strousberg nu avea de gînd să le plătească avînd în vedere obținerea de profituri cît mai mari. Strousberg a lăsat la o parte această linie și a schimbat clauzele contractuale cu deplina lui putere, trăgînd o linie cu cca. 8 mile, mai la sud, mergînd prin șes de la Pitești la Caracal—Craiova și cu o linie secundară Caracal—Slatina. Refuzîndu-i-se această variantă, Strousberg a

⁴⁵) *Ibidem*, p. 24, 25.

⁴⁶) *Ibidem*, p. 34, 35.

⁴⁷) Arh. St. Buc., Casa regală, pach. XLVII, doc. nr. 3.

trimis în România o armată întreagă de topometri, care au studiat și schițat alte trei linii, în afară de cea concesionată, prezentându-le împreună cu diverse memorii. Această escrocherie nu i-a reușit, deoarece era vorba de o diferență de 8—10 milioane în plus. S-au mai cheltuit deci 100.000 franci în plus pentru trasări de linii fără nici un rost.

În altă situație, în loc să construiască terasamente separate duble pentru fiecare din cele două linii ferate București—Ploiești—Brăila—Galați și pentru București—Pitești—Slatina—Craiova—T. Severin, Strousberg a construit amândouă liniile pînă la Chitila, aproximativ 1½ mile germane, pe unul și același terasament. Cu toate că Strousberg, prin această samavolnicie, economisise bani pentru construirea suplimentară a unei linii de 1½ mile, totuși a avut îndrăzneala să pretindă plata în plus al celui de al doilea rînd de șine.

Văzînd însă că nu reușește să se acopere cu asemenea tertipuri, Strousberg și-a concentrat eforturile pentru terminarea urgentă a liniei București—Galați—Roman, intrucît guvernul urma să plătească cupoanele, iar concesia era încheiată pînă la 1 ianuarie 1871. Cu toate acestea „iubiții săi domni maeștri constructori n-au făcut nici o ispravă, nici unul nu știa precis unde și cum să înceapă munca ce-i revenea, o zăpăcăală fără remediu domnea peste tot, ce era astăzi bun peste 14 zile nu era primit și astfel este foarte explicabil că trecuse un întreg anșor în plus, fără ca această linie să fie pusă într-o stare cel puțin „practicabilă“⁴⁸⁾.

Strousberg își trimite în ultimă instanță un imputernicit special la București, pe Theodor Rauschring, pentru a accelera construcția. Dar nici acesta nu face decît să-și însușească sume mari de bani, astfel că însuși Strousberg îi trimite o telegramă, vestindu-l: „vin în trei zile acolo, nici nu vreau să te văd, fă în așa fel să dispari“⁴⁹⁾. Acesta a și dispărut, plecînd la Stanbul.

Nu mai cităm alte exemple — toate arată că în toate părțile, pentru toate liniile concesionate Strousberg n-a produs decît jaf și dezordine. Statul român a refuzat să recepționeze lucrările. Strousberg a încercat, de astă dată, să-l pună în mișcare pe ambasadorul român acreditat la Berlin, Steege, care să influențeze guvernul român să plătească cupoanele. N-a reușit să facă însă nimic, deoarece pînă la această dată se risipiseră numai pentru beneficii personale aproape 30.000.000 franci.

Strousberg are în față spectrul justiției. Încep fel de fel de acțiuni diplomatice pentru mușamalizarea afacerii. Situația este foarte grea, deoarece căile ferate neterminate nu puteau fi date în exploatare ca să acopere procentul capitalului de investiție și nici statul român nu putea plăti cota procentului de 7½, garantat de el din venitul căilor ferate. Statul român abia putuse plăti procentele pentru împrumutul Offenheim, avînd și o datorie flotantă de 74.000.000.

Telegramele încep din nou să circule cu rapiditate între Berlin și București; Strousberg îi telegrafiază lui Wächter, recomandîndu-i diferite mijloace de aplanare a conflictului ce se iscase între el și statul român. La 17 iunie 1871 îi propune lui Wächter acceptarea unor plăți din partea guvernului

⁴⁸⁾ Friederich von Rhein, *op. cit.*, p. 39—40.

⁴⁹⁾ *Ibidem*, p. 41.

român pentru 4.000.000 taleri și în același timp cauție din partea Societății Acționarilor C.F.R., intervenind pentru tratative prin Rosetti⁵⁰). După cum arată Strousberg „Dl. Rosetti m-a imputernicit expres în prezența d-lui avocat Horovitz să vă comunic (lui Wächter n.n.) că va trimite chiar astăzi o telegramă guvernului său care să cuprindă înțelegerea de mai sus, în care va declara expres că va socoti garanțiile date de mine ca ceva extrem și că le va considera cu totul acceptabile“⁵¹).

Chestiunea începe să devină din ce în ce mai publică și mai acută pentru Strousberg. Rosetti începe să acționeze din Berlin pentru a mușamaliza pe cât posibil excocheriile lui Strousberg. La 14/28 august 1871 acesta (Rosetti) trimite din Berlin o telegramă Departamentului Finanțelor⁵²) și cere urgentarea rezolvării problemei, în special pentru faptul că asupra chestiunii Strousberg începuse publicarea unei serii de articole care puneau în lumină adevărata față a afacerilor și afaceriștilor, adică aceea care afectase în primul rând interesele acționarilor germani (desigur că nimeni nu demasca jaful organizat pentru a goli țara de bogății și exploatarea la care fusese supus poporul român). Așteptările lui Rosetti, și desigur ale lui Strousberg, sînt însă spulberate prin răspunsul lui Mavrogheni, care dă următoarea dispoziție: „Faceți ca articolele să fie publicate în mai multe ziare. Atacați fără milă pe concesionari și dovediți că plata cupoanelor expirate nu va putea niciodată să fie acceptată de țară în sarcina ei“⁵³). Telegrama este semnată de Mavrogheni, deoarece afecerea luase o întorsătură care afecta de-acum interesele claselor exploatatoare din România, neinteresate a plăti din propriile venituri hojiile lui Strousberg. C. Costofaru îi înaintează lui Carol I, la 25/6 august 1871, un memoriu asupra tratativilor pe care le dusec în această afacere cu baronul Schlecheta la București și asupra informațiilor care se trimiteau Austriei și Turciei asupra problemei. Costofaru scrie că „Dl. Baron a părut foarte mulțumit de propunerile noastre; el mi-a spus că nu-și închipuia că chestiunea cupoanelor expediate avea să se izbească de obstacole mari: mi-a recomandat, însă, cel mai mare secret în această afacere, avînd în vedere mai ales anumite susceptibilități din partea celorlalte puteri și în special din partea Rusiei și a Porții, care ar dori și ele (Dl. Strat ne prevenise deja despre aceasta) să ia asupra lor acest rol de mediatoare“⁵⁴). Problema constă în aceea că rolul de mediator și-l însușise Austria, care avea interesele sale în România și n-ar fi voit să scape acest prilej pentru a se amesteca în afacerile interne ale țării, dînd o astfel de posibilitate Rusiei și Turciei — puteri de asemenea interesate în politica generală din Balcani. Costofaru îi comunicase deja lui Schlecheta că guvernul ar fi de acord cu aplanarea conflictului, numai cu o singură condiție „concesionarii să renunțe la concesie“. Adică să se mulțumească cu ceea ce putuseră jefui și să lase statul (clasele exploatatoare) român să continue jefuirea poporului. Schlecheta îi mulțumește pentru aceasta lui Costofaru și-i promise că prin Benst — personalitate austriacă — se va căuta „buna reușită a negocierii în adunarea

⁵⁰) Arh. St. Buc., Casa regală, pach. XLVII, doc. nr. 58.

⁵¹) Ibidem.

⁵²) Ibidem, doc. nr. 73 bis.

⁵³) Ibidem.

⁵⁴) Ibidem, doc. nr. 74.

de la Salzburg ce urma să aibă loc între cei doi împărați (ai Austro-Ungariei și Germaniei n.n.) și miniștrii lor care trebuia să aibă loc chiar astăzi⁵⁵⁾.

Forțele participante, prin prisma intereselor pe care le apărau, încep din ce în ce mai mult să se angreneze în această afacere. La 27/9 iulie 1871 primul ministru Lascăr Catargiu îi scrie lui Carol I o telegramă în care arată că „totuși eu am speranța că această afacere, în care sînt angajate atîtea interese, nu va întîrzia să se aranjeze într-un mod satisfăcător⁵⁶⁾”. O asemenea apreciere se baza pe judecarea situației de fapt, întrucît începuseră presiuni în special din partea lui Bismarck, „supărat” de prăbușirea afacerii Strousberg și deci de pierderea unei influențe pe care Germania o căpătase în România.

În nota lui P. P. Carp, agentul Romîniei la Viena, adresată Ministerului Afacerilor Externe la 28 august 1871⁵⁷⁾, se arată că Bismarck nu „va fi mulțumit decît în ziua cînd va fi primit satisfacție⁵⁸⁾” și că „prințul de Bismarck nu-și ascunde imposibilitatea de a face din chestiunea noastră un *Casus belli* și de a pune astfel Turcia în alternativa unei intervenții în România sau a unui război cu Rusia, în caz de refuz; el contează, însă, pe efectul moral pe care amenințarea furiei sale îl va produce la Constantinopol⁵⁹⁾”.

P. P. Carp expune și părerea guvernului austriac care socotea că amenințarea nu va rămîne fără efect și Turcia va ieși din incurcătura deferind această cauză unei conferințe a Puterilor garante, dacă conflictul dintre România și Prusia nu va lua o turnantă pașnică. Deci se făceau presiuni din partea tuturor celor 3 puteri pentru aplanarea cazului Strousberg, amenințîndu-se chiar cu războiul — amenințare fictivă care însă pentru țara noastră aducea foarte multe complicații nedorite, însăși independența de stat fiind nerezolvată la acea vreme.

P. P. Carp ajunge la concluzia „că mai trebuie să ne decidem la concesiile mai mari⁶⁰⁾”.

Se mai încearcă, în conjunctura favorabilă creată de amestecul unor alte puteri, pe de o parte mușamalizarea totală a afacerii și pe de alta pătrunderea unor capitaluri străine în locul celui german. Astfel o societate anonimă din Paris, prin reprezentanți din Constantinopol, propune preluarea concesiunii Strousberg în aceleași condiții, considerîndu-se că lucrările nu s-au intrerupt și a fost o simplă neînțelegere între guvern și concesionari⁶¹⁾.

Din corespondența ulterioară⁶²⁾ se constată că chestiunea începe să se aplaneze. Bismarck mai reduce din pretenții, statul romîn acceptă o serie de condiții și astfel afacerea se mușamalizează tot mai mult. Presa este cumpărată, se publică dezmințiri și totul reintră în normal, adică devine din ce în ce mai favorabil politicii prusace în România. „Noua Societate

55) Ibidem.

56) Ibidem, doc. nr. 75.

57) Ibidem, doc. nr. 76.

58) Ibidem.

59) Ibidem.

60) Ibidem.

61) Ibidem, doc. nr. 83.

62) Ibidem, doc. nr. 85–87 ș.a.

a acționarilor C.F.R.“ preia lucrările și din documente se vede că începe să lucreze pentru completarea liniilor proiectate⁶³).

*
* *

În acest mod s-a încheiat unul din numeroasele capitole ale istoriei căilor ferate din țara noastră, care a costat milioane de franci poporul român. Politica burghezo-moșierimii române în concordanță cu cea a camarilei regale a urmărit numai propriile interese, bineînțeles nu fără a uita să-și asigure o strinsă colaborare a claselor exploatare din țările care-și îndreptau din ce în ce mai mult atenția spre România și în primul rând din Germania. Toate posibilitățile — economice, financiare, politice — au fost folosite pentru pătrunderea capitalului străin și în speță german în economia țării și așa destul de deficitară. Fiind abia în prima fază a dezvoltării capitaliste, țara noastră a fost supusă unei exploatare sălbatice din partea țărilor capitaliste puternic dezvoltate, exprimată prin concesiuni și afaceri de felul celor arătate mai sus. Numărul lor se va înmulți pe măsura dezvoltării capitalismului în țara noastră și a trecerii la ultima sa fază — imperialismul, căpătînd un caracter tot mai ascuțit.

Este cu atât mai necesar a pune în lumină aceste documente și a arăta adevărata față a regimului burghezo-moșieresc, pe care au căutat neconținut s-o ascundă istoriografuli burghezi, cu cît totdeauna asemenea situații au fost prezentate ca adevărate „binefaceri“ pentru poporul român. Asemenea „binefaceri“ n-au existat însă în realitate. A existat numai un jaf organizat la care au luat parte pe măsura trecerii timpului, din ce în ce mai multe puteri imperialiste, scoțîndu-se din țară bogății enorme și obligînd poporul român la o existență de mizerie, foamete și lipsuri permanente.

Cercetătorii pot găsi în depozitele Arhivelor Statului neenumărate documente de acest fel, în prezentarea de față folosîndu-se numai cîteva din cele mai caracteristice.

Starea de lucruri descrisă a fost lichidată odată pentru totdeauna cînd poporul muncitor, sub conducerea partidului, a luat pentru totdeauna puterea în mîinile sale. Sub conducerea înțeleaptă a partidului se realizează astăzi construcții trainice, utile țării și poporului său, venitul cărora este folosit pentru bunăstarea și fericirea oamenilor muncii. Dar noi nu putem uita vremurile cînd burghezo-moșierimea română, mîna în mîna cu burghezia internațională, căutau să obțină profituri din ce în ce mai mari din munca poporului și din exploatarea sălbatică a bogățiilor țării. De aceea vom scoate neconținut la iveală documente care să demaște asemenea vremuri, să aducă la cunoștința tuturor celor ce muncesc felul în care au fost bajocoriți strămoșii lor.

⁶³) Ibidem, doc. nr. 99, 105, 106 ș.a.

ARHIVA SOCIETAȚII DE CREDIT FUNCICIAR URBAN DIN BUCUREȘTI (1874—1948)

Contribuții la istoria orașului București

MIHAIL FĂNESCU

Societatea Creditul Funciar Urban din București a fost înființată la 17 decembrie 1874, în perioada dezvoltării capitalismului în România, cînd se înființează Banca Națională și o serie de alte instituții mari de credit bancar¹⁾. Pentru a veni în ajutorul marilor proprietari de imobile urbane și rurale și-au început activitatea în baza legii amintite, cite o societate de credit funciar urban la București și Iași²⁾ și una de credit funciar rural avînd sediul la București³⁾.

Cele două societăți de credit funciar urban au luat ființă în baza legii și statutelor din 15 aprilie 1873 ale căror principii au fost păstrate și în legea din anul 1926 care le aduce unele modificări și completări⁴⁾.

¹⁾ După încercarea nereușită a Băncii Naționale a Moldovei care a dat faliment în 1858, în 1865 s-a înființat Banca Romîniei, apoi Banca Națională a Romîniei (1 dec. 1880), Banca Agricolă (1894), Banca Generală Romîna (1897), Banca Comerțului Craiova și Banca de Scont (1898) apoi Banca de Credit Romîn, Banca Marmorosch Blank, Banca Romînească etc. Amintim tot aici printre instituțiile publice de credit, Casa de Depuneri și Consemnațiuni (1864), iar dintre instituțiile de credit specializat, în afară de societățile de credit funciar, Creditul agricol (1893), Casele de credit agricol (1881) și mai tîrziu, Casa Rurală.

²⁾ Societatea de Credit Funciar Urban din Iași și-a început activitatea în 1881. Ce a mai rămas din arhiva sa se păstrează la Arhivele Statului Iași (*Indrumător în Arhivele Statului Iași*, III, p. 33—35).

³⁾ Arhiva sa este păstrată la Direcția Generală a Arhivelor Statului; documentele vechi scoase din dosare înainte de preluarea arhivei de către Arhivele Statului, se găsesc la Biblioteca Academiei R.P.R., iar o mică parte la Direcția Generală a Arhivelor Statului.

⁴⁾ *Lege privitoare la Societățile de Credit Funciar Urban în Monitorul Oficial nr. 66 din 20 mart. 1926*; *Societatea Creditului Funciar Urban din București. Organizarea și administrarea Societății. Lămuriri asupra operațiunilor și formelor de contractare*, București, Independența, 1921, p. 19; *Creditul Funciar Urban din București, Regulament de ordine interioară*, București, tipografia ziarului „Cronica”, 1904, p. 62; *Statutele Societății Creditului Funciar Urban din București*, Monitorul Oficial nr. 73 din 29 mart. 1926; *Regulamentul organizării și administrării Casei de asigurare a Creditului Funciar Urban din București*, București, 1940, 11 p.; *Casa de Pensuni și Ajutorare a Personalului Creditului Funciar Urban din București. Actul constitutiv și statutele*, București, 1939, 47 p.; *Societatea Creditului Funciar Urban din București, Dări de seamă ale Consiliului de administrație pe anii 1880—1928* (legate într-un volum aflat, ca și publicațiile de mai sus, în Biblio-

Aceste societăți neavînd capital numerar, emiteau scrisuri funciare producătoare de dobîndă, egale cu valoarea împrumuturilor acordate, ce se predau împrumutatului care le negocia prin vînzare sau le întrebuița drept garanție spre a-și procura pe credit fondurile contractate de fiecare dintre ei. Asociații proprietari formînd o asociațiune mutuală de împrumutați exercitau administrația societății prin organele lor proprii și în folosul general al împrumutaților cărora le reveneau toate diferențele realizate peste cheltuielile anuale.

Societatea se administra prin directorul general, consiliul de administrație și adunarea generală ordinară sau extraordinară a împrumutaților societari.

Adunarea generală se întrunea o dată pe an, alegea membrii consiliului de administrație, aproba bilanțul anual, discuta împărțirea beneficiilor și fixa bugetul general de venituri și cheltuieli pe anul următor.

Consiliul de administrație, în urma unei expertize făcute după anumite reguli, evalua imobilul oferit spre ipotecare și acorda un împrumut în sumă egală cu maximum jumătate din evaluarea sa. Proprietarul contracta apoi un act de ipotecă asupra imobilului cu care garanta împrumutul acordat. Pe baza acestui act, societatea emitea înscrisuri funciare producătoare de o dobîndă de 5% anual în valoare nominală egală cu suma împrumutată. Împrumutatul obținea bani prin vînzarea pe piață, la cursul zilei a scrisurilor funciare. Amortizarea, adică plata împrumutului, se făcea în termenul stabilit de consiliul de administrație între 10—40 ani, în numerar și cu-poane ale scrisurilor funciare cu o scadență trecută sau imediat viitoarei rate ce se achita. Împrumutul putea fi rambursat de către debitorii ori cînd acesta ar fi dorit cu înscrisuri la valoarea lor nominală (al pari) oricare ar fi fost cursul lor pe piață sau în numerar. Prin specularea înscrisurilor se puteau realiza beneficii importante. Acestea se vindeau la un curs ridicat, iar pentru plata datoriei, la momentul potrivit se puteau cumpăra la un curs scăzut. În timpul cît imobilul era ipotecat la societate, putea fi înstrăinat dar numai cu consimțămîntul acesteia care își păstra o ipotecă de rangul întii.

Pentru obținerea unui împrumut, trebuia să se prezinte o serie de acte și în primul rînd actele de proprietate cu care să dovedească conform pozițiilor codului civil, o posesiune cu just titlu de cel puțin 20 ani. În cazuri deosebite, mai complicate, se cereau acte de proprietate pe o perioadă destul de mare, uneori pe un secol și mai bine în urmă⁵⁾. Fiecare dosar de împrumut în afară de acte de proprietate, conține în original sau copii, acte de stare civilă ale solicitantului, autorizația de construcție, certificat că solicitantul are capacitate legală de a contracta, certificat de sarcinile ce grevează asupra imobilului, certificat că impozitele sînt achitate la zi, eventuale contracte de închiriere, planul (sau schița) de situație și cons-

teca Direcției Generale a Arhivelor Statului). Pentru activitatea C.F.U.-B. de la înființare și pînă în 1941 v. și *Enciclopedia Romîniei*, IV, p. 602—604.

⁵⁾ În multe dosare, pentru justificarea dreptului de proprietate se găsesc anexate documente cu grafie cirilică, unele din a doua jumătate a sec. XVIII sau chiar mai vechi, iar altele scrise în diferite limbi străine: greacă, turcă, armeană, rusă, engleză, franceză, germană, etc.

truție și uneori fotografiile imobilului și referatul unui avocat al societății care întocmea un istoric insistând asupra modului cum s-a transmis dreptul de proprietate.

Majoritatea dosarelor de împrumut se referă la București pentru a cărui istorie în sec. XIX și XX prezintă o importanță deosebită. Cu ajutorul acestei arhive se poate reconstitui istoria multor case și a unor străzi sau chiar cartiere bucureștene uneori cu un secol și mai bine în urmă.

Se găsesc și informații interesante privind istoria altor orașe din țară : Sinaia, Constanța, Movila-Tekirghiol etc. sau situate pe Dunăre ca Cerneți (azi Turnu-Severin), Corabia, Alexandria, Giurgiu, Zimnicea, Turnu-Măgurele, Știrbei-Călărași, Galați⁶⁾.

Vom încerca să prezentăm conținutul acestei arhive insistând asupra câtorva teme mai importante ce se pot studia pe baza sa.

Deoarece predomină informațiile despre București, vom începe cu acestea, insistând ceva mai mult.

Orașul București la mijlocul sec. XIX era destul de mic ca întindere, fiind înconjurat de un mare număr de mahalale dintre care cea mai mare parte au luat ființă pe moșile unor mănăstiri sau ale unor boieri⁷⁾.

Ca impresie generală orașul apare lui Ferdinand Lassalle venit la București în 1857 ca având „un caracter ciudat, straniu, surprinzător“, „contrast“ și „confuzie“, „amestec drăcesc de case“ : „palate de toate stilurile adesea pretențioase, vaste curți de poate evolua un regiment... grădini, splendide magazine din Lipsca, bogat luminate, defilare de carate luxoase — un Bagdad! —, lângă garduri murdare și proaste“, „grămezi de pietriș și gropi de moloz“, „cele mai mizerabile colibe“, în ruină, „căruțe răsturnate“ în mijlocul împrăstierii paielor. Nici o stradă „adevărată“, nici o aliniere : „un ghem de piețe mici împleticite“ ; o colecție de cartiere, fiecare cu alt rost... Împrejurul Bucureștilor... „incultura cea mai pustie și mai sălbatecă“, drumuri nepavate, cîmpii părăsite!⁸⁾.

⁶⁾ La Direcția Generală a Arhivelor Statului se păstrează din arhiva Societății de Credit Funciar Urban din București un număr de 8009 dosare de împrumut din totalul de 23.347. Diferența se explică prin aceea că după lichidarea împrumuturilor, multe dosare au fost desființate, iar după actul de naționalizare de la 11 iunie 1948, dosarele unor împrumuturi nelichidate au fost predate la B.R.P.R. Din primele dosare de împrumuturi acordate după înființarea societății se păstrează foarte puține — cel mai vechi dosar este din 1875 — acestea fiind fie distruse, fie conexeate cu dosarele de mai târziu referitoare la același imobil.

În afară de dosarele de împrumuturi se păstrează 586 dosare de contencios dintre anii 1912—1949, privind procesele societății, dosare privind diferite chestiuni și registre (nr. inv. 8010—9728).

În 1916 arhiva a fost evacuată la Iași și apoi la Moscova de unde a fost restituită în 1935 ; a fost preluată de Arhivele Statului în 1951 și este inventariată.

⁷⁾ v. de ex. planul Bucureștiului întocmit în 1846 și în 1852, din ordinul lui Barbu Știrbei, de maiorul Rudolf Arthur Boroczyn (Arh. St. Buc., Planuri). Pentru mahalalele (termen de origină turcească, bucureștene v. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștiului*, p. 313—355 ; cu aceste termen se indicau atît părțile centrale cit și cele periferice ale orașului. Cele mai multe își luau denumirea după biserica în jurul căreia se formau (sistemul bizantin) sau după diferite meserii (tabaci, cavaii, covaci, etc.).

⁸⁾ N. Iorga, *Istoria Romînilor prin călători*, t. IV, 54—56.

O serie de cartiere mari ale orașului București, după cum rezultă din această arhivă, au luat ființă în partea de nord a orașului, pe moșia Grozăveștii de Jos a m-rii Sf. Sava⁹⁾. Această moșie începea de la Grozăvești¹⁰⁾ unde avea mori și se învecina cu moșia m-rii Cotroceni. Pe locul său au luat ființă sau existau mai dinainte mahalalele Podul de Pământ (azi Calea Plevnei), Sf. Ștefan sau Cuibu cu Barză, Sf. Constantin-Liveada gospod cu ulița Belvedere, Fintina Boului, Popa Tatu, Polizu, Sf. Voevozi, Popa Radu cu Ulița Tirgoviștei (Calea Griviței și Șos. Basarab), Banu Manta și cartierul Elefterescu, Sf. Gheorghe „Marmezon“ sau „Farmazon“, Sf. Vinerea Nouă (lingă Gara de Nord), Sf. Nicolaie Nou (sau Dușumca, Dușamea, Ulița Dușumelii). Filantropia, Cișmeaua Mavrogheni¹¹⁾ sau Izvorul cu Podul Mogoșoaiei, Popa Cosma, Herăstrăului sau ulița Herăstrăului etc.

Moșia Grozăvești se învecina spre Est cu moșia Colentina. Ca și alte mănăstiri, aceia de la Sf. Sava neputînd s-o exploateze singură, da cu embatic părți mai mici pentru construcții de locuințe sau mai întinse¹²⁾ pentru diferite plantații.

Vom aminti din această arhivă cîteva dintre contractele de embatic pentru terenuri situate pe această moșie și pe care au luat după aceea ființă o serie de cartiere bucureștene.

⁹⁾ M-rea Sf. Sava se afla în fața vechii clădiri a Universității din București; zidită în sec. XVI de un Andronake Pîrcălabul, exista pe vremea lui Matei Basarab și a fost refăcută de Constantin Brîncoveanu în 1709. În clădirea sa a funcționat începînd din 1680, pe vremea lui Șerban Cantacuzino, Academia grecească și o tipografie; în 1791, în vremea lui Mihail Șuțu vv. Țării Romînești, a fost curte domnească, apoi tot aici a funcționat prima școală romînească a lui Gheorghe Lazăr. Mănăstirea Sf. Sava a fost dărîmată în 1870. În 1856, pe vremea caimacanului Alexandru Ghica, s-a început aici, după planurile arhitectului Alex. Orăscu clădirea vechii universități, terminată în 1869 și dărîmată de bombardamentul din 1944.

Moșiile sale erau administrate de către Epitropia mănăstirilor închinată Sf. Mormînt. În mahalaua Sf. Sava, situată în jurul său, la 1825 iul. 11 Ion Bălăceanu, fiul răposatului medelnicer Tănase Bălăcean vinde cu 3200 taleri un teren cu binale, case și prăvălii, moștenit de el de la mătusa sa Ilinca Sărdăreasa Greceanca. Pe acest teren, devenit mai tîrziu proprietatea lui Nicolae Kretzulescu, s-au construit în 1925 Galerile Blanduziei. (v. dos. 7440/21909).

¹⁰⁾ Pe locul unde se găsesc azi uzinele de apă și electricitate.

¹¹⁾ Denumită astfel, de la cișmeaua făcută în vremea lui Nicolaie Mavrogheni, lingă biserica zidită de el, unde se aducea pe olane apă de la cîțiva kilometri din afara Bucureștiului.

¹²⁾ Iată condițiile unui embatic, instituție juridică ce se întîlnește în țara noastră foarte des pînă la 1866: „Pe care loc slobod să fie a-și face orice fel de zidărie și acaret va vrea, neguțătorîndu-se ori cu ce-i va da mîna, nepoprit de mănăstire, afară numai vin cînd va vrea să vinză să aibă a da pe talere douăzeci încă pe an pentru vînzarea vinului, bez chiria pogoanelor și să stăpînească acest loc cu taclironomie atît d-lui cît și tot neamul d-lui nesupărați de cei după vreun egumen. Inșă cînd vor fi următori cu plata chiriei locului, fără împotrivire și oricînd se va vinde acest loc ori de însuși sau de clironomii săi, să fie cu știrea mănăstirii, ca după pravila pămîntului să facă sporul la chirie, iar pe ascuns nici cum să nu fie volnic a-l vinde, chiria [embaticul] să-l plătească în două sferturi pe an, la Sf. Dumitru jumătate și la Sf. Gheorghe jumătate (dos. 9568). În baza legii din 15 iul. 1866, proprietarii embaticari puteau deveni proprietari deplini rîscumpărînd embaticul de la stat, prin plata de 20–50 ori a sumei ce se plătea anual ca embatic.

În 1836 ian. 12, serdarul Ion Mărgărit înzestrecă pe fiica sa Luxița (sau Alexandrina) la căsătoria sa cu Costache Aristia¹³⁾, printre altele, cu „o vie la capătul Podului de Pământ (azi Calea Plevnei) de zece pogoane; are crămă, alături două camere; sînt însă doi sau trei ani că am luat-o în paragină și nu am căutat-o neputînd. Este situație excelentă. Se poate face vie ori grădină. Totodată s-a făcut și biserica acolo aproape și are să ajungă la foarte mare preț“, se spune în actul dotal scris în limba greacă din care s-au păstrat în diferite dosare numeroase traduceri tipărite. Această vie se învecina la 1852 la Nord cu locul lui Iancu (Ion) Roset și era situat lângă Cazarma de Cavalerie și Biserica Farmazon. În anul 1869, C. Aristia răscumpără embaticul și începe a vinde loturi. Soția sa vinde ce mai rămăsese, cam vreo 30 loturi, în 1881, farmacistul Teofil Witting¹⁴⁾ de la care își are denumirea un cartier și o stradă lângă Gara de Nord.

Pe aceeași moșie, la nord de proprietatea lui C. Aristia și avînd la nord ca vecin moșia Belvedere a Goleștilor, se afla proprietatea cunoscută în jurul anului 1880 sub denumirea de „Cîmpul lui Roset“ ce aparținuse agisci Maria Roset „din Moldova“, soția lui Iacovache Roset, căreia îi fusese donată la 14 iunie 1841 de colonelul Cîmpineanu. Aceasta vinde în 1843 marelui clucer (apoi agă) graf Ion Roset cu 500 galbeni și cu obligația de a plăti 30 taleri embatic anual m-rii Sf. Sava, o vie pe ulița Tirgoviștei, lângă barieră, la Belvedere, în suprafață de 40 pogoane. În 1867, Sultana Crețianu și Anastasia Filipescu, fiicele clucerului Ion Roset, împart moștenirea, terenul de mai sus revenind primei care răscumpără embaticul în anul 1869. La acea dată terenul era situat la bariera Belvedere, fiind învecinat cu acela al lui C. Aristia și „gara drumului de fier“, avea o suprafață de 23 pogoane și 292 stînjeni pătrați, plătindu-se pentru răscumpărarea embaticului suma de 193.50 lei. În anul 1880, Banca Romîniei, la care era ipotecat locul, îl vinde lui Constantin Bărbulescu care-l parcelează, luînd astfel ființă un nou cartier al Bucureștilui tot lângă Gara de Nord (străzile Elizeu, Belizarie, fabrica de bere „Grivița“ etc.)¹⁵⁾.

În 1839 august 8, Eufrosina Stoescu dăruiește lui Matache Clucescu „o vie cu grădină din ulița Tirgoviștei“. Acesta o donează în anul 1860 nepotului său N. Manolescu al cărui fiu o vinde în 1896 cu 400.000 lei lui Sigmund Pragher care o parcelează. Acest teren era situat între Gara de Nord și Str. Buzești.

Cartierul cunoscut sub denumirea de Parcul Filipescu s-a construit pe un teren situat pe moșia m-rii Sf. Sava și a aparținut lui Gheorghe Bibescu vv. Țării Romînești, de la care a trecut prin succesiune fiicei sale Eliza, născută în 1826 și căsătorită cu Alexandru Filipescu. Aceasta răscumpără la 26 febr. 1871, embaticul locului situat „în afară de bariera Mogoșoaia, suburbia Cișmeaua Mavrogheni, fost pendinte de m-rea Sf. Sava“, în suprafață de 38 pogoane și 358 stînjeni pătrați, plătind 2233.20 lei. La acea

¹³⁾ Costache Aristia (1800–1880) actor diletant la teatrul grecesc de la Cișmeaua Roșie al Domniței Ralu Caragea, profesor de mimică și declamațiune al Filarmonicii; traducător de piese, participant activ la Eterie și Revoluția de la 1848, membru în Comitetul teatral, conducător al „trupeii naționale“ din 1837.

¹⁴⁾ v. de ex. dos. 2367/8087, 2509/8401, 2553/8470, etc.

¹⁵⁾ v. de ex. dos. 1306/5758, 1452/6015, 1799/6905, 2207/7755, 2449/8282, 2974/9283, 3639/10680, 4068/11484, etc.

dată, locul de mai sus se învecina cu proprietățile Mihail Brincoveanu și Elena Bărcănescu spre Răsărit, cu șoseaua ce dă în grădina publică [șos. Kiselef], cu terenul colonelului Gherghel spre Nord și al prințului Dimitrie Ghica spre Sud. În 1909, Alexandru, fiul Elizei Filipescu, prin arhitectul A. Wan Risselberghe, parcelează grădina numită „Alexandru Filipescu“ luînd ființă cartierul cu acest nume¹⁶⁾.

Tot din moșia m-rii Sf. Sava făcea parte și terenul pe care s-a construit grupul de locuințe ce formează *Parcul Domeniilor*, numit astfel pentru că după secularizare, acest teren a trecut în proprietatea Ministerului Domeniilor care în baza unei legi din 16 apr. 1916, a început, după anul 1920, să vîndă unor funcționari ai săi loturi pentru construirea de locuințe¹⁷⁾.

În 1815 oct. 26, m-rea Sf. Sava dă cu embatic de 3 taleri pe an lui Ioniță Șerbănescu, slujitor la m-rea Sf. Gheorghe, un teren în suprafață de 61 pogoane (situat azi între strada Clucerului și șos. Dorobanți). Embaticul a fost răscumpărat în 1871 de către Anastasia Vasileasca sau Vasiliadi, plătind statului suma de 555,50 lei. În 1820 sept. 16, Ioniță Șerbănescu dăruiește logofătului Constantin Rasti „un loc din drumul Herăstrăului pînă la drumul cel mare ce merge la Băneasa“. Terenul donat se afla situat între șoselele cunoscute mai tîrziu sub denumirile de Dorobanți și Jianu. Soția lui Costache Rasti dăruiește acest teren în suprafață de 40 pogoane nepoților săi, copiii lui Leonida Porumbaru; terenul este cunoscut încă din 1892 sub denumirea de Parcelarea Porumbaru și a trecut în 1919—1920 în proprietatea băncii Marmorosch Blank luînd denumirea de Cimpul Porumbaru sau Herăstrăul Vechi-Parcelarea Blank¹⁸⁾.

În 1848, pitarul G. Nișescu vinde lui Barbu Știrbei, pe ulița Mogoșoaii lingă grădina publică, înființată de curînd, 15 pogoane loc. Dimitrie Știrbei, fiul său, îl vinde lui Dimitrie Glyka, fiul lui Grigore Ghica vv. (1822-1828), care mai cumpără un alt loc vecin de la Mihail Kogălniceanu și-și construiește o vilă, „une maison de plaisance“. Iza Vlădăianu, fiica sa, vinde imobilul Societății anonime Sanatoriul Sf. Elisabeta — dintre acționarii căreia făcea parte și Banca Marmorosch Blank — ce înființează acolo un sanatoriu de lux pentru protipendadă, naționalizat în 1948¹⁹⁾.

Din dosarele acestei arhive rezultă că o altă parte a Bucureștiului a luat ființă pe moșia m-rii Sf. Ioan cel Vechiu sau Sf. Ioan cel Mare²⁰⁾. Moșia se numea Grozăveștii de Sus și era situată la nord de moșia Grozăveștii de Jos a m-rii Sf. Sava cu care era administrată în comun. La Vest se învecina cu moșia m-rii Cotroceni de care o despărțea șos. Bolintinului.

¹⁶⁾ v. de ex. dos. 6033/16418, 6100/16562, 6119/16616, 6175/16744, etc.

¹⁷⁾ v. de ex. dos. 7416/21728.

¹⁸⁾ v. dos. 2460/8307, 3449/10301, 7586/22359, 7378/21521, 7507/22147.

¹⁹⁾ v. dos. 3256/9856; pentru locurile lui Kogălniceanu și beizadea Dimitrie Ghica de la șoseaua Kiseleff v. Arh. St. Buc., Planuri j. Ilfov nr. 135/1867 și dos. 1754/6791, 4793/12995

²⁰⁾ Zidită în 1578 de către Andrei Vistierul, scorul lui Preda Buzescu și refăcută de către Constantin Brincoveanu. Pe locul său s-a construit palatul Casei de Depuneri.

În 1814 ian. 1, printr-un act întărit de Ioan Caragea vv. Țării Românești, Visarion egumenul m-rilor Sf. Ilie-Gorgani și Sf. Ioan face schimb cu aga Dinicu Golescu, dînd acestuia din moșia Grozăvești, un loc de 250 pogoane „ce se află afară și lingă București cit se vede împrejmuit cu șanț împrejur” pentru moșia Cristeni (j. Muscel) și 7500 lei. Terenul se învecina spre vest cu ulița Tirgoviștei, iar spre sud cu bariera Tirgoviștei, Podul de Pămînt și Dimbovița. Pe acest loc numit *Belvedere* Dinicu Golescu construiește o casă mare care există și azi cu o parte din parcul său. Fiii săi Nicolae, Ștefan, Alexandru și Radu Golescu vind proprietatea aceasta în 1863 cu 4000 galbeni austrieci, nepoatei lor de soră. Zoe Grant, fiica Anei Racoviță și soția secretarului consulatului englez la București, Effingham Grant, frate cu Maria Rosetti, soția lui C. A. Rosetti. În 1848 casa de la Belvedere a servit ca loc de cartiruire a trupelor turcești care au lăsat-o într-o stare deplorabilă²¹⁾. Zoe Grant și copiii săi vind în 1877 o parte din această moșie statului care construiește acolo manufactura de tutun Belvedere. Restul terenului s-a parcelat luînd ființă cartierul Grant ale cărui străzi poartă numele unor membri ai familiei Grant (Zoe, Constantin, Eduard ș. a. Grant)²²⁾.

Un însemnat număr de cartiere ale Bucureștiului s-au construit, așa cum rezultă din arhiva Societății Creditului Funciar Urban din București, pe moșia Colentina, situată în partea de Nord-Est și Est a orașului și din care deosebim următoarele părți: a) partea donată m-rilor Sf. Spiridon Vechi; b) Colentina-Floreasca; c) Colentina-Ghica; d) partea Spitalului Pantelimon.

a) M-rea Sf. Spiridon Vechi primise ca danie de la Grigore Ghica²³⁾, o parte din moșia domnească a Colentinei. Dania este reîntărită la 25 iunie 1748 și terenul ce forma obiectul său, era situat între moșiile m-rilor Sf. Sava și moșia Colentina Floreasca, Podul și bariera Mogoșoaia, ulița Herăstrăului și Calea Dorobanți, cu mahalalele Sf. Visarion și Scorțari (azi strazile Cometa, Povernii, Clopotari, Vasile Alecsandri, Pietății etc.).

Din această proprietate, egumenul Ananias al m-rilor Sf. Spiridon-Vechi dă cu embatic la 15 august 1815 locul situat, la extremitatea Podului Mogoșoaiei, afară din București, din care mănăstirea nu are nici un folos, fiind islaz al vitelor călătorilor”. Pană Buescu vroia să planteze arbori, iar mănăstirea, fapt mai rar întîlnit, îi dă voie să facă chiar și circiumă, prăvălie sau han, în schimbul unui embatic anual de 15 lei²⁴⁾.

În anul 1859 pe un teren situat în str. Povernii exista fabrica de spirt și luminări a lui Șcarlat Armis. Aceasta fiind ruinată, a fost cumpă-

²¹⁾ v. și Gheorghe Fotino, *Boerii Golești*, București, 1939, 4 vol.; Dinicu Golescu a construit pe locul unei case mai vechi între anii 1812–1815 și palatul de pe Podul Mogoșoaiei, lingă biserica Kretzulescu, care, vîndut statului, a servit începînd din 1837, pe vremea lui Alex. Dim. Ghica vv. drept reședință domnească. În acest palat a fost silit la 11 febr. 1866 să abdice Alexandru Ion Cuza. Casa de la Belvedere există și azi servind ca local de școală.

²²⁾ v. de ex. dos. 4476/1229.

²³⁾ Ctitoria lui Constantin Mavrocordat din anul 1747, aflată pe malul Dimboviței, lingă actualul Teatru de Operetă; v. și B. Radu, *M-rea Sf. Spiridon și Patriarhul Silvestru al Antohiei* în *Rev. Ist. Rom.*, III (1933), p. 11–31.

²⁴⁾ v. de ex. dos. 5551/15416.

rată de către Carol Beneș, care mai cumpără în vecinătate o vic în paragină de la Profira Ionescu, nepoata lui kir Popa Luca ce o deținea cu embatic de la aceeași mănăstire încă din anul 1815 sau 1811²⁵).

Iată cum a luat ființă cartierul Bonaparte.

La 15 august 1816, egumentul m-rii Sf. Spiridon Vechi vinde căminarului Toma un loc din moșia mănăstirii care se află la marginea Bucureștiului, în întindere de 273 stinjeni, în lungime 127 stj. față și 57 fundul, învecinat la „dreapta“ cu proprietatea paharnicului Cerkez, iar la „stînga“ cu hotarul moșiei Florești <Colentina Floreasca>. În 1837, Toma Căminarul vinde acest loc lui St. Bibescu — acum „o grădină și niște clădiri“ — care îl donează ginerelui său, maiorul Banov. În 1851, polcovnicul Alex. Banov vinde grădina și hanul situat la „bariera uliței Herăstrăului“, pe moșia Sf. Spiridon Vechi, cu plată de embatic, lui Mihail Anghelovici care răscumpără embaticul în 1868, iar fiica sa care-l primise de zestre, îl vinde în 1889 lui Ion Christescu. Acesta îl trece în 1907, în patrimoniul soc. anonime „Țesătoria Mecanică“ ce l-a parcelat în 1935. Aceasta este partea dinspre prelungirea Dorobanți a Parcului Bonaparte.

O altă parte a aceluiași cartier în suprafață de 197.380 m.p. a fost formată din mai multe loturi din care partea cea mai mare aparținuse societății *The Tramways Union Company, Ltd.* de la care a fost cumpărată de doi bancheri belgieni, I. Allard și E. Balde. Aceștia au vîndut în 1921 Societății Inginerilor Asociați — societate subvenționată de către Banca Românească — care ulterior a parcelat acest teren.

În fine, o altă parte a terenului, porțiunea dintre bariera Mogoșoaiei și Herăstrău, pe care s-a construit cartierul amintit mai sus, a fost cumpărată cu 80.000 lei, în 1893, de arhitectul Louis Blanc, de la Societatea Tramvaielor București, ce cumpărase o parte de la Mihail Biscoveanu, cu 1750 napoleoni, alta de la Alexandru Durma, cu 22.000 lei și alta de la B. B. Vera, cu 1500 napoleoni²⁶).

b) Cartierul Floreasca a luat ființă pe locul fostei moșii Colentina-Floreasca, situată între șos. Ștefan cel Mare, Calca Dorobanți și Calea Floreasca-Velodrom și învecinată cu moșia m-rii Sf. Sava cu care în anul 1853 are un proces de hotare. Această moșie aparținea în anul 1861 lui Alexandru Florescu ce o moștenise de la bunicul său dinspre mamă, paharnicul Manolache Hrisoscolec. În anul 1849, Alexandru Florescu se înțelege cu fratele său, colonelul Ion Florescu în privința succesiunii, luînd moșia Colentina în schimbul a 11.000 lei luăți din dota soției sale, Elena, și garantînd suma de la ipotecă asupra moșiei. În anul 1861 divorțează de soția sa recăsătorită cu Constantin Cornescu și acesta obține în justiție ca în schimbul ipotecii, să i se dea moșia Colentina-Floreasca din care a vîndut apoi mici loturi pe locul ei luînd ființă cartierul Floreasca și Velodromul (azi Stadionul Dinamo²⁷).

c) Un alt cartier al Bucureștiului, Colentina, a luat ființă pe moșia Ghica-Colentina și satul Colentina situată în partea de Est și Nord-Est a

²⁵) v. de ex. dos. 3410/10224, 5589/15508, 5346/15156, etc.

²⁶) v. dos. 2951/9247, 3214/9773, 3541/10484, 6357/17951, 6491/18335, 6495/18343.

²⁷) v. dos. 2969/9283, 2988/9317 etc.

orașului. Această moșie a fost proprietatea Ghiculeștilor care au dăruit o parte mării Sf. Spiridon Vechi și alta spitalului Pantelimon. În 1821 moșia aparținea lui Grigore Ghica, viitorul domn al Țării Românești (1822—1828) ce o moștenise de la părintele său marele ban Dimitrache Ghica. În 1822 se construiește un palat în stil neoclasic²⁸⁾ pe locul unei clădiri mai vechi, iar în 1833 o capelă²⁹⁾ în jurul căreia sînt înmormîntați membrii acestei familii. După moartea lui Grigore Ghica, moșia Colentina trece în proprietatea soției sale, Maria, fiica lui Constantin Hangerli, fost voievod al Țării Românești și a feciorilor săi Gheorghe și Scarlat Ghica, precum și a fiului acestuia din urmă, Alexandru Scarlat Gr. Ghica.

În palatul de la Colentina pus la dispoziție din ordinul lui Tudor Vladimirescu, a locuit între 25 martie și 13 aprilie 1821, Alexandru Ipsilanti, conducătorul Eterici³⁰⁾.

Pe locul acestei moșii foarte mare ca întindere și străbătută de mari artere ca Podul Tîrgului de Afară (azi Calea Moșilor), șos. Colentina, Pantelimon, Iancului, străzile Romană, Viitor etc. au luat ființă mahalalele sau cartierele Colentina, Tei, Dichiu, Oborul Vechi și Nou, Iancului, Pantelimon, Sf. Dumitru, Precupeții Vechi și Noi, Silvestru etc.

În anul 1896, *Așezămîntul Ghiyka zis și Colentina*, ce administra această moșie, este obligat în baza unei legi să admită posibilitatea pentru embaticarii de a-și răscumpăra embaticul, plătind fiecare pentru lotul său, o sumă egală cu de treizeci ori embaticul anual. Vânzarea de terenuri pentru clădiri a continuat în această parte a Bucureștiului și după primul război mondial³¹⁾.

d) Spitalul Pantelimon ridicat în 1745, pe timpul lui Grigore II Ghica vv. Țării Românești, în curtea mănăstirii cu același nume, ctitoria vornicului Cernica, a fost înzestrat cu o parte din moșia Colentina. Pe moșia spitalului Pantelimon, situată între moșia Colentina Ghica și moșia mării Radu Vodă, au luat ființă mahalalele Olari, Delea Nouă și Veche, Popa Nan, Popa Soare, Mintuleasa, Hagiului sau Agiului, Staicului, Ceauș Radu, Sf. Ștefan, Popescului, Drăgănescului, Pantelimon etc. Embaticarii plăteau cite 15 parale milă și au putut răscumpăra dreptul de proprietate începînd din anul 1892, de la Eforia Spitalelor Civile de care depindea și acest spital³²⁾.

²⁸⁾ v. Gr. Ionescu, *Bucureștii. Ghid istoric și artistic*, Buc., 1938, p. 369—371 și *București, Orașul și monumentele sale*, Buc., 1956, p. 156—160; Jacques Lassaigue, Paul Desfeuilles, *Les français et la Roumanie*, Buc. 1937, p. 233—235 ce reproduce un pasaj după Aurélie Ghyka née de Soubiran, *La Valachie moderne...* P. Comon, 1850, p. 189—197 în care este vorba despre recepțiile date în palatul de la Colentina de Maria Ghica în cinstea lui Fuad pașa, la 1848.

²⁹⁾ Pentru procesul Casei lui Grigore Ghica cu Velț care a prefăcut o biserică mai veche în actuala capelă, proces ce s-a judecat de *Inaltul divan* în 1834 martie 19, v. *Inaltul Divan*, inventar arhivistic, Buc., 1958, p. 119, rez. nr. 431.

³⁰⁾ v. A. Oțetea, *Tudor Vladimirescu*, p. 242 și 250.

³¹⁾ v. de ex. dos. 2030/7392, 2247/7864, 2560/8484, 2626,8611, 2650/8658, etc. Astfel în 1919, Primăria București vinde Societății locuințe ieftine 143.200 m.p. luat din fosta proprietate Colentina a lui Alexandru Ghica (dos. 7746/22807).

³²⁾ v. de ex. dos. 2666/8695, 2668/8702, 2825/9007, etc.

În arhiva Societății Creditului Funciar Urban din București există un mare număr de dosare ale unor clădiri construite pe moșia m-rii Radu Vodă³³⁾, situată în partea de Sud și Sud-Est a orașului, începînd din dreptul uliței Sf. Ștefan ce o despărțea de proprietatea m-rii Pantelimon. Era străbătută de ulița Dudeștilor și Dimbovița. Încevîndu-se spre sud-vest cu locurile Mitropoliei. Aceeași mănăstire mai avea terenuri destul de întinse la Cotroceni și Elefterie. Această moșie purta denumirea de Lupești și a fost proprietatea spătăresei Caplea din Periș care o vinde, cu 25.000 aspri lui Alexandru vv. Țării Romînești ce o dăruiește mănăstirii zidite de el³⁴⁾.

În afară de vatra mănăstirii pe care a luat ființă mahalaua Radu Vodă (sau Sf. Troiță, Sf. Treime) pe această moșie găsim menționate în dosarele Creditului Funciar Urban mahalalele Apostol sau Linăriei, Sf. Atanasie, Bărbătescu sau Lupești în Dealul Bărbătescului sau Biserica Albă, Bradu, Barbului, Broșteni sau Slobozia domnească, Căramidarii de Sus și de Jos, Ceauș David, Cioplea sau Izvorul Nou, Delea Nouă, Dobroteasa, Dudești, Elefterie sau Izvorul Tămăduirii, Fîntina Boului, Foișor sau Țirca sau Vitan, Fraților, Ghencea sau Biserica Ghencea zisă și Lupeștii de Sus și de Jos, Dealul Spirei³⁵⁾, Măicânești sau Văcărești, Olteni sau Protopopului, Podul Vechi, Popa Radu, Popescului, Sîrbii, Sîrbii de Sus sau Tabaci, Sf. Nicolaie Tabaci sau Tabăcari, Silvestru, Spirea Nouă și Vechi sau Dealul Spirei sau Lupești, Spiridon Nou, Staicului (Dudești), Stelea, Țigănie, Turcu, etc.

Pe locurile m-rii Radu Vodă din Mahalaua bis. Elefterie și Cotroceni au luat ființă cartierele Rignault (Regnault) și Davilla.

Cartierul Regnault situat între str. Izvor, M. Kogălniceanu, Costache Negri și dr. Lister a fost construit pe un teren cumpărat la licitație din averea lui Adolf Steege, de Panait Vutopol. Pentru acest teren se plătea

³³⁾ Ctitoria lui Alexandru III vv. Țării Romînești, în 1568 și refăcută de nepotul său, Radu Mihnea vv. Ț. Rom.; v. și C. Săndulescu Verna, *Biserica Radu Vodă din București*, Buc. 1930.

³⁴⁾ *Doc. Ist. Rom.*, IV B (1571—1580) Ț. Rom., p. 472—475 (nr. 465).

Despre acest loc, nepotul său, Alexandru Coconul vv. Țării Romînești, spune în 1625 iun. 15, cu ocazia confirmării că este „din jos de orașul București care este lingă sfînta mănăstire unde este palanca pe care a făcut-o Sinan-Pașa, însă de la crucea lui Istfan din sus de unde ține palanca în jos, pe drumul Văcăreștilor pînă la hotarul Grecilor și de la drumul Văcăreștilor în jos pînă la Dimbovița și de la palancă în jos iarăși la Dimbovița, pentru că acest loc mai sus scris l-a dăruit la sfînta mănăstire răposatul străbunic al domniei mele Alexandru vovod, care domnia lui a zidit sfînta mănăstire din temelie... Și am văzut domnia mea și cartea răposatului străbunicului domniei mele Alexandru vovod și cartea răposatului bunicului domniei mele Mihnea Vovod și hrisovul părintelui domniei mele Io Radu Vovod, făcute unul după altul pe această avere...” (*Doc. Ist. Rom.* B. Ț. Rom. IV (1621—1625) p. 526—527 (nr. 547).

³⁵⁾ Pentru locurile din Dealul Spirei cuprinse între drumul sau șoseaua Craiovei la sud și ulița Ghencii sau biserica Ghencea, proprietatea m-rii Radu Vodă, v. Arh. St. Buc., Planuri, j. Ilfov nr. 18, 1857 și 20/1852; pentru clădirile construite pe locurile m-rii Radu Vodă nu am mai făcut trimitere la dosare, acestea fiind extrem de numeroase.

embatic m-rii Radu Vodă. În 1868 este vîndut cu 1300 galbeni austrieci lui Manolescu Lahovary care la 18 ian. 1880 îl vinde lui François Rignault, horticultor, cu 16.000 lei ce a început să-l parceleze. Ce a mai rămas din acest teren s-a vîndut la licitație în 1910, după moartea lui Fr. Rignault, pentru o datorie de 40.000 lei față de Cezar Knappen care l-a și adjudecat ³⁶⁾.

Din moșia Lupești, Șerban Cantacuzino, domnul Țării Rominești, în 1679 iun. 13 ia o parte dînd în schimb m-rii Radu Vodă, moșia Tătarului din jud. Ialomița ³⁷⁾. Această parte din moșia Lupești el o dăruiește ctitoriei sale, m-rea Cotroceni (cartierele Cotroceni, Elefterie și Ghencea de azi) formînd vatra acesteia. Începea de la Grozăvești unde mănăstirea își avea morile sale „înjugate“ cu cele ale m-rilor Sf. Sava și Sf. Ioan și se învecina la nord cu moșiile Ciurelu a m-rii Mihai Vodă și Belvedere a Goleștilor, la vest cu Slobozia, Clinceni, Bragadiru și Virteju, la sud cu moșia Lupești, iar la est cu moșiile Grozăveștii de Sud și de Jos.

Șerban Cantacuzino dăruiește în 1680 nov. 20, ctitoriei sale și moșia Herăstrău de lîngă București, situată la nordul orașului. În 1817 m-rea Cotroceni dă din această moșie cu embatic lui Iordache Golescu, 38 pogoane, care plantează acolo o vie și face diferite îmbunătățiri. Marghiaala Goleasca, soția sa, o vinde în 1853, cu autorizația fiilor săi, Dumitru, Alexandru și Radu Golescu, aflați în exil, lui Carol Beneș. Acosta o vinde în 1891 cu 78.000 lei, lui Hagi Tudorache ce o parcelează ³⁸⁾. Astfel a luat ființă cartierul Herăstrău.

M-rea Cotroceni în sec. XIX da cu embatic locuri și din vatra mănăstirii pe care a luat ființă cartierul Cotroceni ³⁹⁾.

Mănăstirea Mihai Vodă, ctitoria lui Mihai Viteazul, situată la început în afara, apoi la marginea Bucureștiului, avea în jurul său o proprietate mai mică — vatra mănăstirii — ce se învecina la mijlocul secolului trecut la nord cu Dîmbovița, la sud cu fosta curte domnească — Curtea Arsă — și în continuare cu cazarma de infanterie și locul mitropoliei din Dealul Spirii. Era străbătută de ulița Izvorului. Pe locul acestei proprietăți au luat ființă mahalelele Mihai Vodă, Arhimandritului sau Sf. Apostoli (cu strada cu același nume). Biserica Albă din Postăvari (str. Cazarmii, Bateriilor) parte din Spirea Veche sau Dealul Spirii (parte din Calea 13 Septembrie) și Țigănia mănăstirii ⁴⁰⁾ — unde mănăstirea și-a avut un timp țigani — situată pe locul actualei străzi Izvor și cunoscută sub denumirea de Izvor-Țigănia. În vilele mănăstirii Mihai Vodă și în imediata apropiere a acesteia, Alexandru Ipsilanti vv. Țării Rominești își construiește în prima sa domnie (1774—1782) un palat, mutînd acolo reședința domnească de la Curtea

³⁶⁾ dos. 2689/8749, 2694/8761.

³⁷⁾ v. Arh. St. Buc., M-rea Cotroceni, 1/28—30, 33, 37, 38, 40 și ms 693 și G. M. Ionescu, *Istoria Cotrocenilor, Lupescilor (Sf. Elefterie) și Grozăveștilor*, Buc., 1902.

³⁸⁾ *Ibidem*, p. 45 și C.F.U. dos. 4169/11695.

³⁹⁾ dos. 3103/9540, 3177/9705, 4330/11989, etc.

⁴⁰⁾ v. dos. 3978/11315, 2286/7930, 2482/8355, 2600/8560, 3028/9391, 3310/9990, 3868/11126, 3978/11315, 5227/14592, 5228/14603 I, 5783/15922, 6948/19963, 7470/22021.

Veche. Noua curte a ars în curînd fiind cunoscută sub denumirea de „Curtea Arsă“, iar la sfîrșitul secolului XVIII a fost părăsită⁴¹⁾.

Dintre embaticarii m-rii Mihai Vodă, amintim în mahalaua Sf. Apostoli pe clucereasa Maria Bălăceanu care-și vinde casele în 1844, serdarului Dobre Caracalețeanu. Acest imobil există și azi pe str. Sf. Apostoli.⁴²⁾

În apropierea Bucureștiului, m-rea Mihai Vodă avea moșia Grozăvești sau Ciurelu, azi cartier periferic al capitalei. După un plan din anul 1856, această moșie se învecina la vest cu Dîmbovița, la nord-vest cu moșia Giulești a m-rii Sărindar, la est cu moșiile Grozăvești a m-rii Sf. Ioan, Belvedere a familiei Golescu și vatra m-rii Cotroceni, la sud-est cu satul Sfirșești sau Sfircești și la sud-vest cu moșia Boja a m-rii Sf. Ecaterina.⁴³⁾

Tot în apropierea Bucureștiului, m-rea Sărindar, zidită probabil de Matei Basarab și pe locul căreia s-a construit în 1912 palatul Casei Centrale a Armatei, posedă moșia Giulești, care, după secularizare, a fost cumpărată de la stat de către Alexandru Costescu. Aici a luat ființă cartierul Giulești situat pe șoseaua cu același nume, în spatele atelierelor C.F.R. Grivița.

În București, exista în 1897 „locul Sărindar“, format din trei loturi și mărginită de bulevard, Calea Victoriei, Str. Sărindar ce trecea prin mijloc și str. Nouă Prelungită⁴⁴⁾. Pe Schitu Măgureanu, lângă Cișmigiu, aceeași mănăstire avea un loc cunoscut sub denumirea de moșia m-rii Sărindar.⁴⁵⁾

Multe cartiere ale Bucureștiului au luat ființă pe moșia Mitropoliei Țării Românești, care posedă în afară de terenul imediat înconjurător⁴⁶⁾, diferite proprietăți în mahalalele Sf. Gheorghe Vechi, Scaune, Caimatei, Sf. Ștefan pe ulița Vergului, la Cotroceni locul Pencovici și o moșie destul de mare pe Podul Calitei sau Calicilor (azi Calea Rahovei) care începea de la riul Dîmbovița și cuprindea mahalalele Slobozia și Broșteni, Vlădica sau Sf. Nicolae din Prund, Țigănia sau Țigănia Vlădichii⁴⁷⁾, Flămîndă (str. Olimp), parte din mahalalele Arhimandritului, Biserica Albă din Postavari, Dealul Spirii,

⁴¹⁾ La m-rea Mihai Vodă a funcționat pe vremea lui Constantin Ipsilanti vv. Țării Românești, primul spital românesc pentru panduri; puțină vreme după 1821, a fost reședință domnească, și între anii 1829–1834, sediul arhivei rusești. Tot acolo a funcționat la început spitalul Filantropia, o școală de medicină în timpul lui Știrbei Vodă, apoi o școală militară, o cazarmă, arsenal și, în fine, de la 1866 Arhivele Statului. Clădirea a fost restaurată între 1900–1916 de D. Onciul, director general al Arhivelor Statului. v. H. Stahl, *Bucureștii ce se duc*, p. 111 și *Arhivele Statului 125 ani de activitate*, Buc., 1957, p. 76–78.

⁴²⁾ dos. 6138/16668.

⁴³⁾ Arh. St. Buc., Planuri, j. Ilfov nr. 30/1845, 130 și 63/1856 și Hotărnicii, j. Ilfov nr. 31; satul Grozăvești fusese dat m-rii Mihai Vodă de către Mitrea vornic și jupineasa lui, Neaga; dania este întărită de către Mihai Viteazul în [1593] nov. 9 (v. *Doc. Ist. Rom. B. T. Rom. VI* (1591–1600), p. 82–83 (nr. 95).

⁴⁴⁾ Arh. St. Buc., Planuri j. Ilfov nr. 193/1892.

⁴⁵⁾ dos. 3964/11292, 4556/12506, 5502/15307 și 5718/15819.

⁴⁶⁾ v. și Arh. St. Buc., Planuri, j. Ilfov nr. 78/1825 și 79/1827. Pentru proprietățile din București ale Mitropoliei Țării Românești (locuri, prăvălii, dughene, hanuri, vii etc.) v. Arh. St. Buc. mss 131, 146–161, 163, 164. Pentru proprietățile de același fel ale unor mănăstiri v. condicile respective aflate în păstrarea Arhivelor Statului descrise și rezumate în seria Indicilor cronologici, publicație a Direcției Generale a Arhivelor Statului începînd cu anul 1947.

⁴⁷⁾ Acolo se găseau locuințele țiganilor mitropoliei.

Dealul Bărbătescului sau Filaret (Cimpul Filaret) pe care erau nume-roase vie etc.

Într-unul din dosare găsim istoria unei case din mahalaua Vlădichii începînd din anul 1794, cumpărată în 1819 de stolnicul Cătuneanu care-i răsкупără embaticul în 1868. Această casă există și azi ⁴⁸⁾.

Vom da cîteva exemple de cartiere ce au luat ființă pe această moșie, așa cum rezulta din dosarele societății.

După secularizarea averilor mănăstirești, mitropolitul Nifon răsкупără embaticul grădinei Gramont, situată pe locul unde există și azi strada cu același nume. Terenul avea o suprafață de 146.188 m.p. și forma un fel de baltă a Dimboviței ce avea atunci un curs foarte neregulat. În anul 1886, Primăria București expropriază acest teren și-l vinde cu 151.050 lei elvețianului Gustav A. Suter ⁴⁹⁾ (n. în 1848 în Elveția la Rheinach) spîter, arendaș și speculant de terenuri pe care construia locuințe și apoi le ipoteca la Creditul Funciar Urban.

Tot el mai cumpără în 1890 pe Dealul Filaret, un alt teren de la maiorul Costache Nicolescu care mai înainte îl cumpăraseră plantat cu vie de la Catinca clucereasa, cu 650 galbeni ⁵⁰⁾. Gustav Suter vinde o parte din teren în anul 1893, lui Albert Bauer, care construiește o uzină metalurgică lângă Parcul Libertății, ce există și azi (Uzinele „Steaua Roșie“).

În 1858 aug. 8, serdăreasa Ralița Boiaroglu vinde via sa în suprafață de 3 pogoane pe Dealul Filaret — învecinată cu viile Mitropoliei și stolnicesei Sevastița Drugăneasca, livedea Gramont și locul lui Drugă Grădinarul — pitarului Anastase Otnescu, cu 635 galbeni și plată de embatic la Mitropolie. În 1896, Al. G. Băicoianu, proprietarul acestui teren, vinde o parte Fabricii de chibrituri și alta lui G. A. Suter (azi alcea Suter) ⁵¹⁾.

În mahalaua Sf. Elefterie ⁵²⁾, Mitropolia avea un teren în suprafață de 12 pogoane dat cu embatic. În 1857, acest teren, denumit grădina sf. Elefterie, avere a răposatului Manolache Picin, se adjudecă asupra lui Alex. Anghelleanu, iar în 1865 îl trece soției sale, Maria Anghelleanu, pentru despăgubire de zestre. Maria și Gh. Anghelleanu, fiii săi, vînd grădina lui Iohan Stiefler, de aceea terenul este cunoscut și sub denumirea de „Cimpul lui Stiefler“ ⁵³⁾. Acesta răsкупără embaticul în 1890.

M-reă Văcărești, ctitoria lui Nicolae Mavrocordat vv. Țării Romînești, zidită între anii 1722—1724, avea la sud-est de București moșia-vatră învecinată la nord cu moșia-vatră a Mitropoliei și a m-rii Radu Vodă, la sud cu moșia Birzeștii de Jos, la sud-vest cu Jilava, Fintna lui Radu Vodă și Măgurele, iar la nord-est cu un loc al m-rii Radu Vodă. Era tăiată de drumurile Giurgiului, Călărășului și Bragadirului, ulița Văcărești și drumul Pis-

⁴⁸⁾ v. dos. 5406/15110 (Str. Justiției).

⁴⁹⁾ v. de ex. dos. 2015/7362, 2016/7364, 2240/7846, 2255/7879, 2315/7992 etc.

⁵⁰⁾ v. dos. 2719/8813.

⁵¹⁾ v. de ex. dos. 5977—5979/16304 1—3.

⁵²⁾ Pe Dimbovița, la Elefterie, găsim menționată în anul 1896 „Vatra morilor Vlădichii“, (dos. 7662/22565, 6654/18953).

⁵³⁾ v. de ex. dos. 7541/22234.

cului⁵⁴⁾. În locul acestei moșii au apărut începînd de la sfîrșitul secolului trecut o serie de cartiere.

În București, m-rea Văcărești avea o serie de proprietăți mai mici date cu embatic, de exemplu pe Ulița franțuzească, în mahalaua Scorțarului, lîngă Hanul lui Constantin Vodă. Pe acest loc se afla casa lui Costache Bălăceanu, vîndută la 20 ian. 1845 cu 3715 galbeni împărătești.

În mahalaua Sf. Ecaterina, pe str. Poetului (azi Ienăchița Văcărescu) și-a avut locuința poetul Iancu Văcărescu. Casa fusese cumpărată de către soția sa, Ecaterina, născută Cantacuzino Pașcanu, de la clucerul Ioan Vlădoianu ce o cumpărase la mezat în anul 1837. S-a păstrat într-un dosar inventarul locuinței poetului făcut în anul 1863, la moartea sa. În anul 1873, casa este vîndută bancherului Isac Menachem care a închiriat-o un timp, pentru birouri, Primăriei de Albastru. În aceeași mahala existau la 1819 casele lui Anastase Hagi Pena, pe locul cărora s-a construit mai tîrziu de către Societatea pentru Învățătura Poporului Român, localul unei școli normale ce există și azi⁵⁵⁾.

Proprietăți mai mici în interiorul sau vecinătatea orașului din care dădeau cu embatic loturi pentru construit case au avut mai toate bisericile și mănăstirile și mai ales cele**bucureștene**⁵⁶⁾, după cum rezultă din această arhivă.

În afară de marile moșii bucureștene care erau exploatate pe baza sistemului embaticar al cărui mod de funcționare credem că a rezultat cu ocazia expunerii istoricului unor cartiere ale capitalei, se constată în dosarele de proprietate ale Societății Creditului Funciar Urban din București existența unei proprietăți în sensul pe care această noțiune juridică îl capătă mult mai tîrziu în Codul civil.

Vom da și din acest gen de proprietate numai cîteva exemple — bineînțeles din aceeași arhivă — care privesc istoria extinderii Bucureștiului în sec. XIX.

În mahalaua Arhimandritului sau Sfinții Apostoli sau a m-rii Tirnovului, se amintește în 1854 de „mahalaua Dudescului“, sau „locul Dudescului“,

⁵⁴⁾ Arh. St. Buc., Planuri, j. Ilfov, 14/1847.

⁵⁵⁾ dos. 4007/13022.

⁵⁶⁾ M-rea Udricani în 1816, în mahalaua Broșteni; Episcopia Argeș, în 1824, în mah. Bisericii Albe din Postăvari; Schitul Maicilor posedă moșia Schitului Hagi Dina; m-rea Antim în mahalaua Antimului sau Popa Ivașcu; biserica Kretzulescu la Cățunu (azil bdl. N. Bălcescu, dos. 19709); m-rea Mărcuța pe Podul Vechi și la Bariera Vergului (dos. 3952/11269 și 4556/12506); biserica Mavrogheni pe str. Fundătura Spitalului și Monetăriei (dos. 4013/11381 și 5789/15936); biserica Precupeții Vechi pe str. Țăranilor (dos. 4265/11848); m-rea Stavropoleos în str. Fîntinei (dos. 5622/15600); biserica Negustori în str. Pescăria Veche (dos. 4658/12697); biserica Râșvan în Calea Moșilor (dos. 5123/14106); biserica Francmazonă mai multe terenuri în str. Francmazonă (dos. 5218/14561, 4497/12348, 4725/12835); schitul Nucet în str. Sf. Constantin (dos. 4728/12841); biserica Stejar (Albă) pe str. Cîmpineanu; m-rea Sf. Ioan în mahalaua Arhimandritului (str. Apolodor, dos. 6160/16715); biserica Flămînda avea în 1852 o vie pe str. Muzeilor (dos. 4049/11451); biserica Colentina avea de la ctitorii săi, familia Ghiculeștilor, în mahalalele Dichiu și Pantelimon (dos. 3341/10069, 3815.11019, 4171/11700) etc.; pentru proprietățile bucureștene ale m-rii Colțea V. I. Ionașcu, *Documente bucureștene privitoare la m-rea Colțea*, Buc., 1941, X + 444 p. + X facs.

alături cu o girliță, un afluent al Dimboviței. În 1830, Constantin Dudescu dăruiește o porțiune din acest loc Uței polcovniceasa. Locul este cunoscut în 1852, în planul lui Boroczyn sub denumirea de Maidanul Dudescului⁵⁷⁾.

În mahalaua Batiștei, numită astfel se pare după Constantin Batiște Vevelli, boierul lui R. Mihnea vv. Țării Românești, în str. Scaune (azi N. Filipescu), casele logofătului I. Bălăceanu amintite în 1851, sint cumpărate în 1864, cu 4000 galbeni de către Anton Schewitz ce a instalat aici un pensionat cunoscut sub denumirea de Pensionatul, apoi liceul Schewitz & Thierrin ce a funcționat în diverse localuri pînă în 1948. De aceea strada s-a numit un timp ulița Pensionatului.⁵⁸⁾

În mahalaua Bisericii Ene, găsim într-un dosar un act din 1817 al casei slugerului Nicolaie Kițescu, moștenită de acesta de la unchiul său, slugerul Constantin Greceanu și vindută în acel an doctorului Constantin Filittis, cu 13.500 taleri, iar de succesorii săi în 1895, bancherului Solomon David. În 1913 casa a fost expropriată pentru a se deschide str. Edgard Quinet⁵⁹⁾.

În Mahalaua armenescă sau Popa Rusu găsim în această arhivă, actele unor case de la sfîrșitul sec. XVIII și începutul sec. XIX.

Lîngă metohul episcopiei de Rîmnic, pe locul căruia s-a construit Ateneul Român, de către arhitectul francez Albert Galleron între 1886—1888, au existat casele serdarului Iordache Arion, cumpărate de acesta în 1817, vindute de succesorii săi în 1848 lui Barbu Slatineanu și expropriate de primărie în 1916 pentru rectificarea străzii Franklin.

În anul 1858, sărdăreasa Elisabeta Bica și fiii săi Iancu și Iorgu vind casele cele mari din mahalaua Brezoianu, cu 2500 galbeni, lui Costache Cantacuzino: în 1881 aceste case au trecut în proprietatea poetului Gheorghe Sion. Pe locul acestor clădiri s-a ridicat clădirea veche a Ministerului de război⁶⁰⁾.

Peste drum de această clădire existau în 1866, casele beizadelii Costache Grigore Ghica a cărui fiică, Sofia general Solomon, le vinde în 1876 maiorului D. Dumitrescu Maican. Aici a funcționat un timp Ateneul și Tribunalul și după construirea de localuri pentru aceste instituții a servit ca sală de spectacole pentru diverse trupe teatrale: Compania Alexandru Davilla, Teatrul Lyric și Opera Română de la înființare cu unele întreruperi pînă în 1940⁶¹⁾. Avariat de cutremurul din acel an, localul a fost distrus de bombardament în 1944.

În mahalaua Gorganului, pe str. Belvedere, sint amintite între anii 1801—1854, casele marelui ban Scarlat Ghica.

Din imensul material pe care-l oferă această arhivă pentru istoria Bucureștiului în sec. XIX, amintim o serie de mici proprietăți situate pe ulița Tirgoviștei în vecinătatea Podului Mogoșoaiei, unele existînd în anul 1795, ce au intrat în proprietatea lui Barbu Știrbei care și-a construit în 1837 pe Podul Mogoșoaiei un palat în stil neoclasic ce i-a servit ca reședință

⁵⁷⁾ Săpături arheologice la Casa Dudescului, lîngă palatul Curții Domnești de la Arsenal s-au făcut în Str. Apolodor nr. 13; v. și dos. 5006/13608, 6214/16931.

⁵⁸⁾ dos. 2818/8992, 15426.

⁵⁹⁾ dos. 2733/8835.

⁶⁰⁾ dos. 4258/11837, 4603 12607, 6136/16662.

⁶¹⁾ dos. 4003.

domnească între anii 1849—1854. În acest local se află astăzi Muzeul de Artă Națională ⁶²⁾.

În ce privește complexul de clădiri în care funcționează Teatrul de păpuși și Teatrul Național — Sala Comedia — există un dosar din care se constată că la 26 ian. 1868, Panait Gr. Ghica, fiul voievodului Grigore Ghica (1822—1828) și al Doamnei Maria Hangerli și nepotul său, Alexandru Scarlat Ghica, fiul fratelui său Scarlat Gr. Ghica, vind cu 11.500 galbeni adică 135.125 lei lui Nicolaie Ioan Lahovary, casele răposatului prinț Grigore D. Ghica, cu fațada spre Podul Mogoșoaiei la apus, str. Academiei la răsărit, la mieznoapte cu fosta proprietate a lui Carol Croitoru, trecute acum în stăpînirea lui George Gherman, iar la sud ca fosta proprietate a lui Ioan Slătineanu (Restaurantul Capșa). Această proprietate, se spune în act, se vinde cu toate dependențele lor și cu tot locul lor moștenesc, adică fără embatic, compus din mai multe cumpărături. Vînzătorii rezervau pe tot timpul „cît va trăi Măria sa Doamna Maria Ghica născută princesa Hangerli să locuiască în casa din fund ce ocupă și astăzi; iar după încetarea din viață a Măriei Sale, să intre îndată și această casă în stăpînirea d-lui Lahovari, fără nici o altă formalitate“. Panait Gr. Ghica stăpînea împreună cu Scarlat Gr. Ghica aceste case în baza unui act de împărțeală din 1838, partea ultimului trecînd în 1861 prin succesiune fiului său, Alexandru Sc. Ghica. În fosta reședință domnească a lui Gr. Ghica s-a instalat în 1867, Clubul Tinerimii ⁶³⁾.

Clădirea era compusă în 1913, cu ocazia contractării unui împrumut din următoarele corpuri: Clubul Tinerimii, Teatrul, hotelul Majestic și Casa Iordachi (spre hotel Continental); ea și zi se comunica între Calea Victoriei și Str. Academiei prin pasajele Majestic și Comedia.

În ultimul sfert al secolului trecut, statul sau primăria neluînd nici o inițiativă în ce privește construirea de locuințe, apar o serie de persoane care se ocupă cu achiziționarea și vînzarea de terenuri și uneori cu construirea de locuințe realizînd averi mari din această ocupație. Am amintit mai înainte nume ca Teofil Witting ⁶⁴⁾, Carol Benes ⁶⁵⁾, Gustav A. Suter ⁶⁶⁾, G. Mandrea, Moricz Prager, Louis Blanc: mai menționăm pe Paul Sielberg,

⁶²⁾ v. Gr. Ionescu, *București, orașul și monumentele sale*, p. 164; G. Crutescu, *Podul Mogoșoaiei*, p. 144—159 și dos. 5614/15586 și 4891/13280.

⁶³⁾ dos. 790/4112. Aci se afla la sfîrșitul sec. XVIII, casele marelui ban Dumitrache Ghica. După moartea acestuia, în 1808, casa trecu fiului său Costache. În 1812, după focul care mistui Curtea Nouă din Dealul Spirei, Vodă Caragea închirie casele lui Costache Ghica. Aici a fost reședința domnească și a succesorului său, Alexandru Șuțu care, se pare, mări palatul domnesc și cu casa Slătineanu, o galerie de lemn unind corpurile de case. În 1821—1822 se așezară în casele domnești pandurii lui Tudor Vladimirescu, apoi arnăuții și în sfîrșit turcii. Toate încăperile de jos fură făcute grajduri. Grigore Ghica numit domn în 1822, repară casele pe jumătate dărîmate și le folosi drept curte domnească.

Teatrul Comedia și rîndurile de case ce-l înconjoară și care dau pasajului aspectul pe care-l vedem astăzi, s-au ridicat la sfîrșitul veacului trecut (G. Crutescu, *Podul Mogoșoaiei*, p. 144—159). Hotelul Continental s-a construit de asemenea pe locul unei case a Ghiculeștilor.

⁶⁴⁾ Asupra acestuia v. de ex. dos. 782/4077, 1179/5420.

⁶⁵⁾ Acesta a lăsat la moartea sa o avere de 635.000 lei aur.

⁶⁶⁾ dos. 3916/11206 b-d, 3921/11210—3922/11211, 3923/11216 etc.

comerciant din Hamburg care poseda în 1899, pe Calea Moșilor, douăzeci imobile, pe str. Octavian (Lemaître) nouăsprezece și pe str. Apele Minerale opt, toate ipotecate la Creditul Funciar Urban București⁶⁷). Carol Knappe al cărui nume îl poartă o stradă din București, ia de la stat în 1869 un loc cu embatic fost pendinte de m-rea Sf. Ioan, pe care apoi îl parcelează. Mauriciu Blank parcelează porțiunea de teren cuprinsă între b-dul Mihail Ghica și str. Clucerului, apoi moșia Herăstrău Bordei. Ioan Villacros poseda casele din pasajul ce-i poartă numele. Inginerul Dumitru Furnică Minovici parcelează moșia Băneasa a familiei Bibescu, etc.

În ce privește parcul Ioanid, în 1875 se constată că N. Ioanid adjudecă la licitație imobilul din str. Polonă zis Grădina Breslea sau Breasta. În anul 1909, succesorii lui N. Ioanid vînd Primăriei București acest teren, cu 754.269,25 lei care o parcelează în același an. Mai înainte, în urma unei sentințe a Tribunalului Ilfov, N. Ioanid fusese obligat să dea unui frate al său o parte din acest teren⁶⁸). Lungă acest teren, amintim parcelarea Greceanu (suburbia Precupeții) situată între str. Tunari, Aurel Vlaicu și șos. Ștefan cel Mare.

O serie de instituții publice au vîndut terenuri pentru locuințe. Astfel, după 1870, primăria București vînde în șos. Viitor (parcelarea Retoride) în Cartierul Cotroceni (parcelarea Davilla) pentru demobilizații primului război-mondial, în Parcul Averescu (1922 șos. Kiseleff), pe Calea Plevnei (Parcelarea Francmazonă-Finăriei), apoi parcelările Bonaparte, Independenței (sub. Elefterie. 1925), Delea Veche (1926), Alecu Russo (1924); Ministerul de Război vînde terenuri pe str. Cobălcescu, Ministerul Agriculturii în Parcul Domeniilor etc. În arhiva C.F.U. se găsește destule informații în această privință.

Către sfîrșitul sec. XIX. alături de întreprinderi individuale, o dată cu transformarea capitalismului în capitalism financiar, apar societățile bancare mai mari sau mai mici care achiziționează la marginea sau în interiorul Bucureștiului în continuă extindere, suprafețe întinse de terenuri pe care le parcelează sau construiesc cartiere întregi de locuințe ca societățile Clădirea Românească, Comunală pentru locuințe ieftine, Reconstrucția, Reșița, Construcția Generală Modernă, Construcția Urbană, Ingineri asociați, Comerțio (în Parcul Radorin-Dudești). Apar unele cartiere noi ca: Bonaparte, Filipescu, Delavrancea, Domenii, Dorobanți, Herăstrău-Bordei, Victoriei, Parcul Mornand (șos. Jianu-Herăstrău), etc. și încep a se construi marile blocuri în centrul orașului⁶⁹).

În arhiva Creditului Funciar Urban se găsește numeroase dosare care privesc societățile de acest gen și cartierele de locuințe pe care le-au construit după anul 1920, în perioada de stabilizare relativă a capitalismului.

În arhiva societății Creditul Funciar Urban din București se găsește dosare privind imobilele unor întreprinderi industriale, comerciale, bancare

⁶⁷) v. de ex. dos. 4221-4243.

⁶⁸) dos. 5924/16163, 7360/21427, 7357/21414, etc.

⁶⁹) Blocurile: „Aro”, construit pe locul casei lui Alex. Marghiloman (dos. 7526/22189); Belvedere (dos. 7630-7656), ale cărui apartamente au fost ipotecate cu ocazia cutremurului din 4 nov. 1940, pentru reparații; blocurile din str. Frumoasă 50 (dos. 7759/22855); str. Atena (dos. 7780/22912); „Soutzo” (dos. 7804/22984), etc.

care au avut o deosebită importanță⁷⁰⁾, ale unor literați, oameni de artă și știință⁷¹⁾, oameni politici⁷²⁾, diferite societăți culturale, științifice, de binefacere, asociații profesionale, etc.⁷³⁾ și hanuri bucureștene⁷⁴⁾.

În sfârșit, în aceeași arhivă găsim numeroase mențiuni despre vii care au fost parcelate în a doua jumătate a sec. XIX, pe locul lor fiind înființată un mare număr de cartiere bucureștene. Un lanț nesfârșit de vii se întindeau în jurul Bucureștiului — azi plin centru — începând cu proprietățile m-rii Sf. Sava de pe drumul Tîrgoviștei, continuând cu acelea de pe Dealul Cotrocenilor și Dealul Spirei, pe locurile m-rilor Radu Vodă, Pantelimon, Mitropoliei, Filaret-Bărbătescu și terminând cu acelea ale m-rii Văcărești⁷⁵⁾.

⁷⁰⁾ Fabrica de hirtie din Cîmpulung-Muscel, bănci ca Marmorosch Blank, Chrisovelloni, Eftimiu, etc., Societatea Tramvaielor, Societatea comunală de locuințe ieftine, Fabrica Nedelcu Chercea din Brăila, Otto Blaschek, Oppler Rudolf, Falk, Wolf Erhardt, Moara Ciurel, bancheri ca Hilel Manoach, Isac Menachem, Abraham Halfon, Asociația Generală a Medicilor, Adevărul, Leon Alcalay, Phoenix — fabrică de ulei, Benveniști — Craiova (editură), etc.

⁷¹⁾ Pictorul C. Negulici, Fritz și Cecilia Căteșcu Storek, pictorul Valbudea I. Ștefan, Maria Ciucureșcu, Iosif Nadejde, Titu Maiorescu și sora sa, Emilia Humpel, sculptorul Ion Georgescu, Constantin Mille, N. Filimon, I. Tanoviceanu, pictorul N. Vermont, istoricul Grigore Tocilescu, sculptorul Ion Jalea, Maria Filotti, dr. Ion Cantacuzino, Al. Xenopol, Alexandru Z. Sihleanu, poet, Enrichetta Rodrigo și Jean Atanasiu, artiști lirici, Alexandru Vlahuță, pictorii Const. Lecca și Th. Aman; Petre Ispirescu, Aaron Florian, Heliade Rădulescu, pictorul Costin Petrescu; George Orășeanu, Iancu Văcărescu, Gheorghe Sion, G. Dem. Teodorescu și mulți alții.

⁷²⁾ Grigore Locusteanu, Emil Pache Protopopescu, N. Fleva, Eugen Stătescu, C. Disescu, generalul Solomon, Eugen Carada, Dimitrie Ghica, Mihail Kogălniceanu, Take Ionescu, Petre și Grigore Grădișteanu, Barbu Catargiu, Gheorghe Grigore Cantacuzino, general Candiano Popescu, Kalinderu, Vasile Lascăr, Petre Carp, Grigore Sturza, N. Titulescu, Alex. Marghiloman și mulți alții.

⁷³⁾ Clubul „Tinerimea”, Societatea ortodoxă națională a femeilor romine, Societatea pentru învățătura poporului român, Tinerimea romină, Teatrul național-Craiova, Fundația Elias, Eforia spitalelor civile, Leagănul Sf. Ecaterina, Circul Sidoli, Societatea pentru combaterea tuberculozei la copii, etc.

⁷⁴⁾ Hanul lui Ștefan Dobre pe șos. Filantropiei (1867), al lui Nicolae Hangiu (1849), hanul Mihail Ghica (1856), hanul bancherului Avram Halfon (1836), hanul Nedeanu (1832) etc.; v. și G. Potra, *Hanurile bucureștene*, Buc. 1943.

⁷⁵⁾ Dăm denumirile citorva vii, menționate fiecare de multe ori în dosarele Creditului Funciar Urban București: Via arhimandritului Sofronie și a lui Gr. Borănescu în str. Popa Nam, suburbia Delea Nouă, cumpărate în 1889 și apoi parcelate de I. Patzelt, Moritz Prager și arhitect G. Mandrea; în 1842 se amintește o grădină cu vișoară paragină pe Podul de Pămînt (azi Calea Plevnei); în 1854, pe Dealul Bărbătescu, via Catincăi clucereasa; tot aici, în 1829, Ion Hagi Andrei cumpără la mezat o vie lucrătoare de 16 pogoane averea slugerului Dumitrache Papazoglu, urmărită de Casa răposatului vistier Ion Hagi Moscu; în 1862, în mah. Sf. Voevozi, vie proprietatea lui Nic. Vasiliu; în 1818, vie în mah. Visarion, proprietatea eclesiarhului Luca; în 1846, Uța Zloteasca cumpără o vie pe ulița Ducești, cu plată de embatic la m-rea Radu Vodă; în grădina din vale în Dealul Spirii“ cumpărată de Barbu Lăzureanu (azi str. Lăzureanu-Minotaur); în 1851, vie pe moșia Văcărești, în suprafață de două pogoane (azi Calea Șerban Vodă colț cu Linăriei); în 1825, în mah. Bărbătescu, o vie cu embatic la m-rea Radu Vodă; în 1860, via lui Matache Clucerescu (str. Depărăteanu — Miron Costin, lângă Gara de Nord) vîndută în 1896 lui S. Prager; în 1862, via locot. I. Mavrodin, pe ulița Tîrgoviștei (în cartierul Banu-Manta); în 1869, loc cu vie și case situate în „oseaua sub spitalul Filantropiei“, fost pendinte de m-rea Sf. Ioan Vechi al cărui embatic este răscumpărat de Carol Knappe, comerciant; în 1841 și 1851,

Pe locul unei vii lângă m-rea Mihai Vodă, aparținând colonelului Blarenberg și soției sale, Pulcheria, sora lui Alexandru Ghica vv. Țării Românești, vîndută statului cu 2000 galbeni, s-a construit o cazarmă. Pe locul unor vii din Dealul Filaretului s-a construit Fabrica de Chibrituri și o uzină metalurgică cu capital belgian ce avea de scop să furnizeze material de cale ferată pentru sud-estul Europei. O șosea din București poartă și azi denumirea de șos. Viilor. În aceste vii pe la 1870, ne spune C. Bacalbașa, se dădeau adevărate lupte între agenții fiscoșului și cei ce căutau să introducă clandestin băuturi în București.

În anul 1948 Societatea de Credit Funciar Urban din București a fost naționalizată, iar în 1951 arhiva sa, după cum am mai arătat, a fost preluată de către Arhivele Statului, ordonată și inventariată. Am prezentat numai câteva din numeroasele teme ce se pot studia cu ajutorul acestei arhive, una dintre cele mai importante arhive economice, stărînd mai ales asupra istoriei extinderii Bucureștiului sec. XIX și pînă în 1948. Dezvoltarea Bucureștiului s-a făcut pînă la acea dată ținînd seama numai de interesele marilor proprietari și mai tîrziu a marilor societăți bancare sau de construcții.

Începînd cu anul 1945 se produc și în această privință, mari transformări.

În anii regimului democrat-popular a început o vastă acțiune de construire a unor cartiere de locuințe moderne pentru cei ce muncesc ca Ferentari, Floreasca, Vatra Luminoasă, Bucureștii Noi, Gara de Nord, etc. În centrul orașului, în locul urmelor lăsate de război, apar blocuri de locuințe și palate, iar planul grandios de dezvoltare și transformare a Bucureștiului devine pe zi ce trece o realitate. Un nou capitol se deschide în istoria capitalei și o dată cu aceasta, contrastul impresionant dintre centru și periferie, una din permanențele peisagiului bucureștean observată de aproape toți călătorii străini care ne-au vizitat, este astăzi aproape de domeniul trecutului.

șase pogoane de vie, în mahalaua Izvorului Nou ot Cioplea pendinte de m-rea Radu Vodă; în 1857, vie de șase pogoane pe moșia m-rii Văcărești (în 1898, suburbia Bărbătescu Vechi, str. Ferentari); în 1849, via lui Voicu, pe moșia Grozăvești (mai tîrziu șos. Basarab); în 1838, vie în Dealul Spirii a serdarului Nicolae Nică, cunoscută și sub numele de via Cătuneanu (mai tîrziu gara Dealul Spirii, șos. Panduri) cu embatic la m-rea Radu Vodă; tot în Dealul Spirii via moștenitorilor Anastasiei Velicioaia vîndută serdarului Neculai Vasilescu, din 1865, proprietatea lui Ioniță Cătuneanu; în 1847, un loc de vie și grădină în mahalaua Sf. Voevozi, pe locul m-rii Sf. Sava (azi str. Polizu și străzile adiacente); în 1865, via Grădiștea în str. Herăstrăului (suburbia Visarion); în 1834, trei pogoane de vie mai sus de spitalul Filantropia; în 1861, Elena Darvari vinde via sa din mahalaua Dealul Spirei cu embatic la Mitropolie; în 1864, vie în Dealul Filaretului (azi șos. Viilor); în 1848, pe locul unde s-a clădit mai tîrziu fabrica de uleiuri se amintește de o vie cu plată de embatic la m-rea Țigănești; în 1858, serdăreasa Ralița Boiaroglu vinde o vie a sa lângă via Mitropoliei, lui Anastase Otnescu cu 635 galbeni; via fraților Mustacof în Dealul Spirii, pe drumul Cotrocenilor, cu embatic la m-rea Radu Vodă; în 1855, o vie în suburbia Delea Nouă; în 1874, vie în suburbia Delea Nouă; în 1874, trei pogoane vie pe locul unde se află azi str. Valeriu Branște, etc. (v. și Ovidiu Papadima, *Viața socială a Bucureștilor în folclorul din sec. XIX*, în *Studii și Cercetări de istorie literară și folclor*, 3-4, an. VII, 1959, p. 448).

DOCUMENTE PRIVITOARE LA MIȘCAREA MUNCITOREASCĂ EXISTENTE IN ARHIVELE STATULUI DIN TG. MUREȘ (1868—1914)

EMIL HORVÁTH

În perioada de după actul din 1867 dezvoltarea capitalismului în Transilvania se accelerează cu toată existența unor puternice rămășițe feudale, lipsa de independență totală față de Austria, prioritatea dezvoltării capitaliste a marilor latifundii și asuprirea totală a naționalităților. Dezvoltarea industriei capitaliste din Transilvania a însemnat implicit și creșterea numerică a proletariatului. Situația clasei muncitoare din Transilvania în această perioadă era extrem de grea: condițiile de muncă nu erau reglementate prin lege, stabilirea orelor de muncă și a salariilor era lăsată la bunul plac al patronilor, protecția muncii, asigurările, concediile de odihnă erau complet necunoscute de muncitori. Apăsăți de jugul unei exploatare crunte muncitorii căutau să se organizeze în vederea luptei pentru apărarea drepturilor lor.

Comunicarea de față are scopul a sesiza unele documente ale mișcării muncitorești păstrate la Arhivele Statului din Tg. Mureș, în fondul Primăriei orașului, unde se găsește peste 400 de acte privitoare la mișcarea muncitorească din această perioadă. În perioada analizată mișcarea muncitorească din Tg. Mureș a fost mult mai largă și bogată în evenimente, documentele de față aducând numai unele aspecte ale luptei muncitorimii împotriva claselor exploatare. Împreună cu alte documente din celelalte arhive ele ne pot da datele necesare studierii mișcării muncitorești din Tg. Mureș în această perioadă.

Petiții scrise de simple mii de muncitori către autoritatea industrială, referitoare la întruniri, demonstrații, autorizații pentru serbarea zilei de 1 Mai, apoi procese-verbale de negociere ale muncitorilor cu patronii lor, contracte colective etc. fac dovada că înainte de primul război mondial imperia list și în raport cu situația de atunci, a existat la Tg. Mureș o vie mișcare muncitorească, în fruntea căreia au stat elementele înaintate, conștiente ale acesteia. Documentele din Arhivele Statului Tg. Mureș ne arată că mișcarea muncitorească maroată de unele acțiuni din anul 1868 purta încă pecetea ideologică a sistemului de breaslă. Atunci s-a înființat „Asociația de ajutor a meseriașilor” unde majoritatea membrilor era formată din calfe de meseriași și numai cam 30% din patroni breslași¹⁾. Datorită acestui lucru s-a reușit să se organizeze în anul 1871 greva pantofarilor.

¹⁾ Arh. St. Tg. Mureș, Acte administrative, dos. 612/1869.

În luna ianuarie 1877 s-a înființat la Tg. Mureș „Asociația de lectură și de asistență bolnavilor“, care într-un anumit sens a însemnat un progres față de asociația anterioară, întrucât și-a fixat ca scop ajutorarea călelor de meseriași și înființarea de cercuri culturale, unde membrii asociației au desfășurat o bogată activitate culturală.

Din materialul arhivistic se poate stabili că mișcarea muncitorească modernă a început în anul 1897. Muncitorimea din Tg. Mureș a ținut prima sa ședință la 28 februarie 1897 în sala mare a Hotelului Transilvania și nu mult după aceea, la 10 aprilie 1897, muncitorii au înaintat ministerului de interne petiția prin care au cerut aprobarea înființării „Asociației generale culturale a muncitorilor“. În luna ianuarie 1898, muncitorii care au semnat petiția s-au întrunit din nou și au hotărât că pînă la sosirea autorizației oficiale, asociația să-și înceapă activitatea în mod provizoriu și totodată să-și caute un sediu.

Un document ulterior ne arată că întiul Cămin Muncitoresc din Tg. Mureș și-a început activitatea în fosta str. Clăustrului nr. 13 (azi str. Mihai Viteazul nr. 14) și că mobilierul s-a completat din contribuția voluntară a muncitorilor. Un document următor ne arată că ministrul de interne n-a aprobat funcționarea „Asociației generale culturale a muncitorilor“, și a ordonat sechestrarea localului și darea în judecată a conducătorilor ei²⁾.

La 2 aprilie 1900 s-a înființat în mod legal „Asociația generală culturală a muncitorilor“³⁾. Capitanul de poliție raportează la 3 aprilie 1903 primarului, că pe teritoriul orașului, sub denumirea de „Asociația generală culturală a muncitorilor“, există o asociație cu tendințe socialiste, sub președinția unui cizmar și că sediul asociației este în str. Kossuth nr. 10⁴⁾.

În luna august 1903 a început marea grevă a muncitorilor zidari, despre care un capitan de poliție, în raportul trimis primarului, scria următoarele: „...pentru un caz neprevăzut să se țină pregătite 1—2 companii de pedestrași, eventual numai apariția lor pe stradă ar fi suficientă pentru a intimida masa de muncitori ce se poartă în chip amenințator și le va lua curajul de a comite acte de violență... a distribuit polițiștilor revolve și cartușe“⁵⁾. Capitanul de poliție comunică pe un ton amenințator comitetului de grevă, următoarele: „Sau primit plingeri în contra muncitorilor zidari și lemari, care după ce au intrat în grevă, apar pe neașteptate în grupuri mari, la muncitorul care nu se solidarizează cu ei și îl atrag în acțiunea lor de grevă...“⁶⁾.

La începutul lunii ianuarie 1904, membrii „Asociației culturale a muncitorilor“ au luat parte la ședința Societații „Székely Társaság“ (Societatea Sacuiască), unde se țineau obișnuit conferințe șoviniste și cu caracter anti-socialist, în contra cărora muncitorii prezenți în sală au protestat energic. Raportul poliției arată că în urma aceluia incident li s-au aplicat mai multor muncitori amenzi pecuniare și unii au fost chiar expulzați din oraș⁷⁾.

²⁾ Ibidem, Acte de contravenție, dos. 55030/1898.

³⁾ Ibidem, Acte prezidențiale, dos. 492/1900.

⁴⁾ Ibidem, dos. 1/1903.

⁵⁾ Ibidem, Acte polițienești, dos. 5200/1903.

⁶⁾ Ibidem.

⁷⁾ Ibidem, dos. 790/1904.

În luna aprilie 1904 a început greva muncitorilor rotari și lustruitori, care în revendicările lor scriau printre altele : „...ziua de muncă de acum, care durează fără întrerupere de la orele 7,30 dimineața, pînă la 4.30 seara, duce la epuizare într-adevăr și cea mai puternică forță de animal”⁸⁾.

Revoluția burghezo-democratică rusă din 1905 a avut o influență mare și asupra mișcării muncitorești din Tg. Mureș. În anii 1905—1907 se înființează celelalte organizații profesionale : ale tâmplărilor, pantofarilor, fierarilor, și altele. În această perioadă au loc grevele tâmplărilor, pantofarilor, cizmarilor, brutarilor, zugravilor, tinichigiilor, zidarilor, lăcătușilor și tipografilor. Demonstrațiile și adunările populare nu mai conțineau.

La 21 ianuarie 1906 muncitorimea din Tg. Mureș comemorează duminica sîngeroasă din ianuarie din Rusia. Raportul poliției arată că la întrunire au vorbit muncitorii și au înfierat activitatea sîngeroasă a reacționarilor.

În perioada anilor 1903—1907 au devenit permanente demonstrațiile organizate de Partidul social-democrat local, sub lozincile : ce voiesc social-democrației ; lupta pentru dreptul electoral secret și universal ; politica socială a guvernului și legea servitorimii ; repausul duminical ; lupta în contra războiului etc. La congresul Partidului social-democrat ținut în anul 1908, s-a arătat clar că în 1907, numai în Tg. Mureș, au fost judecați 53 de muncitori pentru participarea la diferite mișcări.

Muncitorii din Tg. Mureș au organizat la 3 aprilie 1908 o demonstrație spontană, la care conform raportului poliției au luat parte peste 1000 de persoane, scandînd lozincile : „să piară groful negru (este vorba de contele Tisza Istvan, șeful guvernului, un cunoscut reacționar), jos cu poliția, traiscă dreptul de vot secret și universal etc. Despre această demonstrație unul din lacheii poliției scria : „înaintea Cafenelei Corso am somat din nou pe muncitori să se împrăștie și intrucît nu s-au supus nici la o nouă somație, am comandat, în piața de lingă bioscop (cinematograf), celor nouă polițiști de lingă mine : „scoateți săbiile“ și am împrăștiat cu forța mulțimea de muncitori... despre cei 35 de inși cunoscuți s-a făcut raport”⁹⁾.

Tot în materialul documentar de la Arhivele Statului din Tg. Mureș se găsesc șase scrisori ale Uniunii patronilor constructori, prin care ei cer de la autorități întrebuiințarea forței pentru apărarea spărgătorilor de greva. Într-o petiție datată la 2 noiembrie 1906, ei scriu următoarele, despre modul cum înțelegeau patronii revendicările muncitorilor exploatați : „natural, cauza nu poate fi alta decît cea pentru care la Budapesta au fost nevoiți patronii a face un bloc comun : terorismul neînfrinat al muncitorilor dornici de putere și neubirea de ordine prin care ei vreau să stoarcă bani de la patroni fără nici o prestație de muncă, ca conform utopiei socialismului, să poată lucra în regim colectivist”¹⁰⁾.

În anii 1908—1909 muncitorii au început acțiunea împotriva reducerii salariilor. Întîi ia măsuri în această privință „Uniunea patronilor constructori”, care prin dispoziția dată de ei, refuză încheierea contractului colectiv sîlînd pe muncitori a semna o declarație formulată de patroni. Uniunea patronilor pantofari, fabrica de mobile Mestitz, fabrica Haiman au răspuns-

⁸⁾ Ibidem, dos. 2104/1904.

⁹⁾ Ibidem, dos. 2877/1908.

¹⁰⁾ Ibidem, dos. 401/1906.

la revendicările muncitorilor prin concedierea acestora. „Uniunea patronilor constructori” scrie comisariatului de poliție, următoarele: „La adresa dv. nr. 7254/1910, anexăm alăturat contractul existent între zidari și lemnari și între patronii lor, care servește și ca regim de muncă. Acest contract în ce privește muncitorii nu este colectiv ci individual, pentru că fiecare muncitor trebuie să-l semneze, care vrea să fie angajat pe teritoriul orașului, la membrii Uniunii. Contracte similare de muncă s-au încheiat și între patronii tinichigii și muncitori¹¹⁾).

Ministerul de interne scria pe timpul primului război mondial imperialist autorităților locale, că elementele oportuniste din conducerea centrală a Partidului social-democrat nu vor lupta împotriva guvernului, dar trebuie să fie totuși vigilente. Actele de contravenție ale poliției ne confirmă însă faptul că în perioada anilor de război 1914—1917, muncitorii nu s-au declarat de acord cu această convenție intervenită între elementele oportuniste din conducerea Partidului social-democrat și guvernul burghezo-moșieresc, luptând împotriva războiului.

ANEXĂ

Lista documentelor privitoare la mișcarea muncitorească din Tg. Mureș înainte de 1914.

Se arată numai documentele mai importante.

a) Organizarea muncitorilor.

1. 1868 dec. 16. — Înființarea Asociației de ajutor a meseriașilor. *Acte Ad-tive*, dos. 612/1868.
2. 1877 ian. 24. — Înființarea Asociației de lectură și asistență bolnavilor. *Ibidem*, dos. 2087/418/1883.
3. 1897 febr. 28. — Intîia întrunire a muncitorilor, în sala mare a Hotelului Transilvania, pentru înființarea Asociației culturale a muncitorilor. *Acte prezidențiale*, dos. 8/1897.
4. 1897 apr. 10. — Se înaintează ministerului de interne petiția pentru înființarea Asociației culturale a muncitorilor. *Ibidem*, dos. 9/1898.
5. 1898 ian. 23. — Muncitorii hotărâsc ca pînă la obținerea autorizației de funcționare să înceapă activitatea asociației în mod provizoriu și aleg un președinte și un secretar. *Acte de contravenție*, dos. 2804/1898.
6. 1898 apr. 16. — Asociația generală culturală a muncitorilor înființată în mod provizoriu a ținut prima ședință în localul Căminului muncitoresc din str. Claustrului nr. 13 (azi str. Mihai Viteazul nr. 14). *Acte prezidențiale*, dos. 9/1898.
7. 1898 apr. — Ministerul de interne n-a aprobat funcționarea Asociației generale culturale a muncitorilor; se întorc acte de dare în judecată în contra președintelui provizoriu al asociației, se închide localul și se confiscă averea asociației. *Acte de contravenție*, dos. 55034/1898 și 2804/1898.
8. 1899 mai 1. — Se serbează ziua de 1 Mai fără autorizație legală; se dresează acte de dare în judecată în contra organizatorilor sărbătoririi. *Acte prezidențiale*, dos. 19/1899.
9. 1899 mai 14. — Întrunirea membrilor asociației dizolvate, în localul restaurantului Szántó și trimiterea către ministerul de interne a unei noi petiții semnată de 48 persoane, pentru autorizarea înființării Asociației generale culturale a muncitorilor. *Ibidem*, dos. 9/1899.

¹¹⁾ *Ibidem*, dos. 6899/1910.

10. 1900 apr. 2. — Înființarea în urma ordinului de aprobare al ministerului de interne a Asociației generale culturale a muncitorilor.
Ibidem, dos. 492/1900.
11. 1903 ian. 3. — Căpitanul de poliție raportează primarului că: „în oraș funcționează o Asociație generală culturală, socialistă, avînd un președinte și un secretar... sediul asociației fiind în str. Kossuth Lajos nr. 10“.
Ibidem, dos. 1/1903.
12. 1903 mai 3. — Înființarea organizației profesionale a zidarilor.
Acte polițienești, dos. 2593/1903.
13. 1903 iulie 1. — Înființarea organizației profesionale a tipografilor.
Ibidem, dos. 5556/1903.
14. 1903 aug. 16. — Înființarea organizației muncitorilor croitori.
Ibidem, dos. 5012/1903.
15. 1903 aug. 23. — Înființarea organizației locale a Partidului social-democrat.
Ibidem, dos. 5129/1903.
16. 1905 mai 14. — Înființarea organizației muncitorilor țimplari.
Ibidem, dos. 247/1905.
17. 1906 ian. — Înființarea organizației agricultorilor și cărăușilor.
Ibidem, dos. 444/1906.
18. 1906 febr. 18. — Înființarea organizației muncitorilor pantofari și cizmari.
Ibidem, dos. 444/1906.
19. 1906 apr. 8. — Înființarea organizației locale a terasierilor.
Ibidem, dos. 2149/1906.
20. 1907 iun. 17. — Înființarea organizației profesionale a fierarilor și metalurgistilor.
Ibidem, dos. 444/1906.
21. 1906 oct. 28. — Înființarea organizației muncitorilor zugravi.
Acte prezidențiale, dos. 169/1906.
22. 1907. — Înființarea organizației profesionale a meararilor și muncitorilor de moară.
Ibidem, dos. 254/1907.
23. 1907 nov. 7. — Înființarea organizației profesionale a angajaților comerciali.
Ibidem, dos. 82/1907.
24. 1907 dec. 15. — Înființarea organizației profesionale a lemnarilor.
Acte polițienești, dos. 2242/1908.
25. 1914 febr. 10. — Înființarea asociației de lectură a frizerilor și bărbierilor.
Ibidem, dos. 1436/1914.

b) Mișcări greviste.

1. 1871 aug. — Greva calfelor de pantofari.
„Székely Hírlap“ VIII, nr. 16 și 26.
2. 1903 iul. și aug. — Greva muncitorilor din construcții.
Acte polițienești, dos. 4710/1903 și 5200/1903.
3. 1904 apr. — Greva muncitorilor rotari și lustruitori.
Ibidem, dos. 2104/1904.
4. 1905 mai 4. — Greva muncitorilor zidari angajați la Ludovic Bustya.
Ibidem, dos. 2826/1905.
5. 1905 mai 5. — Greva muncitorilor zidari angajați la Ludovic Csiszár, jun.
Ibidem, dos. 4332/1905.
6. 1905 apr. — Greva muncitorilor zugravi.
Ibidem, dos. 2655/1905.
7. 1905 iun. — Greva muncitorilor zidari angajați la firma Mestitz.
Ibidem, dos. 3880/1905.
8. 1905 iun. — Greva muncitorilor brutari.
Ibidem, dos. 247/1905.
9. 1905 iun. — Greva muncitorilor tinichigii.
Ibidem, dos. 247/1905.
10. 1905 iulie. — Greva muncitorilor țimplari angajați la Cooperativa de Credit.
Ibidem, dos. 5052/1905.

11. 1906 *ian.-febr.* — Greva muncitorilor timplari angajați la firma Mestitz.
Ibidem, dos. 598/1906.
12. 1906 *avr.-mai.* — Greva muncitorilor zidari.
Ibidem, dos. 3064/1906.
13. 1906 *mai.* — Greva muncitorilor pantofari.
Ibidem, dos. 4474/1906.
14. 1906 *sept.* — Greva muncitorilor croitori.
Ibidem, dos. 444/1906.
15. 1906 *oct.-nov.* — Greva muncitorilor cizmari.
Ibidem, dos. 8420/1906.
16. 1906 *oct.* — Greva muncitorilor zidari angajați la Ludovic Csiszar jun.
Ibidem, dos. 3468/1906.
17. 1907 *mart.* — Greva muncitorilor tipografi.
Ibidem, dos. 1831/1907.
18. 1907 *mart.-aprilie.* — Greva muncitorilor tinichigii.
Ibidem, dos. 2496/1907.
19. 1907 *aprilie.* — Greva muncitorilor morari.
Ibidem, dos. 2725/1907.
20. 1907 *mai.* — Greva muncitorilor timplari.
Ibidem, dos. 3580/1907.
21. 1907 *mai.* — Greva muncitorilor lăcătuși.
Ibidem, dos. 3989/1907.
22. 1907 *iun.* — Greva muncitorilor zugravi.
Ibidem, dos. 5179/1907.
23. 1907 *iul.* — Greva calfelor de măcelari.
Ibidem, dos. 5117/1907.
24. 1908 *mart.* — Greva muncitorilor zidari și betonieri, angajați la firma „Grünwald”.
Ibidem, dos. 2700/1908.
25. 1908 *mai.* — Greva muncitorilor pantofari.
Ibidem, dos. 3373/1908.
26. 1908 *sept.* — Greva muncitorilor timplari și tapițeri angajați la firma Mestitz.
Ibidem, dos. 6522/1908.
27. 1909 *iul.* — Greva muncitorilor tinichigii.
Ibidem, dos. 5943/1909.
28. 1910 *apr.* — Greva muncitorilor croitori de haine bărbătești.
Ibidem, dos. 2920/1910.
29. 1910 *iun.* — Greva muncitorilor tipografi.
Ibidem, dos. 2920/1910.
30. 1910 *sept.* — Greva muncitorilor de haine femeiești.
Ibidem, dos. 2920/1910.
31. 1911 *iun.-iul.* — Greva muncitorilor timplari.
Ibidem, dos. 5215/1911 și 5501/1911.
32. 1912 *apr.* — Greva muncitorilor croitori.
Ibidem, dos. 3113/1912.
33. 1913 *apr.* — Greva muncitorilor brutari.
Ibidem, dos. 3843/1913¹²⁾.

¹²⁾ De asemenea, există un număr însemnat de documente referitoare la mișcări pentru ridicarea salariilor, fără a se ajunge la grevă.

DOCUMENTE PRIVITOARE LA RĂSCOALA PATENTARILOR DIN PLOIEȘTI

CONST. BONCU
MIHAI APOSTOL

Anul următor Unirii Țărilor Române, contrar așteptărilor, a fost bogat în răzmerițe. Tulburările țărănești de la sfârșitul anului 1860 ca și răscoalele patentarilor din Craiova și Ploiești sînt în acest sens mărturii grăitoare.

Toate aceste frămîntări își au originea în adîncile nemulțumiri create prin legi ca cea a patentelor. Patentarii meșteșugari și neguțatori, nemulțumiți de noile impuneri ce le reveneau prin legea votată la 7 septembrie 1860 în Adunare, s-au răscolit în luna noiembrie a aceluiași an, mai întîi în Craiova și apoi în Ploiești. Cauzele acestor frămîntări au fost analizate pe larg¹⁾, iar în ce privește mișcarea patentarilor craioveni ea a fost studiată mai în amănunțime pe baza documentelor de arhivă²⁾. În schimb răscoala patentarilor ploieșteni este doar amintită fugitiv de unii cercetători³⁾, iar de alții trecută în revistă pe baza periodicelor timpului și a altor arhive decît cele locale⁴⁾, care permit strecurarea unor nume cronate ca Mihail Kogălniceanu, în loc de Mihail Const. Gogălniceanu cum e în realitate, și nevoia de a menționa că „nu trebuie confundat cu bărbatul politic“⁵⁾.

De aceea considerăm necesară redarea documentelor inedite din arhivele locale, pe care le însoțim de o listă statistică de patentarii ploieșteni existenți la ultimul recensămînt (1854), dinaintea răscoalei din 1860, cum și de documentele ce atestă ecoul ce l-a lăsat răscoala în rîndul ploieștenilor ca un îndemn perpetuu la răscoală.

¹⁾ Dan Berindei, *Frămîntările orășenești din noiembrie 1860 în Țara Românească*, în „Studii și articole de istorie“, 1, Buc. 1956, p. 265–313.

²⁾ *Meșteșugari și neguțatori din trecutul Craiovei*, Buc., 1957, p. 40–42 și 305–318; M. Theodorian-Carada, *Răscoale în Craiova*, în „Arhivele Olteniei“, an. IV, nr. 18–19/1925, p. 125–128; Ion Donat, *O mișcare revoluționară la Craiova*, în 1860, în „Arhivele Olteniei“, an. XI, nr. 59–60/1932, p. 110.

³⁾ M. Sevastos, *Monografia orașului Ploiești*, Buc., f.a., p. 47–48; Victor Slăvescu, *Correspondența dintre Petre Mărogheni — D. A. Sturdza*, (extras din „Rev. ist.“), Buc., 1943, p. 17.

⁴⁾ Dan Berindei, *op. cit.*

⁵⁾ *Ibidem*, p. 309.

ANEXĂ

1.

Listă statistică de patentarii ploieșteni existenți la recensământul din 1854⁶⁾

Arendași și îngrijitori 49	Brutari 14
Bogasieri 49	Tutungii 14
Lipșcani 12	Tabaccii 3
Brașoveni 23	Matrapazi 128
Băcani 44	Povarnagii 33
Sureccii 26	Birjari și chirvangii 18
Mămulari 7	Hangii 3
Zarafi 2	Geambași 5
Cafegii 6	Măcelari 11
Cofetari 9	Cavafi 12
Cîrciumari și rachieri 249	Tivilichieri 2
Pescari 32	Marchitani 4
Luminărari 10	Croitari cu haine gata 1
Precupeți 123	Căruțași 16

Constituiți în corporații

Cojocari 343	Plăpumari 13
Argintari 5	Căldărari 42
Giuvaergii 4	Țimplari 29
Ceasornicari 6	Simigii 31
Calpaccii 17	Săpunari 13
Abagii 89	Cizmari 138
Treistari 7	Curelari 40
Tabaci 55	Cuțitari 30
Zugravi 10	Pietrari 2
Croitari 163	Tufecii 5
Bărbieri 21	Zidari 41
Dulgheri 160	Legători de cărți 2
Rotari 42	Pantofari 10
Dogari 30	Opincari 26
Bragagii 9	Cărămidari 14
Boiangii 16	Bucătari 3
Tinichigii 8	Fierari 55
Sticlari 3	Lăutari 49
Ceaprazari 1	

2.

Notă oficială

nr. 10175
1860 noiembrie 7

Prefectului de Prahova

Ia măsurile cele mai energice, adună în oraș mai mulți dorobanți din districtul Prahova căci răspunzi de orice tulburare ar amenința publicul.

G. Costaforu⁷⁾

⁶⁾ Arh. St. Ploiești, Pref. jud. Prahova, inv. 153/1854.

⁷⁾ Ibidem, inv. 33/1860.

3.

nr. 17495
1860 noembrie 8

D. Ministru din Năuntru

Atît în județ cît și în oraș pace și liniște. O mică neînțelegere la Municipipalitate care n-a avut nici o urmare tulburătoare. Chestia se atinge de clasificăția patentabililor.

Răspunz[i] de liniștea publică. Dacă este altceva de afară vă rog explicați mai bine înțelesul depeșii dv. de ieri.

S. Voinescu ⁸⁾.

4.

nr. 10182/2306
1860 noembrie 8

Confidențială d-lui Prefect de Prahova

Ploiești

La Craiova s-au urmat oarecare neorînduiele luînd de pretext înscrierea patentelor în virtutea legii celei noi. Guvernul forte în conștiința datoriiilor sale a restabilit ordinea prin forță. Acesta este sensul depeșii mele. D-ta răspunzi de ordinea publică. Concentrează jandarmeria necesară și cu energia autorității ce ai fă-i pe toți să înțeleagă că oricine se împotrivește unei legi votate de Camera Națională este un rebel și se va pedepsi cu severitate.

Ministru G. Costaforu ⁹⁾.

5.

nr. 2384
1860 noembrie 9

D-lui Prefect de Prahova

Pregătiți furajul pentru 60 cai căci s-au dat ordine ca două plutoane din Buzău să treacă la Ploiești.

Ministru G. Costaforu ¹⁰⁾.

6.

nr. 181
1860 noembrie 10

D-nul Prefect de Prahova

Ploiești

Din ordin superior o comandă din acest escadron tare de 58 oameni și 58 cai este a intra mîine în orașul Ploiești și a staționa acolo pînă la al doilea ordin. Binevoîți de trimiteți îndată astă noapte doi jandarmi la Inotești înaintea comenzii spre a cartirui și a îndrepta acolo în poposirea sa cum și a le arăta pasagiurile apelor. Luați asemenea dispoziții și pentru cartiruirea și îndestularea ei în oraș.

Nr. 463
1860 noembrie 9

P. Comand. Esc. 2
Locotenent Filitis ¹¹⁾.

⁸⁾ Ibidem.

⁹⁾ Ibidem.

¹⁰⁾ Ibidem.

¹¹⁾ Ibidem.

7.

nr. 17819
1860 noembrie 13

Domnului Ministru din Năuntru

O adunare numeroasă de popor a fost la Municipalitate sub pretextul patențarilor de unde s-a risipit în bună ordine. În urma acesteia o propagandă tulburătoare îndemnată de cițiva inși a venit la casele a doi neguțători Marinache Mehedințeanu și Ioan Gavrilescu pe care le-a devastat. La Gavrilescu s-a[u] rănit cițiva inși, la Mehedințeanu am pus armata în observație evitind orice risc. Tulburarea urmează încă, oștire avînd puțină, trimiteți ranforturi.

S. Voinescu ¹²⁾.

8.

nr. 13141/2538
1860 noembrie 13

D. Pref. de Prahova

Ploiești

Poartă-te cu toată cumpăneala dar cu energie. Dacă nu te simți în putere, concentrează-te. Pînă miine îți vine armată din Buzău și din București.

G. Costaforu ¹³⁾.

9.

nr. 17820
1860 noembrie 13

Domnului Ministru din Năuntru

Caracteru[l] tulburări[i] stă în a dărîma cîteva case de neguțători. Au trecut la a treia casă a lui Tudor Fudulu. Eu m-am concentrat cu oștirea, mîrginindu-mă a ataca numai la caz cînd ar veni la Adminis. sau la altă casă publică. Aștept concentrarea dorobanților din minut în minut.

S. Voinescu ¹⁴⁾.

10.

nr. 10343/2543
1860 noembrie 13

D-lui Prefect de Prahova

Ploiești

Îmi spui că devastările se urmează. Nu ai vreun mijloc ca să le oprești? Ciți soldați ai în total cu dorobanți cu toți? N-ar fi bine să risipești pe tulburători cu o parte din oștire? Răspunde-mi.

G. Costaforu ¹⁵⁾.

¹²⁾ Ibidem.

¹³⁾ Ibidem.

¹⁴⁾ Ibidem.

¹⁵⁾ Ibidem.

11.

nr. 17822
1860 noembrie 13

D-lui Ministru Interior

București

Tulburarea liniștită. Lumea s-a răspândit după ce a devastat și casa starosti nemțești. S-a[u] orînduit patrula în oraș. Jandarmii s-au adunat 60 disponibili. Pînă mîine putem dispoza de 120 jandarmi. Un omorît de popor, cinci beți inecați în spirt. Răniți aproximativ 20 ; niciunul greu ¹⁶⁾.

12.

nr. 10344/2546
1860 noembrie 13

Prefectului de Prahova

Ploiești

Cum mai mergeți ? Protejază biroul și liniile telegrafice atît spre București cît și spre Buzău.

Ministru G. Costaforu ¹⁷⁾.

13.

D. Ministru din Năuntru

nr. 17823
1860 noembrie 13

Liniștea în oraș continuă, am revizuit însumi toate casele atacate în număr de 9 din care cea mai mare pagubă s-a făcut la casa lui Marin Mehedințeanu. Mulți din agitatori sînt cunoscuți și-[i] vom aduna mîine.

S. Voinescu ¹⁸⁾.

14.

nr. 10347/2549
1860 noembrie 13

Prefectului de Prahova

Ploiești

Fă dar cum vei ști mai bine. De aici de la Buzău se pornesc [sic] pe dată *optinea*.

G. Costaforu ¹⁹⁾.

15.

nr. 10364/2573
1860 noembrie 13

D. Prefect de Prahova

Acum escadronul de la Buzău și compania din București sînt pe drum și la noapte ajung. Vei aresta chiar în noaptea aceasta pe toți aceia care i-ați însemnat azi ca promotori... de Ioniță Popescu, Ilie Măcelaru, etc. Bagă-i în temniță și pe

¹⁶⁾ Ibidem.

¹⁷⁾ Ibidem.

¹⁸⁾ Ibidem.

¹⁹⁾ Ibidem.

loc procurorul să procedeze la interogatoriu. Ia toate măsurile astă seară ca să se proteje[ze] orașul în contra vreunui incendiu. Asemenea priveghează pe la toate fabricile să nu puie foc. Fă să circule patrulele. Mîine vei avea destulă oștire. Vei respinge îndată orice atrupament după care vei face legiuitele avertismente. Energie multă și prudență. Mîine chiar vei constata prin anchetă pagubele ce s-au adus cu deșastațiile. Cercetați pe loc și descoperiți pe culpabili precum și mina secretă care-i conduce. De mai ai ceva scrie-mi astă seară.

G. Costaforu
B. Boierescu ²⁰⁾.

16.

nr. 17825
1860 noembrie 14

Domnului Ministru din Năuntru

Compania a sosit. Escadronul pină acum nu. Liniștea este restabilită. Astă noapte am arestat peste 40 indivizi și arestez necontentit. Le iau tacriruri împreună cu procurorul. Pină acum s-au descoperit numai tulburători iar nu și ațîțători.

S. Voinescu ²¹⁾

17.

nr. 2595
1860 noembrie 14

Prefectului de Prahova

Ploiești

Bine ai lucrat și am arătat Măriei Sale mulțumirea. Acum dar ai putere destulă și dacă nu-mi descoperi pe conducători care sînt, atunci îmi dai dovadă de slăbiciune și nepricepere. Pune-ți toate puterile să descoperi mina dibace care a organizat movimentul.

G. Costaforu ²²⁾

18.

nr. 10400/2601
1860 noembrie 14

D-lui Prefect de Prahova

Eu răspunz la d-ta. Deci ai să-mi dai o grea socoteală dacă se va întîmpla ceva pe care să n-o preîntîmpini sau să o reprimi îndată. Toate mijloacele ți le-am dat. Poți să dispui și de suma necesară pentru fonduri secrete. Nu lăsa să se ivească răul, ci comprimă-l de la început. Moderație și cumpănie, dar energie neadormită. La asemenea ocaziuni se va cunoaște credința ce ai jurat guvernului. Ca român ești dator a te sacrifica cînd Patria și adevărata libertate este expusă Tramei infernale ce-i tind inamicii ei. Nici o cauzare dar. Observă bine pe polițai și pe subprefecți dacă ai îndoială despre credința sau energia cuiva. Raportează îndată, observă încă în secret pe toți funcționarii districtului. Raportează ide toate cu fidelitate.

Ministru G. Costaforu ²³⁾.

²⁰⁾ Ibidem.

²¹⁾ Ibidem.

²²⁾ Ibidem.

²³⁾ Ibidem.

19.

nr. 10404'2647
1860 *noembrie* 14

D-lui S. Voinescu
Prefect de Prahova — Ploiești

Se trimite astăzi seară o comisie de anchetă pe d. Scarlat Emanoil membru Curții Civile și Bălăceanu de la Ministerul din Năuntru. Comisia cu ordin a se înțelege cu d-ta în toate lucrările. Îi veți da tot ajutorul spre a forma o bună anchetă.

P. Boerescu ²⁴⁾.

20.

Comisia instituită de Guvern pentru cercetarea evenimentului de la 13 *noembrie*.
nr. 5 anul 1860 *noembrie* 19
Oraș Ploiești

Domnule Prefect

Din cercetările urmate de subsemnații pentru dovedirea autorilor și complicilor ce au luat parte la tulburările de la 13 *coerent*, venindu-se mai multe declarații în contra unui Ioniță Popescu că ar fi luat parte activă la această neorînduială, avem onoarea a vă invita, d-le Prefect, a face dispoziții ca în 36 ore cel mult să se aducă numitul Popescu spre a se lua în cercetare.

Tot deodată veți bine voi a ne da informații cit s-ar putea mai explicite asupra puncturilor ce se enumeră :

1. Ce a dat naștere evenimentului de la 13 *noembrie* *coerent* și prin ce faze a trecut pînă la a lui încetare.

2. Ce anume indivizi s-au descoperit și se cunosc de Prefectură și autoritățile dependente că a[u] luat parte la spusa tulburare și cu ce categorie.

Subsemnații au onoarea a vă invita asemenea să binevoiți a face să ni se dea concursul cuvenit din partea autorităților competente locale, căci Comisia instituită de Guvern pentru descoperirea delicvenților mai adesea se vede silită a-și amîna lucrările sale, lipsindu-i funcționarii polițienesti trebuincioși întru aceasta. Primiți d-le Prefect asigurarea deosebitei noastre considerații.

Comisari
(ss) Indescifrabil ²⁵⁾.

21.

Comisia instituita de Guvern
pentru cercetarea evenimentului de la 13 *noembrie* *coerent*
Nr. 10 anul 1860 *noembrie* 21
Orașul Ploiești

Domnule Prefect

Informîndu-ne că înaintea evenimentului de la 13 *coerent* s-ar fi lipit în oraș placarde prin care se invita[u] cetățeni[i] a nu se supune la măsurile luate de Guvern pentru regularea patentelor și după perchezițiile făcute de Comisie, găsindu-se una din aceste placarde s-a și conflat de noi d-lui Prefect al Poliției locale ca să facă cercetările necesare pentru dovedirea autorilor ei...

(ss) indescifrabil ²⁶⁾.

²⁴⁾ Ibidem.

²⁵⁾ Ibidem.

²⁶⁾ Ibidem.

22.

nr. 18362
1860 noembrie 22

D. D. Membri Comisiei
instituită pentru cercetarea evenimentului
de la 13 noembrie.

Evenimentului de la 13 corent s-au dat naștere clasificarea patentarilor după noul proiect de lege. Însă nemulțumirea cea mai mare a patentabililor au (sic) provenit din exagerata informație ce au luat de pe la unii din particulari. Aceasta s-a manifestat mai lămurit chiar în ziua de 13 la adunarea de la Municipipalitate, pe care informații deși subsemnatul m-am silit cu toate stăruințele a le dezminți, dar n-a fost cu puțință a împăca spiritele pentru cuvintul că se adunase foarte multă lume și în majoritatea oameni de condiție foarte de rind și pe care nu-i atingea cazul pentru care se adunase.

Cît pentru fazele prin care au (sic) trecut acest eveniment mai de înainte vă puteți informa d-lor comisari din anexatul pe lingă aceasta dosar al Municipipalității al întregii aceștii operații cu adăogire că municipalitatea nu numai că nu au comunicat prefecturii rezultatul adunării ce au ținut la 3 = ale corenteii dar nici chiar în procesul verbal încheiat în acea zi nu se prevede interpelația zgomotoasă făcută de Nicolae Giorgiu fostul comisar care urma să tragă atenția d-lor membri și prin subsemnatul să facă a se lua măsurile cuvenite spre a nu se lăsa să se adune decît nominal cei interesați de chestie, iar nu prin afișe citite pe la biserică.

Iar cît pentru ceea ce atinge fazele prin care au (sic) trecut evenimentul în ziua de 13 țindu-se seantă la Municipipalitate și văzînd subsemnatul că această seantă devenea din ce în ce mai zgomotoasă am ridicat-o îndemînd pe fiecare a se duce pe la casele lor. În urma aceștii o ceată de oameni s-au dus la Ion Gavrilescu să-i dărîme casa sub cuvînt ziceau că ar fi subscris într-un jurnal prin care se lega la patente grele. Subsemnatul avînd mai dinainte trimis pe prefectul poliției orașului prin piață ca să răspîndească poporu cu cuvinte blajine, acesta neputînd reuși din cauza celor însemnați în alăturata listă cu litera A.

Și văzînd că încep a sparge geamurile casei au (sic) alergat îndată la cazarmă unde au (sic) dat alarmă. Puterea armată au (sic) alergat îndată acolo în număr de 70 oameni sub arme. Iar eu m-am dus mai întîi la localul prefecturii unde am luat măsuri de rezistență la caz de o năvăli poporu acolo și unde mai de înainte se îndoiesc posturile. Și apoi însoțit de secretarul prefecturii am alergat la locul conflictului unde am găsit casa d-lui Gavrilescu devastată, lumea agitată și puse în grupe, oștirea înșiruită înaintea casei. Începînd atît eu cît și secretarul a-i îndemna pe oameni să se ducă în liniște pe la casele lor cițiva dintrînșii mai înverșunați dintre care vreo doi rănîți arătîndu-mi rănile lor au început a năvăli asupra-ne cercînd să se urce în trăsură și zicînd atît ei cît și ceilalți din grupe că nu se răspîdesc pînă nu vor vedea oștirea intrată în cazarmă.

Văzînd înverșunarea lor, văzînd că din ce în ce grupele se măresc astfel încît în total se putea evalua la cifra de 2.000 oameni, văzînd că nu pociu dispune de un număr mai mare de 70 ostași lăncieri și dorobanți, căci cu ceilalți dorobanți ciți adunaseră pînă la acea oră îndoiesem posturile temniții și a casii Prefecturii, văzînd în fine că dacă a-și fi riscat să cer a răspîndi gloatele rezultatul nu ar fi fost altul decît o măcelărire de oameni și o nesiguranță de succes m-am văzut silit a angaja din nou pe înverșunați a se retrage pe la casele lor căci eu retrag oștirea în cazarmă. Printr-un tipăt unanim mi-a[u] răspuns toți că se retrag de va pleca oștirea. Concentrîndu-i în cazarmă iar pe prefectul orașului și pe toți ampoliații polițienești i-am însărcinat a se preumba printre dinșii și a-i liniști. Toate aceste măsuri însă n-au putut a potoli înverșunarea lor. Ci de acolo au alergat la casa d. Marin Mehedinteanu, unde concentrîndu-se încă peste 4.000 oameni devastatori și privitori și găsînd în pivniță mai la 30 buți cu spirt

devastarea aci a fost foarte înverșunată căci nu au lăsat decît zidurile în picere operînd aici pînă seara. În acest interval pe deoparte bande din această numeroasă trupă s-a[u] răspîndit pe rînd pe la casele d-lor :

Matache Costescu, prezidentul Munic.
Tudor Stoian
Pavel Predescu
Starosteale K. K. (Chesáro-Crăiasca Agenție)
Ghiță Alexiu
H. Alexe Manea
Bogdan Petrescu

care bande unindu-se cu alți eșiți de prin mahalale a[u] devastat toate casele-celor de mai sus care mai mult care mai puțin.

Pe la orele 6 seara informîndu-mă că devastația încă urmează la Marin Mehedințeanu și în mică parte la starostea K. K. și văzînd că dorobanții concentrau din minut în minut pe deoparte prin înțelegere cu d. căpitan de lăncieri am pornit pe comandirul jandarmilor cu toți oamenii lui și i-a risipit pe acei furioși rămînînd orașul în desăvîrșită liniște, iar pe de alta s-au pornit detașamente de lăncieri prin tot orașul cu instrucții de a risipi orice grupe și de a aresta pe împotrivițori.

Astfel arestările s-au început încă de la 9 ore iar la 12 noaptea eu dimpreună cu d. procuror Trib. local am procedat în luarea de taciruri. Din acel minut nici un semn de tulburare nu s-a mai ivit în oraș.

S. Voinescu ²⁷⁾.

A.

Gheorghe Nicolae croitoru (fugit)
Tudor Ion cizmaru
Ion Iorga precupețu

B. (participanți)

Vasile Ion Maria Văduva, cîrnățaru
Costache Anastasiu Aguridă
Mihalache Pieptea Roșescu
Ghiță Stan, plăpomaru
Mihalache Fronescu, cîrciumaru
Istrate Vasile, cizmaru
Grigore Ion, dulgheru
Licsăndru Niță
Grigore Georgescu
Tudor Ion, cizmaru — rănit
Ghiță Mitu Purcaru
Ivan Vasile Sirbu
Nicolae Ilie
Radu Dumitru, cizmar
Vasile Neagu
Eftimie Ilie, cuțitaru
Costache Nicolae
Ghiță Dinu Jianu
Ioniță Pirvu
Ion Iorga
Gheorghe Nicolae Mărunțelu

²⁷⁾ Ibidem.

Răniți

Alexandru Nițu, simigiu
Grigore Ion, dulgheru
Tudor Ion, cizmaru
Nicolae Gg., zidaru
Stamate Stănescu
Costache Anastasiu Aguridă

Agitatori

Ioniță Popescu, fugit
George Nicolae, croitoru — idem
Nicolae Georgiu, fostul cofetar
Ioniță Rizea
Nicolae Rudeanu — dat pă garanție
Dincă Calotă Schiopu
Grigore Colfescu
Ghiță H. Anton
Mihail Const. Gogilniceanu, cofetar
Panait Abagiu
Costache Berechet, cîrciumaru

23.

nr. 19143
1865 8-vrie 18

Confidențial
D-lui Ministru de Interne

Ieri dimineață s-a găsit o placardă lipită la o cafenea prin care se îndemna orășenii la răscoală; și alte două placarde aruncate în piață asemenea provocatoare la răscoală contra primarului și consilierilor comunii Ploiești. După măsurile luate dovedindu-se autorii lor s-a și dat în mîinile primului procuror și judecătorului de instrucțiune detaieri cu poșta.

Negulescu ²⁵⁾.

24.

nr. 19144
1865 8-vrie 18

D-lui Ministru de Interne

În împrejurarea ce v-am anunțat prin telegrama nr. 19143 am onoare a vă raporta următoarele detalii:

Ieri de dimineață la 17 ale corentei s-a găsit la o cafenea în piața legumelor din Ploiești o placardă lipită și după care vă alătur copia însemnată cu nr. 1. S-a mai găsit asemenea aruncate tot la aceeași cafenea încă două placarde după care vă trimit copiile cu nr. 2 și nr. 3.

Subsemnatul pe dată ce am luat cunoștința despre aceasta exersind cea mai scrupuloasă cercetare am descoperit că scrierea din acele placarde semăna cu petițiunea unui Ghiță Hristea Sepcaru ce o dăduse în anul precedent la Comisarul polițienesc al desp. II; și împreună cu d-lor Primul Procuror și Judecătorul de Instrucție de aci chemînd pe acest individ și luîndu-l în cercetare

²⁵⁾ Arh. St. Ploiești, Prefectura Prahova, dos. 78/1865.

după ce mai întâi tăgăduia, apoi a mărturisit că placardele sunt scrise de dînsul după povăța și îndemnul ce i-a făcut Costache Dumitru, cofetaru și Alecu Slavcescu coșocarul. Luindu-se și acești doi din urmă în cercetare deși tăgăduiesc că nu l-a[u] îndemnat ei la această, dară după alte indice că atît la 16 spre 17 seară a[u] fost cîte trei împreună la prăvălia de cofetărie a lui Costache unde s-a[u] și scris placardele cît și ieri de dimineață au fost tot cîte trei la o altă prăvălie, se constată că cîte trei sînt autorii lor. Acești trei indivizi sînt arestați și procurorul cu judecătorul de instrucțiune urmează cercetările spre a dovedi dacă nu sînt în complicitate și cu alții.

Liniștea publică nu s-a tulburat nici decum și subsemnatul am luat toate dispozițiunile ca buna ordine să fie menținută.

Negulescu ²⁹⁾.

Nr. 1

Domnilor,

Vă anunț ceva :

Vă aduceți aminte de revolta ce s-a făcut ; are să se facă mai mare fiindcă ne-a venit la cap prea multe și nouă și țaranului și tocmai eu vă spui fiindcă și țaranii are să vie cu duiumu și v-ași înșira mai multe dar nu pociu sta că mă duc și la București ca să anunț și acolo. Nu v-am scris radical că poate nu înțelegeți.

Nr. 2

Domnilor,

Vă anunț și pentru Hagi Ivanciu.

Anteriu l o să-l facem masale, să dăm foc casei d-lui și șalvarii o să-i legăm de gît cu ei și să-l purtăm pînă piață legat cu ei, ețetera, fiindcă este miță blindă zgîrie rău, numai pentru d-lui și-a făcut suma și ceilalți.

Nr. 3

Domnilor,

Să vă anunț ceva :

Este citva timp de cînd stau în suferință, adică de la revolta ce s-a făcut mai înainte cu spargerea la domnii municipalității, dar trebuie să știți că acumă are să se facă mai deosebită ceva în contra D. Marinescu care umblă ca o pisică și Hagi Ivanciu că-l imitează și Baldovin asemenea, Ghiță Alexiu, ețetera, sîntem preparați mai mulți orășani, deosebit că stările o să se ruineze dar și pã ei o să-i jupuim de vii căci șade în cancelarie fără treabă și născocesc cîte ceva. Nu-i destul că am ajuns de ne împrumutăm de la unul pînă la altul ca să fim cinstiți căci comerțul a încetat, apoi nici bietul țaran n-are libertate a aduce și el ceva la țîrg, căci la barieră trebuie să-i ia și pielea. Domnilor mai gîndiți-vă, vă dau respect 6 zile, mă iertați căci nu v-am scris mai radical căci vroi să înțeleagă toți.

Cine va ascunde această hîrtie sau le (sic) va rupe va fi urmărit de noi.

²⁹⁾ Ibidem.

O STATISTICĂ A INDUSTRIEI PRAHOVENE DIN 1858

A. MIHAI

Statistica a apărut ca o știință necesară statului modern, în secolul al XVIII-lea, ocupându-se la început doar de o descriere a acestuia în termeni verbali. Preocuparea de a exprima cantitativ datele relative la populație, industrie, economie etc. s-a ivit mult mai târziu cînd dezvoltării acestei științe i s-au deschis noi perspective.

Influența statisticii ruse¹⁾ ca și Unirea Țărilor Romîne într-un stat modern au făcut simțită nevoia de a se înființa la 28 aprilie 1859 un „Oficiu statistic central“ în țara noastră care „a început lucrările pregătitoare pentru o statistică generală“²⁾, iar la 31 iulie al aceluiași an a inițiat un concurs pentru ocuparea posturilor create atît la Oficiul central cit și la districte.

Nu este însă mai puțin adevărat că dacă înecetățenirea statisticii la noi s-a făcut pe cale oficială abia în anul 1859, administrația s-a folosit de această știință și mai înainte fără a crea o anume instituție care să aibă această preocupare. Faptul acesta nu scade însă cu nimic valoarea statisticilor întocmite înainte de a exista un for care să dirijeze această muncă.

Un asemenea document statistic, interesant pentru începuturile industriei romînești, este acela întocmit în 1858 de către Administrația districtului Prahova referitor la „numărul fabricilor aflate în cuprinsul districtului și diferite explicații relative la dinsele“³⁾. Comparîndu-l pe acesta cu un altul întocmit în 1832, doar pentru orașul Ploiești⁴⁾, se poate urmări ritmul de dezvoltare al orașului și receptivitatea sa la introducerea unor ramuri noi ale industriei. De fapt această dezvoltare a industriei, întezărită în documentele statistice ale epocii, era determinată de avantajele materiale pe care le acordau legile țării.

Parcurgînd astfel articolele Regulamentului Organic vom da peste unul care arată : „Stăpinirea va ocroti așezarea fabricilor și a manufacturilor, trăgînd din străinătate, prin făgăduințe folositoare, pe meșteri și lucrători, ce vor voi să se așeze aici în țară și dînd atît acestora, cit și celor ce vor

1) Manea Mănescu, *Cu privire la influența statisticii ruse asupra dezvoltării statisticii din Principatele Romîne în secolele XVIII și XIX*, în „Revista Arhivelor“, nr. 2/1958, p. 9—31.

2) Arh. St. Ploiești, Administrația districtului Prahova, dos. 13/1859.

3) Arh. St. Ploiești, Administrația districtului Prahova, dos. 4/1858.

4) Arh. St. Ploiești, Administrația districtului Prahova, dos. 11/1832.

În afara acestor două rafinării primitive, documentul menționează existența a două fabrici de ulei de nucă, a unei fabrici de potasă, a unei tăbăcării, a opt pive și a nouă fabrici de spirt, în afara morilor ce nu sînt trecute în acest tabel. Documentul enumeră printre altele locul unde este situată întreprinderea, numele proprietarului, ce mărfuri fabrică, cu ce preț se vînd și la unele și capacitatea de producție. Înregistrînd astfel situația industriei districtului Prahova la un moment dat, documentul respectiv ne dă o oglindă fidelă a încopurilor industriei noastre și totodată ne oferă posibilitatea unor studii istorico-comparative pentru care fapt socotim util a-l reda în anexă, nu însă înainte de a aminti, ca o curiozitate, concurența pe piață între uleiul de nucă (folosit la iluminat) și petrolul lampant care deși se vindea la prețul înjumătățit față de primul, încă nu avea căutare în masa populației.

Lista de numărul fabricilor aflate în cuprinsul

Nr.	Numirea fabricii	Unde se afla situată	Numele proprietarului
1	<i>Or. Ploești</i> De gaz	În marginea orașului	Eduard Madegh
2	Asemenea	Între grile, mah. sf. Dimitrie	Marin Mehedințeanu
3	De ulei de nucă	În mah. Sf. Vineri	Nedu Vasiliu
4	Asemenea	sf. Ioan	Petre Nenu
	<i>Plasa Cîmpului</i> Piva	S. Moara Domnească	C. Cantacuzino
6	Asemenea	Satu Buda	Baronasa Kukman
7	Asemenea	Antofiloala	Constantin Ștefănescu
8	Asemenea	Moara Zozii	Elena Bacanca
9	Piva	Bercenii Cătunului	Costache Crețulescu
10	Asemenea	Corlățești	i d e m
11	Asemenea	Bătești	Schlu Țigănești
12	<i>Plasa Tîrșorului</i> Plva de aba	Popești	Doctor Arsache
13	Tăbăcării	Popești	i d e m
14	De spirt	Bereasca	Sachelarie și Ioan Ellade
15	<i>Plasa Filipești</i> De spirt	Călinești	Marița Cantacuzino născută Mavru
16	i d e m	Țirgu Filipești	Frații Costache și Ioan Filipescu
17	<i>Plasa Prahova</i> De potasă	În muntele Rîșnova	Logofăt Ioan Al. Filipescu
18	<i>Plasa Podgorii</i> De spirt	Sat Scăeni	Hr. Dimitriadis
19	i d e m	Mălăești	Filon Dimitriadis
20	i d e m	Rachleri	Panait Hristu
21	De spirt	Plavia	Avram Israelitu
22	i d e m	Bucov	Isir Hirde
23	i d e m	Bucov	Panait Filitis

P R A H O V A

districteului și diferite explicații relative la dinsele.

Cu ce autorizație este deschisă	Ce anume mărfuri fabricează	Cu ce preț se vînd fiecare în parte chiar acolo	Diverse observații
—	gaz	lei 2, par. 25 ocaua pînă la 2 sfași	În termen de un an poate lucra de la 15 pînă la 18 mii oca.
—	asemenea	de la 2 lei și pînă la 2 sfași	În termen de un an poate lucra pînă la 36 mii oca.
—	ulei de nucă	de la 4 lei, par. 10 pînă la lei 4, par. 20 ocaua.	În termen de un an poate lucra pînă la șase mii oca.
—	asemenea	asemenea	De la 6 pînă la 8 mii oca.
cu drept de proprietar, fără altă autorizație.	dimie de lînă țesută în războaie la țara și abale.	de lei 2 pînă la lei 3 cotu	—
i d e m	i d e m	i d e m	—
i d e m	i d e m	i d e m	—
i d e m	i d e m	i d e m	—
i d e m	i d e m	i d e m	—
i d e m	i d e m	i d e m	—
i d e m	i d e m	i d e m	—
de sineși	dimii de aba	o jumătate de sfaș	—
i d e m	tabac din tutun	cu 16 lei ocaua	—
i d e m	spirt de bucate și mălăl	pe prețul ce circula.	—
cu autorizația proprietar	spirt de bucate	de la lei 12 pînă la 14 lei vadra, după cum se întîmplă.	Această mașină se posedă de Martea H. Hristu pînă la expirarea contractului ce are cu proprietarul moșii Călinești.
i d e m	i d e m	i d e m	Idem de Apostol Siru arendașul.
ca proprie	cenușă pentru sticlărie	pînă acum nu s-a vîndut, fabricînd-o ca s-o exporteze peste graniță.	—
autorizație	spirt de bucate	cu 14 lei vadra	De la 6 kile bucate scoate în 24 ore 72 vedre spirt.
i d e m	i d e m	i d e m	—
i d e m	i d e m	i d e m	—
i d e m	i d e m	i d e m	—
i d e m	i d e m	i d e m	—
i d e m	i d e m	i d e m	—

FIGURI DE DASCALI REVOLUȚIONARI LA ANUL 1848

GH. PĂRNUȚA

Avântul revoluționar al anului 1848 și lupta maselor populare împotriva exploatării și asupririi, pentru desființarea privilegiilor feudale, a cuprins și pe slujitorii școlii — învățătorii și profesorii.

Trăind în mijlocul maselor țărănești, dascălii satelor au cunoscut mizeria în care se zbătea țărănimea și o parte din ei au fost în primele rinduri ale luptei împotriva asupritorilor poporului, pentru eliberarea țărânului de clacă și exploatare, pentru libertate și o viață mai bună. Participarea dascălimii la lupta revoluționară a poporului a constituit o veche și nobilă tradiție. O strălucită manifestare a acestei tradiții a avut loc în timpul revoluției de la 1848, care a cuprins o mare parte dintre învățători și profesori.

Din numeroasele lucrări referitoare la anul 1848, puține s-au ocupat de participarea învățătorilor și profesorilor la revoluție. P. Constantinescu-Iași în lucrarea : *Intelectualii și revoluția de la 1848 în Principatele Române* (București, 1948) ne prezintă câteva nume de dascăli care s-au înrolat în această mișcare, iar I. Popescu-Cilieni în : *Participarea unor profesori olteni la revoluția din 1848* ne dă referințe cu privire la dascălii din această parte a țării.

Un studiu mai amănunțit cu titlul : *Aaron Florian ca participant la revoluția din 1848 în Țara Românească* ne prezintă M. Regleanu în „Revista Arhivelor” (1958, nr. 2, p. 32—50).

În articolul de față ne propunem a prezenta câteva figuri de dascăli, mai puțin cunoscuți în literatura noastră, care s-au înrolat și activat în mișcarea anului 1848.

În revoluția de la anul 1848 școala, alături de celelalte instituții care apar în prima jumătate a secolului al XIX-lea, reprezintă un element de progres. În jurul ei se formează și se dezvoltă manifestări de gândire progresistă.

Reîntorși de la studii din străinătate, tinerii români aduc cu ei idei revoluționare și încep o intensă activitate desfășurată mai ales în asociații culturale.

„Societatea literară”, inițiată de Dinicu Golescu și Eliade Rădulescu, prezintă un mijloc important de răspîndire a ideilor progresiste.

Organizația „Frăția“, care se întinsese în toată țara, cuprindea între membrii ei și pe profesori și învățători, precum și funcționari, negustori, meseriași și țărani. La izbucnirea revoluției rolul acestor membri, care lucrau ilegal, a fost covârșitor¹⁾.

Pe măsură ce se dezvoltă școlile și crește numărul cadrelor didactice, tot mai mulți învățători trec de partea maselor populare, devenind sprijinitori ai luptei pentru revendicări democratice. O preocupare specială a conducătorilor revoluției a fost de a atrage cadrele didactice de partea luptei poporului²⁾.

Pregătiți în școlile normale înființate în reședințele județelor, încă din anul 1838, candidații de învățători cunoșteau ideile noi, revoluționare, de la profesorii lor pregătiți și ei în școala de la Sf. Sava.

Încalziți de mișcările anului 1848, ei au luptat pentru cauza celor mulți, lângă flamura tricolorului pe care l-au cinstit, cei mai mulți din ei, cu împuțernicirea de comisari de propagandă.

Pentru a pregăti mai bine masele în vederea revoluției N. Bălcescu a arătat necesitatea luminării lor. El s-a străduit să organizeze, în timpul revoluției, o activitate largă de luminare a maselor.

Pentru organizarea propagandei revoluționare N. Bălcescu a format acel aparat al comisarilor, propagandiști devotați poporului. O mare parte dintre aceștia au fost învățători și profesori³⁾.

În vederea activității ce urmau s-o desfășoare comisarii de propagandă, însăși N. Bălcescu a alcătuit instrucțiuni precise. În aceste instrucțiuni el subliniază grija ce trebuie pusă în alegerea acestor comisari, și sarcinile ce le reveneau în luminarea poporului, în răspindirea în mase a ideilor revoluției, în popularizarea Constituției etc.

Bălcescu a prețuit mult activitatea comisarilor de propagandă. Într-o scrisoare a lui către A. G. Golescu, trimisă după înăbușirea revoluției, menționa: „Țara e gata și credincioasă revoluției grație propagandei ce se face prin comisari. Din revoluție, atîta ne-a rămas și e mult“.

¹⁾ P. Constantinescu-Iași, *Intelectualii și revoluția de la 1848 în Principatele Române*, Buc., 1948, p. 9.

²⁾ M. Roșianu, *Nicolae Bălcescu...*, în „Din istoria pedagogiei românești“, Buc., 1956, p. 339.

³⁾ Dăm mai jos lista profesorilor găsiți în statele de plată ale visteriei, cu leafă de comisari:

• N. Nenovici	din Brăila
• Scarlat Turnavitu	„ Craiova
• Ion Codrea	„ Ploiești
• I. Almășeanu	„ Văleni
• G. Vlădescu	„ Tirgoviște
• I. Vucitescu	„ Rușii de Vede
• C. Brezoianu	„ Cîmpulung
• R. Burdeanu	„ Cîmpulung
• Matache Iarca	„ Școala Radu Vodă
• N. Șerbănescu	„ Slatina
• D. Oprescu	„ Caracal
• I. Rîureanu	„ R. Vilcii
• I. Ruptureanu	„ Cerneți
• D. Duțulescu	„ Giurgiu
• C. Burlan	„ Școala Cișmigiu
• C. Teodosie	„ Focșani

Trebuie arătat că în afară de profesorii menționați pe lista Vistieriei, în calitate de comisari cu plată, imputernicirea aceasta au avut-o și alți învățători și profesori, fără plată și anume: Gh. Călinescu la Tirgu Jiu, Constantin Codreanu la Vilcea, V. Gredianu și Petre Suciș Mureșeanu la Buzău, I. D. Petrescu la Valeni și Buzău, I. C. Massim la Brăila, Zaharia Boerescu la Giurgiu.

Menționăm de asemenea numele profesorilor care au fost prefecți ai revoluției de la 1848. Aaron Florian la Ilfov și apoi la Dolj, Dimitrie Jianu la Muscel, Nicolae Simonide la Argeș, Scarlat Turnavitu la Focșani, I. D. Negulici la Ploiești.

La sate, activitatea de propagandă pentru lămurirea Constituției s-a făcut în mare parte prin învățători.

În circulara Ministerului Instrucțiunii Publice din iunie 1848, trimisă profesorilor conducători ai școlilor de la orașe, se arată că trebuie să adune la reședința județului pe toți învățătorii de sate spre a-i învăța cum să lămurească pe țărani asupra „invoierilor ce au să vină“. „...Prin cunoscutul D-tale zel și patriotism, se scria în circulară, să luminezi pe candidați asupra Constituției, să le faci explicație cu deamănuntul a Proclamației liberatoare, să le insuflă și să le împrumuți simțămintele D-tale“, iar mai departe menționa „fă d-le profesor din învățători organe fidele ale libertății. trimite-i în sate a lumina pe frații lor“... „fă dintr-înșii apostoli înclinați ai libertății“⁴).

Activitatea comisarilor de propagandă se desfășura atât la orașe cât și la sate.

În instrucțiunile întocmite pentru ei se scria că „trebuie să facă pe popor să-și simtă marea sa putere“. Comisarii „să deștepte în ei acel orgoliu național. ce e mîntuirea popoarelor în timp de revoluție“, „să scoată din țărani frica de armii străine, să întocmească o gvardie mai numeroasă“ etc. În instrucțiuni se scria despre comisar că „delegatul unui guvern în stare de revoluție. ca să a fi el însuși revoluționar“⁵).

Din rapoartele dascălilor însărcinați în calitate de comisari de propagandă se desprinde activitatea desfășurată de ei și greutățile întâmpinate în această muncă.

Astfel, învățătorii Damian Duțulescu și C. Burlan, comisari în județul Vlașca arată în raportul lor situația grea a țăranilor — „sătenii aci sînt mai apăsăți decît în orice district“ și că „ar trebui un Cicerone ce să nareze deplorabila poziție a țăranului, iar nu noi, nisce mici profesori, cari sîntem deprinși a vorbi de patrie și de naționalitate numai pruncilor“⁶).

Menționează de asemenea că subadministratorii mergînd la sate vorbesc oamenilor „numai de îndatoririle către proprietari și nimic mai mult“ și că „arendășii bat pe țăranii să le lucreze țărinile“.

În alt raport demască atitudinea reacționară a autorităților „prezidentul orașului și polițaiul“ care „tolerează a se calomnia Constituția“.

Activitatea acestor doi comisari nu era pe placul administratorului județului care susținea pe proprietari.

⁴) *Anul 1848 în Principatele Romîne*, tom. VI, Buc., 1902, p. 6.

⁵) *Ibidem*, tom. III, p. 105—108.

⁶) *Ibidem*, p. 645.

În raportul său către Ministrul Trebilor din Lăuntru acesta cere schimbarea lor deoarece i-a prins cu „vorbe netrebnice asupra proprietarilor și arendașilor ca să le amenințe și viața”.

În explicarea Constituției comisarii vorbeau sătenilor pe înțelesul lor : „... le-am rostit un cuvânt în limbajul lor popular, scrie profesorul D. Oprescu, comisar la Romanai, prin care le-am arătat sfînta lor chemare”. Menționează mai departe că toți țăraniii lui înțeles „afară de vreo patru-cinci javre de aristocrați”⁷⁾.

Din rapoartele altor comisarii se vede lipsa de materiale de propagandă. Astfel profesorul Gh. Călinescu de la Tirgu Jiu arată că este nevoie de exemplare tipărite din Proclamație deoarece nici una nu se mai găsește în tot județul. Scrie în raport că deși a copiat cele 21 articole și le-a explicat „dar fac mai multă înțipărire sătenilor văzîndu-se tipărite”⁸⁾. Menționează de asemenea că „Proclamația liberatoare s-a primit cu mare entuziasm și aclamație”.

Lipsa de exemplare tipărite din Proclamație o subliniază în raportul său și profesorul Constantin Codreanu de la Vilcea. Pentru a fi răspîndită la sate el a pus s-o copieze candidații de învățători.

Din raportul său se vede că sarcina explicării Constituției o aveau și logofetii satelor dar aceștia nu se achitau de această sarcină „din pricină că se știu și ei de aristocrați”, iar preoții abia citeau pe cărțile lor și nu înțeleg nici circularile ce le primesc.

Aceeași mențiune fac despre preoți învățătorii Duțulescu și Burlan — comisarii județului Vlașca.

Explicînd Constituția și noile orînduiri ce aveau să vină, comisarii lămuriau țăraniii articol cu articol căutînd să-i insuflețescă și să-i îndemneze la luptă.

Profesorul D. Oprescu scria din Caracal că țăraniii „îndecobște sînt gata a muri pentru libertatea și desrobirea drepturilor lor” și că „au jurat că nu se mai întorc de nu vor dobîndi noua Constituție”.

Învățătorii Duțulescu și Burlan de la Vlașca menționau că „deși la sate bîntuc holera și mizeria, prezența lor (a propagandiștilor n. n.) la sate a pricinuit bucurie” căci „cu toate lungile suferințe, cu toate calamitățile ce au tras, lor tot le bate inima cînd aud că stăpînirea îi numește fii și Guvernul le zice frați”⁹⁾.

Tîrgoveților și elevilor din școlile orașelor le explicau Constituția profesorii școlilor normale. Interesante sînt în acest sens discursurile ținute de profesorii Andrei Pretorian la Pitești și C. Teodosie la Focșani.

După înăbușirea revoluției o mare parte din dascălii orașelor și satelor au fost arestați.

Din interogatoriile luate celor arestați, se arăta despre dascălime că „mai toți de obște au luat parte însemnată în evenimentele trecute”¹⁰⁾;

7) *Ibidem*, tom. II, p. 745.

8) Arh. St. Buc., Ministerul Instrucțiunii Publice, dos. 1454/1848, f. 11.

9) *Anul 1848 în Principatele Romîne*, tom. III, p. 3.

10) Arh. St. Buc., Comisia întocmită pentru cercetarea celor amestecați în fapte revoluționare, dos. 22/1848, f. 1 ; vezi și dos. 15/1849, f. 2.

De asemenea în ordinul Departamentului Logofetei către Eforia Școlilor, prin care se cerea îndepărtarea din învățământ a profesorilor, se arată că au participat la revoluție¹¹⁾.

Într-o circulară trimisă de Departamentul Trebilor din Lăuntru la Cîrmuirile județelor, în noiembrie 1848, se menționa despre învățătorii de la sate că „atît pe vremea trecutelor evenimente au fost cele mai sistematice căpetenii a feluritelor răzburătoare și tulburătoare mișcări“... „cît și chiar acum nu încetează îndemnările scandaloase de a întreprinde verice mijloace netrebnice ca să propovăduiască și să aducă în rătăcire pe locuitorii“.

Departamentul a poruncit Cîrmuirilor de la județe să cerceteze în sate și pe candidații de învățători pe care îi va dovedi că au luat cea mai mică parte la „asemenea lucruri și urmări nepravilnice“ să-i destituie imediat și să-i pună sub „privighiere“ polițienească, iar dacă va simți din partea lor „vreo urmare care ar da pricină de cea mai mică revoluționară mișcare sau propeveduire“, pe aceștia să-i aresteze¹²⁾.

Aproape nu există județ din Țara Românească în care să nu avem cadre didactice care să nu fi participat la revoluție și să nu fi fost arestați¹³⁾.

Din interogatoriile luate celor arestați, de către comisia de anchetă, cît și din jâlbele acestora trimise domnitorului, prin care cereau să fie încadrați la școli, se vede pe de o parte, lipsa de dirigenie a lor, aproape toți neagă că au luat parte la revoluție, iar pe de altă parte, suferințele îndurate în timpul arestului. Iată între altele ce scrie în jâlba sa profesorul Gh. Călinescu de la Tirgu-Jiu: „Anul trecut aflindu-mă profesor la clasa I-a la școala din Tirgu-Jiu, am fost pîrît, se vede, de vreun înrăuțîțit că ași fi luat parte la evenimentele trecute“. Mai departe arată cum a fost arestat

¹¹⁾ Ibidem, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Țara Românească, dos. 1464/1848, f. 1.

¹²⁾ Ibidem, f. 13.

¹³⁾ Dăm mai jos lista pe județe și orașe a învățătorilor și profesorilor participanți la revoluție:

Cerneți: I. Ruptureanu, D. Frumușanu.

Tg. Jiu: Gh. Călinescu

Craiova: V. Maiorescu, V. Puianu, Grig. Mihăescu, I. Panaiotescu, G. Leca, St. Căpățîncanu și C. Petrovici.

Slatina: N. Șerbănescu, C. Stanciovici, D. Iarcu.

Caracal: I. Truțescu, D. Oprescu, Radu Șapcă.

Giurgiu: D. Duțulescu, C. Burlan, Z. Boerescu.

T. Măgurele: D. Oprescu, C. Roman.

Rușii de Vede: V. Urzescu, I. Scuticescu.

Vâlcea: C. Codreanu, I. Rîureanu.

Muscel: D. Jianu, I. Brezoianu, R. Burdeanu, I. D. Petrescu, Șt. Turnavitu.

Pitești: Andrei Pretorian, N. Simonide.

Tîrgoviște: G. Vlădescu, Seladescu.

Ploiești: I. D. Negulici, I. Codrea, Gherasim Goyan.

Văleni: I. Almăjan.

Buzău: V. Gredianu, P. Suciș Mureșanu, I. Filimon.

Brăila: N. Nenovici, I. Penescu, I. C. Massim, D. Pizo.

Călărași: G. Constantinescu.

Focșani: A. Fortunatu, Scarlat Turnavitu, C. Teodosie.

București: Eftimie Murgu, August Treboniu Laurian, Aaron Florian, Matache Iarca, C. Burlan.

și „purtat din sat în sat treizeci de zile, adăpostit prin coșare ca vitele și maltratată ca țilharii pînă m-au adus în minăstirea Văcărești, unde am stat arestat încă opt luni“. Menționează în jalbă că în timpul cît a fost arestat i s-a „jefuit casa“ și 820 galbeni din care 5245 lei proveneau din vânzarea cărților trimise de Eforia Școlaelor pentru învățători¹⁴⁾).

„Răutatea unor oameni dorind să mă văză redus întru orfani și năpăstuiți, s-au nevoit prin lucrări tainice să mă dărapene“, scrie în jalba către domnitor profesorul Constantin Codreanu de la Vilcea. Arată că Ocîrmuitorul județului l-a declarat „ca voitor de rău al țării“ și că din această cauză a stat opt luni la închisoare, dintre care cinci luni în spital. „... sînt și acum tristele urme ale nenorocitei călătorii de 27 zile ce am făcut prin Craiova în care dezvelite, prin vînt și ploaie, găzduind de multe ori prin case fără foc și fără hîrtii la ferestre“, scrie el mai departe. Arată că pînă în iunie a „îngrijit numai de școală“ iar „după aceea am venit la București unde m-au invitat a primi postul de comisar de propagandă pe care l-am refuzat cu deosebite cuvinte“. În București, după cum scrie, a stat pînă la sfîrșitul lunii iulie cînd „D-I Iliad m-a îndatorat să fac un înradins raport după care mi-a slobozit prigonul pentru patru cai“. Mai departe el arată cum a strîns pe învățători și le-a dat instrucțiunile ce primise din partea Guvernului¹⁵⁾.

Astfel de jalbe mai fac și profesorii N. Șerbănescu de la Slatina, Costache Petrovici de la Craiova, Nicolae Simonide de la Pitești, I. Trușescu de la Caracal, Ion Filimon de la Buzău etc.

După noiembrie 1848 toate școlile se închid :

La redeschiderea școlilor din orașe, în 1851, o parte dintre profesorii arestați pentru participare la revoluție, dovedind că n-au „luat parte activă în evenimentele trecute“, au fost încadrați mai departe însă nu la școlile la care funcționaseră, ci în alte județe.

În cele ce urmează vom prezenta, pe baza materialului inedit din depozitele Arhivelor Statului din București, cîteva figuri de dascăli participanți la revoluția de la 1848.

Unul dintre aceștia este *Nicolae Nenovici*, profesorul școlii naționale din Brăila.

Învățase carte la Colegiul Sf. Sava. Era sîrb de origină. La data arestării sale avea vîrsta de 24 ani. De altfel cea mai mare parte dintre ei sînt tineri.

A fost numit comisar de propagandă în jud. Brăila, de către Nicolae Bălcescu și Alexandru Golesecu. Se găsește primul înscris pe lista de state la Vistieria între comisarii numiți cu leafă în această misiune și tot primul figurează pe lista profesorilor destituiți din învățămînt¹⁶⁾.

În activitatea revoluționară a colaborat strîns cu administratorul județului Brăila, Dimitrie Golesecu, precum și cu ceilalți comisari din acest oraș și județ, în special cu Alecu Manu Rătescu și Ion C. Massim.

¹⁴⁾ Arh. St. Buc., Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dos. 1493/1848, f. 390.

¹⁵⁾ Ibidem, f. 392.

¹⁶⁾ Ibidem, dos. 1494/1848, f. 1.

Activitatea sa revoluționară nu s-a desfășurat numai la Brăila. Fiind dintre oamenii devotați, guvernul l-a folosit și în alte misiuni. Astfel din dosarul de anchetă se constată că Nicolae Nenovici a fost chemat de Departamentul Trebilor din Lăuntru la București unde i s-au dat două porunci spre a le duce, una la Olt la administratorul județului, Gh. Văleanu, și alta la Ghița Cătănescu, la Teleorman.

La înapoierea din această misiune, neputînd intra în București, orașul fiind înconjurat de turci, s-a dus la Slatina¹⁷⁾.

Că a avut sarcini din partea guvernului și în afara județului Brăila se vede și dintr-o scrisoare a lui trimisă din București, la 6 septembrie 1848, lui Dimitrie Golescu, administratorul județului. În scrisoare anunță că va veni la Brăila numai comisarul Rătescu deoarece el a fost oprit pentru a fi trimis „p-afară“¹⁸⁾.

În calitate de comisar extraordinar al guvernului la Brăila, plin de entuziasm și inflăcărât de cauza revoluției, Nicolae Nenovici a depus o intensă activitate, mergînd din sat în sat pentru a explica țăranilor articolele Constituției. Din al doilea raport al său trimis guvernului se constată că din primele zile, de la numirea sa în misiunea de comisar, a și plecat la țară, ținînd discursuri în peste 25 sate.

În frumoasa și nobila sa misiune arată că a întîmpinat și greutăți și că multe „sudori a vărsat“ deoarece a găsit și oameni străini cu totul de binefacerele guvernului care „lucra zi și noapte pentru fericirea poporului“¹⁹⁾.

Este arestat și închis la mînăstirea Văcărești, unde este ținut de la 24 ianuarie pînă la 4 iulie 1849²⁰⁾.

Adus în fața Comisiei de anchetă, i se ia primul interogatoriu la 1 februarie 1849²¹⁾. Din lectura interogatoriului se vede că Nicolae Nenovici a fost numit comisar de propagandă la Brăila cu leafă de 500 lei lunar.

Pentru completarea datelor cu privire la Nenovici, Comisia de anchetă se adresează Cîrmuirii județului Brăila, cerîndu-i să-i comunice informații în legătură cu activitatea depusă de el în oraș, arătînd între altele că din cele ce cunoaște Comisia reiese că Nenovici a strîns bulgari înarmați și cu ei s-a dus la magistratura orașului ca să „răstoarne pe mădulari“ cînd s-au întîmplat și „gilceavă cu amenințări de omor care abia prin marinarii corăbiilor s-au potolit“²²⁾.

În raportul administratorului Brăilei către Ministerul Trebilor din Lăuntru, din 20 iulie 1848, se arată că la acea dată peste 1000 de cetățeni din oraș, nemulțumiți de conducerea orașului pentru că „nu îndestula orașul cu pîne și carne bună“, au înaintat prin piața orașului cu steag tricolor la casa comisarului, după care s-au produs în oraș tulburări, scandaluri și bătăi²³⁾

¹⁷⁾ Ibidem, dos. 28/1849, f. 2-4.

¹⁸⁾ *Anul 1848 în Principatele Romîne*, tom. IV, Buc., 1904, p. 221.

¹⁹⁾ Ibidem, tom. II, p. 729.

²⁰⁾ C. D. Aricescu, *Correspondența secretă și acte inedite ale capilor revoluțiunii romîne de la 1848*, Buc., 1873, p. 102.

²¹⁾ Arh. St. Buc., Comisia întocmită... dos. 28/1849, f. 2-4.

²²⁾ Ibidem, f. 5.

²³⁾ *Anul 1848 în Principatele Romîne*, tom. VI, p. 636.

După al doilea interogatoriu, la 16 februarie 1849, în care se pune accent pe activitatea sa revoluționară depusă în orașul Brăila, se încheie, la 4 martie, jurnalul nr. 123 al Comisiei de cercetare prin care se constată că atât din răspunsurile date, cât și din actele oficiale pe care le posedă Comisia, s-a dovedit că profesorul Nicolae Nenovici „a luat parte activă în faptele turburătoare, făcând propagandă prin sate, spre aprinderea duhurilor“, comisia hotărînd să rămîna mai departe arestat la Văcărești²⁴).

Deși la cercetare profesorul N. Nenovici a arătat că n-a fost comisar decît la plaiul Balți din județul Brăila, în rapoartele sale semna totdeauna „Comisar al județului Brăila“.

În aceeași calitate semnează și adresa nr. 15 din 18 august 1848 către administratorul județului Brăila prin care îi cere ca „fără multă întîrziere“ să arboreze „stindardul național tricolar“²⁵).

Înainte de izbucnirea revoluției Nicolae Nenovici se găsea la București chemat pentru a primi instrucțiuni. Se poate deduce chiar că el părăsise slujba de profesor pentru a putea să activeze mai intens în aceea de comisar de propagandă.

La adresa Eforiei Școalelor către profesorul școlii din Brăila pentru a trimite banii pe cărțile date spre vînzare, al doilea profesor de la această școală Ion C. Massim, prin raportul nr. 59 din 4 iunie 1848, arăta că „fostul profesor N. Nenovici n-au venit încă“ pentru a-i preda cancelaria²⁶), de unde reiese că Nenovici renunțase pentru o perioadă la munca de profesor. De altfel N. Nenovici nu mai apare în scriptele școlii după această dată (iunie 1848).

Și concluzia Comisiei de cercetare era că el renunțase la slujba de profesor pentru a putea fi „aprețiat cu rîvnă numai în slujba de propagandă“.

Ca profesor al școlii normale din Brăila Nicolae Nenovici a depus o activitate multiplă. În seama lui era pregătirea elevilor de la școala națională a orașului, pregătirea candidaților de învățători necesari pentru conducerea școlilor de la sate, controlul școlilor sătești și al celor particulare, precum și organizarea și funcționarea bibliotecii orașului.

În activitatea sa a întîmpinat multe greutăți din cauza administrației orașului care nu-i crea condiții favorabile de muncă.

În raportul sau nr. 79 din 18 aprilie 1847 arăta Eforiei Școalelor între altele suferința îndurată din cauza lipsei de local și de lemne. „Totdeauna am suferit amar, scrie el, în timpul de iarnă din cauza frigului și din lipsa unei case de locuit în orașul Brăila unde, după cum arăta el, numărul străinilor creștea din zi în zi iar chiriiile se plăteau cu preț îndoit și întreit. Prețul unei case de închiriat crescuse de la 20 la 50 și 60 galbeni împărătești pe an²⁷).

Într-alt raport arăta că s-a împrumutat pe la particulari pentru a putea face față cheltuielilor „celor colosale“ din Brăila, iar magistratul orașului

²⁴) Arh. St. Buc., Comisia întocmită..., dos. 28/1849, f. 6—7.

²⁵) *Anul 1848 în Principatele Romîne*, tom. VI, p. 184.

²⁶) Arh. St. Buc., Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dos. 1271/1847, f. 251.

²⁷) Ibidem, f. 13.

care era neînțelegător întotdeauna când se punea problema școlii, nu vrea să-i dea drepturile²⁸⁾.

Comitetul de inspecție al orașului apreciind în mod deosebit activitatea lui Nenovici, îl propune ca profesor și la catedra de „elinește” de la școala greacă din oraș devenită vacantă prin demisia lui Ion Teohariadis care dorea să plece în Grecia.

În raportul de propunere se arăta că activitatea și capacitatea lui Nenovici „a dobândit buna opinie a Comitetului”²⁹⁾.

În orașul Brăila funcționau multe școli particulare care erau controlate tot de profesorul Nicolae Nenovici. Între acestea menționăm pe aceea condusă de Nicolae Ștefan, cu 45 elevi în care se învăța romina, greaca, italiana, franceza etc.

La această școală predau lecții profesorii: N. Ștefan, D. Alecsandridi și Ion Caravia.

O altă școală era „pensionatul de fete” al doamnei Caterina Coray, cu 40 fete, în al cărei prospect, scris în limba franceză, se vedea scopul școlii: „Le premier et principal but de M-me C. Coray sera d'inspirer à ses élèves l'amour de la religion, le respect et l'obéissance aux parents, le goût de l'ordre, de l'économie et du travail”³⁰⁾.

În acest „institut” se învăța romină, franceză, greacă, italiană, dans, muzică, desen, lucru de mână, istorie, geografie, aritmetică, caligrafie, istorie universală, istorie sfântă, catchism, retorică și latină.

Aici predau profesorii: C. Coray, Tullier, Beauchamp Ioconom și D. Pizo.

Pentru băieții luase ființă în anul 1847 un „institut” al lui Rafael Cervati, maestrul de italiană, pictură și caligrafie. De asemenea funcționa mai dinainte școala de elinește a lui Ioan Teohariadis pe care îl înlocuște N. Nenovici.

Ca să funcționeze, toate programele acestor școli, de un grad destul de avansat pe acea vreme, trebuiau cunoscute și verificate de profesorul școlii naționale.

Controlul acestor școli și mai ales pregătirea elevilor și a candidaților de învățători cereau eforturi deosebite din partea profesorului Nicolae Nenovici.

O însemnată activitate a depus dascalul nostru brailean la organizarea bibliotecii publice din oraș.

Încă din anul 1840 „Vornicia din Lăuntru”, prin circulară trimisă magistraturilor orașelor, punea în vedere ca pe lângă școlile normale din capitalele județelor să se înființeze câte o „bibliotecă corespunzătoare de orice cărți s-ar publica că s-au dat în tipar în limba rominească, are talmăcită sau compusă de autor”³¹⁾. În porunca Vorniciei se menționa ca să se confecționeze un dulap în formă de bibliotecă, lung de „un stinjen și două palme” (2,50 m) și lat de „doasprezece palme” (3 m) și să se pre-

²⁸⁾ Ibidem, f. 110.

²⁹⁾ Ibidem, f. 111.

³⁰⁾ Ibidem, f. 121.

³¹⁾ Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, dos. 2610/1840, f. 1, 310 v. și dos. 3360/1840, f. 18.

vădă în bugetul magistraturii cite 200 lei pe an pentru cumpărare de cărți necesare la bibliotecă.

Cărțile bibliotecii erau date în grija profesorului care n-avea voie să le înstrăineze „supt nici un fel de cuvint, nici într-un chip“³²⁾.

Pentru a avea evidența cărților din bibliotecă, Eforia Școalelor cerea profesorilor de la școlile normale să alcătuiască cataloage de cărțile existente în bibliotecile lor. Aceste cataloage, alcătuite înainte de 1850, constituie adevărate documente pentru bibliotecă.

Între primele cataloage ale bibliotecilor școlilor normale, care serveau și ca biblioteci publice în orașe se număra cele alcătuite de profesorii Ion Buzoianu de la Cimpulung și Nicolae Nenovici de la Brăila.

Catalogul întocmit de N. Nenovici poartă data de 16 septembrie 1845. El conține 117 exemplare³³⁾. În alcătuirea lui s-a călăuzit probabil după ordinea intrării cărților în bibliotecă, cum este cel făcut de profesorul I. Gherasim-Gorjanul de la Ploiești, sau prezentat pe materii, cum este cel întocmit de Ion Brezoianu de la Cimpulung.

Nicolae Nenovici notează la sfârșitul catalogului său ce cărți ar fi „de trebuință a se cumpăra“ între care menționează :

Fabulele lui Tichindeal, Poveștile lui Neagoe Vodă, Poeziile Văcărescului, Operile lui Eliad și Bolliac, Curierul românesc, Manual de istoria Țării Românești etc.³⁴⁾.

Din cele arătate mai sus se poate vedea că Nicolae Nenovici a slujit cauza revoluției de la 1848, aparînd-o cu însuflețire și luptînd cu tot sufletul pentru victoria ei.

Din cauza participării sale la revoluție a fost îndepărtat din învățămînt. Prin adresa nr. 1040 din 1 noiembrie 1848, trimisă lui N. Nenovici de către Eforia Școalelor se arată următoarele :

„Eforia s-a încredințat prin lista luată de la Cinstita Vistierie că dumneata ești unul dintr-aceia ce ai luat parte în cauza trecutei revoluții. De aceea cu toate că Eforia cunoaște pe dumneata depărtat mai din nainte din slujba de profesor, dar și acum te înștiințează hotărînd că nu mai poți săvîrși pă viitor ci prin urmare rămii slobod din această indeletnicire ce făceai într-aceia școală“³⁵⁾.

În activitatea revoluționară Nicolae Nenovici a atras pe colegul său de la școala națională din Brăila, ardeleanul Ion C. Massim, și el îndepărtat din învățămînt pentru participare la revoluție.

În octombrie 1848 Massim fugise din Brăila la Buzău, probabil spre a lua legătură cu Petru Suciș Mureșeanu, tot ardelean, profesor la Buzău și împreună să fugă peste munți, în Transilvania.

Că și acesta a participat la revoluție se vede din raportul Cîrmuirii județului Brăila nr. 342 din 14 octombrie 1848, trimis Departamentului Credinței, prin care cerea alt profesor. Iată ce se scria între altele în acest raport : „Ioan Măcsim fostul profesor de clasa I de la școala publică din

³²⁾ Ibidem, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dos. 3360/1840, f. 19.

³³⁾ Ibidem, dos. 1273/1847, f. 16.

³⁴⁾ Ibidem, f. 18.

³⁵⁾ Ibidem, dos. 1464/1848, f. 14.

acest oraș, fiind unul dintre cei ce au luat parte activă în evenimentele trecute, nu mai poate merita de a avea indeletnicirea de profesor³⁶⁾.

În acest raport se menționa că după informațiile pe care le are Cirmuirea, Massim ar fi fugit la Buzău, și că s-a scris și acolo ca „să ia pentru dînsul cuvenitele măsuri“.

Și Ion C. Massim a avut sarcina de comisar de propagandă.

În scrisoarea pe care el o trimite din comuna Viziru, la 23 iunie 1848, către administratorul Brăilei, se arăta că după însărcinarea avută a mers la Valea Cînepii din plasa Vădeni și la Tufești, plasa Bălți, unde a fost ascultat de țărani.

Arată de asemenea că numai la Viziru a întîmpinat greutăți în explicarea Constituției și că aici abia către seară țărani încep să mai „cugete și să se mai înduplece“.

Greutățile întîmpinate aici, în lămurirea țăranilor, au fost pricinuite, după cum și Massim arăta, „de spioni care ațîță și acum pe țărani“.

La Viziru, fiind reacțiunea puternică, a fost nevoie a veni chiar Nicolae Nenovici, care după cum scria profesorul Massim, a sosit acolo pe la amiază.

În partea finală a scrisorii lui Massim către administratorul județului îi cere acestuia să facă pe arendașii moșiilor, care atunci erau chemați la Brăila, să înțeleagă „că au pierit timpurile“ și „să mai concedă din nedreptele pretențiuni ce au“³⁷⁾.

Alături de Nenovici, Nanu, Rătescu și alții, Ion Massim a activat la clubul revoluționarilor din Brăila care avea drept scop „propagarea ideilor nouă și folositoare în popul“ după cum arăta el în scrisoarea trimisă la „Pruncul romin“³⁸⁾.

Un înfocat luptător pentru cauza revoluției, a fost profesorul Vasile Gredianu de la Buzău, oraș ce devenise un centru revoluționar.

La școala din Buzău funcționase, începînd din decembrie 1844, Scarlat Turnavitu, viitorul prefect al revoluției de la Focșani, venit aici de la școala națională din Giurgiu.

La seminarul de aici funcționase ca dascăl ardeleanul Dionisie Romano care a luat parte la mișcările de la 1848, prin tipăriturile ce dăduse la iveală.

Tot la Buzău funcționase I. D. Petrescu, viitorul conducător al școlilor comunale din Muscel, fostul comisar de propagandă la Văleni și Buzău, care descrie atît de frumos discuțiile ce le-a avut cu țărani de la Islaz, în timpul cit au stat împreună în arestul de la Vacărești.

Amintim de asemenea activitatea lui Petru Suci Mureșanu, dascăl și el, arestat la Buzău pentru activitate revoluționară în același timp cu I. D. Petrescu, colegul său de la seminar.

Colegul și succesorul lui Vasile Gredianu la conducerea școlii normale din Buzău, Ion Filimon, cu toată apărarea luată de către conducerea orașului Buzău, a fost îndepărtat din învățămînt pentru participare la revoluție.

³⁶⁾ Ibidem, dos. 1271/1847, f. 256.

³⁷⁾ Gr. T. Petrescu, *Brăila din toate timpurile*, Brăila, 1906, p. 12—13.

³⁸⁾ *Anul 1848 în Principatele Romîne*, tom. III, p. 426.

La școala Buzăului, aici unde flacăra revoluției aprinsese inimile tuturor dascălilor, îl găsim pe Vasile Gredianu ca întiiul profesor al școlii normale, din toamna anului 1847.

Cu un an mai înainte fusese numit aici Ion Filimon.

Cum ajunge la conducerea școlii, Vasile Gredianu începe să se îngrijească de repararea vechiului local de școală și găsierea unei noi săli pentru școlarii din clasa I-a.

Despre proasta stare în care se găsea școala din Buzău arată în raportul nr. 51 din 24 aprilie 1848, pe care l-a trimis Eforiei Școalelor și în care scrie între altele că „miserabila stare materială a școlii elementare dintr-acest județ face un mare contrast cu timpul în care ne aflăm“. Cerind cu insistență clădirea unei noi școli, arată că vechea școală este atât de ruinată, că nu mai poate fi reparată³⁹⁾.

Această stare de lucruri a școlii buzoiene este arătată și de N. Simonide, revizorul școalelor. „Starea materială a școlii e foarte proastă, scrie Simonide în raportul său din 6 februarie 1847, învelișul stricat, pereții asudează, sobele stricate, sala nu se poate încălzi“⁴⁰⁾.

Într-o sală mică, lungă de 4 stînjeni și lată de 3 stînjeni, Simonide a găsit că frecventau 100 școlari „puțini pentru mărimea orașului, zice el, dar mulți pentru micșorimea sălii acestei școli“. De menționat că în sala descrisă mai sus funcționa și biblioteca școlii.

În aceste condiții, luptînd cu nepăsarea conducătorilor orașului față de problemele școlii, își ducea Vasile Gredianu activitatea didactică pentru pregătirea copiilor orașenilor și a candidaților de învățători.

În preajma evenimentelor de la 1848, atenția profesorului V. Gredianu s-a îndreptat în special asupra candidaților de învățători, deoarece unii din ei robeau încă pe moșiile boierilor, iar alții erau luați din casă și duși la clacă de către arendași.

Din acești candidați el a reușit să facă luptători activi pentru cauza revoluției, pentru ridicarea din mizerie a poporului în mijlocul căruia își duceau viața.

Vasile Gredianu a funcționat în calitate de comisar de propagandă încă din mai 1848. În rapoartele sale către Departamentul Trebilor din Lăuntru semna „Comisarul județului Buzău“⁴¹⁾.

A îndeplinit această funcție fără plată. El nu se găsește trecut în listele de plată ale comisarilor de la Vistierie.

Din activitatea depusă la Buzău se vede că el cunoștea și grupul de polonezi care se găsea prin munții Buzăului și la mînăstirea Vintilă Vodă.

În răspunsurile date comisiei arăta că de pe la 25 mai 1848 fugise în muntele Penteleu de „frica holerii“, de unde s-a reîntors abia la 16 iunie⁴²⁾.

Desigur că în această vreme el a putut lua legătura cu acest grup așa cum făcuse și colegul său I. D. Petrescu.

³⁹⁾ Arh. St. Buc., Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dos. 1263/1847, f. 284.

⁴⁰⁾ Ibidem, f. 2.

⁴¹⁾ Ibidem, Comisia întocmită..., dos. 15/1849, f. 9.

⁴²⁾ Ibidem, f. 3.

Activitatea revoluționară a lui V. Gredianu s-a desfășurat în legătură strinsă cu a lui Scarlat Voinescu, cîrmuitorul județului Buzău în timpul revoluției. Misiunea de comisar și-a îndeplinit-o în cadrul clubului revoluționar din oraș, al cărui membru era și prin deplasările ce le făcea la sate pentru a explica țăranilor articolele Constituției.

Este arestat la 22 septembrie 1848 și închis în „obahta” orașului. În același arest se găseau și profesorii Petru Suciu Mureșanu și I. D. Petrescu, precum și Scarlat Turnavitu adus de la Focșani.

În noiembrie 1848 toți sînt transportați la închisoarea de la mînăstirea Văcărești.

Primul interogatoriu i se ia lui V. Gredianu la 8 februarie 1849⁴³). Nefiind găsit în lista comisarilor de propagandă este eliberat prin jurnalul nr. 101 din 14 februarie 1849, încheiat de Comisia de cercetare⁴⁴).

După completarea informațiilor asupra lui, Comisia îl cheamă din nou spre cercetare, la 18 aprilie 1849, cînd i se ia al doilea interogatoriu⁴⁵).

În urma acestei cercetări Comisia a încheiat jurnalul nr. 196 din 22 aprilie 1849 prin care se arată că Vasile Gredianu „în idei și în fapte” a fost „un înfocat revoluționar”, hotărînd arestarea sa din nou la mînăstirea Văcărești, unde a fost ținut pînă la 4 iulie 1849⁴⁶).

După arestarea profesorului V. Gredianu școala din Buzău s-a închis. Acolo rămăsese încă profesorul de clasa II-a Ion Filimon.

La 15 octombrie 1848 Ion Filimon, arătînd Eforiei Școalelor că „înțitul profesor se află sub arest”, cere să-i dea dezlegare să deschidă școala.

În același scop se adresează Eforiei cu jalbă locuitorii orașului Buzău. În această jalbă ei arătau că este „un mare păcat la cruzi noștri tineri să stea în întunericul neștiinței de care se ferește tot românul cu totul nimicîndu-i scrierea și calculația de care se simte mare trebuință la sborul ei”.

Printr-o nouă jalbă, trimisă la scurt timp după prima, orașenii, în dorința ce aveau pentru învățatura copiilor lor, cereau deschiderea școlii. De astă dată ei menționează că arestarea lui Gredianu nu poate împiedica funcționarea școlii, mai ales că aveau acolo pe Ion Filimon, cunoscut cu „bun merit” și care n-a luat nici o parte la revoluția trecută⁴⁷).

Cu toate dovezile de „bună purtare” și apărarea luată de către orașeni, Ion Filimon este totuși destituit din învățămînt „dovedit că a luat parte la cauza revoluției”⁴⁸).

Răducanu Burdeanu este un alt dascăl revoluționar de la 1848.

S-a născut la București în anul 1822. A învățat carte la Școala de la Sf. Sava.

În anul 1847 îl găsim funcționînd alături de Ion Brezoianu, ca al doilea profesor la școala normală din Cîmpulung. Pînă la această dată funcționase 3 ani în calitate de custode la Biblioteca Națională a Țării

⁴³) Ibidem, f. 2-4.

⁴⁴) Ibidem, f. 3.

⁴⁵) Ibidem, f. 9.

⁴⁶) Ibidem, f. 10-11.

⁴⁷) Ibidem, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dos. 1264/847, f. 348-349.

⁴⁸) Ibidem, dos. 1464/1848, f. 1.

Românești, alături de Alceu Crețeanu, avînd bibliotecar și conducător al bibliotecii pe Iosif Genilie⁴⁹⁾.

Cunoscînd munca de bibliotecă, Răducanu Burdeanu a organizat biblioteca școlii din Cîmpulung, ajutînd lui Ion Brezoianu la alcătuirea catalogului acelei biblioteci, unul din cele mai importante cataloage cunoscute în acea vreme pe la școlile normale⁵⁰⁾.

În mai 1848 îl găsim pe R. Burdeanu predînd și lecții de limba franceză la școala germană din Cîmpulung, înființată de Carol Cap. Pînă la această dată lecțiile de franceză fuseseră predate de o doamnă cu numele Lebrun, rămasă în acest oraș de cînd venise cu o trupă franceză de comedie.

Ion Brezoianu, conducătorul școlii normale din Cîmpulung, care avea și controlul școlilor particulare din oraș, vizitînd școala germană și găsind pe doamna Lebrun îmbrăcată în haine bărbătești, propuse Eforiei Școalelor să fie destituită pentru „a apăra tinerimea, după cum scria el, de orice contact de nemoralitate“, fiind înlocuită de Răducanu Burdeanu⁵¹⁾.

Evenimentele din 1848 l-au găsit pe R. Burdeanu ca profesor la Cîmpulung.

Încălzit de aceste evenimente s-a înrolat în rîndurile revoluționarilor, avînd frumoasa și nobila misiune de comisar de propagandă la plasa Riuri, din județul Muscel.

Se găsește înscris pe lista profesorilor care au primit leafă de comisar de propagandă⁵²⁾.

Și în orașul Cîmpulung, unde era profesor Răducanu Burdeanu, se depusese bogată activitate revoluționară.

Aici funcționase la școala națională din 1832 și pînă în 1842, cînd este numit revizor al școalelor profesorul Dimitrie Jianu, unul din autorii primelor abcedare românești, viitorul prefect al revoluției de la 1848.

O intensă activitate revoluționară trebuie să fi depus aici Ion Brezoianu, profesor al școlii cîmpulungene de la 1842 pînă în 1848. În timpul revoluției I. Brezoianu a plecat la București, asigurînd lupta revoluționară la Muscel prin aducerea fratelui său C. Brezoianu și prin colegul său R. Burdeanu. De menționat că C. Brezoianu, comisar de propagandă la plaiul Nucleoara din Muscel, s-a dovedit, prin activitatea sa, a fi unul din cei mai buni propagandiști ai revoluției.

Profesorul I. Brezoianu se găsea în octombrie 1848 la Brașov împreună cu Eliade. Venind în Cîmpulung, la începutul anului 1849, a fost arestat și el.

Din jalba pe care el o trimite domnitorului, în septembrie 1849, se vede că a fost arestat ca participant la revoluția din 1848, lucru pe care nu l-a tăgăduit și după cum scria, chiar i-a făcut fală⁵³⁾.

Activitatea profesorilor Jianu, Brezoianu și R. Burdeanu făcuse ca țelurile revoluției să fie bine cunoscute. Candidații de învățători pregătiți

⁴⁹⁾ Ibidem, dos. 5014/1839, f. 164.

⁵⁰⁾ Ibidem, dos. 1316/1847, f. 3-6.

⁵¹⁾ Ibidem, dos. 1288/1847, f. 246.

⁵²⁾ Ibidem, dos. 1464/1848, f. 19.

⁵³⁾ Ibidem, dos. 1470/1848, f. 34.

de acești dascăli luminați, purtaseră cu ei la sate ideile cele noi. În Muscel, încă înainte de iunie 1848, se produsese în rindurile țăranilor mișcări de semnificație socială.

La Racovița țăranii răsculați nu mai dădeau ascultare subcîrmuitorului plășii, la Golești clăcașii se eliberaseră de pe moșia lui N. Golescu, la fel cei de pe moșia lui N. Crețulescu de la Leordeni.

În partea de nord a județului, în comuna Rucăr, sătenii cunoscuseră guvernul provizoriu, retras aici în noaptea de 29 iunie. Se aflau aici fruntașii revoluției: N. Bălcescu, Gh. Magheru, Christian Tell, N. Golescu, Ion Voinescu II, C. A. Rosetti, Ștefan Golescu etc.

Răducanu Burdeanu și-a desfășurat activitatea revoluționară în plasa Riuri din județul Muscel. Din raportul său, din 1 iulie 1848, trimis Ministerului Trebilor din Lăuntru, se vede cu cât devotament lucra el pentru cauza Constituției pe care o propaga. „Mă ocup cu cea mai mare activitate, scrie el, lucrez cu conștiința curată, cu inima de romin, povățuind pe fiecare, inspirînd amorul către patrie“. În fiecare sat pe unde a umblat „toți strigau „scrie el mai departe, „să trăiască libertatea“.

Arată în raport și greutățile pe care le-a întîmpinat în unele sate unde mai erau locuitori care nu voiau „să primească jurămîntul și armele“. Menționează două sate Piscani și Negreni care „s-au împotrivit cu totul“⁵⁴).

Este arestat la 27 septembrie 1848 și trimis la închisoarea de la mînăstirea Văcărești. Colegul său de la Nucșoara, C. Brezoianu, reușise să fugă peste graniță.

După interogatoriul ce i s-a luat, la 3 februarie 1849⁵⁵), Comisia de cercetare încheie jurnalul nr. 110 din 17 februarie 1849 prin care se constată că Răducanu Burdeanu „a luat parte activă în faptele revoluționare“, făcînd propagandă prin sate „spre invitarea locuitorilor țărani în duhul și cerințele aceluia nelegiuit guvern revoluționar“ și hotărăște ca să rămîină mai departe arestat la Văcărești⁵⁶).

După 8 luni de suferință în închisoare, fiind greu bolnav, R. Burdeanu adresează Comisiei de cercetare o jalbă în care arată că din cauza suferințelor îndurate sănătatea i-a ajuns într-o stare de plîns. „Sînt foarte sigur, scrie el, de pierderea vieții, pieptul meu este plin de răni“. Arăta de asemenea că suferă de „un reumatism grozav dobîndit chiar în acel arest plin de umozeli“⁵⁷).

În urma referatului întocmit de Maer, medicul de la spitalul Colțea, asupra gravității bolii lui Răducanu Burdeanu, Comisia hotărăște să-l elibereze, luînd în considerație boala sa. Este eliberat din închisoare la 31 mai 1849.

Pentru participarea sa la revoluție este destituit din învățămînt.

Cu adresa nr. 1045 din 1 noiembrie 1848 Eforia Școalelor comunică lui R. Burdeanu că nu mai poate funcționa ca profesor din cauza activității depusă în timpul revoluției⁵⁸).

⁵⁴) *Anul 1848 în Principatele Romine*, tom. II, p. 397.

⁵⁵) Arh. St. Buc., Comisia întocmită... Dos. 22/1849, f. 1.

⁵⁶) Ibidem, f. 2.

⁵⁷) Ibidem, f. 4.

⁵⁸) Ibidem, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dos. 1464/1848, f. 14.

În preajma redeschiderii școlilor publice din orașe, în iunie 1850, Răducanu Burdeanu neavînd cu ce trăi se adresează domnitorului cu jalbă cerînd să fie încadrat la vreo școală ca profesor. În jalbă scrie printre altele: „În România sînt peste două milioane și jumătate de locuitori: astăzi numai noi șasesprezece indivizi ca profesori servim martiriu suferințelor și sîntem exemplul nenorocirii, siliți să cerșim pîinea de la aceia ce au generozitatea de a compătimi cu soarta noastră. Sînt la extremitate. Fă prea înalțate doamne, scrie el în încheiere, să precurme o durere ce o simț neîncetat aproape de doi ani⁵⁹⁾).

Orașul Cîmpulung, unde a fost profesor, l-a apreciat și l-a iubit. Recunoștința orașenilor cîmpulungeni pentru activitatea sa și-au arătat-o în atestatul ce i l-au dat fiindu-i necesar la încadrarea sa ca profesor, după anul 1850. „Mărturisim prin acest act, scriu în atestat orașenii din Cîmpulung, viia noastră recunoștință pentru dumneata Răducanu Burdene în privința condiției și silinței ce ai arătat la înaintarea învățaturii copiilor“. Mai departe orașenii își arată recunoștința față de Eforia Școalelor pentru că le-a trimis „învățători care unesc capacitatea cu o exemplară moralitate, căci numai d-aci atîrnă soarta și viitorul copiilor noștri, prin urmare a nației întregi. Acestea sînt domnule, se scrie în partea finală a acestui atestat, adevărata expresie a simțămîntelor noastre de recunoștință către dumneata⁶⁰⁾).

Cu ordinul 1126 din 8 octombrie 1851, Răducanu Burdeanu este numit profesor de clasa I și II-a la școala din Caracal, urmînd la catedra a doi revoluționari, profesorii Ion Trușescu și Zaharia Boerescu.

Din rîndul învățătorilor revoluționari pașoptiști se distinge și I. D. Petrescu, una din figurile progresiste din istoria învățămîntului românesc.

Învățător, revizor și inspector al școalelor, patriot inflăcărât, I. D. Petrescu a depus o activitate neobosită pe tărîm cultural timp de aproape cincizeci de ani.

A fost bine cunoscut și apreciat în județele Buzău, Muscel, Dîmbovița, Vilcea și Argeș, unde a activat.

S-a născut la Vălenii de Munte, la 21 noiembrie 1818 și a murit la Tirgoviște în 1 mai 1903.

În 1832 este dat la celebrul dascăl grec Iani Paleapatras din Văleni, iar între 1835—1837 a învățat la cunoscutul traducător al Halimalei, Gherasim Gorjanul. În 1837 îl găsim urmînd școala de pictură, apoi seminarul din Buzău.

Activitatea didactică o începe în 1845 la Buzău, ca profesor de clasa I și conducătorul „școlii gramăticilor“.

Revoluția din 1848 îl găsește la Buzău. Încălzit de mișcările din acest an, Petrescu participă cu însufletire la ele. Ține discursuri la Buzău, Vălenii de Munte și R. Sărat. „Entuziasmul revoluționar, notează Petrescu în memoriile sale, tindea a face din mine eroul acelor zile pline de speranțe și iluziuni.

⁵⁹⁾ Ibidem, dos. 2577/1849, f. 18.

⁶⁰⁾ Ibidem, dos. 2578/1849, f. 29.

Locuitorilor Buzăului și Valenilor de Munte și ai R. Sărat nu cred a li se mai șterge din minte propagatorul lor entuziast de la 48, precum eu nu voi uita freneticile lor aplauze⁶¹).

A fost arestat la 19 septembrie 1848 împreună cu colegul său P. Suciuc-Mureșanu și ținută în temnița Buzăului 40 zile. De aici au fost duși la Văcărești. Petrescu este repartizat în etajul de jos la un loc cu țărani de la Islaz. În memoriile sale el redă discuțiile purtate în închisoare cu acești țărani. Din răspunsurile lor se vede că au fost toți alături de Popa Șapcă și de ceilalți capi ai mișcării revoluționare.

Din răspunsurile lui Petrescu la comisia de anchetă din închisoare, reiese că el a participat la revoluție ca membru al comitetului țăranilor din Buzău.

Pentru această activitate este dat afară din învățământ și timp de 9 ani n-a mai fost încadrat.

În 1850 îl găsim învățător particular în Rucăr Muscel, numai pentru câteva luni deoarece nu i s-a îngăduit să exercite nici această slujbă.

Este încadrat la școala din Rucăr abia în 1860 unde se distinge pentru activitatea depusă⁶²). În același an participă la concursul pentru funcția de inspector al școlilor comunale, fiind numit în această calitate la Muscel, în noiembrie 1860.

Ca inspector organizează cursuri pentru pregătirea învățătorilor de sate. Aceste cursuri au fost vizitate în 1861 și de domnitorul Alexandru Ioan Cuza. În memoriile sale Petrescu redă discuția avută cu domnitorul cu acest prilej⁶³).

Datorită activității sale neobosite Petrescu reușește ca într-un an să mărească numărul elevilor de la școlile sătești din Muscel de la 1601 la 2627.

Printr-un raport adresat Eforiei Școalelor el propune încă din 1862, învățământul obligatoriu⁶⁴).

O frumoasă activitate depune Petrescu și în județele Vlcea, Argeș și Dimbovița.

Din lucrările sale, precum și din activitatea depusă, reies părerile lui despre școală și ideile sale social politice.

Combate școala nelegată de viață, de practică, școala ce fabrică „postulanzi”. Este pentru înființarea școlilor de meserii și pentru o industrie națională.

Își arată revolta pentru luxul unor boieri din țară și mai ales cel de la curtea domnitorului. Demască cheltuielile făcute din visteria țării la căsătoria lui Bibescu⁶⁵). Combate cu înverșunare despotismul și pe cei care pun la cale destinele țării. Revoltat împotriva nedreptăților boierești

⁶¹) I. Negoescu, *Istoria școalelor din Tîrgoviște*, Tîrgoviște, 1933, p. 50.

⁶²) Arh. St. Buc., Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dos. 305/1860, f. 24.

⁶³) Biblioteca Academiei R.P.R., ms. rom. 3748, f. 192.

⁶⁴) Arh. St. Buc., dos. 305/1860, f. 285.

⁶⁵) Biblioteca Academiei R.P.R., ms. rom. 3748, f. 176.

și domnești, el redă cu talent cuvintele unui țăran chemat la 1848 în comisia pentru populația agricolă: „Dacă proprietarii ar fi putut pune mîna pe soare, ei ar fi pus stăpînire pe el și ar fi vîndut țăranilor pe bani lumina și căldura lui“.

Am prezentat în acest articol parte din activitatea depusă de cadrele didactice din Țara Romînească în revoluția de la 1848, precum și figurile unor dascăli prea puțin cunoscuți, care au îmbrățișat cu căldură cauza poporului pe care l-au cunoscut, în mijlocul căruia au trăit și cu ale cărui năzuințe s-au identificat, luptînd pentru realizarea lor.

CITEVA DATE PRIVITOARE LA ACTIVITATEA CĂRTURARILOR NĂSAUDENI PENTRU APĂRAREA ARHIVELOR

ION RUSU

Ținutul Năsăudului a avut din cele mai vechi timpuri o evoluție istorică proprie deosebită, datorită unor condiții specifice de celelalte părți ale Transilvaniei.

Ținut liber din cele mai vechi timpuri, în anul 1475 printr-un decret al regelui Matei Corvinul, acest teritoriu a fost încorporat la orașul Bistrița; în decret se menționa însă, că locuitorii își vor păstra starea de libertate de mai înainte, bucurându-se în continuare de toate drepturile și privilegiile orașenilor bistrițeni. Magistratul, nobilii și negustorii cetății însă, au trecut la tot felul de abuzuri în administrarea acestui ținut, considerându-l pînă la urmă feud și pe locuitorii lui iobagi.

Locuitorii ținutului n-au acceptat această situație și s-au împotrivit asupritorilor. Lupta împotriva cetății Bistriței ia forme mai accentuate între anii 1755—1762 cînd în actele oficiale este denumită „Tumultus 23 pagorum Districtus Valachici Bistriciensis“¹⁾.

În anul 1762 ia ființă în acest district „Regimentul al 11-lea transilvan, grănițeresc de infanterie Nr. 17“ care face să se lichideze conflictul cu cetatea Bistriței.

Locuitorii liberi ai ținutului năsăudean nu primesc de bună voie nici acest nou jug. Cînd în prezența reprezentanților imperiali, pe platoul „Mocirlă“ din comuna Salva din apropierea Năsăudului au fost obligați să depună jurămîntul de credință pe formula autocrată: „Jurăm să servim pe apă și pe pămînt și să mergem oriunde ne va ordona regina“, din rîndul cătanelor s-a ridicat Tănase Todoran din Bichigiu urmat de ceilalți grăniceri, trecînd la o adevărată revoltă. Comisiile de preluare a jurămîntului scapă prin fugă. Tănase Todoran a fost pînă la urmă tras pe roată în același loc iar tovarășii lui aspru pedepsiți²⁾.

De acum înainte vor sluji imperiului habsburgic pînă în anul 1851, în schimbul unor înlesniri materiale ce nu vor compensa nici pe departe jertfele de sînge aduse în interesul împărăției.

¹⁾ V. Sotropa, *Revolta Districtului năsăudean*, în „Arhiva Someșană“, nr. 22, 1937, p. 1—177 și în nr. 23, 1938, p. 1—468.

²⁾ V. Sotropa, *Înființarea graniței militare năsăudene, 1762*, în „Arhiva Someșană“, nr. 24, 1938, p. 59—63.

Anul 1848 îi găsește în tabăra imperială luptând împotriva revoluționarilor unguri, neînțelegând să-și subordoneze interesele naționale și de clasă „intereselor luptei popoarelor europene împotriva feudalismului și absolutismului“ așa cum nici guvernul maghiar n-a înțeles problema națională într-un stat multinațional³⁾.

După revoluția din anul 1848, în conformitate cu politica absolutistă a imperiului, țărănimea exploatată, fie că a fost contra lui, a rămas mai departe dușmanul de temut al statului.

Așa s-a întâmplat și cu grănicerii năsăudeni.

După desființarea Regimentului de graniță în anul 1851, Erariul preține să-i fie trecute în proprietate toate bunurile materiale și fondurile bănești ale ținutului de graniță. Alături de Erariu se ridică cu pretenții și grozii și orașul Bistrița. Aceasta însemna ca ținutul să ajungă într-o situație politico-economică grea, așa cum nu fusese niciodată înainte.

Incepe o nouă perioadă de lupte împotriva acestor pretenții nedrepte. Timp de un deceniu reprezentanții comunității au luptat pînă cînd, odată cu începutul crizei absolutismului, în anul 1861, se aprobă înființarea „Districtului românesc autonom al Năsăudului“ și se acceptă ca proprietatea averilor și fondurilor care fuseseră în dispută să treacă pe seama comunității grănicerești.

Districtul românesc al Năsăudului se desființează în anul 1876, înglobîndu-se în comitatul Bistrița-Năsăud.

Datorită unei bogate experiențe politico-istorice atitudinea față de arhive în acest ținut a fost mai înțeleaptă, mai conștientă.

În decursul luptelor purtate cu cetatea Bistrița, conducătorii ținutului au avut prilejul să observe grija cu care erau păstrate arhivele aceluia oraș și ocazia să constate greutatea pe care le întîmpină prin pierderea unor procese din lipsă de documente.

După înființarea Regimentului de graniță disciplina militară a influențat toate sectoarele de activitate, așa că și în problema bunei păstrări a arhivelor civile s-a amestecat comandantul militar. De altfel, în acest ținut ia ființă în anul 1784 un Institut militar care dădea cunoștințe necesare tinerilor pentru a putea să ajungă pînă la gradul de căpitan sau ca să poată intra la cursurile teologice și pedagogice⁴⁾. Expedițiile Regimentului de graniță prin diferitele țări ale Europei au contribuit de asemenea la ridicarea nivelului cultural al locuitorilor acestui ținut, ceea ce i-a ajutat să înțeleagă mai bine importanța pe care o prezintă hîrtia scrisă și datoria ce le revine pentru buna conservare a ei.

³⁾ *Dezbateri asupra problemelor revoluției din 1848*, în „*Studii*“ — revistă de istorie, anul XII, nr. 3, 1959, p. 228.

⁴⁾ G. B., *Istoria Regimentului alu 11. românesc grăniceriu transilvanu*. După monografia latină din 1830 și după alte documente posteroare, Brașov, 1874, p. 11.

Totuși, și-n acest ținut și-au găsit pieirea multe documente. De exemplu, cind Sedria orfanală a Districtului Năsăud cere în anul 1862 anumite date despre orfanii pe care-i avea în evidență, Sedria generală a acestui district nu-i poate da datele cerute pentru următoarele motive: „Precum e cunoscut deobște, arhiva fostului Regiment român al 11 de graniță, s-au nimicit în anul 1848—49 în timpul revoluțiunei, scoțindu-se actele la câmp, afară din comună, și arzindu-se și așa cum la toate trebile mai vechi lipsesc documentele trebuincioase, din care s-ar putea detrage ceva deslușiri“⁵⁾.

Documentele din acel timp ne oglindesc totuși grija autorităților față de arhive. Vicarul Marian⁶⁾, care-și făcuse studiile superioare la Blaj, și funcționase tot acolo ca profesor între anii 1819—1821, venea diu atmosfera culturală a Școlii ardelenne cu un cult deosebit pentru arhive din care reprezentanții acelei școli și-au luat izvoarele operelor lor. Nu e de mirare deci că vizitînd parohiile din teritoriul Regimentului 11 de graniță dă porunci aspre pentru buna păstrare a arhivelor.

În inspecția pe care o face la data de 30 aprilie 1835 în parohia Poiana Ilvei din ținutul Năsăudului pune pe protocolul „poruncilor“ următoarea clauză: „Numărîndu-se acum tussese protocelele, ori scrise ori nescrise foile să se pagineze. 2) Sub cel mai greu canon să nu se rumpă sau taie nicio hirtie scrisă sau albă din protocol; 3) Să se puie toate în inventar și socoteala casei bisericii (Kirchenkassenrechnung); 4) Să se ție în cea mai mare rînduială și cu pază ca celelalte cărți a bisericii precum sf. evanghelie etc., care pierzîndu-se nu se mai pot întregi, deci nespūsă pagubă cauzează. Poiana în 30 aprilie 1835. Ioan Marian, ss. vicariu Rodnei, consistor asesor și director al școalelor Districtului“⁷⁾.

Vizitînd în continuare mai multe parohii a aflat arhivele bisericești în dezordine, ceea ce-l face ca la sfîrșitul anului 1835, în 4 decembrie, în partea a doua a unei porunci pe care o trimite preoților din vicariat să comunice următoarele: „Fiîndcă în mai multe biserici am aflat la canonică vizitație hirtii și decreturi de acest fel foarte tare împrăștiate, se porunceste de obște, ca pînă la viitoarea canonică vizitație în făurari fiește care Dn. paroh să adune toate scrisorile cele vechi și documentele laolaltă. apoi să facă peste ele un register în care să le scrie cuprinsu pe scurt începînd de la cele mai vechi și pînă la cele de acum“⁸⁾.

După înființarea Regimentului de graniță în anul 1851, împotriva pretențiilor asupra posesiunilor ținutului de graniță se fac nenumărate proteste. Dar toate aceste proteste și memorii trebuiau să se bazeze pe documente ce nu prea existau la Năsăud. Comitetul comunității, în frunte cu Vasile Nașcu, trebuia să facă rost de dovezile necesare de la arhivele centrale din Viena unde cu greu pătrundeau cei ce-și apărau drepturile și libertățile împotriva asupritorilor.

⁵⁾ Arh. St. Năsăud, Sedria generală a Districtului autonom al Năsăudului, LIII/11.

⁶⁾ Ioan Marian (1796—1846) a fost profesor la gimnaziul din Blaj, învățător și catihet la Școala normală din Năsăud, director peste toate școalele de la Orlat și în anul 1834 este numit vicar al Districtului Militar al Năsăudului.

⁷⁾ St. Buzilă, *Documente bisericești*, în „Arhiva Someșană“, nr. 15, 1931, p. 53.

⁸⁾ *Ibidem*, nr. 17, 1933, p. 239.

Pentru identificarea tuturor documentelor care puteau folosi cauzei și care se mai puteau găsi în ținut s-a desfășurat o întreagă acțiune de depistare pe întreg teritoriul districtului. În acest scop s-a delegat un om priceput care a cutreierat toate comunele ținutului năsăudean pentru a găsi acte originale sau copii referitoare la ordinele trimise de comanda regimentului din Năsăud celor 12 companii cu sediul în diferite comune⁹⁾.

Inițiatorul acestei adevărate acțiuni de masă în depistarea de documente a fost învățătorul Vasile Nașcu, care de nenumărate ori a bătut drumul Vienei ca să dovedească Ministerelor și împăratului drepturile inalienabile ale grănicerilor asupra posesiunilor din ținutul de graniță. Când membrii deputațiunii pleacă în 29 noiembrie 1860 la Viena, Vasile Nașcu care făcea parte din delegație „*intocmai ca odinioară nemuritorul cronicar al românilor George Șincai, ducea cu sine o păreche de dăsași plini de scrisori mai vechi și mai nouă*“¹⁰⁾.

Vasile Nașcu a rămas la Viena aproape un an (29 noiembrie 1860 — 25 octombrie 1861) în care timp reușește să culegă o mulțime de alte documente din arhivele centrale ale Austriei. Cu greu a pătruns în arhivele ministeriale Vasile Nașcu și numai pe căi „neoficiale“.

După ce se roagă, insistă și amenință prin diferite cabinete timp de aproape un an, singur, pentru că ceilalți membri ai delegației reveniseră acasă nu după mult timp, reușește să comunice districtului că în sfârșit cauza lor este pe terminate și va fi rezolvată favorabil.

La data de 31/8—1861 după o audiență la arhiducele Reiner scrie celor din Năsăud: „Atunci văzui pe loc pînă coborîră servitorii pachetele 19 și încărcîndu-le pe căruț de a mîna le traseră și împinseră pînă la adjutantul imperatorului — îi petrecui și eu ca sora pe Moisi cînd l-au țipat în Nil cu sicrieșul. M-am uitat unde le-au urcat-așezat și unde să le mai pot afla“¹¹⁾.

Arhiva lui Vasile Nașcu, însă, despre care se face amintire de nenumărate ori în documente, nu se mai păstrează, sau n-a ajuns la noi sub forma menționată de contemporani. Documentele din arhiva sa, împrumutate pentru studiu poate, n-au mai fost restituite și au rămas să îmbogățească alte colecții destrămîndu-se astfel o unitate ce nu va mai putea fi refăcută niciodată.

Din cele relatate mai sus reiese că arhivele au constituit o preocupare pentru instituțiile din ținutul năsăudean încă din jumătatea a doua a veacului al XVIII-lea; că propaganda care s-a dus cu scopul scoaterii în evidență a importanței arhivelor a avut un caracter larg în care au fost antrenați și țărani din satele ținutului. Cînd delegatul lui Vasile Nașcu a cutreierat satele districtului s-a insistat ca cei ce au asupra lor documente sau știu ceva în legătură cu hîrtii provenite de la Comanda Regimentului să comunice delegatului de la Năsăud.

Lupta în care intrase districtul cu pretendenții feudali interesa în egală măsură pe toți foștii grăniceri. De cîștigul cauzei depindea dacă cetățeanul urmaș de grănicer va mai avea unde să-și vereze oile și vitele

⁹⁾ Dr. Nestor Șimon. *Vasile Nașcu — Viața și faptele lui*, Năsăud, 1911, p. 86.

¹⁰⁾ *Ibidem*, p. 195.

¹¹⁾ *Ibidem*, p. 394.

la pășune bună în munți sau dacă iarna viitoare va fi tot așa de slobod să-și aducă lemne de foc sau de construcție din pădure.

În lumina celor arătate, nu este de mirare deci, că această stimă față de hîrtia scrisă a cîștigat mulți aderenți, atît dintre intelectuali cît și dintre țărani locului.

Așa se explică în parte lăudabila inițiativă a intelectualilor năsăudeni din această generație, de a-și constitui din actele și hîrțile create în activitatea lor colecții, care ne-au rămas în păstrare pînă astăzi și care constituie izvoare de cunoaștere a vieții epocii respective. Mai mult decît arhivele oficiale, aceste colecții redau viața social-economică în aspecte foarte variate, de multe ori însă mai subiectiv, avînd date despre oameni, instituții și evenimente.

Acest bun obicei a fost însușit și de unele familii de țărani care pînă astăzi mai păstrează fotografiile, jurnale de călătorii și scrisori ale strămoșilor lor grăniceri în care sînt consemnate o mulțime de lucruri și fapte pe care publicațiile de specialitate nu le redau.

Din această perioadă se păstrează la Arhivele Statului Năsăud fondurile: Regimentul al 11-lea transilvan, Grăniceresc de infanterie nr. 17, Administrația bunurilor grănicerești, Districtul românesc autonom grăniceresc al Năsăudului, Gimnaziul românesc Francisc iozefinian, Vicariatul foraneu al Rodnei și altele și colecțiile fruntașilor vieții publice din care amintim pe cele ale lui Florian Porcius¹²⁾, Ioachim Mureșan¹³⁾, Artemiu P. Alexi¹⁴⁾ și Vasile Petri¹⁵⁾.

Bunurile materiale cîștigate pe baza documentelor de arhivă au rămas pe mai departe ale comunității celor 44 comune din Districtul Năsăudului și administrate în comun, au primit o utilizare progresistă pentru burghezia care lua naștere.

Din aceste fonduri au luat ființă ceva mai tîrziu școlile năsăudene și pe cheltuiala acestor fonduri au fost trimiși o mulțime de tineri să învețe la Universitățile din Cluj, Budapesta, Praga și Viena și alții să învețe diferite meserii care erau foarte puțin răspîndite printre românii din partea locului. Este adevărat însă că întîietate la aceste burse o aveau în special fiii noii clase în ascensiune, a burgheziei românești.

Activitatea arhivistică este continuată de generația următoare, care prin această acțiune și o dezvoltă mai departe în noile condiții sociale și politice, primind o nouă orientare, accentuată în primul rînd de dorința burgheziei românești de a căpăta drepturi egale cu burghezia celorlalte naționalități.

Din această a doua generație fac parte academicienii Iulian Marțian, Iuliu Moisil și V. Șotropa.

Iulian Marțian (1866—1937), militar de carieră, încă din tinerețe își consacră timpul studiilor istorice și arheologice, adunînd documente și resturi istorice privitor mai ales la trecutul îndepărtat al văii Someșului.

¹²⁾ Florian Porcius (1816—1906) învățător, s-a ocupat cu studiile botanice. A fost ales în anul 1882 membru al Academiei Romîne ca botanist; a ocupat și funcții de răspundere în administrația Districtului năsăudean.

¹³⁾ Ioachim Mureșan (1832—1903), jurist.

¹⁴⁾ Artemiu P. Alexi (1847—1896), profesor și publicist.

¹⁵⁾ Vasile Petri (1835—1905), pedagog de seamă și publicist.

În calitate de colecționar corespundează cu cele mai reprezentative figuri ale științelor umaniste din țară contribuind prin donațiile sau împrumuturile făcute la îmbogățirea patrimoniului instituțiilor noastre de cultură. A corespondat și a împrumutat materiale pentru studiu lui N. Iorga, Bianu, Sextil Pușcariu, Bogrea și alora.

Vizitatorii lui Iulian Marțian la Năsăud au rămas uimiți de bogăția documentelor colecționate de tânărul ofițer¹⁶).

Virgil Șotropa după ce-și termină studiile universitare la Cluj, funcționează o vreme ca redactor la „Gazeta Transilvaniei“ și apoi, pînă la sfîrșitul vieții, ca profesor la Năsăud.

Cercetător sîrguincios al istoriei patriei noastre și în mod special al trecutului ținutului năsăudean nu putea să rămînă în afara preocupărilor cu privire la soarta arhivelor. Pasiunea pentru vechile documente este dovedită de frumoasa colecție ce ne-a rămas moștenire de la dînsul și de faptul că în articolele publicate se preocupă și de importanța arhivelor într-o vreme cînd pătura conducătoare a țării în goana după noi metode de exploatare și îmbogățire nu se gîndea la chestiuni „minore“. Într-unul din articolele sale el arăta că „lumea se ocupă la noi azi intensiv cu afaceri de bani și cu politică, așa că aproape nu le rămîne oamenilor timp să se gîndească și la alte lucruri mai puțin rentabile. Soarta asta se pare că o are și chestia arhivelor, despre care s-a scris și vorbit cite ceva, însă pînă acu n-am auzit să se fi ajuns în ea la vr-un rezultat pozitiv“.

În continuare arată arhive care s-au distrus de-a lungul vremii, arhive ce conțineau date prețioase privitor la istoria ținutului năsăudean și care nu mai pot fi înlocuite nici într-un fel.

În încheierea articolului face următoarele propuneri: „Atît secțiunea istorică-etnografică a Asociațiunii cît și comisia monumentelor istorice pentru Transilvania neamînat să facă demersul general la guvern ca: ...2. Arhivele publice ale județelor, orașelor, satelor, diferitelor oficii, institute și corporațiuni etc., să fie imediat puse sub îngrijirea și controlul unor persoane de încredere...“

¹⁶) Academia Romîna, București, 29 decembrie 1899/10 ianuar 1900. „Stimate Domnule Locotenent, Colegul și prietenul meu dl. profesor N. Iorga mi-a spus despre D-voastră lucruri pe cît de surprinzătoare pe atît de plăcute. Este natural surprinzător (pentru că este foarte rar) ca un bărbat al armelor să aibă atît de mare interes pentru cărți și manuscrise vechi, încît să facă colecțiuni cum ne spune dl. Iorga că aveți D-voastră. Pentru noi care ne-am dat toată munca vieții în și pentru asemenea colecțiuni, este iarăși foarte natural să ne bucurăm cînd găsim colegi de gusturi și de interes științific ca și noi. Ne-a pricinuit cea mai mare plăcere intențiunea pe care o hrăniți după cum ne-a povestit dl. Iorga — de a dăruî cîndva colecțiunea D-voastră acestei instituții, în al cărei serviciu am onoare de a împlini peste cîteva zile 21 de ani. Dați-mi voie să vă trimit cîteva din publicațiile noastre, care sper că vor interesa sau prin cuprinsul lor sau prin partea de reproduceri din cele vechi, — în orice caz vă vor arăta cum sînt folosite aici manuscrisele și cărțile vechi și ținute la dispoziția altora, ca toți să le studieze și așa să cunoască trecutul nostru... Primiți, vă rog, Domnule Locotenent, expresiunea sentimentelor mele cele mai distinse. Bianu, Bibliotecarul Academiei“ (Arh. St. Năsăud, Colecția V. Șotropa, dos. 16).

3. prefectii județelor să ia informații despre numărul și starea arhivelor private, și să trateze cu proprietarii, ca ei sau să le cedeze statului, sau să le facă accesibile celor interesați¹⁷⁾.

Nu știm dacă propunerile de mai sus au fost luate în seamă sau nu de cei competenți, fapt este că în ținutul Năsăudului s-au dus acțiuni de adunare de documente, acțiuni ce s-au sprijinit pe stima și autoritatea de care se bucurau acești lucrători pe țărim cultural.

Trecutul istoric frământat, mulțimea documentelor păstrate, tradiția culturală vie, competența oamenilor, toate reclamau apariția unei publicații care să facă cunoscute specialiștilor și publicului faptele întimplite de-a lungul veacurilor.

Acest gând îl comunică Constantin Moisil din București năsăudenilor în anul 1911: „M-am gândit la o publicație, care să apară de două trei ori pe an și în care să se cuprindă bogatul material ce există la Năsăud, la Dta (scrisoarea e adresată către Iulian Marțian), Șimon și Artene Mureșan plus reproducerea ornamentelor din vechile dtae codice. Cred că s-ar putea realiza și am să mă pun pe lucru, dacă ești și dta de această părere“¹⁸⁾.

Nu s-a reușit să se scoată revista așa cum propusese C. Moisil; ideea aceasta se realizează totuși, este drept ceva mai târziu, în anul 1924, cînd apare la Năsăud revista „Arhiva Someșană“ sub redacția profesorului V. Șotropa.

Scopul mărturisit al revistei în „Cuvîntul către cetitori“ din primul număr este de a face cunoscut trecutul și luptele crîncene purtate de poporul din această „terra Samusiensis“ împotriva magnaților și a monarhiei imperiului habsburgic, să popularizeze rolul pe care l-au jucat școlile din Năsăud în trecutul istoric al Transilvaniei¹⁹⁾.

În anul 1931 se stabilește la Năsăud după ani grei de muncă, pensionarul Iuliu Moisil. Găsește aici vechi prieteni din copilărie, tovarăși de muncă științifică, bogat material documentar și o revistă istorico-culturală.

Cunoscător al muncii de muzeu din bogata-i activitate desfășurată și din colaborarea cu Arhivele craiovene, bazîndu-se pe tradiția culturală locală, propune colecționarilor de documente din oraș înființarea unei instituții de cultură, a unui muzeu în înțelesul larg al cuvîntului, în Năsăud.

Așa ia naștere în anul 1931 Muzeul nasaudean, care în anul 1937 va deveni subdirecție a Arhivelor Statului cu competență arhivistică peste întreg teritoriul fostului județ Năsăud.

Principalii donatori ai colecțiilor și a bibliotecilor au fost: Iuliu Moisil, profesor pensionar, Iulian Marțian, maior în retragere, Virgil Șotropa, profesor pensionar, dr. Alexă David, judecător pensionar și dr. Artene Mureșanu, judecător, toți din Năsăud.

Iuliu Moisil devine în 1937, cînd ia ființă Subdirecția Arhivelor Statului, directorul ei onorific, nu pentru că n-ar fi condus el efectiv instituția, ci pentru motivul că nu primea salariu pentru această muncă.

¹⁷⁾ V. Șotropa, *În chestia arhivelor*, în „Transilvania“, nr. 2, p. 165–166.

¹⁸⁾ Arh. St. Năsăud, Colecția V. Șotropa, dos. nr. 6/1.

¹⁹⁾ *Arhiva Someșană*, nr. 1, 1924, p. 2.

Toți fondatorii, dar mai cu seamă academicienii Iuliu Moșil, V. Șotropa și Iulian Marțian au muncit pînă la sfîrșitul vieții pentru prosperarea instituției create de ei.

Pentru ca să facă cunoscută noua instituție și pentru a-i ușura achiziționarea de noi piese se duce o intensă propagandă printre țărani și intelectuali din ținut. În acest scop se folosesc gazetele și revista „Arhiva Someșană”.

Cîteva elemente ale acestei activități se desprind dintr-un apel publicat în „Arhiva Someșană”, și-n care cheamă pe toți să colecționeze documente pe seama „Muzeului grănițeresc năsăudean”²⁰).

Datorită acestor acțiuni de propagandă și datorită prestigiului de care se bucura instituția a fost adunat mult material documentar de la particulari. În sensul apelului lansat s-au constituit mai multe colecții particulare care furnizează mult material cercetătorului ce se ocupă cu probleme transilvănene locale.

Toate aceste preocupări și acțiuni în legătură cu arhivele, ale acestei generații, s-au desfășurat în special în deceniile ultime ale secolului al XIX-lea și-n primele 4 decenii ale secolului nostru.

Crescuți și formați în atmosfera luptelor naționale și sociale ale burgheziei în epoca dualismului austro-ungar, după unirea Transilvaniei cu România, acești oameni de cultură au crezut în aparenta neclintire a societății burgheze, ei au rămas cu convingerea că se poate realiza un reviriment prin ridicarea culturală și morală a societății.

Disprețuind politicianismul demagog din „România Mare”, negăsindu-și locul între mercenarii de idei politice, se retrag într-un apolitism pe care-l credeau protestatar fără să-și dea seama că în felul acesta sprijinesc pe mai departe o societate bazată pe negarea valorilor culturale înalte.

Înconjurați de evenimente și stări sociale pe care nu și le puteau explica, simțeau nevoia unor schimbări dar privind desfășurarea evenimentelor de pe poziții burgheze asistau neputincioși și fără să poată da soluții la descompunerea unei orînduiri pe cale de dispariție.

În munca și concepția lor despre arhive rămîn tributari vremii în care au trăit. Pun documentele mai ales în slujba studiului istoriei, neînțelegînd în suficientă măsură valoarea arhivelor economice, statistice și tehnice, manifestînd totodată tendința de rupere a arhivisticii de preocupările practice. Nu concep arhivele, respectiv fondul arhivistic ca un tot organic și în activitatea lor rețin din aceste unități numai piesele pe care ei le consideră mai importante dintr-un anumit punct de vedere, adică acel al preocupărilor lor. N-au pus suficientă greutate în munca lor pentru organizarea științifică a arhivelor, de unde vine și deficiența că în studiile publicate nu fac trimiteri la documentele pe care își bazează argumentarea.

Totuși acțiunea lor de apărare și conservare a arhivelor rămîne un fapt pozitiv într-o vreme cînd „*Cu emfază trata burghezia... trecutul nostru națio-*

²⁰) *Muzeul grănițeresc năsăudean*, în „Arhiva șomeșană”, Năsăud, nr. 22, p. 220—221.

nal, într-un patriotism de paradă, lăsînd însă în paragină ceea ce constituia o moștenire valoroasă din trecutul poporului român²¹⁾.

În această perioadă cînd documentele istorice erau folosite ca ambalaj și cînd vagoane de material arhivistic luau drumul fabricilor de hîrtie fără o prealabilă selecționare, articolele publicate de ei în apărarea arhivelor, intervențiile pe la diferitele ministere ale statului burghez în care arătau tratamentul la care sînt supuse urmele scrise ale trecutului din această parte a țării, dovedește faptul că în această direcție ei au adus o contribuție pozitivă la păstrarea valorilor culturale ale țării²²⁾.

În jurul Arhivelor Statului din Năsăud s-a adunat un grup de tineri care au fost educați de către bătrîni dascăli în spiritul dragostei și respectului față de arhive și care și astăzi țin legătura cu această instituție și colecționează material pe seama ei²³⁾.

Acțiunea cărturarilor năsăudeni în apărarea arhivelor de-a lungul deceniilor, după ce acest capitol va fi epuizat prin cercetări ulterioare, rămîne o pagină ce va trebui reținută de o viitoare istorie a arhivisticii romînești.

²¹⁾ Acad. prof., Constantinescu-Iași, *Arhivele Statului, 125 ani de activitate, 1831-1956*, Buc., 1957, p. 8.

²²⁾ Dr. E. Dăianu scrie lui V. Șotropa la 25 septembrie 1929 următoarele: „Vă trimit alăturatul document, care deși de la 1867 mi se pare interesant privitor la muniții revendicate. La sfîrșit lipsește ceva, dar mi se pare puțin, concluzia, care nu mai e de ordin istoric. Am găsit acest document la o cofăriță, ce vindea poame sub o poartă, și l-am mîntuit din alte hîrtii vechi, rîscumpărîndu-l cu niște jurnale vechi, ca biata femeie să nu se pîgubească nici ea. Iată cum se prîbușesc la noi arhivele“ (Arh. St. Năsăud, Colecția V. Șotropa, dos. 57).

²³⁾ Menționăm aici pe tov. Teodor Ghițan de la catedra de Istoria medicinei din Cluj, Alexandru Husar conferențiar la Iași, Scridon Gavrilă conferențiar la Cluj, Filipoi Onisim, directorul Bibliotecii I.M.F. Cluj, Grigore Găzdac directorul școlii medii „Gh. Coșbuc“ Năsăud, prof. Octavian Ruleanu Năsăud și alții.

DESPRE EXPLOATAREA ȚĂRANILOR DIN REGIUNEA DE MUNTE A MOLDOVEI ÎN VREMEA REGULAMENTULUI ORGANIC

GH. PLATON

Dezvoltarea relațiilor marfă-bani și creșterea agriculturii cu caracter comercial este atestată, printre altele, în perioada Regulamentului Organic și de extinderea arendășiei. Arendașul, prin excelență, este un producător de tip capitalist care produce, în mod exclusiv, pentru piață. În același timp, și acesta este un element caracteristic perioadei, el își obține profitul prin exploatarea mîinii de lucru iobage fără să aducă vreo îmbunătățire mijloacelor și tehnicii de exploatare. Realizarea unui profit cît mai ridicat este condiționat de o înăsprire proporțională a obligațiilor țăranilor. De multe ori, aceasta este valabil pentru sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor, însiși proprietarii, pentru a obține sume cît mai ridicate acordă arendașilor moșiilor lor condiții care depășesc obligațiile țăranilor¹⁾.

Arendășia, fiind determinată de dezvoltarea producției de mărfuri, a contribuit, în mare măsură, la pregătirea condițiilor pentru dezvoltarea relațiilor capitaliste și a constituit o importantă sursă de acumulare a capitalului. Crîncena exploatare la care era supusă țăranimea clăcașă verifică aprecierea lui Marx potrivit căreia „capitalul vine pe lume mînjit de sînge și cu murdărie pe tot trupul, din cap pînă în picioare“²⁾.

Arendășia s-a extins în mod deosebit asupra regiunilor de munte, proprietate, în general, a mănăstirilor. Natura ocupației locuitorilor, impusă de condițiile mediului geografic, a făcut ca în aceste regiuni, în relațiile dintre proprietari și țărani, să prevaleze, într-o anumită măsură, renta în bani. Accentuarea exploatărilor forestiere la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, în urma cererilor crescînde de cherestea ale Porții Otomane și apoi extinderea comerțului cu acest produs, în urma desființării monopolului turcesc, a avut consecințe foarte importante, de ordin social, asupra țăranilor locuitori ai acestor teritorii. Posibilitatea obținerii unor mari cîștiguri prin valorificarea cherestelei a determinat, în primul loc, anularea dreptului de folosință cel aveau țăranii și transformarea pădurilor în proprietăți de tip absolut. Pentru a obține dreptul de a tăia lemne, pentru nevoile lor sau pentru comerț, ță-

¹⁾ A. Oțetea, *Le second asservissement des paysans roumains* (1746–1821), în „Nouvelles études d'histoire“, Bucarest, 1955, p. 309.

²⁾ K. Marx, *Capitalul*, vol. I, Ed. P.M.R., 1948, ed. II-a, p. 672.

rării sînt obligați să încheie învoieli oneroase care presupuneau o sporire accentuată a obligațiilor în muncă și a dijmei din materialul lemnos prelucrat de dinșii.

Incapabili de a trece la o exploatare rațională prin mijloacele lor proprii, proprietarii și arendașii, pentru a obține o cantitate cît mai mare de material lemnos, transformă toate obligațiile țăranilor, inclusiv adetiul moșiei, în chereștea, își impun monopolul asupra produselor realizate de aceștia și îi obligă, în același timp, să lucreze în contul lor în schimbul unor plăți derizorii.

Creșterea prețului chereștelei, mai ales în perioada Regulamentului Organic, a atras după sine urcarea considerabilă a arenzilor, fapt care a avut drept consecință exploatarea pe scară largă a pădurilor, creșterea obligațiilor țăranilor și înăsprirea la maximum a relațiilor dintre proprietari și țărani. În goana lor după un profit cît mai mare, proprietarii și arendașii au uzat de cele mai brutale și mai sălbatice metode.

Fără a intra în discutarea largă a problemelor pe care le-am schițat mai sus, în lucrarea de față, pe baza unui material inedit, aflat la Arhivele Statutului din Iași, vom încerca să reliefăm unele aspecte caracteristice relațiilor dintre arendași și țărani în satele de la munte. Materialul principal, pe care se bazează expunerea, este extras dintr-un voluminos dosar, care însumează un număr de 1000 file³⁾, în care este expus conflictul dintre aga Dimitrie Stan, care arendase în 1844 venitul moșiei Munții, din ținutul Neamț, proprietate a mănăstirii Neamțului, și locuitorii satelor incluse în cuprinsul acestei moșii. Din conținutul dosarului se desprinde totala lipsă de scrupule a arendașului și a oamenilor acestuia în relațiile cu locuitorii, exploatarea crîncenă a acestora precum și consecințele regimului abuziv și de favoritism patronat de domnitorul Mihail Sturza. Faptele sînt cu atît mai interesante cu cît, în apărarea locuitorilor, intervine și stăruie cu tenacitate și M. Kogălniceanu în calitatea sa de reprezentant al intereselor mănăstirii Neamț și Secu.

D. Stan poate fi considerat ca un tipic reprezentant al noii clase în formare, a burgheziei, care-și realizează o însemnată avere din munca și sudoarea țăranilor. Cîștigîndu-și un loc în rîndul clasei dominante, capătă, o dată cu rangul de boierie, și dreptul de a exploata. Metodele de care face uz pe moșia Munții, în perioada care face obiectul atenției noastre (1815—1850), sînt rezultatul unei experiențe îndelungate de vechi arendaș al moșiilor din regiunea de munte.

Vom schița împrejurările în care și-a dobîndit această experiență. Evoluția sa este caracteristică și ilustrează felul în care s-a dezvoltat și s-a extins arendașia care a avut drept consecință o mai accentuată exploatare a țăranimii.

La 26 ianuarie 1829 se semnează contractul prin care serdarii Iordache și Dimitrie Stan, la care se asociază apoi și postelnicul Petrache

³⁾ Arh. St. Iași, Departamentul Dreptății, Tr. 1785, op. 2035, nr. 7004. Dosarul, ca și importanța problemelor cuprinse într-insul ne-au fost semnalate de colectivul de arhiviști de la Arhivele Statului din Iași, căruia îi aducem și pe această cale, mulțumiri.

Roset, iau în arendă venitul moșiei Munții. Contractul, încheiat pe termen de trei ani (1830—1833), stabilea prețul arenzii la suma de 15.000 lei⁴).

Încă din primul an al posesiei, conflictul dintre arendași și locuitori izbucnește cu o neobișnuită violență. Locuitorii tuturor satelor adresează numeroase jalbe Îsprăvniceii, prin care denunță abuzurile comise de arendași, care au călcat și au desființat toate alcătuirile vechi. Obligațiile în natură le-au fost sporite, dijma fierăstraiei dublată, arendașii impunându-și, în același timp, monopolul asupra întregii producții de cherestea realizată pe moșie. Împotriva măsurilor brutale de constrângere, locuitorii au ripostat prompt. Reacția lor a depășit cadrul simplu al petițiilor. La 8 noiembrie 1830 arendașii se pling Comisiei I-a că, în afară de faptul că locuitorii nu se supun îndatoririlor „au sărit cu sudălmi și zurbalicii” asupra lor⁵).

Din actele înaintate de țărani, pentru a-și demonstra legitimitatea cererilor lor, rezultă că îndatoririle acestora către arendași, evaluate în bani, se ridicau la suma de 39.412 lei și 26 bani anual. La aceasta se mai adăuga și cantitatea de 500 vedre brinză⁶). Dacă ținem seama de veniturile pe care arendașii le realizau și din monopolul ce-l impuneau asupra cherestelei, ne imaginăm câștigurile considerabile obținute în raport cu suma prevăzută în contractul de arendă.

Nu știm cum au evoluat lucrurile în continuare. Cu siguranță însă că arendașii și-au continuat nestingheriți acțiunea lor de spoliere. Rangul deținut în ierarhia socială de cel de al treilea arendaș, postelnicul Roset, garanta acest lucru. De altfel, numele acestuia nu figurează în actele dosarului. El își încasa doar profiturile în schimbul protecției ce o acorda celor doi arendași.

În anii următori îl întâlnim pe D. Stan desfășurând același fel de activitate. La 19 august 1834 logofătul Lupu Balș arendează moșiile mănăstirii Hangul sau Buhalnița din ținutul Neamț, pe termen de trei ani, pînă la 23 aprilie 1838. Satele din cuprinsul acestor moșii erau următoarele: Crăcăoani, Cracăul Negru, Ghindăoani, Buhalnița cu cătunele Potoci și Poienari, Secul, Izvorul Alb și Chisirigul. Înainte de expirarea termenului prevăzut în contract, logofătul cedează moșiile lui Dimitrie Stan, care apare, de data aceasta, cu rangul de căminar. Acesta își oprește pentru sine satele Crăcăoani, Cracăul Negru, Chisirigul și Ghindăoani, iar restul le cedează negustorului Nicolaie Albu din Piatra Neamț⁷).

Contractul lui D. Stan și al negustorului amintit își păstrează valabilitatea pînă în 1841. Căminarul păstrează, în general, în relațiile cu locuitorii, învoiala încheiată de predecesorul său. Adăugă, la 16 martie 1838, o învoială separată doar cu locuitorii satului Cracăul Negru. Învoiala prevede convertirea tuturor obligațiilor de boieresc în bani și dreptul arendașului de a dispune de întreaga cantitate de cherestea realizată de locuitori⁸). În

⁴) Ibidem, dos. lit. P/485, f. 381 și 571, 572.

⁵) Ibidem, f. 382, 583, 565, 566, 401, 402.

⁶) Ibidem, f. 576.

⁷) Artur Gorovei, *Comisia de la Buhalnița. (Documente cu privire la istoria țăranelui român)*, în „Viața Românească”, anul VII, 1912, nr. 1, p. 17—30.

⁸) Ibidem, p. 21—22.

realitate, însă, în majoritatea lor locuitorii au trebuit să dea, în locul sumei stabilite, însemnate cantități de cherestea. Chiar și datoriile contractate la orîndă trebuiau să fie plătite în același fel⁹⁾.

Pentru a-i determina pe locuitori să accepte învoielii împovărătoare, arendașii și oamenii acestora întrebunțează cele mai brutale metode.

Locuitorii relatează, în numeroasele lor jalbe, grelele obligații pe care au sarcina să le îndeplinească. Plătesc adetiul cite 140 lei pe an, li se ia dijmă cite 25 de lei de fiecare plută și sînt obligați, în același timp, să vîndă arendașului plutele lucrute de dinșii cu 30—35 lei. Au fost obligați să contracteze învoiala „cu schingiuiri și bătăi“, toți banii adetiului au fost transformați „în plute de grînzi mari“. În sfîrșit, menționează locuitorii, toate acestea le sînt smulse prin următoarele mijloace: „bătăi ca pe tilhari, pînă și la pulpe, ținere de lanțuri de gît și fere în picioare, înădușire cu fum la închisori, umblare pe drum și în sate călare pe unii din noi și ținindu-i de mustăți în loc de friu, ținerea iarna în girlele morilor, purtare pe omăt cu picioarele goale, împlinirea de tot soiul de vite și altele multe ce nu mai este pildă în alte sate, din care pricină unii îngrozindu-să au fugit... unii au rămas smintiți de minte și pătimași, iar unii au și murit“¹⁰⁾.

Comisia de anchetă, rînduită la fața locului, confirmă întru totul plîngerile locuitorilor. Mai mult încă, raportul constată că arendașii acționează nestingheriți deoarece sînt protejați de ispravnici și mai ales de logofătul Balș. În urma intervenției acestuia, de altfel nu peste multă vreme, comisia este revocată pe motivul că răzvrătește pe locuitori¹¹⁾.

Lipsiți de sprijin, locuitorii trec la organizarea luptei prin propriile lor mijloace. Este un interesant și semnificativ caz de curaj și solidaritate în fața exploatarei. La 1 și respectiv 20 iunie 1839, locuitorii din Cracăul Negru, Cracăoani și Ghindăoani semnează un document, „într-o unire fiind“, prin care își aleg un număr de reprezentanți care urmează să stăruiască „pentru dezrobirea“ lor¹²⁾.

De asemenea, sprijiniți și de starețul mănăstirii, locuitorii înaintează jalbe domnitorului și consulului rus¹³⁾. La insistențele lor, este numită o a doua comisie care sprijină însă, fără rezerve, pe arendași. Reprezentanții locuitorilor, aleși prin legămintele menționate, veniți la Iași pentru

⁹⁾ *Ibidem*, nr. 2, p. 3—5.

¹⁰⁾ *Ibidem*, nr. 1, p. 30, nr. 2, p. 203—205, 209—210.

¹¹⁾ *Ibidem*, nr. 2, p. 26.

¹²⁾ Locuitorii se angajează „ca de astăzi înainte noi toți să fim într-o unire frățescă și să căutăm îndeopotrivă dreptul fieștecăruia sătean..., fruntaș, mijlocăș sau codaș, fără dezbinare a vreunuia din noi și toate viclesugurile și împilările, urmate pînă acum, din partea unuia asupra altuia și păzindu-se pentru de veci sfezile, bătăile și pîrturile, și alte turburări și catahrisurile ce au urmat pînă acum și care nu au adus satului vreun folos ci mai virtos sdruncinare cu desăvîrșire...“, *ibidem*, nr. 1, p. 23—25.

¹³⁾ La 15 iulie 1830, cerînd îndepărtarea arendașilor, arhimandritul menționează în cererea sa către domnitor: „aș îndrăzni a zice că în toate letopisețele lumii nu se vor găsi cuprinse atîtea cruzimi de schingiuiri și asupriri...“ La rîndul lor, locuitorii arată că „nici în veacurile oamenilor celor mai varvari n-au putut fi atîta cruzime asupra locuitorilor plugari“. De asemenea, în jalba către consulul rus, din 20 iulie 1839, locuitorii arată că arendașii sprijiniți fiind de d-lui logofăt Lupu Balș și... vistiernicul Iorgu Ghica, sînt ocrotiți de către ocîrmuitorii țării și imputerniciți întru toate nelegiuitele lor fapte“, *ibidem*, nr. 2, p. 208—211.

a susține revendicările consătenilor lor, sînt arestați. Intervenția logofătului Balș zădărnicește toate încercările locuitorilor de a-și căpăta dreptatea¹⁴). Mai mult încă, în urma anaforalei Sfatului Ocirmuitor, încuviințată de domn, cei opt reprezentanți ai locuitorilor sînt izgoniți din satele lor de origine, la sfîrșitul lunii octombrie 1839, pe motivul că au îndemnat la nesupunere și au răzvrătit satele mănăstirii Buhalnița¹⁵). În numeroase jalbe, adresate Vistieriei, plini de amarăciune și revoltă, locuitorii înfățișează consecințele dezastruoase ale izgonirii și cer să se întoarcă la casele și avutul lor „pe care posesorul Stan vrea a le clironomisi încă în viață aflîndu-ne“¹⁶).

Nu cunoaștem amănunte în legătură cu activitatea căminarului Stan între anii 1841 și 1844. Sigur este însă că în perioada aceasta situația sa socială, desigur și cea materială, s-a consolidat simțitor. Se pare că și-a pierdut sprijinul logofătului Balș, sprijin care de altfel nu-i mai putea folosi în condițiile în care acesta își pierduse influența. În schimb însă și-a cîștigat dreptul la favoarea domnească, în calitate de „drept supus, care au slujit patriei cu simțitoare jertfe a intereselor sale“, așa cum o va mărturisi mai tîrziu¹⁷).

În anul 1844 îl întîlnim cu titlul de ban și proprietar al moșiei Botești din ținutul Roman, pe care a cumpărat-o, așa cum arăta el, „prin alcătuire de bună voie și cu jertvirea ostenețelor ce din copilărie am făcut“. Între proprietar și locuitorii moșiei izbucnește, în vara anului 1844, un violent conflict¹⁸), care se desfășoară latent pînă în 1850¹⁹).

Avîndu-și consolidată situația economică și socială banul D. Stan, în cursul anului 1844, arendează din nou de data aceasta singur, moșia Munții, din ținutul Neamț și Suceava²⁰). Începe o lungă și dureroasă perioadă de exploatare pentru locuitorii numeroaselor sate care alcătuiau această moșie. Relatarea acestora, care se încadrează în centrul preocupărilor noastre, este cuprinsă în voluminosul dosar pe care l-am menționat mai sus. Dosarul cuprinde un bogat material adunat de comisiile de cercetare precum și de judecătoria ținutului Neamț. Din analiza lui se desprinde, cu claritate, goana după profit a arendașului și metodele sălbatice de constrîngere la care erau supuși locuitorii. Se mai desprinde, de asemenea, în ce măsură era jefuită imensa bogăție a țării pe care o constituiau pădurile. Această situație nu era proprie numai teritoriului care intră în atenția noastră. Ea era aceeași în întreaga regiune de munte a Moldovei. Consecințele profund negative, de ordin economic și social, care decurgeau din această exploatare, au fost de natură să impună luarea unor măsuri cu caracter general valabile pentru întreaga Moldovă. Pe

¹⁴) *Ibidem*, f. 212.

¹⁵) Arh. St. Iași, Vistieria, Tr. 1316, op. 1488, nr. 182, f. 2, 3.

¹⁶) *Ibidem*, f. 31-43.

¹⁷) *Ibidem*, Departamentul Dreptății, Tr. 1785, op. 2035, nr. 7004, f. 24, 25.

¹⁸) *Ibidem*, Vistieria, Tr. 1316, op. 1488, nr. 555, f. 1-35, 80.

¹⁹) *Ibidem*, Tr. 1352, op. 1535, nr. 167, f. 42-63.

²⁰) Se pare că D. Stan arendase moșia încă din anul 1840. Într-o cerere, adresată judecătorei Neamț, la 6 iulie 1852, acesta arată, referindu-se la locuitori, că le-a fost posesor vreme de 13 ani (*Ibidem*, Departamentul Dreptății, Tr. 1785, op. 2035, nr. 7004, f. 935-937).

această linie se plasează legea pentru cruțarea pădurilor din anul 1843, în dispozițiile căreia se încadrau toate pădurile ecleziastice²¹⁾ și mai ales legea cu privire la reglementarea „îmbinatelor dreptăți și îndatoriri ale proprietarilor și sătenilor din satele de prin munți“²²⁾.

În ofisul domnesc din martie 1844, M. Sturza este nevoit să recunoască adevărul că situația grea în care se aflau locuitorii acestor sate și care a provocat ruinarea stării lor materiale și pribegirile masive, se datorează asupririlor „uneltite de către posesori“, exprimate concret în reducerea locului de hrană și mai ales în transformarea tuturor obligațiilor locuitorilor în chereștea²³⁾.

Deși legiuirea, în mod teoretic, limitează abuzurile prin transformarea obligațiilor țăranilor în bani și prin fixarea îndatoririlor ce reveneau proprietății, în mod practic ea nu a putut fi eficientă. Aceasta, mai ales, pentru faptul că dreptul de folosință al pădurii de către țăranii urma să fie reglementat, în continuare, tot prin învoielii speciale. Abuzurile au continuat și au atins proporții mai mari decît în trecut. Exemplul cel mai concludent ni-l oferă materialul cuprins în dosarul menționat mai sus, acela referitor la abuzurile săvîrșite de beizadea Grigore Sturza pe moșiile de la munte, proprietate a mănăstirii Slatina, pe care le luase în arendă în 1847²⁴⁾, precum și materialul din numeroase alte dosare²⁵⁾.

Moșia Munții, pe care D. Stan o arendase pe termen de cinci ani, începînd de la 23 aprilie 1845, era alcătuită din următoarele sate: Pipirig, cu cătunele Boboești și Plotumu, Galu, cu cătunele Largu, Gura Largului, Urșii, Pîrăul Fagului, Săvenița, Pîrăul Galu, Topliceni și Gura Dreptului, aflate în ținutul Neamț și Crăpăturile și Farcașa din ținutul Suceava.

Trebuie remarcat, din capul locului, creșterea considerabilă a arenzii. De la 15.000 lei cît era în 1829, arenda se urca, în 1844, la suma de 104.627 lei, echivalentul a 3.311 galbeni²⁶⁾.

²¹⁾ R. Rosetti, *Conflictul dintre guvernul Moldovei și mănăstirea Neamțului*, I, extras din „Analele Academiei Romîne“, memoriile secției istorice, seria II-a, tom. XXXII, Buc. 1910, p. 17, 18.

²²⁾ D. C. Sturza-Scheeanu, *Acte și legiuiri privitoare la chestia țărănească*, seria I-a, vol. I, Buc., 1907, p. 278–283.

²³⁾ În ofis se menționează, printre altele, că „din aceste împrejurări, voind a se folosi unii, au săvîrșit învoieli cu locuitorii de munte în bani și cu plată pînă la opt galbeni de gospodar, dar și aceasta, pîrîndu-se puțin unor asemenea și ispitîndu-se a se mai folosi din neînchipuirea bănească a locuitorilor, îmbracă în urmă acești opt galbeni în tăiere și cărătura de chereștele în care se îndoiește, cel puțin, suma banilor, prin împovăratele alcătuirii, încît soarta acelor locuitori a ajuns a fi nesuferită“, *Ibidem*, p. 279.

²⁴⁾ Arh. St. Iași, Departamentul din Lăuntru, Tr. 1772, op. 2020, nr. 16.947 (litigiile dintre locuitorii moșiei Borca și Grigore Sturza). Vezi în această privință și R. Rosetti, *Pentru ce s-au răscolat țăranii*, Buc. 1907, p. 131–133 și I. C. Filitti, *Domniile romîne sub Regulamentul Organic*, Buc., 1915, p. 553, 554.

²⁵⁾ Arh. St. Iași, Isprăvnicia Suceava, Tr. 1615, op. 1848, nr. 1806 (litigiile dintre sulgerul N. Marcovici, arendașul satelor Pîrăul Pintii, Sabasa și Stejarul, cu locuitorii) etc.

²⁶⁾ G. Zane, *Economia de schimb în principatele romîne*, Buc., 1930, p. 222, 223. Contractul prevedea, printre altele, următoarele obligații ce reveneau arendașului. În afară de bani, acesta trebuia să dea anual cîte 500 vedre brînză de oi, 250 locuitori coșai, 100 sănii cu doi boi pentru a transporta cîte un jug de lemne și cîte 12 capre sălbatic. Pentru exploatarea pădurii mănăstirea, în conformitate

Banul D. Stan nu a respectat nici obligațiile ce și le asumase prin contractul încheiat cu mănăstirea și nici invoielele cu locuitorii. La adăpostul protecției pe care i-o oferea domnul, în grațiile căruia probabil că intrase, acesta a desfășurat nestingherit o metodică acțiune de exploatare și spoliere. Conflictul mănăstirii Neamțului cu Ocîrmuirea Moldovei, situația precară a lui M. Kogălniceanu care, în calitatea sa de reprezentant oficial al mănăstirii, nu mai putea interveni direct și, în sfîrșit, interesele personale pe care Grigore Sturza le avea, în legătură cu arendarea unui însemnat număr de moșii ale mănăstirii, au înlesnit afacerile veroase ale arendașului²⁷).

În 1848 D. Stan este cunoscut ca un fervent contrarevoluționar, fapt care determină numirea sa, în cursul aceluiași an, în funcția de ispravnic al ținutului Neamț²⁸) și ridicarea la rangul de agă la începutul anului imediat următor. Calitatea sa de ispravnic, mai ales, i-a îngăduit să uzeze de cele mai brutale metode de constringere fără a se teme de consecințe. Așa, spre exemplu, în fața judecătoriei de Neamț, un locuitor din satul Galu declară în noiembrie 1850 că nu s-a plîns isprăvniceii împotriva vechilului care-l torturase deoarece „...la posesorul aga Stan nu avem nici o dreptate și nici isprăvnicia, în privire că tot d-lui aga Stan să găsească administrator ținutului și nu ne asculte jăluire“²⁹). Au putut să se plîngă direct doar locuitorii satelor Fărcașa și Crăpăturile care se aflau în cuprinsul ținutului Suceava. Se cunosc numeroase jalbe ale acestora, adresate isprăvniceii, în ultimele luni ale anului 1847 și în cursul anului 1848. Locuitorii, scoțînd în evidență grelele obligații care le-au fost impuse, declară cu hotărîre că intenționează să plece de pe moșie. Cercetarea, efectuată de privighetorul de ocol confirmă, în totul, cele relatate de locuitori. La sezisarea oficială a isprăvniceii, precum și în urma intervenției directe a arendașului Stan, Departamentul din Lăuntru trimite un revizor cu însărcinarea specială de a face cercetare. Constatările acestuia, total favorabile arendașului, atrag după ele exercitarea unor aspre măsuri de constringere împotriva locuitorilor“³⁰).

Imediat după înlăturarea lui M. Sturza, la începutul lunii aprilie 1849, mănăstirea Neamțului începe o energică acțiune în vederea instituirii unei comisii de anchetă care urma să cerceteze, atît plîngerile locuitorilor, cit

cu dispozițiile legii din 1843, care dispunea împărțirea acesteia în parchete, cedează arendașului, în locuri precis indicate, suprafața de 30 fălci anual. Arendașul se obligă să respecte, în relațiile sale cu locuitorii, prevederile „legale“. „Va ocîrmi pe locuitori se menționează în contract, cu înfălepte mijloace, pentru priința statornicirii lor“. Relațiile sale cu locuitorii urmau să se reglementeze prin invoiele speciale, al căror conținut, din nefericire, nu este cunoscut. Obligațiile țăranilor se desprind însă, așa cum vom vedea în continuare, din cercetările întreprinse de comisiile de anchetă. Printr-o înțelegere ulterioară, arendașul este îndatorit ca, pînă la expirarea contractului, să lichideze total datoriile locuitorilor „numai cu lucrul mîinilor“. Arh. St. Iași, Departamentul Dreptății, Tr. 1785, op. 2035, nr. 7004, f. 69—74.

²⁷) R. Rosetti, *Conflictul dintre guvernul Moldovei și mănăstirea Neamțului*, I, loc. cit. p. 63—66.

²⁸) *Anul 1848 în Principatele Romîne*, tom. I, p. 201, tom. V, p. 284—285.

²⁹) Arh. St. Iași, Departamentul Dreptății, Tr. 1785, op. 2035, nr. 7004, f. 741, 742, 805, 806.

³⁰) Arh. St. Iași, Isprăvnicia Suceava, Tr. 1615, op. 1848, nr. 1948, f. 1—53. Vezi și Departamentul din Lăuntru, Tr. 1772, op. 2020, nr. 14883.

și litigiile mănăstirii cu arendașul, provenite din nerespectarea contractului. De data aceasta, cu o grabă care vădește noua evoluție a lucrurilor în urma plecării lui M. Sturza, Departamentul din Lăuntru instituie o comisie alcătuită din ispravnicul de Neamț și stolnicul Ioan Teodoru, revizor oficial. În comisie urma să fie inclus, de asemenea, și ispravnicul ținutului Suceava pentru cercetările ce urmau să fie întreprinse în satele Fărcașa și Crăpăturile³¹⁾.

Mihail Kogălniceanu, întors din exil, în calitatea sa de reprezentant al mănăstirii, susține și organizează lupta țăranilor. Cercetările comisiei s-au sprijinit atît pe jalbele colective ale locuitorilor, pe care Kogălniceanu le înaintează împreună cu aprecierile sale, cît mai ales pe declarațiile individuale ale acestora.

Plîngerile locuitorilor, pe care comisia le-a găsit legitime în totalitatea lor, sînt numeroase. Din analiza lor se desprinde atît metodele inumane de constrîngere de care uzau arendașii și oamenii acestuia, cît mai ales imensa cantitate de muncă pe care țăranii o cheltuiau pentru a asigura acestuia realizarea unor mari profituri. Din mulțimea de date extragem doar cîteva capabile să illustreze multiplele și grelele obligații ce reveneau țăranilor.

Locuitorii satului Galu, în conformitate cu învoiala, trebuiau să facă un număr de patru plute grinzi de fiecare. În afară de aceasta, i-a mai obligat să facă jumătate de plută pentru cei fugiți și cîte 50 butuci de fiecare, transportați la fierăstrău. „Și silindu-ne peste măsură, arată locuitorii, a face butuci și grinzi, au fugit 48 locuitori și rămășița de grinzi și butuci a celor fugiți, precum și a celor ce nu știm cine sînt, ne apucă să facem, ca cînd ar fi fugit din pricina noastră“. S-au tocmît să-i facă chereștea și să transporte plutele la Piatra urmînd să primească 40 lei de fiecare plută³²⁾, cu condiția ca să folosească boii arendașului. Neținînd seama de învoială, acesta le-a mai luat cîte o plută de dulapi și cîte opt grinzi. Din numărul de boi incredințat de arendaș au pierit 56 pe care au trebuit să-i plătească.

În timpul verii anului 1848 au fost lăsați doar șase zile pentru a-și cosi finul propriu care, în cea mai mare parte, fusese păscut de cele 500 vite ale arendașului. Din această cauză le-au pierit 54 vite. Fiecare locuitor avea posibilitatea să stringă pînă la 10 lei pe săptămîină din plutarit. Arendașul însă, arată locuitorii, „ne oprește de la acel folos și ne pune la lucrul d-sale și dintr-aceea pricină, nici de bir nu ne putem plăti, nici de adetiu“³³⁾.

Locuitorii satelor Pipirig, Boboești și Plotunu, la rîndul lor, arată că arendașul nu a respectat nici una din învoielile încheiate. Au săpat cîte 1½ stînjeni pentru gîrla unui fierăstrău de la Galu și le-a plătit doar cîte doi lei și 20 parale pe stînjen, deși pentru aceasta au muncit vreme de

³¹⁾ Ibidem, Departamentul Dreptății, Tr. 1785, op. 2035, nr. 7004, f. 2. Ordinul de instituire a comisiei este din 17 aprilie 1849.

³²⁾ Pentru a înțelege cît era de oneroasă această învoială, este suficient să amintim că aceiași locuitori se plîngeau, în 1830, că arendașii, instituindu-și monopolul asupra chereștelei făcută de dînșii, plătesc doar cîte 32 lei de plută transportată la Piatra. Arh. St. Iași, dos. lit. P/485, f. 565, 566.

³³⁾ Ibidem, Departamentul Dreptății, Tr. 1785, op. 2035, nr. 7004, f. 63 (jalba din 10 iulie 1849).

două săptămîni. Au făcut, de asemenea, salahorie timp de două săptămîni la cărat piatră și li s-a plătit doar jumătate din prețul pieții. Nu au fost plătiți nici pentru însemnata cantitate de cherestea pe care au făcut-o și au transportat-o în diferite centre îndepărtate.

În 1848, din cauza holerii, nemişcînd realizarea venituri din vânzarea sumanelor sau a vitelor, nu și-au putut plăti datoriile la termen. Acei dintre locuitori „ce au avut trecere pe la negustori“, au împrumutat bani și s-au achitat. „Cei care am fost mai scăpătați“, arată în continuare locuitorii, au fost obligați, prin teroare, să încheie învoielii înrobitoare³⁴).

Locuitorii satului Gura Largului arată și ei că nu mai sînt în stare să mai suporte asupririle arendașului și sînt hotărîți să plece de pe moșie. Toate obligațiile lor au fost convertite în bani. Au izbutit să-și plătească datoriile contractate pînă în anul 1848³⁵). Din aceleași cauze ca și locuitorii din Pipirig, nu au putut însă să mai plătească în continuare. Datoriile le-au fost convertite în cherestea de diferite sorturi pentru care fiecare om a muncit de la „Sf. Dumitru pînă în postul sfinților apostoli“, împreună și cu boii.

Locuitorii din Largu arată, la rîndul lor, că au prestat un număr însemnat de zile, în afară de cele prevăzute în învoială, pentru care nu au fost plătiți. Astfel, printre altele, au scos din pădure 33 catarguri, pentru care le-au fost necesare patru săptămîni deoarece fiecare lemn trebuia scos de 50 boi. De asemenea, în schimbul obligațiilor pe timp de un an, au făcut 600 plute pe care au fost obligați să le transporte la Piatra. Transportul a necesitat patru zile de fiecare „pe care sumă de zile se fac peste tot 2400 zile, fără învoială“, numai pentru aceasta³⁶).

La 17 noiembrie 1849, M. Kogălniceanu, într-o adresă către comisia de anchetă, arată, oferind și exemple, că arendașul a încălcat dispozițiile contractului. Violînd flagrant legea acesta a exploatat, în mod sălbatic, fondul forestier al mănăstirii, alegînd lemnul cel mai bun. Rezultatul acestui fapt este că „numai cu lemnul tăiat în zădar, mănăstirea ar fi putut îndestula pe următorii posesori pe vreme de zece ani“. În afară de aceasta, crîncena exploatare exercitată asupra locuitorilor a avut drept consecință că „astăzi, locuitorii din Galu și Pipirig, acei odată vestiți prin

³⁴) „Cu mare silnicie, arată locuitorii, au pus zapcii asupra noastră, pînă și cu picioarele ne-au băgat în gîrla morii în vreme de iarnă și după ce ne-au scos din gîrlă ne-au pus de am mutat bolohani din loc în loc, și nici așa nu ne-au lăsat și ne-au băgat în zămnice și ne-au închis și ne-au dat fum de potloage, de-abia de n-am murit. Și nemişcînd răbda, i-am dat zapis că-i vom face butuci, cu preț cum au vroit d-lui, cîte 30 butuci de om și preț de făcut cîte 12 parale, pînă la loc de boi și alte 12 de scos la herestea care numai la făcut am lucrat fieștecare om trei luni de zile, cu mîncarea omului și plată mi s-au venit cîte 9 lei de om și o samă de oameni, care au fost bolnavi, și n-au putut face, le-au plătit la alții cîte doi lei de butuc, numai de făcut, și cîțiva din oameni s-au stîleit, de nu să pot hrăni, și alți oameni au fugit în toată lumea“ etc. Ibidem, f. 64–65 (jalba din 10 iulie 1849).

³⁵) „...cu mare schingiuiri, din toate cîte ne-au fost la puterile noastre, cu lucrurile mișcătoare și nemişcătoare și mai virtos cu silnica muncă la pădure“. Ibidem, f. 67.

³⁶) Locuitorii arată că în acest timp ar fi scos 60 plute și și-ar fi plătit datoria. Cu prilejul acestor munci le-au pierit și un număr de 19 boi. Ibidem, f. 96, 97. Alte jalbe la f. 98–107.

bunăstarea lor, în toată Moldova, sînt cei mai scăpătați și ingenunchiați din munți. În numele omenirii batjocorite, a pravilei și a sfintei dreptăți”, subliniază în continuare Kogălniceanu, comisia este datoare să cerceteze acest caz „de care atîrnă soarta a sute de familii de moldoveni” În eventualitatea în care cererile locuitorilor, care demască „acte de o cruzime neînțeleasă și de care se încrețește carnea”, se vor dovedi adevărate, Kogălniceanu își rezervă dreptul de a acționa pe calea justiției³⁷⁾.

Într-o altă cerere, adresată de data aceasta domnitorului, arătînd schingiuirile la care au fost supuși locuitorii, insistă asupra pedepsirii imediate a arendașului „spre pilda și altor asemenea răi care, în bieții locuitori, nu văd decît instrumente de un crud și nelegiuit cîștig”³⁸⁾.

Din actele comisiei de anchetă rezultă că deși arendașul a fost somat, în repetate rînduri, să se prezinte la cercetare, nu a dat nici un curs acestor somații. În cele din urmă, din cauza întîrzierii provocată de această obstrucție, comisia a fost nevoită să-și înceapă lucrările numai în prezența reprezentanților autorizați ai mănăstirii³⁹⁾. Faptul se degajă și din raportul final, redactat de comisie la 27 noiembrie 1849. Concluziile cercetării coincid, întru totul, cu relatările locuitorilor și cu aprecierile lui M. Kogălniceanu. Raportul confirmă grelele obligații ce au fost impuse țăranilor, metodele inumane de constringere exercitate asupra lor precum și imensa cantitate de muncă stoarsă de la aceștia⁴⁰⁾.

Arendașul D. Stan a făcut, la rîndul său, tot ce i-a stat în putință pentru a compromite lucrările comisiei. În numeroase cereri, adresate Departamentului din Lăuntru, acesta arată că locuitorii s-au răzvrătit în urma instigației făcute de reprezentanții mănăstirii. Kogălniceanu, subliniază arendașul, „mă pizmuieste făgăduindu-mi răzbunare”. Acesta, ca și locuitorii de altfel, sînt interesați să tergiverseze rezolvarea litigiilor deoarece, potrivit contractului, în momentul în care termenul acestuia a expirat, întreaga cantitate de cherestea aflată pe moșie rămîne la dispoziția mănăstirii⁴¹⁾. Denunțînd ca ilegală procedura urmată de comisia de anchetă, care și-a încheiat cercetările fără să-l consulte, acesta cere instituirea unei noi comisii, alcătuită din „boieri cu experiență și caracter”⁴²⁾.

În urma insistențelor sale Departamentul, la 10 noiembrie 1849, comunică instituirea unei noi comisii. Începerea lucrărilor se fixează pentru

³⁷⁾ Ibidem, f. 61, 62.

³⁸⁾ Iată cîteva alte extrase din această cerere: De cînd D. Stan este arendaș al moșiei „locuitorii... au fost osîndiți a vedea suferințele cele mai mari, de care numai timpurile barbare ne dau pildă... Favorizat de împrejurări, D. Stan nu a pus nici o stavilă la obiduirile și cruzimile sale. Aproape de 100 de locuitori au pribegit, mai mulți oameni s-au sinucis, aruncîndu-se în Bistrița, spre a scăpa de tiraniile sale... În numele dar a legilor omenirii... în numele a mii de suflete... vă cer răsplată pentru asemenea fapte”. Ibidem, f. 307. Sublinierea ne aparține.

³⁹⁾ Ibidem, f. 57, 59.

⁴⁰⁾ Cu privire la aceasta în raport se menționa că: „pe locuitori nu i-au îngăduit a munci și la alte față... ia-u ținut numai în lucrare de cherestea și în alte a posesiei interese, tot curs anului, fără a avea mai multă slobozenie decît șase zile pe an... Locuitorii, precum lăturălnic ne-am încredințat, tot nu s-au putut ecsoflisi de aga Stan ci li s-ar fi mai cerînd o însămnată sumă de bani”. Ibidem, f. 27, 28, 111—112.

⁴¹⁾ Ibidem, f. 4, 9, 16, 24, 25 și 161.

⁴²⁾ Ibidem, f. 24, 25 și 134.

data de 10 decembrie 1849. În mod virtual deci, prima comisie de anchetă fusese desființată încă înainte de a-și încheia raportul. Era o primă victorie reputată de arendaș și aceasta dovedește influența pe care o mai avea în cercurile conducătoare.

Noua comisie de anchetă nu-și începe însă lucrările la termenul stabilit. Este fixat un nou termen, la 10 ianuarie 1850, după ce, în prealabil, componența comisiei fusese modificată. Din noua formație fac parte postelnicul D. Cornea, spătarul T. Burada și aghiotantul domnesc colonelul Mavrodin⁴³). La intervenția lui M. Kogălniceanu, care nu se declara de acord cu numirea lui T. Burada pe motivul că acesta, în calitatea sa de fost reprezentant al mănăstirii, mai avea încă de rezolvat o serie de litigii cu aceasta, termenul de începere al lucrărilor este modificat din nou, deși doi din membrii comisiei se deplasaseră la fața locului, și în conformitate cu dispozițiile anterioare, își începuseră cercetările⁴⁴).

La 20 și apoi la 22 ianuarie 1850, aga Stan se plinge din nou Departamentului și domnitorului arătând că obstrucția lucrărilor se datorește exclusiv lui M. Kogălniceanu, care dorește să se răzbune, „așa precum prin scris au făgăduit, încă din trecutul an 1848, pentru oareșcare măsură, ce ca dregător ce mă aflam, am fost nevoit, de datoria slujbei, a le pune în lucrare”. Pentru a-și atinge scopul acesta, „găsind prilej în niște proști locuitori”, împreună cu alți reprezentanți ai mănăstirii, i-au răzvrătit. În urma acestor acțiuni, arată în continuare arendașul, locuitorii „mi-au călcat casa, mi-au bătut oamenii, lovind pe unul și cu toporul. Plin de mihnăciune și groază, arată acesta în încheierea cererii sale, spre a-mi apăra viața, am hotărât a-mi părăsi tot avutul adunat cu atîta struncin și osteneli”. Răspunderea pentru pagubele sale, care se cifrează la suma de 10.000 galbeni, vor fi în sarcina vinovatului⁴⁵).

În cele din urmă, după multe tatonări, este numită o nouă comisie, alcătuită din vornicul Iordache Catargiu, aga Alecu Botez, și aghiotantul domnesc maiorul Virnav. Termenul de începere a lucrărilor este fixat pentru sfîrșitul lunii martie 1850⁴⁶).

Cu toate protestele arendașului, care de data aceasta contesta dreptul de reprezentant al lui Kogălniceanu, invocînd poziția acestuia în ierarhia administrativă precum și prezența în comisie a vornicului Catargiu, pe care-l califică drept dușman neîmpăcat al său, cercetările își urmează cursul⁴⁷).

În urma sezișărilor comisiei care, în cursul cercetărilor, descoperise în sarcina vechilului Iorgu Zgrof fapte de competență penală, va fi antrenată în cercetări și judecătoria ținutului Neamț. Pentru a nu se crea însă o situație care ar fi adus prejudicii desfășurării normale a cercetărilor comi-

⁴³) Ibidem, f. 166–168.

⁴⁴) Ibidem, f. 185 și 191, 202 și 205.

⁴⁵) Ibidem, f. 130, 207, 211. Și de data aceasta Departamentul din Lăuntru intervine în favoarea arendașului, contestînd valabilitatea recuzăției lui M. Kogălniceanu (făcută spătarului Burada). Ibidem, f. 192, 196 (anaforaua către domn din 20 ianuarie 1850). Vezi și f. 226–228 și 239.

⁴⁶) Ibidem, f. 202–252.

⁴⁷) Ibidem, f. 262.

sici, se stabilește că judecătoria Neamț va cerceta cazurile ce revin competenței sale după ce comisia de anchetă își va fi terminat lucrările ⁴⁸⁾.

Cu toate pedicile puse de arendaș și de vechilul acestuia, care au refuzat să se prezinte la cercetare și să depună documentele moșiei, comisia își începe lucrările procedînd după normele uzitate de obiceiul timpului. Reclamațiile locuitorilor sînt confirmate prin citirea unor „cărți de blestem” ⁴⁹⁾.

Din numeroasele jalbe ale locuitorilor desprindem următoarele fapte mai importante, verificate și de către comisie, puse în seama arendașului și a oamenilor acestuia.

Locuitorii din satul Crăpăturile „înfricoșați de atîtea bătaii”, în schimbul datoriilor pentru adetiu și a celor contractate la orîndă, au fost obligați să facă chereștea de anumite dimensiuni „și noi tăiem cîte zece copaci pînă găsim unul în măsură”. Au lucrat tot timpul pentru arendaș „și ne-au rămas marfa noastră nefăcută”. Au muncit, în afară de invoială, împreună cu boii, un număr de 426 zile ⁵⁰⁾.

Conform invoiei, locuitorii satului Farcășa au trebuit să facă și să transporte la Piatra plute de grînzi, cu 40 lei pluta în măsuri „care nu face tot muntele” ⁵¹⁾. Locuitorii satului Baboiești declară, la rîndul lor, că „atîta ne-au bătut, cît ne-au scos din toată sănătatea noastră, care o samă nici acum nu ne putem hrăni copiii noștri” ⁵²⁾. Au fost bătuți cumplit, de asemenea, și locuitorii satului Plotunu. „Care era numai de intrat în pămînt de vii” se plîng aceștia, altă închipuire nu avem, pînă ce ne-am supus” și au dat un zapis prin care se obligau să facă butuci ⁵³⁾. În același fel au fost siliți și locuitorii satului Galu să semneze un zapis pentru catarguri ⁵⁴⁾.

⁴⁸⁾ Vechilul era acuzat, prin jalba locuitorilor din 8 aprilie, că i-a schingiuit sălbatic. Iată cîteva cazuri din cele menționate: A bătut pe Gh. Cialpău „în două rînduri, pe pielea goală, udîndu-mă cu apă în vremea iernii și neavînd apă mi-au pus omăt pe trup și s-au făcut omătul negru tot bătîndu-l”. Pe Gh. Aungurencii, „l-au bătut în două zile, dîndu-i 30 bice și apoi udîndu-l cu apă și a doua zi i-au mai dat 30 bice și apoi trimetînd plăeșii ca să caute miere să-l ungă ca să-l mănince muștele”. Lui Niță Țurului i-a dat „șapte bătaii într-o săptămînă”. Pe Petre Iftime l-a bătut „atît cît au ieșit din minte de s-au dus și s-au înecat”. Pe Grigore Girbe l-a bătut și apoi, „legîndu-l la vremea iernii și țindu-l de runje, l-au tras prin toate piraiele, mergînd călare d-lui Zgrof” etc. Ibidem, f. 271—272, 566—567, 338—349.

⁴⁹⁾ Ibidem, f. 318—325 și 353.

⁵⁰⁾ Ibidem, f. 362 și 487, 488 (jalbele din 10 iunie 1849 și 6—7 aprilie 1850).

⁵¹⁾ Ibidem, f. 489 (jalba din 7 aprilie 1850).

⁵²⁾ Ibidem, f. 345 (jalba din 3 aprilie 1850).

⁵³⁾ Ibidem, f. 459 (jalba din 6 aprilie 1850). Sînt indicați un număr de 11 locuitori bătuți. Așa spre exemplu, pe unul din ei „pentru că n-am ridicat oamenii în ziua de crăciun la butuci, m-au bătut cu coada biciului peste țurloaiile picioarelor pînă ce au sărit unghiile și singele din degete” etc.

⁵⁴⁾ Ibidem, f. 361, 363, 364—371 (jalbele din 20 și 28 decembrie 1849 și 20 februarie 1850). Au fost obligați, de asemenea să scoată 750 butuci cu boii lor și cu cei ai arendașului, „care scoțînd un butuc cîte cu 4 și 6 boi și doi oameni, numai de două ori umblăm pe zi și nu ne-am ținut în seamă nimică”. Ibidem, f. 525 (jalba din 8 aprilie 1850).

Mulți dintre locuitorii satelor, printre care și numeroși meseriași, au fost forțați să lucreze, fără plată sau în schimbul unor sume neînsemnate, la diferite lucrări, pe moșie sau în afara acesteia⁵⁵⁾.

Fînețele și imășurile satelor au fost păscute, în mare parte, de vitele arendașului⁵⁶⁾, iar locuitorii au primit locuri insuficiente de arătură, imăș și fînețe și de calitate necorespunzătoare⁵⁷⁾.

Din tablele prezentate de locuitorii unora dintre satele moșiei rezultă că, în cadrul învoielilor, arendașul a luat însemnate cantități de cherestea. Aceasta se desprinde din următorul tabel alcătuit pe baza totalurilor generale⁵⁸⁾.

Denumirea satelor	Nr. locuitorilor	Nr. plutele făcute	Nr. bucăților, butuci, ghile, grinzi	Tempul în care au fost efectuate
Urșii	13	127	1.744	
Ptrăul Fagului	18	312	1.624	5 ani
Săvinița	30	609 ^{1/2}	2.743	3 ani și 5 ani
Ptrăul Galu	18	256	3.355	
Topliceni	6	88	968	
Gura Dreptului	5	143	149	5 ani
Crăpăturile	12	341	700	5 ani
T o t a l	102	1.873 ⁵⁹⁾	8.223	

În afară de aceasta, în dosar mai sînt numeroase tabele în care sînt trecute cantitățile de cherestea lucrate de locuitori izolați⁶⁰⁾. Trebuie să

⁵⁵⁾ Ibidem, f. 382—441. Spre exemplu, pentru efectuarea unor lucrări la curtea boierească, 7 locuitori din Plotunu au efectuat 40 zile, 14 din Pipirig, 177 zile, iar 9 din Boboești au prestat 60 zile, fără să fie plătiți (f. 427—429). Locuitorii din Galu arată că „i-am făcut 1050 zile lucrătoare cu miinile, la cei ce i-au fost trebuința”, peste învoială (f. 515) etc.

⁵⁶⁾ Astfel, în cursul celor cinci ani ai posesiei, locuitorilor din satele Pipirig, Boboești și Plotunu le-a fost păscută, de vitele arendașului, întinderea de 390 fâlcii fînețe în afară de 730 fâlcii din mutări. Ibidem, f. 389 și 425 v.

⁵⁷⁾ Maiorul Virnav, însărcinat cu ancheta în această privință declara, la 5 și 8 aprilie 1850, că locurile date în folosință țărănilor „sînt cele mai proaste de pe moșie, fiind numai petrișuri, huciuri desă și păduri, văzîndu-se abe, unde și unde cite o poeniță”. Pentru completarea locurilor de hrană locuitorii au primit loc în mutări „loc netrebnic, carele nu este nici de finați nici de arătură”. Ibidem, f. 453 și 570, 571.

⁵⁸⁾ Ibidem, f. 487, 489, 529—545, 555. Plutele sînt alcătuite, în general, din grinzi, dulapi și catarguri. Materialul, în totalitatea lui, a fost tras la drum de boi, la fierăstraie, la apa Bistriței sau transportat la Piatra.

⁵⁹⁾ În numărul de plute sînt incluse și acelea care au fost numai transportate la Piatra.

⁶⁰⁾ Așa, spre exemplu, un locuitor din Pirăul Fagului, în cinci ani, a lucrat următoarea cantitate de cherestea: 3 plute catarguri, 2 plute raele și trincheturi,

avem în vedere că această cantitate de cherestea locuitorii o făceau numai în cadrul obligațiilor pentru adetiul moșiei. În realitate cantitățile de cherestea pe care arendașul le comercializa erau mult mai mari. Trebuie adăugată și cherestea pe care locuitorii o comercializau direct și care, adeseori, era luată tot de arendaș cu un preț fixat arbitrar.

Din analiza materialului referitor la obligațiile locuitorilor, în tăierea, fasonarea și transportul cherestelelor, pe lângă observația cu privire la greutatea acestor obligații, se mai desprinde și o altă constatare importantă. Este vorba de gradul de specializare a muncii și de varietatea sorturilor de cherestea care intrau în circuitul economic. Este o mărturie a gradului de dezvoltare a pieții interne și a cererilor crescînde pe piața internațională.

Decăderea stării economice a locuitorilor moșiei Munții, în urma exploatării intense, exercitată de arendașul D. Stan, se reflectă veridic mai ales în scăderea considerabilă a numărului de vite deținut de aceștia. Următorul tabel⁶¹⁾, alcătuit pe baza datelor cuprinse în cererile locuitorilor, pune în lumină, în parte, acest lucru.

Denumirea satelor	Nr. locuitorilor	Vitele posedate de locuitori înainte de venirea arendașului				Vitele care le mai posedă acum				Datorii în bani
		boi	vaci	cal	oi	boi	vaci	cai	oi	
Galu	37	38	124	18	555	18	54	9	224	8 760
Galu	48	36	144	21	1146	21	62	14	394	21 563
Pipirig	86	221	165	39	1751	87	89	40	815	41 578
Plotunu	38	116	125	60	1385	39	24	16	317	11 710
Boboești ⁶²⁾	49	51	131	55	1845	48	25	12	295	28 025
Total ⁶³⁾	258	462	689	193	6683	213	254	91	2065	111 636

Din tabel, ale cărui date nu sînt complete, se desprinde că în cei cinci ani ai posesiei locuitorii au pierdut, în total, un număr de 540 vite din cauza lipsei nutrețului consumat de vitele arendașului, precum și a istovitoarelor munci la pădure.

13 plute dulapi, 4 plute grinzi duse la fierăstrău, 2 plute grinzi duse la apa Bistriței și 3 ghile mari. În același timp, transportă la Piatra și un număr de 24 plute. Ibidem, f. 539. Pentru cazuri izolate vezi și filele 513, 515, 547, 549 etc.

⁶¹⁾ Ibidem, f. 356, 561, 366, 369, 562-563, 358, 367-368, 365.

⁶²⁾ Într-un alt izvod, pentru același sat, sînt trecuți nominal 99 locuitori „care au avut boi și acum nu au“. Tot pentru satul Boboești se mai arată, în altă parte, că au pierit 24 boi, 23 vaci și 246 oi“ din pricina posesorului moșiei, că au păscut finețele moșiei cu vitele d-sale că ne-au ținut la butuci toată iarna și vitele ne-au pierit de foame... și firmele le duce și le-au închis la curte și nu le-au lăsat ca să caute de vite“. Ibidem, f. 435 și 451.

⁶³⁾ La total trebuie adăugată și numărul vitelor pierite din satul Largu, 90 boi și 191 oi, precum și datoria celor 49 locuitori care se ridică la suma de 6800 lei. Ibidem, f. 357.

Toate protestele arendașului D. Stan, împotriva măsurilor executive luate de comisie, în special împotriva vechilului Iorgu Zgrof, au fost respinse ca nefondate⁶⁴). De asemenea, toate încercările acestora de a împiedica lucrările, prin neprezentare la cercetări, sau prin ascunderea documentelor moșiei, s-au dovedit a fi fără efect. La 10 aprilie 1850 comisia își încheie lucrările și alcătuiește un cuprinzător raport asupra constatărilor făcute⁶⁵). Raportul confirmă aprecierile primei comisii de anchetă și socotește legitime plîngerile locuitorilor.

Departamentul din Lăuntru, la 24 aprilie 1850, înaintează raportul Sfatului Administrativ⁶⁶) care, prin intermediul Departamentului Dreptății, trimite întregul dosar judecătoreiei ținutului Neamț. Aceasta trebuia să cerceteze, atît plîngerile locuitorilor care se încadrau în prevederile legilor penale, cît și cele ale mănăstirii, cu privire la încălcarea de către arendaș, a legii privitoare la apărarea pădurilor⁶⁷).

Conform dispoziției domnului, se instituie o comisie căreia i se trasează sarcina de a „răfui” pe locuitori cu arendașul moșiei. Comisia însă, în urma unor dificultăți de ordin procedural, nu a efectuat decît în parte această operațiune, pînă la sfîrșitul anului 1850⁶⁸). Lucrările ei nu s-au terminat, de altfel, nici la începutul anului 1852⁶⁹).

Dosarul încheiat în urma cercetărilor efectuate de judecătoria ținutului Neamț reliefează, cu mai multă tărie, metodele sălbatice de constrîngere întrebuițate de arendaș și de oamenii acestuia⁷⁰). Fiecare mărturie a numeroșilor locuitori chemați în fața instanței, precum și a unora din oamenii de slujbă ai moșiei, întărește constatările rezultate din ancheta celor două comisii.

Locuitorii bătuți și schingiuiți sînt confrunțați cu oamenii moșiei precum și cu vechilul Zgrof care, prevalîndu-se de calitatea sa de supus grec, abia în urma unor îndelungate intervenții a putut fi adus în fața instanței. Acesta respinge toate învinuirile arătînd că el reprezintă doar interesele arendașului. Pentru a-și îndeplini obligațiile, locuitorii au fost executați nu de dînsul, personal, ci de slujbașii moșiei, paznici, vornicii și vătămăni⁷¹).

Cercetările durează pînă în vara anului 1852. Arendașul intervine din nou, cu insistență, arătînd netemeinicia acuzațiilor, contestînd, în același timp, legalitatea procedurii instanței. Pe baza probelor depuse de acesta,

⁶⁴) Ibidem, f. 412, 413 (protestul din 4 aprilie 1850). Pentru acțiunile obstrucționiste ale arendașului, vezi și filele 447—448 etc.

⁶⁵) Ibidem, f. 279—294, 547—587.

⁶⁶) Ibidem, f. 278, 295.

⁶⁷) Ibidem, f. 632 (adresa din 28 iunie 1850).

⁶⁸) Ibidem, f. 689.

⁶⁹) Ibidem, f. 644.

⁷⁰) Ibidem, f. 690—978.

⁷¹) Respingînd acuzația, frecvent menționată de locuitori, că i-ar fi bătut în mod barbar, acesta declară candid că: „nu cunosc să fi bătut nici pe un om, dar nu zic că plăeșii, ce se găsec cu însărcinare la fiecare ceată de oameni, n-ar fi dat poate vreun bici două vreunii rău care își părăsă datorîia lui, cu umblare pe drumuri, pierzînd vremea, urmare politicîită pretutîndeni, de a-și sili cineva lucrarea intereselor ce nu rabdă trecere de vreme, precum cer a chereștelelor, spre a nu veni în desăvîrșită sărăcie”. Ibidem, f. 835—836.

care fuseseră respinse de către judecătoria⁷²⁾, Departamentul din Lăuntru dispune suspendarea cercetării. Judecătoria de Neamț este autorizată să ceară mânăstirii Neamțului ca în termen de 15 zile, în conformitate cu prevederile paragrafului 62 din condica criminală, să înainteze judecătoriei un înscris de „taftopatie“⁷³⁾. La refuzul starețului, care arăta că această procedură nu mai era justificată din momentul în care acuzațiile se dovediseră reale fiind confirmate de comisiile de cercetare, înstitute prin poruncă domnească, judecătoria hotărăște la 19 septembrie 1852, suspendarea definitivă a acțiunii judiciare pe motivul că, în cursul cercetărilor, nu s-au descoperit „fapte de criminală“⁷⁴⁾.

Desfășurarea cercetării precum și sfârșitul neașteptat al acesteia dovedesc, incontestabil, caracterul de clasă al justiției feudale. Mânăstirea Neamțului a sprijinit pe locuitori cu scopul doar de a-și apăra propriile sale interese. Pozitiv, în favoarea locuitorilor, rămâne doar faptul că aceștia au fost despăgubiți, măcar în parte, din punct de vedere material, fără însă a li se oferi și o satisfacție de ordin moral. În ceea ce-l privește pe M. Kogălniceanu, este incontestabil că numai datorită stăruinții și energiei lui neobosite cercetările au fost desfășurate pe o scară atât de largă. Funcția oficială pe care o deținea în aparatul de stat nu i-a permis, în continuare, să se mai ocupe direct cu acest caz. Indiferent de natura litigiilor sale cu arendașul, M. Kogălniceanu a acționat și de data aceasta, așa cum o va face de altfel și în cadrul funcției sale oficiale⁷⁵⁾, ca și mai târziu, în conformitate cu principiile sale favorabile dezvoltării societății burgheze.

Întregul material pe care s-a sprijinit expunerea noastră aruncă o lumină vie asupra condițiilor inumane în care se exercita exploatarea asupra maselor țărănești și scoate în evidență, în mod deosebit, în ce măsură arendașia, extinsă în special asupra regiunii de munte, a contribuit la intensificarea acestei exploatare. Materialul este cu atât mai important, cu cât caracterul relațiilor dintre proprietari și țărani în regiunile de munte a fost, în general, mai puțin studiat. El poate servi ca punct de plecare în vederea extinderii și aprofundării cercetărilor în această direcție.

⁷²⁾ Ibidem, f. 935—937, 959—965. Printre acestea figurează și „autografa D. colonel Kogălniceanu, din 1848 august 11, prin care, pentru lucrările din slujbă ce întinsă, în privire d-sale, mă amenința cu răzbunare“.

⁷³⁾ Taftopatia, termen grec, se traduce prin : aceeași soartă, aceeași pedeapsă. Conform legii, reclamantul trebuia să se angajeze, în eventualitatea în care reclamațiile sale nu corespund adevărului, că va fi supus aceleiași pedepse care decurge din faptele reclamate. În paragraful 62 din condica criminală se menționa textual : „Acel ce a pornit jalbă de criminală împotriva cuiva, pînă a nu să începe judecata, să se îndatorească ca să dea înscris, că dacă nu va putea dovedi legiuit jaloba ce au pornit, să se supuie însuși la vinovăția taftopatiei“. Vezi *Condica criminalicească cu procedura ei din Moldova* (1820—1826), seria II-a, Legi românești, publicate de St. Berechet, 1928, p. XLIX, 7, 11.

⁷⁴⁾ Arh. St. Iași, Departamentul Dreptății, Tr. 1785, op. 2035, nr. 7004, f. 978.

⁷⁵⁾ C. Angelescu, *M. Kogălniceanu, director la Departamentul din Lăuntru în 1851—1852*, în „Studii și cercetări științifice“, istorie, an. IX (1958), fasc. 1—2, p. 55—74.

de ostași cu polcovnici să meargă cu noi unde va porunci măria sa țarul. Însă să fie cu banii și hrana noastră, oriunde vor merge.

16) Să avem un ambasador acolo, la Moscova, la măria sa țarul, ca să putem afla poruncile și să putem fi lângă mila măriei sale țarul.

17) Oamenii noștri, pe care îi vom trimite din țară cu scrisori către măria sa, țarul, să aibă hrană și să nu ducă grija nutrețului pentru cai⁴⁸⁾.

În josul acestor puncte sînt semnați în limba romină și nu în polonă :

Radul fost logofăt : Pătrașcu fost mare căpitan.

⁴⁸⁾ Acad. R.P.R., ms. 5216, f. 160 sq.

ASPECTE ALE RUMINIEI IN ULTIMELE DECENII ALE VEACULUI AL XVII-lea

FLORIN CONSTANTINIU
ȘERBAN PAPACOSTEA

Una dintre instituțiile fundamentale ale istoriei sociale a Țării Românești în evul mediu a fost ruminia. Cercetări mai vechi și mai recente au pus în lumină diverse momente din istoria acestei instituții, s-au străduit să lămurească principalele ei caracteristici și să explice funcția pe care a îndeplinit-o. Publicarea corpusului de documente al Academiei R.P.R. îngăduie acum cercetătorilor să studieze pentru prima oară pe baza întregului material documentar existent instituția ruminiei pînă în anul 1625, dată la care a ajuns pînă acum colecția Academiei. În curînd cercetătorii vor avea la îndemînă materialul documentar existent în arhivele noastre referitor la problema relațiilor agrare în veacul al XVIII-lea, inclusiv documentele referitoare la ruminie în prima jumătate a acestui veac pînă la desființarea ei prin cunoscutul așezămint al lui C. Mavrocordat din 5 august 1746¹⁾. O serioasă piedică în calea cercetării o constituie însă faptul că pentru perioada 1625—1700 majoritatea covârșitoare a documentelor a rămas încă inedită: pînă la desăvîrșirea publicării corpusului de documente, cercetarea în arhivă continuă să rămîna mijlocul principal de documentare pentru cercetătorul doritor să dea investigației sale referitoare la această temă o bază de informație largă.

Studiul de față nu își propune să ofere o prezentare de ansamblu a instituției ruminiei în epoca respectivă, ci doar să releve unele aspecte legate de dezvoltarea acestei instituții, pentru cercetarea căreia arhivele noastre păstrează un material foarte bogat și de însemnătate excepțională, rămas în cea mai mare parte nefolosit pînă acum. Cercetarea acestui material se impune cu atît mai mult cu cît ignorarea lui a îngăduit încetățenirea și persistența pînă în zilele noastre a concepției greșite potrivit căreia procesul de ruminie ar fi încetat în a doua jumătate a veacului al XVII-lea.

¹⁾ I. Paraschiv, *Un corpus de documente privind istoria economică a Romîniei (sec. XVIII—XIX)* în „Revista Arhivelor“ an. III, 1960, p. 57—61; Institutul de Istorie al Academiei R.P.R., *Documente privitoare la relațiile agrare în Țara Românească 1700—1800* (sub tipar).

rumînia ar fi dispărut progresiv și ar fi încetat de a mai îndeplini o funcție însemnată în relațiile agrare ale acestei perioade²⁾.

*
* *
*

Principalele tipuri de documente păstrate în arhivă în care se reflectă instituția rumîniei sînt : actele prin care țărani se vînd rumîni, fie numai persoana lor, fie împreună cu pămîntul lor, actele de eliberare a rumînilor, poruncile domnești referitoare la obligațiile rumînilor față de stăpîinii de moșii, cărțile domnești de apărare împotriva încercărilor boierilor și ale mănăstirilor de a-i rumîni cu sila, poruncile domnești de aducere la urnă a rumînilor fușiți, vînzările de sate și confirmările de stăpîniri asupra moșiilor în care este menționată prezența rumînilor pe moșiile respective, în sfîrșit diatele (testamentele), foile de zestre, foile (listele) de rumîni etc. În lumina informațiilor oferite de aceste documente de arhivă își propune studiul de față să expună cîteva din aspectele fundamentale ale instituției rumîniei în a doua jumătate a veacului al XVII-lea.

* *

Rumîni pe domeniul boieresc și mănăstiresc. În a doua jumătate a veacului al XVII-lea și mai ales în ultimele decenii ale acestui veac, se constată o rapidă extindere a marelui domeniu boieresc în detrimentul proprietății țărănești libere. Tendința marilor stăpîni de pămînt — boieri și mănăstiri — de a acapara pămînturile moșnenilor și razeșilor, caracteristică întregii istorii medievale a țărilor romine, a găsit acum împrejurări deosebit de prielnice care explică amploarea procesului amîntit în această perioadă. Ca urmare a consolidării pozițiilor sale economice, marea boierime și-a sporit autoritatea politică în stat, dispunînd de mijloace deosebit de eficiente — presiunea fiscală și administrativă — pentru a-și impune interesele în raporturile cu țărănimia. Trăsăturile caracteristice ale statului boieresc se manifestă acum cu deosebită vigoare. Cererea sporită de produse agricole — vechile obligații de a furniza grîne Porții, cărora li se adăugau acum altele noi, mai ales în legătură cu aprovizionarea trupelor otomane³⁾ și solicitările tot mai stăruitoare ale austrieicilor, siliți pentru a-și aproviziona trupele să facă apel la producția agricolă a Țării Romînești — a dat caracter acut luptei stăpînilor de moșii, boieri și mănăstiri, pentru asigurarea mîinii de lucru necesare exploatării domeniilor lor.

Domeniul mănăstiresc și boieresc era valorificat și acum în primul rînd prin mîna de lucru a rumînilor. Fie că precumpănea exploatarea prin clacă, fie cea prin dijmă, una din componentele principale ale valorii domeniului boieresc și mănăstiresc în această perioadă erau rumîni. Ei reprezentau forța de muncă cu ajutorul căreia era valorificat pămîntul. De

²⁾ C. Giurescu, *Despre rumîni*, în vol. *Studii de istorie socială*, Buc., 1943, p. 69 și 204—205.

³⁾ Pentru obligațiile Țării Romînești către Poartă v. M. Berza, *Variațiile exploatării Țării Romînești de către Poarta Otomană în secolele XVI—XVIII*, în „Studii“, an. XI, 1958, 2, p. 59—71.

aici și distincția care apare cu regularitate în vânzările și confirmările de moșii precum și în diate și în actele de împărțire între *moșile cu rumini* și *moșile fără rumini*. Formula diplomatică de înșirare a pertinențelor moșiei vândute sau confirmate indică prezența sau absența ruminilor pe respectiva moșie; formula „moșie stearpă”, sau „moșie stearpă fără de rumini”, indică întotdeauna minusul de valoare pricinuit de absența „inventarului uman”, esențial pentru exploatarea domeniului medieval. Dimpotrivă, prezența ruminilor era întotdeauna semnalată cu grijă în acte, fie în formă generică, fie amănunțită, de indicare nominală a acestora. Astfel, cartea de întărire a stăpînirii lui Radu Grecul peste o parte din satul Comănești (Gorj), acordată de C. Brîncoveanu la 8 febr. 1693, cuprinde formula de pertinență stereotipă: „...den cîmpu, den pădure, den apă cu vaduri de moară, cu livezi de fin și cu tofi rumînii cîți să voar afla și cu tot venitul de priste tot hotarul veri cît se va alege den hotar pîn-in hotar...⁴⁾. Numărul acestui fel de documente în ultimele decenii ale veacului al XVII-lea și la începutul veacului al XVIII-lea este foarte mare. Foarte frecvente sînt însă și documentele în care rumînii unei moșii sînt înșirați nominal, indicație prețioasă pentru cercetătorul doritor să cunoască rostul rumînici în exploatarea domeniului în această perioadă, pentru că îi îngăduie să aprecieze și sub raportul cantitativ mîna de lucru care punea în valoare pămîntul. Astfel, de pildă, în 1688 Proca cupețul vindea biv vel spătarului Mihai Cantacuzino partea lui de moșie din Șerbănești cu rumînii respectivi „Stoica și feciorii lui, anume Neașul i Marin, i Dumbravă i Marin, feciorii lui Băncilă, i Stan i Radu, feciorii Neașului Chiurciului și Vladilă cu fiii săi, Costea i Chirtop i Dragomir i Neașul, feciorii Radului Borilă și Radul Feciorul lui Mihail Bejiul...⁵⁾).

Firește, numărul ruminilor constatați pe moșile boierilor și mănăstirilor variază foarte mult de la moșie la moșie și dacă în stadiul actual al documentației nu se pot formula concluzii numerice de ansamblu, precise, totuși documentele oferă suficiente date care îngăduie și aprecieri cantitative. Hrisovul prin care C. Brîncoveanu confirma la 28 aprilie 1695 stăpînirea mănăstirii Hurez asupra moșiilor sale indică nominal pe rumînii aflători pe acestea; în satul Hurez se aflau 100 de rumini în afara celor al caror număr exact nu poate fi precis stabilit, fiind înglobați nedeterminat sub formula „cu feciorii săi”; în satul Rîmești 14 rumini indicați nominal și feciorii lor al căror număr nu e precizat; în satul Otăștii, din care jumătate se afla în stăpînirea mănăstirii, 16 rumini cu un număr de fii nedeterminat; în sfîrșit în dreptul moșiilor Șirineasa și Runcul, se află formula stereotipă „moșie stearpă fără rumini”⁶⁾. În satul Ciovîrșeni și

⁴⁾ Arh. St. Buc., ms. 705, f. 8 v.-9; documentele de acest fel, cuprinzînd clauza amintită, sînt extrem de numeroase la sfîrșitul secolului XVII și la începutul sec. XVIII; alte cazuri *ibidem*, f. 20–20 v., 227–227 v.; formulă similară în cartea de confirmare din 18 dec. 1692 a stăpînirii mitropoliei asupra satului Orevița, *ibidem*, f. 6; de asemenea Arh. St. Buc., ms. 723 (Condica m-rii Jitia), f. 714 etc.

⁵⁾ *Ibidem*, ms. 454 (Condica m-rii Mărgineni), f. 320–320 v.

⁶⁾ *Ibidem*, ms. 705, f. 51 și urm.

în siliștele învecinate, ale lui C. Brăiloiul, se aflau în 1693, 95 rumâni indicați nominal, în afara altora al căror număr nu poate fi apreciat fiind indicați sub formele neprecise⁷⁾.

Deosebit de însemnată prin bogăția informațiilor pe care le oferă referitor la tema discutată este diata întocmită în anul 1667 de Elina Cantacuzino, soția postelnicului C. Cantacuzino; la această dată pe numeroasele moșii stăpinite de boierii Cantacuzini, cei mai mari latifundiați din Țara Românească în această perioadă, se aflau 2486 rumâni, în afara celor al căror număr nu e precizat în act și deci nu poate fi apreciat; numărul rumânilor varia de la moșie la moșie, între 8 pe jumătate de moșie stăpinită de neamul Cantacuzinilor la Bănești și 262 pe jumătate de moșie de la Comarnic⁸⁾.

În împărțirile de moșii se urmărea întotdeauna și o echitabilă repartiție a forței de muncă existente: astfel de pildă în actul de împărțire a părții lor de moșie din Mărgineni, Udrea cămărașul și Pană nepotul său, după ce își repartizaseră echitabil rumâni aflători la data aceea (29 aprilie 1673) pe moșie, adaugă o clauză referitoare la rumâni fugiți: „ca să se știe și rumâni cei fugiți, iar de să vor găsi mai mulți la cei fugiți ori la ce parte, să aibă a-i împărți⁹⁾”. Tot astfel testamentul lui C. Filipescu

⁷⁾ Hrisovul lui C. Brîncoveanu din 20 iunie 1693 publicat în *Arhivele Olteniei* XVIII, 1939, p. 473—476.

⁸⁾ Satele cu rumâni (numiți uneori în document cu termenul tradus din slavă, *vecini*) sînt, în ordinea diatei: Mărginenii de Sus $\frac{1}{2}$ sat, 100 rumâni; Mărginenii de Jos $\frac{1}{2}$ sat, 148 rumâni; Filipești $\frac{1}{2}$ sat 122 rumâni; Călinești 36 rumâni; Breaza $\frac{1}{2}$ sat, 240 rumâni; Comarnic $\frac{1}{2}$ sat, 262 rumâni; Secăria $\frac{1}{2}$ sat 200 rumâni; Bănești $\frac{1}{2}$ sat, 8 rumâni; Prislopu cu Rieuleț Lăcatu, 8 rumâni; Poiana $\frac{1}{2}$ sat, 30 rumâni; Edera $\frac{1}{2}$ sat 14 rumâni; Mărinca $\frac{1}{2}$ sat 23 rumâni; Pietroșița 12 rumâni; Dobreni 78 rumâni; Vărăști 80 rumâni; Vladimirești $\frac{1}{2}$ sat 44 rumâni; Clincenii din Sabar 26 rumâni; Reei Maică (?) 48 rumâni; Căscioarele de la Cătălui 48 rumâni; Coenii 58 rumâni; Izvorul 52 rumâni; Prundul cu Balta 160 rumâni; Pietrile 80 rumâni; Gănjenii 76 rumâni; Pietroșani 34 rumâni; Clinenii 62 rumâni; Viișoara 96 rumâni; Cătunul 23 rumâni; Cioara 38 rumâni; Virețul 30 rumâni; Răchitele 64 rumâni; Ștefănești 6 rumâni; Bicleșul 80 rumâni; Risipiți 40 rumâni; Obidiții 36 rumâni; Cetățelul 24 rumâni și alte sate în care numărul rumânilor nu este indicat, N. Iorga, *Documente privitoare la familia Cantacuzino*, Buc., 1902, p. 83—95); în afara acestor sate mai sînt indicate în diată o serie de alte moșii, lipsite de rumâni. Pentru a avea o imagine completă a întinderii domeniului Cantacuzinilor din Țara Românească la această dată, trebuie adăugate și numeroasele cumpărături de moșii și rumâni făcute personal de fiii postelnicului, înainte de anul 1667 și care firește nu apar în diată; aceste achiziții pot fi cercetate în culegerea de documente mai sus indicată și la I. C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, Buc., 1919, *passim*.

⁹⁾ Arh. St. Buc., ms. 127 (Condica Mitropoliei), f. 53—53 v.; intrucit în partea lui Pană rămăsese, prin actul de împărțire, un copil de rumîn mai mult decît în partea unchiului său, se prevedea compensarea cu prilejul recuperării rumânilor fugiți: „ei să să scoatească cînd să vor găsi rumînii cei fugiți, să avem a ne întoarce unul la altul despre acestu copil ce scrie mai sus”. Lista completă a rumînilor fugiți, *ibidem*, f. 53 v.-54; tot împărțire dreaptă a forței de muncă o urmăreau și cei doi moștenitori ai averii lui Diicul spătar cînd, după alegerea satelor, adăugau în actul de împărțire din 1 noiembrie 1682: „iar pentru toți rumînii cîți sîntu pentraceste sate să aibă a se număra, și de voru fi mai mulți decitu acela la altă plasă, să să împartă înu doo... ca să să potrivească să fie totu tocma” (N. Iorga, *Moșiile familiei Beldy din Țara Românească*, Buc., 1925, p. 26. Extras din Anal. Acad. Rom. Memoriile Secț. Ist., Seria III, Tom. IV).

din 7 august 1696 conține o clauză referitoare la repartizarea egală a rumiilor, jentru ca nu cumva vreunul din moștenitori să fie păgubit: „așijderea și rumiini ce s-ar afla ai acestor moșii să s(ă) facă între ei părți și așa să s(ă) împartă pă frați...”¹⁰). Absența sau numărul redus al rumiilor pe o moșie era compensată prin concesiile în altă parte a moștenirii; astfel de pildă actul emis de Radu Leon la 17 iunie 1665 arată în ce măsură o moșie lipsită de forța de muncă servila necesară exploatării ei pierdea din valoare: „fiind Oltenița mai proastă și cu rumiini mai puținii decit la Uda, le-au dat și viile de la Pitești”¹¹). Cînd egumenul m-rii Hurez îi propunea domnului C. Brîncoveanu să schimbe moșiile Belciugata și Cojești, aflate în stăpînirea mănăstirii, cu Craiovița, aflată în stăpînirea domnului, acesta accepta propunerea, subliniind însă deosebirea de valoare dintre moșiile schimbate: „Noi de la acel sat de la Craiovița avem mult venit și nimic nu se potrivește Belciugata și Cojești cu Craiovița, că Craiovița are și rumiini și mori...”, indicînd astfel principalii factori care determinau valoarea unei moșii în acea vreme¹²).

Numărul documentelor de tot felul din ultimele decenii ale veacului al XVII-lea și de la începutul veacului al XVIII-lea care conțin indicația fie generică, fie nominală a prezenței rumiilor pe moșii, este foarte mare¹³). El arată că rumiinia constituia și acum principala instituție socială a relațiilor agrare, principala forță de muncă folosită de stăpînii de moșii în exploatarea domeniului lor¹⁴).

¹⁰) N. Iorga, *Documente privitoare la familia Cantacuzino*, p. 163–164.

¹¹) I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 34.

¹²) N. Iorga, *Studii și Documente*, XIV, p. 11.

¹³) În cadrul acestui studiu restrîns, firește, nu poate fi vorba de enumerarea exhaustivă a satelor cu rumiini. În cadrul unui studiu de ansamblu însă, o asemenea expunere enumerativă va arăta mai precis locul precumpănitor ocupat de rumiinie în ansamblul domeniului mănăstiresc și boieresc în această perioadă; punctarea pe o hartă a satelor cu rumiini va îngădui și cunoașterea repartiției geografice a fenomenului rumiiniei. Firește nu va fi vorba de o încercare de cercetare statistică; în condițiile documentației noastre medievale pînă în veacul al XVIII-lea asemenea încercări nu pot fi decit generatoare de confuzii și erori.

¹⁴) Principala îndatorire a rumiilor era munca (C. Giurescu, *Despre rumiini în vol. cit.*, p. 185). De obicei poruncile domnești de constrîngere la muncă a rumiilor specificau și obligația acestora de a lucra „la orice vâ va da învățatură” egumenul sau boierul respectiv. Nu intră în preocuparea studiului de față să cerceteze în ansamblu problema obligațiilor rumiilor față de stăpînii moșiilor. Semnalăm însă o serie de documente care ilustrează varietatea ocupațiilor lor în cadrul domeniului boieresc și mănăstiresc. Uneori formulele sînt generale și puțin lămuritoare; porunca lui C. Șerban adresată la 15 iunie 1656 locuitorilor din Dobriceni prevedea „să aibă a ascultare toți rumiinii de părintele Tofel (! Teofil) egumenul de toate lucrurile ce le va da învățatură și poruncă (Arh. St. Buc., *M-rea Arnota*, I/10; cf. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 200); poruncă identică de la Gh. Ghica, din 20 febr. 1660 (Arh. St. Buc., *M-rea Arnota* XVIII/15); de la Mihnea din 23 iulie 1659 către rumiinii de la Segarcea (Arh. St. Buc., ms. 725 *Condica m-rii Segarcea*, f. 54 v.). Alteori însă formulele sînt mai explicate; Radu Leon porunca la 31 martie 1666 rumiinilor din Frăsinet și Vădăstrița. „...să aveți a strînge toată pîinea m-rii Coziei cită să va afla pre hotarăle voastre de dijmă și de clăci și să o treerați și să o încărcăți în carăle voastre și să o duceți la Rimnic la metohul sfintei m-ri Coziei” (Arh. St. Buc., ms. 209 *Condica m-rii Cozia*, f. 294 v.). Poruncile domnești din veacul al XVII-lea se mențin în general la formule generale care nu îngăduie cunoașterea cantității și a felului muncii

Desfășurarea procesului de rumînire a țărănilor liberi în ultimele decenii ale veacului al XVII-lea. Procesul de rumînire a țărănilor liberi a continuat și în a doua jumătate a veacului al XVII-lea, cu variații de intensitate și amploare în funcție de conjunctura economică și politică¹⁵). Înainte însă de a expune diverse momente ale acestui proces, se impune o lamurire. Rumînirea cunoaște acum, ca și în perioada anterioară de altminteri, două forme principale: rumînirea țărănilor stăpîni de pămînt — moșnenii — care se vînd împreună cu pămîntul lor; acest fenomen se încadrează în procesul multiseclar de extindere a marelui domeniu mănăs-

prestate de rumîni. Ar fi însă greșit să se conchidă, din formularul general amintit, că munca rumînilor era în fapt nelimitată, că majoritatea activității acestora se desfășura pe rezerva seniorială. Slaba dezvoltare a agriculturii — frînată de monopolul otoman și de densitatea redusă a populației — nu pretindea încă o cantitate mare de muncă agricolă, așa cum se va întîmpla în perioada următoare înlăturării monopolului otoman, în veacul al XIX-lea. În cazurile extrem de rare în care documentele aduc precizări și asupra cuantumului de muncă prestată de rumîni, se poate constata și nivelul atins de exploatarea prin rumînie. De pildă, zăpîsul din 23 febr. 1710, consemnează obligațiile rumînilor din Bădești față de m-reă Cîmpulung; „întîi ne-am tocmît să aducem buți de vin 8 de la deal și să aducem sare de la Oconița cară 8, și la fin să avem a cosîre de om cîte zile 4, să-l cosim și să-l adunăm și să-l clăcuim și să-l îngărdim; la secerea de griu să avem a daré 10 oameni mari în 4 zile și cînd ne va porunci să sărim la culesul viilor să avem a daré de casă [un] om și cînd s-ar întîmpla a fugi apa de la moară să avem a o daré noi și cînd va strica curtea și grădina metohului să avem a o facerea noi precum le-am făcut; și la vremea arăturii să avem a clăcu într-o zi cu plugurile, pentru că așa ne-am tocmît de bună voia noastră să lucrăm aceste lucruri mănăstirii...” (Arh. St. Buc., ms 709, *Condica m-rii Cîmpulung*, f. 492–492 v.). Numărul maxim de zile de muncă impus țărănilor de pe moșiile boierești a fost atins în perioada stăpînirii austriace în Oltenia — o zi de lucru pe săptămînă. Acest regim a fost obținut prin renunțarea la dijmă. Este evident că în chip obișnuit cantitatea de muncă prestată de rumîni era simțitor inferioară nivelului atins în acest moment excepțional. Dar rumîinii erau folosiți frecvent și la alte munci decît cele agricole; astfel, o parte din rumîinii m-rii Mărgineni erau ciocănași la ocnelle de la Telega (Arh. St. Buc., ms. 454. *Condica m-rii Mărgineni*, f. 26–26 v.); la 14 iunie 1673, Mănăilă paharnicul închina m-rii Argeș un număr de rumîni din satul Roboia, dintre care „pe cîțiva i-am închinat să fie cărători de lemne” (Arh. St. Buc., *Ep. Argeș*, III/40); numeroși alți rumîni sînt atestați în documente ca paznici de vite, stupari, meșteșugari etc. În sfîrșit mulți dintre ei erau folosiți alături de robi, la muncile casnice; astfel, un act referitor la Necula cupețul din Pitești, arată, la 4 sept. 1680, că acesta cumpărase un rumîn din satul Stîrci și cu cei doi fii ai săi, „și i-au dus la casa lui: deci tatăl al feciorilor au fugit, iar feciorii au rămas la casa lui de slujăsc ca să-i iarte de rumînie” (Arh. St. Buc., ms 479, *Condica m-rii Vierșoș*, f. 188–188 v.).

¹⁵) Pentru justa înțelegere a evoluției rumîniei este necesară nu numai cunoașterea materialului direct legat de această problemă, ci și a ansamblului factorilor economici, sociali și politici, care explică diversele momente ale istoriei acestei instituții. Precumpănirea tendinței de eliberare a rumînilor și de aservire a țărănilor liberi, de la moment la moment, se explică prin conjunctura favorabilă cînd uneia cînd celeilalte tendințe. Astfel de pildă, momente foarte prielnice pentru boierime — în acțiunea ei de aservire și deposedare de pămînt a țărănimii — au fost anii de foamete (printre alții, anii 1660–1661 și 1680) și momentele de maximă asuprire fiscală; în asemenea momente rumînirea țărănilor liberi lua proporții de masă. La rîndul lor țărăanii rumîniți foloseau crizele politice născute din contradicțiile din rîndurile clasei conducătoare; luptele dintre grupările boierești, asuprirea de către domn a unor boieri potrivnici, slăbeau rezistența boierimii la încercările rumînilor de a se elibera.

tiresc și boieresc în detrimentul stăpînirilor de pămînt al moșnenilor; în al doilea rînd, ruminirea țaranilor lipsiți de pămînt, dar care avuseseră anterior statut juridic de oameni liberi și care se aflau așezați pe moșiile boierești și mănăstirești în baza unor învoieli cu stăpînii acestora¹⁶). Acest al doilea proces este direct legat de lupta stăpînirilor de pămînt pentru asigurarea brațelor de muncă necesare exploatării moșiilor, el nu trebuie confundat cu tendința de extindere a domeniului. Vom examina pe rînd felul în care se reflectă în documente aceste două aspecte ale procesului de ruminire.

Categoria țaranilor rumîni a continuat să fie alimentată și în această perioadă, ca și în trecut, de vînzările de țărani liberi cu pămînt, atît individual cît și în masă. Stăpînii de moșii foloseau momentele favorabile pentru a-și spori atît stăpînirile de pămînt, cît și numărul brațelor de muncă disponibile. Un astfel de moment favorabil a fost de pildă marea foamete din 1660—1661, în cursul căreia numeroși țărani, pentru a-și salva existența, au fost siliți să renunțe la libertate și pămînt. Zapisul dat la 10 noiembrie lui Paraschiva vel logofăt de Micul și cei 2 feciori ai săi, e unul din numeroasele acte de această categorie care consacră în vremea foametei aservirea oamenilor liberi: „...cum să știe că până acum am fost noi oameni slobozi, iar cînd au fost acum în zilele mării sale domnului nostru Io Grigorie Ghica voevod, ajungîndu-ne vreme de flămînzie și de lipsă mare, noi am mers la dumnealui de ne-am vîndut rumîni ...ca să fim dumnealui rumîni de moșie ohabnici“¹⁷). Formula explicativă variază de la document la document și uneori lipsește, dar realitatea care a precipitat în șerbie pe numeroși țărani în anii 1660—1661 este aceeași. Zapisile uneori consemnează simplul fapt al vînzării, ca de pildă cel prin care patru țărani se vindeau rumîni cu ocina din Piscul Deduleștilor, logofătului Radu Crețulescu la 17 martie 1661¹⁸), sau cel din 15 mai 1661 prin care țaranul Badea din satul Lucienii lui Chirtop se vindeau rumîn împreună cu fiii săi aceluiasi Radu Crețulescu¹⁹); în majoritatea zapiselor de acest fel vînzarea este arătată a fi fost înfăptuită „de bună voie“, sau „fără nici o silă“, dar contextul documentelor conține foarte adesea explicația reală — constrîngerea economică — a actului de vînzare. În hrisovul de întărire a stăpînirilor lui Drăghici Cantacuzino vel paharnic revine descori, alături de formula fictivă „de bună voie“, explicația reală a vînzării. „Și iar au cumpărat singur Drăghici vel paharnic un rumîn în Rădulești, anume Voico, cu fiu-său Radul, carii s-au vîndut ei singuri, cînd foamea, de bună voie. drept bani gata aspri 5000...“²⁰). În același an țărani din satul Rădulești, sub presiunea aceleiași realități, se vindeau în grupuri mari ca rumîni; după ce anterior își înstrăinaseră pămîntul, „megieșii cîji era într-acest sat, se au vîndut lui Drăghici pah[arnic] i cumnatu său Pană spăt[arul], cînd

¹⁶) Pentru categoria oamenilor cu învoială v. P. P. Panaitescu, *Dreptul de strămutare al țaranilor în Țările Romîne (pînă la mijlocul secolului al XVII-lea)* în „Studii și Materiale de Istorie Medie“, I, 1956, p. 108—110.

¹⁷) Arh. St. Buc., ms 479, *Condica m-rii Vieroș*, f. 217.

¹⁸) Ibidem, *Achiziții noi*, CCCVI 9 (rezumat 29).

¹⁹) Ibidem, CCCVI 9 (rezumat 30).

²⁰) N. Iorga, *Documente privitoare la familia Cantacuzino*, p. 22.

fametea cea mare, care s-au întâmplat de la d-zeu în zilele domniei mele, ca să fie rumini cu toți feciorii lor...“²¹).

În timpul domniei lui Șerban Cantacuzino un alt an de foame a adus alți oameni liberi în rîndurile rumînilor; o carte domnească din timpul lui C. Brîncoveanu, referitoare la litigiul dintre boierul Vasile Argetoianu și țăranul Vasile Bogoi, amintește că acesta din urmă, „cînd au fost în zilele răposatului unchiului domniei mele Io Șarban Voevod, întimplindu-să dă au fost vreme dă foamete, avînd copii mici, el de mare nevoie au mersu la jupîneasă Floreca... rugîndu-se să-i dea bucate să-l scoată din foamete și să fie rumîn“²²).

Un alt factor care, ca și în trecut, a contribuit în chip esențial la aservirea țărănimii libere a fost opresiunea fiscală. Pentru a putea face față la cererile tot mai mari ale vistieriei, unii țărani erau constrînși să se vîndă rumîni. La 20 mai 1665 o carte domnească de la Radu Leon anunța că Drăghici și Simeon de la Moara Mihului au fost scoși din rîndul postelniceilor din Teleorman, „pentru că acești oameni au fost la postelniceii, deci pentru multă lipsă și nevoie s-au vîndut rumîni credinciosului boiarului domniei mele Stroe vel dvornic...“²³). În timpul domniei lui Șerban Cantacuzino, la 1 noiembrie 1685, atunci cînd țara era crîncen asuprită de turci „cu dări de bani și cu zaharele“²⁴), țăranul Luca din Cotești, împreună cu femeia și cei patru feciori ai lui, se vindea rumîn cu partea lui de moșie pe 26 tl.: „...și acești bani i-am luat toți deplin în miinile mele și i-am dat lui Grigorașco post[elnic], dă m-am plătit dă zaharaoa Cameniții...“²⁵).

Cazul țăranului Gheorghe din Sălătruc care păgubise cu 15 porci pe Stanciu Iuzbașa din Pitești și era silit să accepte prin zapisul din 10 mai 1692, în eventualitatea că partea sa de moșie nu ar fi reprezentat echivalentul celor 30 taleri la cît fusese evaluată paguba, condiția de rumîn, pentru el și copiii săi („să-i fiu rumîn și eu și feciorii mei“) arată cît de mult se lărgise categoria rumînilor la sfîrșitul veacului al XVII-lea și cît de numeroase erau modalitățile rumînirii²⁶).

²¹) *Ibidem*, p. 22; aceleași consecințe sociale a avut foametea din 1660–1661 în Moldova (v. C. I. Andreescu și C. A. Stoide, *Ștefăniță Lupu domn al Moldovei*, Buc. 1938, p. 118–128, paragraful: *Foametea*). În Țara Romînească procesul de deposedare și aservire a țărănimii ca urmare a foametei din 1660–1661 a lăsat urme foarte numeroase în documente; de pildă actul din 8 martie 1661 prin care toți sătenii din Căminești (Vlașca) se vînd rumîni lui Radu Crețulescu (I. C. Filitti, *Arhiva Cantacuzino*, p. 169–170); alte vînzări de rumîni *ibidem* p. 87 și N. Iorga, *op. cit.*, p. 15. Lipsește încă un studiu asupra acestui însemnat moment de istorie economică și socială.

²²) Arh. St. Buc., ms. 705, f. 416 v. — 417 v.

²³) *Ibidem*, ms. 479 (Condica m-rii Vieroș, f. 217).

²⁴) *Istoria Țării Romînești*, Buc., 1960, p. 177.

²⁵) Arh. St. Buc., ms 137 (*Condica Mitropoliei*), f. 292–293.

²⁶) *Ibidem*, ms 209 (*Condica m-rii Cozia*), f. 399 v.–400; alt caz similar din 20 martie 1664, cînd țăranul Marin, paznic al hergheliilor m-rii Bistrița neputînd „da seama“ de 20 iepe ale mănăstirii, „ce de zece iepe m-am dat rumîn eu și feciorii miei și cîți să vor trage din trupul meu... iar zece iape să aibu a le da din pămîni“ (Arh. St. Buc., ms 713, *Condica m-rii Bistrița*, f. 754 v.–760). Rumînirea era uneori și o formă de penalizare; este cazul unui grup de săteni dați rumîni la 13 mai 1669 de Antonie Vodă, jupînesei Elina, drept pedeapsă pentru un act de nesupunere *Ibidem*, *Ep. Buzău*, XVII/15).

Dar independent de explicația pe care o oferă, sau deseori nu o oferă documentele, factorul determinant al tuturor acestor renunțări la libertate din partea țăranilor era constrângerea economică²⁷).

Foarte frecvente sînt în această perioadă zapisele prin care țăranii, siliți să facă față unor cheltuieli urgente, se împrumutau cu bani de la boieri sau negustori: pentru a obține însă împrumutul ei trebuiau să le

²⁷ Dintre foarte numeroasele zapise de vînzare a țăranilor ca rumîni în ultimele decenii ale veacului al XVII-lea semnalăm cîteva: zăpisiul din 24 februarie 1669 prin care Marco din Vulpești se vinde rumîn lui Fiera logofăt, împreună cu feciorii săi și cu partea sa de moșie, pe 3000 aspri (Arh. St. Buc., ms 349, *Condica m-rii Vieroș*, f. 241–241 v.); zăpisiul din 29 martie 1671 prin care 5 megieși din Turcinești se vînd rumîni vîstierului Iovan Glogovanu, împreună cu feciorii lor (se indică prețul în fiecare caz în parte) Ibidem, *m-rea Tismana*, LXXXIX/12); zăpisiul din 24 aprilie 1671 prin care Cîrstea din Coțâieni cu fiii săi, se vinde rumîn lui Stoian clucer (Ibidem, *Mitropolie*, XL/1); zăpisiul din 28 mai 1671 prin care Drăghiciei din Săsăieni, împreună cu doi fii ai săi se vinde rumîn vel agă Tudoran din Aninoasa (Ibidem, ms 137, *Condica Mitropoliei*, f. 104); zăpisiul din 3 iunie 1671 prin care Dima fiul lui Voico din Bogdănești, împreună cu doi fii ai săi și cu partea sa de moșie, se vinde rumîn lui Tănăsie vătăf de aprozi, „drept bani gata ughi 14” (Ibidem, ms 707, *Condica Ep. Rîmnice*, f. 167); cf. și *Arhivele Olteniei* XIX (1940), p. 124; zăpisiul prin care un grup de rumîni se vînd postelnicului Cornea: „prețuit-am capul mic po ughi 6 și cel mare ughi 10” (1 noiembrie 1671) (N. Iorga, *Studii și Documente*, V, p. 125); zăpisiul din 28 noiembrie 1671 prin care un grup de 9 țărani din Băgești (Argeș) se vînd rumîni lui Tudoran vel agă, cu părțile lor de moșie, „...în preț omul înmărat cu fâmei drept ughi 9 și cei neînșurați dă un cap mare iar ughi 9”. (Arh. St. Buc., ms 137, *Condica Mitropoliei*, f. 106); la 11 decembrie 1671 Lupul din Valea Ludului se vindea rumîn vel vîstierului Iovan Glogoveanu cu toată partea lui de moșie, „drept ughi 15” (Ibidem, *m-rea Tismana*, XLVIII/6); în noiembrie 1672 Bălaci Roșiu din Rătești se vinde rumîn împreună cu doi fii, lui Vișa (?) din Glogova, „drept bani gata ughi 28” (*Arhivele Olteniei*, II (1923), p. 36); la 17 ian. 1673, Radul din Craiovița și fiul său Ion se vînd rumîni cu părțile lor de moșie lui Curuia, „însă capul de om ughi 8 pol.” (Arh. St. Buc., *m-rea Hurez*, XV.6); zăpisiul din 21 noiembrie 1675 prin care Coman din Coțâieni (Dîmbovița) se vinde rumîn lui Stoian clucerul împreună cu un fecior și cu partea lui de moșie, pe 15 ughi (Ibidem, *Mitropolie*, XL/3); zăpisiul din 21 noiembrie prin care Nanul din Coțâieni se vinde rumîn, cu partea lui de moșie, aceluiași Stoian clucer, pe 18 ughi (Ibidem, *Mitropolie*, XL/2); zăpisiul din 14 dec. 1675 prin care Neagoe se vinde rumîn lui Ion fiul lui Nifon din Tismana, „fără frații miei, numai ce să va naște din mine să fie rumîn, însă drept bani gata tl. 11” (Ibidem, *m-rea Tismana*, LXXXVII 30); zăpisiul din 28 februarie 1676 prin care Petru și cu 5 copii ai săi se vinde rumîn m-rii Tismana, „și am tocmit de cap cîte ughi 5” (Ibidem, *m-rea Tismana*, LXXXVI/14); zăpisiul din 31 martie 1677 prin care Drăghiciei din Cîrstienești se vinde rumîn, împreună cu fiul său și cu delnița sa, lui Gheorghe Băleanul, „drept bani gata ughi 15” (Ibidem, *Mitropolie*, CLVII/80); zăpisiul din 13 iunie 1677 prin care Stanciul din Coțâieni, cu 3 feciori și cu partea lor de moșie, se vînd rumîni lui Staico vtorii paharnic pe 15 ughi de cap, total 60 ughi (Ibidem, *Mitropolie*, XL/4); zăpisiul din 6 decembrie 1685 prin care Mihăilă Sindul și cu doi fii ai săi se vînd rumîni m-rii Tismana pe 20 tl., dintre care 8 tl. bani gata „și mei, spei 7 și un bou și o vacă, boul tl. 3, vaca bani 300, meul speia bani 133” (Ibidem, *m-rea Tismana*, LXXXVI 20); zăpisiul din 3 febr. 1686 prin care Nanciul, fiul lui Dan din Bănești, și cu fiul său și cu partea lor de moșie, se vînd rumîni lui Proca pe 20 lei (Ibidem, *Episcopia Buzău*, LXXXVIII/10); zăpisiul din 26 oct. 1686 prin care Neacșul din Brănești (Dîmbovița) și cu fiul său și cu partea lor de moșie, se vînd rumîni lui Proca negustorul pe 12 lei (Ibidem, ms 127, *Condica Mitropoliei*, f. 204 v.—205); zăpisiul din 26 februarie 1691 prin care Mihăilă și cu soția lui Neaga și cu copiii lor se vînd rumîni aceluiași Proca, pe 9 lei (Ibidem, *Mitropolie*, CCCXIV/4).

ofere acestora un zălog, iar zălogul era pământul și libertatea. Cînd în martie 1666, doi săteni din Comanca se împrumutau cu 26 galbeni de la Radu logofătul, ei acceptau și clauza, care avea să fie fatală pentru libertatea lor. „de nu-i vom da bani la zi să-i fim rumîni”. Într-adevăr, la împlinirea termenului, neputînd achita suma împrumutată „am dat zapisul nostru la mîna dumnealui ca să-i fim rumîni noi și cu feciorii noștri și părțile noastre de moșie din Comanca”²⁸⁾. În decurs de cîțiva ani restul sătenilor din Comanca avea să urmeze soarta predecesorilor lor. La 17 ianuarie 1668 alți săteni ajungeau, în urma unei tranzacții similare, în condiția de rumîni²⁹⁾. La 8 februarie 1671 locuitorii satului, care pînă atunci își păstrasera încă libertatea, erau siliți să se împrumute de la Tânasie logofătul cu o sumă de bani, „de ne-am plătit de unde am fost datori și ne-am legat cu zapisul nostru cum de nu vom da bani pînă la Duminica mare, să aibă a ne mai da dumnealui bani și să-i fim rumîni”³⁰⁾. Un an mai tîrziu, la 21 ianuarie 1672, zapisul colectiv al locuitorilor din Comanca consfințează transformarea sătenilor liberi în rumîni: „Adecă noi satul Comanca, carii am fost judeci... (urmează 29 de nume)... scriem și mărturisim cu acest al nostru zapis ca să fie de bună credință la dumnealui Tânase văt[af] za aprozi Sărăcinescul, cum să să știe că ne-am vîndut dumnealui rumîni de a noastră bună voie, fără nici o silă, cu toate moșiile noastre”³¹⁾. Cazul sătenilor din Comanca nu este izolat: aservirea oamenilor liberi și deposedarea lor de pământ pe calea creditului este un fenomen frecvent întîlnit în documentele ultimelor decenii ale veacului al XVII-lea, care dau la iveală aspecte puțin cunoscute din evoluția rumîniei. La 26 decembrie 1677, țaranul Drăghici, dator cu o sumă de bani unui pircăalab, dădea zapis biv vel clucerului Tudoran din Aninoasa, prin care, în schimbul sumei necesare achitării datoriei, i se vindea rumîn împreună cu cei doi fii ai săi: „...să fim dumnealui rumîn stătătoriu în vécii”³²⁾. Același Tudoran cumpărase cu o zi înainte, cu 20 ughi, pe Șărbul văcarul de la Aref (Argeș) dator insolubil și pe copiii săi³³⁾. Dar alte documente dau la iveală faptul că aceste aserviri nu erau fenomene intîmplătoare și spontane, ci aspecte ale unui întreg sistem de rumînire a țaranilor liberi și de acaparare a pămîntului lor prin specularea lipsei lor de mijloace bănești necesare pentru a face față exigențelor fiscalului și crizelor economice care bîntuiau periodic. E semnificativ în această privință zapisul din 28 aprilie 1678, prin care sateanul Pădure din satul Cucuteni (Dimbovița) recunoștea că împrumutase de la un oarecare Staico 130 tl. „care bani am luat să-i dau

²⁸⁾ Arh. St. Buc., ms 707, *Condica ep. Rîmnic*, f. 140; actul domnesc de confirmare a zapisului, ibidem, f. 295 v.

²⁹⁾ Ibidem, f. 142.

³⁰⁾ Ibidem, f. 140 v.

³¹⁾ Ibidem, ms 707, *Condica ep. Rîmnic*, f. 139; alte episoade ale aservirii acestui sat, ibidem, f. 139 v. și 141 v.

³²⁾ Ibidem, ms 137, *Condica Mitropoliei*, f. 111–111 v.; aceeași situație relevantă de zapisul din 11 oct. 1680 dat de țaranul Stoica, prin care recunoaște că, neputînd restitui la termenul stabilit suma de 50 tl. luată cu împrumut de la Tânasie căpitanul, „m-am dat rumîn dumnealui cu moșie cu tot și feciorii miei cîți d-zeu mi-au dat” (Ibidem, ms 707, *Condica Ep. Rîmnic*, f. 190).

³³⁾ Ibidem, ms 137, *Condica Mitropoliei*, f. 105 v. și 110.

oamenilor cui va trebui la nevoile lor, de acum într-un an să aibu a-i darea dumnealui banii toți, la zi, fără de nici un cuvînt, iar de nu-i voi da dumnealui banii eu să fiu rumîn și cu feciorii mei și cu toată partea mea de moșie din sat din Cucuteni și cu oamenii din sat căruia voi da acești bani și nu vor avea să-i dea la zi, să fie rumîni...³⁴). Capitalul cămătărește, în societatea întemeiată precumpănitor pe exploatarea mîinii de lucru a șerbilor rumîni, devenise un instrument de aservire a țărănimii.

În anul 1686 (1687) un grup de 16 săteni din Șerbănești, care se împrumutaseră cu 45 ughi de la negustorul Proca Brănescul, încă din vremea lui Duca Vodă, și care pentru a scăpa de consecința fatală a neachitării, rumînia, fugiseră, sînt căutați, descoperiți și aduși la judecată cu oameni domnești. În fața hotărîrii divanului, neputînd plăti sumele datorate, ei se vînd rumîni cu partea lor de moșie. Clauza finală a zapisului prin care țărani se recunoșteau rumîni dă la iveală și stadiul de evoluție al acestei instituții: „Și cînd ar vrea dumnealui să ne vînză într-altă parte pentru vreun păs al dumnealui, să fie dumnealui volnic să ne vînză unde va vrea și cine ne va cumpăra să ne stăpînească cu bună pace, pentru că așa ne-am tocmit“³⁵).

După cum s-a văzut din cazurile citate mai sus, zapisele consfînteau în același timp a servirea țărănilor liberi și deposedarea lor de pămînt. Sînt numeroase însă și zapisele prin care țărani își vindeau doar persoana lor, fără pămînt, și în cazurile acestea este evident faptul că stăpîinii de moșii cumpărau direct forța de muncă. Astfel de pildă, la 28 ianuarie 1673 doi țărani din Craiovița (Dolj), dădeau zapis vel paharnicului Curuia, „cum să știe că am venit de ne-am vîndut dumnealui rumîni, însă capul de om cîte unghi 6 pol fără de moșie...“³⁶). La 8 iulie același an Milnea, fiul lui Oprea logofătul, vindea lui Tudoran din Aninoasa un rumîn, împreună cu cei doi fii ai săi, dar fără moșie, pe 20 ughi³⁷).

Tot forța de muncă o urmărea și Mareș vel ban cînd cumpăra la 1 noiembrie 1680 un copil de rumîn din Izvorani, de la Dima Roșul din

³⁴) Ibidem, *Mitropolie*, XXXVIII/34; alți săteni din Cucuteni se vinduseră rumîni încă dinainte în condiții identice (ibidem, XXXVIII/29).

³⁵) Ibidem, ms. 454, *Condica m-rii Mărgineni*, f. 319–320; la 2 iunie 1661 Negrea din Cofăieni recunoștea prin zapis că împrumutase bani de la Stoian elucor „încă den zilele Antoni vodă“ și accepta, în eventualitatea că nu va putea plăti la termen suma împrumutată, „să aibu a fi dumnealui rumîn cu toată casa mea și cu toți feciorii mei“ (Ibidem, *Mitropolie*, XL/6); clauză identică conține și zapisul semnat la 4 iunie 1681 de „Radul sin popei Stoicăi“ din același sat (Ibidem, XL/7).

³⁶) Ibidem, *m-rea Hurez*, XV/8; la 5 ianuarie același an, alți 16 săteni din Craiovița se vinduseră rumîni „cu toate părțile noastre den Craiovița, însă capul de om cu mic cu mare cîte ughi 8 pol“. (Ibidem, XV 5); în acest fel s-a desăvîrșit în scurt timp, în ultimul sfert al veacului al XVII-lea, aservirea în întregime a satului Craiovița.

³⁷) Ibidem, ms 137, *Condica Mitropoliei*, f. 108; asemenea cazuri se întîlnesc des în documentele epocii studiate; la 13 mai 1671 Tudoran vel agă din Aninoasa cumpăra 21 de rumîni din Boari „rumînu însuratu cîte ughi 8 și cei neînsurați cîte ughi 6... numai rumîinii stărpi, fără de moșie (Ibidem, ms 137, *Condica Mitropoliei*, f. 103–103 v.); la 15 iulie același an Neagul din Necsești (Teleorman) se vindea rumîn cu cei 3 fii ai săi, de asemenea fără de moșie (ibidem, f. 105); alte cazuri similare ibidem, f. 104 v.–105, 105–105 v.

Pitești³⁸⁾, sau Tudoran vel agă cînd cumpăra la 10 ianuarie 1670 de la Ion stolnicul din Boari un copil de rumîn, „numai capul lui fără moșie“³⁹⁾. Deosebit de interesante sînt clauzele pe care le conțin unele documente referitor la condiția fizică a rumînilor vinduți. Zapisul din 12 oct. 1671 prin care Preda Rudeanu paharnicul se angaja să-i restituie creditorului său suma de bani împrumutată și, în cazul contrar să-i dea un număr de rumîni din satul Lăuni (Argeș) de valoare echivalentă, conținea precizarea : „...și să-i dăm dumnealui rumîni buni zdraveni fără o chiș...“⁴⁰⁾. Și mai explicită este clauza corespunzătoare din zapisul dat lui Tudoran aga de către Dumitru pîrcălabul din Sălătruc, prin care cel din urmă vindea celui dintîi un rumîn împreună cu cei doi feciori ai săi : „...însă așa am grăit... cum vor fi rumîni buni și nu vor fugi, nici vor fi hoți, nici cu alte deale nimic, iar de vor fi fugari și hoți și veri cu ce de alte ca să nu-i fii pre voia dumnealui, să mi-i lăpede dumnealui iar înapoi și eu să aibu a-i dare dumnealui alți rumîni și iar oameni fărde nici o chiș“⁴¹⁾.

Aceeași explicație o au și cazurile frecvente în care țărani se vindeau rumîni în locul altora care se eliberau din această condiție. Forța de muncă pierdută prin eliberarea celor din urmă era compensată prin aservirea celor dintîi. Rumîni Theodor și Lațco ai m-rii Tismana erau eliberați din rumînie la 16 decembrie 1677 după ce în prealabil cumpăraseră în locul lor alți doi rumîni⁴²⁾. O tranzacție similară încheia la 12 decembrie 1677 Neagoe, fiul lui Pirvu din Aniniș (Gorj) ; zapisul semnat de el la această dată consfințea trecerea lui și a copiilor lui din condiția de om liber în cea de rumîn : „...cum să să știe că am făcut tomeala cu Stan feciorul Radului Balan ot Tismăna care au fost rumîn m-rii, de m-am vîndut în locul lui Stan, drept bani gata tl. 16 și nădreage păreache una“⁴³⁾. Zapisul prin care un grup de țărani se vindeau rumîni m-rii Tismana la 27 februarie 1685 conține o precizare deosebit de interesantă pentru înțelegerea fenomenului discutat : „...însă să se știe că pre fii-mieu Nicola și pre fii-mieu Pătru au dat părintele egumenul banii unor rumîni de la Tintava, cariș s-au răscumpărat de rumînie, anume Albul, feciorul Albului celui bătrîn și Vasca, feciorul călugărului, cariș au fost rumîni m-rii... iar acum au cumpărat cu banii acelora pre acești doi feciori ai miei ca să fie cap pentru cap“⁴⁴⁾. La 7 mai 1696 Lațco, împreună cu femeia și cu fiul său, dau zapis unui rumîn al m-rii Tismana, care pentru a se elibera trebuia să

³⁸⁾ Ibidem, *Mitropolie*, XCIX/59.

³⁹⁾ Ibidem, ms 137, *Condica Mitropoliei*, f. 102 ; la 15 mai 1662 Zaharia din Cîrstienești vindea lui Gheorghe postelnic un copil de rumîn (Ibidem, *Mitropolie*, CLVII/61).

⁴⁰⁾ Ibidem, ms 137, *Condica Mitropoliei*, f. 107v. Chișav = îndărătnic, vezi H. Tiktin, *Dicționar romîn-german*, I, s.v.

⁴¹⁾ Ibidem, *Mitropolie*, CCCXIII/3 ; la fel în actul din 24 iulie 1671 prin care Vlad paharnicul îi vinde lui Tudoran aga 20 de rumîni din satul Lăuni, era prezentată clauza „de nu-i va plăcea dumnealui vreunî den rumîni sau dă nu să vor plini 20 de capete... să aibu a-i dare dumnealui alți rumîni dentr-altă parte“ (Ibidem, ms 137, *Condica Mitropoliei*, f. 105-105v.).

⁴²⁾ Ibidem, *m-rea Tismana*, LXXXVI/16.

⁴³⁾ Ibidem, *m-rea Tismana*, LXXXVI/15.

⁴⁴⁾ Ibidem, *m-rea Tismana*, LXXXVI/19.

ofere m-rii un înlocuitor :deci iu m-am tocmît cu dinsul de m-am vindut rumîn dăript bani gata tl. 20 ca să fiu iu rumîn în locul lui“⁴⁵⁾).

Procesul de osmoză între categoriile sociale, țărani liberi și țărani dependenți, a continuat în toată această perioadă ca și înainte. Unii țărani dependenți reușeau să iasă din condiția lor, în vreme ce alții intrau acum în dependență.

Rumînirea în silă. Dar în afara procesului de rumînire a țăranilor prin acte de vînzare, care se încadrau în „legalitatea“ feudală, sfîrșitul veacului al XVII-lea și începutul celui de-al XVIII-lea cunoaște un intens proces de aservire nelegală a oamenilor liberi, fenomen cunoscut în terminologia epocii sub formula de „rumînire în silă“.

Modalitatea acestui fel de rumînire era simplă : țăranii liberi așezați în baza unei învoicli pe moșiile mănăstirești și boieresti, erau asimilați în chip arbitrar după scurgerea unui interval de cîțiva ani rumînilor și identificați cu aceștia⁴⁶⁾. În Moldova fenomenul era de mult cunoscut cercetătorilor pentru că se află menționat și de cronică țării care semnaleză că, în timpul domniei lui C. Duca, „făcuse boierii obicei nou de zicea : cine au sezut în sat boieresc 12 ani să rămînă vecin“⁴⁷⁾. O soartă similară au avut și mulți dintre țăranii liberi din Țara Românească, așezați în calitate de oameni cu învoială pe moșiile boierilor și ale mănăstirilor.

La 29 mai 1665 săteanul Vasile din Negomiri, care lucra ca om liber pe moșia lui Neagoe logofătul, temîndu-se să nu fie rumînit, se hotărîse să fugă :auzînd bogate cuvinte, zicînd că strigă toată țara de rumînie, care-l va prinde acea poruncă în sat boieresc să fie rumîn. Deci el fiind om slobod, judec, el s-a spăimîntat și a tras să fugă“⁴⁸⁾. Pentru a-l oprî de la fugă, stăpînul moșiei s-a văzut silit să-i dea un act scris prin care îi garanta libertatea personală în eventualitatea că ar fi urmat o nouă legare de glie, similară celei legiferate de Mihai Viteazul.

Era oare spaima lui Vasile din Negomiri produsul unei psihoze colective, simplă reminescentă tîrzie a legăturii lui Mihai Viteazul, sau corespundea ea unei realități contemporane? Răspunsul, firește, nu poate fi găsit decît în documente.

Încercarea stăpînitorilor de moși de a-i rumîni pe țăranii liberi a dat naștere unui tip special de document, numit în terminologia diplomatică a epocii „carte de apărare“. Prin asemenea cărți domnia certifica țăranilor

⁴⁵⁾ Ibidem, *m-rea Tismana*, LXXXVI/30 ; la 8 ianuarie 1690 Văsiia Toiscul, fiul lui Nicola din Izvarna dă zapis lui Grigore, fost rumîn al m-rii Tismana, „ca di acum înainte să fiu eu rumîn la sfînta m-re în locul lui, iar el să fie slobod de acum înainte pentru că m-am rumînit eu în locul lui“ (Ibidem, *m-rea Tismana*, LXXXV/11).

⁴⁶⁾ Formula „rumînire în silă“ se aplică nu numai în cazul țăranilor lipsiți de pămînt, ci în toate cazurile de rumînire care nu se încadrau în normele de drept ale epocii. Paragraful de față se ocupă însă mai ales de prima categorie de „rumîniri în silă“.

⁴⁷⁾ Niclae Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, la M. Kogălniceanu, *Cronicele Romaniei*, ed. 2-a, vol. II, p. 41 ; bogata documentare contemporană edită și inedită care ilustrează intensitatea procesului de vecinire a țăranilor liberi în Moldova în ultimele decenii ale veacului al XVII-lea și la începutul veacului al XVIII-lea va forma obiectul unui studiu aparte.

⁴⁸⁾ Arh. St. Buc., *Mitropolie*, CCCCXXX/1 ; cf. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 121.

care nu se resemnau cu faptul împlinit al ruminării și care veneau să-și judece pricina în fața divanului domnesc, că sînt oameni liberi și că încercarea de ruminare a lor era un act ilegal. Cărțile erau înminate țăranilor, care obțineau astfel dovada scrisă a statutului lor de oameni liberi și îi puneau la adăpost — în principiu — de alte încercări ulterioare similare. Dar întrucît ele nu consfințeau un drept boieresc sau mănăstiresc, aceste cărți nu erau păstrate în arhivele boierilor și ale m-rilor, ci doar de țăranii destinatari și în copie în condicile domnești. Cum însă documentele aflate în posesia țăranilor în general și a țăranilor lipsiți de pămînt în special, au intrat doar în proporție redusă în depozitele de arhivă, iar din succesiunile calamități care au distrus arhivele publice în Țara Românească și Moldova n-au supraviețuit, pentru perioada anterioară anului 1774, decît cîteva condici domnești, se înțelege lesne de ce sîntem mai puțin informați asupra acestui aspect al ruminării în veacul al XVII-lea. Dar în cazurile extrem de rare în care s-au păstrat asemenea materiale arhivistice, ele ne îngăduie nu numai să constatăm existența procesului, dar și să-i apreciem amploarea. „Condica marei logofeții“ din timpul domniei lui C. Brîncoveanu⁴⁹⁾ oferă cercetătorilor material suficient pentru a constata existența și proporțiile tendinței de ruminare, dacă nu în întreg intervalul studiat în articolul de față, măcar pentru ultimii ani ai veacului al XVII-lea și primii ani ai veacului al XVIII-lea⁵⁰⁾.

Limita care separa categoria oamenilor liberi cu învoială de marca masă a rumînilor era foarte labilă: de obicei stăpînii de moșii se străduiau — mai ales în satele în care cele două categorii traiau alături — să-i asimileze pe cei dinții celor din urmă. E cazul pîrgarilor care fugiseră din satul m-rii Tismana o dată cu rumîinii de acolo, „pentru că unii den pîrgari avînd piră cu egumenul la divan, apucîndu-i de rumînie și îndireptîndu-s[ă], le-am făcut cartea domnia mea de rumînie să aibă pace...“⁵¹⁾. În aceeași vreme se situează încercarea Despinei, fiica spătarului Radu Tomeanul, de a rumîni un grup de oameni liberi care locuiau pe moșia ei Iubinții (Mehedinți); aceștia fuseseră înainte „niște oameni megiiși siljitori cu ocina lor den sat den Sirsea“, dar după aceea fugiseră pe moșia Iubinții „pentru ale țării dăjdi și nevoi“. Aici însă ei au devenit victimele unui proces care luase amploare la sfîrșitul veacului al XVII-lea; după așezarea în satul Iubinții, „...de rumînie n-au avut de către nimeni nici un val și nici o bintuială pînă acum în zilele domniei mele. Deci cînd au fost acum, iar jupîneasă Despina, fata Radului spăt[arul] Tomeanul, au apucat pre

⁴⁹⁾ La Arh. St. Buc., sub cota ms. 705.

⁵⁰⁾ Documente de acest fel anterioare epocii lui Brîncoveanu nu lipsesc cu totul; de pildă, cartea de apărare de rumînie din anul 1667 de la Radu Leon în favoarea unui grup de țăranii din satul Aniși (Gorj), împotriva lui Dragomir Pilescul care încerca, cu un „zapis mincinos să-i împresoare și să-i ruminească în silă“ (N. Iorga, *Studii și Documente*, VII. p. 48); de asemenea cercetarea în pricina de rumînie dintre m-rea Glavacioc și un grup de țăranii, la 26 mai 1670 (Arh. St. Buc., *m-rea Glavacioc*, XXXIV/15); cartea din 3 ianuarie 1678 de la Duca-Vodă în favoarea lui Dragomîr din Izvorani, pe care îl rumîneau fiii lui Mușat vistierul (Ibidem, ms. 479, *Condica m-rii Vieroș*, f. 52 v. — 53).

⁵¹⁾ Arh. St. Buc., *m-rea Tismana*, XCIII/65 (Cartea domnească din 5 aprilie 1701).

acești oameni ce scriu mai sus vrînd ca să-i rumînească în silă fără-derip-tate“⁵²). Cartea domnească din 11 decembrie 1698 data lui Hrizan și Dima, fiii lui Dumitru aprodul, foști rumîni, eliberați în vremea lui Grigore Ghica, îi apăra împotriva încercării lui Mihai clucerul de a le „sparge“ zapisul de slobozenie și de a-i rumîni în silă. „Deci cînd au fost acum iar Mihai clucerul ei iar s-au sculat cu pîră asupra lui Hrizan și a Dimii feciorul lui Dumitru aprodul, vrînd ca să-i rumînească“⁵³). Cîțiva ani mai tîrziu, la 20 iulie 1699, C. Brîncoveanu apăra pe Mușat pîrcălabul din Brîncoveni și rudele sale împotriva unor încercări similare⁵⁴).

Procesul de aservire a țărănimii se producea foarte adesea în etape: deposedarea de pămînt era o primă etapă după care urma, la interval mai scurt sau mai îndelungat, aservirea oamenilor⁵⁵). Hrisovul prin care Șerban Cantacuzino rezolvă conflictul dintre Badea logofătul, fiul lui Oprea logofătul, și țărani din Vlădești, arată eforturile celor din urmă de a-și menține statutul de oameni liberi, după ce își înstrăinaseră pămîntul din pricina birurilor, pentru achitarea cărora fuseseră nevoiți să ia bani de la Oprea logofăt: „Iar după aceea, cînd au fost atunce, temîndu-se ei să nu-i impresoare cu rumîniia pentru aceia bani, fost-au venit satul Vlădeștii de s-au fostu plins înaintea Radului Vodă Leon din Divan, cum că le ține Oprea logofătul moșiile lor cu toate și *va să-i impresoare și cu rumîniia pentru aceia bani*“⁵⁶). Pentru a-și salva libertatea personală țărani erau nevoiți să încerce recuperarea pămîntului lor; situația de om liber pe pămînt străin era foarte precară și alunecarea în condiția rumînilor se făcea desori pe nesimțite. Numeroasele documente păstrate în Condița marei logofeții din timpul lui C. Brîncoveanu ilustrează rezistența țărănilor amenințați de tendința de rumînire⁵⁷). Dar pe lîngă aceste cazuri cunoscute,

⁵²) Ibidem, ms 705, f. 18–18 v. (Cartea domnească din 1 iulie 1693); altă carte din 25 sept. 1694 pentru apărarea unor săteni din Petrești (Gorj) împotriva încercării de rumînire de către boierii Bibești, ibidem, f. 36–38).

⁵³) Ibidem, ms. 705, f. 175 v. — 176.

⁵⁴) Ibidem, ms 207, f. 219 v. — 220.

⁵⁵) Unul dintre numeroasele cazuri de acest fel este cel al unui grup de țărani din satul Belitori care, la 26 august 1660, își vindeau persoana lor lui Badea vel sluger; „...ce moșiia o am fost vîndut mai nainte în zilele lui Constantin vodă... iar cînd au fost acum în zilele mării sale domnului nostru Ion Ghiorghie voievod vîndutu-ne-am și noi rumîni“ (Ibidem, *m-rea Cozia*, XXI'11). Țăranii din Rădulești care își vînduseră anterior pămîntul lui Drăghic Cantacuzino, „ocină fără rumîni“, nu s-au putut menține mult timp în situația de oameni liberi; cîțiva ani mai tîrziu „megieșii cîți erau în acest sat ei singuri s-au vîndut rumîni lui Drăghic și cumnatului său Pană, cînd cu foametea cea mare...“ (I. C. Filiitti, *op. cit.*, p. 55–56). Faptul că numeroase vînzări de pămînt se făceau în epoca aceasta fără aservirea concomitentă și a țărănilor, nu trebuie deci greșit interpretat ca un indiciu al dispariției rumîniei, ci doar ca o manifestare a tendinței țărănilor de a-și salva măcar libertatea personală. De obicei însă asemenea încercări erau iluzorii.

⁵⁶) *Arhivele Olteniei*, IX, 1930, p. 327.

⁵⁷) La cazurile citate mai sus se pot adăuga: cartea lui C. Brîncoveanu din 10 octombrie 1692 prin care apăra de rumînie un grup de țărani din Pleșoi, pe care încerca să-i rumînească Udrea căpitanul și Ghica logofătul (Arh. St. Buc., *Ep. Rîmnic*, LXXXV/3); cartea lui C. Brîncoveanu din 10 februarie 1700 prin care apăra de rumînie pe Stoian și frații lui din Torsura Mică, eliberați anterior și pe care încerca să-i rumînească acum Gheorghită postelnicul (Arh. St. Buc.,

veche²¹⁾. la finele căreia se poate citi: „De pe sîrbie pe limba moldovenească s-a tălmăcit, acum de al doilea, precum au fost cu puțință a înțeleg și cunoaște, și s-au diorthosit, la anul 1793 ghenarie 16; deci s-a diorthosit întocmai după cum au fost și iaste sîrbește. Polcovnicul Pavăl Debrici de la Mitropolie”. A diorthosi înseamnă, în grecește, a colaționa.

Se vede că actul prezenta însă o valoare deosebită, căci el a fost recolaționat, după cum se vede din altă notiță: „Acest suret de ispisoc, cercetîndu-se de noi și posleduindu-se cu cel vechi ispisoc, din cuvînt în cuvînt, cu polcovnicul Pavăl, și aflîndu-se întocmai și fără nici o greșeală, pentru aceea am întărit și noi cu ale noastre iscălituri: 1793, ghenarie 31, Iacov mitropolitul Moldovei”. Deci însuși mitropolitul Moldovei a ajutat la posleduire, adică la colaționare, spre a da o validitate mai mare acestei copii.

În trecut, ca și astăzi, colaționarea este uneori destul de anevoioasă, din cauza originalului care poate prezenta diferite dificultăți. Un bun colaționator este, în același timp, și un bun observator critic al materialului istoric. Faptul acesta se desprinde din documentul de la 20 decembrie 1588 (7097) dat de Petru voievod, prin care dăruiește m-rei Moldovița satul Onțanii, ce a fost domnesc și ascultător — adică dependent — de tîrgul Botoșani²²⁾.

La Arhivele Statului Iași există trei copii după acest act. O copie²³⁾ slavă făcut de Andrei Dașcovici în 1787, are mențiunea următoare: „unde s-au tras două dungi — adică linii — acolo, în uricul cel adevărat, pe atîta măsură sînt terse slovele de tot; fără atîta, s-au înțeles că în locul arîndurilor trăsături lipsese cuvinte cîte de vre-un sâmn de hotar”. Diacul bucovinean Dașcovici, pătruns de cînstă profesională și conștient de răspunderea sa, s-a simțit obligat să facă această precizare, dat fiind că el cunoștea importanța stabilirii în amănunt a hotarelor unei moșii ce se gasea în litigiu cu alta.

După acest act s-a făcut și o traducere romîna, pe care a văzut-o și a adevărit-o Debrici la anul 1805²⁴⁾. Cu această ocazie el a făcut o nouă analiză din punct de vedere al autenticității actului, care probabil era contestat din cauza celor două ștersături. Desigur că Debrici a fost chemat la aceasta în calitate de expert. El a notat pe una din copii următoarele: „Din trei sureturi ce s-au aflat asupra acestui ispisoc... unul de ieromonahul Efrem, nu se știe de cînd, neavînd let nici lună, și altul de arhimandritul Vartolomei Măzăreanu, din anul 1778 april 14, care tustrele cercetîndu-le și posleduindu-le cu ispisocul cel adevărat, acest suret l-am aflat mai adevărat. Drept care l-am „adeverit”.

Dar mult mai importante, din punct de vedere al analizei diplomatice, sînt observațiile aceluiași diac la documentul din 15 ianuarie 1614 (7122), de la Ștefan Tomșa, dat în judecata dintre Manca fost pitar și

²¹⁾ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I, p. 327—331.

²²⁾ Gh. Ghibănescu, *Surete și Izvoade*, vol. XXIV, p. 183—185 (nr. 158), și Acad. R.P.R. *Documente privind istoria Romîniei*, veacul XVI, A. Moldova, vol. III (1571—1590), p. 410—412 (nr. 501).

²³⁾ Arh. St. Iași, Doc. P. CCXL/27.

²⁴⁾ Arh. St. Iași, Doc. P. CCXL/24.

alte rude ale sale, pentru stăpînirea satelor Cervăcești, Șarba, Ivancicăuți și Glodeni. A fost publicat după originalul slavon scris pe hîrtie, cu pecete aplicată²⁵). Autenticitatea lui n-a fost contestată de către editori.

La Arhivele Statului din Iași există însă două traduceri, din care una²⁶) are data de 4 martie 1744 (7252) și alta²⁷) — o copie de pe tîlmăcirea făcută de Pavel Debrici la 31 iulie 1810 — avînd următoarea notă: „De pe sîrbie, pe limba moldovenească, pe cît s-a putut alege și pricepe, fiind ispisocul rupt, stricat, lipit, cu rîndurile strimbe; am tîlmăcit la anul 1810 iulie 31“. În continuare Debrici adaugă cu mîna sa, pe această copie: „Intocmai cu tîlmăcirea cea adevărată cu slova mea, clucer Pavel Debrici“.

Ambele traduceri sînt defectuoase. Tilmaciul din 1744 nu releva lipsurile originalului. Debrici însă notează mereu cu „lipsă“ locurile ilizibile sau rupte, din original. Traducerea publicată în corpus-ul Academiei este și ea defectuoasă. Îi lipsește partea cu delimitarea moșiilor, pe care o dă numai Debrici.

Am arătat mai sus că documentul a fost publicat fără a i se contesta autenticitatea. Debrici, cum am văzut, a făcut o ușoară aluzie în această privință: ispisocul este rupt, stricat, lipit și cu rîndurile strimbe...

Peste cîțiva ani, ivindu-se un proces pentru hotarul moșiei Teișoara de la Botoșani, pe care o ținea „în veșnică orîndă“ baronul Teodor Musteață, de la mănăstirea închinată Galata, aflat în judecată cu Emanoil Manu stăpînul moșiilor vecine, s-a încheiat o anafora — adică un act hotărîtor — la anul 1821, de către o delegație dintre membrii Divanului Domnesc²⁸), prin care s-a caracterizat astfel actul de mai sus: „hîrtie, chip de ispisoc, de la domnul Ștefan voievod, sîrbesc, fără pecete. fără protocalitură — adică fără formele în întăritură — rupt, stricat și lipit, cu rîndurile strimbe“... Această constatare mai apare încă o dată în cuprinsul aceleiași anaforale, avînd concluzia că Divanul, o asemenea hîrtie „nu poate a o primi și rămîne răsufletă, fără nici o putere²⁹)“.

În concluzie, documentul publicat de Academia R.P.R. în volumul amintit, între documentele autentice, a fost declarat fals în judecata Divanului din anul 1821 la care, desigur, a participat și clucerul Pavel Debrici în calitate de tilmaci al Divanului și de specialist în cercetarea și analiza documentelor.

În sfîrșit, pentru a arăta încă o latură a muncii arhivistice din trecut, legată de eliberarea copiilor și tîlmăcirilor ulterioare, vom cita și documentul din 12 aprilie 1620 (7128), prin care se întărește în stăpînirea lui Nicoară, mare vornic de Țara de Sus, satul Cucorăni și siliștea Loești, într-un hotar, la Botoșani³⁰). Tîlmăcirea este a lui Gh. Evloghie și are data de 5 martie 1786.

²⁵) Acad. R.P.R., *Documente privind istoria Romîniei*, veacul XVII, A. Moldova, vol. III (1611—1615), p. 154—155 (m. 243).

²⁶) Arh. St. Iași, Doc. P. CCLXXIV/8.

²⁷) Ibidem, Doc. P. CCLXXIV/9.

²⁸) Arh. St. Iași, Doc. P. CDL, f. 168.

²⁹) Arh. St. Iași, Doc. P. CDL, f. 174.

³⁰) Publicat de Acad. R.P.R., *Ibidem*, vol. IV (1616—1620), p. 449—450 (m. 577), după o traducere de la Acad. R.P.R. C/74 (probabil autograful lui Evloghie). O copie se află și la Arh. St. Iași, Doc. P. CDL, f. 247.

La sfârșitul documentului se află următoarea notă făcută de Evloghic: „Însă arăt și aceasta că în ispisocul cel sîrbesc, a lui Gașpar voievod, de pe care am talmăcit eu acest suret, erau și alte nume multe de moșii și de sate și de robi țigani: ei. eu, numai acestea două nume de moșii, anume Cucorăni și Loești am talmăcit, numai de acestea avînd trebuința stăpînului ispisocului: și numai cit au cuprins în acel sîrbesc, vorba de aceste două nume de moșii, fiind amîndouă tot într-un cuvînt, atîta am arătat și eu întru acest suret. Gh. Evloghic, 1786 martie 5“.

Nota este deosebit de interesantă, fiind făcută de un bun slavist al secolului al XVIII-lea, care ne arată metoda folosită în facerea unei traduceri parțiale, după un document cuprinzător de mai multe probleme. Documentul original nu se cunoaște încă. Dar chiar dacă s-ar cunoaște, nota lui Evloghic ne ferește de o greșală în care am putea cădea: aceea de a crede că au fost două documente deosebite, cu aceeași datare, date aceleiași beneficiar, pentru moșii, sate și țigani diferiți, în timp ce pentru toate acestea s-a dat un singur document.

4. Dar problema cea mai interesantă care se reflectă în notele culturale ale vechilor dieci, și care îi califică drept buni cunoscători ai realităților din țară, este aceea a toponimiei și onomasticeii care apare în multe din documentele noastre vechi. Toponimia în special, care a fost numită de cineva drept limba pămîntului, ne interesează în mod deosebit. Cu ajutorul ei ne putem da seama cit de vechi sînt așezările ce apar în primele noastre acte diplomatice și cit de importante sînt numele acestea de locuri pentru istoria culturii și pentru deslegarea unor probleme privind originea limbii noastre.

Modul în care au înțeles editorii de documente să traducă unele nume proprii, ridică și azi o problemă deosebit de spinoasă, și care ne-a fost încă rezolvată în diplomația rominească. Este vorba de slavizarea toponimiei și onomasticeii noastre de către diecii slavi din cancelaria domnească, fapt de care trebuie să se țină seama cînd se face o traducere.

Același spirit metodic al „dascălului” Pavel Debrici se observă și în efortul ce-l depunea pentru explicarea numelor topice. Astfel, în documentul³¹⁾ din 1 august 1466 (794), întîlnind numirea Movila rosohovata, precizează următoarele: „cum s-ar zice, geamănă sau făcută ca o furcă”. Iar mai departe, pentru toponimicul „Fintina hresciataia” arată ca este vorba de „Fintina cu cruce”. Probabil însă că în textul slav se precizează că este vorba de „stejarul cu cruce de la o fintină”, fiind cunoscut faptul că semnele de hotar (cruce, bour) se puneau în vechime pe copaci.

Ne referim acum la același document din 15 octombrie 1427 (6935), despre care a fost vorba mai înainte³²⁾ și care a fost publicat pînă în prezent de șase ori³³⁾. Gh. Ghibănescu și N. Iorga, care l-au publicat în

³¹⁾ Vezi mai sus, nota 20.

³²⁾ Vezi mai sus, nota 4.

³³⁾ În anii 1914 și 1927, de către Gh. Ghibănescu, în revista „Arhiva societății științifice și literare din Iași”, anul XXV (1914), p. 175–177, și în *Surete și Izvoade*, vol. XVIII, p. 18–20, după o copie modernă dată de M. Costăchescu. Tot în anul 1914, de N. Iorga, *Op. cit.* În anul 1925 de către C. Bobulescu, în „Revista Arhivelor” 1, 2, p. 271–272. În anul 1931 de M. Costăchescu în *Documente*

același timp (1914), n-au tradus toponimicul Grabova. Iar C. Bobulescu, editorul din 1925 al acestui document, n-a avut textul slav, 'ci numai traducerea din 1816, a lui Pavel Debrici, care făcuse următoarea importantă notă explicativă la numele Grabova: „Acest lexis, Grabova, de se va fi numind starea locului așa, cu acest nume, Grabova, apoi așa trebuie să rămie; iar de nu, apoi trebuie să se zică *pe Cârpeniș*, pentru că rusește, copaciul ce se numește *grab* sau *grabină*, apoi moldovenește se numește carpan, sau — dacă sînt mai mulți copaci — apoi cârpeniș“.

În sprijinul propunerii lui Debrici, C. Bobulescu, subliniindu-i importanța³⁴⁾, citează următoarele din actul unui proces de hotărnicie a acestei moșii, din anul 1818, decembrie 10: „iar moșia Cirligul este cursul ei alături cu Birsănești. ce sînt din jos, și vin de la apus la răsărit. care lovăsc în locul tirgului Ștefănești, urmîndu-se stăpînirea pînă acum. și în valea ce acum se numește Murguța, care moșii se număsc pe Cârpeniș“. Deci traducătorul Pavel Debrici a avut intuiția că toponimicul Grabova nu corespunde realității de la starea locului și, în traducerea sa. a atras atenția asupra acestui lucru. celor ce urmau a se folosi de ea.

Profesorul M. Costăchescu, cunoscînd suretul lui Debrici. a tradus în 1931 „Grabova“ prin „Cârpiniș“, așa cum se numește locul și azi³⁵⁾. „Satul de pe Cârpinîș. scria el, e numit azi. Dobîrceni — de la primul stăpîn, Dobrăcin — și e situat pe Bașeu, în regiunea cunoscută întotdeauna cu numele de Cârpeniș“.

Din aceste puține exemple, pe care le-am arătat și discutat mai sus, sperăm că a reieșit suficient importanța lor pentru istoria culturii romînești din veacurile trecute și spre a ilustra preocupările cultural-științifice ale vechilor dieci. Desigur astfel de însemnări sînt multe. Nu toate vor fi însă de o importanță capitală, dar dacă cineva s-ar osteni să le adune. să le clasifice și să le analizeze critic. ne-ar da desigur o frumoasă și interesantă lucrare care s-ar putea intitula „Din istoria culturii romînești — note diplomatico-arhivistice“.

moldovenești înainte de Ștefan cel Mare, vol. I, p. 196–199. Și în anul 1954, de către Acad. R.P.R., în noul corpus, *Documente privind istoria Romîniei*, veacul XIV–XV, A. Moldova, vol. I (1384–1475), p. 60–61 (nr. 70).

³⁴⁾ Vezi mai sus, nota 32.

³⁵⁾ „La carpens“, din corpusul editat de Academia R.P.R., trebuie să fie desigur o eroare de tipar.

MEMORIUL DIN 1674 AL BOIERILOR MUNTENI CĂTRE ȚARUL RUSIEI

TR. IONESCU-NIȘCOV

Manuscrisul 5216 din biblioteca Academiei R.P.R.¹⁾ cuprinde o copie în limba rusă după memoriul a doi boieri munteni, Radu al doilea logofăt și Pătrașcu fost mare căpitan, care, aflându-se în 1674 în Polonia, scriu țarului Alexei Mihailovici o scrisoare în limba polonă. Documentul acesta, de o reală valoare istorică pe linia relațiilor romino-ruse, a fost copiat după traducerea rusă aflată în bibliotecile din Moscova și semnalat pentru prima oară de P. P. Panaitescu, în studiul său despre Constantin Șerban și Ștefan Petriceicu²⁾ și a doua oară de Gh. Bezviconi, în broșura sa cu caracter bibliografic a manuscriselor rusești de la Academia R.P.R.³⁾.

Întrucît nu s-a subliniat pînă acum valoarea acestui document istoric, ne propunem ca, în rîndurile ce urmează, să arătăm în ce împrejurări au ajuns cei doi boieri munteni în Polonia și ce importanță are acest memoriu în condițiile orientării politice a țărilor romine spre Rusia, la mijlocul sec. al XVII-lea.

Mai întîi, am vrea să semnalăm o inadvertență strecurată în studiul amintit al lui P. P. Panaitescu. Vorbînd despre relațiile lui Ștefan Petriceicu și Constantin Șerban cu Moscova, autorul afirma că scrisoarea acestora din 13 decembrie 1673, adresată din Iași țarului Alexei Mihailovici, a fost dusă în Rusia de ieromonahul Theodor, egumenul minăstirii Sf. Pavel de la Muntele Athos, ceea ce este foarte adevărat. Însă călugarul de la sf. Munte „aducea și o scrisoare de la boierii Radul al lui Nicolae al doilea logofăt și Pătrașcu mare căpitan, care cereau ajutor în numele boierimii”⁴⁾, înțelegîndu-se prin această scrisoare memoriul din titlul acestui studiu.

În adevăr, ieromonahul Theodor a dus la Moscova scrisoarea celor doi voievozi romini, amintită mai sus, fapt despre care vorbește și țarul

¹⁾ Acad. R.P.R., ms. 5216, f. 160—165. De asemenea, ms. 173, f. 64—65. Textul acestui memoriu a fost publicat în *Polnoe sobranie zakanov Rossiiskoi imperii*, t. z., St. P. 1830, p. 971—972, după care prin bunăvoința Direcțiunii Bibliotecii „Lenin” din Moscova, ne-a parvenit o copie microfilmată.

²⁾ P. P. Panaitescu, *Pribegia lui Const. Șerban Basarab și a lui Ștefan Petriceicu și testamentele lor*, în „Analele Acad. romine, Mem. sect. ist.”, seria III, t. XXI, 1939, p. 373—431.

³⁾ Gh. Bezviconi, *Manuscrite rusești ale Academiei R.P.R.*, Buc., 1949, p. 21.

⁴⁾ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 384.

Alexei Mihailovici în răspunsul său din 10 martie 1674⁵⁾, însă numai atât. Manuscrisul Acad. R.P.R. nr. 5151, f. 338, cuprinde o mențiune despre o scrisoare a boierilor munteni intrată la Departamentul solilor la 1 aprilie 1674, care nu poate fi altceva decât memoriul din 1 august același an⁶⁾. Nu poate fi vorba și de o scrisoare și de un memoriu, ci numai de acesta din urmă, după cum reiese și din textul copiei microfilmate, pe care o avem la dispoziție.

Lăsând la o parte faptul că ambele documente au dată certă, — unul fiind scris la 31 decembrie 1673, în capitala Moldovei, iar celălalt la 1 august 1674, la Varșovia⁷⁾ și care nu lasă nici un dubiu în ceea ce privește depărtarea în timp și spațiu, înăuntrul cărora au fost scrise, vom mai aduce câteva argumente ca să întărească aserțiunea noastră că între inițiativa voievozilor români și memoriul boierilor munteni n-a fost nici o legătură.

În primul rând, Const. Șerban și Șt. Petriceicu au redactat scrisoarea în limba română, în timp ce memoriul de care ne ocupăm a fost scris în limba polonă, ceea ce înseamnă că autorii lui se aflau în orice caz într-un mediu polon. În al doilea rând, între conținutul acestor două mesaje sînt deosebiri esențiale. Scrisoarea voievozilor români constituie un adevărat rechizitoriu asupra politicii abuzive și jafurilor săvîrșite de „păgîni nesățioși” și se încheie cerînd supușenia rusă, pe cîtă vreme memoriul boierilor, după cum vom vedea, conține o serie de condiții politice pentru închinarea Țării Românești formulate în mod precis. Dacă era vorba ca același trimis să ducă țarului două mesaje în aceeași problemă, sarcina de a preciza condițiile închinării ar fi revenit fără îndoială voievozilor români, iar nu boierilor. În sfîrșit, ieromonahul Theodor ajunge la Moscova la sfîrșitul lui februarie 1674⁸⁾, iar la 10 martie țarul Alexei Mihailovici răspunde celor doi voievozi printr-o lungă scrisoare, că-i primește în supușenie rusă. Însă, nici un cuvînt despre vreo scrisoare a celor doi boieri, ceea ce dovedește că ieromonahul n-a dus la Moscova decît scrisoarea din 31 decembrie 1673.

E adevărat că Alexei Mihailovici scrie voievozilor români să trimită la el „pe cei mai credincioși din cler și din boieri și acești trimiși fiind la noi, vor încheia convenția pe baza căreia veți rămîne în supușenia noastră”⁹⁾.

⁵⁾ Vezi Acad. R.P.R., ms. 5216, f. 150-150; ms. 173, f. 61 v 62; ms. 5244, f. 106 și ms. 5216, f. 77. Textul românesc la D. A. Sturdza și Colescu-Vartic, *Acte și documente relative la renascerea Romîniei*, Buc., 1888, I, p. 9-12, și N. Mitileneu, *Colecțiunea de tratatele și convențiunile Romîniei cu puterile streine*, Buc., 1874, p. 68-71.

⁶⁾ În ms. Academiei R.P.R. 5216, f. 25 există de asemenea o notă despre o scrisoare a celor doi boieri din Țara Românească, însă cu data de 1 august 1674 și care se referă desigur la memoriul scris la Varșovia.

⁷⁾ Textul memoriului din copia microfilmată e precedat de următoarele rînduri explicative și care diferă de varianta textului aflat în fruntea copiei de la biblioteca Academiei R.P.R. și publicat de noi în anexă: „Articolele trimise din Varșovia țarului Alexei Mihailovici de către boierii munteni, Radul și Pătrașcu: în ce condiții doresc ei să fie în supușenie rusă”. Așadar, memoriul a fost expediat din Varșovia și pînă la proba contrarie, susținem că a fost scris acolo.

⁸⁾ Acad. R.P.R., ms. 173, f. 61 v; ms. 5151, f. 338 și ms. 5244, f. 104. Vezi și N. A. Smirnov, *Rossia i Turția v XVI-XVII vv.*, Moscova, 1946, p. 129-130 și N. Iorga, *Histoire des relations russo-roumaines*, Iași, 1917, p. 91-92.

⁹⁾ D. A. Sturdza și Colescu Vartic, *op. cit.*, p. 10.

Or, lucrul acesta nu s-a întâmplat. În luna august, nu s-a stabilit nici un tratat, care să cuprindă 17 puncte cum afirmă P. P. Panaitescu¹⁰⁾ ei, după cum vom vedea, cele 17 puncte formează conținutul memoriului, trimis, se pare prin poștă, de la Varșovia, de cei doi boieri munteni, țarului Alexei Mihailovici.

O altă problemă, care se cere lămurită, este și personalitatea celor doi boieri, autorii acestui memoriu. În privința celui dintâi boier, Gh. Bezviconi, care a dat o traducere sumară a memoriului¹¹⁾, crede că e vorba de Radul, „fiul ilustrului cărturar Udriște Năsturel“. În adevăr, fostul cumnat al lui Matei Basarab a avut un fiu, cu numele Radu, care a ocupat în această perioadă diferite dregătorii în Țara Românească. Însă aici nu-i vorba de el. Fiul lui Udriște e menționat aproape întotdeauna în actele de cancelarie cu numele întreg de Radul Năsturel¹²⁾. În afară de aceasta, el figurează în actele de cancelarie ca mare logofăt, în tot cursul anului 1674, ceea ce înseamnă că el se afla în țară, iar nu în Polonia¹³⁾. Dacă ar fi fost vorba de Radul Năsturel, el ar fi semnat fără îndoială cu numele întreg, așa cum procedează de obicei. Pe de altă parte, avem siguranța că în 1671, adică sub domnia lui Duca Vodă, Radul Năsturel se afla la București. Se știe că la sfârșitul anului 1673 — o dată cu stuirea lui Duca Vodă în scaunul Țării Românești — un grup de boieri, dușmani ai Cantacuzinilor, au apucat calea pribegiei spre Ardeal. Doi dintre ei, Radul Năsturel și Staico din Bucșani, se întorc și fac act de supunere în fața noului domn¹⁴⁾.

Așadar, semnatarul memoriului de la Varșovia nu este Radul Năsturel, ci *Radu al doilea logofăt*, pe care îl întâlnim menționat ca ispravnic în actele emise în timpul celei de-a doua domnii a lui Grigore Ghica. El figurează deseori în acte alături de Radul Năsturel, care ocupă în această vreme dregătoria de mare serdar¹⁵⁾. După august 1673¹⁶⁾, nu-l mai găsim figurând în documente și putem presupune că fostul ispravnic a lui Gr. Ghica s-a refugiat în Polonia, în împrejurări, pe care le vom vedea mai jos.

¹⁰⁾ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, Tratatul din 10 august 1674, de care vorbește P. P. Panaitescu, nu-i decît scrisoarea de răspuns a țarului din 10 martie 1674 (Cf. *op. cit.*, p. 384 și nota 2). După cum se știe negocieri cu Rusia au continuat și după această dată, însă din cauza condițiilor politice din acea vreme nu s-a ajuns la încheierea unui tratat de închinare.

¹¹⁾ Gh. Bezviconi, *op. cit.*

¹²⁾ Vezi și Ioan C. Filitti, *Arhiva Gh. Gr. Cantacuzino*, Buc., 1919, p. 54—55, 89, 144, 145, 178, 224—230.

¹³⁾ Vezi doc. din 29 aprilie 1674 (Arh. St. Buc., Mănăstirea Cîmpulung, LXI/5) și din 4 iulie același an (Muzeul de istorie și arheologie a Bucureștiului, nr. de inv. 28444).

¹⁴⁾ N. Iorga, *Studii și documente*, IX, p. 21.

¹⁵⁾ Vezi documentele: Arh. St. Buc., Mănăstirea Radu Vodă, VIII/18; ms. 256, f. 419 v. — 420; ms. 314, f. 159 v. — 160; Acad. R.P.R., CCCLXV/220, LXXIV/196; DCXXXIX/20; Arh. St. Buc., Mitropolia București, CCCI/2; Slobozia lui Enache II/15; Acad. R.P.R., CLIX/5; Arh. St. Buc., Mănăstirea Brîncoveni și Manu, III/13.

¹⁶⁾ Arh. St. Buc., Conducia Mitropoliei Țării Românești nr. 128, f. 479—479 v. și Ioan Filitti, *op. cit.*, p. 37, 227, 228.

Celălalt boier, semnatar al memoriului, este *Pătrașcu căpitan de roșii*, fiul lui Pătrașcu Bucșanul, postelnic în 1629 și 1638. În 1651, îl găsim pe Pătrașcu ocupînd demnitatea de paharnic, în 1656 pîrcălab, mare căpitan în 1666¹⁷⁾.

*
* * *

Cum au ajuns cei doi boieri munteni în Polonia. Un răspuns categoric la această întrebare nu se poate da. Cu toate acestea, vom încerca să schițăm atmosfera politică de la începutul celui de-al VIII-lea deceniu al sec. al XVII-lea cu privire specială asupra țărilor romîne și Europei de răsărit. Ne aflăm într-o perioadă foarte tulbură plină de conflicte politice și militare. Puterile apusene erau împărțite în două lagăre învrăjbite între ele¹⁸⁾ și incapabile să intervină într-un conflict armat, mai ales în ținuturile Europei de răsărit, unde se ciocneau rivalități politice ireconciliabile. De o parte, Turcia Chipurliilor în plină ascensiune care, după campaniile mănoase din Ungaria (din cursul celui de-al VII-lea deceniu) își îndreaptă acum privirile spre Ucraina, intrată în 1668 în suzeranitate turcească, unde ar putea realiza — în urma unor expediții militare — un punct de sprijin hotărît în preajma Poloniei și țărilor romîne, iar pe de altă parte, Polonia slăbită și frământată de necontenite lupte interne, duse în jurul tronului. Între aceste două puteri, inegale ca potențial militar, și alături de Rusia, care deocamdată se afla în expectativă, se găsea Ucraina supusă suzeranității otomane. Actul pentru înfeudarea Ucrainei, săvîrșit de Doroșenko în 1668, a deschis porțile unor războaie în această zonă a Europei, care vor continua, într-un fel sau altul, pînă la sfîrșitul sec. al XVII-lea¹⁹⁾.

Se cunosc pînă în cele mai mici amănunte împrejurările în care se desfășoară campaniile turco-polone din această perioadă de timp. În 1672, turcii cuceresc Cămenia de unde n-au mai putut fi scoși timp de 28 ani. Transformată în cetate turcească și deci într-un avantpost al vigilenței otomane între Ungaria, Polonia, Moldova și Ucraina, Cămenia avea să deslănțuie un șir de războaie, la care în mod firesc au luat parte și țările romîne. Expedițiile militare, desfășurîndu-se în cea mai mare parte pe lîngă fruntariile sau pe teritoriul țărilor noastre, au provocat nu numai dese schimbări de domnie, ci și incalculabile perturbări economice și sociale.

Un document german din Transilvania, de la sfîrșitul anului 1673, caracterizează în mod clocvent situația politică din această vreme: „Um diese Zeit wegen des grossen Rebellion in der Wallachei kommen viel Bojarn mit Weib und Kindern heraus. Quid dicendum? In Polen Unruhe, in Ungarn Aufstand, in Moldau Krieg, in der Wallachei grosse Mutationes, in Siebenbürgen Furcht und Zittern, denn in Wallachei wird von den Polen ein neuer Waywoda eingesetzt“²⁰⁾.

¹⁷⁾ Arh. St. Buc., Mănăstirea Radu Vodă, XIX-ter/13.

¹⁸⁾ N. A. Smirnov, *op. cit.*, p. 131—132.

¹⁹⁾ Vezi împrejurările la N. Iorga, *Studii și documente*, IX, p. 140 sq., și Ioan Moga, *Rivalitatea polono-austriacă și orientarea politică a Țărilor romîne la sfîrșitul sec. al XVII-lea*, Cluj, 1933, p. 2 sq.

²⁰⁾ *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, Brașov, 1915, VI, p. 21.

Intr-o scrisoare, din 24 decembrie 1673, un oarecare Matei diacul, trecînd prin părțile Troțușului munții, dincolo, în Transilvania, descrie astfel principelui Mihai Apafi situația din Moldova: „...țara e pustie, în nici un oraș nu este nici un om, au fugit toți în munți, este foarte greu și numai a umbla prin țara pustie”²¹). Cu alte cuvinte condițiile politice și economice ale țarilor române și mai ales ale Moldovei sînt așa de înrăutățite, încît voievozii romîni trădează interesele acțiunilor otomane, din această perioadă (Șt. Petriceicu, Gr. Ghica), sau se asociază la inițiativa politică mai largă de a se realiza o ligă a creștinătății împotriva otomanilor.

De aceea, în perioada campaniilor turco-polone privirile domnilor romîni se îndreaptă deocamdată spre Polonia, care, deși cuprinsă de ambiții și neînțelegeri interne, devine totuși în acest timp centrul unei activități politice dirijată de Inocențiu al XI-lea, pentru înfăptuirea unei ligi antiotomane. Chiar de la începutul anului 1673, o dată cu sosirea lui Francisc Buonvisi la Varșovia se desfășoară acolo o activitate febrilă, atît pentru potolirea dușmăniilor interne, din Polonia, cît și pentru realizarea unei cruciade creștine. Planul de colaborare militară era impresionant și urma să cuprindă Austria, Polonia, Rusia, Persia, Cazacii, Veneția, popoarele din Peninsula balcanică și țările romîne²²). Cel mai înflăcărat era Ștefan Petriceicu, care intră în legătură cu țările apusene și asociază la această inițiativă și pe Gr. Ghica din Țara Romîneasă. În jurul acestei probleme, atît de arzătoare, au loc negocieri în tot cursul anului 1673, sau mai bine zis pînă la batalia de la Hotin, însă fără rezultate pozitive.

E interesant de subliniat faptul că ori de cîte ori caută să angreneze alte puteri în această acțiune politică, Petriceicu descrie starea de plîns în care se afla Moldova și stăruie mai ales ca și Rusia să intre în această alianță.

Astfel procedea el, cînd se adresează polonilor la 19 aprilie 1673. „Si la Polonia non fa una lega col Moscovita, scrie Ștefan Petriceicu, bisogna haver paura, che il Turco non lo facci e questo sarebbe l'ultima rovina della Christianita”²³). Există în această vreme, în țările noastre și mai cu seamă în Moldova un puternic curent de opinie pentru o apropiere de popoarele creștine, izvorit tocmai din ura împotriva jefuitoarelor turci. Or, în momentul acesta, cea mai apropiată putere creștină, aflată și ea în conflict armat cu turcii era Polonia. Un negustor din Kiev, întorcîndu-se de la Iași acasă, povestește că regele Poloniei, avînd de-acum legături cu suedezi și imperialii „voiește să atace pe turci și să recucerească Camenița. Moldovenii sînt dornici de a se uni cu polonii împotriva turcilor, spune ne-

²¹) Veress, XI, p. 150.

²²) Vezi și Ioan Moga, *op. cit.*, p. 23 sq.

²³) A. Theimer, *Monuments historiques relatifs aux règnes d'Alexis Michaélowitch, Féodor III et Pierre le Grand, Czars de Russie*, Roma, 1859, p. 71–72. Vezi și A. S. Petrușevici, *Svodnaia galițko-russkaia letopis s 1600 po 1700 godi*, Liov, 1874, p. 623. A se vedea și apelul, din 12 martie 1673, adresat apusenilor de Petriceicu Vodă în aceleași probleme, în „Revista istorică” II, 1916, 3–6, p. 88.

gustorul ucrainean, căci sufăr foarte mult de pe urma apăsării și exploatării otomane²⁴).

Noua orientare politică a domnilor români, care în fond nu-i decît expresia șovăitoare a unor vremuri tulburi, merge atît de departe pe această linie, încît, la începutul lui octombrie 1673 — deci cu o lună înainte de lupta amintită — ei trimit la regele polon, Mihai Wisznowiecki, pe cînd acesta se afla în tabăra de la Moghilău, un sol pentru încheierea unei alianțe militare, ale cărei puncte ne dau aparența unei adevărate *închinări*²⁵). Despre această *închinare* ne informează și Ion Neculce care, povestind lupta de la Hotin, spune că „Grigore Vodă și Petriceico-Vodă s-au sfătuit în de ei să se închine la leși”²⁶). Pe la sfîrșitul lunii octombrie, Ștefan Petriceicu se grăbește să anunțe și pe Mihail Apafi despre această alianță care, din cauza evoluției împrejurărilor din Polonia, a rămas o simplă propunere: „Văzînd că gîtlejurile turcilor nu le putem astupa în nici un chip, scrie domnul Moldovei, ne-am alipit de creștinătate, căci și noi sîntem creștini, trebuie să stăm sub aripile creștinilor. Leșii sînt cu mare putere și muscalii sînt alături și cazacii îndeobște vreau să se scoale cu creștinii împotriva păgînilor”²⁷). Despre acest lucru povestește și Osip Skorodka, tîrgoveț din Kiev, care, prin noiembrie 1673, se afla la Soroca, pe Nistru. La întoarcere acasă, Skorodka îl informează pe voievodul Kievului, Jurie Petrovici Trubețkoi, că „domnii țărilor romîne și toți moldovenii și muntenii s-au supus regelui cu trei săptămîni în urmă”²⁸).

*
* * *

În astfel de condiții politice, se înțelege că și boierii din țările noastre luau deseori calea pribegiei, fie împreună cu domnul, fie de teama lui. Se știe că mulți dintre ei treceau munții în Ardeal, unde cereau azil politic. Așa s-a întîmplat la sfîrșitul anului 1673, după înfrîngerea turcilor, înainte ca Duca Vodă să-și ia scaunul în primire. Cronica Țării Romînești a înregistrat acest eveniment ca pe un aspect al vrăjmășilor din sinul boierimii muntene. Intrucît e vorba de grupul boierilor Băleni, adversarii ai Cantacuzinilor, am fi ispițiți să admitem că printre boierii băjenari se aflau și semnatarii memoriului de la Varșovia. S-ar putea presupune că din Transilvania, Radul al doilea logofăt și cu Patrascu, fost mare căpitan, s-au refugiat mai departe, în Polonia. Ipoteza aceasta cade chiar de la început, deoarece numele boierilor fruntași din acest grup sînt atestate de izvoarele vremii. În

²⁴) *Akti otносiasčesia k istorii iuzno i zapadnoi Rossii*, St. P. 1879, XI, p. 294, nr. 92 și I. Nistor, *Contribuții la relațiunile dintre Moldova și Ucraina*, în „Anal. Acad. Rom. Mem. sect. ist.”, seria III, t. XIII, 1932—33, p. 217.

²⁵) Vezi doc. din 1673, publicat de B. P. Hașdeu în „Arhiva Istorică a Romîniei” I, 1864, 4, p. 25—26; Ioan Moga, *op. cit.*, p. 32—33; și I. Hudîță, *Recueil de documents concernant l'histoire des pays roumains*, Iași, 1929, p. 195—198.

²⁶) I. Neculce, *Letopisețul țării Moldovei*, Buc., 1955, p. 135.

²⁷) Veress, XI, p. 145—146. Același lucru face și Jan Sobieski, la 6 noiembrie 1673, solicitînd și ajutorul principelui ardelean în lupta contra turcilor, „acum cînd și papa s-a hotărît a porni ceva în interesul creștinătății” (Veress, XI, p. 147—148).

²⁸) *Akti...*, XI, p. 323.

primul rind, Cronica Țării Românești menționează printre fugari pe Gheorghe Banul, Stroe vornic, Ivașco logofăt, Hrizea vistier, Neagoe banul Săcuianul, Ilie armaș, Pîrvul Fărcașanu, Hrisoscul vâtaf ș.a.²⁹⁾.

În al doilea rind, avem două scrisori de la ei, adresate principelui ardelean Mihai Apafi. Prima scrisoare, din 4 decembrie 1673, publicată de N. Iorga, pe lângă o serie de date interesante în legătură cu lupta specificată și relațiile cu turcii, mai cuprinde și numele fugarilor aflați deja la data aceea dincolo, peste munți³⁰⁾. Boierii, de care ne ocupăm, nu figurează printre ei. În mai, anul următor, boierii fugari fiind pe punctul de a se întoarce în țară și temîndu-se totuși de mînia lui Duca-Vodă, scriu să le îngăduie rămînerea mai departe în Ardeal³¹⁾. Dintre semnatari, lipsește Stroe vornicul care, întorcîndu-se în țară, fusese intențuit și ars cu fierul roșu de oamenii lui Duca Vodă.

Așadar, Radul al doilea logofăt și Pătrașcu, fost mare căpitan, nu s-au refugiat în Polonia prin Ardeal. În cazul acesta, am fi îndrituiți să admitem că ei făceau parte din grupa cealaltă a Cantacuzinilor. Însă Radul al doilea logofăt ocupă demnitatea de ispravnic în 1672 și 1673³²⁾, sub Grigore Ghica, cunoscut și el ca un aprig dușman al Cantacuzinilor³³⁾. Faptul că ei și-au părăsit domnul, după cum vom vedea, în zarva luptelor de la 1673, nu înseamnă numaidecît că făceau parte din taberele principale și învrăjbite ale boierimii muntene. Însă, ajunși în Polonia, ei alcătuiesc un memoriu al cărui conținut politic exprimă ideile și orientarea politică a unei boierimi legată de pămîntul și tradiția țării. Prin urmare, ei au luat calea pribegiei cu alt prilej și anume în timpul luptei de la 1673.

Se cunosc împrejurările în care s-au desfășurat luptele din zilele de 10 și 11 noiembrie, dintre oștile lui Hussein pașa și armatele poloneze, de sub comanda lui Jan Sobieski³⁴⁾. Infringerea turcilor a fost precedată mai întîi de trecerea pe față a lui Ștefan Petriceicu cu o seamă de boieri de partea polonilor, pe care îi informa în permanentă despre situația din lagărul turcesc³⁵⁾. Același lucru făcea și Ghica Vodă, care, fiind legat de zălogirea familiei sale la Constantinopol, a trebuit să se întoarcă totuși și să-și pună „capul la poala împărăției”, cum scrie cronicarul³⁶⁾. Fapta înșelătoare a lui Grigore Ghica a indignat pe boierii munteni aflați în tabără cu el. În ziua de 25 noiembrie, o delegație de boieri din Țara Românească se prezintă regelui polon, caruia îi exprimă devotamentul lor

²⁹⁾ *Istoriile domnilor Țării Românești*, de Const. căpitanul Filipescu, publicată de N. Iorga, 1902, p. 181—182.

³⁰⁾ Acad. R.P.R., Foto, VI/23, și N. Iorga, *Acte Românești*, în „Buletinul Comisiei istorice a Romîniei”, 1916, 2, p. 226—229.

³¹⁾ N. Iorga, *Studii și documente*, IX, p. 23—24.

³²⁾ Vezi I. Filitti, *op. cit.*, p. 37, 227, 228.

³³⁾ Vezi N. Iorga, *Istoria Romînilor*, Buc., 1938, VIII, p. 276—277.

³⁴⁾ Vezi I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, Buc., 1955, p. 135 sq.; *Cronicele Romîniei sau Letopisețul Moldovei și Valahiei (Letopisețul Țării Moldovei)*, Buc., 1872, ed. II, p. 9 sq.; *Histoire des grands vizirs Mahomet Coprogli pacha et Achemet Coprogli pacha*, Paris, 1676, p. 295; *Istoriile Țării Românești...*, p. 177 sq.

³⁵⁾ Vezi I. Moga, *Op. cit.*, p. 38 sq.; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 381 și N. Iorga, *Istoria Romînilor*, VI, 1938, p. 289 sq.

³⁶⁾ I. Neculce. *op. cit.* p. 138.

și-i cer în același timp să le dea ca domn pe Const. Șerban³⁷), care luptase la 1673 alături de poloni. După cum se știe, toate planurile polone în legătură cu viitorul țărilor romine nu s-au putut realiza.

În același timp, și *Cronica Țării Românești* vorbește de o neînțelegere între Ghica Vodă și boierii din Țara Românească, care îl însoțeau în această expediție. În toiul luptelor, cînd învîlmășeala era mai mare, un grup de boieri munteni părăsese tabăra și fug la poloni. *Cronica munteană* ne informează că Badea Balăceanu, la data aceea mare clucer în divanul domnesc — „hoț rău”, cum îi spune cronicarul — îi denunță domnului pe boierii fugari. Ghica Vodă „îndată porunci slujitorilor să meargă, să-i impuște. Însă n-au făcut nimic, că apucase de eșisera din tabără și noapte fiind, au scăpat”³⁸). Dacă domnul avea cu el boierii din divan, se înțelege că printre ei trebuie să fi fost și semnatarii memoriului de la Varșovia, mai ales că Radul al doilea logofăt îndeplinea și funcția de ispravnic la redactarea actelor de cancelarie.

În felul acesta, ei s-au refugiat printre polonezi, unde, după cum se știe, se afla și Const. Șerban, pe care îl voiau domn în Țara Românească. N. Iorga afirmă că chiar Balăceanu a stat poate cîtva timp în Polonia³⁹). Cît timp au rămas Radul al doilea logofăt și Pătrașcu căpitan de roșii în Polonia nu se poate ști. E interesant de amintit că cel dintîi se întoarce în țară și-l găsim ispravnic sub Șerban Cantacuzino⁴⁰). Pătrașcu, întors și el din Polonia, ocupă dregătoria de mare pisar în 1679, iar anul următor e spinzurat de Șerban Cantacuzino⁴¹).

Trecerea boierilor munteni în tabăra polonă n-a fost întîmplătoare, ci a constituit expresia unor interese politice pe care le avea o parte a boierimii din țările romine la acea epocă. De altfel, refugiul spre Polonia se bucura de o veche tradiție, chiar în istoria politica a boierimii din Țara Românească. De îndată ce erau atinși în interesele lor de clasă, sau în timpul luptelor pentru putere, boierii recurg la uneltiri sau iau calea pribegiei. Încă de la sfîrșitul sec. al XVI-lea și începutul celui de-al XVII-lea, se întîlnesc boieri din Țara Românească, adversari ai lui Mihai Viteazul, care ajung pînă în Polonia⁴²). Ei cer regelui să-i scape de turci și tătari, dar mai ales din mîinile lui Mihai voevod, care „pentru noi e mai rău ca un turc”⁴³).

³⁷) Vezi și Janusz Wołoski, *W Chocimie, 1673-1674*, în „Przegląd historyczny”, 1948, t. XXXVII p. 292 și P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 381-382.

³⁸) *Istoriile Țării Românești*, p. 179. Vezi și N. Iorga, *Cronicele muntene*, în „Anal. Acad. Rom. Mem. secției istorice”, seria II, t. XXI, 1899, p. 390.

³⁹) N. Iorga, *loc. cit.*

⁴⁰) Vezi doc. din 1681 februarie 4 la I. Filitti, *op. cit.*, p. 230.

⁴¹) Datele despre Pătrașcu mi-au fost comunicate de tov. Gh. Florescu, căruia îi aduc mulțumiri și pe această cale.

⁴²) Cel puțin așa reiese din scrisoarea lui Ieremia Movilă, din 1 octombrie 1599, către Ioan Zamoyski, că boierii munteni, care îi solicitau o scrisoare de recomandație, mai fuseseră în Polonia și acum mergeau din nou (Vezi Hurmuzaki, I, supl. II, p. 551-552).

⁴³) *Ibidem*, p. 487-488. E vorba de Dan vistier și Vintilă clucer care, prin 1598, scriu lui Ioan Zamoyski o scrisoare în numele întregii țări. Ei cer demnitarului polon să intervină pe lângă rege ca să le dea domn pe Simion Movilă, făgăduind că se vor supune în toate Poloniei, ca și Moldova. Scrisoarea aceasta cuprinde o foarte interesantă idee despre comunitatea românească din acea vreme: „Toti boierii din Țara Românească și din țara întreagă, glăsuiește scrisoarea, îl

Refugiul boierilor munteni în Polonia, după victoria de mare răsunet a polonilor din 1673, a avut loc într-un moment când creștinătatea flutura continuu ideea unei liگی antiotomane, dar mai ales țările romine sperau deocamdată într-o protegere a Poloniei. Înșă speranțele au fost zadarnice. Izbînda din 1673 n-a avut nici o trăinicie. După moartea regelui Mihail Wisznowiecki, au reînceput și mai aprig luptele interne pentru putere, iar după alegerea lui Sobieski ca rege (în mai 1674) planurile de a ocupa țările romine pînă la Dunăre n-au mai devenit o realitate. De altfel, lucrul acesta se poate vedea din faptul că la 31 decembrie 1673, deci numai la o lună și jumătate după victoria polonezilor, voievozii romîni, Ștefan Petriceicu și Const. Șerban, se adresează lui Alexei Mihailovici, căruia îi cer ocrotire și ajutor.

Evenimentele din cursul anului 1674 sporesc dezamăgirea celor care își pusese ră nădejdea în sprijinul Poloniei. Hotinul căzu în mîinile turcilor fără luptă și oștile sultanului cuceresc acum, cu ajutorul lui Doroșenko, tot ținutul pînă la Nipru⁴⁴⁾. În astfel de condiții, cei doi voievozii romîni ca și boierimea refugiată în Polonia își îndreaptă privirile spre Rusia, despre care Gligoraș Hăbășescul, el însuși prieten al polonilor, scria în mai 1674 lui Paul Beldi că „muscalii au ocupat întreaga Craină și sînt cu putere foarte mare”⁴⁵⁾. Afirmatia deși nu corespunde întru totul adevărului — deoarece oștile rusești, de sub comanda cneazului Grigorie Romodanowski și a hatmanului Samuilovici se retrag în fața superiorității lui Doroșenko — totuși, ea prefigurează tendința orientării către Rusia⁴⁶⁾.

* *
*

Importanța politică a memoriului boierilor munteni din 1 august 1674.

Amănunte asupra felului în care boierii din Țara Romînească ajung în Polonia ne lipsesc. Nu se știe precis nici cîți boieri s-au refugiat după lupta de la Hotin și nici nu se cunoaște timpul cît au rămas acolo. Fapt e că, în vara anului 1674, la 1 august, pe cînd se aflau probabil la Varșovia, Radul al doilea logofat și Patrașcu fost mare capitan trimit țarului Alexei Mihailovici un memoriu, în care formulează condițiile de închinare ale Țării Romînești. În spiritul orientării politice spre Rusia a țarilor romine, de la mijlocul și din a doua jumătate a sec. al XVII-lea, memoriul boierilor munteni prezintă o importanță deosebită.

Proiectul acesta de închinare politică a fost alcătuit de doi boieri pribegi, la o data cînd turcii se străduiau din răspuțeri să dea o ultimă

doresc și-l iubesc (e vorba de Simion Movilă, Tr. I. N.), deoarece ei vor să fie în comunitate și-n unire cu Țara Moldovei, deoarece noi sîntem toți de aceeași limbă și de aceeași credință și în timpurile vechi era astfel „ze hospodar woloski bywal hospodarem mutanski a mutanski hospodar bywal tez hospodarem wooskim” („domnul Moldovei ajungea și domn al Țării Romînești, iar domnul Țării Romînești ajungea și domn al Moldovei”) (*Ibidem*, p. 488); Vezi și Elena Eftimiu, *Documente polone* în „Revista istorică”, XIX, 1933, 1-3, p. 21-24, în legătură cu o altă scrisoare a boierilor munteni, adresată tot în această vreme regelui polon.

⁴⁴⁾ Vezi și N. Iorga, *Studii și documente*, IX, p. 167.

⁴⁵⁾ Veress, XI, p. 155-156.

⁴⁶⁾ N. A. Smirnov, *op. cit.*, p. 130 și N. Iorga, *op. cit.*, p. 167.

strălucire imperiului otoman. În fața acestei noi ofensive turcești, caracterizată în cursul celui de-al VIII-lea deceniu al sec. al XVII-lea prin războaiele turco-polone, inițiativa orientării țărilor romine spre Rusia intrase de acum și în spiritul boierimii. După cum am amintit mai sus, cred că ideile exprimate în acest memoriu nu aparțin numai celor doi semnatari, ci ele reprezintă convingerile unei anumite părți a boierimii muntene. Chiar dacă e vorba de un simplu proiect, al cărui caracter provizoriu e indiscutabil, el reprezintă totuși o realitate istorică și merită să fie analizat mai de aproape.

Pentru istoria relațiilor politice cu Rusia, memoriul, de care ne ocupăm, reprezintă o treaptă mai înaintată și mai apropiată de concepțiile politice ale sec. al XVIII-lea. Redactat numai la 18 ani după actul de închinare al lui Gh. Ștefan (1656), acest document înseamnă nu numai o reluare a unor idei exprimate deja în tratatul de la 1656, ci și încercarea de a valorifica principiul cu totul noi în concepția politică a statului feudal.

Astfel, *ideea eliberării de sub dominația otomană* este exprimată atât în tratatul lui Gh. Ștefan (punctul VII)⁴⁷ cit și în primul punct al memoriului de la Varșovia. Aceasta constituia o dorință a întregului popor și o găsim atestată și în cursul sec. al XVI-lea și constituia o condiție fundamentală, fără de care actul închinării ar fi fost o simplă ficțiune.

O idee interesantă este *permanența domniei*, ca o expresie a principiului autocrației feudale.

În ambele cazuri, se cer domni pămînteni. „din țară” (1674), iar „nu dintr-un alt neam de oameni” (1656). Însă, în timp ce tratatul lui Gh. Ștefan prevede ca „urmașul” în domnie să se pună „cum a fost de la început, după rînduială și obiceiul țării”, memoriul de la 1674 precizează că domnul va fi ales, se înțelege, de boierii țării. O dată ales, domnul va trebui confirmat de către țar, „ca el să fie neschimbat, cît va fi în viață, iar dacă va muri să rămînă fiul” (1674).

Potrivit uzanței și tradiției feudale, actul închinării atrăgea după sine fixarea unui *tribut anual*. Moldova lui Gh. Ștefan se obligă să-l răsplătească pe țar cum se cuvine „cu daruri mari”, o dată pe an, în toți anii „în veci”, „iar tribut din țara noastră să nu iei, cum ne-au luat păgînii”, scrie tratatul din 1656. În schimb, pentru a se evita orice echivoc, memoriul din 1674 stabilește ca *pret al închinării* 10.000 ducaci de aur, „iar alte dări să nu avem”.

Nu putea lipsi nici *colaborarea de arme*, atât de dorită de romini, pentru a lupta împotriva turcilor. În tratatul lui Gheorghe Ștefan se spune textual: „noi să fim pregătiți și obligați să ieșim cu toți locuitorii țării împreună cu armatele Măriei tale în contra păgînilor”. Întrucît situația politică și militară de la 1674 e cu totul alta și altele sînt condițiile în care e alcătuit proiectul acestui tratat de supușenie, ideea colaborării militare e exprimată mai puțin categoric. De îndată ce se vor afla sub ascultarea țarului, muntenii se declară „împotriva acelor dușmani, care nu vor să fie supuși măriei sale țarul”. Țara Românească va avea o oaste de legegii, cu care să poată zmulge „hotarul din mîinile busurmanilor”.

⁴⁷) Vezi D. Ionescu, *Tratatul încheiat de Gh. Ștefan cu Rușii în 1656*, în „Revista istorică romînă”, III, 1933, p. 244—245.

Nu e lipsit de interes să subliniem faptul că atât tratatul din 1656, cât și propunerea din 1674, vorbesc de *menținerea tradiției și vechilor rînduiei din țările romîne*. Dacă în tratatul de la 1656 e vorba numai de „cinstea și rînduiala domniei“, care nu trebuie să se strice. „precum n-au fost stricate nici de păgîni“, memoriul de la 1674 cere să se respecte „vechile pravile“ și „obiceiuri“ în problemele vamale și în alegerea dregătorilor bisericii. Cu alte cuvinte, amestecul țarului în treburile interne ale țării n-ar fi fost de dorit.

În sfîrșit, o altă idee comună este existența unui *trimis permanent pe lingă țar*. Se înțelege, că o astfel de instituție izvora din necesitatea legăturilor cu Moscova. De aceea Gh. Ștefan ar dori ca „oameni de-ai noștri să nu lipsească niciodată de la Măria ta“, ceea ce presupune o intensificare a relațiilor cu Rusia. În această privință memoriul din 1674 e categoric: „să avem un ambasador acolo, la Moscova, la măria sa țarul, ca să putem afla poruncile și să putem fi lingă mila măriei sale țarul“.

Pe lingă aceste idei comune, proiectul de tratat din 1671 mai cuprinde cîteva puncte noi, care dovedesc, în chip manifest, spiritul de clasă al celor doi boieri. Ei propun țarului *limitarea atribuțiilor domnului* în ceea ce privește confiscarea averilor boierești și punerea de noi biruri. Impuneri noi nu se vor putea face „fără știrea măriei sale țarul“, glăsuiește memoriul, însă și într-un caz și în altul, dacă va fi nevoie, „țara să meargă la judecata la măria sa țarul și acolo să se facă îndreptarea“. Apelul la protecția țarului însemna punerea în aplicare a unui principiu juridic, care avea să curme neînțelegerile interne. În același timp, memoriul mai cere și *libertatea comerțului*. „Să fim volnici, se spune acolo, a face negustorie în orice țară ar fi, iar din acele roade, din 10 groși, un groș să fie al domnului pentru nevoile țării și măria sa țarul să nu ia din acestea“. În ceea ce privește vama, ea să se încaseze „după obiceiul vechi, iar din partea măriei sale țarul să nu fie pradă“.

După cum se vede, condițiile supușeniei sînt clare. Autorii memoriului au căutat, în măsura în care le-a fost posibil, să formuleze cîteva principii noi și să stabilească natura raporturilor cu Rusia, în cazul unui tratat de închinare.

În urma îndelungatei experiențe în relațiile cu turcii, autorii acestui memoriu simt nevoia să precizeze problemele a căror punere în practică ar putea da loc la abuzuri, cum era, de pildă, plata tributului, alegerea domnului, a dregătorilor și încasările vamale. Din păcate, nu se spune nimic despre postulatele maselor populare din acea vreme. Cu toate acestea, memoriul boierilor munteni din 1 august 1671 reprezintă un pas înainte, cel puțin teoretic, față de toate celelalte încercări similare din cursul sec. al XVII-lea. Nu știm dacă țarul a răspuns sau nu, într-un fel sau altul, la intervenția acestor boieri. Deși la această dată Rusia era singura țară care ar fi putut lua sub ocrotirea ei țările romîne, totuși evenimentele politice care au urmat n-au îngăduit acest lucru. Proiectul de supușenie din 1674 rămîne așadar un document grăitor despre ideea tot mai puternică a orientării spre Rusia a Țărilor Romîne în a doua jumătate a sec. al XVII-lea.

ANEXĂ

1674 august 1. Traducerea din limba polonă a scrisorii cu punctele pe care le-au trimis boierii Țării Românești prin poșta țarului Rusiei în acest an, 1674, august 20.

Punctele pe care le înmăină mării sale țarului, pentru închinare și drepturi, ca să fim asigurați despre cele ce scriu mai jos.

1) Măria sa prealuminată, țarul, să ne slobozească de supunerea păginească, cu ajutorul lui Dumnezeu și cu puterea sf. cruci, iar noi vom trece ca supuși ai mării sale țarul, cu drepturile pe care le scriem mai jos.

2) Când țara noastră va voi să aibă domn din țară, pe care noi îl vom alege, vor merge dintre noi boieri, cu mitropoliți și episcopi și cu egumeni la măria sa țarul, cerind încuviințare și scrisoare de la măria sa țarul, ca el să fie domn neschimbat, cât va fi în viață, iar dacă va muri să rămână fiul. Dacă va fi înțelept și ca să poată lua domnia, el trebuie să stea în scaunul țării. Și astfel, țara noastră, alegându-și un domn nou, va da închinare cu domnul 10.000 ducați de aur, iar alte dări să nu mai avem.

3) Hotarele țării noastre cum le-am avut din bătrâni, așa să le avem și acum. Și multe din pământurile noastre, pe care le-au luat turcii, cu celelalte olaturi, să fie iarăși ale noastre.

4) Boierii care vor fi cu pecetea țării noastre, să fie nestrămutați în stăpînirile lor, iar de se va întâmpla ca boierii să aibă vreo vină față de domnitori și de țară, ei (domnitorii) să nu fie volnici a-i pierde (pe boieri), pînă nu se va face o cercetare deplină cu țara noastră și cu știința marelui nostru domn, ca împărat creștin, cum va binevoi așa să fie.

5) Iară noi, din mila mării sale țarul, să fim volnici a alege dregători în toate ținuturile, să avem ispravnici în toată țara și peste toate treburile, cu chezașia mării sale țarul și a țării noastre.

6) Când domnul va pune vreo dare pe țară sau pe boierii țării, fără știrea mării sale țarul și a țării noastre, astfel să meargă țara cu acest domn la judecată, la măria sa țarul, și acolo să se facă îndreptarea, cum va binevoi măria sa țarul, așa să fie.

7) Obiceiul țării noastre este să avem între noi liniște și înțelegere, chiar cu vlădicii, episcopii și cu egumenii și cu toată țara noastră, cum a fost mai înainte între țările creștine.

8) Nimeni, și mai ales domnul, să nu aibă treabă cu averile țării și să nu se pună nici un fel de dări pe ele; numai stăpînitorilor lor și țării să fie supuse.

9) Cît privește bogățiile pământului care se dau acum la iveală de cei ce muncesc, și care s-ar mai găsi din cele ce nu sînt acum, în afară de argint sau de aur sau altele care nu s-au găsit pînă acum, și dacă s-ar descoperi vreun fel, care nu se află acum, cu ajutorul sf. cruci și al luminății sale măria sa țarul, să fim volnici a face negustorie în orice țară ar fi. Și pentru aceasta, din 10 groși, un groș să fie al domnului pentru nevoile țării, iar măria sa țarul să nu ia din ele.

10) Iar bucatele, care se află în țara noastră, atît grînele cît și vinul, să fie volnici a fi vîndute atît de boieri cît și de săraci. Pe lingă acestea să se dea vamă după obiceiul vechi, iar din partea mării sale țarul să nu fie pradă.

11) Cu puterea sf. cruci și a preaputerniciei sale măria sa țarul, dacă vom putea scăpa de stăpînirea turcească, după luarea pământurilor de la turci, am dori și noi a ne întinde pământurile noastre.

12) Mitropoliții și episcopii și egumenii cu ceilalți mireni ai țării să fie volnici a-și alege cirmuitoiri dintre ei, după vechile pravile.

13) Noi să fim supuși mării sale, puternicului țar, și să fim sub ascultarea mării sale țarul și împotriva acelor dușmani, care nu ar voi să fim supuși mării sale țarul. Noi vom fi dușmanii lor și ne vom ține de punctele scrise mai sus.

14) Noi vom avea supuși lefegii, gata oricînd să putem zmulge hotarul nostru din mîinile busurmanilor, însă acum noi fiind chinuți de mîinile păgînilor, ne rugăm de ajutor în oști ale mării sale țarul împotriva păgînilor, cu bani și hrană de la noi, ori unde vor merge.

15) Însă pînă cînd va da Dumnezeu, cu puterea sf. cruci și cu măria sa prea puternicul țar, să ne slobozim din mîinile turcilor, cerem în felul acesta 10.000

de ostași cu polcovnici să meargă cu noi unde va porunci măria sa țarul. Însă să fie cu banii și hrana noastră, oriunde vor merge.

16) Să avem un ambasador acolo, la Moscova, la măria sa țarul, ca să putem afla poruncile și să putem fi lingă mila măriei sale țarul.

17) Oamenii noștri, pe care îi vom trimite din țară cu scrisori către măria sa, țarul, să aibă hrană și să nu ducă grija nutrețului pentru cai⁴⁸⁾.

În josul acestor puncte sint semnați în limba română și nu în polonă :

Radul fost logofăt : Pătrașcu fost mare căpitan.

⁴⁸⁾ Acad. R.P.R., ms. 5216, f. 160 sq.

ASPECTE ALE RUMINIEI ÎN ULTIMELE DECENII ALE VEACULUI AL XVII-lea

FLORIN CONSTANTINIU
ȘERBAN PAPACOSTEA

Una dintre instituțiile fundamentale ale istoriei sociale a Țării Românești în evul mediu a fost ruminia. Cercetări mai vechi și mai recente au pus în lumină diverse momente din istoria acestei instituții, s-au străduit să lămurească principalele ei caracteristici și să explice funcția pe care a îndeplinit-o. Publicarea corpusului de documente al Academiei R.P.R. îngăduie acum cercetătorilor să studieze pentru prima oară pe baza întregului material documentar existent instituția ruminiei pînă în anul 1625, dată la care a ajuns pînă acum colecția Academiei. În curînd cercetătorii vor avea la îndemînă materialul documentar existent în arhivele noastre referitor la problema relațiilor agrare în veacul al XVIII-lea, inclusiv documentele referitoare la ruminie în prima jumătate a acestui veac pînă la desființarea ei prin cunoscutul așezămint al lui C. Mavrocordat din 5 august 1716¹⁾. O serioasă piedică în calea cercetării o constituie însă faptul că pentru perioada 1625—1700 majoritatea covârșitoare a documentelor a rămas încă inedită: pînă la desăvîrșirea publicării corpusului de documente, cercetarea în arhivă continuă să rămîna mijlocul principal de documentare pentru cercetătorul doritor să dea investigației sale referitoare la această temă o bază de informație largă.

Studiul de față nu își propune să ofere o prezentare de ansamblu a instituției ruminiei în epoca respectivă, ci doar să releve unele aspecte legate de dezvoltarea acestei instituții, pentru cercetarea căreia arhivele noastre păstrează un material foarte bogat și de însemnătate excepțională, rămas în cea mai mare parte nefolosit pînă acum. Cercetarea acestui material se impune cu atît mai mult cu cît ignorarea lui a îngăduit înecătenirea și persistența pînă în zilele noastre a concepției greșite potrivit căreia procesul de ruminie ar fi încetat în a doua jumătate a veacului al XVII-lea.

¹⁾ I. Paraschiv, *Un corpus de documente privind istoria economică a Romîniei (sec. XVIII—XIX)* în „Revista Arhivelor“ an. III, 1960, p. 57—61; Institutul de Istorie al Academiei R.P.R., *Documente privitoare la relațiile agrare în Țara Românească 1700—1800* (sub tipar).

rumînia ar fi dispărut progresiv și ar fi încetat de a mai îndeplini o funcție însemnată în relațiile agrare ale acestei perioade²⁾.

*

* *

Principalele tipuri de documente păstrate în arhivă în care se reflectă instituția rumîniei sînt: actele prin care țărani se vînd rumîni, fie numai persoana lor, fie împreună cu pămîntul lor, actele de eliberare a rumînilor, poruncile domnești referitoare la obligațiile rumînilor față de stăpîni de moșii, cărțile domnești de apărare împotriva încercărilor boierilor și ale mănăstirilor de a-i rumîni cu sila, poruncile domnești de aducere la urmă a rumînilor fugiți, vînzările de sate și confirmările de stăpîniri asupra moșiilor în care este menționată prezența rumînilor pe moșiile respective, în sfîrșit diatele (testamentele), foile de zestre, foilele (listele) de rumîni etc. În lumina informațiilor oferite de aceste documente de arhivă își propune studiul de față să expună cîteva din aspectele fundamentale ale instituției rumîniei în a doua jumătate a veacului al XVII-lea.

*

* *

Rumîni pe domeniul boieresc și mănăstiresc. În a doua jumătate a veacului al XVII-lea și mai ales în ultimele decenii ale acestui veac, se constată o rapidă extindere a marelui domeniu boieresc în detrimentul proprietății țărănești libere. Tendința marilor stăpîni de pămînt — boieri și mănăstiri — de a acapara pămînturile moșnenilor și razeșilor, caracteristica întregii istorii medievale a țărilor romîne, a găsit acum împrejurări deosebit de prielnice care explică amploarea procesului amintit în această perioadă. Ca urmare a consolidării pozițiilor sale economice, marea boierime și-a sporit autoritatea politică în stat, dispunînd de mijloace deosebit de eficiente — presiunea fiscală și administrativă — pentru a-și impune interesele în raporturile cu țărănimea. Trăsăturile caracteristice ale statului boieresc se manifestă acum cu deosebită vigoare. Cererea sporită de produse agricole — vechile obligații de a furniza grîne Porții, cărora li se adăugau acum altele noi, mai ales în legătură cu aprovizionarea trupelor otomane³⁾ și solicitările tot mai staruitoare ale austrieicilor, siliți pentru a-și aproviziona trupele să facă apel la producția agricolă a Țării Romînești — a dat caracter acut luptei stăpînilor de moșii, boieri și mănăstiri, pentru asigurarea mîinii de lucru necesare exploatării domeniilor lor.

Domeniul mănăstiresc și boieresc era valorificat și acum în primul rînd prin mîna de lucru a rumînilor. Fie că precumpănea exploatarea prin clacă, fie cea prin dijmă, una din componentele principale ale valorii domeniului boieresc și mănăstiresc în această perioadă erau rumîni. Ei reprezentau forța de muncă cu ajutorul căreia era valorificat pămîntul. De

²⁾ C. Giurescu, *Despre rumîni*, în vol. *Studii de istorie socială*, Buc., 1943, p. 69 și 204—205.

³⁾ Pentru obligațiile Țării Romînești către Poartă v. M. Berza, *Variațiile exploatării Țării Romînești de către Poarta Otomană în secolele XVI—XVIII*, în „Studii”, an. XI, 1958, 2, p. 59—71.

aici și distincția care apare cu regularitate în vânzările și confirmările de moșii precum și în diate și în actele de împărțire între *moșile cu rumini* și *moșile fără rumini*. Formula diplomatică de înșirare a pertinentelor moșii vindute sau confirmate indică prezența sau absența rumînilor pe respectiva moșie; formula „moșie stearpă” sau „moșie stearpă fără de rumini”, indică întotdeauna minusul de valoare pricinuit de absența „inventarului uman”, esențial pentru exploatarea domeniului medieval. Dimpotrivă, prezența rumînilor era întotdeauna semnalată cu grijă în acte, fie în formă generică, fie amănunțită, de indicare nominală a acestora. Astfel, cartea de întărire a stăpînirii lui Radu Grecul peste o parte din satul Comănești (Gorj), acordată de C. Brîncoveanu la 8 febr. 1693, cuprinde formula de pertinentă stereotipă: „...den cîmpu, den pădure, den apă cu vaduri de moară, cu livezi de fin și cu tofi rumînii cîți să voar afla și cu tot venitul de priste tot hotarul veri cît se va alege den hotar pîn-în hotar...⁴⁾. Numărul acestui fel de documente în ultimele decenii ale veacului al XVII-lea și la începutul veacului al XVIII-lea este foarte mare. Foarte frecvente sînt însă și documentele în care rumînii unei moșii sînt înșirați nominal, indicație prețioasă pentru cercetătorul doritor să cunoască rostul rumînici în exploatarea domeniului în această perioadă, pentru că îi îngăduie să aprecieze și sub raportul cantitativ mîna de lucru care punea în valoare pămîntul. Astfel, de pildă, în 1688 Proca cupețul vindea biv vel spătarului Mihai Cantacuzino partea lui de moșie din Șerbănești cu rumînii respectivi „Stoica și feciorii lui, anume Neașul i Marin, i Dumbravă i Marin, feciorii lui Băncilă, i Stan i Radu, feciorii Neașului Chiurciului și Vlădila cu fiii săi, Costea i Chirtop i Dragomir i Neașul, feciorii Radului Borilă și Radul Feciorul lui Mihail Bejiul...⁵⁾).

Firește, numărul rumînilor constatați pe moșile boierilor și mănăstirilor variază foarte mult de la moșie la moșie și dacă în stadiul actual al documentației nu se pot formula concluzii numerice de ansamblu, precise, totuși documentele oferă suficiente date care îngăduie și aprecieri cantitative. Hrisovul prin care C. Brîncoveanu confirma la 28 aprilie 1695 stăpînirea mănăstirii Hurez asupra moșiilor sale indică nominal pe rumînii aflători pe acestea; în satul Hurez se aflau 100 de rumini în afara celor al căror număr exact nu poate fi precis stabilit, fiind înglobați nedeterminat sub formula „cu feciorii săi”; în satul Rimești 14 rumini indicați nominal și feciorii lor al căror număr nu e precizat; în satul Otăștii, din care jumătate se afla în stăpînirea mănăstirii, 16 rumini cu un număr de fii nedeterminat; în sfîrșit în dreptul moșiilor Șirinceasa și Runcul, se afla formula stereotipă „moșie stearpă fără rumini”⁶⁾. În satul Ciovișeni și

⁴⁾ Arh. St. Buc., ms. 705, f. 8 v.-9; documentele de acest fel, cuprinzînd clauza amintită, sînt extrem de numeroase la sfîrșitul secolului XVII și la începutul sec. XVIII; alte cazuri *ibidem*, f. 20–20 v., 227–227 v.; formulă similară în cartea de confirmare din 18 dec. 1692 a stăpînirii mitropoliei asupra satului Orevița, *ibidem*, f. 6; de asemenea Arh. St. Buc., ms. 723 (Condica m-rii Jitia), f. 714 etc.

⁵⁾ *Ibidem*, ms. 454 (Condica m-rii Mărgineni), f. 320–320 v.

⁶⁾ *Ibidem*, ms. 705, f. 51 și urm.

în siliștele învecinate, ale lui C. Brăiloiul, se aflau în 1693; 95 rumâni indicați nominal, în afara altora al căror număr nu poate fi apreciat fiind indicați sub formele neprecise⁷⁾.

Deosebit de însemnată prin bogăția informațiilor pe care le oferă referitor la tema discutată este diata întocmită în anul 1667 de Elina Cantacuzino, soția postelnicului C. Cantacuzino; în această dată pe numeroasele moșii stăpinite de boierii Cantacuzini, cei mai mari latifundiari din Țara Românească în această perioadă, se aflau 2486 rumâni, în afara celor al căror număr nu e precizat în act și deci nu poate fi apreciat; numărul rumânilor varia de la moșie la moșie, între 8 pe jumătate de moșie stăpinită de neamul Cantacuzinilor la Bănești și 262 pe jumătate de moșie de la Comarnic⁸⁾.

În împărțirile de moșii se urmărea întotdeauna și o echitabilă repartiție a forței de muncă existente; astfel de pildă în actul de împărțire a părții lor de moșie din Margineni, Udrea cămărașul și Pană nepotul său, după ce își repartizaseră echitabil rumâni aflători la data aceea (29 aprilie 1673) pe moșie, adaugă o clauză referitoare la rumâni fugiți: „ca să se știe și rumâni cei fugiți, iar de să vor găsi mai mulți la cei fugiți ori la ce parte, să aibă a-i împărți⁹⁾”. Tot astfel testamentul lui C. Filipescu

⁷⁾ Hrisovul lui C. Brîncoveanu din 20 iunie 1693 publicat în *Arhivele Olteniei* XVIII, 1939, p. 473-476.

⁸⁾ Satele cu rumâni (numiți uneori în document cu termenul tradus din slavă, *vecini*) sînt, în ordinea diatei: Mărginenii de Sus $\frac{1}{2}$ sat, 100 rumâni; Mărginenii de Jos $\frac{1}{2}$ sat, 148 rumâni; Filipești $\frac{1}{2}$ sat 122 rumâni; Călinești 36 rumâni; Breaza $\frac{1}{2}$ sat, 240 rumâni; Comarnic $\frac{1}{2}$ sat, 262 rumâni; Secăria $\frac{1}{2}$ sat 200 rumâni; Bănești $\frac{1}{2}$ sat, 8 rumâni; Prislopu cu Riuulețu Lăcătou, 8 rumâni; Poiana $\frac{1}{2}$ sat, 30 rumâni; Edera $\frac{1}{2}$ sat 14 rumâni; Mărinca $\frac{1}{2}$ sat 23 rumâni; Pietroșița 12 rumâni; Dobreni 78 rumâni; Vărăști 80 rumâni; Vladimirești $\frac{1}{2}$ sat 44 rumâni; Clincenii din Sabar 26 rumâni; Reei Maică (?) 48 rumâni; Căscioarele de la Cătălui 48 rumâni; Coenii 58 rumâni; Izvorul 52 rumâni; Prundul cu Balta 160 rumâni; Pietriile 80 rumâni; Gânjenii 76 rumâni; Pietroșani 34 rumâni; Ciineni 62 rumâni; Vișoara 96 rumâni; Cătunul 23 rumâni; Cioara 38 rumâni; Virețul 30 rumâni; Răchițele 64 rumâni; Ștefănești 6 rumâni; Bicleșul 80 rumâni; Risipiți 40 rumâni; Obidiții 36 rumâni; Cetățelul 24 rumâni și alte sate în care numărul rumânilor nu este indicat. N. Iorga, *Documente privitoare la familia Cantacuzino*, Buc., 1902, p. 83-95); în afara acestor sate mai sînt indicate în diată o serie de alte moșii, lipsite de rumâni. Pentru a avea o imagine completă a întinderii domeniului Cantacuzinilor din Țara Românească la această dată, trebuie adăugate și numeroasele cumpărături de moșii și rumâni făcute personal de fiii postelnicului, înainte de anul 1667 și care firește nu apar în diată; aceste achiziții pot fi cercetate în culegerea de documente mai sus indicată și la I. C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, Buc., 1919, *passim*.

⁹⁾ Arh. St. Buc., ms. 127 (Condica Mitropoliei), f. 53-53 v.; întrucît în partea lui Pană rămăsese, prin actul de împărțire, un copil de rumîn mai mult decît în partea unchiului său, se prevedea compensarea cu prilejul recuperării rumînilor fugiți: „ei să se scoatească cînd să vor găsi rumînii cei fugiți, să avem a ne întoarce unul la altul despre acestu copil ce scrie mai sus”. Lista completă a rumînilor fugiți, *ibidem*, f. 53 v.-54; tot împărțire dreaptă a forței de muncă o urmăreau și cei doi moștenitori ai averii lui Diicul spătar cînd, după alegerea satelor, adăugau în actul de împărțire din 1 noiembrie 1682: „iar pentru toți rumînii cîți sîntu pentră aceste sate să aibă a se număra, și de voru fi mai mulți decît acela la altă plasă, să să împartă înu doo... ca să să potrivească să fie totu tocma” (N. Iorga, *Moșiile familiei Beldy din Țara Românească*, Buc., 1925, p. 26. Extras din Anal. Acad. Rom. Memoriile Secț. Ist., Seria III, Tom. IV).

din 7 august 1696 conține o clauză referitoare la repartizarea egală a rumînilor, jentru ca nu cumva vreunul din moștenitori să fie păgubit: „așijderea și rumîni ce s-ar afla ai acestor moșii să s(ă) facă între ei părți și așa să s(ă) împartă pă frați...”¹⁰⁾. Absența sau numărul redus al rumînilor pe o moșie era compensată prin concesiile în alta parte a moștenirii: astfel de pildă actul emis de Radu Leon la 17 iunie 1665 arată în ce măsură o moșie lipsită de forța de muncă servilă necesară exploatării ei pierdea din valoare: „fiind Oltenița mai proastă și cu rumîni mai puțin decît la Uda, le-au dat și viile de la Pitești”¹¹⁾. Cînd egumenul m-rii Hurez îi propunea domnului C. Brîncoveanu să schimbe moșiile Belciugata și Cojești, aflate în stăpînirea mănăstirii, cu Craiovița, aflată în stăpînirea domnului, acesta accepta propunerea, subliniind însă deosebirea de valoare dintre moșiile schimbate: „Noi de la acel sat de la Craiovița avem mult venit și nimic nu se potrivește Belciugata și Cojești cu Craiovița, cã Craiovița are și rumîni și mori...”, indicînd astfel principalii factori care determinau valoarea unei moșii în acea vreme¹²⁾.

Numărul documentelor de tot felul din ultimele decenii ale veacului al XVII-lea și de la începutul veacului al XVIII-lea care conțin indicația fie generică, fie nominală a prezenței rumînilor pe moșii, este foarte mare¹³⁾. El arată că rumînia constituia și acum principala instituție socială a relațiilor agrare, principala forță de muncă folosită de stăpînii de moșii în explcatarea domeniului lor¹⁴⁾.

¹⁰⁾ N. Iorga, *Documente privitoare la familia Cantacuzino*, p. 163–164.

¹¹⁾ I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 34.

¹²⁾ N. Iorga, *Studii și Documente*, XIV, p. 11.

¹³⁾ În cadrul acestui studiu restrîns, nu poate fi vorba de enumerarea exhaustivă a satelor cu rumîni. În cadrul unui studiu de ansamblu însă, o asemenea expunere enumerativă va arăta mai precis locul precumpănitor ocupat de rumînie în ansamblul domeniului mănăstiresc și boieresc în această perioadă; punctarea pe o hartă a satelor cu rumîni va îngădui și cunoașterea repartiției geografice a fenomenului rumîniei. Firește nu va fi vorba de o încercare de cercetare statistică; în condițiile documentației noastre medievale pînă în veacul al XVIII-lea asemenea încercări nu pot fi decît generatoare de confuzii și erori.

¹⁴⁾ Principala îndatorire a rumînilor era munca (C. Giurescu, *Despre rumîni în vol. cit.*, p. 185). De obicei poruncile domnești de constrîngere la muncă a rumînilor specificau și obligația acestora de a lucra „la orice vâ va da învățatură” egumenul sau boierul respectiv. Nu intră în preocuparea studiului de față să cerceteze în ansamblu problema obligațiilor rumînilor față de stăpînii moșiilor. Semnalăm însă o serie de documente care ilustrează varietatea ocupațiilor lor în cadrul domeniului boieresc și mănăstiresc. Uneori formulele sînt generale și puțin lămuritoare; porunca lui C. Șerban adresată la 15 iunie 1656 locuitorilor din Dobriceni prevedea „să aibă a ascultare toți rumîni de părintele Tofel (! Teofil) egumenul de toate lucrurile ce le va da învățatură și poruncă (Arh. St. Buc., *M-rea Arnota*, I/10; cf. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 200); poruncă identică de la Gh. Ghica, din 20 febr. 1660 (Arh. St. Buc., *M-rea Arnota* XVIII/15); de la Mihnea din 23 iulie 1659 către rumîni de la Segarcea (Arh. St. Buc., ms. 725 *Condica m-rii Segarcea*, f. 54 v.). Alteori însă formulele sînt mai explicate; Radu Leon porunca la 31 martie 1666 rumînilor din Frăsinet și Vădăstrița, „...să aveți a strînge toată pîinea m-rii Coziei cită să va afla pre hotărâle voastre de dijmă și de clăci și să o treerați și să o încărcăți în carăle voastre și să o duceți la Rimnic la metohul sfintei m-ri Coziei” (Arh. St. Buc., ms. 209 *Condica m-rii Cozia*, f. 294 v.). Poruncile domnești din veacul al XVII-lea se mențin în general la formule generale care nu îngăduie cunoașterea cantității și a felului muncii

Desfășurarea procesului de rumînire a țărănilor liberi în ultimele decenii ale veacului al XVII-lea. Procesul de rumînire a țărănilor liberi a continuat și în a doua jumătate a veacului al XVII-lea, cu variații de intensitate și amploare în funcție de conjunctura economică și politică¹⁵). Înainte însă de a expune diverse momente ale acestui proces, se impune o lamurire. Rumînirea cunoaște acum, ca și în perioada anterioară de altminteri, două forme principale: rumînirea țărănilor stăpîni de pămînt — moșnenii — care se vînd împreună cu pămîntul lor; acest fenomen se încadrează în procesul multiseclar de extindere a marelui domeniu mănăs-

prestate de rumîni. Ar fi însă greșit să se conchidă, din formularul general amintit, că munca rumînilor era în fapt nelimitată, că majoritatea activității acestora se desfășura pe rezerva seniorială. Slaba dezvoltare a agriculturii — frînată de monopolul otoman și de densitatea redusă a populației — nu pretindea încă o cantitate mare de muncă agricolă, așa cum se va întîmpla în perioada următoare înlăturării monopolului otoman, în veacul al XIX-lea. În cazurile extrem de rare în care documentele aduc precizări și asupra cuantumului de muncă prestată de rumîni, se poate constata și nivelul atins de exploatarea prin rumînie. De pildă, zapsul din 23 febr. 1710, consemnează obligațiile rumînilor din Bădești față de m-reă Cîmpulung; „întîi ne-am tocmît să aducem buți de vin 8 de la deal și să aducem sare de la Ocnița cară 8, și la fîn să avem a cosîre de om cîte zile 4, să-l cosim și să-l adunăm și să-l clăcuim și să-l îngrădim; la secerea de griu să avem a daré 10 oameni mari în 4 zile și cînd ne va porunci să sărîm la culesul viilor să avem a daré de casă [un] om și cînd s-ar întîmpla a fugi apa de la moară să avem a o daré noi și cînd va strica curtea și grădina metohului să avem a o facerea noi precum le-am făcut; și la vremea arăturii să avem a clăcu într-o zi cu plugurile, pentru că așa ne-am tocmît de bună voia noastră să lucrăm aceste lucruri mănăstirii...” (Arh. St. Buc., ms 709, *Condica m-rii Cîmpulung*, f. 492—492 v.). Numărul maxim de zile de muncă impus țărănilor de pe moștile boierești a fost atins în perioada stăpînirii austriace în Oltenia — o zi de lucru pe săptămînă. Acest regim a fost obținut prin renunțarea la dijmă. Este evident că în chip obișnuit cantitatea de muncă prestată de rumîni era simțitor inferioară nivelului atins în acest moment excepțional. Dar rumîinii erau folosiți frecvent și la alte munci decît cele agricole; astfel, o parte din rumîinii m-rii Mărgineni erau ciocănași la ocnile de la Telega (Arh. St. Buc., ms. 454. *Condica m-rii Mărgineni*, f. 26—26 v.); la 14 iunie 1673, Mănăilă paharnicul închina m-rii Argeș un număr de rumîni din satul Roboia, dintre care „pe cîtiva i-am închinat să fie cărători de lemne” (Arh. St. Buc., *Ep. Argeș*, III/40); numeroși alți rumîni sînt atestați în documente ca paznici de vite, stupari, meșteșugari etc. În sfîrșit mulți dintre ei erau folosiți alături de robi, la muncile casnice; astfel, un act referitor la Necula cupețul din Pitești, arată, la 4 sept. 1680, că acesta cumpărase un rumîn din satul Stîrci și cu cei doi fii ai săi, „și i-au dus la casa lui; deci tatăl al feciorilor au fugit, iar feciorii au rămas la casa lui de slujăsc ca să-i iarte de rumînie” (Arh. St. Buc., ms 479, *Condica m-rii Vieros*, f. 188—188 v.).

¹⁵) Pentru justa înțelegere a evoluției rumîniei este necesară nu numai cunoașterea materialului direct legat de această problemă, ci și a ansamblului factorilor economici, sociali și politici, care explică diversele momente ale istoriei acestei instituții. Precumpănirea tendinței de eliberare a rumînilor și de aservire a țărănilor liberi, de la momentul la moment, se explică prin conjunctura favorabilă cînd uneia cînd celeilalte tendințe. Astfel de pildă, momente foarte prielnice pentru boierime — în acțiunea ei de aservire și deposedare de pămînt a țărănimii — au fost anii de foamete (printre alții, anii 1660—1661 și 1680) și momentele de maximă asuprire fiscală; în asemenea momente rumînirea țărănilor liberi lua proporții de masă. La rîndul lor țărăanii rumîniți foloseau crizele politice născute din contradicțiile din rîndurile clasei conducătoare; luptele dintre grupările boierești, asuprirea de către domn a unor boieri potriviți, slăbeau rezistența boierimii la încercările rumînilor de a se elibera.

tirese și boierească în detrimentul stăpînilor de pămînt al moșnenilor; în al doilea rînd, rumînirea țărănilor lipsiți de pămînt, dar care avuseseră anterior statut juridic de oameni liberi și care se aflau așezați pe moșiile boierești și mănăstirești în baza unor învoieli cu stăpînii acestora¹⁶⁾. Acest al doilea proces este direct legat de lupta stăpînilor de pămînt pentru asigurarea brațelor de muncă necesare exploatării moșiilor, el nu trebuie confundat cu tendința de extindere a domeniului. Vom examina pe rînd felul în care se reflectă în documente aceste două aspecte ale procesului de rumînire.

Categoria țărănilor rumîni a continuat să fie alimentată și în această perioadă, ca și în trecut, de vînzările de țărani liberi cu pămînt, atît individual cit și în masă. Stăpînii de moșii foloseau momentele favorabile pentru a-și spori atît stăpînirile de pămînt, cît și numărul brațelor de muncă disponibile. Un astfel de moment favorabil a fost de pildă marea foamete din 1660—1661. În cursul căreia numeroși țărani, pentru a-și salva existența, au fost siliți să renunțe la libertate și pămînt. Zapisul dat la 10 noiembrie lui Paraschiva vel logofăt de Micul și cei 2 feciori ai săi. e unul din numeroasele acte de această categorie care consacră în vremea foametei aservirea oamenilor liberi: „...cum să să știe că pînă acum am fost noi oameni slobozi, iar cînd au fost acum în zilele mării sale domnului nostru Io Grigorie Ghica voevod, ajungîndu-ne vreme de flămînzie și de lipsă mare, noi am mers la dumnealui de ne-am vîndut rumîni ...ca să fim dumnealui rumîni de moșie ohabnici“¹⁷⁾. Formula explicativă variază de la document la document și uneori lipsește, dar realitatea care a precipitat în șerbie pe numeroși țărani în anii 1660—1661 este aceeași. Zapisese uneori consemnează simplul fapt al vînzării, ca de pildă cel prin care patru țărani se vindeau rumîni cu ocina din Piscul Deduleștilor, logofătului Radu Crețulescu la 17 martie 1661¹⁸⁾, sau cel din 15 mai 1661 prin care țăranul Badea din satul Lucienii lui Chirtop se vindea rumîn împreună cu fiii săi aceluiși Radu Crețulescu¹⁹⁾; în majoritatea zapiselor de acest fel vînzarea este arătată a fi fost înfăptuită „de bună voie“ sau „fără nici o silă“, dar contextul documentelor conține foarte adesea explicația reală — constrîngerea economică — a actului de vînzare. În hrisovul de întărire a stăpînirilor lui Drăghici Cantacuzino vel paharnic revine descori, alături de formula fictivă „de buna voie“, explicația reală a vînzării. „Și iar au cumpărat singur Drăghici vel paharnic un rumîn în Rădulești, anume Voico, cu fiu-său Radul, carii s-au vîndut ei singuri, *cînd foamea*, de bună voie, drept bani gata aspri 5000...“²⁰⁾. În același an țărăni din satul Rădulești, sub presiunea aceleiași realități, se vindeau în grupuri mari ca rumîni; după ce anterior își înstrăinaseră pămîntul, „megieșii ești era într-acest sat, se au vîndut lui Drăghici pah[arnicul] i cumnatu său Pană spăt[arul]. *cînd*

¹⁶⁾ Pentru categoria oamenilor cu învoială v. P. P. Panaitescu, *Dreptul de strămutare al țărănilor în Țările Române (pînă la mijlocul secolului al XVII-lea)* în „Studii și Materiale de Istorie Medie“, I, 1956, p. 108—110.

¹⁷⁾ Arh. St. Buc., ms 479, *Condica m-rii Vieroș*, f. 217.

¹⁸⁾ Ibidem, *Achiziții noi*, CCCVI,9 (rezumat 29).

¹⁹⁾ Ibidem, CCCVI,9 (rezumat 30).

²⁰⁾ N. Iorga, *Documente privitoare la familia Cantacuzino*, p. 22.

foamea cea mare, care s-au întâmplat de la d-zeu în zilele domniei mele, ca să fie rumâni cu toți feciorii lor...²¹⁾.

În timpul domniei lui Șerban Cantacuzino un alt an de foamete a adus alți oameni liberi în rîndurile rumînilor; o carte domnească din timpul lui C. Brîncoveanu, referitoare la litigiul dintre boierul Vasile Argetoianu și țăranul Vasile Bogoi, amintește că acesta din urmă, „cînd au fost în zilele răposatului unchiului domniei mele Io Șerban Voevod, întîmplîndu-să dă au fost vreme dă foamete, avînd copii mici, el de mare nevoie au mersu la jupîneasă Floreca... rugîndu-se să-i dea bucate să-l scoată din foamete și să fie rumîn“²²⁾.

Un alt factor care, ca și în trecut, a contribuit în chip esențial la aservirea țărănimii libere a fost opresiunea fiscală. Pentru a putea face față la cererile tot mai mari ale vistieriei, unii țărani erau constrînși să se vîndă rumîni. La 20 mai 1665 o carte domnească de la Radu Leon anunța că Drăghici și Simeon de la Moara Mihului au fost scoși din rîndul postelniceilor din Teleorman, „pentru că acești oameni au fost la postelniceii, deci pentru multă lipsă și nevoie s-au vîndut rumîni credinciosului boiarului domniei mele Stroeie vel dvornic...²³⁾. În timpul domniei lui Șerban Cantacuzino, la 1 noiembrie 1685, atunci cînd țara era crîncen asuprită de turci „cu dări de bani și cu zaharele“²⁴⁾, țăranul Luca din Cotești, împreună cu fecchia și cei patru feciori ai lui, se vindea rumîn cu partea lui de moșie pe 26 tl.: „...și acești bani i-am luat toți deplin în mîinile mele și i-am dat lui Grigorașco post[elnic], dă m-am plătit dă zaharaoa Cameniții...“²⁵⁾.

Cazul țăranului Gheorghe din Sălătruc care păgubise cu 15 porci pe Stanciu Iuzbaș din Pitești și era silit să accepte prin zapisul din 10 mai 1692, în eventualitatea că partea sa de moșie nu ar fi reprezentat echivalentul celor 30 taleri la cît fusese evaluată paguba, condiția de rumîn, pentru el și copiii săi („să-i fiu rumîn și eu și feciorii mei“) arată cît de mult se lărgise categoria rumînilor la sfîrșitul veacului al XVII-lea și cît de numeroase erau modalitățile rumînirii²⁶⁾.

²¹⁾ *Ibidem*, p. 22; aceleași consecințe sociale a avut foametea din 1660–1661 în Moldova (v. C. I. Andreescu și C. A. Stoide, *Ștefăniță Lupu domn al Moldovei*, Buc. 1938, p. 118–128, paragraful: *Foametea*). În Țara Romînească procesul de deposedare și aservire a țărănimii ca urmare a foametei din 1660–1661 a lăsat urme foarte numeroase în documente; de pildă actul din 8 martie 1661 prin care toți sătenii din Căminești (Vlașca) se vînd rumîni lui Radu Crețulescu (I. C. Filătti, *Arhiva Cantacuzino*, p. 169–170); alte vinzări de rumîni *ibidem* p. 87 și N. Iorga, *op. cit.*, p. 15. Lipsește încă un studiu asupra acestui însemnat moment de istorie economică și socială.

²²⁾ Arh. St. Buc., ms. 705, f. 416 v. — 417 v.

²³⁾ *Ibidem*, ms. 479 (Condica m-rii Vierș, f. 217).

²⁴⁾ *Istoria Țării Romînești*, Buc., 1960, p. 177.

²⁵⁾ Arh. St. Buc., ms 137 (*Condica Mitropoliei*), f. 292–293.

²⁶⁾ *Ibidem*, ms 209 (*Condica m-rii Cozia*), f. 399 v.–400; alt caz similar din 20 martie 1664, cînd țăranul Marin, paznic al hergheliilor m-rii Bistrița neputînd „da seama“ de 20 iepe ale mănăstirii, „ce de zece iepe m-am dat rumîn eu și feciorii miei și cîți să vor trage din trupul meu... iar zece iepe să aibu a le da din pămînt“ (Arh. St. Buc., ms 713, *Condica m-rii Bistrița*, f. 754 v.–760). Rumînirea era uneori și o formă de penalizare; este cazul unui grup de săteni dați rumîni la 13 mai 1669 de Antonie Vodă, jupînesei Elina, drept pedeapsă pentru un act de nesupunere *Ibidem*, *Ep. Buzău*, XVII/15).

Dar independent de explicația pe care o oferă, sau deseori nu o oferă documentele, factorul determinant al tuturor acestor renunțări la libertate din partea țăranilor era constrângerea economică²⁷⁾.

Foarte frecvente sînt în această perioadă zapisele prin care țăranii, siliți să facă față unor cheltuieli urgente, se împrumutau cu bani de la boieri sau negustori: pentru a obține însă împrumutul ei trebuiau să le

²⁷⁾ Dintre foarte numeroasele zapise de vînzare a țăranilor ca rumîni în ultimele decenii ale veacului al XVII-lea semnalăm cîteva: zăpîsul din 24 februarie 1669 prin care Marco din Vulpești se vinde rumîn lui Fiera logofăt, împreună cu feciorii săi și cu partea sa de moșie, pe 3000 aspri (Arh. St. Buc., ms 349, *Condica m-rii Vieroș*, f. 241–241 v.); zăpîsul din 29 martie 1671 prin care 5 megieși din Turcinești se vînd rumîni vistierului Iovan Glogovanu, împreună cu feciorii lor (se indică prețul în fiecare caz în parte) Ibidem, *m-rea Tismana*, LXXXIX/12); zăpîsul din 24 aprilie 1671 prin care Cîrstea din Coțăieni cu fiii săi, se vinde rumîn lui Stoian clucer (Ibidem, *Mitropolie*, XL/1); zăpîsul din 28 mai 1671 prin care Drăghici din Săsăieni, împreună cu doi fii ai săi se vinde rumîn vel agăi Tudoran din Aninoasa (Ibidem, ms 137, *Condica Mitropoliei*, f. 104); zăpîsul din 3 iunie 1671 prin care Dima fiul lui Voico din Bogdănești, împreună cu doi fii ai săi și cu partea sa de moșie, se vinde rumîn lui Tânasie vîtaf de aprozi, „drept bani gata ughi 14” (Ibidem, ms 707, *Condica Ep. Rîmnîc*, f. 167); cf. și *Arhivele Olteniei* XIX (1940), p. 124; zăpîsul prin care un grup de rumîni se vînd postelnicului Cornea: „prețuit-am capul mic po ughi 6 și cel mare ughi 10” (1 noiembrie 1671) (N. Iorga, *Studii și Documente*, V, p. 125); zăpîsul din 28 noiembrie 1671 prin care un grup de 9 țăranii din Băgești (Arges) se vînd rumîni lui Tudoran vel agă, cu părțile lor de moșie, „...în preț omul înșurat cu fâmei drept ughi 9 și cei neînșurați dă un cap mare iar ughi 9”. (Arh. St. Buc., ms 137, *Condica Mitropoliei*, f. 106); la 11 decembrie 1671 Lupul din Valea Ludului se vindea rumîn vel vistierului Iovan Glogoveanu cu toată partea lui de moșie, „drept ughi 15” (Ibidem, *m-rea Tismana*, XLVIII/6); în noiembrie 1672 Bălaci Rosiu din Rătești se vinde rumîn împreună cu doi fii, lui Vișa (?) din Glogova, „drept bani gata ughi 28” (*Arhivele Olteniei*, II (1923), p. 36); la 17 ian. 1673, Radul din Craiovița și fiul său Ion se vînd rumîni cu părțile lor de moșie lui Curuia, „însă capul de om ughi 8 pol.” (Arh. St. Buc., *m-rea Hurez*, XV.6); zăpîsul din 21 noiembrie 1675 prin care Coman din Coțăieni (Dimbovița) se vinde rumîn lui Stoian clucerul împreună cu un fecior și cu partea lui de moșie, pe 15 ughi (Ibidem, *Mitropolie*, XL/3); zăpîsul din 21 noiembrie prin care Nanul din Coțăieni se vinde rumîn, cu partea lui de moșie, aceluiași Stoian clucer, pe 18 ughi (Ibidem, *Mitropolie*, XL/2); zăpîsul din 14 dec. 1675 prin care Neagoe se vinde rumîn lui Ion fiul lui Nifon din Tismana, „fără frații miei, numai ce să va naște din mine să fie rumîn, însă drept bani gata tl. 11” (Ibidem, *m-rea Tismana*, LXXXVII.20); zăpîsul din 28 februarie 1676 prin care Petru și cu 5 copii ai săi se vinde rumîn m-rii Tismana, „și am tocmit de cap cîte ughi 5” (Ibidem, *m-rea Tismana*, LXXXVI/14); zăpîsul din 31 martie 1677 prin care Drăghici din Cîrstienești se vinde rumîn, împreună cu fiul său și cu delnița sa, lui Gheorghe Băleanul, „drept bani gata ughi 15” (Ibidem, *Mitropolie*, CLVII/80); zăpîsul din 13 iunie 1677 prin care Stanciul din Coțăieni, cu 3 feciori și cu partea lor de moșie, se vînd rumîni lui Staico vtorii paharnic pe 15 ughi de cap, total 60 ughi (Ibidem, *Mitropolie*, XL/4); zăpîsul din 6 decembrie 1685 prin care Mihăilă Sindul și cu doi fii ai săi se vînd rumîni m-rii Tismana pe 20 tl., dintre care 8 tl. bani gata „și miei, spei 7 și un bou și o vacă, boul tl. 3, vaca bani 300. meul speia bani 133” (Ibidem, *m-rea Tismana*, LXXXVI.20); zăpîsul din 3 febr. 1686 prin care Nanciul, fiul lui Dan din Bănești, și cu fiul său și cu partea lor de moșie, se vînd rumîni lui Proca pe 20 lei (Ibidem, *Episcopia Buzău*, LXXXVIII/10); zăpîsul din 26 oct. 1686 prin care Neacșul din Brănești (Dimbovița) și cu fiul său și cu partea lor de moșie, se vînd rumîni lui Proca negustorul pe 12 lei (Ibidem, ms 127, *Condica Mitropoliei*, f. 204 v.–205); zăpîsul din 26 februarie 1691 prin care Mihăilă și cu soția lui Neaga și cu copiii lor se vînd rumîni aceluiași Proca, pe 9 lei (Ibidem, *Mitropolie*, CCCXIV/4).

ofere acestora un zălog. iar zălogul era pământul și libertatea. Cînd în martie 1666. doi săteni din Comanca se împrumutau cu 26 galbeni de la Radu logofătul. ei acceptau și clauza, care avea să fie fatală pentru libertatea lor. „de nu-i vom da bani la zi să-i fim rumîni”. Într-adevăr. la împlinirea termenului. neputînd achita suma împrumutată „am dat zapisul nostru la mîna dumnealui ca să-i fim rumîni noi și cu feciorii noștri și părțile noastre de moșie din Comanca”²⁸). În decurs de cîțiva ani restul sătenilor din Comanca avea să urmeze soarta predecesorilor lor. La 17 ianuarie 1668 alți săteni ajungeau. în urma unei tranzații similare. în condiția de rumîni²⁹). La 8 februarie 1671 locuitorii satului. care pînă atunci își păstrasera încă libertatea. erau siliți să se împrumute de la Tanasie logofătul cu o sumă de bani. „de ne-am plătit de unde am fost datori și ne-am legat cu zapisul nostru cum de nu vom da bani pîna la Duminica mare. să aibă a ne mai da dumnealui bani și să-i fim rumîni”³⁰). Un an mai tîrziu. la 21 ianuarie 1672. zapisul colectiv al locuitorilor din Comanca consfințește transformarea sătenilor liberi în rumîni: „Adeca noi satul Comanca. carii am fost judeci... (urmează 29 de nume)... scriem și marturisim cu acest al nostru zapis ca să fie de buna credință la dumnealui Tanase vat[af] za aprozi Sărăcinescul. cum să să știe că ne-am vîndut dumnealui rumîni de a noastră bună voie. fără nici o silă. cu toate moșiile noastre”³¹). Cazul sătenilor din Comanca nu este izolat: aservirea oamenilor liberi și deposedarea lor de pământ pe calea creditului este un fenomen frecvent întîlnit în documentele ultimelor decenii ale veacului al XVII-lea. care dau la iveală aspecte puțin cunoscute din evoluția rumîniei. La 26 decembrie 1677. țaranul Drăghici. dator cu o sumă de bani unui pircălab. dădea zapis biv vel clucerului Tudoran din Aninoasa. prin care. în schimbul sumei necesare achitării datoriei. i se vîdea rumîni împreună cu cei doi fii ai săi: „...să fiu dumnealui rumîn statatoriu în vîeci”³²). Același Tudoran cumpărase cu o zi înainte. cu 20 ughi. pe Șarbul văcarul de la Aref (Arges) dator insolubil și pe copiii săi³³). Dar alte documente dau la iveală faptul că aceste aserviri nu erau fenomene întîmplătoare și spontane. ci aspecte ale unui întreg sistem de rumînire a țaranilor liberi și de acaparare a pămîntului lor prin specularea lipsei lor de mijloace bănești necesare pentru a face față exigențelor fiscalului și crizelor economice care bîntuiau periodic. E semnificativ în aceasta privință zapisul din 28 aprilie 1678. prin care sateanul Pădure din satul Cucuteni (Dimbovița) recunoștea că împrumutase de la un oarecare Staico 130 tl. „care bani am luat să-i dau

²⁸) Arh. St. Buc., ms 707, *Condica ep. Rîmnic*, f. 140; actul domnesc de confirmare a zapisului, ibidem, f. 295 v.

²⁹) Ibidem, f. 142.

³⁰) Ibidem, f. 140 v.

³¹) Ibidem, ms 707, *Condica ep. Rîmnic*, f. 139; alte episoade ale aservirii acestui sat, ibidem, f. 139 v. și 141 v.

³²) Ibidem, ms 137, *Condica Mitropoliei*, f. 111—111 v.; aceeași situație relevată de zapisul din 11 oct. 1680 dat de țaranul Stoica, prin care recunoaște că, neputînd restitui la termenul stabilit suma de 50 tl. luată cu împrumut de la Tânasie căpitanul, „m-am dat rumîn dumnealui cu moșie cu tot și feciorii miei cîți d-zeu mi-au dat” (Ibidem, ms 707, *Condica Ep. Rîmnic*, f. 190).

³³) Ibidem, ms 137, *Condica Mitropoliei*, f. 105 v. și 110.

oamenilor cui va trebui la nevoile lor, de acum într-un an să aibu a-i darea dumnealui banii toți, la zi, fără de nici un cuvînt, iar de nu-i voi da dumnealui banii eu să fiu rumîn și cu feciorii mei și cu toată partea mea de moșie din sat din Cucuteni și cu oamenii din sat căruia voi da acești bani și nu vor avea să-i dea la zi, să fie rumîni...³⁴⁾. Capitalul cămătăresc, în societatea întemeiată precumpănitor pe exploatarea mîinii de lucru a șerbilor rumîni, devenise un instrument de aservire a țărănimii.

În anul 1686 (1687) un grup de 16 sățeni din Șerbănești, care se împrumutaseră cu 45 ughi de la negustorul Proca Brănescul, încă din vremea lui Duca Vodă, și care pentru a scăpa de consecința fatală a neachitării, rumînia, fugiseră, sînt căutați, descoperiți și aduși la judecată cu oameni domnești. În fața hotărîrii divanului, neputînd plăti sumele datorate, ei se vînd rumîni cu partea lor de moșie. Clauza finală a zapisului prin care țărani se recunoșteau rumîni dă la iveală și stadiul de evoluție al acestei instituții: „Și cînd ar vrea dumnealui să ne vînză într-altă parte pentru vreun păs al dumnealui, să fie dumnealui volnic să ne vînză unde va vrea și cine ne va cumpăra să ne stăpînească cu bună pace, pentru că așa ne-am tocmit³⁵⁾).

După cum s-a văzut din cazurile citate mai sus, zapisele consfințeau în aceleași timp aservirea țărănilor liberi și deposedarea lor de pămînt. Sînt numeroase însă și zapisele prin care țărani își vindeau doar persoana lor, fără pămînt, și în cazurile acestea este evident faptul că stăpîinii de moșii cumpărau direct forța de muncă. Astfel de pildă, la 28 ianuarie 1673 doi țărani din Craiovița (Dolj), dădeau zapis vel paharnicului Curuia, „cum să știe că am venit de ne-am vîndut dumnealui rumîni, însă capul de om cite unghi 6 pol fără de moșie...³⁶⁾. La 8 iulie același an Mihnea, fiul lui Oprea logofătul, vindea lui Tudoran din Aninoasa un rumîn, împreună cu cei doi fii ai săi, dar fără moșie, pe 20 ughi³⁷⁾.

Tot forța de muncă o urmărea și Mareș vel ban cînd cumpăra la 1 noiembrie 1680 un copil de rumîn din Izvorani, de la Dima Roșul din

³⁴⁾ Ibidem, *Mitropolie*, XXXVIII/34; alți sățeni din Cucuteni se vinduseră rumîni încă dinainte în condiții identice (ibidem, XXXVIII/29).

³⁵⁾ Ibidem, ms. 454, *Condica m-rii Mărgineni*, f. 319–320; la 2 iunie 1861 Negrea din Coțateni recunoștea prin zapis că împrumutase bani de la Ștovan Clucea „încă den zilele Antoni vodă” și accepta, în eventualitatea că nu va putea plăti la termen suma împrumutată, „să aibu a fi dumnealui rumîn cu toată casa mea și cu toți feciorii mei” (Ibidem, *Mitropolie*, XL/6); clauză identică conține și zapisul semnat la 4 iunie 1681 de „Radul sin popei Stoicei” din același sat (Ibidem, XL/7).

³⁶⁾ Ibidem, *m-rea Hurez*, XV/8; la 5 ianuarie același an, alți 16 sățeni din Craiovița se vinduseră rumîni „cu toate părțile noastre den Craiovița, însă capul de om cu mic cu mare cite ughi 8 pol”. (Ibidem, XV/5); în acest fel s-a desăvirșit în scurt timp, în ultimul sfert al veacului al XVII-lea, aservirea în întregime a satului Craiovița.

³⁷⁾ Ibidem, ms 137, *Condica Mitropoliei*, f. 108; asemenea cazuri se întîlnesc des în documentele epocii studiate; la 13 mai 1671 Tudoran vel agă din Aninoasa cumpăra 21 de rumîni din Boari „rumînu însuratu cite ughi 8 și cei neînsuratu cite ughi 6... numai rumîinii stărpi, fără de moșie (Ibidem, ms 137, *Condica Mitropoliei*, f. 103–103 v.); la 15 iulie același an Neagul din Necșesti (Teleorman) se vindea rumîn cu cei 3 fii ai săi, de asemenea fără de moșie (ibidem, f. 105); alte cazuri similare ibidem, f. 104 v.–105, 105–105 v.

Pitești³⁸⁾, sau Tudoran vel agă cînd cumpăra la 10 ianuarie 1670 de la Ion stolnicul din Boari un copil de rumîn, „numai capul lui fără moșie“³⁹⁾. Deosebit de interesante sînt clauzele pe care le conțin unele documente referitor la condiția fizică a rumînilor vînduți. Zapisul din 12 oct. 1671 prin care Preda Rudeanul paharnicul se angaja să-i restituie creditorului său suma de bani împrumutată și, în cazul contrar să-i dea un număr de rumîni din satul Lăuni (Argeș) de valoare echivalentă, conținea precizarea: „...și să-i dăm dumnealui rumîni buni zdraveni fără o chiș...“⁴⁰⁾. Și mai explicită este clauza corespunzătoare din zapisul dat lui Tudoran aga de către Dumitru pîrcălabul din Salătruc, prin care cel din urmă vindea celui dintîi un rumîn împreună cu cei doi feciori ai săi: „...însă așa am grăit... cum vor fi rumîni buni și nu vor fugi, nici vor fi hoți, nici cu alte deale nimic, iar de vor fi fugari și hoți și veri cu ce de alte ca să nu-i fii pre voia dumnealui, să mi-i lăpede dumnealui iar înapoi și eu să aibu a-i dare dumnealui alți rumîni și iar oameni făr-de nici o chiș“⁴¹⁾.

Aceeași explicație o au și cazurile frecvente în care țărani se vindeau rumîni în locul altora care se eliberau din această condiție. Forța de muncă pierdută prin eliberarea celor din urmă era compensată prin aservirea celor dintîi. Rumîni Theodor și Lațco ai m-rii Tismana erau eliberați din rumînie la 16 decembrie 1677 după ce în prealabil cumpăraseră în locul lor alți doi rumîni⁴²⁾. O tranzacție similară încheia la 12 decembrie 1677 Neagoe, fiul lui Pîrvu din Aniniș (Gorj); zapisul semnat de el la această dată consfințează trecerea lui și a copiilor lui din condiția de om liber în cea de rumîn: „...cum să să știe că am făcut tocmeală cu Stan feciorul Radului Bălan ot Tisména care au fost rumîn m-rii, de m-am vîndut în locul lui Stan, drept bani gata tl. 16 și nădreage părăche una“⁴³⁾. Zapisul prin care un grup de țărani se vindeau rumîni m-rii Tismana la 27 februarie 1685 conține o precizare deosebit de interesantă pentru înțelegerea fenomenului discutat: „...însă să se știe că pre fii-mieu Nicola și pre fii-mieu Pătru au dat părintele egumenul banii unor rumîni de la Tintava, cari s-au rîscumpărat de rumînie, anume Albul, feciorul Albului celui bătrîn și Vasca, feciorul călugărului, cari au fost rumîni m-rii... iar acum au cumpărat cu banii acelora pre acești doi feciori ai miei ca să fie cap pentru cap“⁴⁴⁾. La 7 mai 1696 Lațco, împreună cu femeia și cu fiul său, dau zapis unui rumîn al m-rii Tismana, care pentru a se elibera trebuia să

³⁸⁾ Ibidem, *Mitropolie*, XCIX/59.

³⁹⁾ Ibidem, ms 137, *Condica Mitropoliei*, f. 102; la 15 mai 1662 Zaharia din Cîrstienesti vindea lui Gheorghe postelnic un copil de rumîn (Ibidem, *Mitropolie*, CLVII/61).

⁴⁰⁾ Ibidem, ms 137, *Condica Mitropoliei*, f. 107v. Chișav = îndărătnic, vezi H. Tiktin, *Dicționar romîn-german*, I, s.v.

⁴¹⁾ Ibidem, *Mitropolie*, CCCXIII/3; la fel în actul din 24 iulie 1671 prin care Vlad paharnicul îi vinde lui Tudoran aga 20 de rumîni din satul Lăuni, era prezentată clauza, „de nu-i va plăcea dumnealui vreunii den rumîni sau dă nu să vor plini 20 de capete... să aibu a-i dare dumnealui alți rumîni dentr-altă parte“ (Ibidem, ms 137, *Condica Mitropoliei*, f. 105-105v).

⁴²⁾ Ibidem, *m-rea Tismana*, LXXXVI/16.

⁴³⁾ Ibidem, *m-rea Tismana*, LXXXVI/15.

⁴⁴⁾ Ibidem, *m-rea Tismana*, LXXXVI/19.

ofere m-rii un înlocuitor : „...deci în m-am tomit cu dinsul de m-am vindut rumîn dăript bani gata tl. 20 ca să fiu în rumîn în locul lui“⁴⁵⁾.

Procesul de osmoză între categoriile sociale, țărani liberi și țărani dependenți, a continuat în toată această perioadă ca și înainte. Unii țărani dependenți reușeau să iasă din condiția lor, în vreme ce alții intrau acum în dependență.

Ruminirea în silă. Dar în afara procesului de ruminire a țăranilor prin acte de vânzare, care se încadrau în „legalitatea“ feudală, sfârșitul veacului al XVII-lea și începutul celui de-al XVIII-lea cunoaște un intens proces de aservire nelegală a oamenilor liberi, fenomen cunoscut în terminologia epocii sub formula de „ruminire în silă“.

Modalitatea acestui fel de ruminire era simplă : țăranii liberi așezați în baza unei învoielii pe moșiile mănăstirești și boierești, erau asimilați în chip arbitrar după scurgerea unui interval de câțiva ani rumînilor și identificați cu aceștia⁴⁶⁾. În Moldova fenomenul era de mult cunoscut cercetătorilor pentru că se află menționat și de cronică țării care semnaleză ca, în timpul domniei lui C. Duca, „făcuse boierii obicei nou de zicea : cine au sezut în sat boieresc 12 ani să rămînă vecin“⁴⁷⁾. O soartă similară au avut și mulți dintre țăranii liberi din Țara Românească, așezați în calitate de oameni cu învoială pe moșiile boierilor și ale mănăstirilor.

La 29 mai 1665 săteanul Vasile din Negomiri, care lucra ca om liber pe moșia lui Neagoe logofătul, temîndu-se să nu fie rumînit, se hotărîse să fugă : „...auzînd bogate cuvinte, zicînd că strigă toată țara de rumînie, care-l va prinde acea poruncă în sat boieresc să fie rumîn. Deci el fiind om slobod, judec, el s-a spăimîntat și a tras să fugă“⁴⁸⁾. Pentru a-l oprî de la fugă, stăpînul moșiei s-a văzut silit să-i dea un act scris prin care îi garanta libertatea personală în eventualitatea că ar fi urmat o nouă legare de glic, similară celei legiferate de Mihai Viteazul.

Era oare spaima lui Vasile din Negomiri produsul unei psihoze colective, simplă reminescentă tîrzie a legăturii lui Mihai Viteazul, sau corespundea ea unei realități contemporane? Răspunsul, firește, nu poate fi găsit decît în documente.

Încercarea stăpînilor de moșii de a-i rumîni pe țăranii liberi a dat naștere unui tip special de document, numit în terminologia diplomatică a epocii „carte de apărare“. Prin asemenea cărți domnia certifica țăranilor

⁴⁵⁾ Ibidem, *m-rea Tismana*, LXXXVI/30 ; la 8 ianuarie 1690 Văsiia Toiscui, fiul lui Nicola din Izvarna dă zapis lui Grigore, fost rumîn al m-rii Tismana, „ca di acum înainte să fiu eu rumîn la sfînla m-re în locul lui, iar el să fie slobod de acum înainte pentru că m-am rumînit eu în locul lui“ (Ibidem, *m-rea Tismana*, LXXXV/11).

⁴⁶⁾ Formula „ruminire în silă“ se aplică nu numai în cazul țăranilor lipsiți de pămînt, ci în toate cazurile de ruminire care nu se încadrau în normele de drept ale epocii. Paragraful de față se ocupă însă mai ales de prima categorie de „ruminiri în silă“.

⁴⁷⁾ Nicolae Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, la M. Kogălniceanu, *Cronicele Romaniei*, ed. 2-a, vol. II, p. 41 ; bogata documentare contemporană edită și inedită care ilustrează intensitatea procesului de vecinire a țăranilor liberi în Moldova în ultimele decenii ale veacului al XVII-lea și la începutul veacului al XVIII-lea va forma obiectul unui studiu aparte.

⁴⁸⁾ Arh. St. Buc., *Mitropolie*, CCCCXXX/1 ; cf. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 121.

care nu se desemnau cu faptul împlinit al ruminirii și care veneau să-și judece pricina în fața divanului domnesc, că sînt oameni liberi și că încercarea de ruminire a lor era un act ilegal. Cărțile erau înmîinate țăranilor, care obțineau astfel dovada scrisă a statutului lor de oameni liberi și îi puneau la adăpost — în principiu — de alte încercări ulterioare similare. Dar intrucît ele nu consfințeau un drept boieresc sau mănăstiresc, aceste cărți nu erau păstrate în arhivele boierilor și ale m-rilor, ci doar de țăranii destinatari și în copie în condicile domnești. Cum însă documentele aflate în posesia țăranilor în general și a țăranilor lipsiți de pămînt în special, au intrat doar în proporție redusă în depozitele de arhivă, iar din succesiunile calamități care au distrus arhivele publice în Țara Românească și Moldova n-au supraviețuit, pentru perioada anterioară anului 1774, decît cîteva condici domnești, se înțelege lesne de ce sîntem mai puțin informați asupra acestui aspect al ruminicii în veacul al XVII-lea. Dar în cazurile extrem de rare în care s-au păstrat asemenea materiale arhivistice, ele ne îngăduie nu numai să constatăm existența procesului, dar și să-i apreciem amploarea. „Condica marei logofeții“ din timpul domniei lui C. Brîncoveanu ⁴⁹⁾ oferă cercetătorilor material suficient pentru a constata existența și proporțiile tendinței de ruminire, dacă nu în întreg intervalul studiat în articolul de față, măcar pentru ultimii ani ai veacului al XVII-lea și primii ani ai veacului al XVIII-lea ⁵⁰⁾.

Limita care separa categoria oamenilor liberi cu învoială de marea masă a ruminilor era foarte labilă: de obicei stăpînii de moșii se străduiau — mai ales în satele în care cele două categorii trăiau alături — să-i asimileze pe cei dinții celor din urmă. E cazul pîrgarilor care fugiseră din satul m-rii Tismana o dată cu ruminii de acolo. „pentru că unii den pîrgari avînd piră cu egumenul la divan, apucîndu-i de ruminie și îndireptîndu-ș[ă], le-am făcut carte domnia mea de ruminie să aibă pace...“ ⁵¹⁾. În aceeași vreme se situează încercarea Despinei, fiica spătarului Radu Tomeanul, de a rumini un grup de oameni liberi care locuiau pe moșia ei Iubinții (Mehedinți); aceștia fuseseră înainte „niște oameni megiiși siljitori cu ocina lor den sat den Sîrsea“, dar după aceea fugiseră pe moșia Iubinții „pentru ale țării dajdi și nevoi“. Aici însă ei au devenit victimele unui proces care luase amploare la sfîrșitul veacului al XVII-lea; după așezarea în satul Iubinții. „...de ruminie n-au avut de către nimeni nici un val și nici o bîntuială pîna acum în zilele domniei mele. Deci cînd au fost acum, iar jupîneasă Despina, fata Radului spăt[arul] Tomeanul, au apucat pre

⁴⁹⁾ La Arh. St. Buc., sub cota ms. 705.

⁵⁰⁾ Documente de acest fel anterioare epocii lui Brîncoveanu nu lipsesc cu totul; de pildă, cartea de apărare de ruminie din anul 1667 de la Radu Leon în favoarea unui grup de țărani din satul Aniși (Gorj), împotriva lui Dragomir Pilescul care încerca, cu un „zapis mincinos să-i împresoare și să-i ruminească în silă“ (N. Iorga, *Studii și Documente*, VII, p. 48); de asemenea cercetarea în pricina de ruminie dintre m-rea Glavacioc și un grup de țărani, la 26 mai 1670 (Arh. St. Buc., *m-rea Glavacioc*, XXXIV/15); cartea din 3 ianuarie 1678 de la Duca-Vodă în favoarea lui Dragomir din Izvorani, pe care îl rumineau fiii lui Mușat vistierul (Ibidem, ms. 479, *Condica m-rii Vieroș*, f. 52 v. — 53).

⁵¹⁾ Arh. St. Buc., *m-rea Tismana*, XCIII/65 (Cartea domnească din 5 aprilie 1701).

acești oameni ce scriu mai sus vrînd ca să-i rumîneasă în silă far-derip-tate“⁵²). Cartea domnească din 11 decembrie 1698 dată lui Hrizan și Dima, fiii lui Dumitru aprodul, foști rumîni, eliberați în vremea lui Grigore Ghica, îi apăra împotriva încercării lui Mihai clucerul de a le „sparge“ zapisul de slobozenie și de a-i rumîni în silă. „Deci cînd au fost acum iar Mihai clucerul ei iar s-au sculat cu pîră asupra lui Hrizan și a Dimii feciorul lui Dumitru aprodul, vrînd ca să-i rumîneasă“⁵³). Cîțiva ani mai tîrziu, la 20 iulie 1699, C. Brîncoveanu apăra pe Mușat pîrcălabul din Brîncoveni și rudele sale împotriva unor încercări similare⁵⁴).

Procesul de aservire a țărănimii se producea foarte adesea în etape: deposedarea de pămînt era o primă etapă după care urma, la interval mai scurt sau mai îndelungat, aservirea oamenilor⁵⁵). Hrisovul prin care Șerban Cantacuzino rezolvă conflictul dintre Badea logofătul, fiul lui Oprea logofătul, și țaranii din Vlădești, arată eforturile celor din urmă de a-și menține statutul de oameni liberi, după ce își înstrăinaseră pămîntul din pricina birurilor, pentru achitarea cărora fuseseră nevoiți să ia bani de la Oprea logofăt: „Iar după aceea, cînd au fost atunce, temîndu-se ei să nu-i impresoare cu rumîniia pentru accia bani, fost-au venit satul Vlădeștii de s-au fostu plîns înaintea Radului Vodă Leon din Divan, cum că le ține Oprea logofătul moșiile lor cu toate și va să-i impresoare și cu rumîniia pentru accia bani“⁵⁶). Pentru a-și salva libertatea personală țaranii erau nevoiți să încerce recuperarea pămîntului lor; situația de om liber pe pămînt străin era foarte precară și alunecarea în condiția rumînilor se făcea deseori pe nesimțite. Numeroasele documente păstrate în Condica mării logofeții din timpul lui C. Brîncoveanu ilustrează rezistența țaranilor amenințați de tendința de rumînire⁵⁷). Dar pe lîngă aceste cazuri cunoscute,

⁵²) Ibidem, ms 705, f. 18–18 v. (Cartea domnească din 1 iulie 1693); altă carte din 25 sept. 1694 pentru apărarea unor sățeni din Petrești (Gorj) împotriva încercării de rumînire de către boierii Bibești, ibidem, f. 36–38).

⁵³) Ibidem, ms. 705, f. 175 v. — 176.

⁵⁴) Ibidem, ms 207, f. 219 v. — 220.

⁵⁵) Unul dintre numeroasele cazuri de acest fel este cel al unui grup de țărani din satul Belitori care, la 26 august 1660, își vindeau persoana lor lui Badea vel sluger; „...ce moșiia o am fost vindut mai nainte în zilele lui Constantin vodă... iar cînd au fost acum în zilele mării sale domnului nostru Ion Ghiorghie voievod vindutu-ne-am și noi rumîni“ (Ibidem, *m-rea Cozia*, XXI/11). Țăranii din Rădulești care își vinduseră anterior pămîntul lui Drăghici Cantacuzino, „ocină fără rumîni“, nu s-au putut menține mult timp în situația de oameni liberi; cîțiva ani mai tîrziu „megieșii cîți erau în acest sat ei singuri s-au vindut rumîni lui Drăghici și cumnatului său Pană, cînd cu foametea cea mare...“ (I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 55–56). Faptul că numeroase vinzări de pămînt se făceau în epoca aceasta fără aservirea concomitentă și a țaranilor, nu trebuie deci greșit interpretat ca un indiciu al dispariției rumîniei, ci doar ca o manifestare a tendinței țaranilor de a-și salva măcar libertatea personală. De obicei însă asemenea încercări erau iluzorii.

⁵⁶) *Arhivele Olteniei*, IX, 1930, p. 327.

⁵⁷) La cazurile citate mai sus se pot adăuga: cartea lui C. Brîncoveanu din 10 octombrie 1692 prin care apăra de rumînie un grup de țărani din Pleșoi, pe care încerca să-i rumîneasă Udrea căpitanul și Ghica logofătul (Arh. St. Buc., *Ep. Rîmnic*, LXXXV/3); cartea lui C. Brîncoveanu din 10 februarie 1700 prin care apăra de rumînie pe Stoian și frații lui din Torsura Mică, eliberați anterior și pe care încerca să-i rumîneasă acum Gheorghită postelnicul (Arh. St. Buc.,

altele și mai numeroase ne-au rămas necunoscute. Cazul unui țaran, așezat pe una din moșiile m-rii Segarcea și pe care încerca să-l ruminească în silă egumenul mănăstirii, ne este cunoscut datorită întâmplării că intervenția domniei a luat în pricina amintită forma unei porunci adresate egumenului mănăstirii, poruncă păstrată în arhiva acesteia⁵⁸).

Cînd, cîteva decenii mai tîrziu, conducerea austriacă în Oltenia, intrată temporar în stăpînire habsburgică, constată că boierii și mănăstirile îi asimilau rumînilor pe țararii imigrați în provincie, după doar 3—4 ani de ședere pe moșiile lor, ca dezvăluie în același timp și proporțiile de masă ale fenomenului de aservire a țaranelor liberi⁵⁹).

ms. 705, f. 238—239); cartea din 4 martie 1700 dată unui grup de țarani din satul Dobrun (Romanați), pe care încerca să-i ruminească în silă vistiierul Barbu Brătășanu. În timpul lui Alex. Iliș, bunicul boierilor Brătășani, Ghinea vistiierul, cumpărase părți din satul Dobrun cu rumîni, iar alte părți fără rumîni. Străbunul țaranelor împrișnate vinduse și el o parte din pămîntul său, „iar capul lui nu s-au vîndut ca să fie rumîn“. Acum însă, cînd se încerca rumînirea lor, țararii arată că „Ghinea vistiier n-au cumpărat moșiia cu rumîni din Dobrun peste tot, ci au cumpărat o seamă de moșie cu rumîni, iar ei sînt megiași cu moșia lor nevîndută“ (ibidem, f. 240—242 v.); cartea din 20 iunie 1702 prin care erau apărați cîțiva țarani din Coșovenii de Sus (Romanați) de încercarea de a-i rumîni a boierilor Brătășeni (ibidem, f. 336—336 v.); cartea din 1 decembrie 1703, de apărare a sătenilor din Berbești și Turcești, pe care încerca să-i ruminească Matei căpitanul cu Preda din Mărșa (ibidem, f. 346 v. — 349); cartea din 24 martie 1704 prin care 3 săteni din Timburești (Dîmbovița) erau apărați împotriva jupînesei Rada Filipescu, care „au apucat pe Stănilav cu frații lui, zicînd cum că-i sînt rumîni“ (ibidem, f. 367—368 v.); cartea din 22 iunie 1707 prin care Albul din Ionești și cu feciorii lui este apărat împotriva încercării de rumînire din partea lui Grigore Băleanul (ibidem, f. 406—406 v.); cartea lui C. Brîncoveanu din 26 martie 1708 prin care apără pe Petru Bogoi și neamul lui, foști rumîni ai familiei Argetoianu, eliberați în timpul lui Grigore Ghica și pe care încerca acum să-i ruminească din nou paharnicul Vasile Argetoianu (ibidem, f. 416 v. — 417); cartea de apărare din 29 martie 1709, dată lui Stan și fratelui său Loiz din satul Megiași, pe care încerca să-i ruminească Bunea comis (ibidem, f. 457—458); alte cazuri similare, ibidem, f. 445—445 v., 453—454, 461—462, 549, 550, 572 v. — 573, 577 v., 599 v. — 601. În alte cazuri judecata domnească confirma situația de rumîni a țaranelor care încercau să se elibereze (ibidem, f. 479—480, 530—532); pentru tendința de rumînire a țaranelor liberi în această perioadă v. Șerban Papacostea, *Contribuție la problema relațiilor agrare în Țara Romînească în prima jumătate a veacului al XVIII-lea*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie“, III, 1959, p. 267—274.

⁵⁸) Arh. St. Buc., *m-rea Zlătari*, II/32.

⁵⁹) C. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei sub Austriaci*, I, p. 538—539. Rumînirea imigranților străini se reflectă și în documentele interne; la 25 ianuarie 1712 C. Brîncoveanu dădea carte de apărare de rumînire lui Dumitru diaconul și rudelor lui, care erau „oameni streini, sîrbi, veniți aici în țară mai dinainte vrîme“ și pe care egumenul m-rii Rîncăciuv încerca „să-i ruminească în silă, fără-de dreptate“ (Arh. St. Buc., ms. 705, f. 499—500); caz identic ibidem, f. 500—501 și 501—502; la 8 febr. 1694 C. Brîncoveanu dădea carte de apărare lui Daia și fiilor săi, pe care încerca să-i ruminească egumenul m-rii Tismana, deși ei au dovedit că „nici de țara asta nu sînt, ce de neamul lor au fost feciori de greci de la Cernavoda“ (ibidem, f. 19—19 v). Rumînii din satul Edera al boierilor Cantacuzini, mărturiseau la 26 decembrie 1748 originea lor străină: „și au dovedit nu numai cu alte mărturii megiași bătrîni, ci încă și rumînii singuri au mărturisit că nu au fost moșneni din Edera, ci oameni streini din Țara Ungurească veniți...“ (I. C. Filitti, *Arhiva Cantacuzino*, p. 99).

Pentru a se apăra împotriva încercărilor de rumînire sau de rerumînire, care bîntuiau în această perioadă, își reînnoiau unii săteni cărțile de slobozenie pe care

Eliberările din rumînie. În perioada care formează obiectul articolului de față s-au produs și numeroase eliberări sau răscumpărări din rumînie. Ca și fenomenul invers al rumînirii, procesul de eliberare trebuie cercetat în cadrul mai amplu al istoriei economice, sociale și politice, pentru a putea fi apreciat cum se cuvine. Rîndurile care urmează vor expune cîteva aspecte ale procesului de eliberare din rumînie, condițiile și semnificația acestui proces.

Eforturile țărănimii de a scăpa de condiția servilă au fost înlesnite în unele momente de accentuarea contradicțiilor din cadrul clasei dominante. Un astfel de moment de criză pentru o parte însemnată din boierime a fost domnia lui Mihnea al III-lea (1658—1659). Criza ivită în relațiile dintre boieri și domn, în legătură cu politica anti-otomană a acestuia și mijloacele energice adoptate de domn pentru a înfrînge rezistența boierimii, au oferit un cadru favorabil luptei permanente a țărănilor rumîni pentru libertate. Cartea domnească din 17 iunie 1679, prin care Șerban Cantacuzino întărea lui C. Brîncoveanu satul Băilești, cu rumîinii, relatează împrejurările în care aceștia din urmă reușiseră anterior să se elibereze: „deci fiindu cu [Mihnea] cu multă vrăjmășie asupra neamului boerescu, au omoritu mulți boiari... și au ceput a răscumpăra satele și a lua bani de pre la rumîni, făcîndu-le cărți de slobozie și de judecie, să fie în pace de rumînie“⁶⁰). Politica aceasta urmărea să slăbească pozițiile economice ale marii boierimi, dar domnul căuta în același timp să-și procure sumele de bani necesare pregătirii luptei anti-otomane. Este semnificativ în această privință cazul satului Alimănești, care fusese cumpărat de doamna Elina, soția lui Matei Basarab. Mihnea le cere sătenilor să se răscumpere de rumînie, „să dea bani la domnie să fie pentru nevoile țarei ce se întimplase atunce“. În lipsă de bani rumîinii din Alimănești, după încercări nereușite de a-și procura suma necesară se vînd rumîni, cu moșie cu tot vistierului Ghinea în schimbul sumei de 800 ughi⁶¹).

le aveau; hrisovul dat la 20 august 1697 de C. Brîncoveanu megiașilor din satul Risipiți (Mehedinți), care, deși nu aveau „nici o piră și nici o gilceavă cu nimeni“, vin la domnie pentru a obține confirmarea statutului de oameni liberi (*Arhivele Olteniei*, V, 1926, p. 29—31); cartea de confirmare a slobozeniei, dată unor săteni din Breaza, la 4 dec. 1698; eliberați mai demult, dar „văzînd că li s-au învechit zapisul ce au la mina lor, au venit cu toți înaintea domniei mele și cu zapisul de s-au rugat ca să li se înnoiască și să li se întărească“, ei simțeau necesitatea unei întăriri domnești recente (N. Iorga, *Cronicele muntene*, Buc., 1899, p. 149—150 în Anal. Acad. Rom., Mem. Secț. Ist., Seria II, Tom. XXI).

⁶⁰) N. Iorga, *Studii și Documente*, V, p. 305—307.

⁶¹) *Ibidem*, p. 122—124. Dintre numeroasele eliberări de rumîni din acești ani semnalăm cazul rumînilor de la Scărișoara, sat al lui Preda vornicul, confiscat de domn pentru „hiclenie“, și eliberat de acesta în schimbul sumei de răscumpărare (21 august 1659) (Al. Ciorănescu, *Documente privitoare la domnia lui Mihnea-Radu Vodă*, în „Buletinul Comisiei Istorice“, XIII, 1934, p. 167—170). Dintr-o pricină de rumînie judecată la 29 martie 1709 se constată că în vremea lui Mihnea, popa Stan, ai cărui fii erau acum revendicați ca rumîni de comisul Bunea, „dîn porunca lui Mihnea vodă... au fost mersu de au dat toți banii iar înapoi Nicăi armaș, tatăl Bunei comis, de s-au răscumpărat de rumînie“ (Arh. St. Buc., ms. 705, f. 457—458). Locuitorii din Baia arătau în 1658 (1659) că au fost rumîni domnești pînă în timpul lui Mihnea Vodă, „apoi Mihnea vodă au zis că loi nu-i treboe sate, ce a minat la noi la rumîni niște oameni domnești și a apocat cu mare strinso să dăm bani și i-am datu“ (N. Iorga, *Studii și Documente*, VI, p. 479).

În timpul urmașilor lui Mihnea stăpînii de moșii au încercat să-i readucă pe rumînii eliberați în starea anterioară. La 7 septembrie 1660 Grigore Ghica judeca pricina rumînilor din Gîrleni, cumpărați de Matei Basarab și închinați de acesta mănăstirii Sadova. Rumînii se răscumpăraseră în timpul domniei lui Mihnea, dar răs timpului cit s-au bucurat de libertatea cîștigată a fost scurt. Hotărîrea lui Grigore Ghica îi readucea în stare de șerbie : „...să fiți rumîni ...căci ați dat bani la Mihnea voevod far-de cale și fără dreptate”⁶²).

Lupta dintre grupările boierești a silit în anumite momente pe unii dintre stăpînii de pămînt să accepte răs cumpărarea din rumînie a unora dintre satele aflate în dependența lor, pentru a-și procura sumele necesare în impasul în care se aflau. „Istoria Țării Romînești” amintește despre „marea strînsoare” la care i-a supus Grigore Ghica pe unii dintre boierii țării, în primul rînd boierii Cantacuzino : „Deci ei, de mare frică și groază, vîndutu-și-au satele, rumînii, țigani...”⁶³). O carte domnească din timpul domniei lui C. Brîncoveanu (25 noiembrie 1688) confirmă și precizează informațiile cronicii ; referindu-se la averea Elenei Cantacuzino documentul arată că „fiind el [Grigore Ghica] cu mare vrăjmășie și asupra casei dumneai ca să o sărăcească ...și fiind doamna Elinea stăpînă a toată casa, a vîndut din sate, din moșii și din țigani și a răs cumpărat mulți rumîni de a dat la acea pradă”⁶⁴).

Unii dintre rumînii mănăstirești au profitat, pentru a se elibera, de instalarea unor egumeni străini, doritori să realizeze repede sume mari de bani. Dar actele de răs cumpărare obținute în acest fel erau adeseori contestate mai tîrziu. Aceste vicisitudini ne îngăduie să cunoaștem mai îndeaproape momentele de intensificare a procesului de eliberare și reacțiile boierești care le urmau de obicei. Astfel, de pildă, la 20 martie 1679 Șerban Cantacuzino întărea m-rîi Snagov 10 rumîni din satul Brăgărești (Prahova), care după îndelungate judecăți cu mănăstirea, reușiseră să se elibereze în vremea lui Duca vodă, obținînd incuviințarea de răs cumpărare din partea egumenului grec numit de acesta⁶⁵). La fel și-au redobîndit libertatea și rumînii din Strimba, care în timpul aceluiași domn, folosindu-se de împrejurarea că mănăstirea Govora încăpuse pe mîna unor egumeni greci, „...și nedorînd ei nimic de moșile mănăstirii... au făcut meșteșug cu egumenii greci de le-au dat bani și acei egumeni greci de le-au fost dat cărțile mănăstirii la mîinile lor”. Libertatea astfel obținută a fost anulată de către Șerban Cantacuzino, a cărui domnie marchează din multe puncte de vedere un moment de reacție boierească⁶⁶).

⁶²) Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 180.

⁶³) *Istoria Țării Romînești*, 1290–1690, Buc., 1960, p. 165.

⁶⁴) I. C. Filitti, *Arhiva Cantacuzino*, p. 60 ; cf. documentul din 12 oct. 1672, prin care rumînii din satul Bezdeaoa se răs cumpără, împreună cu moșia de la Elina Cantacuzino, motivarea acesteia fiind, „trebuîndu-mi bani la nevoia noastră” (N. Iorga, *Documentele Cantacuzinilor*, p. 97–98).

⁶⁵) Arh. St. Buc., ms. 458, *Condica m-rîi Snagov*, f. 60 v. — 62.

⁶⁶) *Ibidem*, ms. 234, *Condica m-rîi Govora*, f. 211–213 ; vezi și readucerea în rumînie, prin cartea domnească din 17 iunie 1679 a satului Băilești, eliberat cu două decenii în urmă (N. Iorga, *Studii și documente*, V, p. 305–307).

Documentele consemnează varietatea căilor de eliberare a rumînilor în această perioadă. Libertatea de fapt obținută de rumîni prin fugă — mijlocul de luptă cel mai frecvent folosit de țărani în evul mediu împotriva asupririi — era deseori legalizată și prin acte de confirmare; Stan din Groșani, rumîn al mănăstirii Cimpulung obține libertatea fugind în Transilvania, iar mănăstirea, „neavînd nici un folos“ din partea rumînului fugar consimte să-l elibereze în urma unei tranzacții (21 iulie 1655)⁶⁷). De asemenea Dragomir Dolofan din Stoenеști elibera pentru suma de 14½ ughi pe Ion din Săcueni, care fugise și intrase slugă la mănăstirea Brădet⁶⁸). Cartea domnească din 8 august 1698 care confirma eliberarea din rumînie a lui Necula și a fiilor săi, de către Mitropolie, conține și explicația faptului: „...den copilăria lui fiind tot fugar și strămutîndu-se pentr-alte țări neavînd sfînta mitropolie nici un folos de dînsul...“⁶⁹). În asemenea cazuri, care trebuie să fi fost foarte numeroase în toată perioada discutată, stăpînii erau siliți să se resemneze cu pierderea forței de muncă și să accepte o compensație pecuniară pentru paguba suferită. Eliberarea prin fugă — confirmată sau nu prin acte — a fost de-a lungul întregii perioade de existență a rumîniei un fenomen de masă.

Nu întotdeauna răscumpărarea se făcea pe bani. Deseori rumînul eliberat trebuia să dea un alt rumîn, un țigan („cap pentru cap“), sau o întindere de pămînt. Cartea domnească din 10 ianuarie 1656 dată în favoarea lui Neagoe din Brătiani, fost rumîn al mănăstirii Argeș, pe care egumenul încerca să-l ruminească din nou, hotărăște ca „să cumpere un rumîn sau un țigan... să fie cap pentru cap“⁷⁰), după care avea să fie slobod de rumînie. Numeroase sînt cazurile în care rumîinii se eliberează dînd în locul lor alți rumîni (v. anterior) sau țigani. Egumenul mănăstirii Argeș refuzase lui Radu din Flămînzești răscumpărarea pe bani, în schimb acceptase ca acesta „să cumpere un țigan să dea la sfînta m-re rob pentru rob“⁷¹) (16 aprilie 1674). Alteori rumîinii se răscumpărau oferind stăpînului lor o bucată de pămînt. Popa Matei din Frăsinet arăta la 14 august 1677 că la eliberarea sa și a

⁶⁷) Ibidem, *m-rea Cimpulung*, LX/33.

⁶⁸) Ibidem, ms. 712, *Condica m-rii Cozia*, f. 430.

⁶⁹) Ibidem, ms. 705, f. 164—164 v.; caz similar ibidem, *Ep. Argeș*, LXIX *quatuor*/³⁴.

⁷⁰) Ibidem, *Ep. Argeș*, LXIX *ter*/¹².

⁷¹) I. R. Mircea, *Cîteva documente argeșene*, în „Buletinul Comisiei Istorice“, XVI 1937—1938, p. 241—243. Caz similar Arh. St. Buc., ms. 723, *Condica m-rii Jitianu*, f. 495 v.; *m-rea Bistrița* LXV/411; *Ep. Argeș* LXIX *quatuor*/²⁹. Răscumpărarea rumînilor prin țigani nu trebuie considerată o dovadă a folosirii robilor în agricultură. Cele cîteva cazuri de folosire a robilor la muncile agricole (v. *Viața feudală în Țara Romînească și Moldova*, Buc., 1957, p. 153—154) cunoscute nu îndreptățesc presupunerea că munca rumînilor eliberați a fost înlocuită de cea a robilor. Eventuala presupunere că folosirea mîinii de lucru a robilor în agricultură a găsit o largă aplicare în a doua jumătate a veacului al XVII-lea, nu este confirmată de documentele acestei perioade și nici de cele ale veacului al XVIII-lea, în care ar fi trebuit să se reflecte amplu dacă într-adevăr ar fi fost o realitate istorică. Uneori robii erau folosiți la muncile agricole auxiliare. Învoiala încheiată între locuitorii satului Orlea și egumenul m-rii Cozia prevedea printre altele: „Și să dăm și din fin și să cosim cu coasa doao zile, de dimineată până seara și să-l stringă țiganii...“ (Arh. St. Buc., ms. 209, *Condica m-rii Cozia*, f. 108—109).

fiilor săi stăpînul său, „nu mi-au cerut bani, nici să fac schimb să dau țigan pentru fecior” ci o vie „cu rodul, cu pivnița și cu o bute mare cu linul și cu jghiabul”⁷²).

Sînt frecvente și eliberările gratuite, prin testament, pe patul de moarte, considerate de mentalitatea epocii fapte bune și salutare pentru sufletul muribundului. Astfel, la 15 septembrie 1664 Elena Cantacuzino, îndeplinind dispozițiile testamentare ale soțului ei, dădea carte de iertare rumînilor din satul Poienari (Muscel)⁷³. Tot din grija pentru sufletul său, ierta Dumitru paharnic în anul 1698 pe Ion, preotul din Ulmeni și pe fiii săi⁷⁴). Tot în această categorie se încadrează și actele de eliberare a rumînilor pentru „credința” cu care și-au slujit stăpînii, de pildă actul de eliberare a lui Radul pircălabul de către Elina postelniceasa, „pentru că se află cu multă slujbă dreaptă și nevoiaște pentru toate trebile casei dumneai”⁷⁵).

Merita a fi subliniat faptul că nu întotdeauna rumîinii eliberați erau și scutiți de obligația de a munci în favoarea fostului lor stăpîn. Actele de eliberare înscriu adesea, împreună cu acceptarea noului statut juridic al foștilor rumîni și obligația de a presta diverse servicii în folosul celui care îi elibera. Zapisul din 4 septembrie 1676 prin care rumîinii din Torsura Mică își răscumpărau „capetele” fără moșie, cuprindea și o clauză referitoare la îndatoririle lor: „Iar noi cît am putea ședea și ne-a suferi și ne-ar îngădui mănăstirea pre acea moșie, să avem a ne da adetul după obicei și să avem a face și ajutoriu pre vremi, cînd ar fi niscareva lucruri ale sfîntei mănăstiri la strînsoarea bucatelor”⁷⁶).

Precaritatea „libertății” obținute prin asemenea acte se poate constata din faptul că stăpînii revocau „iertarea” acordată atunci cînd foștii rumîni nu se supuneau îndatoririi de a sluji. Stoian clucerul din Cepturile și soția sa revin asupra eliberării unor rumîni, deoarece aceștia, după ce au primit zapisele de iertare „au fugit care încotro au vrut și noao nu ne-au slujit nimic...” Țăranii din noi rumîniți, la 10 mai 1684, sînt dăruiți mitropoliei din Tirgoviște⁷⁷). De asemenea, Mihail clucerul încerca să rumînească din nou pe doi țărani, al căror tată fusese eliberat în timpul domniei lui Antonie Vodă, „zicînd că... după ce l-au ertat nu va să-i slujască și zicea cum să-i spargă zapisul”⁷⁸) (Carte domnească din 11 dec. 1698).

Uneori, pentru a-și procura sumele necesare răscumpărării, rumîinii erau siliți să împrumute bani de la boieri sau de la negustori. Dar împrumutul trebuia garantat și zapisele semnate de țărani indică și garanția pe care ei o ofereau: zapisul din 19 iulie 1680 a lui Ianache din Găleşaști, care se împrumutase cu mulți ani în urmă de la vel logofătul Radu Crețulescu cu 17 ughi, pentru a se putea răscumpăra din rumînie, indica termenul la care urma să achite datoria, „iar de nu-i voi da atunci bani la zi, cu să-i fiu

⁷²) Ibidem, f. 302.

⁷³) Ibidem, *m-rea Rîncăcirov*, IX/2.

⁷⁴) Ibidem, ms. 705, f. 147 v. — 148; alte cazuri similare Arh. St. Buc., *m-rea Bistrița* LXII/189; ms. 479, *Condica m-rii Vieros*, f. 217.

⁷⁵) N. Iorga, *Studii și Documente*, V, p. 124—125.

⁷⁶) Arh. St. Buc., ms. 721, *Condica m-rilor Căldărușani și Fedeleșciort*, f. 828—829.

⁷⁷) Ibidem, *Mitropolie*, XL/8.

⁷⁸) Ibidem, ms. 705, f. 175 v. — 176.

rumin⁷⁹⁾. În asemenea cazuri „libertatea” obținută nu era decît o scurtă etapă între două aserviri.

Eliberările de rumîni constatate în această perioadă, numeroase, dealtmînterî ca și în veacul anterior⁸⁰⁾, prin caracterul precumpănitor individual, precar și fiind larg compensate de rumînire concomitente, nu au putut duce la transformări radicale în raporturile agrare din Țara Romînească în ultimele decenii ale veacului al XVII-lea. Rumînia a continuat să reprezinte și acum realitatea fundamentală a relațiilor agrare⁸¹⁾.

Studiul de față nu și-a propus să cerceteze în ansamblu instituția rumîniei la sfîrșitul veacului al XVII-lea și nici să epuizeze materialul documentar aflător în arhive, ci numai să atragă atenția cercetătorilor asupra existenței unui bogat material inedit a cărui ignorare poate duce la concluzii greșite într-una din problemele principale ale istoriei noastre medievale. Completat cu numeroase alte documente inedite — din fondurile Arhivelor Statului, ale Academiei R.P.R. și ale altor instituții — și edite, el va oferi o temelie documentară largă, suficientă pentru a îngădui reconstituirea locului ocupat de rumînie în istoria socială a Țării Romînești, în ultimul secol de existență a acestei instituții, și integrarea acestei perioade în ansamblul istoriei rumîniei, de la primele mențiuni documentare pînă la desființarea ei de către C. Mavrocordat.

La capătul acestei expuneri de material se impun însă unele concluzii. Rumînia nu a dispărut în această perioadă și nici nu a încetat de a ocupa locul precumpănitor pe domeniul boieresc și mănăstiresc. Categoria țarînilor rumîni, moștenită din perioada timpurie a formării statului romînesc — sau pentru a folosi terminologia documentelor „din descălecatore” — mult lărgită de valorile succesive de rumînire de la sfîrșitul veacului al XVI-lea și din prima jumătate a veacului al XVII-lea (domnia lui Matei Basarab reprezintă un moment culminant în această privință), a continuat să fie alimentată și acum de numeroși țarîni liberi pe care asuprirea economică, socială și fiscală îi reducea la condiția de șerbi. Ca și în trecut dinamica relațiilor sociale reușea să elibereze — temporar sau definitiv — o parte din țarînimea aservită (mai ales fuga, supremul mijloc de apărare

⁷⁹⁾ Ibidem, ms. 137, *Condica Mitropoliei*, f. 102 v.

⁸⁰⁾ Pentru eliberările din veacul al XVI-lea, vezi C. Giurescu, *op. cit.*, p. 39-43.

⁸¹⁾ Unul dintre principalele mijloace folosite de țarîni pentru a scăpa de condiția servilă era, după cum s-a arătat mai sus, fuga. Pentru a recupera forța de muncă pierdută prin fuga rumînilor, boierii și m-rile foloseau mijloacele de constrîngere puse la îndemînă de aparatul de stat. Din această preocupare au rezultat poruncile de aducere la urmă, al căror formular tip fusese elaborat cu mult înainte. Numărul foarte mare de asemenea porunci în perioada de care ne ocupăm este încă o dovadă că rumînia nu încetase de a-și îndeplini funcția la sfîrșitul veacului al XVII-lea și la începutul celui de al XVIII-lea. Dintre aceste porunci amintim cu titlu de exemplu: porunca din 13 ian. 1689 a lui C. Brîncoveanu, de aducere la urmă a rumînilor m-rii Argeș, fugiți din satul Flămînzești (Arh. St. Buc., *Ep. Argeș*, LXIX ter/20); porunca din aceeași zi pentru rumîni fugiți din satul Iași al aceleiași m-ri (ibidem, LXIX bis/20); porunca din 10 ian. 1695 pentru aducerea la urmă a rumînilor fugiți din satul Cărăreni al m-rii Cozia (Ibidem, ms. 209, *Condica m-rii Cozia*, f. 246-246 v.); porunca din 27 martie 1693 a lui C. Brîncoveanu pentru readucerea la urmă a rumînilor fugiți din satele Curtișoara și Păcălești (Ghibănescu, *Surete și Izvoade*, VI, p. 127).

al țărănimii medievale, a rărit mult rindurile rumânicii), dar golurile lăsate de numeroasele eliberări legale sau de fapt, erau cu prisosință umplute de rumânicirile care se urmau pe o scară tot atât de largă.

Stăpînii de pămînt nu au elaborat — și nu aveau de ce să elaboreze — în aceasta perioadă un nou sistem de exploatare a domeniilor lor. Forța de muncă precumpanitoare pe aceste moșii a continuat să fie furnizată, ca și în trecut, de rumîni, legați de glic și îndatorați să lucreze după bunul plac al stăpînului de moșie.

Abia în veacul al XVIII-lea, generalizarea și legiferarea obligațiilor de clacă pentru țaranii „liberi“, așezați cu învoială pe moșiile boierilor și ale mănăstirilor, prin cunoscutele așezăminte urbariale ale domnilor fanarioți (precedate de legislația austriacă în Oltenia), a creat condițiile favorabile desființării rumânicii. Impunînd, prin așezămîntul său din august 1711, prestarea a 12 zile de clacă, tuturor țaranilor de pe moșii străine, C. Mavrocordat a oferit stăpînilor de pămînt cantitatea de muncă agricolă necesară substituirii lucrului efectuat de rumîni. Trebuie subliniat însă faptul că „eliberarea“ rumînilor în 1716 s-a realizat prin generalizarea obligației de clacă la toți țaranii, adică pe calea apropierii de îndatorirea principală a rumînilor: lucrul.

Pînă cînd însă urbariile din perioada 1721—1744 au oferit stăpînilor de moșii o alternativă acceptabilă rumînicii, aceasta a fost considerată de ei mijlocul cel mai favorabil de exploatare a pămîntului. De aceea au continuat ei să cumpere rumîni și să rumînească în silă oamenii liberi. Și tot de aceea s-au opus cu îndrjire boierii olteni încercărilor făcute de austrieci, la începutul stăpînirii lor în Oltenia (4 noiembrie 1719), de a desființa rumînia: „Cerem cu supunere excelenței voastre ca prin ocrotirea sa să stăruie la Augusta Curte pentru ca iobagii «rumîni» să rămînă în aceeași stare ca pînă acum. Căci dacă s-ar schimba n-am putea fi numiți boieri adevărați, ca aceia din Valahia turcească, Moldova, Polonia, Moscovia, Țara Ungurească etc. Căci pe iobagi îi avem de la moși strămoși și cu ajutorul lor ne asigurăm veniturile noastre, fără care și starea noastră ar scădea”⁸²). Se înțelege lesne că nu pentru a apăra un titlu juridic desuet, lipsit de conținut social, insistau în termeni atât de categorici boierii olteni pentru menținerea rumînicii. Prin acest memoriu ei apărau o mare realitate socială ai cărei beneficiari erau.

⁸²) Hurmuzaki, VI, p. 335—336.

DOCUMENTE PRIVITOARE LA ISTORIA CNEJILOR DIN DISTRICTUL BEIUȘULUI ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XV-LEA

LIVIU MOLDOVAN

Cele zece documente, pe care le publicăm anexat, se găsesc în păstrarea Bibliotecii documentare Bolyai din Tirgu Mureș. Despre proveniența lor nu se știe nimic precis, dar întrucît biblioteca de mai sus s-a înființat în anul 1950 din fosta bibliotecă a Colegiului Reformat din Tirgu Mureș, se presupune că documentele acestea ca și alte acte istorice și cărți vechi ce se mai află aici și se păstrează cu deosebită grijă, provin din donațiile foștilor profesori și elevi ai acestui colegiu, azi Școala Medic Bolyai, care în anul 1957 și-a serbat 400 de ani de la înființare ¹⁾.

Despre cnejii din Transilvania și părțile unghurești (Partium) s-au publicat documente atît de istoriografia romînă cît și de cea maghiară, mai ales din secolele XIII—XV, epoca în care se vorbește mai des despre cneji ²⁾. Începînd din secolul al XV-lea cnejii încep să-și piardă importanța de mai înainte, pentru a se asimila apoi în mod treptat în marea masă a iobagilor. Documentele privitoare la cnejii din secolul al XV-lea au importanță tocmai pentru că reflectă ultimele urme ale acestei instituții romînești, al cărei început se pierde în întunericul evului mediu.

Cnejii și-au cîștigat merite ca întemietori de sate și colonizatori, dar mai ales ca ostași. Ca răsplată ei sînt întăriți în dreptul lor cnezial pe care-l puteau acum transmite, zălogi, divide etc., ca pe orice bun particular, fara a se știrbi însă dreptul de proprietate al regelui sau episcopului, deci contribuțiunile și serviciile legate de cnezat trebuiau date și pe mai departe moșierului ³⁾.

¹⁾ Despre această bibliotecă s-a scris studiul *Bolyai tudományos könyvtár*, de Farczádi Elek — apărut în volumul omagial „Kelemen Lajos Emlékkönyv”, Cluj, 1957, p. 265—278. Ne îndeplinim o plăcută datorie de a mulțumi directorului bibliotecii, dr. Farczádi E., pentru că ne-a atras atenția asupra acestor documente și ne-a dat unele lămuriri asupra limbii latine în care sînt scrise.

²⁾ Cele mai multe documente s-au publicat mai ales în colecțiile: Hurmuzaki E., Densusianu N., *Documente privitoare la istoria Romînilor*, Buc., 1887; Fekete Nagy Antoniu și Makkai Ladislau, *Documente historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400*, Budapeșt, 1941.

³⁾ Makkai László, *Balkáni és magyar elemek a magyarországi román társadalomfejlődésben*, Cluj, 1941, p. 412.

Pentru acte de vitejie în războaie, unii cneji au fost ridicați în rîndul nobililor și au primit întinse domenii de la regii unguri, mai ales în timpul lui Ludovic I, Sigismund și a voievodului Ioan Corvin de Hunedoara, care însuși era din neam de cneji. Imobilizarea unor cneji a contribuit la înăsprirea relațiilor feudale din districtele romînești.

Cealaltă parte a cnejilor, cnejii comuni, încep să-și piardă din ce în ce mai mult drepturile și importanța, ei sînt împuși la contribuții și servicii grele, sărăcesc și devin cu timpul simpli primari de sate (villicus), asimilindu-se în masa iobagilor — titlul de cneaz ajunge a fi identic cu cel de capitaneus iobagionum⁴). Starea de sărăcie a cnejilor și a celorlalți iobagi se poate vedea și din faptul că în secolul al XV-lea, în locul sesiilor întregi iobăgești de 15—20 ha., apar tot mai des fracțiuni de $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$ sau $\frac{1}{8}$ de sesie.

Revenind la documentele anexate, dăm o scurtă privire istorică asupra satelor și regiunii unde s-au format. Satele Săud, Poenii de Jos și Poenii de Sus, pe care le amintesc aceste acte, sînt așezate la 14—16 km sud-est de Beiuș, de-a lungul riului Pietrosu, un afluent al Crișului Negru. Comuna Buntești, de care aparțin azi aceste sate, a fost înființată la 1439 de predecesorii cnejilor Bonta din aceste documente⁵). Despre un Buntha Toma ne vorbește și un document din 1321, în legătură cu un proces pentru o rudă a sa cu numele Iacobcea⁶). Satele de mai sus fac parte azi din raionul Lunca Vașcăului.

Regiunea Bihorului, la granița de vest a țării, cuprinde vechi așezări de cneji și voievozi romîni a căror urmă se păstrează în documentele vremii. Actul de donație al regelui Geza către benedictinii din Gran pomenește în anul 1075 despre trei sate cu numele de Knez, pe Tisa (Bihor) și dă și unele numiri familiare, ca: Balan, Borșu, Bihor etc.⁷). Date mai precise asupra cnejilor bihoreni cuprinde scrisoarea din 3 mai 1205 a papei către episcopul din Calocca, în care se dau indicații despre „terra filiorum Bele knese” din Bihor, arătînd că aici ar fi existat o episcopie de rit grec (rominească) și se cere episcopului a o readuce la biserica romană⁸).

Despre cnejii de la granița de vest amintește și călugărul Rogerius la 1241 în *Carmen Miserabile*. descrierea sa despre marea năvalire a tătarilor în Transilvania arătînd că populația autohtonă din Bihor asculta de

⁴) I. Bogdan, *Despre cnejii romîni*, în „Analele Acad. Rom. Memoriile Secț. Ist.”, Ser. II, Tom. XXVI, Buc., 1903—4, p. 19—20.

⁵) Satele acestea nu apar în lucrarea lui Csánki Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* (Geografia istorică a Ungariei în epoca Huniazilor) I, Bp., 1890, dar aceasta nu înseamnă că nu existau în acea vreme. Insuși autorul spune în prefața la comitatul Bihor (p. 509), că stăpînirea nu s-a interesat mult de numele sătulețelor și cătunelor romînești, întrucît locuitorii trăiau mai mult din păstărit, mai ales de-a lungul văii Crișului Repede și îndeosebi a Crișului Negru.

⁶) *Magyarország vármegyei és városai, Biharvármegye és Nagyvárad*, Budapest, 1901, p. 482.

⁷) D. C. Arion, *Cnejii, (Chinezii) romîni. Contribuțiuni la studiul lor*, I-II, Buc., 1938, p. 8.

⁸) Șt. Pascu, *Contribuțiuni documentare la istoria Romînilor în sec. XIII și XIV*, Sibiu, 1944, p. 8—9.

enejii lor⁹⁾. Satele românești din acest județ, cu voievozii și cnejii lor, au aparținut în evul mediu episcopilor latini de Oradea, cărora regii unguri le-au donat aceste teritorii, în sec. XI, îndată după cucerirea Transilvaniei. Districtul Beiușului, cu cele 420 de moșii, era unul din cele mai importante domenii ale acestei episcopii.

Despre vechea autonomie a românilor acestui district stau mărturie documentele din 1412 și 1444, în care episcopul Ioan (Dominis) din Oradea confirmă unele drepturi ale cnejilor și ale poporului de rînd din aceste locuri¹⁰⁾. În primul document datat de la 1412 ni se dau lămuriri asupra scaunului românesc de judecată din districtul Beiușului, care consta dintr-un președinte și 12 membri. Președintele era voievodul sau vicevoievodul districtului, membrii erau aleși dintre cneji. Alegătorii erau toți bărbații trecuți de 25 de ani, cu excepția bătrînilor infirmi. Alegerea membrilor scaunului de judecată se făcea de două ori pe an, la Sf. Ilie și la Bobotează, mandatul lor era pe o jumătate de an. În contra hotărîrii scaunului se putea apela la episcopul latin de Oradea, care aproba sau schimba sentința. Căpitanul Beiușului trebuia să se mulțumească cu amenda fixată de cneji, el n-avea dreptul s-o încaseze direct, decît în cazul că voievodul sau crainicul districtului n-a încasat-o în termen de 15 zile și chiar atunci el nu-l zălogea pe inculpat, ci pe voievodul sau crainicul care n-a încasat amenzile la timp. Inculpații care aveau mai multă avere, decît au fost pedepsiți cu bani, nu puteau fi arestați, afară de cazul că au comis delictе mari de tot: crime, adultere, falsificări, hoții etc. Cei care n-aveau urmași direcți își puteau lăsa averea rudelor, iar în lipsa acestora, bisericii — castelanul Beiușului n-avea dreptul să le ceară în acest caz decît un vițel.

Al doilea document, din 1444, cuprinde informații asupra dijmei de porci a locuitorilor districtului Beiuș, precizîndu-se că din o ciurdă de porci se va preda un porc din cei mai buni, cine avea mai puțin de 6 porci plătea de fiecare porc cîte 2 dinari, iar în caz că avea mai puțin de 3 porci, nu plătea nimic. Cnejii de pe moșiile episcopiei trebuiau să contribuie și ei cu plata quinquagesimei de oi și a dijmei de porci, fiecare cneaz mai trebuind să dea anual o jumătate de covor, o pătură de cai și un caș. Prin documentul acesta episcopul scutește pe cneji de darea covoarelor și păturilor, căci ei au promis că vor popula satele lor¹¹⁾. Aceste două documente au mai fost confirmate, la cererea cnejilor, de către episcopii catolici din Oradea, la 1480, 1480, 1503 (aici, între cnejii care cer confirmarea, figurează și Bontha Ilie), la 1519, 1518 (la cererea voievodului Maggyesi Ladislau din Beiuș), la 1554 și la 10 mai 1558, cînd însă confirmarea nu mai este dată de episcopii din Oradea, ci de regina Isabela de la Alba Iulia. Acest fapt se explică prin secularizarea din 1556 a averilor episcopiei catolice din Oradea de către principii Transilvaniei, ca consecință a biruinții reformațiunii în Transilvania devenită vasală turcilor și a pierderii terenului pentru politica catolică a regelui Ferdinand.

⁹⁾ Popa-Lisseanu, *Izv. Ist. Rom.*, V-VI, Buc., 1895, *Cintecul de Jale de Rogerius*, p. 49; D. C. Arion, *op. cit.*, p. 15.

¹⁰⁾ Bunyitay Vincze, *A váradi püspökség története*, Oradea, 1883, v. II, p. 300.

¹¹⁾ „provinciam populis bene replere et augmentare“, Bunyitay, *op. cit.*

O altă știre documentară asupra cnejilor ne dă conscrierea populației de la 1 august 1600, unde în fruntea districtului Beiuș apare crainicul Petru Burdan, care avea sub administrația sa 32 de sate românești, între care și Poenii de Sus, Poenii de Jos și Săud (Zeddeo)¹²).

Ocuparea Transilvaniei de austrieci, la 1681, a adus cu sine și reintegrarea în drepturi a bisericii catolice, de aici și punerea ei în posesia vechilor moșii confiscate la 1556, inclusiv domeniul Beiuș.

În secolul următor, la 1777, prin intervenția Mariei Teresia, domeniul Beiuș este rupt de la episcopia latină de Oradea și este dat episcopiei romine greco-catolice nou înființate din Oradea, de care a aparținut pînă în timpurile mai noi. Aceasta este istoria pe scurt a satelor de cnejii de care se ocupă documentele anexate.

Iată cuprinsul acestor documente :

Documentul I. La 24 martie 1559 judele Ambrosie Sygarto și cei doisprezece jurați din Beiuș, adevărați că cnejii din Săud : Gheorghe Bonta, Serbu Bonta, Vlaicu Bonta, Lupșa Moș, Petru Moș, alt Lupșa Moș și Teodor Moș, din cauza sărăciei lor, nefiind în stare a-și reconstrui o moară pe riul Sebeș, o cedează lui Ioan Popa din Poeni, cu condiția ca să construiască acolo o moară nouă. Actul prevede că Ioan Popa (așa) este obligat a plăti cetății din Oradea a patra parte din contribuțiile și sarcinile ce se cuvin pentru acea moară și că are dreptul la jumătatea venitului și vămii morii amintite. Acest Ioan Popa din Poeni, care apare și în documentele următoare în calitate de cumpărător de terenuri și mori de la cnejii scăpătați, sub numele de Popa sau Ionuț Popa precizîndu-se că era din Poenii de Jos, pare a fi chiar preotul satului. Preoții erau scutiți de multe contribuții și sarcini astfel că la un moment dat ajung la o situație mai bună ca cnejii satului, cărora le cumpără proprietățile¹³.)

În document se menționează că contribuția pentru moară trebuie plătită cetății din Oradea (ad arcem, Vardiensem) adică în folosul principilor Transilvaniei care, în 1556, trei ani după emiterea acestui act, au secularizat averile episcopiei latine din Oradea.

Scaunul de judecată, în fața căruia se făcea tranzacția cu această moară, se compune dintr-un jude și 12 jurați (jurati cives) din Beiuș.

Faptul că în scaun s-a păstrat mai departe numărul de 12 membri este o dovadă că acest scaun de judecată a continuat activitatea vechiului scaun, din care însă cnejii, în urma sărăcirii și a pierderii importanței lor, au fost înlocuiți cu elemente burgheze orășenești, din care unii puteau fi chiar cnejii innobilizați și deznaționalizați.

Documentul II. La 10 aprilie 1568 judele Ștefan Diacul „vajwoda“ împreună cu 12 cetățeni jurați, adevărați că Ioan Bonta din Poenii de Sus a vîndut un teren arabil din satul Cociuba, învecinat cu terenurile cnejilor

¹²) St. Metes, *Contribuții nouă privitoare la voievozii romîni din Ardeal și părțile unghurești în veacul al XVI-XVIII-lea*, Cluj, 1922, p. 8.

¹³) Episcopul catolic Gh. Szatmári din Oradea confirmă, la 1503, privilegiile preoților, arătînd că „Quia nos ex litteris antecessorum nostrorum intelliximus, quod presbiterii Valachalis exemptis sunt ab omni solutione birsagiorum et etiam ab omni potestate Capelanorum, Vajvodarum et aliorum officialium quorumcumque...“.

Bunyitay, *op. cit.*, I, p. 350.

Crăciun Iacob, Nicoară Bonta și Nicolae Bonta, pentru prețul de 38 florini, lui Crăciun Bonta din Poenii de Sus, în prezența cneazului Nicoară Bonta.

Indicarea atributului de voievod pe lângă numele judeului Ștefan Diacon este un indiciu că acest jude era un voievod român care și-a păstrat funcția de președinte al scaunului de judecată, al căror membri nu mai erau cneji aleși, ci „jurați cives” din Beiuș. Despre voievozii de aici amintesc de altfel și documentele ulterioare; astfel știm că la 24 ianuarie 1595 exista un voievod Ioan din Beiuș, de care aparținea satul Petrani¹⁴).

Mai observăm din cuprinsul acestor documente că cneji din familia Bonta locuiesc atât în Poenii de Sus cât și în Poenii de Jos și Saud în vecinătatea cărora este comuna Buntești, care chiar își trage numele de la acei cneji. Este o nouă dovadă că colonizările de români se făceau prin roire dintr-un centru apropiat și nicidecum prin transplantări de populație cine știe unde și de unde¹⁵).

Vinzarea terenului amintit s-a făcut în prezența cneazului Nicoară Bonta, ceea ce înseamnă că în anul 1568 acest cneaz era ales în Poenii de Jos, pentru îndeplinirea sarcinilor oficiale. Cnezatul asupra unui sat devenind ereditar și divizibil, numărul cnejilor s-a înmulțit, în acest caz ei alegeau în fiecare an pe câte unul din ei, pentru a îndeplini funcțiunile oficiale de cneaz, iar ceilalți îndeplineau muncile comune¹⁶).

Documentul III. Judele Ambrosie Diacon și ceilalți jurați din orașul Beiuș dau de știre că, la 26 martie 1569, Bonta Giurca din Poenii de Sus a vândut a 12-a parte din locul unei mori de pe râul Răstoaca, pentru 5 florini, lui Ioan Popa. De asemenea Petru Moș, Teodor Moș și Iancu din același sat își vînd partea lor din acel loc de moară, aceluiași Ioan Popa, pentru prețul de 15 florini, în prezența cneazului Giurca Bonta.

Judele Ambrosie Diacon de la 1569, pare a fi același cu judele Ambrosie Sygarto de la 1559 (doc. 1) — el mai apare sub numele de Ambrosie Diacon la 1554 și 10 mai 1558, ca jurat al orașului Beiuș, cînd, la cererea sa și a lui Szabo Balthasar, episcopul latin de Oradea Matei Zabardy, apoi regina Isabela, confirmă cele două documente din 1442 și 1444 privitoare la privilegiile cnejilor districtului Beiuș¹⁷).

Interesul judeului Ambrosie pentru confirmarea privilegiilor cnejilor, precum și faptul că el a fost ales pentru a cere această confirmare ne face a presupune ca și el era tot neam de cneji.

Fărămițarea bunurilor cnezatului, ca consecință a înmulțirii cnejilor, se poate vedea și în acest document, unde o moară este împărțită în 12 părți. Mai observăm că în dreptul lui Bonta Giurca și a celor trei Moș nu se arată titlul lor de cneji, cu toate că după cum se vede în celelalte documente anexate erau cneji: aceasta se explică prin declinul din acel timp al cnejilor.

Documentul IV. La 20 aprilie 1570, 16 cneji din Saud și anume: Gheorghe Bonta, Lupșa Moș, Petru Moș, alt Lupșa Moș, Teodor Moș, Șerb Bonta,

¹⁴) St. Meteș, *Contribuții...*, p. 20.

¹⁵) M. Holban, *Mărturie asupra rolului cnejilor de pe marile domenii din Banat în a doua jumătate a secolului al XIV-lea*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. II, Buc., 1957, p. 411.

¹⁶) Lehoczky Tivadar, *Adalékok az oláh vajdák, oláh és orosz kenézek vagy soltészek és szabadosok intézményéhez hazánkban. Történelmi Tár*, 1890, p. 155.

¹⁷) Bunyitay, *op. cit.*, II, p. 300, nota 4.

Vlaic Bonta, alt Gheorghe Bonta, Petru Moș, Teodor Moș Iancu, alt Petru Moș, alt Teodor Moș, Ignat Moș, Stan Moș. Gheorghe Bonta și Gheorghe

1715
 1716
 1717
 1718
 1719
 1720
 1721
 1722
 1723
 1724
 1725
 1726
 1727
 1728
 1729
 1730
 1731
 1732
 1733
 1734
 1735
 1736
 1737
 1738
 1739
 1740
 1741
 1742
 1743
 1744
 1745
 1746
 1747
 1748
 1749
 1750
 1751
 1752
 1753
 1754
 1755
 1756
 1757
 1758
 1759
 1760
 1761
 1762
 1763
 1764
 1765
 1766
 1767
 1768
 1769
 1770
 1771
 1772
 1773
 1774
 1775
 1776
 1777
 1778
 1779
 1780
 1781
 1782
 1783
 1784
 1785
 1786
 1787
 1788
 1789
 1790
 1791
 1792
 1793
 1794
 1795
 1796
 1797
 1798
 1799
 1800
 1801
 1802
 1803
 1804
 1805
 1806
 1807
 1808
 1809
 1810
 1811
 1812
 1813
 1814
 1815
 1816
 1817
 1818
 1819
 1820
 1821
 1822
 1823
 1824
 1825
 1826
 1827
 1828
 1829
 1830
 1831
 1832
 1833
 1834
 1835
 1836
 1837
 1838
 1839
 1840
 1841
 1842
 1843
 1844
 1845
 1846
 1847
 1848
 1849
 1850
 1851
 1852
 1853
 1854
 1855
 1856
 1857
 1858
 1859
 1860
 1861
 1862
 1863
 1864
 1865
 1866
 1867
 1868
 1869
 1870
 1871
 1872
 1873
 1874
 1875
 1876
 1877
 1878
 1879
 1880
 1881
 1882
 1883
 1884
 1885
 1886
 1887
 1888
 1889
 1890
 1891
 1892
 1893
 1894
 1895
 1896
 1897
 1898
 1899
 1900
 1901
 1902
 1903
 1904
 1905
 1906
 1907
 1908
 1909
 1910
 1911
 1912
 1913
 1914
 1915
 1916
 1917
 1918
 1919
 1920
 1921
 1922
 1923
 1924
 1925
 1926
 1927
 1928
 1929
 1930
 1931
 1932
 1933
 1934
 1935
 1936
 1937
 1938
 1939
 1940
 1941
 1942
 1943
 1944
 1945
 1946
 1947
 1948
 1949
 1950
 1951
 1952
 1953
 1954
 1955
 1956
 1957
 1958
 1959
 1960
 1961
 1962
 1963
 1964
 1965
 1966
 1967
 1968
 1969
 1970
 1971
 1972
 1973
 1974
 1975
 1976
 1977
 1978
 1979
 1980
 1981
 1982
 1983
 1984
 1985
 1986
 1987
 1988
 1989
 1990
 1991
 1992
 1993
 1994
 1995
 1996
 1997
 1998
 1999
 2000
 2001
 2002
 2003
 2004
 2005
 2006
 2007
 2008
 2009
 2010
 2011
 2012
 2013
 2014
 2015
 2016
 2017
 2018
 2019
 2020
 2021
 2022
 2023
 2024
 2025

25 aprilie 1570. — Gheorghe Bonta și alți 15 cneji din Săud vînd o moară lui Ionuț Popa din Poenii de Jos.

Moș vînd o moară întregă așezată pe riul Sebeș, în vecinătatea terenurilor lui Lupșa Moș și Teodor Moș Cirloia, lui Ioan Popa din Poenii de Jos, pentru prețul de 45 florini, în prezența cneazului Gheorghe Bonta.

Se prevede că cumpărătorul Ioan Popa este obligat a plăti cetații din Oradea a patra parte din sarcinile pentru acea moară — deci cu trei părți a sarcinilor și serviciilor pentru moara vindută ramîn încăreți tot cnejii amintiți. Se vede de aici că indiferent ce tranzacții făceau cnejii cu bunurile lor, ei rămîneau încăreți și pe mai departe cu contribuțiile și serviciile legate de dreptul cnezatului.

Documentul V. Cnejii Ioan Păcală, Stan Păcală, Pantea Păcală, Nicolae Păcală și Lupu Păcală din Poenii de Jos au vîndut la 16 mai 1573 o moară cu o roată de pe riul Sebeș, în afară de o optime care aparținea văduvei lui Șerb Bonta, lui Ioan Popa din Poenii de Jos, cu prețul de 42 florini și 70 dinari ungurești, în prezența cneazului lor Domșa Ioan. Se prevede și aici ca o condiție principală, că cnejii de mai sus sînt datori să suporte și pe mai departe sarcinile pentru moara vîndută.

Documentul VI. La 26 iunie 1573 Petru Bonta din Poenii de Sus a vîndut o bucată de teren învecinată cu satul Cociuba și cu terenurile lui Iacob Bătrînul și Gheorghe Bonta, cu prețul de 7 florini, lui Iacob Bătrînul, în prezența cneazului lor Ioan Bonta. Acest document este foarte deteriorat și greu citibil.

Documentul VII. La 6 august 1574, Matei Bonta fiul lui Șerban Bonta și alt Matei Bonta fiul lui Gheorghe Bonta, împreună cu Petru Bonta, toți din Săud, siliți fiind din cauza sărăciei lor grele, vînd o bucată de teren, învecinată cu grădina lui Ioan Popa, cu terenurile lui Vlaic Bonta și cu pădurea numită Poara Vîrful, cu prețul de 34 florini și 35 dinari, lui Ioan Popa din Poenii de Jos, în prezența cneazului „Teodor ...msa”. Se menționează la sfîrșit că acest act privilegial după ce a fost întărit cu sigiliul autentic al orașului Beiuș s-a dat cumpărătorului adică lui Ioan Popa. Întrucît majoritatea documentelor publicate anexat privesc pe Ioan Popa ca cumpărător de terenuri și mori, se poate presupune că aceste 10 documente provin de la vreun urmaș al lui Ioan Popa. Numele necitibil al cneazului oficial Teodor ...msa s-ar putea completa în Teodor Domșa — un cneaz oficial Ioan Domșa mai exista cu un an mai înainte, dar nu la Săud, ci la Poenii de Jos (doc. V).

Documentul VIII. Crăciun Iacob din Poenii de Sus, silit fiind de mulțimea nevoilor, vinde la 4 mai 1575 o fișie de teren arabil, cu prețul de 4 și jumătate florini, „circumspectului” Bătrînul. Acest Crăciun Iacob mai apare în doc. II din 1568, acolo arătîndu-se și titlul său de cneaz.

Starea de pauperizare a cnejilor se vede atît din documentul acesta cit și din cel precedent, în care se arată în mod precis că sărăcia și lipsurile îi silesc pe cnejii a-și vinde bunurile. Pronumele cumpărătorului Bătrînul nu se arată în document, se poate presupune că este Iacob Bătrînul din Poenii de Sus, care în 1573 a mai cumpărat o bucată de teren (doc. VI), sau ar putea fi Mircea Bătrînul din același sat, care în 1575 a primit o fișie de teren (doc. X). Titlul de „circumspectus”, care se dă lui Bătrînul arată că nu era un sătean simplu ci probabil cneaz.

Anul emiterii documentului ar putea să fie 1574 sau 1575, deoarece la ultima cifră nu se poate citi decît un Q, care ar putea fi quarto sau quinto: întrucît însă la 1575 la Poenii de Sus, cneaz oficial era Ioan Bonta (doc. X) și nu Pascu Iacob cum apare în acest document, se poate fixa data documentului la anul 1574.

zența cneazului Ioan Bonta. Despre cneazul Pascu Iacob se pomenește în documentul precedent, ceilalți Iacob din acest document de asemenea erau cneji, împreună cu Ioan Crăciun, totuși nu se arată acest titlu, fie dintr-o scăpare, fie că titlul de cneaz și-a pierdut din importanță.

Cumpărătorul Bătrînul ar putea fi Iacob Bătrînul sau Mircea Bătrînul pe care îi mai găsim în documentele VI, VIII și X.

Documentul X. Tot în ziua de 22 iunie 1575 judele Emeric Benkeo din Beiuș, împreună cu 12 cetățeni jurați, dovedesc că Ioan Bonta cneaz din Poenii de Sus din libera sa voință a cedat o fișie de teren învecinată cu terenurile lui Mircea, Pascu Iacob și Nicoară Bonta, lui Mircea Bătrînul din Poenii de Sus. Documentul nu pomenește pe cneazul oficial din acel an, dar precizează la urmă că declarațiile privitoare la această tranzacție s-au făcut în timpul când era jude Matei Morych, în fața cneazului Pascu Iacob. Din documentul VIII știm că aceștia au funcționat cu un an mai înainte, deci donația terenului de mai sus s-a făcut în anul 1574. Observăm că în dreptul cneazului Ioan Bonta e scris „providus“. denumire care se folosește numai pentru iobagi. dovadă că cnejii începuseră să se asimileze în marea masă a iobagilor.

A N E X E

1.

1959 martie 24, Beiuș. Judele Ambrosie Sygartho din Beiuș și doisprezece jurați adevăresc că șapte cneji din Săud au cedat o jumătate de moară lui Ioan Popa, locuitor din Poeni.

Nos Ambrosius Sygartho iudex ac duodecim iurati cives de Belenyas Memoriae commendamus tenore praesentium significates quibus expedit uniuersis, quomodo et qualiter nostram personaliter venientes in praesentiam Georgius Bwntha, Lupsa Mos, Petrus Mos, iterum alius Lupsa Mos, Tywadar Mos, Serb Bwntha, Wlajk Bwntha kenezy de Zeod, qui quidem sponte et libere confessi sunt et retulerunt coram nobis in hunc modum, quomodo ipsi medietatem unius molendini, cuius nunc integer locus inedicatus existit ipsi vero pro nimia eorum paupertate non sunt sufficientes ad reedificandum quod est per fluuium Sebes in vicinitatibus ab oriente metarum Andreae Zymoly ab occidente via publica extraneorum dederunt et contulerunt Iwano Popa de Poyen sub tali tamen statione ut in loco illo, propriis suis viribus et... starys molendinum totalem edificet et quicquid solutionis vel pensus pro parte illius molendini ad Arcem Waradiensem spectauerit ipse Iwannus Popa quartam partem illerum persouere procuret et teneatur medietatemque prouentus et thelonii illius molendini habeat insuper quicquid in eodem loco molendini voluerit edificare... et liberum illi sit. Imo post talem deliberationem deterunt et contulerunt in filios filiorum: herediumque per heredes iure perpetuo et irreuocabiliter tenendum, possidendum pariter et habendum hoc tunc per expressum bene declarato quod si temporum successu quispiam praelibatum Iwanum Popa aut post se suos heredes vel posteritates ratione illius medietatis molendinorum vel prouentum illius impedire, molestare aut in Jus attrahere niteretur, ex hunc illius motor causae ante omnem litis et iuris ingressum in aestimatione condigna molendini conuincatur et pro conuicto habeatur. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam has litteras sigillo oppidi nostri munitas eidem duximus dari. Ex Belenyas, feria 5 post dominicam Reminiscere. Anno Domini 1559¹⁸⁾.

¹⁸⁾ Orig. hirtie (21 × 32) urme de pecete aplicată în ceară. Bibl. Doc. Bolyai, 345/1.

2.

1568 aprilie 10, *Beiuș*. *Judele Ștefan Diacul voievod și doisprezece jurați din Beiuș adevăresc că Ioan Bonta cneaz din Poenii de Sus a vîndut o bucată de teren cneazului Crăciun Bonta, pentru prețul de 38 florini.*

Nos Stefanul Literatus waywoda Judex ac duodecim iurati ciues de oppido Belenyas, Memoriae Commendamus tenore praesentium significantes quibus incumbit uniuersis, quod Jwon Bwntha de Felsöpoien veniens in nostrum conspectum personaliter qui quidem sponte ac libere coram nobis confessus est retuleritque in hunc modum. Qualiter ipse quandam terram arabilem ibidem in territorio eiusdem possessionis Koczyoba, a meridie pratum Crazioni Jacob, ab occidente est pratum Nikoris Bwntha kenezzy infra et notati, ab aquilone terra Nicolai Bwntha existentem dedisset et vendidisset absque solutione taxarum a Craziono Bwntha de eadem dicta Felsöpoien florenis triginta octo praesente kenezio Nikoro Bwntha plene remuneratis ac leuatis in filios filiorum heredumque per heredes uniuersos successorumque successores, imo dedit ac praescripsit coram nobis iure perpetuo ac irreuocabiliter tenendam, possidendam pariterque habendam nullo contradictore apparente (sed) tali vinculo moderaminis interserto, quod si quispiam in posterum praefatum emtorem... Batryn vel eiusdem posteritates... ratione... talis motor causae... ante omnem litis ingressum in aestimatione... ac eo facto conuinculum deponere teneatur, harum nostrarum vigore et testimonio conuincatur. Datum ex oppido Belenyas, decimo die Aprilis mensis. Anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo octauo¹⁹⁾.

3.

1569 martie 26, *Beiuș*. *Ambrosie Diacul judele din Beiuș și ceilalți jurați adevăresc că Bonta Giurca din Poenii de Jos a vîndut lui Ioan Popa, pentru 5 florini, a douăsprezece parte din locul unei mori. Același lucru l-au făcut Petru Moș, Teodor Moș și Iancu, care și-au vîndut partea lor, cu prețul de 15 florini, lui Ioan Popa.*

Nos Ambrosius Literatus Judex ac Caeteri Iurati Ciues de oppido Belenyas Memoriae Commendamus tenore praesentium sygnificantes quibus expedit uniuersis Quod Bwntha Gywrka de Alsopoyen veniens in nostram praesentiam personaliter qui quidem sponte ac libere coram nobis confessus est in hunc modum. Quomodo ipse ex loco unius molendini in fluuio Reztoka habiti habuit duodecimam portionem quam Iwanoch Popa possiderat eam portionem duodecimam loci molendini eidem Iwanoch Popa dedisset florenis quinque. Consimiliter Petrus Mos Theodorus Mos et Jankwly de eadem coram nobis personaliter constituti ydem grauamina et quaelibet onera... suorum in sese reciperent per omnia alterius Petri Mos et Theodori alterius et Ignathi Mos ac in hunc modum confessi sunt, qualiter ipsi quondam (?) ipsorum portionem in eodem loco molendini eidem praedicto Iwanoch Popa de Alsopoyen praesente kenezio Gyurka Bwntha florenis quindecim dedissent totalibus (?) depositis et leuatis in filios filiorum heredumque per heredes uniuersos. Imo dederunt ac vendiderunt coram nobis iure perpetuo ac irreuocabiliter tenendam possidendam pariter que habendam nullo contradictore comparente tali vinculo moderaminis interserto, quod si quispiam in posterum praefatum Iwanoch Popa vel eiusdem posteritates fluturas ratione praetaetarum portionum loci molendini molestare, turbare vel in causam attrahere niteretur, extunc talis motor causae ante omnem litis ingressum in aestimatione condigna portionum loci molendini conuincatur ac deponere teneatur harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum ex Belenyas, vigesimo sexto die Marty. Anno Millesimo quingentesimo sexagesimo nono²⁰⁾.

¹⁹⁾ Orig. hirtie (21 × 32) rău deteriorat, cu urme de pecete aplicată în ceară. Bibl. Doc. Bolyai, 346/I.

²⁰⁾ Orig. hirtie (21 × 32), cu urme de pecte aplicată în ceară. Bibl. Doc. Bolyai, 347/I.

4.

1570 aprilie 20, *Beiuș*. Luca Diacul judele din *Beiuș* împreună cu cei doisprezece jurați adevăresc că 16 cneji din *Săud* au vîndut o moară lui Ioan Popa din *Poenii de Jos*, cu prețul de 45 florini.

Nos Lucas Deyak Judex de Belenyas Caeterisque Jurati Ciues duodecim de eadem, Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit uniuersis, Quod Georgius Bwntha, Lupsa Mos, Petrus Mos, iterum alius Lupsa Mos, Tywodar Mos, Serb Bwntha, Wlayk Bwntha, nec non Georgius Bwntha, Petrus Mos, Theodor Mos Jankwl, item alter Mos Petrus et alius Theodorus Mos, Ignat Mos, Stan Mos, Georgius Bwntha et Georgius Mos, kenezy de Zeodh venientes in praesentiam nostri personaliter qui quidem spontanea voluntate coram nobis confessi sunt unanimiter ac retulerunt in hunc modum: Quomodo ipsi unum molendinum totalem in fluuiio vocato Sebes in territorio possessionis Alsopoiem habitum et existentem in vicinibus ab oriente Lupsa Mos et Tywodaris Mos Carloya, a meridie et occidente via publica, ab aquilone vicus (?) molendini didissent, vendidissent ac alienassent Iwonwch Popa de Alsopoiem perennali pretio pro florenis quadraginta quinque plene restitutis ac leuatis, praesente kenezio Georgio Bwntha de Zeodh, tali conditione tamen ac statutione, ut quicquid solutionis et vel pensus pro parte illius molendini ad arcem Waradiensem spectaret, ipse Iwanus Popa quartam partem illius Keneziatu persoluere et pendere procurat ac teneatur. Imo dederunt ac inscripserunt in praesentia nostri in filios filiorum heredumque per heredes uniuersos, iure perpetuo ac irreuocabiliter tenendum, possidendum pariterque habendum, nullo penitus contradictore apparente, tali vinculo moderaminis interserto, quod si quispiam successu temporum praefatum Iwanum Popa aut suos post se coheredes posteritatesque fluturas ratione et praetextu integri molendini praetacti molestare, turbare aut in causam quavis acquisita calumnia attrahere praetenderet, extunc talis motor causae ante omnem litis ingressum in aestimatione condigna illius praedicti molendini conuinat ac eo facto conuinctus deponere persistenti teneatur. Harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum ex Belenyas, vicesimo die Aprilis mensis. Anno Domini Millesimo Quingentesimo Septuagesimo²¹⁾.

5.

1573 mai 16, *Beiuș*. Matei Morych judele din *Beiuș* și cei doisprezece jurați adevăresc că 5 cneji din *Poenii de Jos* au vîndut o moară pe riul *Sebeș* lui Ioan Popa din același sat, cu prețul de 42 florini și 75 dinari ungurești.

Nos Matthias Morych Judex ac Duodecim Jurati Ciues de Belenyas Memmoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus congruit uniuersis, quod Joannes Pakala, kenezius de Alsopoiem, Stan Pakala, Panthe Panhe Pakala, Nicolaus Pakala et Wolfgangus Pakala, de eadem. Accedentes nostram personaliter in praesentiam, qui quidem sponte et libere coram nobis in hunc modum confessum ac relatum extiterunt. Quomodo ipsi unum integrum molendinum ipsorum unius rote in fluuiio Sebes decurrenti, intra metam possessionis Alsopoiem existentem (dempta octaua portione relictae Serbulis Pekala) simul cum omnibus prouentibus, emolumentis omnigenis thelonis frumentorum ac quorumcunque bladorum, terraeque libera penes circaeque existentis ad molendinum, quae pertinenti, sufficiente pro exaggeratione paranda ac decoranda dedissent, vendidissent ac attribuisent Iwono Popa de Alsopoyen ipsiusque posteritatibus ac coheredibus uniuersis, modernis et futuris, pro florenis quadraginta duobus ac denarys septuaginta quinque Hungaricis monetis in paratis plene depositis ac leuatis, praesente ipsorum kenezio Dwmsa Iwan. Hac conditione addita, ut praememoratus Iwonus Popa cum molendino sibi vendito de eo loco, ubi nunc extractum manet superius afrendere sic nequeat neue habeat facultatem ullam altius afrendendi. Et hac lege, ut de ea

²¹⁾ Orig. hirtie (21 × 32) cu urme de pecete aplicată în ceară. Bibl. Doc. Bolyai, 348/I.

portione empta per Iwanum Popa praefati kenezzy nempe venditores instar aliorum keneziorum huius pertinentias debito et obseruato tempore qualibet onera seruitiaque keneziatu portare, exhibere pensionesque qualescunque facere obligentur ac teneantur. Infra molam diuenditam pons Sacelli est extractus. Imo dederunt, proscripserunt, praemissis conditionibus nostri in praesentia, iure perpetuo ac irreuocabiliter tenendum, possidendum pariterque habendum, nemine poenitus interdictore comparente, tali vinculo moderaminis interserto, quod si aliquis in posterum praefatum Iwanem Popa vel ipsius posteritates modernas, vel post obitum suum prognatas ratione praetacti integri molendini (exclusa portione octaua) molestare, turbare uel in causam forensem calumniose atrahere niteretur, ex tunc talis motor contrauersiae ante omnem litis ingressum in aestimatione condigna illius molendini et eiusdem pertinentiarum conuincatur ac eo facto possessoribus superstitibus deponere teneatur et debeat, harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum ex Belenyesh, sedecimo die May. Anno domini Millesimo, quingentesimo septuagesimo tertio²²).

6.

1573 iunie 26, Beiuș. Matei Morych judele din Beiuș și cei doisprezece jurați adevăresc că Petru Bonta din Poenii de Sus a vindut o fișie de teren lui Iacob Bătrînul din același sat, pentru prețul de 7 florini.

Nos Matthias Morych (iudex) et duodecim Jurati ciues de Belenyesh Memoriae commendamus per praesentes quibus expedit uniuersis, quod Petrus Bwntha de Felsöpoien coram nobis personaliter constitutus sponte ac liberae confessus est in hunc modum, quod ipse quandam particulam terram intra metas praescriptae possessionis existentem in vicinitatibus ab oriente terra possessionis Kochioba, a meridie terra Jacob Batrinul, ab occidente terra... Georgy Bwntha, ab aquilone vici... pertinentibus dedisset ac vendidisset Jacobo Batrinul de Felsöpoien ipsiusque posteritatibus ac coheredibus uniuersis pro florenis septem plene restitutis ac leuatis praesente kenezio ipsorum Jwaneo Bwntha, imo dedit ac inscripsit nostri in praesentia, iure perpetuo ac irreuocabiliter tenendam, possidendam pariterque habendam, nemine contraditore comparente, tali vinculo moderaminis interserto, quod si aliquis a modo deinceps praefatum Jacob Batrinul aut ipsius posteritates ratione praedictae particulae terrae moles (tare)... vel in causam (atra) here... intentauerit, ex tunc talis (motor causae) . . . (Datum) ex Belenyesh, vigesimo sexto die Junii Mensis, Anno Domini Millesimo (quingentesimo) septuagesimo tertio²³).

7.

1574 august 6, Beiuș. Matei Morych judele din Beiuș și cei doisprezece jurați adevăresc că 3 cneji din Săud au vindut o fișie de teren lui Ioan Popa din Poenii de Jos, cu prețul de 34 florini și 35 dinari ungurești.

Nos Matthias Morych Iudex de Belenyesh Caeterisque Jurati Ciues de eadem Memoriae commendamus per praesentes significantes quibus expedit uniuersis, Quod Mathias Bwntha de possessione Zoodh filius Serbanus Bwntha et Mathias alter Bwntha filius Georgy Bwntha de eadem et Petrus Bwntha filius Georgy Bwntha de eadem Zoodt venientes in nostrum conspectum personaliter qui quidem sponte ac libera coram nobis in hunc modum confessum extiterunt ac retulerunt. Qualitar ipsi dura eorum aegestate compulsi quandam particulam terram paenes Joannis Popa pratum situatam intra metas praescriptae possessionis in cuius

²²) Orig. hîrtie (21 × 32) cu urme de pecete aplicată în ceară. Bibl. Doc. Bolyai, 349 I.

²³) Orig. hîrtie (21 × 32), rău conservat, în unele locuri necitibil, cu resturi de pecete aplicată în ceară. Bibl. Doc. Bolyai, 350/I.

vicinitatibus ab oriente terra Wlaykwilis Bwntha, a meridie et ab occidente terra emptoris, ab aquilone sylva quaedam diota Porta Worwol existens dedissent ac attribuissent Iwono Popa de Alsopoyen ipsiusque heredibus ac posteritatibus uniuersis ab ipso prognatis pro florenis triginta quatuor et denarys triginta quinque hungaricis paruis monetis plene restitutis ac receptis praesente kenizio Tywadaro... msa. Imo dedissent ac vendidissent ac attribuissent in praesentia nostri, iure perpetuo et irreuocabiliter tenendam, possidendam pariterque habendam, nemine prorsus inhibitore seu contradictore apparente. Tali tamen vinculo moderaminis addito quod si quispiam a modo deinceps praememoratum Iwonom Popa aut ipsius posteritates coheresque ac legitimos liberos ratione praetactae particulae terrae... molestare, turbare vel in causam litemque attrahere quavis acquisita calumnia niteretur, extunc talis motor causae ac disceptationis ante omnem litem ingressum inaestimacione condigna praehabita terrae dispositae conuincatur eoque facto emptori aut suis posteris heredibus pleno numero deponere teneatur ac debeant. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam has priuilegiales patenter confectas sigilloque nostri oppidi authentico corroboratas eidem emptori dari diximus. Datum ex Belenyas, in festo transfigurationis Domini, Mense August, Anno a nato Christo Millesimo Quingentesimo septuagesimo quarto²⁴).

8.

1574 sau 1575 mai 4, *Beiuș*. Emeric Benkeo judele orașului Beiuș și cei doisprezece jurați adevăresc că Crăciun Iacob din Poenii de Sus a vîndut o bucată de teren arabil lui Bătrînul din același sat, cu prețul de patru și jumătate florini.

Nos Emericus Benkeo, Judex (de) Belenyas ac duodecim iurati ciues de eadem Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit uniuersis, quod Crachion Jacob de Felsöpoien veniens in nostram praesentiam personaliter qui quidem sponte ac libere coram nobis in hunc modum confessum ac relatum extitit. Quod ipse pro nimia sua necessitate compulsus quandam suam terram particulam arabilem intra metam praescriptae (possessionis) existentem ac in vicinitatibus ab oriente vicus possessionis Cochioba, a meridie terra venditoris, ab occidente terra Paschulis Jacob, ab aquilone terra emptoris, praesente kenezio ipsorum Pascwl Jacob existentem dedisset et vendidisset circumspecto Batrinul de eadem ipsiusque posteritatibus uniuersis ac heredibus modernis et futuris pro (florenis) semi quatuor plene restitutis ac leuatis, imo dedit ac vendidit ac inscripsit nostri in praesentia iure (perpetuo) ac irreuocabiliter tenendam, possidendam pariterque habendam, nemine contradictore apparente, tali vinculo (moderaminis) interserto, quod si aliquis in posterum praefatum Batrinul vel suos successores ratione (praedictae) terrae particulae arabilis molestare, turbare, aut in causam attrahere niteretur... talis motor causae (aut omnis litem ingressum) in aestimacione condigna illius terrae... pro vinculo habeatur. Harum (nostrarum litterarum) vigore et testimonio mediante. Datum (ex oppido Belenyas), quarto die Mensis May. Anno (Domini) Millesimo quingentesimo septuagesimo Quarto [sau Quinto]²⁵).

9.

1575 iunie 22, *Beiuș*. Emeric Benkeo judele orașului Beiuș și cei doisprezece jurați adevăresc că văduva lui Teodor Iacob și Pascu Iacob din Poenii de Sus au vîndut o bucată de teren lui Bătrînul din același sat, cu prețul de 22 florini.

Nos Emericus Benkeo Judex et duodecim iurati ciues de Belenyas Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit uniuersis, quod

²⁴) Orig. hîrtie (21 × 32) în unele locuri deteriorat, cu urme de pecete aplicată în ceară. Bibl. Doc. Bolyai, 351/I.

²⁵) Orig. hîrtie, (21 × 32), foarte deteriorat și cu lipsuri; resturi de pecete aplicată în ceară. Bibl. Doc. Bolyai, 352/I.

Anna, relicta Theodori Jacob, et Pascul Jacobh de Felsöpoien venientes in nostrum conspectum personaliter, qui quidem sponte et libere coram nobis in hunc modum confessi sunt: Qualiter ipsi quandam particulam terram intra metam praescriptae possessionis existentem simul cum unica arbore pomifera super dictam terram habente, in vicinatatibus ab oriente terra Iwanis Jacob, a meridie terra Paskwllis Jacob, ab occidente terra Jacobi Crachionis, ab aquilone terra emptoris, praesente kenezio Iwano Bwntha, dedissent ac vendidissent Batrinulo, ipsiusque posteritatibus ac heredibus uniuersis, modernis pariter et futuris de eadem Felsöpoien pro florenis viginti duobus plene restitutis ac leuatis. Imo dederunt et vendiderunt nostri in praesentia, iure perpetuo ac irreuocabiliter tenendam, possidendam pariterque habendam, nemine contradictore comparente, tali vinculo moderaminis interserto, quod si aliquis hominum (?)... praememoratum Batrinum vel ipsius posteritates post se prognatas rationae praelibatae terrae particulae molestare, turbare, vel in jus ducere ac adattare contenderit modi aliquali, ex tunc talis motor causae aut omnis litis ingressum in aestimatione condigna illius terrae portionariae conuincatur et eo facto pro conuincto habeatur harumstrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum ex Belenyces, vigesimo secundo die Juny Mensis. Anno Domini Millesimo Quingentesimo Septuagesimo Quinto²⁶⁾.

10.

1575 iunie 22, Beiuș. Emeric Benkeo judele orașului Beiuș și cei doisprezece jurați adevăresc că Ioan Bonta cneaz din Poenii de Sus a cedat o bucată de teren lui Mircea Bătrînul din același sat.

Nos Emericus Benkeo, Judex de Belenyces et duodecim jurati ciues de eadem, Memoriae commendamus per praesentes quibus incumbit uniuersis, quod prouidus Juon Bwntha, kenezia de Felsöpoien nostram personaliter veniens in praesentiam oneribus et quibuslibet grauaminibus uniuersorum filiorum et propinquorum suorum quos inscriptum hoc negotium tangeret aut tangere posset, quomodo in futuram inseminationem per omnia assumens sponte ac libere coram nobis in hunc modum factum ac vocitatum extitit, qualiter ipse ex sus spontanea benevolentia quadam particulam terram inter metam praescriptae possessionis existentem ac situatam... vicinatatibus ab oriente terra Myrce, a meridie terra Paskwllis Jacobh, ab occidente vicinis pertinentibus, ab aquilone Nikoris Bwntha dedisset, contulisset ac donasset, ob zelum fraternitatis declaratum Mirce Batrinulo de eadem Felsöpoien commemorato in filios filiorum heredumque per heredes uniuersos, imo dedit, contulit et donavit nostris in praesentia (iure perpetuo et irreuocabiliter) tenendam, possidendam pariterque habendam nemini contradictore comparente, eo tamen uinculo moderaminis per expressum declarato et interserto, quod si aliquis in posterum antelatum Myrce Batrinul aut suos successores ratione praeractae portionariae terrae molestare vel in jus ducere modo aliquali attentauerit, ex tunc talis controuersiae motor aut... tis inchoationem in aestimatione condigna antelatae terrae conuincatur aut eo facto pro uinculo habeatur. Harumstrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum ex Belenyces, vigesimo secundo die Junii. Anno Domini Millesimo Quingentesimo septuagesimo quinto... quod iste fassiones facte fuerant in Judicentia Circumspecti Mattheae Morych Judicis, nostri praedecessoris, tempore nostru coram Paskwlo Jacob soluerantque eos fuerantque per nos obsigillate²⁷⁾.

²⁶⁾ Orig. hîrtie (21 × 32), rău conservat și în unele locuri indescifrabil, cu urme de pecete aplicată în ceară. Bibl. Doc. Bolyai, 353/I.

²⁷⁾ Orig. hîrtie (21 × 32), deteriorat, în unele locuri indescifrabil, cu urme de pecete aplicată în ceară. Bibl. Doc. Bolyai, 354/I.

NOI PROCEDEE TEHNICE DE ÎNTĂRIREA DOCUMENTELOR DETERIORATE

N. DAMIAN
V. CRISTESCU

În ultimul timp problema restaurării hîrtiei se pune frecvent în arhive și biblioteci. Este vorba de restaurarea atît a documentelor sau cărților cu o vechime de mai multe secole, cît și a manuscriselor și publicațiilor mai recente, deteriorate de umiditate, de microorganisme sau de insecte. De asemenea este vorba de cărți și reviste uzuale, a căror hîrtie, de calitate inferioară, este slăbită din pricina manipulării prea îndelungate.

Unul din obiectivele restaurării este acela de întărire a hîrtiei.

În momentul de față metodele care privesc această operație sînt numeroase.

Pentru a ne da seama asupra valorii procedeelor de întărire, trebuie ca acestea să răspundă, în mod favorabil, cerințelor fizice, chimice și biologice, impuse unei bune restaurări a documentelor.

Din punct de vedere fizic întărirea trebuie să asigure rezistența la fenomenele mecanice (întindere, flexibilitate, elasticitate, duritate) și să fie transparente.

Din punct de vedere chimic, cea mai importantă proprietate este neutralitatea relativă atît pentru hîrtie cît și pentru materialele de întărire și adezivi. De asemenea, materialele folosite pentru întărire, precum și adezivii trebuie să aibă o compoziție asemănătoare hîrtiei. O altă proprietate, care se cere substanțelor respective, este aceea de a fi rezistente la umiditate, lumină, variații de temperatură și la elementele nocive din atmosfera oraselor industriale.

Agenții biologici dăunători documentelor sînt, pe de o parte insectele, pe de alta, microorganismele. Atacul insectelor, oricît de frecvent ar fi, îmbracă un aspect accidental. Atacul microorganismelor este mai frecvent și mai periculos. În cazul locurilor umede, întunecoase, dezvoltarea acestora este inevitabilă. De aceea valoarea metodelor de restaurare, respectiv materialele de întărire și adezivii, trebuie să fie rezistenți față de microorganisme.

În general, metodele folosite la întărirea hîrtiei răspund în cea mai mare parte acestor cerințe.

Unele din procedee, pe care le putem numi clasice, întrebunțează ca întăritor fie hîrtia japoneză sau hîrtia pergaminată, fie țesătura de mătase și

ca adeziv un clei pe bază de amidon sau dextrină, fie o baie de impregnare pe bază de gelatină.

Altele, cele mai recente, folosesc ca întăritor pelicule de rășini sintetice sau de materiale plastice fie singure, fie în combinație cu hîrtia japoneză sau hîrtia pergaminată. rășinile sintetice sau materialele plastice jucînd, în acest caz, rolul de adezivi.

În U.R.S.S. pentru întărirea hîrtiei se folosește cu mult succes emulsia de polimetil acrilat¹⁾, care se transformă, după uscarea, într-o peliculă elastică și rezistentă pe suprafața hîrtiei. Acest procedeu este ieftin, dacă se dispune de materia primă și, în același timp, nu necesită instalații speciale.

Singurul dezavantaj îl constituie mirosul urît de polimetil acrilat degajat în timpul lucrului. Dacă se folosește o nișă de ventilație și acest inconvenient este îndepărtat.

Această metodă poate fi folosită în cazurile cînd hîrtia respectivă poate suporta impregnarea într-o baie sau prin pensulare. În același timp întărirea cu polimetil acrilat servește și ca mijloc de conservarea documentelor scrise pe hîrtie de calitate inferioară.

Metodele cunoscute sub numele de „laminări“ întrebunțează ca întăritor hîrtia japoneză iar ca adeziv, în general, acetatul de celuloză.

Principiul acestor metode constă în a pune documentul, după ce a fost curățat, dezinfectat și neutralizat, între două file de hîrtie japoneză și două foi de acetat de celuloză, așa numitul „sandwich“. și de a face să adere totul, înmuind acetatul de celuloză, fie la cald. la aproximativ 300° F (metoda Barow)²⁾ cu ajutorul unor valțuri calde (aparatură de laminat), fie la rece cu o soluție de acetona.

În unele țări, în locul foilor de acetat de celuloză sînt folosite foi de polietilenă sau clorură de vinil.

Procedeu „Sundex“³⁾ este o variantă a procedurii de laminare „Barow“, care folosește o hîrtie semi-transparentă, în genul hîrtiei pergaminate, în locul hîrtiei japoneze, iar ca adeziv, o soluție apoasă de carboximetil celuloză sau clei pe bază de amidon.

Prin acest procedeu se folosește o temperatură mult mai scăzută (sub 100°C).

Un avantaj al acestui procedeu este faptul că întrebunțează materiale înrudite cu hîrtia documentului respectiv.

O altă metodă de întărirea hîrtiei constă în acoperirea acesteia cu celofan pe ambele fețe, folosind ca adeziv cleiul de amidon.

În general literatura de specialitate se referă numai la generalități asupra acestor procedee de întărire, tehnologia propriu zisă nefiind publicată.

*
* *

1) R. R. Labrova, *Eficacitatea întăririi cărților cu emulsie de polimetil acrilat*. Culegere de articole privitoare la păstrarea fondurilor de cărți, fascicula 2, editată de Biblioteca de Stat „V. I. Lenin“ Moscova.

2) Langwell W. H., *The conservation of books and documents*, London, 1958, cap. III, p. 20-33.

3) *Ibidem*.

În cadrul laboratorului chimic de restaurare al Direcției Generale a Arhivelor Statului, după numeroase încercări, o parte din materialul deteriorat, scris pe hîrtie, a fost întărit cu celofan, prin lipirea la rece cu clei de amidon, în care se introduce betanaftol drept fungicid.

Procedeeul prezintă următoarele inconveniente :

— Consum mare de celofan ;

— Întărirea documentelor se poate face numai pe ambele fețe și în întregimea documentului, din pricină că celofanul are indicele de contracțiune mai mare decît a hîrtiei ;

— Uscarea materialului astfel restaurat durează 3—4 săptămîni, în care timp filele întărite sînt schimbate aproape zilnic între coperti de dosar sau hîrtie celuloză și ținute sub presă. Chiar după uscare materialul se încrețește, formînd cute ;

Documentele restaurate în acest mod necesită o legare specială ;

— Din pricina greutății specifice și a grosimii celofanului, hîrțiile întărite devin de aproape 2,5 ori mai grele și mai voluminoase ;

— Păstrarea materialului restaurat cu celofan cere anumite condiții de temperatură și umiditate relativă a locurilor de depozitare ;

— Nu poate fi fotografiat în bune condițiuni datorită luciului care dă reflexe.

Ținînd seama de aceste inconveniente, s-au făcut cercetări pentru aplicarea altor metode. S-a avut în vedere, pe lîngă calitățile materialelor folosite pentru întărirea documentelor, prețul de cost și, în special, posibilitatea de a procura aceste materiale de pe piața internă.

În urma dezvoltării industriei petrochimice în țara noastră, atît rășinile sintetice, cît și materialele plastice se produc în cantități din ce în ce mai mari și la un preț de cost mai scăzut, ceea ce permite folosirea acestora în munca de restaurarea materialului arhivistic scris pe hîrtie.

Acoperirea cu pelicule de rășini sintetice a fost aplicată la documentele a căror strat de încliere a avut de suferit de pe urma atacului microorganismelor, a uzurii cauzate de o folosire frecventă sau slăbirii hîrtiei datorită diferitelor procedee chimice sau fizice aplicate în vederea îndepărtării petelor și, în sfîrșit, la hîrțiile de calitate inferioară, cu condiția ca acestea să suporte o impregnare și scrisul să nu fie atacat de solvenții rășinilor sintetice.

Ca materiale de acoperire au fost întrebuițați derivați ai celulozei, esteri vinilici și rășini acrilice.

Înainte de a arăta compoziția, proprietățile și rezultatele obținute, trebuie să amintim că produsele întrebuițate în acest scop sînt totdeauna alcătuite dintr-o combinație de diferite substanțe, fiecare dintre ele constituind un factor determinant. Rolul principal îl joacă, bineînțeles, produsul filmogen, care trebuie să posede proprietăți de flexibilitate, coeziune, adhezivitate, să se poată întinde pe un suport atît de flexibil, cum este hîrtia.

Acesta este motivul pentru care, în produsele ce se întrebuițează, sînt adăugați adesea plastifianți, al căror rol este de a ameliora flexibilitatea rășinii utilizate și suplețea învelișului.

Un alt constituenț al produselor întrebuițate pentru crearea unei pelicule pe suprafața documentelor este solvențul rășinii sintetice. La alegerea sol-

ventului respectiv trebuie să ținem, de asemenea, seama de proprietățile sale chimice, de prețul de cost și de ușurința procurării din țară.

Dintre derivații celulozici am făcut experiențe cu etilceluloză și acetatul de celuloză.

Etilceluloza dă pelicule cu proprietăți mecanice bune, sînt flexibile. Pentru obținerea peliculei etilceluloza este solvită într-un amestec de alcool etilic și toluen. Pelicula obținută nu are un luciu prea mare, fapt ce constituie un avantaj pentru fotografierea documentului.

Inconveniențele peliculei de etilceluloză sînt rezistența mică la acțiunea luminii solare și a razelor ultraviolete precum și faptul că se oxidează în timp, degradîndu-se. Aceste inconveniente pot fi totuși înlăturate prin introducerea unor pigmenți care să absoarbă razele luminoase active și unii agenți antioxidanți. Acest lucru, însă, ar fi prea costisitor și, în același timp, ar influența proprietățile optice.

Acetatul de celuloză se dizolvă cam greu; pelicula obținută prezintă o rezistență bună la acțiunea luminii, are proprietăți mecanice bune.

Substanțele citate au un preț cam ridicat, fapt care împiedică o folosire pe scară mai largă.

Pentru obținerea unor pelicule pe suprafața documentelor deteriorate, dintre esterii vinilici au fost experimentați: acetatul de polivinil, copolimeri de acetat și clorura de polivinil.

Acetatul de polivinil este întrebuințat fie sub formă de emulsie apoasă, fie solvit în amestec de alcool etilic și acetonă. Ca plastifiant, am folosit ftalatul de dibutil. Rezistența chimică a peliculei de acetat de polivinil este mijlocie. Un inconvenient al peliculei respective este rezistența cam mică la umiditate. Un alt inconvenient este faptul că la o temperatură mai ridicată pelicula se înmoaie și se naște pericolul ca filele documentelor să se lipească între ele. Este necesar ca documentele care au fost impregnate cu emulsie de acetat de polivinil să fie lăsate să se usuce lent și apoi să fie încălzite la circa 120°C, timp de cîteva minute. În acest fel se ameliorează oarecum rezistența la temperatură, pînă la aproximativ 50°C.

Dăm mai jos compoziția emulsiei de acetat de polivinil cu care lucrăm:

300 g. Vinacet E 50%

10—15 g. Dibutilftalat

500 g. apă.

Pentru obținerea unei pelicule se poate folosi, de asemenea, o soluție de Vinacet S 882 solvit într-un amestec de acetonă și alcool etilic, cu dibutilftalat ca plastifiant.

Produsele Rovinil CAS 85—18 și 60—40 sînt copolimeri care cuprind 85 respectiv 60% clorură de polivinil și 15, respectiv 40% acetat de polivinil. Copolimerii se solvă ușor în acetonă. Impregnarea hîrtilor în soluția de copolimeri permite să se obțină pelicule care au o rezistență mai mare față de agenții chimici și au o oarecare rezistență față de apă. Prezența clorurii de polivinil în copolimer reduce inconvenientul semnalat pentru hîrțile tratate cu acetat de polivinil, de a se lipi unele de altele, la cald. Se pot folosi soluțiile de copolimeri și fără plastifianți.

Peliculele obținute pe bază de esterii vinilici au, în general, următoarele inconveniente:

- Luciu pronunțat care îngreuiază oarecum fotografierea documentelor ;
- Nu rezistă la temperaturi prea mari (peste 50—60°), unele documente lipindu-se între ele.

La operațiunea de întărirea documentelor scrise pe hîrtie, dintre rășinile acrilice am folosit emulsia de polimetil acrilat. În experiențele noastre ne-a fost de un real folos documentația sovietică de specialitate, în care sînt date rețetele și tehnologia acestei lucrări (R. R. Iabrova — Eficacitatea întăririi cărților cu emulsie de polimetil acrilat). În lucrarea sus-amintită sînt expuse, de asemenea, rezultatele obținute precum și diferitele probe la care au fost supuse hîrțile restaurate prin această metodă.

După uscarea documentelor impregnate cu emulsie de polimetil acrilat, rămîne o peliculă transparentă, rezistentă, care nu se dizolvă în apă, foarte elastică, flexibilă și rezistentă la lumină. Probele au arătat că pelicula respectivă nu constituie un material nutritiv pentru microorganisme și insecte.

Același lucru se poate spune și despre celelalte rășini sintetice experimentate, ceea ce constituie un avantaj al acestor rășini în comparație cu gelatina, folosită în trecut pentru reînclierea documentelor deteriorate.

Materialul arhivistic și documentar, care a suferit un atac mai puternic de microorganisme și nu poate rezista operațiunii de impregnare în soluțiile rășinilor sintetice, precum și hîrțile care au fost atacate de insecte ori prezintă rupturi pot fi restaurate prin acoperirea suprafețelor cu foi de acetat de celuloză sau alte mase plastice, ca de pildă polietilena, fie numai cu aceste materiale, fie în combinație cu hîrtia japoneză sau cea pergaminată.

În unele laboratoare de restaurare din străinătate există mașini speciale, numite laminoare, de mare randament, cu care se pot executa operațiunile de acoperirea documentelor, pe ambele fețe, după metoda Barow.

În laboratorul chimic de restaurare al Direcției Generale a Arhivelor Statului din București s-au făcut de asemenea încercări de acoperirea documentelor deteriorate cu foi de polietilenă, produse în țara noastră.

Întrucît nu am dispus de o documentație de specialitate asupra procesului tehnologic al acestei operațiuni, am încercat mai multe variante.

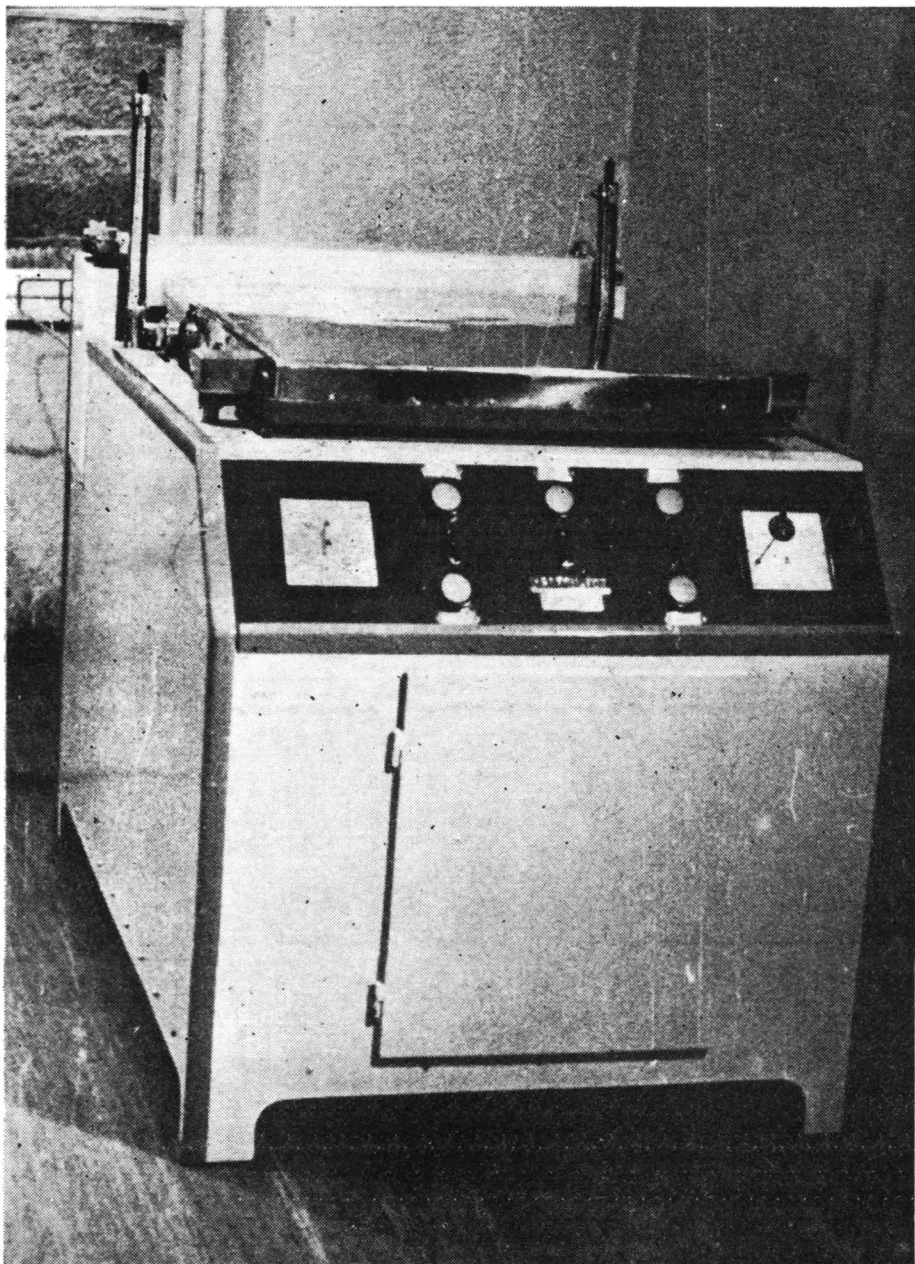
Pentru presarea la cald am folosit două plăci de aluminiu, bine șlefuite și un fier de călcat electric, cu temperatura reglabilă. Pentru ca polietilena să nu adere pe suprafața plăcilor metalice, acestea au fost unse cu stearat de zinc.

Presarea se face la o temperatură de circa 110°C.

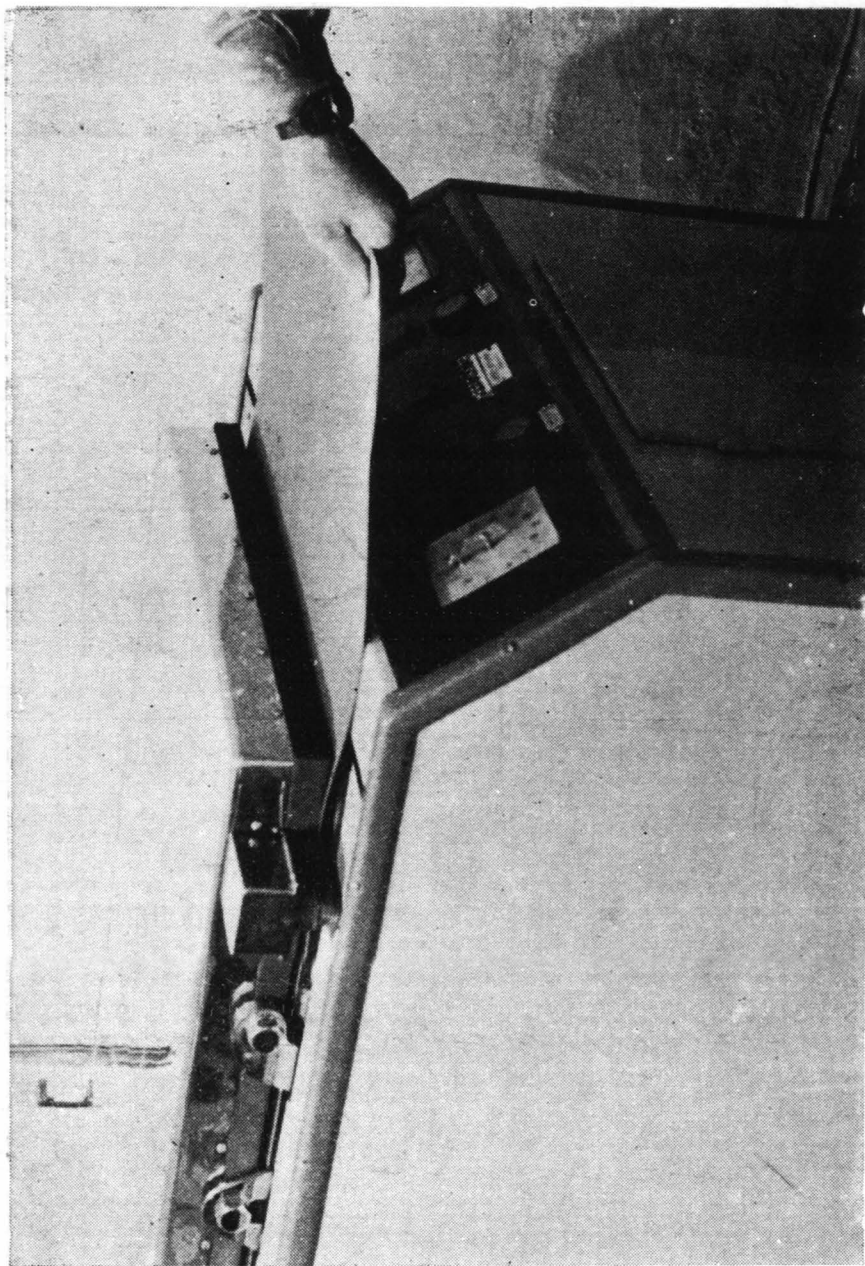
După operația de presare plăcile metalice sînt răcite brusc cu ajutorul unui curent de aer rece sau apă. Se trece apoi la scoaterea documentelor întărite între foi de polietilenă.

Hîrtia restaurată astfel capătă un luciu care îngreuiază operația de fotografiere. În același timp nu se obține o presare uniformă și dacă nu se lucrează cu atenție și se depășește temperatura, în pelicula de polietilenă apar bule.

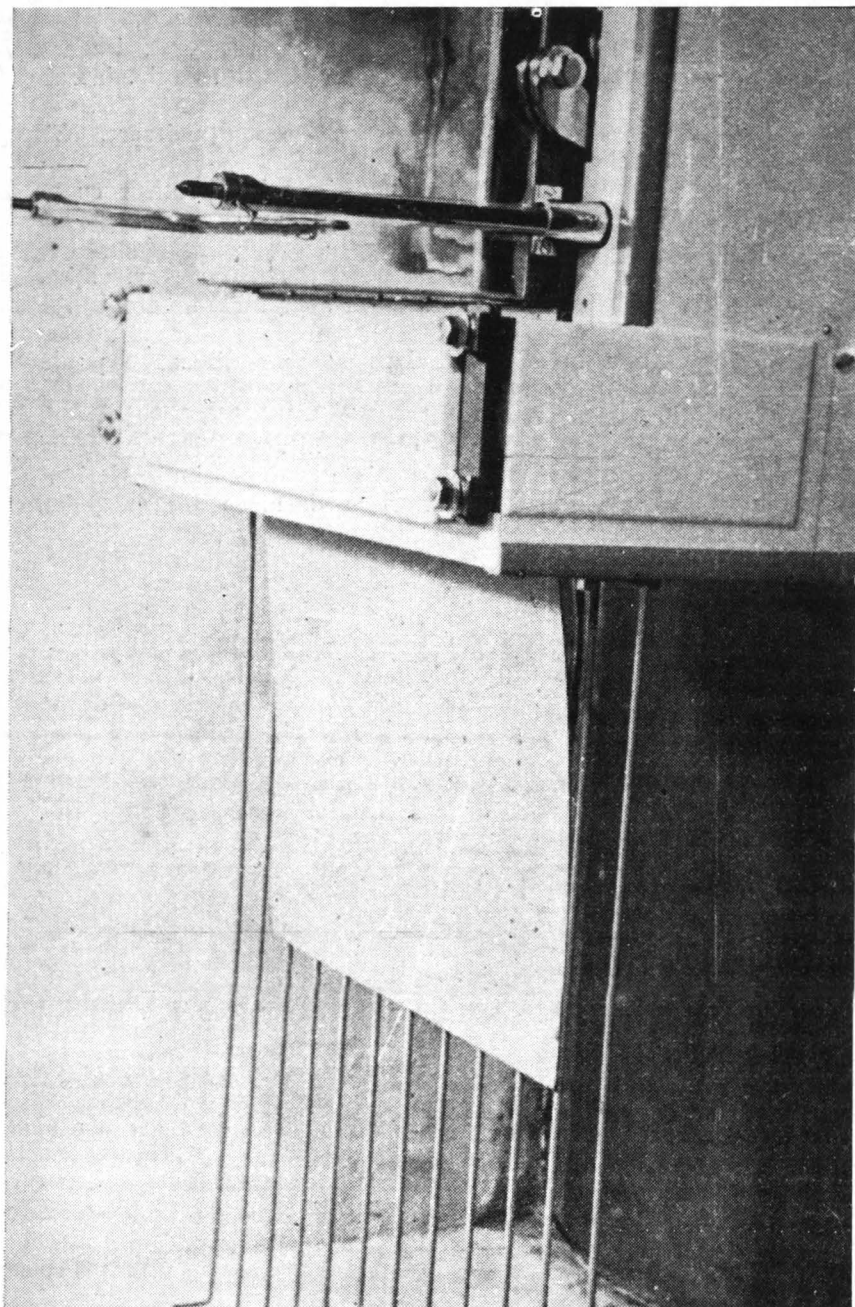
Operația este foarte greoaie și durează aproximativ 20 minute pentru fiecare document.

Aparat de laminat tip „Impregnator“ folosit la întărirea documentelor

Aparatul de laminat în timpul funcționării. Introducerea „sandwichului” în aparat.

Aparatul de laminat în timpul funcționării. Ieșirea „sandwichului” după laminare.

În urma schimbului de experiență, avut în anul 1959 cu șeful laboratorului de conservare de pe lângă Arhivele Statului din R. P. Ungară, am aflat că pentru a împiedica lipirea polietilenei de valțurile laminorului se folosește calcul pînzat.

Folosind acest procedeu am obținut rezultate mulțumitoare, chiar în sistemul rudimentar întrebunțat de noi.

Am făcut, de asemenea, încercări de întărirea documentelor cu polietilenă, folosind o presă încălzită cu aburi și apoi am trecut „sandwich-ul“ prin valțuri reci, sau numai prin simplă presare.

De data aceasta, datorită încălzirii și presării uniforme, am obținut documentele întărite în polietilenă cu același aspect ca în cazul folosirii laminorului.

Bineînțeles, cu ajutorul mașinii de laminat se realizează o productivitate mult mai mare.

Ca materiale de întărire am folosit polietilenă sub formă de foi de 0,03 mm grosime. Fabrica de materiale plastice „București“ livrează polietilena în foi duble, care ușurează munca de tăiere la dimensiunile dorite.

Ca avantaje ale procedurii de întărirea documentelor cu polietilenă putem enumera următoarele :

— Pelicula de polietilenă este foarte flexibilă și elastică în comparație cu celofanul și foile de acetat de celuloză ;

— Prezintă o rezistență mare la agenții chimici și biologici. Prin adăugare de antioxidanți se evită degradarea polietilenei în timp ;

— Pelicula de polietilenă este mai rezistentă la umiditate și variații de temperatură decît foile de celofan întrebunțate anterior și decît foile de acetat de celuloză folosite în sistemul Barow ;

— Temperatura de lucru a polietilenei, cu pondere moleculară mică, este mult mai scăzută decît a acetatului de celuloză și, în acest fel, hîrtia este ferită de a-și schimba compoziția la temperaturi înalte ;

— Cu polietilenă pot fi restaurate porțiuni de document sau se poate face întărirea documentului numai pe o singură față, lucru imposibil de realizat cu celofan ;

— Materialul întărit cu polietilenă nu se scorojește ;

— Nu necesită timp îndelungat pentru uscare, ca în cazul celofanului, documentele putînd fi folosite imediat după impregnare ;

— Resturile de polietilena, provenite din lucru, pot fi recuperate fie pentru reparații mici, fie date la retopit ;

— Materialul restaurat cu polietilenă poate fi fotografiat în condiții mai bune decît acela restaurat prin alte procedee.

Față de avantajele acestui procedeu de întărirea documentelor și pentru faptul că în țara noastră se produc foi de polietilenă de bună calitate, folosirea lui se va extinde mult în cadrul laboratorului chimic de restaurare al Direcției Generale a Arhivelor Statului, în care sens va fi dotat în scurt timp cu un aparat de laminat.

AL IV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL AL ARHIVELOR — STOCKOLM 1960

Al IV-lea Congres Internațional al Arhivelor a avut loc la Stockholm, în zilele de 17–20 august 1960.

La Congres au participat 415 delegați din următoarele 39 de țări, membre ale Organizației Internaționale a Arhivelor: Austria, Anglia, Republica Arabă Unită, Belgia, Brazilia, Republica Populară Bulgaria, Canada, Republica Populară Chineză, Danemarca, Finlanda, Franța, Republica Democrată Germană, Republica Federală Germană, Republica Populară Ungară, India, Islanda, Irlanda, Israel, Italia, Jamaica, Luxemburg, Republica Malgașă, Mexic, Nigeria, Norvegia, Suedia, Țările de Jos, Peru, Republica Populară Polonă, Portugalia, Rhodezia de Sud, Republica Populară Federativă Iugoslavia, Elveția, Republica Socialistă Cehoslovacă, Republica Populară Romină, Turcia, U.R.S.S., S.U.A., Venezuela, Vaticanul.

În ziua de 15 august a avut loc ședința în care a fost ales noul comitet al Organizației Internaționale a Arhivelor. Cu această ocazie țările socialiste au obținut un nou succes, intrucît în noul comitet au fost aleși ca membri U.R.S.S. (G. A. Belov) și R.P. Polonă (H. Altmann). Pînă la Congresul al IV-lea țările socialiste nu erau reprezentate în Comitetul executiv.

În aceeași zi au fost fixate data și locul celui de al V-lea Congres: Bruxelles, 1964.

Ședința festivă de deschidere a avut loc în ziua de 17 august, orele 10, în Ridarhuset, vechiul palat al nobilimii suedeze, în care s-au ținut cîteva cuvîntări ocazionale, după care participanții au vizitat expoziția de documente organizată de către Arhivele Naționale suedeze în cinstea celui de al IV-lea Congres Internațional al Arhivelor, în sala bibliotecii Bernadotte, din palatul regal.

Cel mai vechi document expus aci, din anul 1216, reprezenta o scrisoare a papei Innocent al III-lea către regele Henrik Knutsson. Se afla de asemenea un fragment din biblia lui Gutenberg, apoi o scrisoare din 1539 a lui Luther către Gustav Vasa, o scrisoare din Novgorod către Gustav Vasa, scrisă în vechea slavă, ucazul din 1560 al țarului Ivan al IV-lea al Rusiei către Gustav Vasa, scrisoarea din 1634 a lui Hugo Grotius către Axel Oxenstierna, Tratatul de pace de la Westphalia (1648), Tratatul de alianță dintre Suedia și Transilvania, din 1657, o scrisoare a lui Bogdan Hmelnițki, hatmanul cazacilor, către Carol al X-lea, scrisoarea lui Petru cel Mare, țarul Rusiei, către Carol al XII-lea, regele Suediei, din 24 aprilie 1700, un autograf al lui Voltaire, o scrisoare a lui Mazepa, autografe ale lui Napoleon, Darwin, Wagner, Tolstoi și alții.

Documentele expuse nu treceau de anul 1905. În total erau expuse aici 160 documente. Considerăm că expoziția ar fi fost mult mai interesantă dacă ar fi conținut documente importante privind viața social-economică și politică a maselor populare.

Un fapt pozitiv, pe care-l subliniem, este acela că s-a tipărit un scurt catalog al documentelor expuse, și un volum în care s-au reprodus — în culori, unde a fost cazul — documentele expuse.

În după amiaza zilei de 17 august, la orele 14, s-au început ședințele de lucru ale Congresului.

Ordinea de zi a Congresului a cuprins următoarele probleme :

1. Organizarea și activitatea Arhivelor Statului în diferite țări, cuprinzându-se și metodele de păstrare a documentelor și relațiile cu publicul.

2. Noua tehnică, noi materiale și metode în operațiunea de restaurare a documentelor, peceților, păstrarea hărților și planurilor, lucrările de fotografiere și microfilmare.

3. Arhivele și cercetările moderne economice și sociale.

Raportul pentru prima problemă, ținut de Eugen Sabbe s-a bazat pe răspunsurile primite la un chestionar.

Primul raport a tratat următoarele chestiuni :

1. Organizarea Arhivelor Statului ; 2. Direcția Arhivelor Statului ; 3. Personalul Arhivelor Statului ; 4. Documentele păstrate în Arhivele Statului ; 5. Felul de conservare a arhivelor ; 6. Ferirea documentelor de agenți distrugători ; 7. Biblioteca în cadrul Arhivelor Statului ; 8. Clădirile destinate depozitelor de arhive ; 9. Serviciile tehnice ; 10. Clasarea și inventarierea arhivelor ; 11. Relațiile cu publicul.

Referindu-se la organizarea Arhivelor Statului în diferite țări, raportul lui Sabbe le împarte în două : centralizate și descentralizate. În prima categorie intră acelea care au un centru arhivistic comun, stabilit în capitala țării, numite Arhive Naționale, Arhive Generale sau Centrale, de care depind depozitele regionale din centrele de reședință provinciale. În a doua categorie intră arhivele care sînt independente unele de altele, caracteristice țărilor federale, ca cele din S.U.A., Confederația elvețiană etc.

În afară de acestea mai există în unele țări Arhive care-și păstrează administrarea lor datorită unei lungi tradiții și a caracterului deosebit al documentelor ce le păstrează, cum ar fi arhivele Ministerelor de Externe și ale Apărării Naționale. În Italia, în această categorie intră arhiva Ministerului de Interne. Unele țări au arhive militare independente care au funcționat încă înainte de înființarea Arhivelor Naționale, ca de pildă în Franța, unde Arhivele Maritime datează încă din 1662, Arhivele Ministerului de Război din 1668, ale Afacerilor Străine din 1712 etc.

În țările cu arhive centralizate, conducerea este exercitată de către un director general, arhivist general sau director, care este responsabil cu gestiunea administrativă, financiară și științifică.

În țările cu sistemul arhivistic descentralizat, fiecare șef al unei arhive are administrarea propriului depozit (Anglia, Italia, Turcia, Iugoslavia). În Spania și Portugalia Arhivele sînt centralizate cu bibliotecile și muzeele. Există un organ consultativ, ca și în Italia, Consiliul Superior al Arhivelor Statului, din cadrul Ministerului de Interne.

În ceea ce privește baza materială raportul arată că după 1945 în toate țările bugetele au prevăzut sume mai mari pentru Arhivele Statului. Aici, subliniază raportul, nu trebuie să se înțeleagă o repercusiune a fluctuației monetare, ci o mărire reală a bazei materiale a Arhivelor Statului, ca urmare a unei mai mari atenții din partea guvernelor țărilor respective privind Arhivele Statului și a unei mai largi dezvoltări a științelor istorice, economice și sociale. De pildă în Polonia din anul 1950 pînă în 1959 fondurile alocate au crescut cu 11 milioane de zloti.

În ceea ce privește personalul Arhivelor, unele țări dispun de un personal numeros, altele de un personal redus, în raport cu volumul arhivelor depozitate și folosirea lor. Pentru a se face față unor probleme urgente, mai ales în ceea ce privește clasarea și ordonarea fondurilor, în multe țări este permisă angajarea de personal temporar auxiliar.

Privitor la recrutarea personalului științific, raportorul dă ca exemplu Franța, unde există celebra „École des Chartes“ care pregătește de mai bine de un secol, arhiviști. Studiile aici durează 3 ani, după care studentul susține o teză, conferindu-i-se titlul de arhivist-paleograf, necesar pentru a putea intra în corpul conservatorilor de arhive.

Și în alte țări, pe lângă facultățile de istorie, sînt cursuri speciale de arhivistică. La facultatea de istorie a Universității Copernic din Toron (Polonia)

există o secție arhivistică cu un curs de cinci ani, care conferă licența în arhivistică.

Arhiviștii din R. D. Germană se recrutează dintre absolvenții Institutului de Arhivistică de la Potsdam, unde se predă în special istoria contemporană și evenimentele ultimilor ani.

Raportul subliniază munca științifică personală a arhiviștilor. Aproape în toate țările apare din ce în ce mai conturată ideea că un arhivist trebuie să fie în același timp și un istoric. Raportorul arată însă că în Polonia arhiviștii sint nu numai istorici dar și juriști sau economiști. Acest lucru ar trebui să se extindă și în alte țări unde acești specialiști sint admiși în cadrul Arhivelor de Stat.

Posibilitatea ca arhivistul să-și consacre o parte din timpul de lucru din cadrul programului, cercetărilor personale nu este unanim admisă. În unele țări, lipsa de personal arhivistic îi împiedică de a face aceasta, în alte țări, arhiviștii dispun de două ore pe zi, din program, pentru a face cercetări personale.

Cu privire la materialele documentare care se păstrează în depozitele Arhivelor Statului, raportorul arată diferite legislații care reglementează depunerea la Arhivele Statului. Raportul a fost completat, la discuții, cu documentata expunere a lui G. A. Belov, care a arătat superioritatea legislației sovietice în ceea ce privește munca arhivistică, care are la bază Decretul lui Lenin din 1918, prin care s-a înființat Fondul Arhivistic de Stat, care a dus la enorma îmbogățire a depozitelor Arhivelor Statului cu materiale documentare deținute în trecut de particulari și inaccesibile cercetărilor științifice. Mai mult, fiind păstrate în mâini particulare, arhivele puteau fi mutilate sau distruse total.

Raportorul este silit uneori să arate creșterea deosebită a depozitelor Arhivelor Statului din Polonia, Ungaria și Germania Democrată, prin preluarea arhivelor întreprinderilor particulare.

Trecând la problema trierii arhivelor și a eliminării materialelor nefolositoare, raportorul repetă în mare parte datele știute de la cel de al III-lea Congres al Arhivelor, ținut la Florența.

În unele țări, la trierea arhivelor se ține seama de perioade importante din istoria țării respective (de ex., în Polonia, cele două războaie mondiale).

Anii pînă la care nu se aplică nici o triere diferă de la țară la țară, ținîndu-se seama de evenimentele importante din istoria țării respective și de cantitatea de arhivă existentă din unele perioade.

Referindu-se la modul de păstrare și conservare a arhivelor, raportorul arată că predomină principiul respectării integrității fondului. În unele țări arhivele sint păstrate pe anumite categorii (registre, procese verbale, documente foi volante); în altele, formatul unităților de păstrare determină felul de păstrare în depozit.

Raportorul subliniază lipsa de atenție care s-a dat de către acei ce au răspuns la chestionar, *aerisirii*, care constituie o problemă importantă în buna păstrare a materialelor documentare.

În ceea ce privește apărarea materialelor documentare împotriva faunei și florei specifice depozitelor de arhive, cit și împotriva incendiilor, raportorul arată diferite măsuri ce s-au luat în diferite țări.

Capitolul acesta, atît de important, raportorul îl termină cu problema apărării arhivelor împotriva distrugerilor cauzate de războaie și arată că unele țări au emis opinia unor adăposturi antiatomice sau a convențiilor internaționale relative la protecția monumentelor culturale. Subliniază că un director de arhivă a scris că „împotriva războiului nu există nici un remediu suveran“.

Cît de departe de realitate sint aceste constatări ale raportorului s-a văzut de îndată ce în sala Congresului s-a auzit glasul delegatului Uniunii Sovietice care a arătat că *lupta pentru pace și prietenie între popoare* este cel mai eficace remediu împotriva războiului care aduce pagube ireparabile valorilor culturale și științifice, între care și arhivele. Arhiviștii trebuie, de aceea, să se afle în primele rinduri ale luptei pentru pace.

În capitolul privind clădirile special zidite pentru depozitele de arhivă se arată că numărul acestora covârșește astăzi vechile depozite care fuseseră instalate

În clădiri amenajate ad-hoc. Dă ca exemplu Franța, care a clădit 16 depozite de arhivă.

Dacă raportorul ar fi cunoscut realizările în acest domeniu ale U.R.S.S., în mod sigur s-ar fi limitat la acest exemplu deoarece în U.R.S.S. numai în ultima vreme s-au construit 40 de localuri noi de arhivă.

În ceea ce privește rafturile, cele de fier sînt pe cale de a înlocui pe cele de lemn. Problema a fost dezbătută mai larg în rapoartele privitoare la noile metode tehnice de păstrare, pentru care s-au prezentat rapoarte aparte și despre care ne vom ocupa mai jos, ca și despre capitolul privitor la serviciile tehnice.

În legătură cu clasarea și inventarierea arhivelor, raportorul ajunge la constatarea generală că afluxul depunerilor de arhive contemporane a obligat adesea pe arhiviști să recurgă doar la o inventariere sumară, pentru a putea cuprinde totalitatea arhivelor care se găsesc fără nici o formă de evidență.

Făcînd o statistică a cercetătorilor din sălile de studiu, raportorul constată o creștere deosebită a acestora în anii de după război și subliniază că aceasta este o dovadă fericită pentru dezvoltarea științei istorice, filologice, economice și sociale, dar care pune în același timp problema extinderii numărului de arhiviști și a materialelor respective.

Problema metodelor și a tehnicii noi folosite în restaurarea și conservarea materialului arhivistic a format obiectul de trei rapoarte. Raportorii, folosind referințele primite de la diferite instituții de arhivă au redat, în linii generale, stadiul actual al lucrărilor în acest domeniu.

Primul raport a fost susținut de dr. Robert Bahmer, secretarul general al Organizației Internaționale a Arhivelor. El s-a referit la situația existentă în unitățile de arhivă din S.U.A. și America latină privind depozitarea, fumigația și curățirea documentelor, metodele și procedeele tehnice de restaurare, folosirea microfilmului etc.

În introducere raportorul arată că referatul a fost întocmit pe baza unei anchete făcută la majoritatea arhivelor din S.U.A. Concluzia generală la care a ajuns în urma anchetei este că în cele două Americi, numeroase unități de arhivă posedă nivelul minim acceptat pentru conservarea și restaurarea documentelor. Există însă un număr considerabil de arhive care n-au ajuns la acest nivel. În continuare arată că materialul arhivistic nu poate fi conservat convenabil decît păstrîndu-se în imobile corespunzătoare. Clădirile de arhivă trebuie construite din material refractar și înzestrate cu instalații pentru detectarea și stingerea incendiilor. De asemenea trebuie prevăzute dispozitive pentru aclimatizare. În cele două Americi foarte puține arhive sînt dotate cu asemenea instalații.

Raportul atribuie un rol deosebit conservării materialului arhivistic, rafturilor, casetelor și cutiilor. Raportorul pledează pentru folosirea rafturilor de fier, așa cum se practică în majoritatea arhivelor americane. În aceste țări este larg răspîndită păstrarea documentelor în cutii de carton și în unele cazuri de fier. În țările din America latină folosirea cutiilor nu atinge însă procentul de 40%. O experiență interesantă se desfășoară la Arhivele Naționale din Washington cu un tip de cutie confecționată din fibre de lemn învelite în aluminiu, care, fiind însă foarte costisitoare, nu poate fi adoptată în echipamentul general de arhivă.

Raportorul, arătînd avantajele folosirii cutiilor, care protejează materialul împotriva impurităților și altor agenți nocivi, atrage atenția asupra modului de aranjare a documentelor pentru a nu se deteriora. Documentele nu trebuie păstrate îndoite, ci întinse imediat după recepționare, înainte de a fi depozitate. La Arhivele naționale din Washington documentele îndoite, achiziționate în ultimii zece ani, ating un volum atît de mare, încît în mod practic este exclusă posibilitatea de a fi întinse imediat după recepționare; ele sînt păstrate în această stare pînă cînd au nevoie de restaurare.

Aranjarea documentelor în cutii se face în majoritatea arhivelor americane vertical și, după constatările de pînă în prezent, acest procedeu nu le cauzează nici o stricăciune dacă se are în atenție ca documentele să nu fie prea înghesuite sau prea resfirate. Puține din documentele moderne se păstrează legate. Documentele de format prea mare sînt separate de celelalte și clasate în casete speciale în S.U.A. sau așezate în teanc în America latină. Unele tipuri de documente

(hărți, planuri, filme cinematografice, microfilme, înregistrări sonore) necesită o conservare și depozitare specială. Hărțile și planurile sînt în general separate de filele scrise și clasate aparte, întinse orizontal în casete speciale sau direct pe rafturi. În Canada, unele hărți de deosebită importanță sînt clasate vertical în casete speciale. Clasarea hărților și planurilor în formă de suluri, deși se mai practică în unele țări din America latină este în general evitată. Pentru hărțile și planurile de dimensiuni neobișnuite se practică sistemul secționării.

În ceea ce privește conservarea filmelor cinematografice și a microfilmelor se recomandă ca unică soluție reproducerea pe peliculă de securitate și păstrarea pozitivului în alt loc decît negativul, pentru ca în caz de distrugerea unuia, pierderea să nu fie ireparabilă.

În raportul său R. Bahmer a expus unele metode practicate pentru gazarea și curățirea actelor înainte de a fi depozitate. Elementul esențial în această problemă este înzestrarea arhivelor cu echipamentul necesar executării acestor operațiuni preventive. Raportorul informează că în emisfera occidentală mai puțin de jumătate din arhive sînt în posesia echipamentului necesar operațiunii de dezinsectare. În majoritatea cazurilor se practică sistemul bazat pe gaze și numai în rare cazuri sistemul vidului. Sînt utilizate diferite gaze insecticide cunoscute și în trecut. Cele mai folosite sînt amestecuri de bioxid de carbon cu oxidul de etilen în proporție de 9/10 sau tetraclorură de carbon în proporție de 29,8/100 cu clorură de etilen. Arhivele din Canada utilizează cu aceleași rezultate bromura de metilen. În multe locuri se folosește ca insecticid D.D.T.-ul, care poate fi administrat fără echipament costisitor. Utilizarea acestor materiale trebuie făcută însă cu multă prudență, întrucît prin aplicarea lor directă asupra documentelor le poate deteriora.

În Arhivele Naționale ale S.U.A. există un serviciu special pentru curățirea documentelor, care în urma multor experiențe a ajuns la concluzia că procedeul superior este acela al eliminării prafului cu ajutorul aerului comprimat, care asigură în același timp rapiditatea operațiunii de curățit și înlăturarea uzurii și destrămării documentelor.

Raportul lui R. Bahmer a acordat un loc deosebit metodelor și procedeele tehnice de restaurare a documentelor. Foarte surprinzător rezultă din raport faptul că toate arhivele americane practică metoda veche de restaurare prin fixarea documentului cu hirtie japoneză sau pînă transparentă de mătase cu clei de făină. Numai cîteva instituții utilizează în restaurare sistemul laminării cu acetat de celuloză, aplicat la cald, sub presiune. În marea lor majoritate, însă, arhivele din S.U.A. folosesc ca mijloc principal de conservare a documentelor microfilmul. În urma unei anchete efectuate în 1956, constatîndu-se că peste 8000 de volume și aproape 13 milioane de foi volante au nevoie de restaurare și că această cifră crește din an în an, Arhivele Naționale ale Statelor Unite au întocmit în anul 1957 un program de microfilmare. Întrucît deteriorarea majorității documentelor era cauzată de utilizarea prea frecventă de către cercetători, s-a decis ca pentru toate aceste documente să se facă microfilme de cîte ori va fi posibil, procedeul costisitor al laminării folosindu-se numai pentru documentele prea fragile sau prea stricate. Documentele microfilmate sînt retrase din circulație, cercetătorii servindu-se numai de microfilme. În cazuri rare, cînd documentele nu au valoare care să justifice conservarea materială a originalului, acestea sînt distruse. Menționăm că raportul se referă în special la seria de documente moderne, create în perioada primului război mondial.

Al doilea raport a fost prezentat de dr. Iohanes Papritz de la Arhiva de Stat din Marburg. Raportul a fost întocmit pe baza referințelor date de unitățile de arhivă din țările capitaliste europene. Raportorul și-a propus să prezinte o serie de probleme privitoare la restaurarea, conservarea și fotografierea documentelor care, după aprecierea sa, ridică unele chestiuni deosebit de importante. Menționăm că de la un capăt la altul raportul este plin de elogii la adresa arhiviștilor americani cărora le acordă un rol de pionier în activitatea arhivistică. În tehnica restaurării, dr. Iohanes Papritz consideră că în prezent activitatea arhivistică trece printr-o criză, deoarece nu există nici o metodă de restaurare prin laminare cunoscută care să nu ridice îndoieli justificate. Divergențele de păreri în această problemă se explică, după părerea sa, prin singurul fapt că

motivele pentru care se laminează documentele din arhive sint ele însăși variate. Încercînd să definească aceste motive, le reduce la următoarele patru :

— Restaurarea documentelor a căror longevitate ar fi nelimitată dar care au suferit unele stricăciuni. Aceste cazuri sint în mod obișnuit limitate.

— Restaurarea unui mare număr de documente care au suferit în urma unei catastrofe (război, incendiu, inundație). Prin metoda manuală, tradițională de restaurare este imposibil să se ducă pînă la capăt o asemenea sarcină extrem de urgentă intrucît procesul de distrugere al documentelor continuă.

— Actele moderne scrise pe hîrtie din fibre lemnoase, depuse la arhive, sint fără îndoială în general bine conservate și nu au în consecință nevoie de restaurare. Ele nu rezistă însă îmbătrînirii. Pentru conservarea lor este nevoie deci de laminare, ceea ce constituie o sarcină permanentă considerabilă.

— În țările cu climat nefavorabil și în centrele industriale trebuie protejate nu numai documentele moderne dar și cele vechi.

Raportorul conchide că numai în primele două cazuri poate fi vorba de o restaurare a documentelor, în ultimile două avem de aface cu o simplă operațiune de conservare a lor. De aceea pentru fiecare situație trebuie să utilizăm un anumit procedeu și anumite materiale.

Raportorul continuă cu prezentarea celor mai clasice metode utilizate în restaurare : hîrtia de Japonia, țesătură de mătase, pergaminul și introducerea sub sticlă, arătînd pentru fiecare dezavantajul pe care-l prezintă potrivit ultimelor cercetări științifice efectuate asupra materialelor folosite. Nu toate sorturile din hîrtie de Japonia au aceeași longevitate, iar transparența ei nu este prea mare. Pînă transparentă de mătase are de asemenea o longevitate insuficientă ; ea trebuie în general înlocuită din 25 în 25 ani, iar detașarea de pe document prezintă mari dificultăți. Laminarea documentelor între file de pergamin, metodă utilizată în Germania, a dat foarte bune rezultate în trecut, datorită procedeeilor de fabricație a acestui material. Din păcate, după cel de al doilea război mondial procedeele de fabricație nu mai pot fi controlate și actualul pergamin care se fabrică este alterabil. Introducerea papirusurilor sub sticlă practică de multă vreme prezintă ca singur inconvenient posibilitatea de a se sparge sticla și strica documentul. La Arhivele Naționale din Paris sticla a fost înlocuită cu plexiglas, cu bune rezultate.

Pentru verificarea eficacității diferitelor procedee de restaurare, raportorul propune ca toate laboratoarele de restaurare din unitățile de arhivă să țină în viitor un jurnal de lucrări care să conțină o serie de date necesare. În primul rînd fiecărui document restaurat să i se adauge o fișă în care să se înscrie metoda utilizată și materialele folosite, data și numele restauratorului. În al doilea rînd laboratorul să țină un jurnal de lucrările sale în care să noteze cronologic operațiunile de restaurare efectuate. În al treilea rînd să se constituie dosare în care să fie adunate toate referințele asupra documentelor restaurate (copii după fișele adăugate documentelor, fotografiile ale documentelor, notițe și eventual lucrări publicate asupra lor). În felul acesta se vor putea cunoaște în viitor erorile săvîrșite la restaurare și cu ajutorul jurnalului se vor putea remedia asemenea stricăciuni în altă parte și evita repetarea lor.

În capitolul următor raportorul expune principalele procedee de laminare cu ajutorul foilor sintetice utilizate pînă în prezent : procedeu folosit de Arhivele Naționale din Washington — acoperirea documentului original pe ambele fețe cu un strat de acetat de celuloză cu ajutorul unei prese hidraulice ; laminarea Barrow care produce încălzirea într-o presă plată și compresarea se face între doi cilindri ; procedeu Sundex, Adenco etc., care în general nu pot fi aplicate fiind foarte costisitoare.

Interesantă este semnalarea raportorului asupra procedeeului manual de restaurare folosit la Arhivele din India. Prin acest procedeu simplu se formează straturi cu foi de acetat de celuloză și hîrtie de Japonia, apoi cu ajutorul acetonei se reinmoaie acetatul de celuloză care servește astfel de clei. În ceea ce privește laminarea documentelor în masă, raportul semnalează mașina de pecetluit prezentată de Întreprinderea Karl Henneche, Birkinhoven, Siekreis cu ocazia săptămîinii tehnicii arhiviste de la Marburg. Această mașină permite laminarea pe ambele fețe în lanț, într-o foaie de clorură de polivinilîn cu o viteză medie de 1—2,50 m. pe minut, ceea ce înseamnă laminarea a 1.500—3.000 file pe zi. Mașina a fost

Între timp mult ameliorată, mai ales datorită întrebuințării acetatului de celuloză.

Raportul dă explicații apoi în legătură cu diferitele produse sintetice folosite de unitățile de arhivă din occident la laminarea documentelor. „Pentru noi arhiviștii – spune raportorul – un lucru este sigur: pînă în prezent numai acetatul de celuloză a fost verificat în mod științific și găsit propriu scopurilor noastre. Cine dorește să introducă un alt material sintetic, are datoria să facă în același timp proba utilității lui“. Dintre materialele sintetice, în afară de acetatul de celuloză, raportul mai menționează polietilena și polimetilacrilatul.

În problema neutralizării documentelor raportorul s-a mărginit să pună în discuție fără a da personal nici o soluție dacă este necesar să fie neutralizate toate documentele restaurate sau numai acelea la care se constată stricăciuni produse de acizi. Cît privește tehnica de neutralizare, este pentru cea utilizată la sistemul de laminare Barrow care constă din aplicarea a două băi, fiecare timp de 20 minute. Prima baie se face într-o soluție 15% hidroxid de calciu, care neutralizează aciditatea, iar a doua într-o soluție de bicarbonat de calciu care transformă în carbonat de calciu tot excesul de apă de var. Carbonatul de calciu care se fixează în strat foarte fin pe fibrele hirtiei joacă un rol de tampon contra tuturor acțiunilor acide.

Raportul a mai dat o serie de informații cu privire la tehnica curățirii și reparării documentelor – întinderea pergamentelor, curățirea petelor, regenerarea documentelor șterse, restaurarea peceților. Nu considerăm necesar să stăruim asupra lor fiind încă în stadiu experimental. La întinderea pergamentelor se experimentează, de pildă, întrebuințarea terilenului în locul pinzei cerate. Problema principală în restaurarea peceților este distrugerea miceliului microscopic care provoacă stricăciunea. În Danemarca se folosește în acest scop terebentina lichidă sau alcoolul combinat cu albastru de metilen.

Cel de al treilea raportor a fost G. A. Belov directorul general al Arhivelor Statului din U.R.S.S. Raportul său a fost întocmit pe baza referințelor primite de la unitățile de arhivă din țările socialiste. În decursul expunerii țara noastră care a trimis informarea la timp, a fost deseori citată, menționindu-se realizările obținute la noi în munca de restaurare și conservare.

În introducerea G. A. Belov a arătat caracterul deosebit pe care-l au arhivele în țările socialiste, unde toate materialele documentare constituie un bun al întregului popor. Semnalînd volumul incomparabil mai mare al documentelor care intră în sfera de activitate a unităților de arhivă din țările socialiste decît în cele capitaliste, a arătat că în U.R.S.S. munca arhivistică este legată de activitatea curentă a instituțiilor, că materialele documentare sînt chiar din momentul creării sub supravegherea unităților de arhivă fără a căror aprobare în scris nici o organizație, nici o întreprindere nu poate distruge documentele create în decursul activității lor. În aceste condiții organizarea științifică a muncii cu materialele documentare capătă un caracter de problemă economic-administrativă de stat. De aceea arhiviștii sovietici consideră metoda de bază a asigurării păstrării îndelungate a materialelor documentare, nu restaurarea, ci crearea condițiilor favorabile păstrării lor. Cu toate acestea raportorul este de acord că rezolvarea acestei probleme nu poate fi concepută fără introducerea în munca arhivistică a tehnicii moderne. Datorită greutăților pe care le-au întâmpinat țările socialiste în anii celui de al II-lea război mondial, reorganizarea muncii arhivistice pe baze noi tehnice în aceste țări s-a început numai în ultimii ani. Cu toate acestea, reorganizarea și introducerea tehnicii noi în munca arhivistică se face într-un ritm extrem de rapid, la aceasta conlucrînd ajutorul permanent al guvernelor și al instituțiilor de cercetări științifice din aceste țări, schimbul de experiență a muncii specialiștilor și arhiviștilor, publicarea literaturii corespunzătoare prîvind teoria și practica arhivistică.

În țările socialiste se acordă o mare atenție microfilmării documentelor ca metoda cea mai ieftină și cea mai bună pentru păstrarea și folosirea materialului documentar. Raportorul dă cîteva exemple concrete de preocupare pentru introducerea tehnicii noi în țările socialiste: în R.P.U. se află în dezvoltare copierea automată a documentelor prin metoda heliografică; în R.D.G. s-au obținut rezultate simțitoare în mecanizarea transportului documentelor, în R.P.P. se acordă o mare însemnătate înlocuirii rafturilor de lemn prin rafturi metalice mobile

și inzeștrării sălilor de studii și depozitelor cu lifturi și transportoare pneumatice; în R.P.R. se acordă o atenție deosebită întrebuințării materialelor sintetice pentru restaurarea și conservarea documentelor; în R.S.C. se fac experiențe pentru introducerea fișelor perforate.

În U.R.S.S. introducerea tehnicii noi în munca arhivistică a devenit o problemă de stat ca și în celelalte domenii de activitate. Introducerea metodelor moderne de multiplicare a documentelor (microfotocopiarea, diapozitive, documentarea fonografică și cinematografică, fișele perforate etc.) duce la schimbări esențiale într-o serie de laturi ale muncii în arhivă (completarea arhivelor statului cu materiale documentare, regimul păstrării, metodele de inventariere și folosirea documentelor). În prezent în U.R.S.S. se construiesc 40 de clădiri noi, încăpătoare, pentru arhivele de stat; mai mult de 10 au intrat în funcțiune în ultimii doi ani. Într-o serie de depozite din Arhivele centrale de stat se instalează aparatură pentru condiționarea aerului. Se elaborează catalogul tematic unic pentru materialele documentare ale arhivelor de stat, avându-se în vedere posibilitatea folosirii utilajului variat pentru căutarea automată a informației.

Trecând la expunerea concretă a metodelor de restaurare și conservare a documentelor și peceților, raportorul s-a ocupat în special de cele scrise pe hîrtie sau pergament. Datorită îmbunătățirii condițiilor de păstrare a materialelor documentare în instituții și în arhivele de stat, în țările socialiste documentele din ultima vreme nu necesită în majoritatea lor restaurarea, deoarece se găsesc într-o stare satisfăcătoare. Totuși toate țările socialiste posedă laboratoare și ateliere de restaurare atât în cadrul arhivelor centrale, cât și în cele regionale și orașenești. În R.D.G. asemenea laboratoare și ateliere se găsesc la Drezda, Potsdam, Weimar, Merseburg, Magdeburg și Schwerin, iar în R.S.C. la Praga, Bratislava, Brno, ș. a. În U.R.S.S. pe lângă Arhivele de stat există aproximativ 50 de ateliere de restaurare. Atelierele și laboratoarele de restaurare și conservare a documentelor de pe lângă unitățile de arhivă din țările socialiste sînt utilizate treptat, treptat, cu noi instalații. În special în U.R.S.S. atelierele de restaurare sînt utilizate cu camere staționare de vid cu formol pentru desinfecție, nișe de ventilație de o construcție specială, care lucrează cu aer comprimat, dulapuri de uscat, mese de restaurare cu suprafața transparentă, mese pentru îmbibarea hîrtilor distruse cu diferite soluții întăritoare, băi cu dușuri pentru spălarea coalelor murdare, sterilizatoare, aparate pentru lipit, prese de legătorie și altă aparatură necesară. Metodele de restaurare a documentelor scrise pe hîrtie în majoritatea țărilor socialiste sînt analoage. Raportorul dă o serie de exemple de procedee. În U.R.S.S., după anul 1950, au fost introduse o serie de metode noi de restaurare fizico-chimică și de conservare a materialelor documentare. La curățirea de praf a documentelor se folosește nișa de ventilație cu aer comprimat; desinfecția se face prin curent de înaltă frecvență; înainte de restaurare se controlează alcalinitatea și aciditatea hîrtiei cu ajutorul indicatorului universal și se tratează după caz într-un dulap ermetic cu soluție de amoniac sau cu soluție de acid acetic. În ultima vreme în majoritatea țărilor socialiste materialele de origine vegetală și animală au fost înlocuite cu cele sintetice.

Metoda restaurării și conservării documentelor pe calea presării lor în pelicule (laminare) se extinde de asemenea în toate țările socialiste. Pentru aceasta se utilizează diferite pelicule din ce în ce mai perfecționate. Pentru edificare asupra atenției ce se acordă restaurării și conservării documentelor, în raport se dau cîteva exemple: în R.P.U. în anul 1958 s-a organizat în atelierul de pe lângă Arhiva Centrală conservarea a peste 100.000 file și laminarea a cîteva zeci de mii, în R.P.P. în atelierul central de pe lângă Arhiva generală a actelor vechi, în anul 1959 s-au efectuat dezsecția a 510 mtr. liniari de materiale documentare și peste 1.000 de peceți, desinfecția a 3.000 documente pe pergament și hîrtie și lipirea a 676 unități de păstrare cu hîrtie de acetilceluloză și hîrtie de mătase chinezească; în U.R.S.S. atelierele centrale de restaurare prelucrează anual peste o jumătate de milion documente și cîteva mii m.p. de hîrți și planuri.

Progrese însemnate au fost obținute și în ceea ce privește restaurarea și conservarea pergamentelor. Metodele sînt diferite: în R.P.U. conservarea pergamentelor vechi deformate, cornificate, se efectuează fără ramă de întindere. Operația constă în curățirea mecanică și regenerarea chimică. În R.P.R. pentru

restaurarea pergamentelor se folosesc tetraclorura de carbon, eterul etilic sau de petrol, lanolina și uleiul de cedru. În U.R.S.S. se aplică tehnologia elaborată de Serviciul de igienă a cărții de la Biblioteca de Stat „V. I. Lenin” în colaborare cu Institutul de pielărie. Scopul de bază al restaurării îl constituie înmuierea pergamentului și înlăturarea deformării. Metoda utilizată constă din curățirea pergamentului la uscat și prelucrarea cu o soluție specială. Mărirea gradului de elasticitate se realizează prin prelucrarea cu emulsie. Pentru deslipirea pergamentelor lipite, cornificate și deformate se utilizează o soluție de acid uric, iar restaurarea parțială a textului se face cu o soluție de tanin (cînd nu este însă un palimpsest). Transparența se înlătură prin frecarea cu cretă. În raport se arată metodele utilizate pentru restaurarea peceților, care sînt, de asemenea, variate. În R.P.U. pecețile de ceară sînt desinfectate cu strogenol și impregnate cu substanțe sintetice. În R.P.P. curățirea se face cu ajutorul apei și a pensulei și lipirea cu soluție de balsam de Canada în benzol sau toluen. În R.S.C. părțile desprinse se unesc cu agrafe metalice și se lipesc cu un amestec din ceară de albine, saciz și terebentină de Veneția. În U.R.S.S., pentru lipirea și ridicarea rezistenței mecanice a peceților, se folosește cleiul de poliamidă.

În ultima parte a raportului G. A. Belov se ocupă de problema conservării hărților și planurilor și de problema fotografierii. Este de părere că cea mai bună metodă de păstrarea hărților și planurilor este așezarea lor orizontală, desfăcute în dulapuri. În unele țări (R.D.G. și U.R.S.S.), pentru înlesnirea păstrării și folosirii hărților de format mare se practică secționarea lor potrivit cu dimensiunile mapelor, în alte țări ca R.P.U., R.P.P., R.P.R. și R.S.C. acest procedeu nu este admis.

Trecînd la problema fotografierii raportorul arată că aceasta intră tot mai larg în practica muncii arhivelor din țările socialiste. În toate țările socialiste există laboratoare pentru microfotocopiere care au activitate rodnică. Exemplificînd, raportorul arată că în anul 1959 în U.R.S.S. s-au efectuat 14.300.000 cadre de microfilme și 122.500 fotocopii; în R.P.U. 700.000 cadre de microfilme și 15.000 fotografii mărite; în R.P.P. 140.000 m. de microfilme și 12.000 fotocopii. Microfotocopierea materialelor documentare se practică pentru asigurarea păstrării documentelor prețioase, pentru înlesnirea folosirii materialelor de către instituții și diferiți cercetători, în scopul schimbului internațional și intern precum și ca fond de asigurare. În țările socialiste microfilmarea urmărește, de asemenea, mecanizarea muncii de informare și reducerea volumului materialelor documentare.

În concluzie, raportorul relevă faptul că unitățile de arhivă din țările socialiste acordă mare însemnătate schimbului de experiență în munca de aplicarea tehnicii moderne în activitatea arhivistică. În special, ar fi foarte util ca revista *Archivum* sau oricare alt organ special al Consiliului Internațional al Arhivelor să publice în mod sistematic informații în legătură cu noile metode, utilaje și materiale care au găsit aplicare în arhivele diferitelor țări. De asemenea, ar fi de dorit să se publice periodic bibliografii amănunțite referitoare la problemele aplicării tehnicii noi în munca arhivistică.

Discuțiile purtate în jurul celor trei rapoarte au adus puține elemente noi, vorbitorii au subliniat în general faptul că rapoartele au fost cuprinzătoare și destul de documentate. Delegația din R.D.G. a arătat că la tratamentul pentru păstrarea materialelor documentare trebuie să se țină neapărat seama de natura materialului. R. H. Bautier, conservator la Arhivele Naționale din Paris a făcut o scurtă informare în legătură cu uniformizarea microfilmării, iar Winter Georg, directorul Arhivei Naționale din Koblenz a subliniat necesitatea de a se acorda o deosebită grijă conservării microfilmelor negative și păstrării fotografiilor.

G. A. Belov, făcînd unele completări, a arătat creșterea deosebită a muncii arhiviste în U.R.S.S. care se reflectă în îmbogățirea depozitelor Arhivelor Statului cu noi materiale documentare, între care cele economice, grija care se dă păstrării lor, folosirea multilaterală a materialelor. În U.R.S.S. munca arhivistică a fost situată pe o treaptă superioară, Arhivele Statului fac de acum parte dintre instituțiile de cultură.

Pentru a treia problemă raportul a fost susținut de R. Marquant, conservator la Arhivele Naționale din Paris. De la început a arătat că unele aspecte ale

problemei au fost abordate în congresele internaționale precedente atât la Paris, și mai ales la Florența, cât și la Masa Rotundă de la Wiesbaden.

Raportul împarte arhivele în publice și private, subliniind rolul important al acestora din urmă (arhivele întreprinderilor). Distincția dintre *public* și *privat* a dispărut în țările socialiste și s-a atenuat în mod simțitor în țările unde întreprinderile mai importante au fost naționalizate.

Primul capitol al raportului se ocupă de organizarea serviciilor de arhive economice și sociale în diferite țări. El arată că în țările cu un „regim economic capitalist” arhivele întreprinderilor particulare nu ajung în depozitele publice și nici o legislație nu prevede vreo regulă care să reglementeze această problemă. Cercetările în aceste arhive sînt uneori imposibile. Cele mai multe depozite de arhive nu au prin urmare nici o secție care să trateze în mod special arhivele provenind de la diferite instituții particulare sau ministere cu caracter financiar sau economic.

Arhivele Naționale ale Statelor Unite ale Americii au trei secții însărcinate cu păstrarea arhivelor economice: 1. Secția arhivelor industriale (transporturi, reglementarea și organizarea muncii, conflictele de muncă, asistența socială, producția, statistica repartiției etc.); 2. Secția resurselor naturale (dispoziții și folosirea terenurilor publice, agricultură, mine, energie industrială etc.); 3. Secția serviciilor generale (administrație fiscală, problema monetară etc.).

La Koblenz, Arhivele R. F. Germane adună în secția a V-a toate fondurile de arhivă care se referă la latura economică, transporturi și tehnică. În Franța, Arhivele Naționale au detașat cîțiva arhiviști în diferite ministere, — în special în Ministerul de Finanțe, pentru ca aceștia să efectueze pe loc triajul și eliminările necesare, pregătind astfel depunerile de materiale care trebuie conservate, depuneri dirijate de Arhivele Naționale. Asemenea detașări s-au făcut și pe lângă Ministerul Asigurărilor Sociale și Ministerul Muncii. Aici arhivistul detașat propune, după un studiu asupra funcționării diferitelor servicii și consultarea funcționarilor cunoscători ai lucrărilor respective, — un barem pentru distrugerea anumitor categorii de acte. Această formă de lucru s-a impus față de enorma masă de materiale de arhivă create în aceste instituții.

În Spania, arhivele secolului al XIX-lea și al XX-lea rămîn în păstrarea ministerelor și nu se depun la Arhivele Statului. În Anglia, arhivele poștelor, vămilor și a impozitelor indirecte sînt păstrate în instituțiile respective.

Situația aceasta este mult diferită în țările din Est. În cele mai multe din aceste țări există Arhive centrale economice. În Ungaria, încă din 1952, apoi în R. D. Germană și în Polonia.

Aceste Arhive Centrale au sarcina de a primi și păstra arhivele ministerelor și altor organe naționale însărcinate cu problemele economice, cât și a adăposti arhivele diferitelor întreprinderi naționalizate.

Autorul raportului recunoaște că este un mare avantaj pentru cercetători, deoarece ei pot găsi adunate la un loc arhivele întreprinderilor dintr-o regiune.

Față de cantitatea enormă a materialelor documentare create în arhivele întreprinderilor, raportorul arată că oricare ar fi regimul politic sau economic, fie că este vorba de R. D. Germană sau S.U.A., trebuie să se recunoască faptul că centralizarea lor în depozite publice sau private este o imposibilitate și că va trebui ca întreprinderile să-și aibă organizate în bune condițiuni arhivele lor. Și aici autorul recunoaște că și în acest caz există o diferență care duce la buna păstrare a arhivelor întreprinderilor și anume, în țările socialiste întreprinderile pot fi obligate să-și păstreze în bune condițiuni arhivele lor sub îndrumarea și controlul Arhivelor Statului, lucru care nu există în țările cu un regim capitalist chiar pentru întreprinderile naționalizate, arhivele fiind lăsate în voia soartei, avîndu-se grijă pentru păstrarea doar a aceluia care mai prezintă importanță din punct de vedere fiscal și comercial. Raportorul arată că în Anglia Oficiul Cărbunelui și Oficiul Energiei Atomice au fost obligate să respecte dispozițiile emise de Public Record Act din 1958, însă pînă în prezent nu au făcut nici o depunere în depozitele publice.

În Franța, întreprinderile naționalizate păstrează încă arhivele lor, deși sînt obligate să le depună la Arhivele Naționale. În Suedia întreprinderile și marile trusturi miniere și forestiere păstrează bogate arhive care se supun controlului arhivistului șef al regiunii respective.

În unele țări, unele întreprinderi au creat pe lângă arhivele lor săli de studiu, dînd posibilitate de cercetare în special a istoriei întreprinderii respective.

Autorul raportului își manifestă părerea de rău cu privire la distrugerea totală a unor arhive ale firmelor comerciale căzute în stare de faliment în Franța și cărora nu li s-a dat importanța cuvenită pentru valoarea lor istorică economică.

În această problemă autorul remarcă faptul că după 10 ani de experiență în Franța, se poate confirma că afirmația unui delegat la Congresul Internațional de la Paris, din 1950, a fost justă: „Păzitorul natural și de drept al unui fond arhivistic este persoana sau instituția la care s-a format această arhivă, cu dubla condiție ca aceasta să fie în măsură să asigure păstrarea și să fie accesibilă cercetătorilor“. Părerea noastră este că nici una, nici alta nu pot fi asigurate atît timp cît arhivele stau în mîini particulare. Nu numai că nu pot fi cercetate, dar nu există nici garanția că li se va păstra integritatea.

În capitolul al doilea din raport autorul vorbește despre condițiile pe care trebuie să le îndeplinească arhiviștii care au în primire arhivele economice și sociale. El arată că în general din răspunsurile la chestionarul trimis s-a putut constata că arhivistul deprins cu metodele tradiționale poate ușor să se adapteze condițiilor de lucru oarecum diferite și speciale ale arhivelor întreprinderilor.

În întreprinderi de obicei, arată raportorul, se încredințează arhiva unui funcționar din resortul respectiv și care în unele întreprinderi mai mari este ajutat de un arhivist de profesie. Cu toate acestea, unii cercetători științifici ai problemelor economice preferă să vadă conducind arhivele economice ingineri sau economiști care în prealabil au primit și o pregătire arhivistică. În realitate însă, arată raportorul, în prezent cele mai multe depozite de arhive economice semnalate sînt conduse de către economiști sau de personalul de administrație și că prezența unui arhivist este rară.

Avantajele și dezavantajele celor două sisteme sînt evidente.

Arhivistul, prin formația sa, va ști mai bine ca oricine să valorifice un document sau o serie de documente pentru viitorime, fără să se lase influențat de interesul actual și practic al materialelor documentare create de către administrații sau întreprinderi. În același timp, arhivistul va fi acela care va da arhivelor ce-i sînt încredințate cele mai bune forme de clasare pentru ca cercetătorii din viitor să poată efectua lucrările științifice și să poată sesiza cu ușurință documentele importante. Rolul arhivistului nu este prin urmare de a exploata documentele care îi sînt încredințate, muncă pentru care singur tehnicianul poate să le valorifice, însă arhivistul are datoria de a le face accesibile cercetătorilor.

Pe de altă parte, inginerul, economistul, conducător de arhivă, va avea poate mai mult decît arhivistul de formație tradițională, gustul pentru hîrțile care îi sînt încredințate și va sesiza mai bine valoarea lor, pentru că el va fi mai bine pătruns de înlăunțuirea faptelor și a mecanismelor birourilor și organizațiilor unde au fost născute documentele respective. Din păcate, însă, nevoia actuală de ingineri și economiști și pe de altă parte diferența substanțială dintre salarizarea lor și a unui arhivist, va face să vedem cu greu în fruntea arhivelor pe alții decît arhiviștii de profesie. Prin urmare este necesară pregătirea arhiviștilor pentru arhivele economice și sociale. În această privință, raportul cuprinde cîteva date arătînd că în țările din vest nu s-a întreprins prea mult în problema aceasta. Chiar cursurile pentru instituțiile publice de la École de Chartes se opreau la 1800, apoi au fost aduse pînă la 1875. Tot acolo se țin o serie de conferințe asupra izvoarelor economice, însă cu referire la evul mediu. Institutul din Marburg nu a prevăzut nimic special privind pregătirea arhiviștilor pentru arhivele economice și nici în Statele Unite ale Americii nu s-a făcut nimic.

Cu totul alta este situația din Est, spune raportorul. În Polonia și Iugoslavia sînt organizate cursuri complementare, de către Direcția Generală a Arhivelor Statului, pentru arhiviștii care doresc să se consacre arhivelor economice. Aceste cursuri sînt predate de către ingineri și economiști, în Polonia.

De asemenea, în R. D. Germană, Institutul științelor despre arhive a prevăzut cursuri speciale în această materie și că, arată raportorul, savantul german dr. Neuss susține că diplomația economiei a devenit o disciplină specială.

În aceeași problemă a pregătirii arhiviștilor pentru conducerea arhivelor instituțiilor, raportorul arată eforturile ce se fac în țările socialiste de a pregăti prin învățământ arhiviștii întreprinderilor.

În Ungaria, la întreprinderi nu poate fi numit ca arhivist decât acela care a absolvit cu succes cursurile organizate de către Arhivele Statului. Pentru aceasta a fost redactat un mic manual de arhivistică, de către Centrul Național al Arhivelor. Raportorul arată că în R. D. Germană asistăm la un adevărat învățământ organizat pentru aceasta. Prin Decretul din 27 aprilie 1950, toate întreprinderile naționalizate au fost obligate să aibă arhiviști calificați. Dacă pentru întreprinderile mari se mai pot găsi arhiviști calificați, problema arzătoare a fost aceea de a găsi arhiviști calificați pentru numărul mare de întreprinderi mijlocii, al căror mare volum de arhive cerea oameni pregătiți pentru clasarea și evidența lor. S-a stabilit că numai arhiviștii dotați cu o diplomă de stat pot fi afectați acestei munci.

Încercările de a se forma arhiviști pentru întreprinderi la Institutul arhivistic din Potsdam nu au avut rezultatele scontate.

După 1955 s-a înființat, tot la Potsdam, un curs profesional care pregătește arhiviști de nivel mijlociu pentru serviciile statului. Această școală, „Fachschule für Archiv-Wesen“ a organizat un ciclu de învățământ, fie direct la Potsdam, cu durată de doi ani, fie prin corespondență, de trei ani. În 1958 au fost 16 elevi la Potsdam și 120 prin corespondență. Acei care se consacră ca arhiviști la întreprinderi, urmează cursuri de istorie economică, istoria instituțiilor capitaliste sau naționalizate etc... Mai multe manuale, fie elementare, fie mai complete, au fost publicate în R. D. Germană. Manualul Aktenkunde der Wirtschaft cuprinde două volume, primul, apărut în 1954, consacrat economiei capitaliste, al doilea, apărut în 1956, economiei naționalizate.

Raportorul subliniază necesitatea recunoașterii faptului că sarcina unui arhivist care trebuie să clasaze materiale din evul mediu este complet, dacă nu esențial diferită de aceea a arhivistului care trebuie să clasaze și să trieze milioane de dosare provenind din Serviciile Asigurărilor Sociale.

Calitatea clasării și trierii hîrtilor moderne depinde în cea mai mare măsură de calitatea profesională a arhivistului care execută aceste lucrări.

Pentru întreprinderi, în Franța, s-a creat recent o categorie specială de funcționari, numiți arhiviști documentaliști care, sub supravegherea Arhivelor Statului, vor lucra fondurile moderne și din aceștia, instituțiile își vor putea alege și numi personalul permanent pentru serviciul de arhivă.

Raportorul împarte arhivele economice și sociale în arhive publice, arhive sindicale, arhive de întreprinderi, arhive imprimare ale întreprinderilor, arhive înregistrate mecanografic și electronic.

Arhivele provenind de la instituțiile publice, devenind zi de zi mai numeroase, eliminarea prin triere devine din ce în ce mai frecventă și mai masivă. Autorul arată că după calcule precise, pentru aceeași cantitate de documente, construirea de rafturi costă 2/3 din prețul cit ar costa microfilmarea.

Bazat pe informațiile culese din răspunsurile diferitelor țări, autorul raportului afirmă că dintre arhivele economice și sociale, arhivele sindicatelor muncitorești sau a sindicatelor de patroni sînt celea despre care are cele mai puține știri, sînt cele mai puțin accesibile și cele mai puține în depozitele publice.

Referindu-se la țările socialiste, raportorul arată că aici situația este cu totul diferită. În Polonia, de exemplu, arhivele sindicale sînt depozitate la Arhivele Statului și pot fi consultate ca și celelalte documente.

În legătură cu arhivele întreprinderilor raportorul arată, bineînțeles referindu-se la țările capitaliste, că adesea atît arhiviștii, cît și cercetătorii s-au plîns de rea-voința arătată de conducătorii întreprinderilor la dorința exprimată de a se cerceta aceste arhive. Această indiferență pentru lucrările științifice, spune autorul raportului, se datorește faptului că proprietarii sau directorii responsabili ai diferitelor societăți, fie din cauza secretului afacerilor, fie pentru investigațiile indiscrete ale fîscului, refuză cercetarea chiar studenților și profesorilor perfect calificați. Întreprinderile care sînt proprietatea unei familii sau ale unei persoane sînt și mai secrete decît societățile anonime.

Este inutil să subliniem, continuă raportorul, importanța pentru istoria economică și socială a documentelor tipărite de către diferite întreprinderi (cataloage, bilanțuri, statute, rapoarte ale adunărilor generale etc...). Acestea formează o documentare de prim ordin pentru secolul al XIX-lea și al XX-lea.

În unele țări aceste documente tipărite iau drumul bibliotecilor; altele au fost depuse odată cu fondurile respective la Arhivele Statului. Se citează Arhivele Naționale din Paris care au 500.000 broșuri imprimate de întreprinderi. Acest fond important este completat și ținut la zi, pe cât posibil, prin depuneri de la întreprinderi, sau luându-se dublete de la Biblioteca Națională.

Noile sisteme utilizate în întreprinderile mari de a înregistra mecanografic sau electronic documentația respectivă (aparatele electronice înregistrează 15.000 caractere pe secundă) pun în fața arhiviștilor probleme grele care deocamdată nu au un remediu.

Sistemul electronic, după înregistrare, poate reda, la întrebare, răspunsuri constând din 15.000–60.000 caractere pe secundă. Dar, se întreabă raportorul, bandele magnetice și documentele redactate cu ajutorul cernelii magnetice vor rezista la uzaj sau în timp? Autorul nu poate pune decât un semn de întrebare în această problemă și să sublinieze urgența și gravitatea ei pentru arhiviștii și istoricii vieții sociale și economice.

Este un fapt evident, spune Marquant, că proporția cercetătorilor arhivelor economice crește în depozitele cu arhive economice, fapt încurajator și pentru arhivistul însărcinat cu această muncă de a clasa și inventaria asemenea materiale, muncă pe care deseori a desconsiderat-o.

Pe marginea raportului lui Marquant s-au făcut discuții mai interesante, pe ordinea de zi fiind înscrși 9 delegați.

Primul a luat cuvântul Altmann, directorul general al Arhivelor Statului din Polonia care a arătat că în țările socialiste cercetarea arhivelor economice este foarte mult înlesnită și favorabilă cercetătorilor.

„Problema arhivelor economice și sociale, a continuat vorbitorul, este foarte importantă și i se dă o atenție mare în țara noastră. În R. P. Polonă, și în general în țările socialiste, cercetătorii sînt avantajați prin faptul că arhivele economice și sociale sînt în păstrarea Arhivelor Statului și prin urmare se pot face cercetări complete“. El arată că în țările în care arhivele întreprinderilor stau în mîini particulare, ele pot fi mutilate.

Altmann arată că s-au organizat cursuri speciale pentru pregătirea arhiviștilor în domeniul arhivelor economice care prezintă probleme grele de evidență și mai ales de triere. El mai arată că există o masă enormă de arhivă creată de întreprinderi, și prin urmare o mare greutate în lucrările de expertiză, adică de a se determina cu cât mai multă precizie ceea ce trebuie păstrat permanent și ce trebuie eliminat ca lipsit de importanță.

G. A. Belov, urmînd la cuvînt, arată că în U.R.S.S. arhivele economice sînt mult cercetate.

Arhivele Statului au publicat multe documente economice, contribuind la dezvoltarea economiei țării.

R. H. Bautier dă citire concluziilor comisiei de sigilografie, arătînd că s-a luat hotărîrea ca în muzee, castele vechi sau palate să se amenajeze vitrine cuprinzînd mularjele sigiliilor vechi care s-au întrebuițat de autoritățile locurilor respective.

La orele 12,30, la masa prezidiului ia loc întreg comitetul executiv al Congresului, prezidat de Chamson, directorul general al Arhivelor Naționale ale Franței. Între membrii Comitetului executiv se află și noii aleși, G. A. Belov și H. Altmann.

După un scurt cuvînt al președintelui, ședințele de lucru ale celui de al IV-lea Congres al Arhivelor iau sfîrșit.

*:

* *

În după amiaza zilei de 19 august, în continuarea programului, participanții la Congres au vizitat arhiva orașului Stockholm, Arhivele Militare și noua construcție a clădirii destinată Arhivelor Naționale.

Arhiva oraşului Stockholm este instalată într-un local nou, terminat în 1959. Administraţia oraşului Stockholm şi-a organizat şi păstrat din cele mai vechi timpuri arhiva proprie şi o păstrează şi astăzi, fiind exceptată de a o depune la Arhivele Statului.

Noul local pe care-l ocupă astăzi are depozitele construite într-un masiv de piatră, 6 etaje, iar la suprafaţa pământului sînt birourile administraţiei şi sala de studiu. Pe lângă sala de studiu comună există şi cîteva birouri mai mici, pentru cîte un singur cercetător, care doreşte să lucreze în mai multă linişte.

În sala de studiu comună mesele sînt individuale. Deasupra sălii de studiu se ridică o cupolă centrală cu pereţii laterali de sticlă, pentru ca sala de studiu să aibă o cit mai bună lumină.

O mică expoziţie ocazională era organizată într-o sală din preajma sălii de studiu. Aici erau expuse în vitrine sau panouri, documente şi manuscrise vechi, precum şi diferite planuri, toate privind trecutul oraşului Stockholm.

Cel mai vechi document expus era o condică de cadastru al oraşului Stockholm, din anul 1420, îndată după marelui incendiu care a distrus toate arhivele publice. Tot acolo era expus şi un proces verbal al Consiliului municipal al oraşului Stockholm, din 1474, şi un registru de ordonanţe juridice, administrative şi edilitare, începînd cu anul 1478.

Arhiva de război (Krigsarkivet) a fost înfiinţată în 1805. Astăzi funcţionează depinzînd de Ministerul de Război, Arhivele Naţionale avînd drept de control şi îndrumare. Ocupă un local nou, cu depozite, birouri pentru administraţie, laborator pentru restaurarea documentelor şi sală de studiu. Într-o sală era aranjată o mică expoziţie, unde erau expuse documente mai reprezentative.

Depozitele, nu mai înalte de 2,50 m., cuprind 23.000 m.l. poliţe, în care sînt aranjate peste 200.000 mape cu materiale documentare.

În unele depozite rafturile sînt construite după sistemul „compactus“, acţionate electric, metodă pe care o socotim foarte bună, deoarece se face o mare economie de spaţiu. În depozitele noastre cu rafturi fixe se pierde aproape jumătate din spaţiul de depozitare. Rafturile fiind construite astfel se alipesc bine unele de altele, nelăsînd să pătrundă la materialele documentare praful sau alte impurităţi, scutînd prin aceasta şi aşezarea documentelor sau manuscriselor în cutii speciale, depozitul însuşi şi rafturile constituind o cutie aerisită care le protejează. Depozitele sînt luminate electric, iar ferestrele cu sticlă opacă, ferind astfel materialele de decolorare.

Sala de studiu dispune de o bibliotecă documentară pusă la dispoziţia cercetătorilor. Mesele sînt individuale, fiecare masă avînd lampă electrică. Întrările în depozite sînt toate prevăzute cu uşi metalice, iar în depozite sînt instalate aparate care anunţă de îndată orice început de incendiu, așa cum am văzut de altfel și în U.R.S.S. În Uniunea Sovietică se pune mare accent pe gradul de umiditate al aerului din depozite, pentru care sînt făcute instalațiile corespunzătoare. Hărțile se păstrează în general întinse, iar altele mai mari secţionate după mărimea mapelor.

În ceea ce priveşte aparatura din laboratorul de restaurare, am constatat că era de tip vechi faţă de cea întrebunătă în Direcţia Generală a Arhivelor noastre. Laboratorul de restaurare nu are un personal prea numeros.

Noua clădire destinată Arhivelor Naţionale ale Suediei, care în prezent ocupă vechiul local clădit în 1891, se construieşte într-un masiv de piatră unde vor fi depozitele, iar deasupra pământului birourile administraţiei. Ni s-a spus că în 3 ani va fi gata.

Arhivele Naţionale ale Suediei au fost instalate într-un imobil construit în 1891. Fiind neîncăpător, cu timpul s-au mai afectat şi alte localuri, încît astăzi, pînă se va construi noul local despre care am vorbit mai sus, are încă 9 depozite mai mici în diferite părţi ale oraşului.

Sistemul arhivelor publice din Suedia este sub controlul Ministerului Afacerilor Ecclesiastice şi Educaţiei. El constă din Arhivele Naţionale, şapte arhive provinciale şi de comitat şi două arhive municipale, dintre care una este cea a oraşului Stockholm, despre care am vorbit.

Arhivele Naţionale din Suedia, ca organizare, corespund Arhivelor Naţionale din Paris şi Arhivelor Publice din Londra. Ele păstrează arhivele guvernului,

ale Curții Supreme și ale administrației centrale din timpurile cele mai vechi, pînă în timpurile moderne. Arhivele Naționale este instituția prin care acest material documentar este pus la dispoziția diferitelor organe administrative și a cercetătorilor.

Arhivele Naționale sînt de altfel autoritatea supremă pentru întreg sistemul arhivelor publice. În subordonarea lor sînt serviciile regionale (cele 7 arhive regionale și de comitat), avînd ca îndatorire supravegherea formării, inventarierii și păstrării documentelor administrației civile a statului.

Raportul dintre Arhivele Naționale și Administrația Centrală este asemănător cu acel dintre arhivele provinciale și administrația locală. Fiecare dintre acestea păstrează documentele mai vechi ale administrației locale și ale autorităților legale din raza lor proprie și supraveghează păstrarea și evidența materialelor documentare mai recente care încă nu au fost depuse.

Sistemul arhivelor militare au autoritatea lor proprie asupra arhivelor respective, admițîndu-se, totuși, fără să fie obligatoriu, îndrumarea și controlul Arhivelor Naționale.

Cu mult înainte de a deveni autoritatea centrală în acest domeniu, Arhivele Naționale fuseseră oficiul central de păstrare a documentelor țării.

Cea mai veche arhivă publică creată a fost aceea a Consiliului de Stat, care a existat încă din secolul al XIII-lea.

Arhivele Naționale păstrează cea mai mare parte a arhivelor Consiliului de Stat și a departamentelor.

În ultimul timp Arhivele Naționale, nemaivînd spațiu, a sistat primirea de noi arhive.

Colecțiile de documente ale Arhivelor Naționale se împart în cinci secții. Nu există un ghid general, însă este pe cale să se întocmească.

În prima secție se păstrează arhivele cancelariei regale. Cea mai importantă piesă arhivistică este „Registrul Național” care începe din timpul lui Gustav Vasa și continuă fără întrerupere pentru perioada în care cancelaria nu a fost divizată.

Primele directive de organizare a arhivei cancelariei regale s-au dat în 1618. În acea vreme se păstrau în palatul regal și au avut mult de suferit la incendiul din 1697.

Secția a doua cuprinde documente tot din cancelaria regală, în special documentele constituționale. Aici se găsește și constituția din 1809 care este în vigoare și astăzi.

Depozitele Arhivelor Naționale au 47.000 m.l. polițe de rafturi. Documentele de importanță deosebită au fost microfilmate și se păstrează deosebit.

Nu sînt accesibile publicului documentele care privesc politica externă și securitatea generală a țării, ca și documentele care privesc viața și afacerile financiare ale persoanelor particulare.

Funcția de depozit a arhivelor publice și de instituție de cercetare o îndeplinește biroul I, iar cea de îndrumare și control a arhivelor provinciale biroul II, fiecare avînd cite cinci secții.

Modul de păstrare se face pe fonduri sau colecții. Dosarele și registrele sînt păstrate, în majoritate, în poziție verticală, altele în poziție orizontală, după formatul lor și construcția rafturilor. Rafturile sînt de lemn, înalte, folosindu-se scări pentru scoaterea materialului.

De pe toate sigiliile se scot mulaje care se dau spre folosință cercetătorilor, muzeelor permanente sau expozițiilor ocazionale, se fac schimburi internaționale. Originalele nu se dau spre cercetare, pînă cînd nu s-au făcut mulaje.

De la înființarea sa C.I.A. a ținut patru congrese care s-au succedat din patru în patru ani. Arhiviștii din toate țările lumii urmăresc aceste congrese cu viu interes, întrucît cu această ocazie sînt dezbătute cele mai principale și dificile probleme ale activității arhivistice și se stabilesc elementele de bază pentru rezolvarea lor.

Al patrulea Congres a fost, din acest punct de vedere un bun prilej de informare asupra stadiului în care se găsește în prezent activitatea teoretică și practică în domeniul arhivistic pe plan larg, internațional. În prezent, datorită creș-

terii considerabile a materialului documentar în toate unitățile de arhivă din lume, a creșterii cererii în folosirea științifică și practică a acestora pe plan intern și extern, se ridică tot mai insistent problema introducerii în munca arhivistică a metodelor și tehnicii noi, a îmbunătățirii sistemelor actuale de organizare, de păstrare, restaurare și mai ales a posibilităților cât mai largi a folosirii lor. A se putea efectua toate acestea este necesar și din ce în ce mai mult aplicarea de noi metode în teoria și practica arhivistică. Menirea congreselor este aceea de a analiza progresele făcute de diferitele țări în activitatea arhivistică și de a recomanda metodele și procedeele tehnice noi cele mai convenabile, cele mai verificate prin rezultatele date. Rapoartele, care au constituit elementul principal din ordinea de zi a Congresului, au dezbătut asemenea probleme, deosebit de importante, privind sistemul de organizare a arhivelor în diferitele țări, metodele și procedeele tehnice noi de păstrare, conservare și folosire a materialului documentar precum și a pregătirii cadrelor de arhiviști. Deosebit de utilă a fost punerea în discuție a problemei arhivelor economice și sociale.

Rapoartele s-au bazat pe o vastă informare și au tratat probleme la un înalt nivel științific. Punerea față în față a experienței arhiviștilor din 39 țări și mai ales confruntarea realizărilor și a metodelor de lucru din cele două sisteme sociale deosebite, a dat posibilitatea participanților la congres să-și verifice și să-și îmbogățească cunoștințele, să ducă la unitățile unde activează elemente noi prețioase pentru viitoare experimentări.

În problema organizării arhivelor de stat Congresul a ajuns, fără nici un fel de rezervă, la concluzia că sistemul centralizat, practicat de țările socialiste, este cel mai convenabil atit pentru buna păstrare a materialelor documentare, cât și pentru o largă și rodnică folosire a lor în scopuri științifice și practice.

În condițiile din țările capitaliste, unde posibilitatea de control a statului asupra arhivelor este limitată, raportorii cât și vorbitorii s-au văzut în situația de a recomanda soluții care în esență nu reprezintă altceva decit o confirmare a avantajelor sistemului centralizat, practicat în U.R.S.S. și țările socialiste. Fără îndoială, atita vreme cit în unele țări se va menține proprietatea privată și în consecință arhivele private, crearea unui fond arhivistic centralizat de stat, care să asigure integritatea materialului documentar, creat în decursul vremii, un sistem unitar de evidență și o largă accesibilitate a cercetării, nu se va putea realiza.

Hotărârea Congresului, bine venită, de a se interveni pe lângă guvernele tuturor țărilor pentru a-și spori grija pentru arhive, confirmă, de asemenea, că este absolut necesar ca materialul documentar, sursă a istoriei lumii și bază de mare valoare pentru activitatea practică, trebuie să se găsească sub controlul direct al statului. Dealtfel această hotărâre își are valabilitatea numai pentru țările capitaliste; în țările socialiste arhivele au devenit de mult un bun al întregului popor, grija pentru ele își găsește expresia în întreaga legislație din aceste țări, care stabilește forma de organizare a activității arhivistice și îndatoririle aparatului de stat și al cetățenilor față de fondul arhivistic de stat.

În problema metodelor și tehnicii noi, lucrările Congresului au fost de asemenea foarte interesante. Rapoartele și discuțiile au expus și au analizat critic diferitele metode și procedee noi tehnice care se practică la unitățile de arhivă din lume, conturînd în concluzie un minimum de condiții care trebuie să fie asigurate oricăror unități de arhivă; imobile corespunzătoare (de dorit din material refractar, echipament de prevenire a incendiilor, aparatură pentru aer condiționat, rafturi de fier, ateliere și laboratoare inzestrate cu utilaj pentru restaurarea și conservarea materialului documentar etc.).

Din raportul ținut de G. A. Belov, delegatul Uniunii Sovietice, a rezultat în mod evident că Uniunea Sovietică este țara unde arhivele se bucură de cea mai mare atenție. Din raport și discuții a rezultat de asemenea că și celelalte țări socialiste au realizări importante, că nivelul muncii arhivistice este în creștere într-un ritm foarte rapid. Urmînd exemplul Uniunii Sovietice, aplicînd experiența sa bogată, unitățile de arhivă din țara noastră au calea deschisă spre o organizare și mai bună, bazată pe metode și procedee tehnice moderne.

Al patrulea Congres al C.I.A., a contribuit la stringerea legăturilor între arhiviștii din întreaga lume, la întărirea frontului lor pentru apărarea surselor valoroase ale istoriei universale, pentru apărarea păcii, pentru lupta fermă împo-

triva războiului care a fost în unanimitate recunoscut ca cel mai mare dușman al arhivelor.

Delegația romină a avut o participare prețioasă la acest Congres prin informațiile trimise la timp delegației sovietice pentru întocmirea referatului ținut de G. A. Belov. În raport țara noastră a fost de multe ori citată.

Valorificarea bogatului material pe care l-am cules din lucrările Congresului și din vizitele făcute va constitui un real sprijin în munca noastră arhivistică.

I. PARASCHIV
F. BOERĂȘ
GH. UNGUREANU

AL XXV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL AL ORIENTALIȘTILOR DE LA MOSCOVA (AUGUST 1960) *

Dezvoltarea studiilor orientale atât în Rusia cit și în Europa apuseană, mai ales după înființarea Școlii de limbi orientale de la Paris, de către L. Langlès (martie 1795), a impus în prima jumătate a veacului trecut necesitatea unor asociații de orientalistă și a apariției unor publicații cu acest caracter. Aceste realizări la rîndul lor au deschis perspective pentru ținerea unor congrese internaționale în acest domeniu. Astfel, primul congres internațional al orientaliștilor a avut loc la Paris (1873), unde s-a hotărît să se țină în fiecare an cite o sesiune științifică, ceea ce s-a respectat la început. La acest congres au luat naștere principiile care au stat la baza congreselor internaționale ulterioare. Este de remarcat și faptul că la congresul de la Paris a participat și o delegație din România, compusă din 17 membri, în frunte cu B. P. Hasdeu, director al Arhivelor Statului¹⁾.

Congresul următor a avut loc la Londra (1874), iar cel de-al III-lea la Petersburg (1876), fiind temeinic organizat de către savanții ruși, sub președinția lui V. V. Grigoriev, decanul Facultății de limbi orientale²⁾.

Congresul al VII-lea a avut loc la Viena, la care participă din partea Romîniei tot B. P. Hasdeu, de această dată cu o comunicare: *Sur les éléments turcs en roumain, lu au Congrès des Orientalistes à Vienne, 2 oct. 1886*.

Anumite invitații au fost adresate Romîniei și cu ocazia altor congrese internaționale cu acest caracter, în special la cele din orașele: Paris (1897), Hamburg (1902), Alger (1905) etc.³⁾. După congresele XV (Copenhaga — 1908) și XVI (Athena — 1912), ținerea lor a fost întreruptă din cauza celor două războaie, timp de 16 ani. Astfel, abia în 1928 a avut loc cel de al XVII-lea congres la Oxford, după care au urmat regulat: al XVIII-lea (Leipzig — 1931), al XIX-lea (Roma — 1935) și al XX-lea (Bruxelles — 1938), cînd tot din cauza războiului are loc o nouă întrerupere de zece ani.

În ceea ce privește tematica acestor congrese, aceasta era cit se poate de îngustă, predominînd problemele lingvistice.

* * *

După ultimul război mondial, pe lingă necesitatea întăririi muncii științifice, simțindu-se nevoia colaborării internaționale și pe alt tărîm, congresele au fost reluate, în proporții mult mai ample, ținindu-se regulat din trei în trei ani (al XXI-lea la Paris — 1948, al XXII-lea la Istanbul — 1951 etc.), cu participarea

* *Problemi vostokovedenia*, nr. 5/1960 și „*Voprosi Istorii*“, nr. 11/1960.

¹⁾ *Congrès international des orientalistes. Compte-rendu de la première session. Paris 1873, p. XXXIX—XL.*

²⁾ *V. „Problemi Vostokovedenia“*, nr. 3, 1960, p. 202—203.

³⁾ *Analele Academiei Romîne*, partea administrativă și dezbaterile, seria II-a t. XIX, 1896—1897, p. 43; t. XXV, 1902—1903, Buc., 1903, p. 23 și t. XXVI, 1903—1904, Buc., 1904, p. 64 etc.

unui număr din ce în ce mai mare de țări. Astfel, la congresul de la Cambridge (al XXIII-lea — 1954) au participat 900 de delegați, din 32 de țări, cu 330 de comunicări, în 11 secții⁴⁾, iar la cel de la München (al XXIV-lea — 1957) au luat parte 1500 de delegați din 40 de țări cu 450 de comunicări, repartizate în 14 secții⁵⁾. Cu toată proporția lor însă, după cum au remarcat și referenții sovietici, o bună parte din tematica comunicărilor a fost îngustă, expunerile abundenț în factologie, fiind rupte de viața social-economică și interpretate de obicei idealist. Contribuțiile din domeniul arhivisticii și istoriei popoarelor orientale au ocupat un loc prea restrins, iar probleme ca: *periodizarea istoriei și literaturii unor popoare din Orient, clasificarea unor limbi orientale* (de pildă a celor turcești), *schimbările în situația social-economică și politică, formarea națiunilor socialiste, relațiile internaționale între Orient și Occident etc.* erau străine cercetătorilor burghezi. Însăși presa burgheză a recunoscut că delegația sovietică a adus un aport prețios bunului mers al lucrărilor⁶⁾.

* *

Obiectiv, trebuie să recunoaștem că cel de al XXV-lea congres al orientaliștilor de la Moscova (9—16 aug. 1960) a fost de altă factură. Prin faptul că aici au participat aproximativ 2.000 de delegați din peste 60 state și că au fost prezentate un mare număr de comunicări, se poate spune că acest congres a însemnat evenimentul cel mai important din istoria orientalisticii.

A. Mikoian, prim vice-președinte al Consiliului de Miniștri al Uniunii Sovietice, în cuvîntul său de salut adresat congresiștilor, s-a referit, printre altele, la marile transformări social-economice și politice care au avut loc în zilele noastre în țările din Orient, reliefind mișcarea de eliberare națională din țările coloniale și dependente. În concluzie s-a arătat necesitatea cercetării complexe și multilaterale a istoriei, economiei, limbii, literaturii, artei, etnografiei, monumentelor culturii materiale și spirituale a popoarelor din Orient, nu numai în perioada antică, medievală și modernă, ci mai ales în cea contemporană. Într-adevăr, cînd întregul Orient s-a trezit la o viață nouă, cercetarea acestei lumi sub numeroase aspecte a devenit o problemă de primă necesitate.

În cadrul unui articol este foarte greu de analizat tematica atât de complexă a celor peste 650 de comunicări și referate științifice, succint prezentate în cele 20 de secții și 10 subsecții (ca *egiptologia, semitologia, hittitologia, bizantinologia, arabistica* cu istoria țărilor arabe, *iranistica*, cu istoria Iranului, *altaistica, mongolistica* cu istoria Mongoliei și *tunguzo-manciuristica, istoria Turciei, caucazologia, indianistica* cu istoria Indiei, Asiei de sud-est, *sinologia, japonistica etc.*). Trebuie să reliefăm și faptul că la congres au apărut secții și subsecții cu totul noi ca *afganistica și africanistica*, ceea ce ne arată complexitatea studiilor orientale din U.R.S.S., care au luat o mare dezvoltare în noile condiții create de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie⁷⁾. Acest fapt se reflectă și în crearea în U.R.S.S. a noilor institute orientale ca *Institutul popoarelor Asiei, Institutul de africanistică etc.*, pe lângă Academia de științe a U.R.S.S.

Comunicările, prin bogăția și varietatea temelor, prin noutatea materialelor arhivistice inedite și prin interpretarea multora în lumina învățaturii marxist-leniniste despre societate, au stîrnit un viu interes în rîndurile participanților. Pe marginea multora dintre ele au fost purtate discuții vii și interesante, adesea cu completări prețioase, la un nivel științific înalt. Cu toții însă am regretat că uneori timpul rezervat discuțiilor a fost prea limitat. În unele probleme mai spinoase,

⁴⁾ E. A. Beliaev și S. L. Tihvinski, *Dvadțati treti mejdunarodnii Kongress Vostokovedov*, în „Voprosi Istorii”, 1/1955, p. 185—188.

⁵⁾ E. A. Beliaev, *Dvadțati cetvertii mejdunarodnii Kongress Vostokovedov*, în „Voprosi Istorii”, 1/1958, p. 216—218.

⁶⁾ *Times*, din 30 aug. 1954.

⁷⁾ M. Guboglu, *Quarante ans d'études orientales en U.R.S.S. (1917—1957)*, în „Studia et acta orientalia” I, Buc. 1958, p. 281—316.

conducătorii secțiilor și subsecțiilor, orientaliști sovietici, cu mare renume (ca V. I. Avdiev, V. Struve, I. V. Pigulevskaia, E. A. Beliaev, A. Alizade, I. Muminov, S. Tolstov, A. N. Kononov, A. Miller, A. S. Tveritinova, I. A. Orbeli, N. Dvoriankov etc.) au dat dovadă de mult tact, răbdare, multă înțelegere, justă orientare și deosebită amabilitate. Într-un cuvânt, se poate spune că acest congres, la care a participat un mare număr de învățați din Occident și Orient, s-a desfășurat sub semnul coexistenței pașnice între popoare.

Desigur, U.R.S.S. cu bogatele sale tradiții în domeniul orientalisticii, a avut participarea cea mai masivă: 383 delegați și 287 comunicări. Majoritatea acestora a fost din Orientul sovietic, în special din republicile unionale din Transcaucazia și Asia centrală care au cunoscut pentru prima oară în decursul istoriei lor eliberarea națională și socială, înregistrând progrese deosebite în cercetarea propriei lor culturi. Un aport real a fost adus de institutele de orientalistă, cultură materială și lingvistică din Moscova, Leningrad, precum și de cadrele didactice ale facultăților de limbi orientale din aceste orașe. Nu se poate trece cu vederea nici contribuția serioasă a țărilor de democrație populară, unele având până la peste 50 de delegați cu 30–40 de comunicări. În număr bogat au participat și țările occidentale. Spre deosebire de celelalte congrese, aici, la Moscova, s-au prezentat pentru prima oară la acest înalt for științific, reprezentanți ai unor țări din Asia și Africa de curind eliberate (Kamerun, Ghana, Guinea, Malaya, Nigeria, Senegal etc.^{*)}.

Un mare număr de comunicări, în special din domeniul istoriei, pe baza unor materiale arhivistice, au contribuit la elucidarea unor probleme ca: progresele realizate de statele din Asia și Africa în cucerirea independenței lor politice; mișcările de eliberare națională; crearea statelor naționale. Unii dintre învățați, în special din Japonia (Ihozo Maejima, Siro Toedo și Jozihiko) au reliefat în comunicările lor pericolul reînvierii imperialismului și militarismului japonez pentru cultura și civilizația lumii, alții (Sadakuni Tokaya și Kyoichi Shishido) au prezentat date interesante privind răspindirea ideilor marxiste în Orient, în general, și în Japonia în special. S-a dat atenția cuvenită răscoalelor și revoluțiilor din Orient. Se poate spune că pentru prima oară în istoria acestor congrese internaționale s-a acordat atenția cuvenită istoriei mișcărilor muncitorești în Orient, diverselor probleme ale muncii și doctrinelor economice.

Unele comunicări au fost consacrate valorificării gândirii popoarelor orientale, iar altele problemelor de periodizare a istoriei și literaturii unor popoare din Asia și Africa.

Însă, în afară de comunicările fundamentale în mare parte pe materiale arhivistice, au fost și comunicări consacrate aproape în întregime unor probleme cu acest caracter. Aceasta o ilustrează în special comunicările din domeniul istoriei țărilor arabe (secția a VI-a):

— G. L. Bondarevski (Moscova), *Legăturile ruso-egiptene, pe la finele veacului al XIX-lea, după date arhivistice*. (Program nr. 171).

— Germain Ayache (Paris), *Arhivele de stat marocane, surse nefolosite în istoria Marocului* (Program, nr. 174).

Din domeniul istoriei (secția VIII-a) amintim:

— Felix Tauer (Praga), *Despre corespondența [dinastiei] Muzaffirizilor* (Program, nr. 238).

^{*)} O evidență a membrilor participanți, pe țări, în ordine alfabetică se găsește în „Spisok cilenov XXV mejdunarodnogo Kongressa vostokovedov“ (*List of members of the XXV th international congress of orientologists*) (48 p.). De asemenea un frumos program al comunicărilor (*XXV Mejdunarodnii Kongress vostokovedov Program, Moskova, 9–16 aug. 1960, 181 p.*) și alte indicații au fost distribuite de la început congresiștilor, iar la încheierea congresului E. A. Beliaev a publicat o listă bibliografică prețioasă privind istoria Congreselor internaționale de orientalistă („Problemi Vostokovedenia“, 4/1960).

În cinstea acestui eveniment au fost publicate în U.R.S.S. și în alte țări o bogată literatură orientalistă, urmînd ca unele dintre aceste opere să fie recenzate în coloanele revistelor noastre. În ceea ce privește comunicările amintim că numai cele ale delegației sovietice au fost publicate în broșuri speciale.

— M. R. Arunova, *Firmanul lui Nadir şah Afşar (1736–1747) ca izvor istoric* (Program, nr. 269).

— V. O. Tiurine, *Cîteva observații noi despre documentele economice elamite din Persepolis* (Program, nr. 262).

Astfel de comunicări nu au lipsit nici la secția a X-a: Istoria Asiei centrale ca :

— M. Iuldaşev (Taşkent), *Descifrarea celui de-al 24-lea defter* (condică) din *Arhiva hanilor din Chiva* (Program, nr. 328).

O bună parte dintre cele 27 de comunicări prezentate în cadrul secției a XII-a (*istoria Turciei*) a fost fundamentată pe documente din arhivele turcești (Ankara-Istanbul), ale Peninsulei Balcanice și Europei centrale. Iată cîteva probleme ridicate de acestea :

— B. A. Ţvetkova (Sofia), *Relații agrare în Imperiul otoman în veacurile XVI–XVIII cu privire la pămînturile bulgărești* (Program, nr. 411). Această comunicare este bazată pe materialele arhivistice din Biblioteca „V. Kolarov” Sofia.

— Hadžibegić (Sarajevo), *Giziya în Imperiul otoman* (Program, nr. 412), în care se expune statistic evoluția acestui haraci, începînd din 1512.

— Bekir Sîtkî Baykal (Ankara), în *Rivalitatea dintre Mehmed al II-lea și Uzun Hasan. Problema Trapezuntului* (Program, nr. 415), pe baza cîtorva documente noi scoate în evidență cearta dintre cei doi suverani pentru Trapezunt. Vorbînd de coaliția puterilor europene împotriva lui Mehmed II, omite Moldova lui Ștefan cel Mare, asupra căruia lucru i s-a atras atenția.

Orientalistul englez dr. John R. Walsh (Edimburg), în *Războiul turco-persan din anii 1577–1588* (Program nr. 416), analizează caracterul relațiilor dintre osmani și safaviți.

— Turcologul sovietic S. S. Djikia (Tbilisi), în *Registrelor vilaietului Georgia* (Program, nr. 421), analizînd sumar conținutul condicelor turcești, scoate în relief importanța lor pentru cercetarea relațiilor istorice, în special turco-gruzine, între veacurile XVI–XIX.

— Profesorul de literatură turcă modernă, Kenan Akyüz (Ankara), în *The Tanzimat and the Young Turks* (Program, nr. 426), analizînd temeinic rolul junilor turci în perioada reformelor (*tanzimat*) din Turcia, arată că problema nu este epuizată, arhiva Societății „Uniune și Progres” din Romînia (*Ittihad ve terakki*) ascunzînd multe surprize în această problemă interesantă.

În cadrul acestei secții nu au lipsit comunicările privind unele probleme de paleografie și diplomatică turcească, cum ar fi „*Tamma*” și *sinonimele sale* (Program, nr. 403), în care cunoscutul L. Fekete (Budapesta), a adus o nouă contribuție în lanțul cercetărilor sale rodnice din domeniul paleografiei și diplomatiei turco-osmane.

Un interes deosebit a trezit comunicarea cunoscutului economist turc Ömer Lütfi Barkan (Istanbul), *Organizarea lucrărilor la construcția geamiei Suleimanié 1551–1557 și anexele sale de binefacere (1551–1558)* (Program, nr. 406), în care pe baza unui bogat material arhivistic s-a ocupat mai îndeaproape cu începuturile acestei instituții. Comunicarea a fost ilustrată cu o serie de planșe și numeroase statistici care sintetizau cuprinsul cîtorva sute de condici turcești.

Afară de acestea, au mai fost o serie de comunicări care prin natura lor sînt strîns legate de cercetările arhivistice sub diverse aspecte. Cele mai multe dintre ele privesc problema papirusurilor și mai ales a manuscriselor, începînd din cele mai vechi timpuri și pînă în zorii epocii moderne. Cităm de pildă, din domeniul egiptologiei (secția I-a) :

— R. Ibscher (Berlin), *Restaurarea materialului papirusurilor odinioară și astăzi* (Program, nr. 5).

— Lazlo Kókósy (Budapesta), *Papirusul magic din Muzeul de artă din Budapesta* (Program, nr. 8).

Din domeniul asiriologiei (secția II-a) putem cita :

— M. Lambert (Paris), *Lucrările scribilor în primele epoci ale scrierii* (Program, nr. 46).

— Eckhard Unger (Neubrandenburg), *Sigilii cilindrice vechi asirice cu comentarii în scrierea cuneiformă pentru explicarea demonilor* (Program, nr. 49).

Au fost interesante comunicările privind documentele și manuscrisele ebraice, bizantine, arabe, persane, turcești, sogdiene, malgașe etc. din diverse arhive, prin care adesea s-a reliefat importanța lor ca izvoare pentru cercetarea istoriei și limbii unor popoare orientale. Acest fapt îl ilustrează comunicările:

– Ernst Rath (Mainz), *Manuscrite ebraice în Germania* (Program, nr. 127).

– G. M. Gaskina (Leningrad), *Manuscrite needitate ale operei lui Alharizi „Tahkemoni“ în Biblioteca publică de stat „Saltikov-Scedrin“ din Leningrad* (Program, nr. 128).

– A. I. Katsh (New-York), *Manuscrite ebraice și judeo-arabice în Colecțiile din U.R.S.S....* (Program, nr. 129).

– Nehemia Allony (Jerusalim), *Manuscrite ebraice* (Program, nr. 130).

În cadrul secției V-a consacrată studiilor de bizantinologie a fost prezentată, printre altele, comunicarea:

– Kenmeth Willis Clak (Durham), N.C., U.S.A., *Tezaurul de manuscrise din Mănăstirea Sf. Ecaterina din Sinai* (Program, nr. 153).

Cu privire la istoria țărilor arabe (secția a VI-a), semnalăm:

– Nabia Abbot (Chicago), *Papirusuri arăbești și transmiterea hadisurilor în islamul timpuriu* (Program, nr. 201).

– Roberto Rubinacci (Napoli), *Un vechi document despre viața comună musulmană* (Program, nr. 203).

Din domeniul istoriei Iranului amintim:

– Ianos Harmatta (Budapesta), *Scrierea ghemă sasanidă ca izvor istoric* (Program, nr. 249).

O singură comunicare de acest gen a fost prezentată în cadrul secției a VIII-a (afganistica), de către Ahmad Ali Kohzad (Kabul), *Despre unele manuscrise relative la istoria Afganistanului în secolul al XIX-lea* (Program, nr. 265).

În schimb numeroase comunicări legate de materiale arhivistice s-au ținut în secția a X-a (*Istoria Asiei Centrale*) ca:

V. A. Romadin (Leningrad), *Unele izvoare pentru istoria Ferganei și hanatului din Kokand (sec. al XVI-XIX-lea) în Colecția de manuscrise din Leningrad* (Program, nr. 327).

Materile arhivistice cu privire la istoria Asiei de sud-vest (secția a XV-a) a prezentat:

– Volfang Voigt (Marburg), comunicarea sa intitulată *Situația și importanța manuscriselor orientale necatalogate din Colecțiile germane* (Program, nr. 127).

În fine, în cadrul noii secții de africanistică (a XX-a) au fost susținute de Graham Wilke Irwin (Accra), *Izvoarele istoriei Africii apusene* (Program, nr. 735), iar de

– Pierre Colin (Poitiers), *Manuscritele arabe-malgașe* (Program, nr. 748), care prezintă interes mai mult sub raport filologic-lingvistic.

Au mai fost expuse comunicări privind anumite manuscrise orientale și în cadrul secțiilor de filologie iraniană (a IX-a), precum și a celei de altaistică (a XI-a), ca:

– V. A. Livșiț (Leningrad), *Scrisori sogdiene din muntete Mug* (Program, nr. 302).

– Ahmed Ateș (Istanbul), *Colecția de scrisori ale lui Hakani Şirvani* (Program, nr. 307).

– Iosef Elfenbein (Londra), *Manuscrite belugiene în Muzeul Britanic* (Program, nr. 311).

– B. A. Kračikovskaia, *Manuscris rar al coranului din sec. al XVI-lea.*

– A. M. Muginov, L. V. Dmitrieva etc., *Manuscrite turcești în colecțiile Institutului de studii orientale ale Academiei de științe U.R.S.S.*

O altă serie de comunicări, în special ale delegației sovietice, sînt fundamentate în cea mai mare parte pe materialele arhivistice turco-orientale ca:

– N. Pigulevskaia, *Arabii la granițele Bizanțului în veacul al IV-lea.*

– I. Umniakov, *Despre istoria relațiilor internaționale ale Asiei centrale cu Europa occidentală la începutul secolului al XV-lea în care, pe baza unor izvoare orientale și apusene, se analizează relațiile lui Timurlenk (m. 1405) și a fiului său Mirza (Miran) șah, în special cu Franța și Anglia.*

— A. D. Novicev (Leningrad) în *Nomazii turci din sec. al XV-lea pînă în al XVII-lea* tratează o problemă foarte interesantă pe baza unor documente din arhivele turcești, publicate de A. Refik, Ö. Barkan și M. Gökbilgin.

— A. S. Tveritinova (Moscova), *Idei sociale în tratatele turcești didactice social-economice din veacurile XVI-XVII*.

— A. Şamsutdinov (Moscova), *Prietenia sovieto-turcă în anii de luptă a Turciei pentru independență* în care, pe baza unui material arhivistic și de altă natură, se arată influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în lupta pentru independența națională a poporului turc. Încheindu-și comunicarea, autorul spune: „Amiciția sovieto-turcă ca și eroismul muncitorilor și țăranilor turci care se înarmară unanim contra invadatorilor străini, au jucat atunci un rol important în cucerirea independenței Turciei și stabilirea unei păci solide în Orientul apropiat“.

Din semnalarea acestor titluri rezultă că o bună parte din comunicările prezentate la acest congres sînt fundamentate pe materiale arhivistice prețioase, fără de care nu se pot concepe contribuții originale.

*

* *

Țara noastră care în trecut participase formal la două sau trei congrese internaționale ale orientaliștilor, acum a luat parte printr-o delegație de cinci membri ai secției de studii orientale de pe lângă Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R. Delegația R.P.R., sub conducerea academicianului Al. Graur, a prezentat trei comunicări, una din domeniul istoriei, alta din domeniul dialectologiei și a treia din ramura lingvisticii. Astfel M. Guboglu a expus succint, comunicarea sa despre *Campania sultanului Suleiman Magnificul în Moldova (1538/945 H.) în lumina cronicilor turcești* (sec. XII), în care au fost folosite și unele piese arhivistice. În partea sa introductivă, comunicarea cuprinde o periozizare a relațiilor turco-moldoveneste de pe la începutul veacului al XV-lea pînă la începutul domniei lui Suleiman Magnificul (1520–1560). Concomitent se insistă și asupra caracterului — mai mult ostil — al acestor relații axate pe plata haraciului. Urmează primele relații ale lui Petru Rareș vv. Moldovei (1527–1538) cu Poarta, analizîndu-se complexul de cauze care au dezlănțuit această campanie. Descrîndu-se desfășurarea ei, începînd de la Istanbul și pînă la Suceava, se insistă asupra urmărilor care au dus la pierderea independenței moldoveneste pentru cîteva veacuri. Vl. Drimba, în *Graii caraimilor din R.P.R. (sec. XI)*, face o sumară caracterizare a dialectului acestui mic grup de tătari mozaici (*caraimi*), considerați de istorici ca urmași ai vechilor hazari care au avut imperiul lor la nord de Marea Caspică. În fine, Vlad Bănățeanu a citit *Problemele etnogenezei armenilor*. Comunicările delegației rominești, de altfel ca și celelalte, au fost găsite interesante, cu date noi, bine primite și în general pozitiv apreciate. Au mai participat regulat la toate ședințele secțiilor XI și XII tov. Ion Matei și Mamut Enver, iar unii tovarăși din delegația noastră au luat cuvîntul la cîteva comunicări. Doi dintre delegații R.P.R., tov. Vl. Drimba și M. Guboglu, au avut cînslea de a prezida cîte o ședință, respectiv în cadrul secțiilor XI (*altaistica-turcologie*) și XII (*istoria Turciei*).

Delegația noastră a prezentat și cîteva publicații, ca *Studia et acta orientalia* (vol. I, II și macheta vol. III, 1958–1960), publicație a Societății de științe istorice și filologice, *Paleografia și diplomatica turco-osmană. Studiu și album*, ed. Acad. R.P.R., 1958 și *Catalogul documentelor turcești* (1960, 728 p. + facs.) publicat de Direcția Generală a Arhivelor Statului din R.P.R. Aceste lucrări au fost nu numai bine primite de Comitetul de organizare al Congresului și de congresiști, ci chiar elogiate atît pentru conținutul lor bogat, variat și interesant cit și pentru condițiile superioare în care au fost editate. De pildă: John R. Walsh (Edimburg) a declarat că astfel de albume de paleografie otomană nu s-au publicat „nici în Turcia și nici în vreo altă țară“, iar dr. J. Kabrda (Cehoslovacia) în comunicarea sa *Quelques problèmes des études de l'histoire des peuples balkaniques sous la domination ottomane* (16 aug.), cerînd, printre altele, inventarierea și catalogarea fondurilor de documente turcești, a reliefat că primul exemplu în acest sens l-a dat Direcția Generală a Arhivelor Statului din România, prin sus-numitul *Catalog*

de documente turcești, exemplu care trebuie neapărat urmat și de celelalte țări balcanice și danubiene⁹⁾. În ședință s-a accentuat că nu este bine ca unul și același document să fie publicat de câte 7-8 ori, iar un noian de documente turcești care vor aduce multă lumină în diverse probleme, să nu fie nici măcar semnalate. Cu această ocazie citindu-se articolul nostru *Contributions roumaines aux études orientales*, din „Archiv Orientalni“ XXIV, 3 (Praga - 1956), s-a arătat că nici în istoriografia românească nu au fost folosite documente turcești în măsura dorită. În această privință s-a luat hotărârea de a se trece la o muncă de colaborare cu tema: *Izvoarele orientale privind istoria Europei centrale și sud-estice*. Aceasta figurează și în planul de lucru al Academiei U.R.S.S. și R.P.R. începând din 1961. Cu această ocazie se vor cerceta diverse arhive care păstrează izvoare orientale privitoare la istoria R.P.R. și a U.R.S.S.

În cadrul ședințelor din 13 și 15 august convocate de B. G. Gafurov, președinte al Congresului și directorul Institutului popoarelor Asiei al U.R.S.S. cu delegații țărilor de democrație populară - la care am participat și noi - pe baza relațiilor conferințelor preliminare de la Varșovia (1957) și Praga (1960), s-a căutat o soluție pentru o colaborare mai rodnică între aceste țări și U.R.S.S. pe tărîmul cercetării respective. De fapt unul dintre țelurile principale ale acestui congres, a fost și întărirea colaborării dintre U.R.S.S. și țările de democrație populară și în domeniul orientalisticii. B. G. Gafurov, trecînd în revistă realizările orientalisticii în țările socialiste, a remarcat succesele din domeniul turcologiei în țara noastră.

Pentru delegații de la congres au fost organizate cîteva expoziții ca de pildă cea de artă populară a popoarelor orientale din U.R.S.S., expoziția de cărți a editurilor de orientalică din U.R.S.S. și din alte țări (Olanda, Franța, R. F. Germană, Turcia etc.). Această frumoasă și utilă expoziție a fost organizată de cunoscuta cercetătoare A. S. Tveritina, specialistă în istoria medievală a Turciei.

Tot în cinstea acestui congres au fost organizate două seri culturale, una de dansuri și muzică și alta de recitări din bogatul folclor al popoarelor din Orientul sovietic (Azerbaidjan, Armenia, Uzbekistan, Cazahstan, Tadjikistan etc.), care au stîrnit admirație și aplauze vii.

Delegația noastră a consultat bibliotecile Institutului de istoria popoarelor Asiei, unde se găsesc numeroase opere care interesează direct și trecutul patriei noastre. Delegația R.P.R. a fost pretutindeni bine primită și cu cea mai mare amabilitate.

Ne-am întors de la acest congres cu convingerea că studiile orientale de la noi trebuie întărite, sprijinite și dezvoltate și mai mult. Dacă ne gîndim la relațiile țărilor romîne cu diversele popoare orientale, îndeosebi turcice, la numeroasele materiale orientale păstrate în arhivele noastre și în cele de peste hotare (Bulgaria, Turcia etc.), la legăturile de astăzi de ordin diplomatic și comercial-economic aproape cu întregul Orient, necesitatea întăririi studiilor orientale devine o problemă de mare importanță.

S-a hotărît ca următorul congres să aibă loc în India (1963), pentru a cărui întîmpinare Secția de studii orientale și-a întocmit un plan de cîteva publicații pentru a cărui realizare este necesar desigur și sprijinul neprecupețit al Direcției Generale a Arhivelor Statului, după cum l-a avut și în cinstea acestui congres.

Putem aprecia, în concluzie, că prin numărul mare de comunicări, prin nivelul și orientarea riguroasă științifică a acestora, congresul de la Moscova a scos puternic în evidență superioritatea orientalisticii sovietice și a celei din țările de democrație populară. Menționăm, de asemenea, că la succesul congresului au contribuit și orientaliștii cu vederi progresiste din celelalte țări participante.

Congresul internațional al orientaliștilor de la Moscova a constituit, pe lîngă cele arătate, și o contribuție serioasă la întărirea colaborării internaționale, la întărirea prieteniei între popoare, condiție esențială pentru întărirea păcii în lume.

M. GUBOGLU

⁹⁾ cf. art. din „Contemporanul“, din 7 oct. 1960, de acad. Al. Graur.

Voprosi arhivovedenia. Naucino — Informaționnii Biulleten (Probleme de Arhivistică — Buletin de informare științifică), Nr. 3—4, Moscova, 1959

Buletinele de informare științifică ale Direcției Generale a Arhivelor Statului de pe lângă Consiliul de Miniștri al U.R.S.S. apar pe măsură ce se adună materialul necesar, însă nu mai puțin de patru ori pe an. Ele publică articole, comunicări, note, privitoare la diferite probleme ale teoriei și practicii muncii arhivistice, precum și materiale de domeniul științei izvoarelor, printre care și conpecte de materiale documentare ale Arhivelor de Stat, de partid și de departamentale, informații referitoare la noile preluări de arhive etc. Buletinele de informare științifică au un rol important pentru schimbul de experiență și pentru prelucrarea problemelor metodice privind arhivistica.

Astfel unele procedee de căutare rapidă a diferitelor informații sînt redată în articolul lui B. M. Rakov, *Contribuții cu privire la mecanizarea muncii de informare și de informare științifică în arhive* (Nr. 3, p. 28—36).

Autorul arată că prin publicarea conpectelor, referatelor, indicilor, le-topisețelor etc., adică prin munca de informare științifică, arhivele participă la procesul prelucrării documentelor. Avînd în vedere numărul mare de documente ce intră în arhive s-a pus problema folosirii unor mijloace tehnice pentru ieftinirea, urgentarea și ridicarea eficacității procesului de prelucrare a documentelor, în scopul obținerii și folosirii informațiilor cuprinse în acestea.

Paralel cu folosirea mijloacelor auxiliare (numeratoare, dispozitive pentru numerotarea filelor manuscriselor) care nu înlocuiau munca manuală, dar care o raționalizau într-

citva, s-au făcut încercări de a folosi mașini și instalații speciale. În prezent se folosesc mașini la unele lucrări de informare, în special la întocmirea listelor standard (a indicilor).

Mijloacele obișnuite folosite la căutarea informației (catalogele fișier, indicii), prezintă o serie de neajunsuri care se pot îndepărta numai prin aplicarea tehnicii noi. În căutarea manuală trebuie să se treacă prin diferite părți ale catalogului și apoi să se stabilească elementele generale ale informației. Indicii tipăriți prezintă lipsuri și mai mari, pentru că aceștia apar periodic, informațiile pot fi cuprinse în diferite ediții și deci trebuie căutate într-un mare număr de locuri.

Pentru a se înlătura aceste neajunsuri și pentru rezolvarea radicală a problemei, academicianul A. N. Nesmeianov, președintele Academiei de Științe a U.R.S.S. a pus problema îmbunătățirii și organizării muncii științifice, în care intră și problema mecanizării procesului căutării informației.

În ultimii ani, în legătură cu dezvoltarea automaticii electronice și tehnicii calculului au apărut multe articole în care se propuneau diferite tipuri de instalații și mașini electronice în stare să cerceteze un mare număr de elemente ale informației într-o secundă. Eficacitatea informației depinde de sistemul de înregistrare folosit pentru trecerea caracteristicilor pe purtător (fișa perforată sau panglica magnetică). Un astfel de sistem de înregistrare e cunoscut sub denumirea de limbă mecanică sau limbă de informare.

Munca în domeniul mecanizării căutării informației cuprinde :

a) prelucrarea sistemului special de înregistrare a informației;

b) prelucrarea instalațiilor pentru căutarea informației, în special a mașinilor.

Mașinile de căutare a informației sînt de două tipuri: cu acțiune paralelă și cu acțiune succesivă. În cazul primului tip se cercetează în același timp cîteva elemente ale informației, iar în al doilea caz se cercetează numai un element al informației.

Instalații cu acțiune paralelă sînt: fișa perforată cu găuri pe marginea ei, fișe perforate suprapuse. Există proiecte de instalații speciale cu semiconductori și instalații de microfilmare care folosesc sistemul de fișe perforate suprapuse, de exemplu mașina experimentală O.N.R.

Aparatele cu acțiune succesivă sînt folosite pe scară mai largă în rezolvarea problemei mecanizării informației. În căutarea informațiilor, mașina cu acțiune succesivă cercetează diferite elemente ale informației și compară caracteristicile materialului cercetat.

La Institutul Unional de informare științifică și tehnică se cercetează și se fac lucrări științifice legate de crearea sistemului mecanizat de căutare a informației. În lucrări se folosește modelul mașinii informative experimentale MIE creată la institut. Mașina informativă experimentală prelucrează după un cod special informația înregistrată pe 80 fișe perforate așezate în coloană.

Această mașină cuprinde: instalația de cules pentru introducerea datelor, instalația de control care alege acele informații de pe fișa perforată care răspund problemei, instalația electronică. Mașina cercetează fișele automat cu o viteză de 420 fișe pe minut și le alege.

Tot la Institutul Unional de informare științifică și tehnică s-au făcut și primele lucrări asupra mecanizării indicilor legate de folosirea fișelor perforate. Prin aceasta se înlocuiește munca omului în repartizarea și alegerea materialelor, iar textul indicelui este tipărit automat.

Prin folosirea mașinilor se pot alcătui ușor indici cumulativi, deoarece repartizarea materialului sumar se poate face automat cu mașina de sortat.

Prin microfilmare se pot rezolva probleme importante despre care ne putem informa din articolul lui G. V. Korenevski, *Microfilmarea materialelor documentare* (Nr. 3, p. 49—59). De la început se relevă faptul că asigurarea păstrării materialelor documentare constituie una din sarcinile principale ale arhiviștilor.

Pînă în ultimul timp se puneau la dispoziția cercetătorilor, pentru studiu, originalele documentelor, ceea ce ducea la uzarea lor rapidă. La Arhivele Statului ale U.R.S.S., printre care și în Arhiva Centrală de Stat a Revoluției din Octombrie și a Construcției Socialiste din U.R.S.S., în prezent se duce o muncă asiduă privind microfotocopierea materialelor documentare ale celor mai însemnate fonduri. Prin microfotocopiere se rezolvă următoarele probleme:

1) Se asigură păstrarea de lungă durată a materialelor documentare, pentru că cercetătorilor li se dă în loc de originale, micropelicula.

2) Se dă posibilitatea folosirii mai largi a materialelor documentare prin executarea a cîtorva microcopii care pot fi trimise la mai multe arhive de stat și la alte instituții științifice.

De aici se vede că munca asupra microfotocopierii are o importanță excepțională.

În instrucțiunile Direcției Generale a Arhivelor Statului din U.R.S.S. „Despre organizarea microfotocopierii materialelor documentare și despre lucrul cu microfotocopiile în Arhivele Statului” se menționează că microfotocopierii pot fi supuse: fondurile arhivistice, diferite unități de păstrare sau grupe de unități de păstrare, anumite documente din unitățile de păstrare, aparatul de informare științifică al Arhivei de Stat.

Autorul este de părere că un fond trebuie să se microfotocopieze în întregime pentru că la o fotocopiere parțială, în caz de pierdere a fondului respectiv, va rămîne numai o colecție de documente disperate. În afară de aceasta munca cercetătorilor asupra materialelor se extinde cu fiecare an și se poate ca unități de păstrare care în prezent nu interesează pe cercetători să le devină mai tîrziu necesare. Chiar la prima cercetare a cercetătorului va trebui să se fotocopieze aceste

documente, chiar încălcând prin aceasta planificarea muncii serviciului și silind pe cercetător să aștepte pînă la executarea microcopiei.

Tehnica existentă permite să se ducă cu succes munca asupra microfotocopierii. Trebuie numai să se rezolve o serie de chestiuni legate de organizarea microfotocopierii documentelor cu texte ce dispar.

Textul multor documente se decolorează cu timpul și de aceea se pune problema păstrării lor pentru istorie.

Făcîndu-se cîteva cercetări s-a constatat că în fondurile din primii ani ai Puterii Sovietice, documentele cu text de bună calitate alcătuiesc aproximativ 86⁰/₀, iar 14⁰/₀ revin documentelor cu texte care dispar. În fondurile de mai tîrziu (din cel de-al patrulea deceniu), documentele cu texte ce dispar înglobează 70⁰/₀.

Cercetările au arătat că textele executate cu cerneală neagră (caracteristică documentelor din primii ani de după Revoluția din Octombrie) dispar mai încet, iar textele scrise cu creionul și cu mașina mai ales, atunci cînd se folosește panglică colorată, dispar mai repede.

Una din cauzele dispariției textelor este faptul că multe documente au fost executate pe hîrtie puțin trainică. Textele dispar și din cauza apropierii de uzine și a lipsei instalațiilor care să curețe de gaze aerul ce intră în depozitele de arhivă. Dacă situația va rămîne aceeași, atunci numărul documentelor cu texte ce dispar se va mări considerabil.

De asemenea trebuie să se aibă în vedere și faptul că textul la unele documente este neciteț nu pentru că el a dispărut în decursul vremii, ci pentru că în lucrările curente de secretariat a fost prost executat (la mașina de scris cu panglică veche sau cu creionul etc.) sau s-a pătat cu diverse ingrediente.

Este foarte necesar să se cerceteze și să se constate datorită căror cauze textul unor sau altor documente prezintă o imagine slabă. În afară de aceasta trebuie să se studieze influența asupra textelor de documente a calității hîrtiei, cernelurilor, panglicii de la mașina de scris etc.

Efectuarea acestei munci dă posibilitatea, pentru viitor să se determine cu o precizie mai mare termenele de

dispariție a textului, să se facă pronosticuri și să se planifice munca pentru salvarea documentelor de distrugere și pentru microfotocopierea lor la timp.

De mult se simte nevoia elaborării criteriilor științifice pentru determinarea gradului de distrugere a textului. Aceste criterii trebuie să fie extrem de simple pentru ca lucrătorii tehnici care se ocupă cu evidența textelor ce dispar să se orienteze cît mai ușor în muncă.

În cazul cînd se fotografiază o serie de fonduri, pe peliculă sint fotografiate și documente cu texte ce dispar. Aceste documente fie că nu se imprimă în întregime, fie că dau o imagine slabă. De aceea încă pînă la microfotocopiere este necesar să se efectueze expertizarea valorii documentelor cu texte ce dispar. Dacă documentul nu are o importanță deosebită, trebuie să-l microfilmăm împreună cu celelalte documente ale acestei unități de păstrare, fără ca să se încerce îmbunătățirea pe calea fotorestaurării, care costă scump.

Textele documentelor prețioase trebuie să se restaureze în mod obligatoriu. Însă fotorestaurării (după efectuarea expertizării) este necesar să fie supuse numai acele documente, al căror text se vede foarte slab sau cînd este nevoie să se păstreze forma exterioară a documentului cu textul ce se poate încă citi.

Pentru documentele care se află în stare satisfăcătoare și al căror text se poate încă citi pe original, dar nu se poate citi pelicula (deoarece imaginea pe peliculă este mai slabă decît pe original), este mai util să se facă copii la mașina de scris, deoarece costă mai puțin decît fotorestaurarea.

Deci, numai după această operațiune fondurile pot fi trimise pentru microfotocopiere.

În prezent, prin faptul că microfotocopierea se efectuează fără evidența stării textului, o serie de imagini scoase de pe documente cu texte care dispar este imposibil să fie citite. Deci, cu tot efortul depus în munca de microfilmare, care s-a făcut (și continuă să se facă), s-a constatat că sarcina încă n-a fost îndeplinită.

Pentru ordonarea microfilmelor aflate în servicii este necesar să se efectueze :

— detectarea documentelor cu texte care dispar (după dosare sau după peliculă);

— expertizarea documentelor cu texte care dispar pentru determinarea valorii lor;

— fotorestaurarea documentelor cu texte care dispar sau scoaterea copiilor la mașina de scris;

— microfotocopierea repetată a fondurilor (în cazul când procentajul dispariției textului este mare), a unor anumite unități de păstrare sau a unor documente (în cazul când procentajul dispariției este mic).

În încheiere, autorul arată că în lucrările curente de secretariat ale departamentelor și instituțiilor se adună anual documente cu păstrare permanentă și temporară. Documentele cu păstrare temporară după încheierea anului curent se predau în arhiva departamentului sau instituției, ele avînd încă un timp oarecare un rol de material informativ.

Ar fi util după încheierea anului ca aceste dosare să fie supuse microfotocopierii și să se păstreze în arhivă, micropelicula, iar însăși dosarele să se distrugă. Acest lucru ar scuti arhiva să păstreze în depozitele sale o cantitate mare de documente care au o însemnătate temporară.

B. N. Bogatov în articolul, *Despre catalogarea materialelor documentare în Arhivele de Stat* (Nr. 4, p. 29–36) arată că cea mai însemnată sarcină a unităților de arhivă sovietice o constituie organizarea folosirii multilaterale a materialelor documentare pentru dezvoltarea științei și producției.

Ca să se asigure folosirea eficace a materialelor documentare este nevoie de o organizare științifică a aparatului de informare al arhivei. Inventarele, ghidurile și conpectele singure nu pot să satisfacă cerințele crescînde în căutarea documentelor arhivistice, deoarece nu dezvăluie toată varietatea informațiilor aflate în ele și nu reflectă noile preluări de documente în Arhivele Statului. La ordinea de zi se pune problema creării unui îndrumător care să permită lucrătorului să se orienteze repede în ceea ce privește componența și conținutul documentelor, să ușureze rezolvarea cererilor intrate, precum și problema preluării de documente.

Asemenea îndrumător este catalogul materialelor documentare. Fără să se

diminueze din rolul altor îndrumătoare (inventare, conpecte, ghiduri etc.), trebuie să se releve faptul că un astfel de catalog are un rol extrem de mare în organizarea folosirii multilaterale și în luarea de informații diferite, după materialele Fondului Arhivistic de Stat al U.R.S.S. Pe lângă aceasta trebuie să se menționeze că acest catalog nu poate să fie întocmit dacă lipsește inventarul — instrument de evidență de prima necesitate în relevarea materialelor documentare în interiorul fondului. Inventarul și catalogul sînt forme ale îndrumătoarelor care într-o anumită măsură asigură cunoașterea conținutului materialelor documentare: inventarul — în limitele unui fond, catalogul — la toate sau mai multe fonduri. Catalogul nu poate fi întocmit fără inventar, fiindcă în acesta datele sînt înscrise în baza inventarului propriu al materialelor documentare ale fondului.

În arhivistica sovietică se întrebunțează diferite genuri de cataloage. Cea mai mare răspîndire în practica muncii Arhivelor Statului o au cataloagele tematice și sistematice ale materialelor documentare.

Menționînd însemnătatea catalogului ca un îndrumător clasic și universal după conținutul materialelor documentare este necesar să se lămurească rolul acestuia în sistemul aparatului de informare științifică și posibilitățile pe care le oferă în domeniul căutării informațiilor necesare. De multe ori se pune problema că dacă un catalog nu poate dintr-o dată să dea răspuns la orice întrebare pusă, atunci el nu este de calitate înaltă. Această părere în majoritatea cazurilor se referă la catalogul tematic și de lucruri, prelucrat în planul determinat tematic care interesează pe cercetător sau arhiva. Și dacă pentru aceeași temă se nasc probleme diferite, atunci catalogul tematic și de lucruri întocmit mai înainte nu poate întotdeauna să dea răspunsurile dorite. În aceste cazuri trebuie să se efectueze o detectare suplimentare asupra temei. Dat fiind faptul că practic este cu neputință să se prevadă toată varietatea tematicii cererilor și numeroasele probleme concrete, după materialele din arhivă, atunci nu se prezintă întotdeauna reală întocmirea unui catalog tematic și de lucruri complet, atotcuprinzător, care să arate multilate-

ral tematica și conținutul materialelor documentare ale arhivei.

Într-o măsură însemnată această problemă se rezolvă prin întocmirea în Arhivele Statului cu un coplex determinat al materialelor documentare a catalogului sistematic, iar la unitățile de arhivă (direcții, servicii) prin întocmirea unui catalog centralizat.

Trebuie să se remarce faptul că adeseori în arhive nu se face deosebirea între cataloagele tematice și de lucruri și cele sistematice și ambele genuri de îndrumătoare se numesc cataloage tematice și de lucruri. Însă concepțiile diferite asupra întocmirii cataloagelor și metodele variate în ceea ce privește sistematizarea informațiilor înăuntrul cataloagelor determină și deosebirea între ele în sensul importanței și a rolului acestor îndrumătoare în sistemul general al aparatului de informare științifică, față de materialele documentare.

Pentru a se lămurii mai bine deosebirea, în articol sînt examinate problemele cunoscute de întocmire a cataloagelor tematice și de lucruri și a celor sistematice în Arhivele Statului.

Cataloagele tematice și de lucruri se întocmesc în arhive, în special cu ocazia detectării materialelor privind o anumită temă care interesează pe cercetători sau arhiva. În acest caz dezvoltarea temei poate merge pe linia elucidării celor mai însemnate fapte, celor mai interesante materiale, aplicabile la anumite teritorii, evenimente etc. În catalogul tematic și de lucruri datele din documente se grupează într-o succesiune care să fie comodă pentru munca practică în viitor asupra temei respective. De obicei această muncă constă în pregătirea unei publicații, a unui document informativ sau a unui articol și de aceea în catalogul tematic nu este obligatoriu să fie incluse date cu privire la toate documentele, ci să se reflecte materialele cele mai interesante și caracteristice. Planul detectării materialelor documentare se alcătuieste de comun acord cu instituțiile interesate și în cursul muncii, el se transformă în schema de clasificare a viitorului catalog tematic și de lucruri. Prelucrarea clasificării schemei catalogului tematic și de lucruri pornește totdeauna de la tema după care este necesar să se facă detectarea materialelor documentare.

Schema de clasificare a catalogului sistematic trebuie să cuprindă tot complexul materialelor documentare ale arhivei pentru a face posibilă prelucrarea tematică a fondurilor. (Spre deosebire de termenul „detectarea tematică a materialelor documentare“, prin care se înțelege prezentarea în catalog a materialelor documentare pentru o anumită temă, termenul „prelucrarea tematică a fondurilor“ se întrebunțează la întocmirea catalogului tematic în care se reflectă problema și cuprinsul tuturor materialelor documentare ale unui complex determinat). Prelucrarea tematică trebuie să se facă regulat în arhive în scopul întocmirii catalogului unic care să dezvăluie cuprinsul materialelor documentare ale arhivei într-o anumită succesiune și interdependență. De aceea, prelucrarea schemei de clasificare a catalogului sistematic precede munca directă cu materiale documentare. Această schemă va fi la început baza de orientare; ea se va completa și preciza în timpul prelucrării tematice a fondurilor, în timpul lucrului direct pe materialele documentare.

Gruparea datelor care reflectă conținutul materialelor documentare se efectuează în catalogul sistematic nu după teme, teme-lucruri, chestiuni, fapte concrete diferite, după cum aceasta se observă în catalogul tematic și de lucruri, ci în conformitate cu ramurile de activitate ale societății, instituțiilor, întreprinderilor și a diferitelor persoane care acționează în sfera producției bunurilor materiale, în sfera administrării și deservirii. În arhivistica sovietică, la baza prelucrării schemelor de clasificare a materialelor documentare stă criteriul întocmirii cataloagelor sistematice, pe ramuri de activitate. De aceea, dacă comparăm capitolele de bază ale multor scheme de clasificare ale cataloagelor sistematice elaborate în diferite arhive, atunci se poate observa asemănarea lor apropiată și chiar uniformitatea în diferite perioade istorice, reflectate în conținutul materialelor documentare. Acest lucru este și normal, deoarece ca bază pentru împărțirea pe capitole servește activitatea de producție a societății în diferite etape ale dezvoltării ei.

Însă, dacă se compară o serie de clasificatoare ale cataloagelor siste-

matice după o anumită ramură, atunci aici se pot observa cele mai variate procedee ale dezvoltării ulterioare care redă aspecte concrete și fapte determinate înăuntrul ramurii respective a economiei naționale.

Autorul arată, în continuare, că munca privind catalogarea materialelor documentare în Arhivele Statului trebuie să fie lărgită prin toate mijloacele și centralizată în direcția creării îndrumătoarelor tematice unice asupra cuprinsului întregului complex de documente ale Fondului Arhivistic de Stat al U.R.S.S. De aceea planul de perspectivă al dezvoltării arhivistice sovietice pe anii 1959—1965 prevede crearea la Arhivele Statului și la unitățile de arhivă din țară a unui sistem unic centralizat al aparatului de informare științifică — cataloage tematice.

După cum reiese chiar din titlu, articolul lui V. V. Bedin și L. E. Șepelev, *Citeva probleme de organizare a muncii Arhivelor de Stat* (Nr. 4, p. 37—44), ne prezintă unele măsuri luate pentru o mai bună organizare a muncii arhivistice.

În urma ordonării materialelor documentare, operație care s-a făcut aproape la toate Arhivele de Stat, s-au creat și condițiile necesare pentru luarea de măsuri privind asigurarea păstrării materialelor documentare, perfecționarea sistemului de informare științifică, folosirea multilaterală a bogațiilor documentare pentru interesele științei sovietice și economiei naționale.

Aceste sarcini au fost puse în fața Arhivelor de Stat prin H.C.M. al U.R.S.S. din 7 februarie 1956 și 13 august 1956, ca program de activitate.

Hotărârile Guvernului au deschis o nouă etapă în dezvoltarea muncii arhivistice sovietice, care se caracterizează prin extinderea tot mai mare a lucrărilor arhivistice și în același timp prin ridicarea nivelului lor politic și ideologic.

Munca de bună calitate a Arhivelor Statului este condiționată de pregătirea colaboratorilor și de dezvoltarea la maximum a activității lor creatoare.

Pentru acest lucru este nevoie de forme noi de organizare a muncii arhivistice, întrucât formele de organizare precedente nu mai corespund și de aceea Arhiva Istorică Centrală din

Leningrad folosind noile perspective de muncă a luat o serie de măsuri în vederea stabilirii formelor de organizare care să corespundă sarcinilor noi ce stau în fața arhiviștilor.

Fără îndoială, problemele de organizare a muncii Arhivelor de Stat sînt numeroase, dar nu ne vom opri decît asupra a trei momente din cele mai însemnate și anume:

I. Structura Arhivelor ca instituții științifice¹⁾.

La Arhiva Istorică Centrală și la cele mai multe arhive de stat, structura a fost fixată în anul 1941. Prin crearea unui număr de opt servicii s-a urmărit prelucrarea tehnico-științifică a fondurilor.

Începînd din anul 1956 problemele de organizare au luat o dezvoltare și mai mare atît în privința îmbunătățirii condițiilor de păstrarea materialelor documentare, cit și a perfecționării aparatului de informare, detectarea temerică a documentelor și dezvoltarea activității arhivei privind publicarea materialului documentar.

Dar îndeplinirea lucrărilor foarte variate după conținut și gen de lucrări a constituit un obstacol pentru colaboratori și o greutate în îndrumarea calificată a muncii și controlul ei. Executarea paralelă de către fiecare serviciu a unor și aceleași lucrări a îngreuiat organizarea justă a muncii și a avut o înrîurire negativă și asupra calității ei. De aceea s-a mers spre sistemul centralizării succesive, ajungîndu-se la organizarea unui număr redus de servicii (4 în loc de 9), executînd fiecare în sfera întregii arhive, un complex de lucrări legate între ele, dar care răspund îndrumărilor de bază ale activității arhivistice.

Acestea sînt:

1) Serviciul fondurilor care adună toate materialele documentare ce se păstrează în arhivă și execută în privința componentei arhivei, expertizarea valorii istorico-științifice și practice, asigurarea păstrării tuturor materialelor, perfecționarea prelucrării lor tehnice, organizarea micro-fotocopierii materialelor documentare, eliberarea materialelor pentru folosire.

¹⁾ V. *Arhivele în slujba cercetărilor istorice*, în „Voprosi Arhivovedenia” (Naucino — informaționii biulleten), nr. 3, 1959, p. 79—91..

2) Serviciul instrumentelor de informare științifică care elaborează toate instrumentele de informare, perfecționează pe cele existente și creează noi instrumente de informare pentru materialele documentare ale diferitelor fonduri. De asemenea serviciul pregătește instrumente de informare științifică pentru publicare, organizează evidența centralizată a materialelor documentare, efectuează păstrarea instrumentelor de informare științifică și a documentelor de evidență și organizează folosirea lor de către cercetătorii arhivei și de cercetătorii care lucrează în sala de studiu.

Rezultă că serviciul instrumentelor de informare are una din cele mai complicate și de răspundere sarcini ce stă în fața Arhivelor.

3) Serviciul de publicare a documentelor efectuează toată munca privind întocmirea și pregătirea pentru publicare a culegerilor de materiale documentare și a diferitelor publicații, precum și redactarea tehnică și corectarea manuscriselor de lucru pregătite pentru publicare de alte servicii din arhivă.

4) Serviciul de folosire a materialelor documentare și informării științifice asigură detectarea și organizarea folosirii materialelor documentare în scopuri politice, economice, științifice și cultural-educative.

În componența arhivei intră și Biblioteca de informare științifică.

Sarcină importantă pentru toate aceste servicii o constituie elaborarea instrucțiunilor metodice, sintetizarea experienței înaintate și prelucrarea teoretică a problemelor concrete ale muncii arhivistice.

II. Altă condiție importantă de ridicare a nivelului științific al întregii munci efectuată în arhivă o constituie organizarea justă a muncii metodico-științifice, care constă în justa determinare întemeiată științific a îndrumărilor de bază, precum și în cercetarea celor mai raționale metode și mijloace de realizare a acestei munci. Sfera muncii metodico-științifice trebuie să fie lărgită în mod considerabil și să cuprindă aspectele cele mai de seamă ale muncii arhivistice: organizarea folosirii și publicării materialelor documentare, perfecționarea instrumentelor de informare științifică și altele.

Munca metodică-științifică trebuie să se organizeze, pe de o parte, pe sintetizarea experienței din trecut, iar pe de altă parte pe baza cercetărilor teoretice noi în domeniul respectiv.

În legătură cu adâncirea muncii metodico-științifice și lărgirea sferei ei, se intensifică în mod considerabil rolul organelor colective metodice ale Consiliului științific, Comisiei metodice, Consfătuirilor de producție chemate să examineze problemele metodice.

III. În sfârșit, al treilea factor important de ridicare a activității creatoare a colaboratorilor și a nivelului științific al muncii arhivistice, îl constituie sistemul planificării.

Deosebit de importantă este planificarea, atât în munca metodico-științifică, cât și în cea de organizare.

Într-adevăr, în arhivă planificarea este un element de bază. Sistemul planificării de perspectivă a lucrărilor din arhivă dă posibilitatea întocmirii planurilor anuale, prevede efectuarea pregătirii metodice a lucrărilor.

Sistemul existent de planificare a muncii științifice în Arhivele Statului trebuie înlocuit prin sistemul planificării complexe a muncii în întregime, după rezultatele ei finale.

Trecerea la o formă nouă a planurilor va înlesni în mod considerabil procesul planificării, va contribui la îmbunătățirea calității muncii și la mărirea producției.

Din articolul semnat de I. N. Mi-naeva, *Construirea și înzestrarea depozitelor de arhivă din Franța* (nr. 4, p. 96—100), ne informăm asupra metodelor de construcție și sistemelor de bază ale utilității depozitelor de arhivă franceze.

La întocmirea proiectelor depozitelor de arhivă se ținea seama de cerințele asigurării păstrării materialelor documentare și crearea condițiilor favorabile pentru munca cercetătorilor și colaboratorilor arhivei.

După părerea arhiviștilor francezi, un depozit de arhivă ideal, trebuie să fie cu totul izolat, înconjurat de o grădină cu multă vegetație și așezat în centrul orașului. Problema privind alegerea locului arhivei departamentale a fost discutată la Congresul Național al Arhiviștilor francezi, la Paris în anul 1957. Participanții la congres au ajuns la concluzia că cu cât o arhivă este mai accesibilă mare-

lui public, adică cu cât ea este mai aproape de centrul cultural și administrativ al orașului, cu atât mai mult își va îndeplini sarcinile privind folosirea materialelor documentare care se păstrează în arhivă.

La proiectarea clădirilor arhivelor franceze se respectă următoarele principii de bază: 1) delimitarea precisă a depozitelor de arhivă de partea administrativă, 2) asigurarea comunicației între diferitele încăperi ale arhivei, după necesitate, 3) loc potrivit la intrare pentru a putea trage camioanele la preluarea materialelor documentare, 4) accesul fără dificultăți al cercetătorilor la sala de studiu.

Arhivele departamentale franceze se proiectează de obicei sub forma a două blocuri, într-un bloc cu multe etaje (până la 29 etaje) se așează depozitele, în altul — încăperile administrative și auxiliare, precum și locuința directorului arhivei. Blocurile sînt unite între ele printr-un coridor sau printr-o încăpere.

Sistemul de construcție se compune din stâlpi metalici de susținere și planșeuri de beton armat. Stâlpii metalici de susținere sînt în același timp și suporturi pentru polițele rafturilor încît ele primesc direct încărcătura de la materialele documentare. Planșeurile de beton armat suferă numai acțiunea persoanelor care trec, ceea ce permite să se diminueze în mod considerabil dimensiunile lor. Construcțiile planșeurilor sînt de două tipuri: din beton armat monolit și din plăci prefabricate.

Înălțimea fiecărui etaj nu depășește 2,2 m. Acest sistem, după părerea arhiviștilor francezi are o serie de avantaje: 1) rafturile de la toate etajele sînt așezate unul deasupra altuia, susținătorii de metal permit să se evite suprîncărcarea planșeurilor de beton; 2) se folosește pînă la limita maximă tot volumul clădirii, fiindcă în încăpere nu sînt nici grinzi, nici coloane speciale care să susțină numai planșeurile; 3) montarea scheletului se face în același timp cu ridicarea pereților; 4) construcțiile de beton armat nu permit pătrunderea nici a gazelor, nici a apei și sînt o garanție de nădejde împotriva incendiilor; 5) sistemul de construcție poate fi folosit la reconstruirea pentru depozite de arhivă a unor localuri. Așa de exemplu, Arhiva centrală notarială

din departamentul Loire et Cher a fost așezată în clădirea unui fost paraculis, ale cărei încăperi au fost împărțite, după înălțime, în trei etaje.

Izolarea clădirilor depozitelor de arhivă de construcțiile din apropiere este prescrisă de regulament și dictată de dorința de a micșora la maximum posibilitatea izbucnirii unui incendiu. Dacă izolarea totală a clădirii nu este posibilă se construiesc pereți de protecție rezistenți la foc. Scările și ascensoarele sînt separate de depozite prin uși ermetice. Ușile metalice din depozite — de grosime dublă sînt prevăzute câteodată cu o contragreutate specială care le închide automat în cazul incendiului.

O parte din arhivele din Franța sînt utilizate cu instalații pentru semnalizarea automată a incendiului. În acest scop, în depozite sînt instalate fotoelemente care semnalizează apariția fumului sau aparate care reacționează la ridicarea temperaturii. După părerea arhiviștilor francezi prima metodă este cea mai bună întrucît aparatul care reacționează la ridicarea temperaturii dă semnalul numai în cazul cînd există un incendiu, în timp ce fotoelementul semnalizează prezența focarului incendiului cînd hirtia abia mocnește. În una din arhive este instalat un detector termic aerian care reacționează la ridicarea temperaturii. Ca mijloace contra incendiului în arhivele Franței se folosesc stingătoarele de foc obișnuite. Este strict interzis folosirea stingătoarelor cu carbon și stingătoarelor cu soluție chimică apoasă, deoarece folosirea lor atrage după sine deteriorări serioase documentelor. După cum anunță presa franceză, rezultate bune dă aparatul de bromură de metil, dar folosirea lui în încăperi închise e legată de un anumit risc datorită marii toxicități a elementului mai sus amintit. Dar cel mai des în arhivele franceze se folosesc stingătoare cu spumă.

Una din cele mai însemnate probleme privind utilizarea depozitelor de arhivă e socotită, pe drept cuvînt, de arhiviștii francezi dotarea cu rafturi. Cea mai mică arhivă departamentală din Franța conține 3 mii de metri de poliță; Arhivele mai mari au 20 de mii, 30 de mii și chiar 35 de mii de metri de poliță. Activitatea arhivei și asigurarea păstrării materialelor documentare depinde mult de

durabilitatea și comoditatea construcției rafturilor din arhiva respectivă.

În trecutul nu prea îndepărtat în Franța s-a standardizat înălțimea etajelor și corespunzător a rafturilor din arhive. Nu de mult s-au construit depozite de arhivă, etajele având înălțimea de 3-5 metri. În prezent înălțimea fiecărui etaj nu trece de 2,10-2,20 metri.

Multe arhive departamentale ale Franței sînt utilizate cu rafturi fixe de sistemul construcției amintite. În acest caz polițele rafturilor se fixează pe stîlpii metalici de susținere a construcției clădirii, astfel că încărcătura raftului apasă direct pe fundament. Polițele rafturilor au lungimea de 95-100 cm. și lățimea de 40 cm. Grosimea obișnuită a polițelor este de 2 cm., tabla de fier de 0,9-1 mm., grosime, care se întrebuițează la confecționarea polițelor, căroro li se mărește rezistența din două sau din patru părți prin matrițarea profilului prin refulare. Pentru a se asigura pătrunderea aerului la materialele documentare, polițele sînt perforate.

Din anul 1953, în domeniul utilității depozitelor de arhivă s-a produs o îmbunătățire vizibilă; au fost inventate rafturi mobile, care fundamental schimbă ideea referitoare la principiile păstrării materialelor documentare în arhive. Rafturile mobile se pun în mișcare cu aer comprimat. Rafturile mobile unilaterale de 1 m. lungime și de 2 m. înălțime acoperă raftul fix de 5 m. lungime. Salariatul se apropie de pereții laterali ai rafturilor și deschide în locul trebuincios trecerea cu ajutorul cricului pneumatic. Arhiviștii francezi consideră acest sistem simplu după felul cum este făcut și comod la folosire. La baza altui sistem de rafturi mobile stă același principiu: imbinarea rafturilor mobile și fixe. Rafturile bilaterale fixe sînt așezate perpendicular pe trecerea centrală. De fiecare raft fix se lipesc bine două rafturi mobile care se deschid la fel ca și ușile unui dulap și fac liber accesul la documentele aflate pe partea cealaltă a lui și pe raftul fix. Mișcarea rafturilor se face cu mîna. Datorită reducerii numărului trecerilor între rafturi (în loc de trei treceri între rafturi este lăsată numai una), se cîștigă o suprafață însemnată.

Astfel, rafturile, după ultimul sistem amintit, instalate în noul local al

Arhivei Naționale au permis să se mărească capacitatea ei aproape cu 50%⁰. Ambele sisteme de rafturi mobile se fixează ca și sistemul rafturilor fixe, de stîlpii metalici de susținere a clădirii.

Eficacitatea folosirii maxime a suprafeței o dă instalarea rafturilor după sistemul „Compactus”. Prin acest sistem s-a înzestrat Arhiva Ministerului Afacerilor Externe din Franța. Într-o încăpere cu o suprafață de 25 × 9,3 × 3,5 m. s-au instalat două rînduri de rafturi mobile cîte 39 rafturi în fiecare rînd. Între rînduri s-a lăsat o trecere centrală de 2 m. lățime. Rafturile sînt lipite unul de altul. În fiecare raft se pot pune 160 de mape pe o parte. O încăpere instalată în întregime cu rafturi de tipul „Compactus” poate cuprinde 25.000 de mape, în timp ce aceeași încăpere instalată cu rafturi fixe numai 5.000 de mape. Afară de aceasta sistemul „Compactus” permite să se excludă acțiunea vătămătoare a luminii, să se izoleze aproape în întregime materialele documentare de praf și să se micșoreze pericolul izbucnirii incendiului. Însă arhiviștii francezi socot că necesitatea întăririi planșeurilor și reducerea numărului de etaje, reduce la nimic toate avantajele lui. Avantajul maximal îl dă acest sistem numai la folosirea lui la primul etaj.

Autorul remarcă că una din lipsurile mari ale acestui sistem îl constituie faptul că documentele așezate pe rafturi „Compactus” sînt lipsite de aer curat și afară de aceasta costul rafturilor compactus este de două ori mai mare, decît costul rafturilor mobile.

Transportul vertical în arhive se face cu ajutorul ascensoarelor, iar pentru transportul orizontal se folosesc cărucioare, lăzi de lemn pe roți, cîrlige pentru ca cei care cară materiale să poată duce mai multe cutii dintr-odată.

Într-un articol consacrat utilității arhivelor se recomandă folosirea „transportorului automat” de cărți. Transportorul reprezintă un lanț fără sfîrșit care se mișcă pe roți dințate. Lanțul este prevăzut cu lăzi. Cărțile se încarcă la etaje diferite și se descarcă lingă sala de studiu. Lăzile se încarcă cu mîna și se descarcă automat. Acest transportor n-a găsit încă o întrebui-

țare practică în depozitele de arhivă din Franța.

Materialele documentare se păstrează de regulă în cutii. Au început să se confecționeze cutii de metal pentru arhive. Pentru păstrarea planurilor, hărților și afișelor, aceeași firmă confecționează dulapuri speciale cu 16 sertare fără margini.

Din exemplele date ne putem da seama de conținutul bogat al buletinelor de informare științifică și fără îndoială că problemele dezbătute ne vor fi de mare ajutor în munca noastră arhivistică.

A. DAMASCHIN

Archivmitteilungen, Berlin, 1959, Nr. 5—6

În nr. 1/1960 al revistei noastre au fost prezentate nr. 1—4, astfel că în cele ce urmează vom face o scurtă expunere a numerelor 5—6/1959.

Nr. 5 este un număr jubiliar închinat împlinirii a zece ani de la înființarea Republicii Democratice Germane și cuprinde articole — dări de seamă asupra realizărilor arhivistice în această perioadă de timp.

După un salut de mulțumire semnat de Maron, Ministrul Afacerilor Interne, adresat arhiviștilor și tuturor colaboratorilor pentru realizările în domeniul arhivelor și urări de noi succese în muncă, Eberhard Schetelich, redactorul responsabil al revistei, prezintă un raport *Zece ani ai Administrației Arhivelor de Stat din Republica Democrată Germană*.

O dată cu zdrobirea fascismului hitlerist, în mai 1945 și crearea unei orânduiri democratice antifasciste începe o nouă epocă în arhivistica germană. Astăzi arhivele nu mai sînt un bun al clasei privilegiate, ci servesc interesele poporului pentru lucrări istorice multiple, pentru teme politice și culturale de actualitate și totodată pentru progresul economic, servind ca valoare de temelie documentare în acest domeniu. Autorul arată marile pierderi de documente și arhive în timpul războiului, deși s-au luat toate măsurile de asigurare posibile ca dislocări, adăposturi mai sigure etc. Puținii arhiviști și arhivari, care au lucrat în timpul imediat următor războiului, nu aveau nici forța și nici mijloacele de a face față tuturor greutăților. Sprijinul și concursul dat de armata sovietică pentru noua organizare a fost de neprețuit și venit la timp.

În urma bombardării de către aviația anglo-americană, la 14 aprilie 1945, a depozitului general a Arhi-

vei Reichului și armatei, din Potsdam, s-a pus problema înființării unei noi arhive centrale, care a și luat ființă la 1 iunie 1946 printr-un ordin al Administrației Militare Sovietice din Germania. La începutul anului 1950 a luat ființă la Merseburg a doua secție a Arhivei Centrale Germane, cu materialul fostei Arhive Secrete de Stat a Prusiei și al fostei Arhive a Casei de Brandenburg-Prusia.

Existau în același timp marile arhive de stat de pe teritoriul din Dresda, Magdeburg, Schwerin și Weimar, cum și altele mai mici, pretutindeni materialul fiind dislocat și pus la adăpost mai sigur — totuși s-a pierdut o bună parte din el, iar imobilele au fost avariate și unele distruse complet.

Perioada dintre 1945—1950 poate fi caracterizată prin străduința de a strînge materialul dislocat și a-l depozita, ordona și inventaria. Problema cea mai grea de rezolvat era, desigur, aceea a spațiului de depozitare. După o serie de adăposturi provizorii, la sfîrșitul anului 1955 s-a terminat noul local al Arhivei Centrale din Potsdam, care în prezent formează sediul ei definitiv.

În același timp s-au luat și măsurile legale necesare printr-o serie de decizii și hotărîri ministeriale, însă dispoziția legală cea mai importantă, actul de naștere al arhivelor și administrației lor centrale în R.D.G. este decretul din 13 iulie 1950, care predă Ministerului Afacerilor Interne conducerea lor centrală și prin care se pune sub scutul legii, pentru prima oară în Germania, întregul material arhivistic de stat. Urmează apoi instrucțiunile din 27 aprilie 1950 pentru înființarea arhivelor de întreprinderi și decizia din 26 februarie 1951 pentru reorganizarea și înființarea — unde

nu existau — a arhivelor orășenești și raionale. În fine acestea au fost întregite prin regulamentul de folosire al Arhivelor Statului din R.D.G. din 20 octombrie 1951.

O altă problemă a arhivisticii germane a fost pregătirea unui personal calificat. Războiul a lăsat multe goluri în rândurile arhiviștilor și pe de altă parte noua organizare mai largă a arhivelor de stat cerea noi forțe de muncă, astfel că a trebuit să fie angajate cadre fără o pregătire de specialitate.

Pentru a satisface cerințele s-a organizat, începând de la 1 februarie 1950, un curs de calificare de doi ani la Arhiva Centrală și apoi și la Arhivele regionale principale. Începând de la 1 septembrie 1955 s-a înființat la Potsdam o școală specială în acest sens, cu un învățământ mediu arhivistic, absolvenții obținând la sfârșit o diplomă, devenind astfel „arhivari diplomați”. Pentru pregătirea științifică s-a înființat Institutul de arhivistică care și-a început cursurile la 1 iunie 1950 la sediul Arhivei Centrale din Potsdam.

Legea administrativă democrată din iulie 1952 a adus și în domeniul arhivelor schimbări structurale. Astfel, pe lângă o Secție a Arhivelor care a fost înființată în cadrul Ministerului Afacerilor Interne la data când a luat naștere Republica Democrată Germană în 1949, s-a mai creat o Direcție Generală a Arhivelor la Potsdam cu atribuții de specialitate profesională și organizare. Prin Hotărârea Consiliului de Miniștri al Republicii Democratice Germane din 13 februarie 1953, Secția Arhivelor din minister și Direcția Generală au fost contopite în „Administrația Arhivelor de Stat”, fiind integrată în Ministerul Afacerilor Interne, situație care există în prezent.

Se arată apoi organizarea internă a Administrației Arhivelor, care are multă asemănare cu aceea a Direcției Generale a Arhivelor Statului de la noi.

Pe lângă munca de organizare a fost reluată în arhive, după 1945, și munca științifică. Prin rezoluția din 5 iulie 1955 a Comitetului Central al Partidului Socialist Unit din Germania, asupra îmbunătățirii cercetării și prădării istoriei Republicii Democratice Germane, folosirea materialului de

arhivă a luat o amploare considerabilă.

Pentru a sprijini lucrările științifice în arhive s-a constituit la 19 decembrie 1955 — pe temelul sus-numitei rezoluții — un Consiliu științific la Administrația Arhivelor, cu sarcina de a da îndrumări asupra problemelor de principiu de specialitate și asupra pregătirii temelor de cercetare științifică. Colaborarea internațională cu țările socialiste a fost intensificată prin schimburi de publicații, de microfilme, de arhivalii și prin călătorii reciproce de studii din partea arhiviștilor.

Privirea retrospectivă — cu ocazia a zece ani de la înființarea Republicii Democratice Germane — asupra realizărilor în munca de specialitate este pentru arhiviști un îndreptar și o datorie totodată în îndeplinirea sarcinilor ce le revine în cadrul planului septenal.

Revista cuprinde mai departe o serie de articole în care se prezintă modul de organizare și munca ce se depune la marile arhive începând cu Arhiva Centrală și apoi la cele cinci arhive regionale principale, corespunzătoare celor cinci regiuni: Brandenburg, Sachsen-Anhalt, Saxonia, Mecklenburg și Thuringia.

Mai departe urmează un articol asupra arhivelor orășenești și un altul asupra celor de întreprinderi.

Vom trece în mod sumar asupra fiecărui din ele.

Articolul despre *Arhiva Centrală Germană* și *Secția Merseburg* este scris de un colectiv format din Helmut Lötze, Gerhard Enders, Heinz Welsch și Gerhard Schmidt.

După cum s-a arătat, Arhiva Centrală este o creație nouă, fiind înființată la 1 iunie 1946, în urma unui ordin al Administrației Militare Sovietice și a măsurilor luate de Administrația Centrală a Învățământului Popular (Ministerul Învățământului). Ea a luat locul fostei arhive a Reichului din Potsdam și a celor două arhive de stat prusiene (Arhiva Secretă de Stat și Arhiva Casei de Brandenburg-Prusia) care au fost bombardate de aviația anglo-americană la 14 aprilie 1945, imobilele vechi fiind distruse în întregime și pierzându-se și cea mai mare parte de arhivă care n-a fost evacuată.

Competința ei a fost lărgită față de aceea a fostei arhive a Reichului și a celor două arhive prusiene și la 1 august 1949 a fost trecută în subordonarea Ministerului Afacerilor Interne. Fondurile ce cuprinde au fost considerabil mărite prin predările masive de arhive făcute de guvernul U.R.S.S. și care au fost salvate de armata sovietică în timpul războiului. Paralel s-au preluat și arhivele fostelor instituții germane desființate și în prezent are o cantitate de 48.000 m.l. arhivă.

În ce privește structura, pînă în anul 1956 s-au format patru secții: Secția I cuprinde fondurile fostei arhive a Reichului și ale instituțiilor imperiului german dintre 1867/1871 pînă în 1945; Secția a II-a (Merseburg) care funcționează de fapt ca o filială a Arhivei Centrale, cuprinde materialul fostei Arhive Secrete de Stat și Arhivei Casei de Brandenburg-Prusia, fiind vorba de un material referitor la istoria veche a Germaniei și în special a Prusiei; Secția a III-a păstrează fondurile găsite după 1945 în cuprinsul Republicii Democratice Germane și Secția a IV-a preia materialul de arhivă ce se creează la instituțiile centrale din Republica Democrată Germană.

Arhiva Centrală a fost adăpostită provizoriu prin diferite imobile impropii și neîncăpătoare, însă începînd din 1953 i s-a construit un local la Potsdam, pe care îl ocupă în prezent. Are o cartotecă și o bogată bibliotecă de 70.000 volume — Potsdam și 30.000 volume Merseburg. În anul 1957 colectivul arhiviștilor ce lucrează la Secția I Potsdam, cu concursul arhivarilor diplomați, au putut să publice primul conspect general al fondurilor. Materialul bogat ce îl posedă această secție prezintă cea mai mare importanță pentru istoria modernă și contemporană, politică și socială, pînă în 1945, ca de ex.: istoria mișcărilor muncitorești, influențele primei revoluții ruse din 1905 și a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie asupra Germaniei, politică internă în perioada weimariană, istoria premergătoare și desfășurarea celui de al doilea război mondial, relațiile internaționale etc.

În articolele ce urmează, referitoare la arhivele regionale principale, se arată amănunțit chiar în cifre fazele de organizare în deceniul trecut, do-

bîndirea sau construirea de imobile, materialul tehnic pe care îl au la dispoziție cum și realizarea treptată a sarcinilor profesionale.

Despre *Arhiva regională de Brandenburg*, cu sediul la Arhiva Centrală Potsdam, vorbește Friederich Beck. A fost înființată la 21 iunie 1949 printr-o decizie a Ministerului Afacerilor Interne și are ca sarcini: 1) Preluarea materialului de arhivă al fostelor autorități de stat și comunale din marca Brandenburg (autorități regionale, locale, administrații raionale, etc.); 2) Preluarea materialului privind reforma agrară și 3) Preluarea materialului de arhivă ce se va forma în viitor în cuprinsul provinciei.

În materialul enunțat se cuprind și arhivele moșierești (ceea ce este cazul și la celelalte arhive regionale), care au putut fi salvate din viltăoarea războiului și care au de multe ori o mare valoare documentară. De asemenea materialul din arhivele regionale se dovedește a fi de mare importanță practică-economică.

Hans Gringmuth-Dallmer prezintă un articol despre *Arhiva regională de Sachsen-Anhalt* din Magdenburg, arhivă care s-a bucurat de împrejurări mai favorabile în raport cu altele. Fondurile ei, de o mare valoare istorică, au fost dislocate în timpul războiului și au fost salvate aproape în întregime, totodată imobilul, deși deteriorat de război, a putut fi pus repede în folosință. A fost posibilă trecerea imediată la sarcinile de preluarea arhivelor de la instituțiile desființate, a celor rezultate din reforma agrară etc. Față de volumul mare de material, vechiul local este cu totul insuficient, aceasta arhiva avînd mari dificultăți din lipsă de spațiu.

Urmează articolul privind *Arhiva regională saxonă* din Dresda scris de Horst Schlechte. Această arhivă a avut după război o situație foarte grea. Materialul a fost dislocat însă s-a pierdut în mare parte, iar imobilul a fost distrus aproape complet în bombardamentul aerian nimicitor din februarie 1945. Reconstruirea unui nou imobil pe urmele celui vechi, readucerea materialului dispersat, preluarea celui nou, creat după război și pe lângă acestea golurile lăsate de război în numărul arhiviștilor au făcut ca numai în 1955 să apară un conspect general al fondurilor ce po-

sedă. Pînă la înființarea Școlii speciale de arhivistică din Potsdam (1959) a funcționat aci un curs de calificare pentru nevoile arhivelor din regiune, cu bune rezultate. Înzestrarea cu aparate tehnice este pusă cu totul la punct și arhiva din Dresda este astăzi la un înalt nivel de activitate profesională și arhivistică.

Articolul privitor la *Arhiva regională de Mecklenburg* din Schwerin, scris de Hugo Cordshagen, arată că și această arhivă a avut greutăți de reorganizare după război, pierzîndu-se unele documente de mare valoare. Cuprinde mult material în limba polonă, regiunea fiind colonizată în trecut cu mulți coloniști polonezi și de asemenea material de importanță geografică.

În fine Hans Eberhardt relatează despre *Arhiva regională de Thuringia* din Weimar, care cuprinde material de proveniență foarte variată, în urma fărâmițării statelor de mai înainte din cuprinsul regiunii. În timpul războiului a avut pierderi parțiale de material, tocmai din cel evacuat, locul și materialul din Weimar au rămas însă neatînse. În prezent în arhivă se duce o largă activitate profesională și științifică. Orașul Weimar, fiind acela unde a trăit Goethe partea cea mai creatoare a vieții sale, se găsește aci materialul manuscris rămas de pe urma lui, care face obiectul a numeroase studii, expoziții etc.

Cu acesta se termină referatele asupra arhivelor regionale și urmează articolul despre Arhivele orășenești scris de Karl Höhnel. Acestea au o veche tradiție în Germania, orașele fiind acelea care împreună cu mănăstirile posedă cel mai vechi material documentar și arhivistic. Ele sînt sub controlul administrativ al Sfaturilor populare orășenești, iar din punct de vedere profesional sub îndrumarea și controlul Administrației Arhivelor Statului din Ministerul Afacerilor Interne.

Valoarea documentară a acestui material este importantă mai ales pentru istoria locală; în prezent arhivarul orașului are obligația, prin lege, de a ține o cronică locală a evenimentelor mai de seamă.

Situația în care se găseau arhivele orășenești imediat după război era foarte grea, multe au fost distruse în întregime, aproape toate au fost

împrăștiate și cu pierderi parțiale. Puținii arhivari care se găseau în serviciu luptau cu mari greutăți ca să salveze și să asigure păstrarea materialului ce le era încredințat și de a cărui valoare erau conștienți.

Deși cu o veche tradiție, arhivele orășenești nu au dobîndit însă un temei legal decît prin decretul asupra arhivelor din 13 iulie 1950 (paragraful 2) și regulamentul din 28 februarie 1951. Calificarea arhivarilor orășenești se face prin cursuri locale de cite patru săptămîni, cursanții puțînd urma mai departe cursul prin corespondență de la Școala specială de arhivistică spre a deveni arhivari diplomați pentru serviciile medii din arhive, iar pentru marile orașe unde se cere o pregătire științifică se pot continua cursurile de la Institutul de arhivistică.

În sfîrșit Gottfried Börner scrie despre *Arhivele de întreprinderi* din Republica Democrată Germană.

Cîteva luni după întemeierea Republicii Democratice Germane, la 27 aprilie 1950, a apărut o decizie pentru înființarea arhivelor de întreprinderi, fiind dată în comun de Ministerul Afacerilor Interne și Ministerul Industriei. S-a creat astfel, pentru prima dată în istoria arhivelor germane, o bază legală pentru asigurarea, păstrarea și punerea în valoare a materialului de arhivă creat în întreprinderi pe o parte considerabilă a Germaniei. Executarea acestei decizii însă s-a izbit de două greutăți principale (mai curînd de natură subiectivă): pe de o parte în întreprinderi nu exista o tradiție ca materialul de arhivă să fie socotit ca avînd o valoare după ce era scos din folosință și pe de alta materialul creat după 1945 era lipsit de un sistem de ordonare, nefiînd folosite nomenclatoare sau altă metodă de clasare.

În ce privește ridicarea nivelului profesional a lucrătorilor în aceste arhive — în afară de cursuri ținute la întreprinderile mai mari — s-a făcut la început prin diferite sesiuni de lucru pe regiuni sau raioane, ținute în comun cu arhivarii administrației sau arhiviști, unde se discutau probleme izvorite din practica de toate zilele. În prezent arhivarii de întreprinderi au aceleași căi de calificare profesională ca și arhivarii orășenești.

O problemă dificilă în arhivele economice o formează expertizarea materialului față de cantitățile mari care se creează în întreprinderi. În prezent s-au elaborat în această privință o serie de directive — privind inclusiv arhivele administrative — de către comisii speciale alcătuite în cadrul Consiliului științific de pe lângă Administrația Arhivelor. Arhivele economice cuprind totuși multe probleme nerezolvate, neajungându-se pînă în prezent la o deplină evidență și folosire a lor.

Cu acest articol se termină nr. 5 din Archivmitteilungen, care cum se vede cuprinde o privire de ansamblu asupra arhivelor germane așa cum sînt azi și asupra modului cum s-au organizat în cei zece ani de la înființarea Republicii Democratice Germane, cu problemele ce s-au pus și se pun încă pentru progresul continuu în această ramură de activitate.

Nr. 6/1959 al revistei cuprinde în primul rînd trei articole de teorie și practică arhivistică.

Primul se referă la *Principiile generale de ordonare a materialului cartografic în arhivele istorice din U.R.S.S.* scris de L. A. Goldenberg.

Articolul este tradus din limba rusă de Incol Rösler de la Arhiva Centrală din Potsdam, iar autorul este membru al Secției geologice a Academiei de Științe din Moscova. În Germania democrată problema a fost dezbătută la sesiunea arhivistică ținută la Schierke la 25—26 martie 1959 (menționată în recenzia din nr. 1/1960 al Revistei Arhivelor), iar în Germania federală în sesiunea de la Osnabrück din 22—27 septembrie 1959.

La cea de a IV-a conferință a Mesei Rotunde a arhivelor s-a discutat o problemă actuală a arhivisticii: „arhivele și studiile geografice”, totuși importanța materialului cartografic nu se reduce numai la cea geografică. Împărțirea forțelor de producție, formarea legăturilor comerciale și de schimb, structura administrativ politică, regionalismul fizic geografic și economic al trecutului, descoperirile geografice și migrațiunile popoarelor, centrele de exploatare a bogățiilor subsolului, operațiile militare și multe alte probleme nu pot fi studiate suficient fără cercetarea materialului cartografic.

Autorul examinează amănunțit problema hărților în arhive, sub diferite puncte de vedere pe baza experiențelor practice din arhivele istorice din U.R.S.S. și ajunge la o serie de concluzii și anume:

1) Noțiunea de ordonare (clasificare) trebuie să fie privită în sens larg sub mai multe aspecte: filozofic — logic, științific-teoretic și practic-aplicat. Organizarea unei *ordonări științifice* este posibilă numai pe baza metodologiei marxist-leniniste și cu luarea în seamă a experiențelor pozitive pe care arhivele ruse și străine le-au cules în ordonarea colecțiilor de hărți.

2) Metodele generale de ordonare moderne (ordonarea tuturor tipurilor de hărți) și cele pentru anumite tipuri de hărți, care pot fi folosite în cartografie, nu privesc hărțile vechi manuscrise din punctul de vedere al documentului istoric. Totuși aceste hărți manuscrise pot fi considerate ca documente aparte și specifice cînd nu permit aplicarea principiilor și metodelor de ordonare, inventariere și catalogare care au fost elaborate de cartografie pentru hărțile imprimate, de teoria și practica arhivistică pentru materialul scris și de știința bibliotecilor pentru cărți. Hărțile care sînt păstrate și ordonate în arhivele istorice sînt privite totuși mai ales ca documente istorice, ca provenind dintr-o anumită epocă istorică.

3) Studiul elementelor care formează conținutul hărților geografice cum și al condițiilor istorice în formarea colecțiilor cartografice, al caracterului folosirii posibile a hărților, al activității mai ales a celui ce a format fondul, ușurează stabilirea criteriilor de bază pentru ordonarea hărților și planurilor din arhivele istorice. Posibilitățile mai importante de ordonare a hărților care aparțin atît unui fond cit și colecțiilor de fonduri pot fi socotite: criteriul teritorial-geografic, cel cronologic și criteriul specialității (al cuprinsului).

4) Principiile generale de ordonare ale hărților geografice sînt unitare pentru arhivele istorice însă aplicarea lor diferă după caz, de colecția cartografică concretă. Nu există deci o prescripție unitară pentru ordonarea diferitelor fonduri și colecții cartografice.

În fața arhiviștilor-istorici din arhivele istorice din U.R.S.S. stau două

sarcini actuale de prim rang în domeniul prelucrării științifice a materialului cartografic, pe lângă îmbunătățirea modului de păstrare :

1) Refacerea legăturilor conexe documentare dintre materialele scrise și grafice și din colecțiile cartografice ;

2) Întocmirea și publicarea unui inventar complet al tuturor materialelor cartografice manuscrise din arhivele istorice și biblioteci, care se bazează pe principiile de ordonare unitare, în general recunoscute al acestor documente istorice.

Al doilea articol are ca subiect *Ordonarea fondului Ministerului de Interne al Thuringiei în Arhiva regională din Weimar* și cu subtitlu „Contribuție la folosirea (aplicarea) principiului de registratură la ordonarea actelor noi“. Autorul, Gregor Richter, din serviciul Arhivei Weimar, arată că dacă principiul de proveniență este principiul general de ordonare, necesitățile practice însă nu îngăduie totdeauna o clasare a materialului după acest principiu, și aceasta se întâmplă de obicei cu actele mai noi. Astfel a fost cazul cu arhiva fostului Minister de Interne al Thuringiei. Numeroasele transformări și modificări în structura acestui minister și în sferele lui de activitate pe scurte intervale din această perioadă de timp (1945—1952), au făcut imposibilă o ordonare în alt mod a arhivei ce s-a creat de cît de a fi lăsată așa cum s-a înregistrat în cadrul diferitelor servicii temporare ale ministerului.

Autorul arată în amănunt cum, în păstrarea ordinii de înregistrare au fost folosite momenclatoarele, care nu sînt aici numai temeiul unei ordonări definitive, dar totodată și indici ai fondurilor. Ele au fost copiate cu toate schimbările și adausurile, servind deci ca ghiduri și totodată ca orientare istorică asupra structurii instituției.

În fine al treilea articol din grupa de teorie și practică arhivistică tratează despre *Presa muncitorească și sindicală* — o contribuție la înțelegerea ei bibliografică. Autorul, Alfred Eberlein, lucrător la biblioteca Universității din Rostock, constată că nu există încă o bibliografie, nici aproximativă, a publicațiilor periodice mai vechi sau contemporane în limba germană, privind organizarea mișcărilor muncitorești a corporațiilor și aso-

ciațiilor profesionale în Republica Democrată Germană, în Germania de Vest, Austria, Elveția și alte țări. Cercetările bibliografice ale autorului au stabilit pînă în prezent un număr de 10.899 publicații germane cu acest caracter în țările din Europa (printre care figurează și România cu zece publicații) și S.U.A., fiind socotite în această cifră și diferite anuare, calendare etc.

Pe primul plan al cercetărilor bibliografice asupra presei muncitorești și sindicale se găsesc colecțiile din biblioteci, muzee, arhive și alte instituții. Cercetările sînt dificile mai ales pe perioada dominației naziste dintre 1933—1945, cînd astfel de publicații erau interzise. În această perioadă pot fi de folos fondurile de arhive, în care se găsesc uneori astfel de publicații prin dosare, ca anexe la diferite evenimente.

Perioada cea mai veche de asemenea poate fi explorată destul de greu și autorul dă ca indicație că pot fi consultate unele ziare burghezo-democrate progresiste, care cuprind uneori mențiuni bibliografice folositoare. În aceste ziare au colaborat de multe ori oameni care mai tirziu și-au găsit drum spre mișcarea muncitorească sau au participat la organizări sindicale. Desigur cel de al doilea război mondial a cauzat multe pierderi dureroase în biblioteci, muzee etc. Printre cele 20.000.000 de volume pierdute în acest timp, se găsesc și multe serii anuale de ziare muncitorești și sindicale, fără puțință de a fi redobîndite sau reconstituite.

În prezent colecția cea mai mare de presă muncitorească se găsește la Biblioteca Institutului de marxism-leninism de pe lângă Comitetul Central al Partidului Socialist Unit din Germania, apoi la biblioteca Universității de partid Karl Marx, la Comitetul Central al Partidului Socialist Unit, Biblioteca Centrală a Sindicatelor etc. În Germania de Vest la biblioteca orașului Düsseldorf, la biblioteca Universității Hamburg etc.

În străinătate se menționează Institutul de marxism-leninism de pe lângă Comitetul Central al P.C.U.S., biblioteca Lenin din Moscova, biblioteca Institutului internațional de istorie socială din Amsterdam. Mai departe poate fi găsit un material bogat în marile biblioteci din Washington,

Londra, Maryland etc. E de semnalat biblioteca universității Wrocław din Republica Populară Polonă.

Autorul constată că nu există încă în Germania o bibliotecă având sarcina specială de a depista și strânge ziarele și publicațiile muncitorești și arată necesitatea unor realizări mai largi în această privință.

După aceste articole urmează apoi un grup de rapoarte primul referindu-se la *Conferința științifică asupra importanței istoriei Republicii Democratice Germane*, semnat de H. J. Schreckenbach.

Conferința s-a ținut între 18–20 septembrie 1959 la Berlin, de către Comisia de istorie contemporană din cadrul Institutului de Istorie din Berlin în colaborare cu Asociația istoricilor germani cu ocazia a 10 ani de la proclamarea Republicii Democratice Germane.

Prin referatele ținute și discuțiile ce au urmat s-a definit noul drum urmat după 8 mai 1945, în zona sovietică din Germania, arătându-se că masele populare au înlăturat puterea moșierilor și capitalismul monopolist și au creat o ordine antifascistă democrată. Mai departe se arată lupta pentru crearea unei Germanii democratice și iubitoare de pace și politica ei de pace pe care o duce.

În al doilea raport se dau date cifrice asupra rezultatelor din între-

ceea dintre arhivele de întreprinderi din raionul orașenesc Karl-Marx.

În continuare, E. Schetelich prezintă un referat asupra celei de a 4-a sesiuni arhivistice austriece ținută la Innsbruck la 8 septembrie 1959, organizată împreună cu sesiunea a 5-a a istoricilor din Austria. S-au discutat atît probleme istorice, cît și arhivistice, menționindu-se: „Legea austriacă de protecția arhivelor și problemele ei”, „Istoria și fondurile arhivei provinciei Tirol îndeosebi între anii 1185–1850”, „Arhivele provinciale și heraldica comunală” etc.

În sfîrșit al patrulea raport prezentat de E. Eberhardt se referă la *Sesiunea arhivistică din Osnabrück* din Germania de Vest. Printre problemele de arhivistică s-au discutat probleme de cartografie (harta în arhivă, asupra ordonării sistematice a hărților) etc.

Revista se încheie cu o serie de recenzii asupra lucrărilor și periodicelor de specialitate ce apar în Germania de Vest și străinătate (Republica Populară Polonă, Italia, Danemarca) și cu o rubrică „diverse” cuprinzînd diferite informații profesionale. Se menționează astfel Congresul arhiviștilor francezi ținut între 23–27 septembrie 1959 la Strassbourg, sesiunea arhivarilor orașenești și raionali din R.D.G. și alte informații interesante de specialitate.

T. CARAPALEA

Levéltári Közlemények (Comunicări arhivistice), Budapesta, 1958, 345 p.

Revista maghiară de arhivistică, cu cel de al 28-lea volum de apariție, se situează pe aceeași linie a volumelor anterioare de a oglinzi în paginile sale preocupările de bază ale arhiviștilor din Ungaria.

Studiile și materialele publicate în prezentul volum, variate prin conținut și domenii de cercetare, se axează pe cîteva probleme mari, semnificative pentru linia de orientare a revistei. Astfel, pe prim plan apare problema instituțională și istoricul arhivelor, contribuții din acest punct de vedere semnind Kubinyi Andraș (*Activitatea trezorierilor regali ca emitenți de documente, începînd din timpul domniei lui Matei Corvin, pînă la lupta de la Mohács*, p. 33–60), Bottló Béla (*Înfiin-*

țarea instituției Archivum Regni, p. 61–92), Fügölin Antal (*Arhivele comitatelor în timpul lui Iosif al II-lea*, p. 83–102), Lakatos Ernő (*Primul comitet de departament în 1848–49*, p. 103–128), Jakó Zsigmond (*Tratatul lui Viser Lipot asupra înregistrării în arhivele comitatelor în 1785*, p. 151–172).

Instrumentelor de evidență și orientare în materialele documentare le este consacrat studiul cuprinzător al lui Sashegy Oszkár (*Inventarele de arhivă*, p. 3–34).

Din bogatul material al revistei ne vom opri asupra cîtorva articole care ne-au reținut în mod deosebit atenția prin actualitatea problemelor.

Ordinea de publicare în revistă la locul întâi a articolului lui Sashegy Oszkár, *Inventarele de arhivă* nu este, desigur, întâmplătoare. Urmărirea minuțioasă a întocmirii instrumentelor de evidență, pe perioade istorice, de la începutul veacului al XVII-lea, după natura și scopul lor, și pînă după eliberarea Ungariei, cu frecvente referiri la istoricul arhivelor, ne va face să înțelegem mai ușor acțiunea susținută a conducerii Arhivei Naționale Maghiare, inițiată mai înainte, dar accentuată cu zece ani în urmă, de a elabora o serie de inventare, cu date succinte, așa numitele inventare de bază, pentru toate fondurile din depozite și care să rămână nu numai la îndemina arhivistului pentru orientare, dar să servească și cercetătorului pentru informație promptă.

Inventarele întocmite în veacul al XVII-lea de conservatorii vechilor arhive maghiare — ca cel întocmit în 1602 la Bratislava, cuprinzînd actele arhivei și bunurile Arhiepiscopiei din Strigoniu, cel din 1622 al arhivei camerei din Sepes întocmit de Thann Antal, ca și cele ale arhivelor marilor feudali, ca de ex. al arhivei familiei Thurzó, întocmit în 1617 de către Thurzó Imre sau al arhivei familiei Rákoczi, întocmit în 1624 la Alba-Iulia — ca să amintim cîteva, fără a se deosebi esențial de cele din străinătate, au respectat ordinea așezării actelor la locul de depozitare, ca cel al lui Thann Antal de ex., sau au respectat principiul legăturii actelor referitoare la aceeași problemă, ca de exemplu inventarul arhivei familiei Thurzó sau al familiei Rákoczi.

Linia călăuzitoare, atît în clasarea actelor, cît și în întocmirea inventarelor a fost dreptul de proprietate sau mai exact înlesnirea de a proba la nevoie dreptul de proprietate. Predomină, deci, ideea valorii practice.

În veacul al XVIII-lea acțiunea de inventariere se desfășoară pe scară largă, în special în urma dispozițiilor date de Iosif al II-lea de centralizarea arhivelor locale. S-a urmărit ca scop în munca de inventariere înlesnirea aflării cu ușurință în arhivă a documentelor necesare părților în litigiu. De aici rezultă metoda de lucru: extrase cuprinzătoare de pe acte, cu menționarea numelor de persoane și localități.

De o muncă organizată pentru întocmirea inventarelor științifice se poate vorbi în Ungaria după 1867. De remarcat activitatea Societății Istorice Maghiare, care și-a îndreptat atenția asupra arhivelor particulare pentru punerea lor în slujba istoriografiei sau a Arhivei Naționale, cu bogate fonduri de la autoritățile centrale ce impuneau executarea unor lucrări care să ușureze munca cercetătorilor. Concepția citorva arhiviști, care se succed la conducerea Arhivei Naționale, între care trebuie să amintim pe Pauler Gyula sau Tagányi Károly, în privința inventarelor, au fost concretizate într-o serie de lucrări. Ele, sau cel puțin unele, nu au avut o valabilitate prea îndelungată, dar au răspuns nevoilor din perioada cînd au fost întocmite și au îndeplinit cu succes rolul de a înlesni cercetarea. Astfel, de exemplu Pauler Gyula urmărind scopul de a face accesibil materialul arhivistic pentru investigațiile științifice, s-a orientat după principiul periodizării avînd la bază marile epoci ale istoriei Ungariei. El inițiază așa numita *secție diplomatică*, în care trebuiau să fie concentrate documentele dinainte de Mohács, extrase din diferite fonduri și colecții și organizate cronologic; inițiază apoi *secția istorică* cu materiale dintre anii 1526—1723 etc. Pentru Pauler, factorul principal este conținutul obiectiv, iar problema provenienței actelor poate fi neglijată. Tagányi Károly privește problema fondurilor și a instrumentelor de evidență din alt punct de vedere și anume strîns legată de dezvoltarea istorică a instituțiilor.

Este meritul autorului de a fi studiat evoluția inventarelor de arhivă din Ungaria în raport cu lucrările similare din străinătate.

Cu anul 1949 începe o perioadă nouă în alcătuirea inventarelor. Inventarele de bază, căci de acestea este vorba, înlesnesc cunoașterea globală a materialului arhivistic. Ele dau indicații asupra titlului fondului și anii extremi ai materialului, obiectul materialului arhivistic, părțile lui, sistemul de arhivare, eventuale lipsuri, modul de cercetare. O dată terminate inventarele de bază pentru toate fondurile — care reflectă însăși starea de ordonare la care s-a ajuns cu materialul arhivistic — se trece la întocmirea inventarelor de nivel superior. Însemnează

aceasta că munca arhivistului sub aspectul întocmirii instrumentelor de evidență nu se poate opri la astfel de lucrări care asigură privirea globală asupra materialului, ci ea trebuie dusă mai departe la prezentarea minuțioasă a materialului documentar.

Pe lângă articolul lui Kubinyi Andras despre *Activitatea trezorerierilor regali ca emițători de documente* — în care este analizată sfera de activitate a unuia dintre cei mai influenți membri ai consiliului regal — concludent pentru funcționarea cancelariei și administrarea veniturilor, dar mai ales pentru caracterul actelor emise de tezaurar, din punct de vedere al istoriei instituțiilor din Ungaria, Bottló Béla aduce o contribuție însemnată la cunoașterea instituției Arhivum Regni, care stă la baza Arhivei Naționale Maghiare de mai târziu.

Înființată la 1756, după o mai lungă perioadă de pregătire, la baza ei a stat acțiunea nobilimii de a-și apăra și păstra privilegiile de clasă, împotriva restrîngerii lor prin măsurile economice inaugurate de politica colonialistă a Vienei. Drepturile care fundamentau bazele economice ale nobilimii și puterea lor politică se păstrau în arhive. De aci ideea ca toate cele care reflectau drepturile și privilegiile lor fundamentale să fie concentrate într-o arhivă a țării, care să fie pusă sub jurisdicția lor. În arhiva țării trebuiau depuse: actele dietale, cele administrative politice și juridice referitoare la întreaga țară, cele de la conventuri, capitluri sau particulari, cele ale judecătorilor supreme etc.

O acțiune perseverentă și sistematică pentru organizarea arhivei și concentrarea materialelor a desfășurat palatinul Batthyányi. El a apelat la familiile ai căror membri au ocupat demnități în aparatul de stat, pentru a preda arhivele lor, apoi la capitluri, conventuri, comitate pentru a depune la Arhivum Regni documentele de importanță națională. Mica nobilime a răspuns apelului, de asemenea o bună parte din instituții. Totuși materialul strîns nu a fost prea bogat. Războaiele au cauzat mari distrugerii în arhive, după cum s-a putut constata, apoi în multe din ele domnea dezordinea.

În 1756 prim arhivist al țării a fost numit Csintó Imre, căruia palatinul Batthyányi i-a dat instrucțiuni

amănunțite asupra concentrării, clăsirii și administrării materialelor documentare din Arhivum Regni.

Instituția de care se ocupă autorul și care stă la baza Arhivei Naționale Maghiare, a fost destinată inițial să servească interesul politic al nobililor.

Arhivele comitatelor în timpul lui Iosif al II-lea, studiu semnat de Föglein Antal, interesează atît istoria arhivelor din Ungaria cît și, deopotrivă, istoria arhivelor din țara noastră. Munca de ordonare și inventariere în arhivele comitatelor, ordonată de Iosif al II-lea, a urmărit un scop politic bine determinat: limitarea puterii economice și politice a nobilimii, care își apăra privilegiile feudale, și întărirea statului absolutist al Habsburgilor. Se întărește controlul asupra arhivelor publice mai ales asupra celor ale comitatelor și locurilor de adevărire, întrucît aici se păstrau privilegiile și drepturile de posesiune ale nobililor.

Desființînd comitatele ca organizații autonome teritoriale ale nobilimii, la 1786, problemele juridice se separă de cele administrativ-politice, luîndu-se măsuri pentru separarea, ordonarea și inventarierea actelor juridice — în care se aflau materiale privilegiate la drepturile de posesiune ale nobililor — cele administrative și politice urmînd să rămînă și mai departe asupra comitatelor.

Concomitent cu aceste măsuri, Iosif al II-lea dispune să fie transportate la Buda arhivele locurilor de adevărire, care conțineau de asemenea prețioase date asupra drepturilor nobilimii.

Lovită astfel în drepturile ei, nobilimea se frămîntă, iar ordinul de recensămîntul populației, în care vedea pregătirea de a o supune la plata impozitelor, îi sporesc nemulțumirea față de suveran.

Măsurile preconizate de împărat nu au putut fi duse la îndeplinire decît în parte cînd, puțin timp înainte morții sale, ele au fost revocate. Comitatele și-au recîștigat dreptul de autogovernare, controlul arhivelor a încetat, arhivele locurilor de adevărire au fost readuse la vechile lor sedii.

În urma tuturor acestor măsuri, în problema arhivelor au rămas unele realizări pozitive: ordonarea materia-

lelor din arhivele comitatelor referitoare la orînduirea feudală astfel ca ele să poată fi cercetate, dispozițiile de inventarierea acestora și — ca o măsură deosebit de importantă — stabilirea sediilor comitatelor, astfel încît arhivele nu s-au mai mutat dintr-un loc în altul, de acum înainte fixindu-li-se un loc stabil în clădirea comitatului. Sub acest aspect, domnia lui Iosif al II-lea a însemnat o cotitură hotărîtoare în istoria arhivelor comitatelor.

Comitetul de departament 1848—49, cu o durată de 15 luni, care face obiectul articolului lui Lakatos Ernő, este legat de reorganizarea sistemului administrativ a comitatelor, ca urmare a destrămării statului feudal, devenind organul suprem administrativ al comitatului. Comitetul de departament, în timpul funcționării sale, a servit cauza luptei pentru independență.

Materialele documentare privitoare la negocierile de pace de la Brest Litovsk în Arhiva de Stat de la Viena, pe care le studiază Komjáthy Miklos, pun în fața arhiviștilor și istoricilor două probleme, deopotrivă de interesante care merită toată atenția și anume: valoarea textelor telegrafice ca izvoare istorice și autenticitatea textelor telegrafice.

O prezentare, în linii mari, a cuprinsului articolului va scoate mai mult în evidență nevoia studierii materialelor arhivistice create prin tehnica înaintată.

Materialele studiate privind tratativele de la Brest Litovsk duse între puterile centrale pe de o parte, Rusia și Ucraina pe de altă parte scot în evidență faptul că reprezentanții statelor din coaliția puterilor centrale și cei ai Ministerului de Externe al Statului Sovietic, prin intermediul aparatelor Hughes, erau în legătură permanentă cu guvernele lor. Legătura aceasta putea fi socotită ca o convorbire orală. Guvernul german comunică, printr-o radiogramă Consiliului Comisarilor Poporului, că nu acceptă ca document oficial radiograma pe care o interceptase de la Consiliul Comisarilor Poporului prin care acesta protesta împotriva invaziei trupelor germane pe teritoriul tînrului stat socialist, invocînd motivul că documentul nu are semnături oficiale.

Autorul studiază o serie întreagă de materiale: copii ale proceselor verbale

și protocoalele, telegrame, instrucțiuni, rapoarte diplomatice etc. pentru a prezenta situația internațională și condițiile în care s-au dus tratativele de la Brest Litovsk. Felul materialelor documentare pe care le-a studiat și problemele ce le pun în fața arhiviștilor l-au interesat deopotrivă. Deosebit de sugestiv este paralelismul pe care îl face autorul între dezvoltarea rapidă a tehnicii moderne și reflexul cuceririlor tehnicii în procesul de dezvoltare a instituțiilor. Nu vine cu soluții pentru considerarea autenticității textelor telegrafice, dar problema ridicată în general și anume izvoarele istorice ca produs al tehnicii în epoca noastră, se impune nu numai atenției istoricilor, ci și arhiviștilor.

Pentru istoria arhivelor din veacul al XVIII-lea, articolul profesorului Jakó, *Tratatul lui Viser Lipot asupra înregistrării în arhivele comitatelor 1785*, despre activitatea lui Viser Lipot (1748—1800) — care a dobîndit o bogată experiență ca registrator, notar principal al comitatului Bihar, iar la sfîrșitul vieții arhivist al locului de adevărit al Capitlului din Oradea — aduce o contribuție însemnată intrucît nu pleacă numai de la constatările de clasificare ale arhivelor din veacul al XVIII-lea, dar face și o analiză a culturii arhivistice a epocii. Tratatul lui Viser Lipot „*Dissertatio Systematica de registratione ad tabularia inclytorum Regni Hungariae Comitatum applicata*”, Oradea, 1785, — inspirat după lucrarea apărută la Nüremberg 1776—1777 *Praktische Anweisung zur Diplomantik und zu einer guten Einrichtung der Archive* — se ocupă de clasarea arhivelor și redactarea ghidurilor și repertoriilor.

Studiul unui proces-verbal de anchetă din 1688 dă prilejul lui Purjesz István ca în articolul *Stăpînirea turcească în comitatul Pest în a doua jumătate a veacului al XVII-lea*, să releve regimul ocupației turcești, caracterizat prin fiscalitatea care apăsa asupra populației, servituțiile feudale, violențele și abuzurile de tot felul.

Un spațiu larg a fost ocupat în revistă (p. 201—294) cu recenzarea principalelor publicații de specialitate arhivistică sau înrudite, apărute în țară sau peste hotare, precum și a periodicelor de specialitate străine (p. 295—320).

Fundamentate pe o informație bogată și riguros verificată, studiile din actualul volum al revistei *Levéltári Közlemények*, în ansamblul lor, abordează problemele de bază ale muncii legate de materialul documentar. Problema inventarelor, istoricul instituțiilor, istoria arhivelor, sint tot atâtea preocupări ale arhiviștilor din Ungaria. Nu am întâlnit însă și nu rezultă din paginile revistei modul cum lucrătorii

din arhive se preocupă de materialul nou, creat în ultimele decenii și în special în perioada de după eliberare. Noile împrejurări de viață pun probleme noi arhivisticii socialiste. Din punctul acesta de vedere, volumul de care ne ocupăm prezintă un gol. Așteptăm cu vădit interes pe cele viitoare.

I. MĂRCUȘ

„Archeion“ vol. XXX și XXXI, Varșovia, 1959

Revista „Archeion“, organ al Direcției Generale a Arhivelor Statului din R.P. Polonă, apare de două ori pe an și cuprinde numai material privind munca arhivistică din Polonia și arhivistica universală. În viața acestui periodic sint cunoscute două etape: una pînă la ocupația hitleristă, cînd este suprimată o dată cu întreaga activitate cultural-științifică și alta după instaurarea puterii populare, cînd datorită noilor condiții de viață create de regimul democrat-popular ia un avînt, paralel cu celelalte discipline, și arhivistica poloneză. În anul 1948 reappare vol. XVII cu care se continuă seria de tomuri întreruptă.

În vol. XXX primul articol, semnat de Kazimierz Arlamowski, *Actele serviciilor districtuale de arbitraj referitoare la problema proprietarilor de gospodării sătești și problema ordonării lor prin metoda tabelelor centralizate* este consacrat unei probleme dezbătute cu mulți ani în urmă de o seamă de oameni de știință din Polonia. Prima dată această metodă a tabelelor centralizate a fost folosită cu 40 de ani în urmă de profesorul Fr. Bujak în cercetările sale cu caracter social-economic. Autorul articolului și în același timp și un fervent susținător al acestei teze, vine cu o exemplificare foarte bogată, dar care se referă numai la serviciile districtuale de arbitraj. Autorul, pentru o înțelegere mai bună a acestei metode dă un model de tabel centralizator care conține următoarele date: numele datornicului, mărimea proprietății, valoarea acesteia, datoriile contractate la particulari (numele împrumutătorului, domiciliul acestuia originea socială), pentru ce s-a contractat datoria, mărimea datoriei, datoria reclamată, hotărîrea luată, valoarea redu-

cerii datoriei, datoriile contractate la instituții (instituția împrumutătoare, suma), garanția (în numerar și numărul actelor de garanție).

În continuare, autorul arată că această metodă poate fi folosită și la unele acte administrative, dar nu indică la care anume categorii de acte administrative poate fi aplicată. Subliniază însă că în acest tabel sintetic nu pot intra decît datele cele mai însemnate din acte.

O analiză mai amănunțită a acestui articol din partea arhiviștilor noștri cred că ne-ar da posibilitatea de a-i găsi o aplicare și la noi pentru unele genuri de acte.

Expoziții arhivistice se intitulează al doilea articol semnat de *Stanisława Panków*, care tratează problema organizării expozițiilor în general și în special a celor din Polonia unde este obligatorie și face parte din planul de lucru al arhiviștilor. După un istoric al felului în care se organizau înainte de cel de al doilea război mondial expozițiile — unde erau expuse numai documente care arătau faptele „eroice“ ale prinților și regilor și cîteva condicii în manuscris și al celui în care sint organizate expozițiile în regimul de putere populară, autorul arată care este scopul unei expoziții. El demonstrează că rolul unei expoziții nu este numai de a prezenta documentele valoroase, ci de a ilustra — cu ajutorul lor — unele aspecte din viața popoului. În organizarea acestora trebuie să se țină seama de rolul lor de popularizare a Arhivelor ca instituție și a muncii arhiviștilor. Expozițiile trebuie să urmărească și un scop propagandistic. Sint arătate de asemenea criteriile de care trebuie să țină seama organizatorii unei expoziții: mobilier confecționat anume, să

se fixeze de la început tema și porțiunile expoziției, alegerea exponatelor să fie făcută în urma unei analize minuțioase, urmărindu-se întotdeauna tema, să fie confecționate inscripții lămuritoare și texte speciale care să cuprindă întreaga expoziție, să se facă o propagandă potrivită scopului urmărit de organizatorii expoziției. Propaganda să fie făcută prin afișe și articole publicate în presa zilnică. Autorul își încheie articolul, afirmând că toate observațiile sint făcute în urma unei experiențe cîștigată în cei zece ani de organizări de expoziții.

În articolul *Materialele cartografice din Arhivele Statului din Wrocław ca izvor pentru istoria Sileziei*, semnat de Wanda Turon, sint prezentate cele mai vechi hărți care datează din prima jumătate a sec. al XVIII-lea și pînă în sec. al XX-lea. Pe lângă aceste hărți geografice se mai găsesc în Arhivele din Wrocław și proiecte, planuri și desene tehnice. Interesant este că aceste materiale se păstrează alături de documentele ce se referă la ele. Dar autorul subliniază că scopul articolului nu este de a da indicații de felul cum trebuie ordonat și inventariat materialul, ci de a atrage atenția asupra bogăției de informații pe care le oferă tuturor cercetătorilor acest gen de arhive, mai cu seamă cînd este vorba de o provincie atît de însemnată ca Silezia. Autorul arată totuși felul în care este ordonat unul din numeroasele fonduri care se găsesc în depozitele Arhivelor Statului din Wrocław, menționînd că este cel mai bine lucrat. Materialele din acest fond sint ordonate pe probleme: comerț, comunicație terestră, comunicație pe apă, ameliorări, canalizarea orașelor, arhitectură, cadastru, frontiere dintre state, planuri de orașe, școli, biserici, domenii, păduri, hărțile lui Winkler, hărți geografice.

Halina Szymańska și Józef Smiałowski în articolul *Actele de notariat de pe teritoriul Regatului Polon și valoarea lor științifică* scot în evidență prețiosul conținut al acestor materiale arhivistice pentru cei ce se ocupă cu istoria social-economică a Poloniei din perioada respectivă și cu studierea relațiilor dintre proprietari în sec. al XIX-lea. Astfel că autorii din prezentarea cîtorva genuri de documente scot în evidență numai cîteva din problemele pe care le conțin aceste

materiale, probleme menite să ușureze rezolvarea unor discuții asupra modului în care a pătruns capitalul în agricultură, felul în care era exploatată țărănimea, raporturile dintre proprietari, metodele și mijloacele pe care le foloseau pentru a se îmbogăți cît mai mult și mai repede. Din cercetarea amănunțită a acestor arhive se poate vedea și aspectul moral al burgheziei polone. Într-un cuvînt ele reflectă modul de dezvoltare a societății capitaliste din Polonia în sec. XIX și XX.

O pagină din istoria Arhivei actelor noi din Varșovia în perioada ocupației, din anii 1939–1944, articol semnat de Józef Stojanowski, ne relatează felul în care au fost devastate arhivele și bibliotecile poloneze și felul în care au fost interpretate anumite documente de către adepții lui Hitler pentru a găsi un punct de sprijin în susținerea planurilor lui imperialiste.

De asemenea nu este prezentat și felul în care a funcționat Arhiva noilor acte din Varșovia și de cine a fost condusă.

În continuarea articolelor publicate în „Archeion“ vol. XXX, ne este prezentată de Adam Kamiński, figura savantului polonez Eugeniusz Barwiński ca istoric, bibliofil și arhivist. De remarcant este faptul că acest savant s-a ocupat mult de relațiile moldo-polone; iar Comisia Istorică Romînă îi publică în 1912 Cronica lui Miron Costin. De reținut mai e și faptul că Eugeniusz Barwiński cunoștea foarte bine limba romînă, încît toate lucrările istorice apărute în publicațiile de specialitate din țara noastră erau recenzate de el.

Jerzy Jaros în *Registraturile și arhivele concernelor uzinelor și minelor de cărbuni din Silezia de Sus* descrie modul în care au fost organizate arhivele acestor mari concerne aflate în proprietatea magnaților latifundiari Ballestrem, Donnersmarck, principele Przczynski, principele Zu Hohenlohe-Oehringen, Renard și alții. Autorul atrage atenția asupra valorii științifice a acestui material pentru cercetători.

Tot el deschide, cu o dare de seamă asupra Expoziției Generale a documentelor arhivistice din Cehoslovacia și care a avut loc în ziua de 25 mai 1958, seria articolelor consacrate arhivelor din țările vecine: Cehoslova-

cia, Jugoslavia, Ungaria și U.R.S.S. Autorul trece în revistă exponatele cele mai de seamă, făcând pentru fiecare o scurtă caracterizare. În celelalte articole consacrate arhivisticii din țările vecine sînt publicate impresiile și observațiile delegațiilor polone asupra arhivelor din U.R.S.S., Jugoslavia și Ungaria.

Un spațiu larg este rezervat „Cronicii arhivistice” unde sînt prezentate legile date de Consiliul de Miniștri al Republicii Populare Polone referitoare la organizarea arhivelor din Polonia și dispozițiile date de Direcția Generală a Arhivelor Statului tot în acest sens.

Interesant e faptul că cele mai însemnate biblioteci din Polonia aparțin de Direcția Generală a Arhivelor din Polonia. Tot la acest capitol, „Cronica arhivistică”, sînt arătate rezultatele obținute în urma organizării „Săptămîinii Arhivelor”. De reținut, că s-au emis cu această ocazie timbre și cărți poștale consacrate acestui eveniment, s-au organizat expoziții cu teme diferite la toate unitățile Arhivelor Statului din Polonia. E un mijloc de popularizare demn de urmat, mai ales că la îndeplinirea lui participă și alte organe ale Statului.

Ne este prezentat de asemenea modul în care s-a desfășurat sărbătorirea celor 150 de ani de la înființarea Arhivei Centrale a Actelor Vechi din Varșovia și expoziția organizată în cinstea acestui eveniment cu tema: „Relațiile Poloniei cu țările străine de-a lungul secolelor XIV—XVIII”.

Urmează, în continuare, o dare de seamă asupra Congresului deținătorilor de acte, alta asupra discuțiilor care au avut loc la secția de științe auxiliare ale istoriei pe marginea lucrărilor Congresului al VIII-lea al istoricilor poloni, care s-a ținut la Cracovia între 14—17 septembrie 1958 și o altă dare de seamă asupra lucrărilor sesiunii științifice consacrate istoriei localității Bedzin din voievodatul Katowice — cu prilejul împlinirii a 600 de ani de existență. Directorul General al Arhivelor Statului din Polonia încheie acest capitol cu două dări de seamă: una asupra vizitei pe care a făcut-o la diferite arhive din Uniunea Sovietică și alta asupra celui de al VII-lea Congres al arhiviștilor francezi care s-a ținut la Grenoble între 16—19 octombrie 1958.

Volumul XXX se încheie cu un număr mare de recenzii asupra unor publicații istorice, dări de seamă, note bibliografice și revista diferitelor publicații arhivistice din lume. Toate conțin informații prețioase referitoare la activitatea arhivistică din țară și din străinătate. Revista mai cuprinde la sfîrșit rezumate ale fiecărui articol în limbile rusă și engleză, tabla de materii și o listă a publicațiilor Direcției Generale a Arhivelor Statului din Polonia din care menționăm o lucrare de interes general: „Conservarea materialelor arhivistice” apărută la Varșovia în 1952 (lucrare colectivă).

★

Volumul XXXI, ca și precedentul, cuprinde material referitor la munca arhivistică din Polonia și din alte țări. Două din articolele publicate în acest volum sînt destule de interesante deoarece pun în discuție două teme: organizarea noilor materiale, fotografia, filmul și diferitele tipuri de imprimări sonore și selecționarea materialelor arhivistice în Anglia.

Vom stărui mai mult asupra acestor teme și în special asupra celei referitoare la materialele fonofoto-cinematografice, deoarece conducerea Direcției noastre a încredințat unui colectiv sarcina de a elabora instrucțiuni privind felul de ordonare, inventariere și expertizare a acestui nou gen de documente.

Cîteva considerații asupra materialelor arhivistice rezultate în mod mecanic este articolul consacrat primei teme: organizarea materialelor fonofoto-cinematografice, și este semnat de Romuald Nowiaki de la Arhiva Documentelor Mecanice din Varșovia. Autorul, cum de altfel se vede din întregul articol, aduce în discuție această problemă pentru ca la rezolvarea ei să participe un număr cît mai mare de specialiști. Autorul ne prezintă pe rînd fiecare gen (fotografia, filmul și imprimările sonore) căutînd în același timp să dea o definiție a fiecărei grupe de materiale. Despre fotografie spune că este numai o prezentare a persoanelor, obiectelor sau a întîmplărilor, fără să ne arate cauzele sau efectele ei. „E un fragment din lunga peliculă a filmului vieții omenești”, spune autorul. Filmul, spre deosebire de fotografie, este o rela-

tare mai precisă a întâmplărilor și fenomenelor, pentru că el nu se referă la un singur moment — „la o clipă de expunere, ci devine o continuitate de fotografii ale întâmplărilor ce se succed“. Autorul prezintă și definiția dată de arhivistica sovietică filmului ca „o serie de copii obținute prin intermediul fotografiei și care exprimă dezvoltarea dinamică a întâmplărilor sau faptelor“. Imprimările sonore sînt caracterizate de autor ca cele mai apropiate de documentele scrise, definiția fiind aceeași și pentru actele scrise.

După aceste definiții sumare, date noilor genuri de materiale sînt arătate greutățile pe care le întâmpină arhiviștii polonezi în organizarea lor, astfel că ei trebuie să lupte nu numai cu lipsurile inerente muncii de ordonare a acestor trei feluri de materiale cu valoare documentară diferită, cu lipsa unei experiențe suficiente în practica arhivistică poloneză și internațională¹⁾, ci și cu lipsa unei opinii — deocamdată — a istoricilor asupra necesității folosirii acestor materiale pentru cercetările lor.

Fotografiei, fiind cel mai vechi act apărut în mod mecanic, autorul îi consacră primul loc în seria acestor noi documente, mai ales că nu de mult s-au sărbătorit 100 de ani de la apariția ei. Despre valoarea documentară a acesteia s-a discutat mult în rîndul specialiștilor și istoricilor și astăzi părerea unanimă este că fotografia va constitui un izvor de informare destul de prețios în cercetările ce se vor face. Plecînd de la aceste considerente Direcția Generală a Arhivelor Statului din Polonia, a organizat, cu ani în urmă, Arhiva Documentelor Mecanice.

După ce autorul scoate în evidență valoarea documentară a fotografiei, ca instrument ajutător pentru orice cercetător, atrage atenția asupra faptului că aceasta trebuie să ajungă cît mai repede posibil în mina arhivistului. Acest deziderat e exprimat de altfel și în instrucțiunile arhivistice ale Arhivelor Statului din Polonia. De aceea se impune arhivistului să

aibă o pregătire cît mai temeinică pentru a putea hotări ce trebuie să păstreze și ce nu din noianul de fotografii pe care le produc atît instituțiile, întreprinderile, cît și particularii. Dar nu numai o pregătire de specialitate se cere din partea arhivistului care se ocupă cu păstrarea acestui gen de material, ci și o cunoaștere amănunțită a evenimentelor politice, culturale, economice și sociale, precum și a personalităților de seamă.

Autorul propune ca fotografiile să fie clasate nu după proveniență, ci după teme, deoarece conținutul care a decis valoarea ei arhivistică nu are nici o legătură cu instituția sau întreprinderea care a produs-o și a păstrat-o un timp. Mai mult, ele nu prezintă — de cele mai multe ori — nici un interes pentru cel care le-a produs, deoarece el își practică meseria în scopuri pur bănești sau comerciale. Aceste argumente l-au determinat pe autor să susțină ideea clasării fotografiilor pe teme și nu pe proveniență, pentru că ea e aceea care îi determină valoarea. Fiecare fotografie din tema respectivă trebuie să fie păstrată în ordinea cronologică a intrării în arhivă, să aibă o fișe de catalog conform conținutului ei specific, care în afara numărului de inventar și de catalog să redea conținutul, data executării și numele celui care a executat-o. Aceste date sînt necesare cercetătorului care studiază arta fotografiei, cunoscînd în același timp și pe cei mai de seamă făuritori ai ei. Se recomandă întocmirea de indici de nume, pentru ușurarea muncii cercetătorilor materialelor fotografice păstrate în arhive.

Autorul subliniază faptul că deși fotografia va rămîne în majoritatea cazurilor numai ca material ajutător, totuși în unele cazuri ea poate juca un rol hotărîtor în relatarea unor fapte. De pildă pentru cercetătorul de folclor sau istoricul de artă, fotografia va avea cu siguranță mai mare importanță decît pentru cercetătorul vieții politice, deoarece, în primul caz înfățișează precis obiectul cercetat, de exemplu costumele naționale, pe cînd în al doilea caz va prezenta o ilustrare a persoanelor angajate în viața politică, obligînd pe cercetător să apeleze și la alte documente pe baza cărora va căuta să prezinte viața politică dintr-o anumită perioadă. „Cu toate

¹⁾ Autorul arată că singura țară din lume care a rezolvat cu succes problema ordonării, inventarierii și expertizării materialelor fono-foto-cinematografice este Uniunea Sovietică.

rezervele, își încheie autorul capitolul rezervat fotografiei, ea va rămâne singurul și cel mai comunicativ mod de descriere atât al persoanelor cât și al întâmplărilor“.

Filmul spre deosebire de fotografie – în timp – poate avea o valoare documentară mai mare deoarece prezintă o serie de fotografii legate între ele. Ne sînt prezentate de autor trei feluri de filme pe care vom căuta să le înfățișăm în ordinea dată de el.

1) Filmul artistic care este o creație comună a scenaristului și regizorului prezintă pentru istoric o valoare documentară relativă deoarece în el nu va găsi decît numai o mică parte din ceea ce îl interesează, fiindcă este „o reflectare a mediului în care a fost turnat și pentru care a fost destinat“.

2) Filmul de popularizare a culturii este filmul asupra căruia arhivistul trebuie să-și îndrepte toată atenția, deoarece constituie o formă modernă de popularizare a culturii și în același timp ilustrează de cele mai multe ori – realizările economice, tehnice și științifice ale epocii noastre, se ocupă în aceeași măsură de fenomenele victorii culturale ale țării sau ale diferitelor regiuni. Se dau exemple de astfel de filme în care sînt prezentate diferite probleme: intervenții chirurgicale, metode noi de muncă, viața și obiceiurile locuitorilor de la sate și orașe.

Și în acest film cercetătorul nu va găsi o reflectare adevărată a realității, pentru că și în acest gen de film – ca și primul – într-o măsură mai mică este „creația scenaristului și a regizorului“, încît cercetătorul nu-l poate lua ca sîngur izvor de informare documentară, ci trebuie să apeleze și la alte izvoare.

3) Filmul cronică-jurnal de actualitate – este o copie veridică a realității. El este „prinderea pe bandă de celuloid a unor fragmente din întâmplările care după părerea reporterului de film ies din comun și merită să fie filmate“. În el nu există scenariul pentru că scenariul este viața însăși. Datorită faptului că acest film prezintă întâmplările fără să le analizeze, are valoarea documentară a unui material ajutător. Totuși, acest gen de film poate deveni o adevărată comoară de știri despre oameni și viața acestora și trebuie să ajungă cît mai repede la Arhivele

Statului, iar sarcina arhivistului este de a selecționa materialul primit și de a clasa în secțiile respective numai filme care ilustrează întâmplări autentice. După aceea va fi inventariat în ordinea cronologică a intrării în depozitele Arhivelor Statului și catalogat după temă. Ca și la fotografii se va ține seama în catalogarea filmelor de conținutul lor și nu de proveniența lor. Se vor întocmi indici de numele regizorilor și operatorilor de filme care vor permite cercetătorilor să urmărească mai ușor dezvoltarea artei cinematografice. După aceleași principii s-au condus de asemenea și Arhivele fonofoto-cinematografice din Uniunea Sovietică.

Imprimările sonore, a treia grupă din materialele documentare apărute în mod mecanic, sînt descrise ca cele mai apropiate de actele scrise. Deosebirea cea mai importantă, care deocamdată nu se observă, dintre actele scrise și cele imprimate constă în aceea că cele scrise cresc în mod sistematic în decursul activității unei instituții, în timp ce imprimările se referă momentan, la cuvîntări sporadice rupte de activitatea normală a persoanei a cărei voce a fost imprimată. Aceasta nu micșorează valoarea documentară a imprimării. Dimpotrivă, are o calitate în plus față de cuvîntul scris: redă în mod veridic nu numai conținutul, ci și tonul în care a fost pronunțat. Asemănarea aceasta cere din partea arhivistului multă pricepere și competență, asupra modului de tratare în arhivă a imprimărilor sonore. Și pentru că în Polonia imprimările sonore sînt aproape numai din partea radioului polonez, ele sînt tratate ca o colecție și nu ca o secție, deoarece ele nu constituie un rezultat al activității normale a instituției. La crearea acestui material au contribuit mai multe instituții. De aici și concluzia la care a ajuns autorul că în arhivele poloneze nu poate fi vorba de secții ci numai de colecții, care și acestea apar în urma selecționării subiective a arhivistului. În susținerea acestei idei aduce și părerea a doi specialiști: Hilary Jenkinson și Adolf Brenneke, care înglobează imprimările la arhive în înțelesul larg al cuvîntului cu condiția ca ele să crească în urma activității instituțiilor, astfel, fiind vorba, după părerea lor nu de secții, ci numai de

colecții. Și imprimările sonore sînt tratate de către Arhiva Documentelor Mecanice ca o colecție la care se adaugă noi imprimări cu valoare documentară, catalogate după teme.

Din concluziile autorului reiese că toate aceste materiale apărute în mod mecanic formează colecții care cresc în continuu așezate în grupe tematice cu respectarea ordinii cronologice, fiind inventariate cu o poziție specială (nr.) de inventar și o filă specială în catalog. Pentru fiecare gen în parte se întocmesc îndrumătoare, ghiduri, în care se trec pozițiile cele mai importante ale grupei tematice.

Seleționarea actelor în arhivele engleze după recomandările Comitetului Grigg, al doilea articol din seria celor publicate în volumul XXXI, este consacrat celei de a doua teme — expertizarea materialelor arhivistice din Anglia. Problema a mai fost dezbătută în paginile acestei reviste. Articolul este semnat de Stanislaw Nawrocki de la Arhivele Statului din orașul și voievodatul Poznań, care folosindu-se de prezentarea raportului Comitetului Grigg își exprimă punctul său de vedere cu privire la trierea arhivelor.

În articol este redat cu lux de amănunte modul în care erau expertizate arhivele în Anglia și modul în care se rezolvă astăzi această problemă, după recomandările făcute în raportul prezentat de Comitetul Grigg parlamentului. Autoritățile engleze văzîndu-se în fața unor cantități enorme de arhivă creată mai ales în urma mecanizării muncilor de birou, dar și a sistemului greoi de expertizare a materialelor arhivistice, a încredințat această dificilă problemă unui comitet care să elaboreze noi instrucțiuni de triere a arhivelor pentru a putea să elimine cît mai repede balastul de materiale ce zace în depozitele Arhivelor Statului din Anglia. Comitetul a început să lucreze în anul 1952 și în anul 1954 a prezentat un raport cu propuneri concrete — în această problemă — parlamentului englez care le-a aprobat în 1955.

Principiile după care se face seleționarea actelor din arhivele engleze, în urma propunerilor făcute de comitet, au fost expuse în paginile revistei „Archeion” în volumul XXVII din 1957 și XXIX din 1958, de Directorul General al Arhivelor Statului

din R.P.P. Primul articol este intitulat „Al treilea Congres Internațional de la Florența”, iar al doilea „Problema seleționării actelor în arhivistica contemporană”, încît autorul nu mai revine asupra lor, ci caută să ne prezinte raportul comitetului din punctul de vedere al aplicării lui, adică al modului în care sînt aplicate noile dispoziții de triere a arhivelor.

Pentru a ajunge la noile instrucțiuni de seleționare propuse de Comitetul Grigg autorul ne face și o prezentare a felului în care se aplica expertizarea după instrucțiunile date în anul 1877. În aceste instrucțiuni erau prevăzute următoarele operațiuni, pe care trebuiau să le îndeplinească ministerele cu privire la arhive: să întocmească o listă a actelor create de el, în care să nu figureze decît actele propuse a fi distruse; lista întocmită de un funcționar care cunoștea sau trebuia să cunoască toate actele create de minister trebuia să fie înaintată unei comisii speciale compusă din șeful arhivelor statului, unul din cei mai vechi arhiviști ca asistent și un avocat cu o practică de cel puțin 7 ani în tribunalele superioare. Această comisie aprecia valoarea științifică a materialelor și de cele mai multe ori tot ea răspundea de eliminarea actelor cu o valoare documentară scăzută. Cum această comisie nu putea să parcurgă toate listele înaintate și cum arhivistul nu avea acces la arhive decît la cele create pînă în 1902, s-a ajuns la situația în care ministerele trebuiau să predea materialele documentare spre păstrare permanentă Arhivelor Statului din Anglia, în care se află peste 200 km. de arhivă. Dar nu este mai puțin adevărat că nici arhivele nu s-au interesat de această problemă. Pe lîngă toate acestea listele erau destul de defectuos întocmite. Mai mult, termenul de păstrare al actelor era fixat în funcție de necesitățile curente ale ministerului.

Raportul Comitetului Grigg, pornind de la această situație, pune accentul pe răspunderea pe care trebuie să o aibă instituțiile pentru eliminarea actelor fără valoare și predarea Arhivelor Statului a celor cu valoare documentară. Pentru ca munca să se desfășoare în condiții cît mai bune, Arhivele Statului au sarcina, și răspund de acest lucru, de a coordona și su-

praveghea felul în care se efectuează operațiunea de triere. Problema cea mai dificilă în această muncă este de a fixa de la început actele care au valoare documentară și care nu au. Autorii raportului recunosc că n-au găsit o rezolvare ideală a acestei chestiuni, dar sînt totuși posibilități de rezolvare parțială a acestei probleme de valorificare a documentelor și de asigurare a celor ce trebuie păstrate permanent. Aici autorul își exprimă părerea că, dacă este de acord cu principiile de selecționare a actelor expuse în cele două articole amintite mai sus, nu este de acord cu criteriile de triere a actelor pentru cercetările științifice exprimate în raportul Comitetului Grigg. De pildă, acela că numărul actelor destinate pentru păstrare permanentă trebuie să fie de asemenea determinat și condiționat de locul pentru păstrarea acestora, deoarece documentele destinate pentru a fi păstrate permanent „prin minimum de loc pe care-l ocupă în arhivă trebuie să conțină un maximum de informații“.

Pentru aducerea la îndeplinire a principiilor expuse în raportul comitetului autorii recomandă ca în fiecare minister să fie creat un post în care să lucreze un funcționar cu o pregătire profesională temeinică, lista actelor propuse la maculatură să fie revăzută de două ori pentru a se evita unele eliminări de documente valoroase: prima să fie făcută nu mai tîrziu de trecerea a 5 ani de la ieșirea actelor din uz, iar a doua după 25 de ani pentru cele care au fost găsite la 5 ani că ar prezenta un interes practic sau documentar. Răspunderea pentru primul control o poartă numai instituțiile creatoare sau serviciul respectiv. Arhivele Statului nu participă dar numesc pe cel care face acest control. La a doua etapă a controlului actelor, participă efectiv arhivele statului și hotărîrea este luată de comun acord cu ministerul respectiv, care apreciază din punct de vedere al necesității administrative, Arhivele Statului apreciind din punct de vedere al necesității pentru cercetările științifice. Excepție fac numai actele înglobate în așa numitele cazuri speciale, în care intră serii mari de documente cu conținut identic, dar care se referă la diferite persoane sau lo-

calități. Acestea sînt registrele de stare civilă, financiare etc. Pentru aprecierea valorii lor documentare se ocupă o altă comisie special înființată, care lucrează sub directa supraveghere a Arhivelor Statului.

În raport este prevăzută de asemenea și o perioadă de timp pentru punerea în practică a noii proceduri. Durata ei este de 5 ani, urmînd ca în 1961 toate ministerele și instituțiile de stat fără nici o excepție să pună în aplicare sistemul de triere a actelor preconizat în raportul comitetului. Sînt date și unele indicații de felul cum trebuie rezolvată această problemă pînă la termenul fixat. Acestea se referă la angajarea de personal suplimentar care să cunoască toate actele, la trecerea în listă a tuturor actelor existente în diferitele sectoare ale ministerului. Este prezentat un model de listă (inventar) care are următoarele date: a) denumirea actelor, b) denumirea serviciului de unde provine (căror acte aparțin seria respectivă), c) cea mai veche dată a seriei actelor care cresc încontinuu, d) numărul aproximativ de acte, e) lista actelor conform căreia acestea pot fi triate sau păstrate în permanență. Autorul arată că Arhivele Statului din Anglia pregătesc instrucțiuni privitoare la felul în care se vor alcătui listele de documente.

Autorii raportului Comitetului Grigg arată că acest nou procedeu de triere a actelor nu poate fi pus în aplicare dacă nu sînt unificate înregistrarea actelor și formarea dosarelor ce diferă atît de mult între ele. Dosarul trebuie să conțină o singură problemă, iar timpul de păstrare să nu fie mai mare de 10 ani, deoarece termenul de 5 ani al primei etape nu poate fi respectat.

O altă chestiune ridicată în raport este aceea a actelor care nu trec prin registratura instituției sau întreprinderii și care de cele mai multe ori au o valoare documentară mult mai mare. Și acestor acte trebuie să li se aplice același regim. La fel publicațiile ministerului respectiv fac parte din fondul său. Este menționată în raport și problema păstrării dosarelor personale și a actelor funcționarilor eminenți. Pentru prima categorie comitetul recomandă ca termenul de păstrare să fie fixat de Ministerul de

Finanțe, Arhivele Statului și Ministerul respectiv, iar a doua categorie să fie păstrate permanent.

Dacă ni s-ar fi prezentat toate principiile și criteriile — nu numai acela referitor la actele importante prin minimum de loc pe care-l ocupă în arhivă și conținând maximum de informații — împotriva căruia se ridică autorul și pe bună dreptate, am fi avut

o imagine și mai clară a felului în care este tratată această problemă în arhivistica engleză. Bine ar fi dacă s-ar traduce cele două articole amintite în cuprinsul articolului pe care l-am prezentat. Am avea posibilitatea de a cunoaște diferite metode de selecționare folosite în arhivistica contemporană.

M. STATIE

Történeti statisztikai közlemények — Comunicări de statistică istorică. Organul bibliotecii Oficiului Central de Statistică și al Centrului Național al Arhivelor, anul II, nr. 1—2, Budapesta, 1958, 162 p. (multiplicat).

Importanța deosebită a statisticii în societatea socialistă rezultă din rolul pe care îl are în procurarea datelor necesare întocmirii și urmăririi planului de stat al dezvoltării economiei naționale, în descoperirea cauzelor depășirii sau neîndeplinirii planului, în accelerarea ritmului de creștere a nivelului de trai material și cultural al oamenilor muncii. Munca statistică nu trebuie însă privită numai din punct de vedere al rolului pe care îl are în conducerea economiei naționale actuale, ci trebuie văzută și din punct de vedere istoric, pentru contribuția ce o poate da istoriei economiei naționale și istoriei patriei, ajutând la înțelegerea fenomenelor sociale și mai ales la înțelegerea luptei de clasă — motorul istoriei fiecărui popor. Pe această linie s-a început și se duce o muncă științifică de colaborare strânsă între statisticieni și arhiviști, sarcina lor comună fiind de a descoperi și analiza „limbajul nepărtinitor al cifrelor” din documentele prăfuite de vremei.

În R. P. Ungară colaborarea între statisticieni și arhiviști există de mai mult timp și s-a concretizat în editura unui buletin comun „Comunicări de statistică istorică”, care a împlinit doi ani de la apariție.

Numărul 1—2/1958, pe care îl prezentăm, cuprinde studii, scurte articole, documente și recenzii. György Acsádi și Andor Csizmadia, în *Încercare pentru stabilirea nivelului de trai al iobagilor din Bélapátfalva în secolul XVIII* (p. 3—17) demonstrează pe baza studierii conscrierilor urbane contemporane, că nivelul de trai al iobagilor din acea comună era inferior față de cerințele minime de

existență din acel timp și că situația lor s-a înrăutățit și mai mult spre sfârșitul secolului XVIII.

În studiul demografic al lui Ivan Kapolnai, despre *Mezőkövesd* (p. 18—32) întocmit pe baza conscrierilor fiscale, zise dicale, și a registrelor parohiale de stare civilă, se încearcă a se arăta că populația orașului Mezőkövesd a fost mai numeroasă la începutul secolului XVIII decât a arătat publicistul Ignátz Acsádi în lucrarea „Populația Ungariei pe timpul Sancțiunii Pragmatice” apărută în 1896. Autorul presupune că și populația Ungariei de la 1820 trebuia să fi fost între 3—5 milioane, în loc de 2.583.000 cum a evaluat-o Acsádi în lucrarea amintită.

Eric Fügedi, în cadrul studiului *Izvoarele statistice privitoare la istoria medievală a orașelor* analizează, în continuare, listele de impozite din secolul XV (p. 47—64) și întrucât asemenea liste s-au păstrat în număr redus, arată la urmă orașele unde se mai găsesc liste de impozite dinainte de secolul XV. Printre ele figurează și Clujul cu o listă fiscală din 1453.

Menționăm studiul de statistică agricolă *Date principale ale suprafețelor pe categorii de terenuri conform măsurătorilor cadastrale din anii 1853—1935* (p. 47—64), de József Orlicsek, care după ce face istoricul măsurătorilor cadastrale din Ungaria, analizează amănunțit creșterea și scăderea categoriilor de suprafețe agricole de la întia măsurătoare cadastrală, comparate cu datele recensămintelor agricole din anii 1895 și 1935, trăgându-se concluzii judicioase.

Un interesant studiu demografic este și cel al lui Zoltán Fallenbüchl, *Date*

privitoare la dezvoltarea populației orașului Pesta, în secolul XVIII. Autorul utilizează exclusiv registrele parohiale de stare civilă din anii 1700–1770, a căror date nu oglindesc însă întrutotul creșterea populației, căci cuprind și populația flotantă (soldații din garnizoană, muncitorii sezonieri), totuși reflectă în mod clar evenimentele care au avut repercursiuni asupra fenomenelor demografice ale orașului, ca: ciuma, războaiele austriece, războiul de 7 ani etc.

Capitolul „Însemnări” cuprinde darea de seamă a lui Antal Szedő, despre *Legăturile între științele statistice și arhive, la Conferința Mesei Rotunde a Arhivelor de la Wiesbaden, din anul 1958*, unde s-a pus și problema în ce măsură pot contribui arhivele la dezvoltarea economiei.

Lajos Thiring în articolul comemorativ, *Despre caracterul istorico-statistic și prețuirea operelor lui Elek Fényes (1807–1876)*, apreciază lucrările acestui înaintaș al statisticii. Artur Némethy în *Populația comitatului Vas în anii 1698 și 1720* stabilește, pe baza unui document de arhivă numărul populației aceluși comitat și ajunge la

rezultatul că era mai mare decît evaluările numerice făcute anterior.

În capitolul „Documente” s-au publicat unele tabele cu date statistice importante, ca: *Rezultatul recensământului populației din comitatul Győr, în 1851*; *Date statistice asupra Transilvaniei de la sfîrșitul secolului XVIII*: 1. Tabelul veniturii în aur și argint al Transilvaniei în anii 1771–1790, 2. Tabelul numărului contribuabililor din Transilvania în 1791, pe unități administrative și categorii sociale; *Lista meșteșugarilor și a altor persoane care se ocupau cu meșteșurile, din orașele liber-regești, în 1774*; *Suprafețele terenurilor agricole ale comitatului Fejer în anul 1694 pe diferite categorii ale populației iobăgești*.

Partea „Recenzii” cuprinde informații asupra publicațiilor economice din străinătate, care au apărut în ultimul timp. În încheiere relevăm mulțimea tabelor statistice anexate la fiecare articol, precum și rezumatele în l. rusă, engleză și germană a studiilor mai importante, care îi dau acestei publicații un nivel științific corespunzător.

L. MOLDOVAN

Archives vol. IV, Nr. 23, Londra, 1960

Revista Asociației britanice a Arhivelor, „Archives”, este editată în volum și apare de două ori pe an.

Asociația a fost înființată în 1932 în vederea organizării și coordonării muncii arhiviste din întreaga țară, aderînd la ea toți cei interesați: particulari, autorități, instituții și societăți. Scopurile acestei asociații sînt: 1) *Cooperarea* — în care sens asociația servește pentru legătura între toate autoritățile, instituțiile și particularii interesați de păstrarea, studiul și publicarea documentelor; 2) *Păstrarea documentelor*; 3) *Culegerea de informații tehnice*; 4) *Folosirea documentelor* — asociația căutînd să încurajeze folosirea documentelor, mai ales în vederea publicării.

Printre membrii asociației și colaboratorii revistei, se enumeră reprezentanți de seamă ai vieții publice din Anglia, ca de pildă lectori ai Universităților Cambridge, Oxford sau ai Universităților din Aberdeen-Scotia și

Sydney, ai Muzeului Britanic, ai Societății de Antichități, Conservatorii Arhivelor din Anglia, din Irlanda, Scoția și Wales, ai Societății de Arhiviști și ai altor asociații, comisii și instituții de cultură.

Numărul de față cuprinde articole cu caracter general, recenzii, note și comentarii, date despre colaboratorii numărului actual. Recenzia de față se referă la două din articolele revistei, ce prezintă un interes deosebit pentru cercetătorii din R.P.R.

În articolul, *Documentele mișcării sindicale*, E. G. Hobsbawn se referă îndeosebi la documentele create de sindicatele profesionale (de exemplu, sindicatul docherilor), amintește în treacăt sau uneori omite documentele T.U.C. (Congresul sindicatelor profesionale), ale diferitelor federații sindicale, sau documentele mișcărilor muncitorești din sec. al XIX-lea în problema reducerii orelor de muncă etc. Autorul omite de asemenea documen-

tele partidului laburist, în care sindicatele au jucat un rol major. Cu toate acestea, documentele diferitelor sindicate profesionale, care fac sau nu parte din *Congresul Sindicatelor* (T.U.C.), sau ale sindicatelor care au dispărut ori sau contopit cu alte societăți, oferă un vast material de studiu.

Autorul arată că prin studiul documentelor sindicale se poate studia nu numai istoricul mișcării sindicale ci și întreaga istorie modernă a Angliei. Pentru acest motiv cercetarea lor prezintă un interes în plus pentru sociologii și economiștii istorici ai Angliei moderne.

Autorul grupează documentele sindicale pe grupe de bază: prima grupă conține lucrări adresate străinătății (broșuri, pamflete); a doua conține material acumulat incidental, ca ziare, cărți ale membrilor sau ex-secretarilor sindicali, colecții de decupări din ziare și altele asemănătoare; a treia grupă conține material ce tratează activitatea politică a sindicatelor, iar a patra material iconografic, fotografii ale membrilor oficiali, embleme, en-téte-uri, titluri de ziare. Cele mai larg răspândite sînt statutele ca și procesele-verbale. Din punct de vedere documentar, interesante sînt și rapoartele sindicatelor care conțin tot ce ar putea interesa membrii sindicatului. Raportul periodic poate fi un document vast mai ales în perioadele de luptă a sindicatului. Se pot obține date prețioase dintr-un asemenea raport ca, de pildă, informări economice asupra stării comerțului, șomajului, și nivelului salariilor, sau date politice, statistice ș.a. În esență toate aceste rapoarte, circulare, dări de seamă și procese-verbale, pot forma volume de documente pentru fiecare sindicat în parte, cu toate că nu s-a acordat toată atenția cuvenită, în ce privește păstrarea lor.

În legătură cu aceasta autorul acordă un paragraf special pentru felul destul de precar în care sînt păstrate aceste documente. Autorul propune în această privință trei sarcini. Prima sarcină este de a face o cercetare pe scară națională a documentelor deținute de toate sindicatele profesionale din districte și filiale. A doua sarcină constă în publicarea unui catalog al documentelor sindicale care sînt păstrate în afara serviciilor sindicale:

la serviciul de arhive, bibliotecă, la *Congresul sindicatelor profesionale* și la *Departamentul asigurărilor sociale*. Iar a treia sarcină revine în a explora toate birourile organelor particulare ca de exemplu, birourile avocațiale, care pot conține documente sindicale. Chiar dacă acest material nu este accesibil încă cercetătorului, poate fi inventariat. Ca obiectiv de mai mică urgență, autorul propune în această problemă, urmărirea și cercetarea presei.

După părerea autorului programul de cercetări schițat ar constitui în multe privințe unica sursă de informare istorică pentru perioada modernă. În primul rînd ar servi pentru a face însuși istoricul mișcării sindicale și pentru a arunca lumină asupra aspectelor din istoria națională care sînt influențate de participarea sindicatelor. În al doilea rînd, pentru că oferă cea mai importantă sursă, dacă nu unica, în ce privește situația economică a clasei muncitoare, referitor la evoluția salariilor și a șomajului. Documentele sindicale pot furniza o sumă infinită de date privind condițiile de muncă, de exemplu multe legi de muncă privind orașele și districtele, plățile orelor suplimentare, durata zilei de muncă vara și iarna, durata repaosului de masă, condițiile de cazare, relațiile între diferitele categorii de muncitori, contractele de muncă etc. probleme care pot fi clarificate și elucidate prin studiul exclusiv al acestor documente. În al treilea rînd, studiul lor atent poate permite efectuarea de atlase istorice ale particularităților regionale economice și sociale din Anglia secolului XIX. În al patrulea rînd, documentele oferă un imens material bibliografic, care nu poate fi neglijat fiind vorba de atîtea figuri de muncitori englezi care au contribuit la dezvoltarea mișcării sindicale engleze, mișcare, care a constituit de altfel un vast domeniu de studiu pentru clasiicii marxismului.

Spre a încheia această enumerare de date prețioase furnizate de documentele sindicale, autorul nu scapă din vedere lumina pe care acestea o aruncă asupra educației sociale a muncitorului englez. Autorul consideră că acest material documentar scris sau tipărit, produs de însăși clasa muncitoare, și care-i ilustrează viața,

munca și dezvoltarea merită toată atenția cercetătorilor, mai ales într-o țară industrială ca Anglia, unde de secole, majoritatea populației își câștigă existența din munca salariată.

Un alt articol interesant al revistei este cel semnat de G. D. Ramsay referitor la *Publicarea documentelor engleze. Cîteva reflecții asupra lucrării: „Texte și Cataloage — ghid analitic al seriilor de publicații”* de E. L. C. Mullins.

Autorul face un scurt istoric al publicării de documente, remarcînd faptul că în secolul XIX tipărirea documentelor a cunoscut un apogeu, ulterior scăzînd treptat pînă la nivelul actual cînd se publică doar documentele societăților comerciale sau ale altor societăți, sau simple monografii de sate și comitate.

Perioada victoriană de la actul de fondare a arhivelor în Anglia (1838) a constituit un viu stimulent pentru studiul istoriei. Publicarea masivă de texte și cataloage în Anglia este un fenomen specific secolului XIX.

Referitor la aceasta, cîteva date suplimentare, furnizate de Sir David Evans¹⁾, conservatorul arhivelor din Anglia, vin să precizeze că încă din secolul XVII (1693), din inițiativa guvernului englez s-au tipărit, sub îngrijirea lui Thomas Rymer, documente de arhivă în „Foedra”. Publicația conține texte ale convențiilor publice ale Marii Britanii cu alte puteri. „Foedra” a avut drept model „Codex Juris Gentium Diplomaticus” a lui Leibnitz. Este o operă amplă în 17 volume, ultimul fiind publicat în 1717. În 1783 este retipărită pe cheltuiala guvernului.

Sir David Evans, făcînd istoricul tipării documentelor engleze, subliniază activitatea bogată pe care a avut-o Comisia de documente numită în 1800 în acest scop și care a inițiat activitatea de tipărire, publicîndu-se continuu documente și informații asupra lor. După Sir David Evans au fost trei perioade în istoria publicării documentelor.

Prima se referă la activitatea Comisiei de documente, fondată în 1800,

a doua perioadă începe cu fondarea Arhivelor Statului prin actul din 1838, iar a treia cu anul 1890.

Sir David Evans referindu-se la publicațiile din trecut, face observația că acestea aveau un caracter erudit, adresîndu-se cititorului informat. Se preferau volume în format folio în limba latină feudală, destinate bibliotecilor colegiilor.

Cele mai vechi publicații ale Arhivelor cuprind exclusiv rapoartele anuale pe care le făcea Conservatorul Arhivelor suveranului. Aceste rapoarte anuale descriu în termeni generali activitățile oficiale ale direcției, la care se obișnuia să se adauge liste și apendice de documente. Mai tirziu, în afară de aceste rapoarte și apendice, s-au tipărit, in extenso, cele mai vechi documente de stat. În 1856, s-a continuat această operă prin inaugurarea unor serii de cataloage publicate în volume separate, fiecare avînd un index al acestor vechi documente de stat. Tot în această perioadă s-a tipărit o a doua formă de publicații (Rolls Series) cunoscută oficial sub numele „Cronicele și Memorialele Marii Britanii și Irlandei în timpul Evului Mediu”.

După 1890 publicațiile oficiale ale documentelor naționale au luat una din următoarele forme: 1) *transcrierea*, adică redarea textuală a documentului cu abrevierile extinse. Această metodă a fost aplicată documentelor medievale timpurii și registrelor Consiliului privat; 2) *Catalogul*, și 3) *Inventarul*. Pînă în 1936, se presupune că tipărirea seriilor de indici și inventare s-a terminat.

Pentru a ilustra ampla activitate de editare a documentelor vom enumera mai jos cîteva din seriile de cataloage apărute. Întreaga perioadă de la 1850 la 1858 și de la 1860 la 1864 a fost consemnată prin apariția cataloagelor pe probleme, ca de exemplu: Catalogul documentelor Ministerului de Interne, ale Ministerului de Externe, Catalogul documentelor coloniale ș.a.

La un interval de jumătate de secol (1890) se tipăresc Actele Consiliului Privat; în 1891 apare Catalogul documentelor patente, în 1892 al documentelor secrete, în 1893 Inventarul registrelor papale referitoare la Marea Britanie și Irlanda; în 1897 apar Registrele tezaurului, în 1899 apar

¹⁾ În articolul *Arhivele Statului în Anglia — 1954—1959* publicat în „Mélanges Charles Braibant”, Bruxelles, 1959.

6 volume cu rapoartele Comisiei de manuscrise istorice, în 1903 apare Catalogul actelor de privilegii, în 1922 Catalogul documentelor Curia Regis ș.a.

Apariția publicațiilor de mai sus constituie o aprecieabilă muncă în domeniul informării istorice. Prin această cantitate de ghiduri, inventare, și cataloage de arhivă, planificate cu grijă, se scot la lumină vaste surse de informare, făcând accesibilă cercetarea și reinterpretarea multor aspecte din istoria Angliei.

După această perioadă bogată în tipărirea publicațiilor a urmat un declin. Comparativ cu perioada 1859—1899, publicațiile ulterioare s-au editat la intervale mari de timp; astfel în 1936 apare indicele „Actelor de Cancelarie”, în 1940 și 1945 „Actele Consiliului Privat”, în 1948 „Catalogul documentelor patente”, iar în 1949 câteva dizertații erudite asupra sigiliilor și asupra copertii „Cărții de judecată”, care n-au o valoare practică pentru arhiști.

În ultimul timp, după cum am amintit la început, se tipăresc în exclusivitate monografiile sau documentele diferitelor societăți.

Autorul făcând această paralelă caută o explicație pentru situația actuală, care ar consta și în alocarea mică de fonduri din venitul național pentru editare, cit și lipsei de insistență din partea forurilor în drept pentru continuarea activității de publicare. Istoricii, la rîndul lor, au contribuit și ei la această situație. Aceștia sînt oricînd gata să critice cataloagele și îndrumătoarele, cerînd să fie prezentate la un nivel științific prea înalt, sau altele sînt în mod inutil prezentate astfel, avînd în vedere că totuși „cataloagele și indicii sînt instrumente de cercetare pentru un istoric și nu opere de sine stătătoare”. Autorul oferă în acest sens un exemplu concludent: costul „Istoriei Parlamentului”, care a fost proiectată, s-a urcat la sume enorme, în timp ce o parte din cheltuieli ar fi putut fi alocate pentru a produce cataloage și indicii, mai puțin spectaculoase, dar mai utile ca, de exemplu, Catalogul documentelor Înaltei Curți a Amiralității, Catalogul documentelor Ministerului de Finanțe și atîtea documente necatalogate și neindexate din Arhivele Statului. Mult mai eficiente

s-au dovedit, observă autorul, indicii sau cataloagele lui M. A. E. Green și W. D. Macray, care sînt rezumate simple, nepretențioase, cu ajutorul cărora se poate cerceta și investiga o arhivă.

În acest sens s-a discutat la Conferința anuală a Asociației britanice a Arhivelor²⁾, recomandîndu-se continuarea publicării de cataloage, inventare și indici, cit și reeditarea cu adnotări a volumelor epuizate (de exemplu, Îndrumătorul General al lui M. S. Giuseppi, din care se prepară o nouă ediție cu liste și indici finali). S-a recomandat să se continue de asemenea și tipărirea edițiilor de documente pentru care să se instituie un comitet de istorici care să supravegheze întreaga activitate de publicare și în același timp să cerceteze și documentele mai recente spre a fi date publicării. Tot cu ocazia acestei Conferințe, asupra căreia se face un scurt raport în numărul de față al revistei, s-a propus, căutîndu-se o metodă mai economică, să se reproducă fotografic volumele epuizate în loc de a fi tipărite. Arhivele Statului, spune Sir David Evans, sînt preocupate să scoată indicii cit mai cuprinzători fără să fie lungi, pentru a scădea prețul de cost al publicații.

Pentru numărul viitor al revistei, în continuarea acestei probleme a publicării documentelor, este anunțat un articol al Conservatorului Arhivelor, Sir David Evans, și o relatare a Secretarului Comisiei de Manuscrise Istorice.

În articolul semnat de M. Ena Rayner, *Cîteva date arheologice spicuite din arhive*, se face un scurt istoric al varietății măsurilor de cereale din Anglia.

Articolul lui R. E. Latham este un articol amplu și informat asupra *Inlocuirii limbii latine din documentele oficiale cu limba engleză*.

Documentele Lordului Robert Loftus semnat de John Ainsworth este o prezentare, după cum însuși titlul o anunță, a lucrărilor și hirtțiilor episcopului Robert Loftus, care a trăit în perioada 1773—1850.

Revista mai prezintă note, comentarii și recenzii, cit și o listă de pu-

²⁾ Lucrarea lui G. D. Ramsay s-a citit la Conferința anuală a Asociației din 1959.

blicaii primite de asociație din interior și din străinătate.

Revista, în general, are un caracter științific și documentat. Colaboratorii ei, arhiviști de profesie sau amatori, sînt cercetători pasionați, avînd în majoritate lucrări publicate.

Este apreciabilă străduința și seriozitatea muncii lor ținînd seama de faptul că formînd o societate particulară, ei întîmpină greutăți materiale atît în vederea conservării materia-

lului documentar, cit și a publicării lui. Efortul comun se concentrează în prezent, după cum reiese din discuțiile duse la Conferința anuală, în vederea scoaterii din impas a publicării documentelor de arhivă, în care scop s-a decis să se publice și să se reediteze, în comun, pe societăți asociate, cele mai importante materiale de arhivă.

V. COSTACHE

Institutul de istorie a partidului de pe lingă C.C. al P.M.R.

Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din România — pînă la primul război mondial —, sub redacția con. univ. N. N. Constantinescu, Ed. Politică, București, 1959, 538 pag.

Apariția lucrării, *Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din România — pînă la primul război mondial*, sub egida Institutului de istorie a partidului de pe lingă C.C. al P.M.R., reprezintă pentru istoriografia din țara noastră un fapt de o deosebită importanță: pentru prima dată — într-un volum de mari proporții — a fost făcută o analiză minuțioasă și o tratare unitară a condițiilor de naștere și de dezvoltare a clasei muncitoare din România, pînă la primul război mondial.

Lucrarea este împărțită în patru părți. În prima parte autorii studiază evoluția răspîndirii muncii salariate în Moldova și Țara Romînească de la mijlocul sec. al XVIII-lea pînă la revoluția din 1848 și condițiile de muncă și de trai ale muncitorilor. Plecînd de la ideea elaborată și dezvoltată de clasicii marxism-leninismului, privitoare la nașterea și dezvoltarea capitalismului, de la stadiul manufacturier, autorii urmăresc apariția și răspîndirea muncii salariate, legată de particularitățile diferitelor stadii de dezvoltare.

Primele mărturii despre introducerea muncii salariate în manufacturile din țările romine se referă la a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Studiînd premisele care au favorizat apariția acestui fenomen, autorii precizează că nașterea și dezvoltarea relațiilor capitaliste în Moldova și Țara Romînească au fost mult frîmate de dominația otomană. Datorită jugului turcesc, prezent în această perioadă în țările romine, s-a dezvoltat mai mult

o burghezie comercială și cămătărească — despre care autorii nu au amintit — burghezie, care deși poseda mari capitaluri investite în comerț și camătă le ținea în afara sferei producției.

Un impuls în dezvoltarea relațiilor de producție capitaliste l-a dat Regulamentul Organic, elaborat în urma păcii de la Adrianopol (1829). Prin Regulamentul Organic s-a lărgit sfera activității economice a țărilor romine, iar tinereii burgheziei și moșierimii li s-au creat posibilități reale de investire a capitalurilor lor în manufacturi. În această epocă munca salariată nu a fost generalizată, muncitorii fiind legați totodată și de muncile agricole. În manufacturi însă, își fac loc din ce în ce mai mult relațiile de producție capitaliste, care se împletesc în același timp cu relații ale modului de producție feudal. Cei ce se angajau ca muncitori salariați în manufacturi erau, în majoritatea cazurilor, țărani iobagi sau țărani deposedați de pămînturile lor. În afară de aceștia, se întilneau țirgoveții fără posibilități de trai, meșteri străini — puțini la număr, care formau de obicei elementul calificat — și alții.

Condițiile de viață și de muncă ale lucrătorilor erau dintre cele mai grele. Lucrarea conține numeroase exemplificări de modul în care se desfășura lucrul în diverse manufacturi. Neexistînd nici o lege care să reglementeze, măcar formal durata și condițiile de lucru, patronii expuneau pe muncitori celei mai crîncene exploatare, exploatare ce le aducea mari beneficii.

În partea a doua a lucrării, autorii urmăresc procesul de formare și dezvoltare a clasei muncitoare, cum și condițiile de muncă și de trai ale acesteia în perioada de la 1848 până la sfârșitul sec. al XIX-lea. Perioada este marcată de câteva mari evenimente politice care au fost esențiale în dezvoltarea mai rapidă a modului de producție capitalist: revoluția de la 1848, Unirea Țărilor Române, reforma agrară din anul 1864 și războiul pentru independență. Autorii cercetează pe etape, documentind fiecare afirmație, dezvoltarea industriei capitaliste, creșterea numerică a clasei muncitoare, ca și raporturile dintre muncitori și patroni.

Revoluția de la 1848, care a zguduit orînduirea feudală, a adus după sine o serie de măsuri ce au permis o largă dezvoltare a elementului capitalist în țările române. Măsurile luate au avut o mai mare eficiență asupra industriei decît asupra agriculturii. Ritmul de dezvoltare a industriei după 1848 a fost incomparabil mai mare față de perioada anterioară. Dacă în decada 1830—1840 s-au înființat un număr de 2986 stabilimente industriale, în perioada 1850—1860 numărul întreprinderilor nou înființate se cifrează la 7849 (p. 131). Dintre acestea un loc de seamă îl ocupă industria alimentară (72%). Gradul de mecanizare al întreprinderilor era relativ mic, ca și numărul muncitorilor folosiți.

Un moment de o importanță deosebită pentru acumularea primitivă a capitalului în țara noastră l-a constituit reforma agrară din 1864. Reforma a dus, prin felul concret în care s-a înfăptuit, la o deposedare a țărănimii de pămînt, creînd astfel o rezervă de forță de lucru ce putea lua calea orașului. Reforma din 1864 a contribuit la dezvoltarea capitalismului în România și implicit la accelerarea procesului de formare a clasei muncitoare. Dezvoltarea capitalistă a Romîniei în ultimul sfert al sec. al XIX-lea a fost sprijinită de stat printr-o serie de legi luate în scopul încurajării industriei indigene. Legislația elaborată n-a avut întotdeauna eficiența scontată datorită faptului că economia Romîniei a devenit din ce în ce mai mult tributară capitalului străin.

La sfîrșitul sec. al XIX-lea, cu toate greutățile în care s-a dezvoltat in-

dustria din România, ea dispunea de un număr relativ mare de muncitori. Deși muncitorii nu erau rupți în totalitatea lor de agricultură, în acești ani se cristalizase un proletariat industrial modern. Sursele de recrutare a forței de muncă rămîn, cu mici diferențe, cele cunoscute în epoca anterioară. Condițiile de viață și de lucru ale muncitorilor au rămas în continuare extrem de grele, în ciuda unor legi elaborate care reglementau relațiile de muncă din industrie. Ca urmare a creșterii numerice și a ridicării conștiinței de clasă a muncitorimii din România se constată și o organizare a ei pe baze noi. Luptele clasei muncitoare împotriva nemiloasei exploatarei capitaliste îmbracă forme diverse, de o acuitate nemaîntîlnită pînă atunci.

În partea a treia a lucrării autorii analizează creșterea numerică a clasei muncitoare din România și condițiile ei de muncă și de trai în perioada capitalismului monopolist pînă la primul război mondial. Sînt cercetate trăsăturile capitalismului monopolist din România. Autorii arată că primele uniuni monopoliste din țara noastră au apărut încă din a doua jumătate a ultimului deceniu al secolului al XIX-lea în industria morăritului, spiritului, hirtiei, petrolului și zahărului. La începutul secolului al XIX-lea, criza economică mondială din anii 1900—1903 a dat un îmbold creării de uniuni monopoliste. Ulterior, ele s-au lărgit, astfel că în ajunul primului război mondial în toate ramurile economiei existau asemenea uniuni. Paralel cu aceasta, și din ce în ce mai pregnant, se observă și împletirea capitalului bancar cu capitalul industrial. Datorită faptului că România era o țară slab dezvoltată din punct de vedere economic în comparație cu statele din apusul Europei, că aici dăinuiau puternice rămășițe feudale, ea a avut un loc subordonat față de marile puteri capitaliste. România a fost o țară importatoare de capital, reprezentînd totodată un obiect de luptă și de împărțire pentru marile uniuni monopoliste internaționale, un fel de semicolonie a lor.

Studiînd creșterea numerică a clasei muncitoare și componența ei pe baza surselor de informare existente, autorii ne oferă un tablou valoros al dezvoltării proletariatului din România

Înainte de primul război mondial. Dezvoltarea industriei capitaliste și a transporturilor, dezvoltarea capitalismului în agricultură, au făcut ca în România numărul muncitorilor salariați în primii 15 ani ai secolului al XX-lea să crească în mod simțitor. Deși pentru cunoașterea exactă a numărului de muncitori salariați nu există statistici științifice întocmite, prin compararea diverselor materiale documentare s-a putut stabili numărul muncitorilor salariați din industrie și agricultură pentru anul 1913 la 660.000. În ceea ce privește proveniența muncitorilor în ajunul primului război mondial, sursa principală o constituia țărâna ruinaată în procesul dezvoltării capitalismului la sate. Alături de aceasta un rol important l-au avut muncitorii din generațiile mai vechi și urmașii lor, meseriașii ruinați în mase tot mai mari de dezvoltarea capitalismului și, în fine, muncitorii de cetățenie străină, a cărui număr manifestă însă o scădere evidentă.

Perioada de la începutul sec al XX-lea până la primul război mondial s-a caracterizat printr-o dezvoltare continuă a formelor de exploatare, printr-o sporire a gradului de exploatare capitalistă a clasei muncitoare. Totodată, masele muncitoare au avut de suferit nu numai de pe urma dezvoltării capitalismului, ci și de pe aceea a înapoierii economice a țării și a rămășițelor feudale din economie și viața politică.

Condițiile de muncă și de trai ale clasei muncitoare în perioada de la începutul sec. al XX-lea până la primul război mondial sînt minuțios analizate și ilustrate de un bogat material faptic referitor la toate ramurile economiei. Ziua de lucru reglementată ca durată prin puținele legi elaborate se prelungea de fapt chiar până la 20 de ore. În fabrici, alături de bărbați, se întilneau foarte mulți copii și femei, plătiți cu salarii mult mai mici față de cei dinții. Calculul raportului dintre valoarea forței de muncă și salariul pentru diferite categorii de muncitori, autorii ne oferă un veridic tablou al nivelului de trai al muncitorilor din România.

La sfîrșitul acestei părți sînt înfățișate succint cele mai importante mișcări și greve ale muncitorilor din diverse întreprinderi din acea perioadă. Este scoasă în relief puternica in-

fluență a revoluției din 1905 din Rusia asupra mișcării muncitorești din România. Împotriva organizării tot mai puternice a proletariatului, burghezo-moșierimea romînă a luat diverse măsuri. Ea a început să-și subordoneze organizațiile muncitorești. Alături de această metodă care avea scop să înfrîngă luptele muncitorimii, burghezo-moșierimea a uzat prin aparatul ei de stat de cea mai cumplită teroare.

În ultima parte, *Cu privire la creșterea numerică a muncitorimii industriale din Transilvania după 1848 pînă la primul război mondial*, este cercetată dezvoltarea forțelor de producție din provincia de peste Carpați. Studierea separată a dezvoltării capitaliste a Transilvaniei s-a impus datorită condițiilor istorice în care s-a dezvoltat capitalismul aici, în strînsă legătură cu dezvoltarea capitalismului din Austro-Ungaria.

Autorii, de data aceasta, nu își încep expunerea cu primele forme ale apariției muncii salariate, ci după revoluția de la 1848. Pentru perioada anterioară revoluției ei indică cititorului principalele lucrări publicate, lucrări care studiate în totalitatea lor ar putea oferi o sinteză asupra dezvoltării capitaliste a Transilvaniei, de la începuturile sale pînă la revoluția din 1848. În Transilvania un rol important în dezvoltarea mării industriei l-a avut capitalul comercial, care de la mijlocul secolului al XIX-lea a fost investit în industrie. Dezvoltarea capitalistă a Transilvaniei a fost îngreuiată mult însă din cauza condițiilor impuse de monarhia habsburgică. Industria austriacă a devenit stăpîna absolută a pieței Transilvaniei pentru mai multe produse industriale. Cu toate greutățile impuse de Austria dezvoltării industriei după 1848 în Transilvania, s-au dezvoltat relativ repede o serie de fabrici cu un număr însemnat de muncitori. O amploare mare a luat-o întreprinderile textile și cele de hîrtie, în care se făceau primii pași spre producția mecanizată. Spre deosebire de Moldova și Țara Romînească și mai tîrziu de România, în Transilvania gradul de mecanizare al întreprinderilor era cu mult mai ridicat. Totodată, dezvoltarea rapidă a industriei metalurgice și a extracției cărbunelui, ramuri industriale care cereau multe brațe de muncă, au făcut să crească simțitor

numărul muncitorilor salariați. În Transilvania exista un numeros proletariat orășenesc și o populație rurală sărăcită la fel de numeroasă, care-și putea oferi în condiții ieftine forța de muncă. În afară de aceștia, se poate constata și prezența multor elemente străine din imperiu, veniți aici pentru a căuta de lucru. Muncitorii erau concentrați îndeosebi în marile orașe: Arad, Oradea, Satu Mare, Timișoara, Cluj, Tg. Mureș, Brașov, Sibiu, unde populația industrială deținea procente importante față de populația cu venituri proprii.

La începutul sec. al XX-lea producția industrială a Transilvaniei a cunoscut o dezvoltare fără precedent. În anul 1910 numărul total al muncitorilor din provincie, după datele existente s-a putut stabili la 212.300. Fabricile nu putea însă să absoarbă în această perioadă decât o infimă parte din proletariatul agricol care se cifra la 1.100.000. De aici existența șomajului, de aici forța de muncă foarte ieftină. În condițiile în care forța de muncă exista și pe piața Transilvaniei din abundență, salariile celor care lucrau în întreprinderi erau dintre cele mai mici. Ziua de muncă era aproape pretutindeni mai mare de opt ore. În anul 1901 numai 6,2% din numărul total al muncitorilor din Transilvania lucrau cite 8 ore pe zi, restul lucrau peste opt sau chiar zece ore (p. 512). Din numeroase articole

de presă muncitorească se poate constata că în multe întreprinderi durata zilei de lucru se prelungea la 14, 16, 18 și chiar 20 de ore pe zi. Condițiile de locuit ale muncitorilor de aici, ca de altfel și a celor din România, erau dintre cele mai rele, locuințele insalubre constituind permanente focare de infecții.

Pe măsura sporirii numerice a proletariatului din Transilvania a crescut și forța sa combativă. Au luat ființă diferite organizații muncitorești al căror scop principal a fost acela de a îndruma luptele muncitorilor spre satisfacerea revendicărilor lor. Condițiile de muncă ale proletariatului din Transilvania, exploatarea nemiloasă de către patroni, au avut drept consecință declanșarea a numeroase lupte și greve în decursul întregii perioade.

Lucrarea pe care o prezentăm și-a propus, și a reușit, să rezolve principalele probleme legate de nașterea, dezvoltarea și lupta clasei muncitoare din România. Cercetarea atentă a unui bogat și variat material arhivistic, a revistelor și publicațiilor vremii, ca și a celor noi, au condus pe autori la concluzii valoroase.

Importanța lucrării constă în faptul că ea oferă istoricilor o tratare unitară, reușind să dea răspuns principalelor probleme legate de trecutul muncitorimii din România.

D. ȘANDRU

Miron Costin, Opere: Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă incoace, cronica Polonă, Poema Polonă, De neamul Moldovenilor, Istoria de crăia ungurească, Graiul solului tătăresc, Versuri, Discursuri și scrisori. Ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P. P. Panaitescu. E.S.P.L.P., Buc., 1958, 535 p. în 8°; **Documente privind Istoriei României. Răscoala din 1821. Documente interne**, vol. II, Ed. Academiei R.P.R., Buc., 1959, 408 p. în 8°; **Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 până la martie 1717. Cronica anonimă.** Ediție îngrijită de Constantin Grecescu. Ed. Științifică, Buc., 1959, XLII + 148 p. în 8°; **Istoria Țării Românești. 1290—1690. Letopisețul Cantacuzinesc.** Ediție critică de C. Grecescu și D. Simonescu. Ed. Academiei R.P.R., Buc., 1960, LXII + 254 p. în 8°.

Editarea operelor lui Miron Costin s-a făcut de către Mihail Kogălniceanu, B. P. Hasdeu, I. Bogdan, V. A. Urechia, C. Giurescu, I. Șt. Petre ș.a. Lipsa unei ediții critice, a întregii opere a lui Miron Costin, se resimte de mult.

Ediția completă a operelor lui Miron Costin publicată de V. A. Urechia, între anii 1886—1888, nu are un caracter științific. În afară de aceasta, cînd V. A. Urechia și-a întocmit și publicat ediția, nu cunoscuse *Cronica polonă*

în proză, nici *Poema polonă*, în text revăzut și corectat de Miron Costin. În plus, V. A. Urechia i-a atribuit lui Miron Costin scrieri care nu i-au aparținut. Un alt editor, C. Giurescu, a publicat în anul 1914 *De neamul moldovenilor*, incomplet, lăsând deoparte două capitole, considerându-le ca interpolatii, deși aparțin lui Miron Costin. Mihail Kogălniceanu, în colecția sa *Letopisețile Moldovei*, ed. I și a II-a, necunoscând manuscrisele din grupa A, care sînt cele mai bune, a publicat *Letopisețul țării Moldovei* după un manuscris cu titluri de capitole și paragrafe ce nu se află în textul lui Miron Costin. De asemenea, în edițiile lui Mihail Kogălniceanu sînt numeroase lacune, omisiuni și lecturi greșite.

V. A. Urechia, pentru întocmirea ediției complete a operelor lui Miron Costin, a avut la dispoziție și a folosit chiar un mare număr de manuscrise. Necunoscînd însă metoda întocmirii unei ediții critice, n-a reușit să stabilească filiația manuscriselor și a publicat un mozaic alcătuit arbitrar, din pasaje luate din diferite manuscrise. În plus, V. A. Urechia, necolacționînd textul transcris cu manuscrisele folosite, a sărit cuvinte și chiar pasaje întregi din lucrările lui Miron Costin. În afară de acestea, cu toate defectele lor, edițiile anterioare ale operelor lui Miron Costin sînt de mult epuizate. Iată pentru ce era necesară o nouă ediție, o ediție critică, întocmită științific, pentru a putea fi folosită cu încredere de cercetători. Noua ediție îndeplinește toate aceste cerințe.

La începutul ediției P. P. Panaitescu publică un studiu asupra lui Miron Costin, care prezintă situația economică, socială și politică a Moldovei în a doua jumătate a sec. al XVII-lea, cînd s-a accentuat asupra țara turcă, tătarii atacau și jefuiau des țara, iar războaiele turco-polone sărăciseră la maximum populația, încît au făcut-o să emigreze în mare parte, iar cea rămasă în țară a fost impusă la sarcini grele. Tulburările interne din Moldova s-au agravat și datorită conflictelor dintre boierimea autohtonă și cea greacă, precum și războaielor țărănești. Adevărat că erau „cumplite vremi“ și Miron Costin nu putea decît să dorească cititorilor săi „mai slobode veacuri“.

Hatmanul Costin — nu știm de ce P. P. Panaitescu nu-i dă și pronumele de Iancu sau Ioan — după ce a trecut în Polonia a dus o viață grea, deși obținuse indigenatul. P. P. Panaitescu afirmă că Miron Costin a învățat la Bar „după metoda scolastică, limba latină și disciplina severă a clasicismului latin. El ieși din școală cu un stil disciplinat și cu nefermărită dragoste pentru antichitate“. Căsătorindu-se cu Ileana Movilă a devenit proprietarul imensei averi rămasă după Isac Balica. P. P. Panaitescu nu arată însă cum a putut Miron Costin și soția sa ca să intre în stăpînirea moșiilor lui Isac Balica, care fuseseră confiscate pentru viclenie de Ștefan Tomșa și dăruite unor boieri și mănăstiri.

Miron Costin și-a întemeiat pretențiile de a intra în stăpînirea moșiilor lui Isac Balica pe prevederile așezămîntului lui Miron Barnovschi din 25 februarie 1627, care desființa, cu aplicare retroactivă, dreptul domnitorilor de a confisca proprietățile boierilor vinovați de înaltă trădare¹⁾. Totodată Miron Costin a fost nevoit să susțină procese grele și numeroase pînă ce a reușit să intre în proprietatea fostelor moși ale lui Isac Balica²⁾. Totuși, din cauza exploatării otomane a țării, a războaielor etc., Miron Costin n-a putut scoate prea mari venituri de la moșiile sale, astfel încît la moarte a lăsat datorii pe care nu le-au putut plăti nici urmașii săi³⁾. Credem că și aceasta a fost una din cauzele pentru care Miron Costin prevedea Moldovei un viitor atît de întunecat, chiar „tenchiu și soroc de sfîrșire“⁴⁾ și poate încă un motiv care l-a determinat să întocmească memoriul din 25 iulie 1684, adresat regelui Ioan Sobieski, în care a cerut ca, în caz de eliberare a țării de către poloni, boierii moldoveni să fie scutiți de toate impozitele, ca și membrii șleahței polone. Este justă afirmația lui P. P. Panaitescu, că în acest memoriu se observă „cum ideile politice și sociale din Polonia, referitoare la monarhie, își fac loc în sinul boierimii moldovene“ (p. 11).

¹⁾ Academia R.P.R., IX/211.

²⁾ Arh. St. Iași, CCXCII/2.

³⁾ Arh. St. Buc., M-rea Doljești, XVI/78.

⁴⁾ Letopisețul, p. 42.

P. P. Panaitescu a scos în evidență faptul, de necontestat, că Miron Costin a gândit „ca un feudal, ca un reprezentant al boierimii” și de aceea a considerat „clasa boierească superioară celorlalte clase, chiar în fața justiției” (*ibidem*), că marea boierime și nu domnitorul trebuia să guverneze efectiv țara. Dar nu credem că el „s-a aplecat cu interes asupra țărânimii” și că l-ar fi interesat oarecum suferințele ei. Exemplele pe care le dă, în acest sens, nu sînt concludente (p. 14). Un document din 28 ianuarie 1663 arată că Miron Costin căuta, cu ajutorul autorității de stat, pe foștii vecini ai lui Isac Balica, pentru a-i aduce cu forța pe moștile aflate acum în proprietatea sa⁵⁾. Este adevărat însă că Miron Costin a urit exploatarea, lăcomia și tirania turcească, dar n-a crezut că prin forța și energia poporului s-ar fi putut scutura jugul otoman. El a sperat că Moldova va fi salvată de exploatarea otomană numai cu ajutor polon, după care, bineînțeles că boierimea moldovenească ar fi reușit să-și creeze o situație economică și politică mai bună.

Are dreptate P. P. Panaitescu cînd susține că *Letopisețul țării Moldovei de la Aron vodă încoace* este un izvor istoric intern „de neînlocuit” pentru istoria Moldovei dintre anii 1595–1661, că Miron Costin n-a fost un compilator, deoarece a prelucrat materialul istoric avut la dispoziție dînd dovadă de scrupulozitatea unui om de știință, deși nu s-a putut desprinde de concepțiile clasei din care făcea parte. De asemenea, Miron Costin n-a descris numai fapte de război, ci a căutat să prezinte și situația internă a țării, organizarea justiției, răscoalele țărănești, clasele sociale, precum și evenimentele de istorie universală în legătură cu istoria Moldovei (p. 20–23). Trebuie, de asemenea, subliniată observația lui P. P. Panaitescu că Miron Costin nu „implică divinitatea în explicarea evenimentelor istorice”, ci pune „cauzele evenimentelor „pre socoteala omenească”, după premisele logice ale întîmplărilor, lăsînd deoparte providența divină” și că a scris din „dragostea de țară, ca să lase urmașilor icoana trecutului, un bun cultural, un îndemn către generațiile

viitoare, ca să-și apere țara de cei care o hulesc” (p. 24).

Care este metoda de lucru folosită de P. P. Panaitescu la întocmirea acestei ediții? Se știe că întreaga operă istorico-literară a lui Miron Costin s-a păstrat numai în copii manuscrise, în afară de *Poema polonă* care ni s-a transmis într-un text revăzută și corectată de autor. Pentru editarea fiecărei lucrări a lui Miron Costin — în afară de *Poema polonă* — P. P. Panaitescu a folosit cite un singur manuscris de bază, ales pe criteriile științifice, prin comparația și clasificarea tuturor manuscriselor cunoscute. Editorul a menționat în note pasajele sau cuvintele alese sau luate din alt manuscris decît din cel de bază și unde a fost cazul a indicat, marginal, cronologia erei noastre, paginația manuscrisului de bază și numerotarea rîndurilor. Ediția este lipsită de balastul greoi al variantelor datorite copiștilor de manuscrise.

Prima operă a lui Miron Costin, și cea mai importantă, republicată în noua ediție de P. P. Panaitescu (p. 41–201), are titlul: *Letopisețul țării Moldovei de la Aaron Vodă încoace de unde este părăsit de Ureche vornicul de Țara de Giosu, scosu de Miron Costin vornicul de Țara de Giosu în orașu în Iași, în anul de la zidirea lumiei 7183, iară de la nașterea mintuitorului lumii, lui Iisus Hristos, 1675 meseța... dni..* (*Letopisețul* a fost — se pare — terminat înainte de 31 august 1675, după însemnarea din ms. A 2). Pentru textul noii ediții, din cele 49 de copii manuscrise, P. P. Panaitescu a folosit manuscrisul A 1 (2601 Acad. R.P.R.), pentru că este superior tuturor, are cele mai puține lacune, și a fost copiat în anul 1710 de Axinte Uricarul pentru biblioteca lui Nicolae Mavrocordat. Spre deosebire de alți copiști, Axinte Uricarul a respectat ortografia autorului, n-a introdus nimic și nici n-a modificat textul. Totuși și în copia făcută de el sînt scăpări și lecturi greșite, din cauza necolaționării cu textul. P. P. Panaitescu a corectat omisiunile cu ajutorul manuscriselor A 2, B 1 și B 2. Celelalte manuscrise au transmis textul *Letopisețului* lui Miron Costin cu prescurtări și chiar modificări.

A doua operă a lui Miron Costin editată de P. P. Panaitescu (p. 202–217)

⁵⁾ Arh. St. Iași, CCLVI 37.

este *Cronica țărilor Moldovei și Munteniei* cunoscută și sub denumirea de *Cronica polonă*, scrisă în 1677, în limba polonă, sub forma unei epistole adresată de autor unui nobil polon prieten. Lucrarea a fost destinată străinătății și este prima de acest gen din literatura noastră istorică. În *Cronica polonă* Miron Costin dă informații despre geografia și organizarea politică a Moldovei și Munteniei și menționează, pentru prima oară în istoriografia noastră, pe rominii din Macedonia. Dimitrie Cantemir în *Descrierea Moldovei* a reluat, pe un plan mai larg, lucrarea lui Miron Costin. *Cronica polonă* s-a păstrat într-un manuscris unic în Biblioteca Narodowa din Varșovia. Traducerea dată de P. P. Panaitescu este superioară celei a lui I. Bogdan, care avea omisiuni și traduceri greșite.

P. P. Panaitescu publică apoi, în traducere, *Istoria în versuri polone despre Moldova și Țara-Românească*, cunoscută și sub titlul de *Poema polonă* (p. 218–240). Poema, scrisă de Miron Costin când se afla în exil, la Daszow, în iulie 1684, și dedicată regelui Ioan Sobieski, s-a păstrat în trei manuscrise. Manuscrisul de la Varșovia, care a stat la baza noii ediții, are textul revăzut și corectat de autor.

Urmind criteriul cronologic, autorul noii ediții a publicat (p. 241–274) lucrarea *De neamul moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor*, scrisă de Miron Costin între anii 1686–1691. Această operă s-a păstrat în două grupe de copii manuscrise, care au fost descrise și clasificate de C. Giurescu. Primul grup cuprinde cinci capitole din lucrarea lui Miron Costin, iar al doilea șapte capitole. Spre deosebire de C. Giurescu, P. P. Panaitescu a considerat, cu bună dreptate, că ultimele două capitole din al doilea grup de copii, transmise cu interpoalații, aparțin tot lui Miron Costin. Din acestea a căutat și reușit să distingă și elimine interpoalațiile, editând întreaga lucrare. În anexă a publicat, separat, interpoalațiile copiștilor. Din acest punct de vedere ediția dată de P. P. Panaitescu este completă și superioară celei a lui C. Giurescu.

În partea a II-a a ediției sale P. P. Panaitescu a publicat prelucrările, versurile, discursurile și câteva scrisori ale lui Miron Costin. *Istoria*

de crăia unguerească (p. 277–314) este o prelucrare a lui Miron Costin după lucrarea lui Laurentiu Toppeltin (Lyon, 1667). *Grăul solului tătarăscu către Alexandru Machidon, după ce au sosit de la Bahtri la apa Donului, mergindu cu oaste asupra tătarilor, scoasă din Cvintius Curtius, carele au scris Alixandria cea adevărată* (p. 315–317), este o traducere făcută de Miron Costin între anii 1671–1673, după un fragment din *De rebus Alexandri regis Macedonum* a lui Quintius Curtius. *Poema Viața lumii* (p. 318–324), editată după manuscrisul nr. 353 de la Acad. R.P.R., completat și corectat de editor, când a fost cazul, după celelalte manuscrise, a fost probabil scrisă de Miron Costin între anii 1671–1673. *Stihuri împotriva zavistiei* (p. 324–325) au fost scrise probabil în același timp cu poema *Viața lumii*. Este sigur că Miron Costin a scris aceste versuri la adresa boierilor contemporani, invidioși și zavistnici.

Tot în partea a doua a ediției, P. P. Panaitescu a editat (p. 326–327) *Versuri ale lui Miron Costin* publicate în Psaltirea lui Dosoftei și, în traducere (p. 328–330), trei discursuri scrise de Miron Costin în limba polonă, rostite de fiii săi în fața lui Antonie Ruset, în anul 1676.

Se mai publică (p. 331–334) și cinci scrisori ale lui Miron Costin.

Toate aceste lucrări ale lui Miron Costin au fost editate de P. P. Panaitescu cu multă grijă, pe baza criticii textelor, după cite un manuscris de bază, completat, când a fost cazul, cu celelalte manuscrise, indicându-se totdeauna aceasta.

În partea a III-a a ediției (p. 337–446), P.P. Panaitescu a publicat comentarii, variante, interpoalații și adaosuri la opera lui Miron Costin și o notă despre textele de cronică moldovenească atribuite greșit lui Miron Costin. Poate că era mai bine dacă autorul publica comentariile, variantele, interpoalațiile și adaosurile la operele lui Miron Costin după fiecare lucrare la care se referă. În felul acesta ar fi fost mai ușor de urmărit și folosit de către orice cercetător.

Ediția se încheie cu indici de nume de persoane, geografice, de termeni privind starea economică, socială și culturală, de autori și copiști și un glosar.

În concluzie, noua ediție a operelor lui Miron Costin, pe care P. P. Panaiteșcu a pus-o la dispoziția maselor largi de cititori și cercetătorilor istoriei patriei noastre, este superioară tuturor edițiilor anterioare, pentru criteriile arătate. Reconsiderind opera lui Miron Costin, autorul noii ediții a scos just și clar în evidență că Miron Costin n-a fost un cronicar, ci un „istoric cu vederi largi și sigure“, cu „preocupări pentru o limbă literară aleasă“, cu dragoste pentru limba poporului, în care a arătat că se pot scrie versuri și chiar lucrări științifice, dacă vremea n-ar fi fost covârșită „de mari greutăți“. P. P. Panaiteșcu a mai arătat, apoi, că Miron Costin a avut „un simț al creației frumosului, al evocării lapidare prin comparații sugestive“ și că a fost primul „istoric român care a scris o carte despre istoria românilor“, în care se observă o lărgire a orizontului istoric.

* * *

Apariția, în același an, a celui de-al doilea volum de documente privind răscoala din 1821, arată munca susținută a colectivului de cercetători care se ocupă de această problemă. Volumul cuprinde 221 de documente, unele cu anexe, dintre care o parte au fost publicate anterior de către N. Iorga, Em. Virțosu, V. A. Urechia ș.a. Numărul cel mai mare din documentele incluse în acest volum sînt inedite, copiate din depozitele de arhivă din țară și străinătate. Un număr apreciabil dintre documentele inedite au fost scrise în limbile greacă, turcă, rusă etc. Pentru fiecare din acestea s-au dat traduceri în limba română.

O parte din documentele incluse în acest volum au fost găsite în Arhiva centrală istorică militară de stat a U.R.S.S., Arhiva Ministerului de Externe a U.R.S.S., fondul Ambasada din Constantinopol și în Arhivele Statului din Budapesta.

Unele dintre documentele publicate de N. Iorga, Em. Virțosu ș.a. au fost republicate după originalele din depozitele de arhivă din țară, iar cînd originalele s-au pierdut s-au republicat așa cum au fost date de editorii amintiți. Pentru o parte din documentele reeditate, după vechile colecții, se arată că originalele au fost pierdute, pentru altele însă nu.

Documentele publicate în vol. al II-lea se referă la evenimentele petrecute în Țara Românească și în Moldova, între 1 aprilie și 29 noiembrie 1821. Publicarea lor s-a făcut în ordine cronologică. Unde a fost cazul s-a publicat mai întîi originalul, urmat apoi de traducerea în limba română.

Conținutul documentelor publicate în acest volum este foarte important, deoarece cuprinde o serie de date noi asupra răscoalei din anul 1821. În general materialul documentar se referă la exploatarea țărănimii, la acțiunile revendicative și la răscoalele locale ale țărănimii neincadrate în mișcarea condusă de Tudor Vladimirescu, la atitudinea trădătoare a marii boierimi, la activitatea eteriștilor, la jafurile armatelor turcești, la situația militară a răscoalei condusă de Tudor Vladimirescu etc.

Materialul documentar din volumul pe care-l recenzăm n-a fost prefațat și nici prezentat de către comitetul de redacție, ceea ce ne face să insistăm pe scurt asupra conținutului lui, pentru a-i scoate în evidență importanța. Materialul documentar arată, încă o dată, mai mult, greaua situație materială a țărănimii rominești, nedreptățită și năpăstuită permanent de către proprietarii de moșii și agenții aparatului de stat. Astfel, ispravnicul de Vilcea, la 21 aprilie 1821, îndemnînd pe țărani să se înroleze în oastea lui Tudor Vladimirescu, recunoștea că au mult de suferit din cauza mituirilor și gloabelor, care, susținea el, aveau să se desființeze, iar care dregător, de acum înainte, ar fi fost prins că „au primit mituiri sau că au luat gloabe de o para măcar, strașnic se va pedepsi ca un hoț și călcător al pravilii“ (doc. nr 20).

O scrisoare anonimă din Constantinopol arată că dacă domnitorii, boierii și agenții aparatului de stat n-ar fi „născocit felurite chipuri și fraude“, n-ar fi „luat naștere răscoala“, nu i-ar fi adus pe oameni la o atît de mare „disperare“ (doc. nr. 40). Autorul unei scrisori din 28 aprilie 1821 se întrebă dacă după „această revoluție și prăpădenie... judeca-vor boierii țării dreptățile săracilor mai bine de acum înainte?“.

Într-un raport din aprilie 1821 al paharnicului Mihail Veisa, sameșul de

Putna, se preciza că „abuzurile au redus satele la extremă mizerie“ (doc. nr. 92). Chiar marii boieri ai Țării Românești au recunoscut că țărani s-au răscolit sub conducerea lui Tudor Vladimirescu din cauza „neomenițiilor otcircuitori“, a „tiranilor jefuitori“. Datorită lor „sate întregi s-au împărțiat, iar lăcuiitorii țărani prin crînguri și prin văi, goli și cu trențe ticăloșite înfășurați, ca niște dobitoace ce se rătăcesc, flămînzi și însetoși, în toate părțile, unii despuiați, alții trentăroși și alții în ciudețime de îmbrăcăminte, petrec. Nici însuși sărăcia n-au fost destoinică a umbri pe ticăloșii țărani de hrăpirea acestor tîlhari, ci hrana, vite, țoale, îmbrăcăminte, de toate, ticăloșii s-au lipsit. În cită nevoie au ajuns, ca niște vite sălbatice prin păduri să sălășluiască“ (doc. nr. 107).

Din cauza acestor condiții de viață insuportabile țărănimea românească s-a ridicat în număr atît de mare pentru a se înrola sub steagul răscoalei condusă de Tudor Vladimirescu. Paralel cu aceasta și local, țărănimea a trecut la acțiuni revendicative. Documentele publicate în acest volum conțin date bogate despre activitatea revendicativă locală a țărânimii neincadrată în dețasamentele de panduri. La 30 aprilie 1821 Constantin Nicolae îi comunica lui Hagi Ianuș că nu mai putea porunci „rumînilor și scăunașilor, deoarece nu sînt cei dinainte... acum ei sînt stăpîni, și eu mă tem mai mult de ei“ (doc. nr. 86). Același comunica, la 4 mai, că țărani nu-l ascultau, se ridicau cu bitele împotriva lui, că l-au amenințat cu bătaia și chiar l-au „gonit cu bitele“ (doc. nr. 100). La 10 mai 1821 serdarul Polihroniade era înștiințat că „rumîni“ au luat registrele moșiei ca să le ardă, au bătut tot porumbul și l-au încercat în căruțe, „au stricat pătulul și au luat toate scindurile“ (doc. nr. 110).

Dintr-o scrisoare din 19 iulie 1821 aflăm că în unele sate „rumîni au ridicat capul, s-au făcut stăpîni, nu vor să știe de nimeni“ (doc. nr. 157). În unele părți țărani au luat chiar moșiile în stăpînire (doc. nr. 186). Interesant este că pe lângă țărani și țiganii robi s-au bucurat de atenția lui Tudor Vladimirescu. Astfel, la 11 aprilie 1821 Tudor Vladimirescu a intervenit pentru ameliorarea situației țiganilor domnești, ca „să dobîndească

oareșcare ușurare și mîngiere a cunoaște și ei silința întru care ne aflăm spre îndreptarea supărărilor celor peste putere“ (doc. nr. 34). O știre din 29 august 1821 arată că țiganii robi boierești din satul Hoiești—Moldova — se răzvrătiseră împotriva stăpînilor lor (doc. nr. 183).

Să nu se creadă însă că s-au răscolat numai țărani din Țara Românească, ci și cei din Moldova au urmat aceeași cale, deși n-au avut un conducător. Astfel, la 18 aprilie 1821, Divanul Moldovei scria ispravnicului de Dorohoi ca să urmărească și prindă pe cei care îndemnau populația satelor la răzvrătire (doc. nr. 50). Vasile Capșa comunica din Horodniceni, la 12 iunie 1821, lui Dracachi Roset, „că chip de a mai face înlesnire cu țărani în celi ce sînt îndatorați, n-au rămas, decît numai cît ar voi ei de la sini“, iar „după venirea prințului Cantacuzino den gios, atîta obrăznicie s-au datu țărănilor, încît să socotesc a rămîne singuri veșnic stăpîni pe moșii“ (doc. nr. 142). O altă comunicare arată că și unii dintre țărani moldoveni au golit hambarele moșierilor, fiind susținuți în această acțiune și de către țiganii robi (doc. nr. 155).

Considerăm interesant faptul, menționat într-un ordin trimis trupelor turcești din Țara Românească, ca acestea să dea sprijin boierilor pentru a putea reintra în proprietatea moșiilor și la restabilirea vechilor drepturi, deoarece țărani nu mai voiau să-și îndeplinească obligațiile către stăpîni de moșii (doc. nr. 219). Prin urmare boierimea a continuat să colaboreze cu turcii, împotriva intereselor majorității populației țării.

Republicarea scrisorii din 5 aprilie 1821, prin care Tudor Vladimirescu a cerut inițierea unei acțiuni comune cu moldovenii, arată că el cunoștea situația din ambele țări și că își dă seama că o acțiune comună ar fi avut alte șanse de reușită (doc. nr. 16).

Un foarte mare număr de documente se referă la jafurile, abuzurile și crimele săvîrșite de armata turcească în timpul ocupației și în acțiunea de lichidare a răscoalei lui Tudor Vladimirescu și a mișcării eteriste. Materialul documentar arată că încă înainte ca trupele turcești să fi intervenit în Țara Românească și în Moldova, pentru lichidarea mișcării

eteriste, acestea atacau și jefuiau mai ales regiunile de la nordul Dunării (doc. nr. 27, 36 și anexa 2). În general populația românească a fost înspăimântată numai la auzul că se pregătea o intervenție a trupelor turcești (doc. nr. 55 și 67).

Trupele turcești, la începutul intervenției lor în țările romine, n-au ținut seama de nimic, jefuind și pedepsind cu moartea, fără nici o judecată, un mare număr de locuitori (doc. nr. 97). De asemenea au ridicat vitele și recoltele, au dat foc la sate (doc. nr. 153, 160). Populația din ținuturi întregi a fugit, iar cea care a rămas pe loc a fost măcelărită (doc. nr. 166). O notă informativă din 4 iulie 1821 arată că în Oltenia „a intrat cu oaste turcească Cara-Feiz și a nimicit, un timp oarecare, toată populația, fără cruțare. După aceasta, sub pretext că uciderea pe eteriști, a omorât, cu prilejul executării fiecărui eterist prins, cite zece oameni nevinovați, iar unora le-a tăiat urechile, pe care apoi le-a expediat la Constantinopol, ca fiind chipurile ale eteriștilor“ (doc. nr. 67).

O altă notă informativă de la începutul lunii iunie, a căpitanului de gardă Burțov, arată, între altele, că turcii trecând prin Moldova „au jefuit și devastat pretutindeni casele boierești și mănăstirile, spunind că acestea aparțin grecilor. În apropiere de Tecuci, precum și în împrejurimile Focșanilor, ei au comis cele mai hidezoase acte de violență“ (doc. nr. 168).

Referindu-se la ororile săvârșite de trupele turcești la 1 octombrie 1821, mitropolitul Dionisie scria următoarele: „...după intrarea othomaniceștilor oștiri în pământul nostru... mai multe amărite și nepovestite răutăți și nevoi cearcă ticăloșii cu neconținere... Încă și morminturile cele mai alese pe alocurea le-au săpat ca să găsească bogății! Case boierești, mănăstirești, neguțitorești, după la moșii și namestii, pe unde au găsit, cele mai bune și mai multe le-au ars, iar altele cu totul le-au dărâpanat! Mulțime de oameni nevinovați de toată starea... i-au răpus, parte bărbătească și parte femeiască, pe unii împușcându-i, pe alții spinzurându-i, pe alții robi luându-i, iar pe alții în țapă puindu-i“ (doc. nr. 203).

Jafurile turcești devenind de notorietate publică (doc. nr. 203), comandantii trupelor au primit ordine

categorice ca să împiedice abuzurile oștașilor aflați în subordinea lor (doc. nr. 182 și 185).

În general materialul documentar publicat se referă și la alte aspecte ale situației interne din Țara Românească și Moldova în perioada de timp dintre 1 aprilie — 29 noiembrie 1821, a cărui prezentare sistematică ar fi trebuit făcută de către comitetul de redacție.

Înainte de a încheia vom face câteva observații asupra felului cum a fost publicat materialul documentar din acest volum. Astfel doc. nr. 56 are, înaintea registului, data de 22 aprilie 1821, deși în text anul 1821 este încadrat în paranteze drepte. Ne întrebăm de ce nu s-a procedat și aici ca și la alte documente, la care data adaosă s-a pus peste tot între paranteze drepte. Ca și la doc. nr. 56 s-a procedat și cu datele documentelor nr. 62 și 73. Documentul nr. 137 are data pusă între paranteze drepte, deși data de 29 șaban 1236 corespunde datei de 5 iunie 1821. La fel s-a procedat și cu data doc. nr. 139.

Documentul nr. 149 a fost publicat cu indicația ca provenind din Orșova și cu data de 1 iulie 1821. Din textul publicat nu reiese că ar fi fost scris în această localitate și nici că ar fi avut data amintită. Prin urmare lipsește precizarea, pentru care i s-au atribuit documentului aceste elemente de datare, pe care nu le conține în text. Aceleași observații sint valabile și pentru doc. nr. 214.

Doc. nr. 9 a fost publicat după textul editat de N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, t. II, p. 59. Aici avem de observat că fraza: „Așăzare pocitii pe Prut iaste pré de trebuință“, a fost republicată: „Așăzare pociti de Prut iaste pre de trebuință“. Aici se observă clar că „pocitii din textul publicat de N. Iorga este mai adecvat pentru *poștii*, decît „pociti“. Avem de făcut o observație asemănătoare și pentru doc. nr. 12, republicat după N. Iorga, doc. Callimachi, II, p. 60. Astfel „întovărășcă-ti dumnezăescul agiutori“ a fost republicat prin „întovărășcă-ți dumnezăescul agiutori“. Evident că aici nu poate fi decît o lipsă de atenție din partea corectorului. Atunci de ce n-a fost trecută în erată? De asemenea, referindu-ne la același docu-

ment, N. Iorga a redat astfel fraza: „puni la cali purtatul cărților pi acolo“, care s-a reeditat: „puni la cali purtatul cărților și acolo“.

La sondajul făcut, pentru a ne da seama de felul cum s-au publicat documentele inedite din Arhivele Statului Iași am constatat o serie de scăpări destul de serioase. Ca exemplu ne vom referi doar la doc. nr. 43 de la p. 74–75 și la anexa nr. 1 de la p. 75–76. Mai întâi observăm că cota DLXXXVIII/9 nu corespunde cu nr. pachetului, care este DLXXXVII. Menționăm că atit documentul cit și anexa au fost publicate cu o serie de greșeli grave. Astfel pe rîndul 3, p. 74, s-a transcris „partea voastră“ în loc de „partea noastră“; sau „pentru întîmplările cele mai dinainte“, în loc de „pentru toate întîmplările cele mai dinainte“; pe rîndurile 8–9 s-a transcris: „cei mai ispitîți în întîmplări și vrednici“, în loc de „cei mai ispitîți în întîmplări și în vrednicie“; la p. 75, rîndul 1, s-a transcris: „că adică în întîmplările și bîntuielele aceste țara împărtășire nu au avut“¹⁾. În nota 1 se menționează că cuvintele „țara împărtășire nu au avut“ sint adăugate ulterior de altă mină“. Textul documentului controlat de noi nu cuprinde însă acest adaos, care de altfel nu are nici un sens.

Ceva mai jos, pe rîndul 4, s-a transcris „apoi așteaptă“, în loc de „apoi după aceasta așteaptă“; pe rîndul 5 s-a transcris: „însăpăimîntați de împrejurările și întîmplări“, în loc de „însăpăimîntați de împrejurările întîmplărilor“.

În anexa acestui doc. p. 76, rîndul 6, s-a transcris: „cu răpîri de arme și de voinici“, în loc de „cu răpîri de arme și de cai“; pe rîndul 12, aceeași pagină, s-a transcris: „pentru care și acum și mai înainte prin... 1) de primejdii“. La nota 1, pentru punctele de suspensie se menționează „cuvînt șters“. Cuvîntul nu este însă șters, și fraza se poate citi astfel: „pentru care și acum și mai înainte prin mii de primejdii“.

Evident că dacă ar fi fost mai multă atenție din partea celor care au colaționat documentele nu s-ar fi făcut astfel de greșeli de transcriere.

* * *

Datorită cercetărilor îndelungate întreprinse de Constantin Grecescu, a

apărut, pentru prima oară, în forma ei completă, într-o ediție critică, întocmită după o riguroasă metodă științifică, cronică intitulată *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 pînă la martie 1717*.

C. Grecescu a identificat în anul 1937 trei manuscrise, care cuprind textul cronicii amintite, iar peste doi ani a reușit să descopere și manuscrisul publicat de Nicolae Bălcescu, în 1847, în „Magazin istoric pentru Dacia“, t. V, p. 93–183, a cărui urmă se pierduse. Al cincilea manuscris, al aceleiași cronici, a fost găsit în arhiva Muzeului Romîno-Rus.

Manuscrisul principal, după care a fost întocmită noua ediție a *Istoriei Țării Românești de la octombrie 1688 pînă la martie 1717*, notat cu B, care fusese tipărit în „Magazin istoric pentru Dacia“, socotit, timp de aproape un secol ca pierdut, a fost descoperit de Constantin Grecescu în Biblioteca Academiei Filialei din Cluj, provenit din Biblioteca Centrală din Blaj. După scris se constată că manuscrisul a fost copiat de un foarte bun și talentat caligraf.

Autorul noii ediții ne prezintă, mai întii, studiile făcute de cercetătorii anteriori asupra acestei cronici, menționînd că I. G. Sbierea considera ca autor pe vornicul Radu Popescu (*Mișcări literare și culturale la romîni din stînga Dunării în rîstimpul de la 1504–1714*, 1897, p. 206). De aceeași părere a fost și N. Iorga (*Istoria literaturii romînești*, ed. 2-a, vol. II, București, 1926, p. 203 și urm.); *Cronici muntene* în „Analele Academiei Romine. Mem. sect. ist.“, seria 2-a, t. XXI, 1899, p. 368–377). În schimb C. Giurescu (*Contribuții la studiul cronicilor muntenești*, București, 1906, p. 120 și urm.) a ajuns la concluzia că Radu Popescu n-a fost autorul cronicii. Scarlat Struțeanu, într-un articol publicat în anul 1941 (revista „Ramuri“, mai–iunie 1941) a susținut, fără nici o bază documentară, că autorul cronicii ar fi fost Teodor Corbea.

Referindu-se la autorul „Istoriei“ pe care a editat-o, Constantin Grecescu a scris următoarele: „pînă acum, pe baza datelor ce ne stau la îndemînă, nu știm cine e autorul care a prelucrat cele două fragmente din *Viața lui Constantin Brîncoveanu* și din *Istoriile lui Radu Popescu*, pentru a da această istorie“ (p. XXXVII).

Nici unul din manuscrisele, care conțin textul cronicii, nu i-a păstrat titlul. Spre deosebire de ceilalți editori, care au publicat cronică, și care i-au dat titlurile: *Istorie a Țării Românești de la 1688 încoace*, continuată de un anonim; *Istoriile: cronică anonimă*; *Memoriile lui Radu Popescu*, Constantin Grecescu i-a dat titlul cel mai adecvat, *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 pînă la martie 1717*.

Pînă acum această cronică a fost publicată într-o singură ediție și aceea incompletă, în vol. al V-lea din „Magazin istoric pentru Dacia”. Nicolae Iorga a publicat (*Studii și documente*, t. III, p. 23–27), după ms. nr. 441 din Biblioteca Academiei Republicii Populare Române, continuarea textului, care a lipsit editorilor „Magazinului istoric pentru Dacia”. Cu ocazia publicării N. Iorga și-a exprimat îndoiiala asupra autenticității acestui text, deoarece autorul, spre deosebire de Radu Popescu, era ostil lui Nicolae Mavrocordat.

În studiul introductiv, de la p. XXXIX–XLI, Constantin Grecescu a redat nepotrivirile dintre textul tipărit în 1847, al lui Nicolae Iorga și manuscrisele folosite de el pentru noua ediție.

Spre deosebire de C. Giurescu, care a susținut că „Istoria” a fost redactată în două etape, adică partea dintre anii 1688–1699, între anii 1709–1711, iar continuarea în 1716, Constantin Grecescu a constatat că autorul a folosit lucrarea *Viața lui Constantin Brîncoveanu* de Radu Grecescu și *Istoriile* lui Radu Popescu „așa cum se găsesc în redacția cronicii mavrocordățești, cronică compilată de Radu lofofetelul de divan, la 31 octombrie 1729” (p. XXXVI). Aceasta arată clar că „Istoria” a fost redactată după această dată. Referindu-se și la menționarea, în textul lucrării, a faptului că Azovul era în stăpînire definitivă a rușilor, care s-a întimplat în anul 1739, pune redactarea cronicii în acest an (p. XXXVI). Prin urmare concluzia logică este că lucrarea a fost „redactată odată și are un singur autor”.

Pentru întocmirea noii ediții a acestei cronicii Constantin Grecescu a folosit, din cele cinci manuscrise existente, ca bază, manuscrisul B, pînă la august 1714. După această dată a luat ca bază manuscrisul S, pînă la

sfîrșitul expunerii. În aparat a consemnat toate variantele din celelalte manuscrise.

Cu privire la valoarea istorică literară și artistică a cronicii editată de C. Grecescu, sînt valabile cele scrise de N. Cartoian (*Istoria literaturii române vechi*, București, 1945, p. 254) că este „cea mai frumoasă ca factură literară”, iar autorul ei, „prin amănunte dramatice, care redau culoare epocii, prin cursivitatea stilului, savoarea și pitorescul povestirii... se ridică deasupra celorlalți cronicari ai lui Brîncoveanu, și se așează pe linia marilor cronicari ai Moldovei” (*Ibidem*, p. 256).

După cum remarcă just și autorul prefeței — Dan Simonescu — autorul *Istoriei Țării Românești de la octombrie 1688 pînă la martie 1717*, are un „mod ales de exprimare”, posibilități de evocare sugestivă și de un real efect dramatic. Faptele, de multe ori, sînt înfățișate în mod obiectiv, în adevărata lor lumină. Autorul cronicii a ales, din domnia lui Constantin Brîncoveanu, evenimentele cele mai impresionante prin sfîrșitul lor dramatic, din nenumeratele împlîri de care a fost plină o domnie atît de îndelungată. Autorul cronicii a știut, adeseori, să găsească cuvîntul care caracterizează omul, evenimentul și starea sufletească. Astfel a avut posibilitatea să redea situațiile caracteristice și culoarea locală a vremii, să contureze aproape precis anumite situații.

Același cronicar a reușit să redea portretele psihologice, mai ales ale boierilor dușmanii ai lui Constantin Brîncoveanu. Astfel, boierii Cantacuzini erau „râi și hieleni bătrîni... neodihniți și nemulțumitori tuturor domnilor”.

Sînt demne de reținut, din această cronică, pasajele care arată samavolnicile și metodele barbare pe care le foloseau membrii clasei exploatare. mai ales împotriva țărănilor. Astfel clucerul Constantin Știrbei „cu jafuri și cu nedreptăți” făcea „pomene”. Insuși Constantin Brîncoveanu ar fi spus acestui clucer următoarele: „Ai luat județul Dimboviții, l-ai prădat de n-au rămas ca un sat; l-am luat acela și ți-am dat Teleormanul și mai rău l-ai făcut. Cite am găsit pe urmă-ți sume de lei jefuite, pentru care te-am suduit într-o vreme și

te-am urgisit să nu te văz în ochi. Iar te-am iertat pentru rugăciunea altora. Acum iar ai făcut jafuri și nedreptate... La Antonie Vodă, când umblași dijmariu, pentru jafurile tale ai pățit mare rușine. La Duca Vodă, fiind logofăt de vistierie, ai făcut iscălitura vistierului celui mare de vrei să furi 17 pungi de bani și aflindu-te au vrut să-ți tae mîna și să te dea cu catastihul de gît legat prin țirg. Sărban Vodă, pentru furtisagurile ce ai făcut din banii cailor, au vrut să te spînzure, cum toată boierima și țara știe de aceasta. Și acum ai îmbătrînit și tot nu te lași" (p. 72-73). Totuși, în cronică se arată că și Constantin Brîncoveanu l-a iertat pe acest feros exploatator, fiindcă îi era rudă (p. 74).

Atît de numeroase și grave au fost abuzurile administrației lui Constantin Brîncoveanu, iar comportarea boierimii lui atît de inumană, încît autorul cronicii, deși boier, a fost nevoit să le redea în parte. Autorul cronicii a eliminat, din izvoarele pe care le-a avut la dispoziție, și din informațiile personale, tot ce era în dezavantajul lui Constantin Brîncoveanu.

Ca stil, autorul redă adeseori vorbirea directă dintre personaje și astfel „narațiunea ciștigă în vioiciune, în culoare și varietate de exprimare” (Dan Simonescu, *Prefață*, p. XIV). În scenele descriptive cronicarul redă multe amănunte, are numeroase comparații și dă sentințe cu caracter general.

În concluzie, din informațiile pe care le găsim în această cronică, luăm cunoștință de o parte din abuzurile clasei exploatoare, de imoralitatea societății feudale muntenesti de la sfîrșitul sec. al XVII-lea și începutul sec. al XVIII-lea. Și din paginile acestei cronici se observă eforturile disperate, lupta grea dusă de masele populare pentru a desființa apăsătoare suzeranitate otomană și crunta exploatare a boierimii, care se ținea numai de „plimbări și oșpețe”.

Noua ediție a *Istoriei Țării Românești de la octombrie 1688 pînă la martie 1717*, este întocmită științific. Astfel s-a pus la îndemina cercetătorilor istoriei patriei noastre un izvor prețios de informații, de care mai înainte nu se putea lua cunoștință decît din ediția lacunară tipărită în 1847.

Datorită editării științifice a textului și filologii vor găsi variante fonetice și lexice ale aceluiași cuvînt, în transcrierile sec. al XVIII-lea.

Ediția se încheie cu un glosar și un indice, care ușurează mult folosirea textului editat.

*

*

În colecția *Cronicile medievale ale Romîniei* a apărut volumul al III-lea care cuprinde *Istoria Țării Românești (1290-1690)*, cronică cunoscută în istoriografia noastră și sub denumirea de *Letopisețul Cantacuzinesc*. N. Bălcescu, dîndu-și seama de importanța acestei cronici a tipărit-o pentru prima oară, în „Magazin istoric pentru Dacia”, IV, 1847, p. 231-372 și V, p. 3-32, sub titlul: *Istoria Țării Românești de cînd au descălecat romîni*. Nicolae Bălcescu a publicat textul acestei cronici după o copie manuscrisă din timpul domniei lui Ștefan Cantacuzino (1714-1716), care se oprește cu prezentarea evenimentelor în august 1688. Manuscrisul editat de N. Bălcescu se află astăzi în Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei R.P.R.

O altă ediție, a aceleiași cronici a publicat, în 1859, George Ioanid, sub titlul *Istoria Tzerrei Romanesci începînd de la descălecatul romînilor la Turnul Severinului; și de supunerea lor sub Radul Negru, după trecerea lui din Ardeal aici în țară, pînă la anul 7236 (1728 după Hristos)*. Ediția lui George Ioanid s-a publicat după un manuscris copiat de Radu Lupescu logofetelul.

În anul 1910 Stoica Nicolaescu a publicat în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, XI (1910), partea I, p. 105-186 și partea a II-a, p. 347-355, o nouă ediție a „Istoriei Țării Românești”, după manuscrisele nr. 4649 și 269 din Biblioteca Academiei R.P.R., sub titlul: *Letopisețul Țării Românești din descălecatore și de unde au venit rumîni de s-au așezat în Țara Românească*.

N. Simache și Tr. Cristescu au reprodus, în anul 1942, sub titlul *Letopisețul Cantacuzinesc*, textul publicat de N. Bălcescu în „Magazin istoric pentru Dacia”. Aceiași au mai reeditat varianta publicată de Stoica Nicolaescu precum și fragmentele publicate de M. Gaster, pentru anii 1290-

1591 și de C. Grecescu, pentru anii 1659—1664.

Intrucit se deosebește noua ediție a *Letopisețului Cantacuzinesc*, publicată de C. Grecescu și D. Simonescu, de cele anterioare? Înainte de a răspunde la această întrebare trebuie făcute câteva considerațiuni și precizări. Se știe că „*Istoria Țării Românești*“ ni s-a transmis într-un mare număr de copii manuscrise, ceea ce arată, în primul rând, circulația intensă pe care a avut-o.

Copiile manuscrise ale *Letopisețului Cantacuzinesc* se pot împărți în două grupe. Prima cuprinde descrierea evenimentelor din istoria Țării Românești până în preajma morții lui Șerban Cantacuzino, iar o parte din manuscrisele grupei a doua merg cu descrierea evenimentelor până în ianuarie 1690. Pe lângă aceasta, după cum au constatat și editorii, marea majoritate a copiilor manuscrise amintite, au fost completate, compilate etc. de către copiiști.

Redacția cea mai unitară, după cum susține C. Grecescu și D. Simonescu (p. XLI), o au copiile manuscrise din grupa a doua, dintre care o parte cuprind istoria Țării Românești până la moartea lui Șerban Cantacuzino. O altă parte de copii manuscrise din această grupă își continuă însă expunerea, „în redacție unitară“, până în ianuarie 1690. Ca expunere, se încheie cu retragerea generalului Heissler din Țara Românească. Aceste copii manuscrise ar „face recordarea cu „*Istoriile*“ lui Radu Popescu“, având în plus, și o serie de date care completează începutul cronicii atribuită lui Stoica Ludescu.

Prin urmare C. Grecescu și D. Simonescu, făcând un studiu comparativ al tuturor copiilor manuscrise cunoscute și care cuprind, sub diferite redacții, *Letopisețul Cantacuzinesc*, consideră că expunerea acestuia se termină cu „mențiunea retragerii din țară, în ianuarie 1690“, a trupelor austriece comandate de generalul Heissler. Din această cauză ei au publicat un text pe care l-au socotit „reprezentativ“ după un manuscris de bază, considerat ca fiind cel mai vechi și fără lacune. Pentru completare au folosit alte câteva manuscrise din subgrupe apropiate de acelea ale manuscrisului considerat „de bază“. De asemenea au menționat, în aparatul critic, și va-

riantele din restul manuscriselor admise că pot fi luate în considerare. În felul acesta editorii au încercat să scoată în evidență felul în care a fost prelucrat, de diferiți copiiști, *Letopisețul Cantacuzinesc*. Este clar deci că folosind această metodă de lucru C. Grecescu și D. Simonescu au dat cea mai completă ediție a „*Istoriei Țării Românești*“ dintre anii 1290—1690 și superioară, în același timp, tuturor edițiilor publicate până acum.

În studiul introductiv autorii noii ediții a *Letopisețului Cantacuzinesc* și-au pus și au încercat, în același timp, să elucideze o serie de probleme, pe care le-au formulat astfel: 1. Cum servește cronică interesele Cantacuzinilor; 2. Data redactării cronicii; 3. Autorul cronicii; 4. Opiniile social-politice ale cronicarului; 5. Problema dărilor reflectată în cronică; 6. Concepția cronicarului cu privire la alte popoare; 7. Descrierea și filiația manuscriselor și 8. Ediții, sigle și prescurtări. Aici avem de observat că autorii ediției ar fi trebuit să mai introducă încă cel puțin un paragraf în care să fi tratat problema izvoarelor *Letopisețului Cantacuzinesc*. În plus, cea mai mare parte din problemele enunțate sînt doar abordate, iar tratarea unora este lacunară și insuficientă.

Prin urmare, credem că în introducerea C. Grecescu și D. Simonescu ar fi trebuit să se ocupe, evident că în linii generale, de vechea istoriografie din Țara Românească, dinainte de data redactării *Letopisețului Cantacuzinesc*. Fiindcă n-au făcut-o sîntem nevoiți să amintim că cercetători mai vechi (ex. N. Cartoian, *Istoria literaturii romine*, vol. I, p. 81 și vol. III, p. 231) au susținut că a fost posibil, ca și în Țara Românească să fi fost scrise letopisețe în limba slavă, limba cancelariei de stat și a bisericii. Numai prin analiza minuțioasă a compilațiilor de cronici din veacul al XVII-lea, scria N. Cartoian „se poate reconstitui, în linii mari, și nu totdeauna sigure, evoluția istoriografiei muntene“.

În introducerea de la noua ediție a *Cronicilor slavo-romine* din sec. XV—XVI a lui P. P. Panaitescu (București, 1959, p. XIII) se afirmă următoarele: „*Cronicile slavone* care au precedat și în această țară istoriografia în limba română, s-au pierdut.

Urmele cronicilor slave muntene se pot regăsi în compilația de cronică alcătuită în a doua jumătate a sec. al XVII-lea sub numele de *Letopisețul Cantacuzinesc*... Faptul că la origine letopisețele muntene din veacul al XVI-lea fuseseră redactate în slavonește rezultă din constatarea de ordin general că în sec. al XVI-lea sîntem în plină perioadă a slavonismului cultural, că toate scrierile literare se scriau pe atunci în Țara Românească în slavonește. De altfel cuvinte și expresii slavone, chiar și greșeli de interpretare datorită neînțelegerii textului slavon, se regăsesc în această parte a cronicii românești compilate la sfîrșitul sec. al XVII-lea. În schimb un alt cercetător Ilie Minea (*Letopisețele moldovenești scrise slavonește*, în „Cercetări istorice”, I, 1925, p. 190) a scris următoarele: „Nici o parte a vechii cronicii muntenești păstrate în compilația lui Stoica Ludescu nu admite măcar bănuiala că acela, care a înădit-o mai complet sau mai lacunar, cum îi îngăduia informația, ar fi cunoscut vreo cronică mai veche scrisă slavonește”. Evident că autorii noii ediții a *Letopisețului Cantacuzinesc* trebuiau să ia o poziție față de aceste păreri.

Trebuie recunoscut însă că C. Grecescu și D. Simonescu n-au dat aproape de loc atenție izvoarelor folosite de autorul compilației de cronică cunoscută sub denumirea de *Letopisețul Cantacuzinesc*, deși expunerea cuprinde patru sute de ani, începînd cu 1290.

La p. VII C. Grecescu și D. Simonescu afirmă că în *Letopisețul Cantacuzinesc* s-a sudat tradiția „originii române a romînilor cu tradiția despre „descălecatul” lui Radu Negru din Făgăraș”. Aici trebuie însă de atras atenția asupra faptului că originea romînilor, așa cum a fost pusă de autorul letopisețului, nu este o tradiție, ca aceea a „descălecatului” lui Radu Negru, ci un fapt istoric, deplin verificat.

Încercînd să precizeze data redactării cronicii, editorii recunosc că au întîmpinat dificultăți serioase, deoarece lipsesc elementele de datare. Ei susțin totuși că „între domnia lui Mihnea al III-lea și sfîrșitul domniei lui Gheorghe Duca în Țara Românească, adică între anii 1658—1678, nu existau

condiții de siguranță ca să fi putut scrie cineva o cronică de partid” (p. XIII—XIV). Totuși, ceva mai jos ei afirmă că deși „analiza internă a „Istoriei” nu permite a distinge cu precizie data redactării ei”, totuși „sînt indicii că între anii 1665—1672, autorul a putut începe o însăilare a evenimentelor”, dar redactarea celei mai importante părți a cronicii, „aceea în care se afirmă ca cronică a Cantacuzineștilor, s-a scris la cîțiva ani după anul 1690, într-o perioadă mai liniștită a domniei lui Constantin Brîncoveanu”.

Referindu-se la autorul cronicii C. Grecescu și D. Simonescu acceptă, în cea mai mare parte, părerea lui N. Iorga, admisă aproape unanim în istoriografia noastră, cu excepția lui I. Ionașcu, că, autorul ei ar fi logofătul Stoica Ludescu, omul de casă al familiei Cantacuzino (p. XVI). C. Grecescu și D. Simonescu combat, cu bună dreptate, ipoteza lui I. Ionașcu, care a susținut (*Despre logofătul Stoica Ludescu și paternitatea cronicii „Istoria Țării Românești”*, în „Analele Universității C. I. Parhon”, București, nr. 5, 1956, p. 261—299) că ar trebui luat în considerație, ca autor posibil al cronicii, diacul Dumitrașco Dumbravici. Totuși autorii noii ediții a *Letopisețului Cantacuzinesc*, sfiindu-se să ia o poziție fermă, revin într-o oarecare măsură asupra părerii despre paternitatea cronicii, conchizînd că „pînă la descoperirea unei mărturii categorice din partea contemporanilor, problema paternității „Istoriei Țării Românești” s-ar putea considera încă deschisă” (p. XX).

Discutarea de către editori a opiniilor social-politice ale cronicarului (p. XX—XXVIII) este lacunară. Ei s-au referit doar la textul cronicii, care nu le-a oferit materialul documentar necesar, astfel că din ce au scris este foarte greu să se poată cel puțin surprinde, „gîndirea istorică și politică a cronicarului”. De aceea în paragraful intitulat *Domnia* (p. XXI—XXII) nu se arată concepția cronicarului despre această instituție, nimic despre atribuțiile ei, și aproape nimic despre alegerea domnitorilor, succesiunea lor la tron etc. C. Grecescu și D. Simonescu recunosc doar că autorul cronicii, în general, doar „consemnează durata domniei și plecarea din domnie prin mazălire”.

În paragraful din introducere, intitulat *Boierimea*, autorii ediției se ocupă doar de citeva mari familii boierești, arată ceva despre conflictele lor cu domnitorii și despre uciderea unor boieri. Nu se ocupă însă de loc despre rolul pe care l-a jucat marea boierime în istoria Țării Românești până la 1690, despre rolul avut în conducerea statului feudal, despre lupta ei de a limita puterea centrală, despre politica de subminare și lichidare a independenței statului, despre exploatarea maselor țărănești și a tuturor resurselor țării.

La fel de incomplet este tratat și paragraful din introducere în care autorii noii ediții se ocupă de orașe, târguri și locuitorii lor. Ei au menționat doar referirile cronicarului la diferite centre urbane din Țara Românească.

S-ar părea, după cum afirmă C. Grecescu și D. Simonescu, că autorul cronicii, deși făcea parte din rîndurile boierimii, ar fi avut „sentimente de compasiune pentru masă” și de aceea n-a căutat să ascundă „adevărul” că țărănimia era „cu desăvîșire lipsită, năpăstuită și prădată fără dreptate”. Ei n-au observat însă că aceste compasiunii ale cronicarului au fost doar ieșiri prin care a încercat să arate incapacitatea adversarilor politici de a governa țara.

Și paragraful intitulat *Problema dărilor reflectată în cronică* este la fel de incomplet și fără conținut chiar. Repetăm, astfel de teme nu puteau fi tratate numai pe baza materialului pe care îl oferă cronica, deoarece autorul ei s-a preocupat în principal de luptele pentru putere dintre partidele boierești. De aceea în paragraful despre dări nu s-a putut da nici cuantumul haraciului, nici felul de percepere și nici chiar data cînd a fost introdus pentru prima oară în Țara Românească.

Deși C. Grecescu și D. Simonescu recunosc că n-au făcut „un studiu exhaustiv asupra conținutului” cronicii, totuși trebuie remarcat că în același timp nici n-au reușit să deschidă „cititorilor perspectivele asupra epocii și realității vii pe care „Istoria” le oglindește în paginile ei” (p. XXXII–XXXIII).

Cel mai complet, atent și competent este studiat paragraful intitulat *Describe-*

rea și filiația manuscriselor cronicii. Descriind și trecînd în revistă toate copiile manuscrise ale Letopiseșului Cantacuzinesc, aflate în depozitele din țară, autorii noii ediții au ajuns la concluzia, semnalată mai sus, că „Istoria Țării Românești” a fost atîta cît s-a păstrat în expunerea grupei a doua de manuscrise, deci pînă în ianuarie 1690.

Printr-o muncă atentă și susținută, autorii noii ediții au reușit să împartă copiile manuscrise ale Letopiseșului Cantacuzinesc în două grupe principale. Prima cuprinde copiile manuscrise care conțin „Istoria” pînă în apropierea morții lui Șerban Cantacuzino, iar a doua pe cele care au, în expunerea lor, și evenimentele pînă în ianuarie 1690. Autorii au mai observat că prima grupă de copii manuscrise se poate împărți în patru subgrupe, iar a doua în șapte. Cele patru subgrupe ale primei grupe reprezintă o compilație a Crefuleștilor, două compilații mavrocordătești și o compilație cantacuzinească (p. XXXIII–XXXIV). O parte din copiile manuscrise din grupa a doua conține „Istoria Țării Românești” în redacție unitară, pînă aproape de moartea lui Șerban Cantacuzino, unele pînă în ianuarie 1690, iar altele cuprind chiar și viața lui Constantin Brîncoveanu. Subgrupa A³ de copii manuscrise, din grupa a doua, conține „Istoria Țării Românești” de la Radu Negru și pînă în ianuarie 1690, de unde este continuată de lucrarea vornicului Radu Popescu. „Istoriile domnilor Țării Românești” (p. XLI).

Poate că în introducerea noii ediții C. Grecescu și D. Simonescu ar fi trebuit să facă o comparație a operei lui Stoica Ludescu cu operele similare contemporane, din Moldova. În felul acesta s-ar fi putut scoate în evidență valoarea istorică și literară a Letopiseșului Cantacuzinesc și observa că autorul nu s-a putut ridica la nivelul cronicarilor moldoveni, care datorită culturii lor superioare, au confruntat izvoarele, reușind astfel deseori să reconstruiască adevărul istoric.

Lectura Letopiseșului Cantacuzinesc, comparînd evenimentele prezentate, arată că este inegal, atît ca expunere istorică, dar și ca valoare literară. Unele părți din Istoria Țării Românești sînt prezentate mai pe larg, cu date unice, în culorile specifice

a timpului, iar altele foarte sumar. De aceea Letopisețul Cantacuzinesc trebuie utilizat cu grijă de către cercetători, fiindcă redă, în general, doar atitudinea, concepția și judecata familiei Cantacuzinilor. De asemenea concepția religioasă se observă că domină în multe capitole din cronică, mai ales prin comparațiile pe care le face autorul cu oameni și fapte din biblie.

În introducere ar mai fi trebuit să se atragă atenția asupra faptului că autorul cronicii nu este lipsit numai de obiectivitate, dar și de talentul literar al cronicarilor moldoveni contemporani. Totuși trebuie reținut că meritul deosebit al autorului Letopisețului Cantacuzinesc este că a reușit

pentru prima oară, în istoriografia Țării Românești, să întocmească o compilație a vechilor anale, pentru perioada mai veche, completând-o, pentru partea mai nouă, cu propriile sale memorii.

În concluzie, pe lângă observațiile făcute, trebuie însă să recunoaștem că datorită competenței și muncii lui C. Grecescu și D. Simonescu „Istoria Țării Românești” s-a putut edita în forma ei completă, împreună „cu tipurile reprezentative ale variantelor ei manuscrise”. Astfel cercetătorii istoriei patriei noastre au la dispoziție încă un izvor narativ de prima mână, într-o ediție întocmită după toate criteriile științifice.

N. GRIGORAȘ

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN AL DIRECȚIEI GENERALE A ARHIVELOR STATULUI
DIN REPUBLICA POPULARĂ ROMÂNĂ

Apare de 2 ori pe an, în 350 pag.

Redacția : București, B-dul 6 Martie, nr. 29 — Telefon 13.37.77

CUPRINSUL

STUDII

	<u>pag.</u>
GH. UNGUREANU — <i>Îmbogățirea depozitelor Arhivelor Statului de la Iași cu materiale documentare în anii regimului de democrație populară</i>	3

DISCUȚII, NOTE, COMUNICĂRI, DOCUMENTE

D. ȘANDRU, I. SAIZU, P. TACU — <i>Dezvoltarea industriei textile ieșene în anii regimului de democrație populară, II</i>	31
V. ANDREI — <i>Fondul „Inalta Curte de Conturi“ (1945—1948)</i>	59
A. CORUI — <i>Lupta țăranimii bănățene pentru pământ și libertate sub influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie</i>	66
EC. ZAHARIA — <i>Arhiva Băncii Comerciale Italiană și Română</i>	79
M. ALEXANDRESCU — <i>Procesul țăranilor răsculați în anul 1907 din comunele Lacul lui Baban, Dealul-Lung și Odobasca</i>	86
I. PARASCHIV — <i>Din istoricul căilor ferate din România</i>	93
M. FĂNESCU — <i>Arhiva Societății de Credit Funciar Urban din București (1874—1948)</i>	109
E. HORVATH — <i>Documente privitoare la mișcarea muncitorească existentă în Arhivele Statului din Tg. Mureș (1868—1914)</i>	128
C. BONCU, M. APOSTOL — <i>Documente privitoare la răscoala patentarilor din Ploiești</i>	134
A. MIHAI — <i>O statistică a industriei prahovene din 1858</i>	145
GH. PĂRNUȚĂ — <i>Figuri de dascăli revoluționari de la anul 1848</i>	150
I. RUSU — <i>Cîteva date privitoare la activitatea cărturarilor năsăudeni pentru apărarea arhivelor</i>	168
GH. PLATON — <i>Despre exploatarea țăranilor din regiunea de munte a Moldovei în vremea Regulamentului Organic</i>	177
AL. RUSU — <i>Condicile de circulări bisericești din sec. XVIII—XIX, un bogat izvor pentru cercetători</i>	193
C. TURCU — <i>Din cultura vechilor dieci moldoveni</i>	201
TR. IONESCU-NIȘCOV — <i>Memoriul din 1674 al boierilor munteni către țarul Rusiei</i>	213
FL. CONSTANTINIU, Ș. PAPACOSTEA — <i>Aspecte ale rumîniei în ultimele decenii ale veacului al XVII-lea</i>	226
L. MOLDOVAN — <i>Documente privitoare la istoria cnejilor din districtul Beiușului în a doua jumătate a sec. al XVI-lea</i>	248
N. DAMIAN, V. CRISTESCU — <i>Noi procedee tehnice de întărirea documentelor deteriorate</i>	262

CRONICA

<i>Al IV-lea Congres Internațional al Arhivelor. Stockholm, 1960 (I. PARASCHIV, FL. BOERAȘ, GH. UNGUREANU)</i>	271
<i>Al XXV-lea Congres internațional al orientaliștilor de la Moscova, 1960 (M. GUBOGLU)</i>	288

RECENZII, NOTE BIBLIOGRAFICE

	pag-
Voprosi Arhivovedenia, 3, 4 Moscova, 1959 (A. DAMASCHIN)	295
Archivmitteilungen, 5-6/1959 (T. CARAPALEA)	304
Levéltári Közlemények, Budapest, 1958 (I. MĂRCUȘ)	310
Archeion, vol. XXX, XXXI. Varșovia, 1959, (M. STATIE)	314
Comunicări de statistică istorică, nr. 1-2, Budapest, 1959 (L. MOLDOVAN)	321
Archives, vol. IV, nr. 23, Londra, 1960 (V. COSTACHE)	322
Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din România -- până la primul război mondial --, Buc. 1959 (D. ȘANDRU)	326
Miron Costin, Opere, Buc., 1958; Documente privind istoria României. Răs- coala din 1821. Documente interne, vol. II. Buc. 1959; Istoria Țării Românești de la Octombrie 1688 până la Martie 1717. Cronica anonimă, Buc. 1959; Istoria Țării Românești, 1290-1690. Letopisețul Cantacu- zinesc, Buc. 1960 (N. GRIGORAȘ)	329

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

Г. УНГУРЯНУ — Обогащение документальными материалами хранилищ Государственного архива гор. Яссы в годы народной демократии.	3

ДИСКУССИИ, ЗАМЕТКИ, СООБЩЕНИЯ, ДОКУМЕНТЫ

Д. ШАНДРУ, И. САЙЗУ, П. ТАКУ — Развитие Ясской текстильной промышленности в годы народной демократии, II.	31
В. АНДРЕЙ — Фонд „Высшая контрольная палата” (1945—1948).	59
А. КОРУЙ — Борьба крестьянства Баната за землю и свободу, под влиянием Великой Октябрьской социалистической революции	66
ЕК. ЗАХАРИЯ — Архив Итало-Румынского коммерческого банка.	79
М. АЛЕКСАНДРЕСКУ — Процесс над восставшими крестьянами 1907 года в селах Лакул луй Бабан, Дялул-Лунг и Одобаска	86
И. ПАРАСКИВ — Из истории строительства железных дорог Румынии	93
М. ФАНЕСКУ — Архив Бухарестского городского земельного кредитного общества (1874—1948).	109
Е. ХОРВАТ — Документы о рабочем движении, находящиеся в Государственном архиве Тг. Муреш (1868—1914)	128
К. БОНКУ, М. АПОСТОЛ — Документы, касающиеся восстания ремесленников гор. Плоешти.	134
А. МИХАЙ — Статистика праховской промышленности 1858 года	145
Г. ПАРНУЦА — Учителя революционеры 1848 года	150
И. РУСУ — Некоторые данные о деятельности насаудских ученых в защиту архивов	168
Г. ПЛАТОН — Об эксплуатации крестьян горных областей Молдавии во время Органического регламента	177
А.Л. РУСУ — Регистры церковных циркуляров XVIII—XIX вв. — богатый источник для исследователей	193
К. ТУРКУ — О культуре старейших молдавских дьяков	201
ТР. ИОНЕСКУ-НИШКОВ — Меморандум 1674 года Валахских бояр к Русскому царю	213
Ф.Л. КОНСТАНТИНУ, Ш. ПАПКОСТЯ — Виды крепостничества в последние десятилетия XVII века	226
Л. МОЛДОВАН — Документы касающиеся истории князей округа Беюш, во второй половине XVI века	248
Н. ДАМИЯН, В. КРИТЕСКУ — Новые технические способы для укрепления поврежденных документов	262

ХРОНИКА

6-ой Международный конгресс архивов. Стогольм, 1960 (И. ПАРАСКИВ, Ф.Л. БОЕРАШ, Г. УНГУРЯНУ)	271
25-ый Международный конгресс востоковедов в Москве, 1960 (М. ГУБОГЛУ)	288

РЕЦЕНЗИИ, БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ

— <i>Вопросы Архивоведения</i> , 3—4 Москва, 1959 (А. ДАМАСКИН)	295
— <i>Archivmitteilungen</i> , 5—6/1959 (Г. КАПАЦАЯ)	304

	стр.
-- Leveltári Kozlemények, Будапешт, 1958 (И. МАРКУШ)	310
-- Archeion, том. XXX, XXXI, Варшава, 1959 (М. СТАТИЕ)	314
— <i>Сообщения исторической статистики</i> , 1—2, Будапешт, 1959 (Л. МОЛДОВАН)	321
-- Archives, том. IV, 23, Лондон, 1960 (В. КОСТАРЕ)	322
— <i>Из истории создания и развития рабочего класса в Румынии до первой мировой войны</i> Бухарест, 1959 (Д. ШАНДРУ)	326
— <i>Мирон Костин, Труды, Бухарест 1958; Документы по истории Румынии. Восстание 1821 года. Внутренние документы, том. II.</i> Бухарест 1959; <i>История Валахии с октября 1688 по март 1717 года. Анонимная летопись.</i> Бухарест 1959; <i>История Валахии. 1290—1690. Летопись Кантакузина,</i> Бухарест, 1960. (И. ГРИГОРАШ)	329

REVISTA ARHIVELOR

ORGANE DE LA DIRECTION GÉNÉRALE DES ARCHIVES D'ÉTAT
DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

Publication semestrielle — en 350 pages

Rédaction : București, Bdl. 6 Martie nr. 29, Téléphone 13.37.77

ÉTUDES

	Page
GH. UNGUREANU — <i>L'enrichissement des dépôts des Archives d'État de Jassy de matériaux documentaires au cours des années du régime de démocratie populaire</i>	3

DISCUSSIONS, NOTES, COMMUNICATIONS, DOCUMENTS

D. ȘANDRU, I. SAIZU, P. TACU — <i>Le développement de l'industrie textile à Jassy pendant les années du régime de démocratie populaire, II</i>	31
V. ANDREI — <i>Le fonds „La Haute Cour des Comptes“ (1945—1948)</i>	59
A. CORUI — <i>La lutte des paysans du Banat pour la terre et la liberté sous l'influence de la Grande Révolution Socialiste d'Octobre</i>	66
EC. ZAHARIA — <i>L'archive de la Banque Commerciale Italienne et Roumaine</i>	79
M. ALEXANDRESCU — <i>Le procès des paysans des villages Lacul lui Baban, Dealul-Lung et Odobasca à la suite du soulèvement de 1907</i>	86
I. PARASCHIV — <i>Contribution à l'histoire des chemins-de-fer de Roumanie</i>	93
M. FĂNESCU — <i>L'archive de la Société du Crédit Foncier Urbain de Bucarest (1874—1948)</i>	109
E. HORVATH — <i>Documents concernant le mouvement ouvrier, conservés dans les Archives d'État de Tg. Mureș (1868—1914)</i>	128
C. BONCU, A. APOSTOL — <i>Documents relatifs à la révolte des patentés de Ploiești</i>	134
A. MIHAI — <i>Une statistique de l'industrie dans la Prahova en 1858</i>	145
GH. PĂRNUȚĂ — <i>Figures de maîtres d'école révolutionnaires de l'année 1848.</i>	150
I. RUSU — <i>Quelques informations concernant l'activité des lettrés de Năsăud pour la protection des archives</i>	168

	<u>Page</u>
G. PLATON — <i>De l'exploitation des paysans de la région des montagnes de Moldavie au temps du Règlement Organique</i>	177
AL. RUSU — <i>Les registres pour la transcription des circulaires ecclésiastiques des XVIII-e — XIX-e siècles, une riche source pour les chercheurs.</i>	193
C. TURCU — <i>Sur la culture des vieux copistes moldaves</i>	201
TR. IONESCU-NIȘCOV — <i>Le mémoire de 1674 adressé par les boyards valaques au tsar de Russie</i>	213
FL. CONSTANTINIU, Ș. PAPACOSTEA — <i>Aspects du servage pendant les dernières décades du XVII-e siècle</i>	226
L. MOLDOVAN — <i>Documents concernant l'histoire des paysans libres (cnezi) du district de Beiuș dans la deuxième moitié du XVI-e siècle</i>	248
N. DAMIAN, V. CRISTESCU — <i>Nouveaux procédés techniques pour l'affermissement des documents détériorés</i>	262

CHRONIQUE

<i>Le IV-e Congrès International des Archives, Stockholm, 1960</i> (I. PARASCHIV FL. BOERAȘ, GH. UNGUREANU)	271
<i>Le XXV-e Congrès International des Orientalistes, Moscou, 1960</i> (M. GU-BOGLU)	288

RECENSIONS, NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

<i>Voprosi Arhivovedenia</i> , 3, 4 1959 (A. DAMASCHIN)	295
<i>Archivmitteilungen</i> , 5, 6/1959 (T. CARAPALEA)	304
<i>Levéltári Közlemények</i> , 1959 (I. MĂRCUȘ)	310
<i>Archeion</i> , vol. XXX, XXXI/1959 (M. STATIE)	314
<i>Communications de statistique historique</i> , 1,2/1959 (L. MOLDOVAN)	321
<i>Archives</i> , vol. IV, nr. 23/1960, Londres (V. COSTACHE)	322
<i>De l'histoire de la formation et du développement de la classe ouvrière en Roumanie jusqu'à la première guerre mondiale</i> , Bucarest, 1959 (D. SANDRU)	326
<i>Miron Costin, oeuvres</i> , Bucarest, 1958 ; <i>Documents se rapportant à l'histoire de la Roumanie. Le soulèvement de 1821. Documents internes</i> , vol. II, Bucarest, 1959 ; <i>L'histoire de la Valachie d'Octobre 1688 à Mars 1717. Chronique anonyme</i> , Bucarest, 1959 ; <i>L'histoire de la Valachie, 1290—1690. La chronique cantacuzène</i> , Bucarest, 1960 (N. GRIGORAȘ)	329

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN OF THE HEAD OFFICE OF STATE ARCHIVES OF THE RUMANIAN
PEOPLE'S REPUBLIC

biannual, 350 pages

Editorial Office : Bucharest, Bdl. 6 Martie nr. 29, Telephone : 13.37.77

CONTENTS

STUDIES

	Page
GH. UNGUREANU — <i>Enriching the State Depositories from Jassy by Documentary Materials during the Time of Democratic Government</i> . . .	3

DISCUSSIONS, NOTES, INFORMATION, RECORDS

D. ȘANDRU, I. SAIZU, P. TACU — <i>The Development of Textile Industry of Jassy during the Period of Democratic People's Rule, II</i>	31
V. ANDREI — <i>Concerning the Papers of the Audit Office (1945—1948)</i>	59
A. CORUI — <i>The Struggle of Peasantry from Banat for Land and Liberty under the Influence of the Great October Socialist Revolution</i>	66
EC. ZAHARIA — <i>The Papers of Italian & Rumanian Trade Bank</i>	79
M. ALEXANDRESCU — <i>The Trial of Revolted Peasants from Lacul lui Baban, Dealul-Lung, Odobasca Villages in 1907</i>	86
I. PARASCHIV — <i>A Brief Historical Outline of Rumanian Railways</i>	93
M. FĂNESCU — <i>The Papers of Land Bank of Bucharest (1874—1948)</i>	109
E. HORVATH — <i>Records, from the Public Record Office from Tg-Mureș concerning the Working Movement</i>	128
C. BONCU, M. APOSTOL — <i>Records regarding the Lincensed Dealers' Revolt from Ploesti</i>	134
A. MIHAI — <i>Statistics of the Industry of Prahova Area in 1858</i>	145
GH. PĂRNUȚĂ — <i>Some of the Most Representative Revolutionary Schoolmasters in 1848</i>	150
I. RUSU — <i>Some Information as concern the Activity of the Scholars of Năsăud to Back up the Archive Work</i>	168
GH. PLATON — <i>Concerning the Exploitation of Peasants from Mountainous Region in Moldavia during the Time of „Regulamentul Organic“ (The Constitution of Rumanian Countries between 1832—1858)</i>	177
AL. RUSU — <i>Ecclasiastic Rolls of the 18—19 th Centuries, a Rich Source for Scientific Reasearch</i>	193
C. TURCU — <i>About the Culture of the Moldovian Chancery Copiysts</i>	201
TR. IONESCU-NIȘCOV — <i>Memorandum of 1674 of the Wallachian Boyards to the Tzar of Russia</i>	213
FL. CONSTANTINIU, Ș. PAPACOSTEA — <i>Aspects of Serfdom in the Last Decades of the 17th Century</i>	226
L. MOLDOVAN — <i>Records concerning the History of Free Peasants (Kneazi) from Beius District in the second Half of the 16-th Century</i>	248
N. DAMIAN, V. CRISTESCU — <i>New Technical Proceedings of Repairing the Damaged Records</i>	262

REPORTS

<i>The 4-th International Congress of Archives, Stockholm, 1960 (I. PARASCHIV, FL. BOERĂȘ, GH. UNGUREANU)</i>	271
<i>The 25-th International Congress of the Orientalists, Moscow, 1960 (M. GUBOGLU)</i>	288

BOOK REVIEWS, BIBLIOGRAPHICAL NOTES

– <i>Voprosi Arhivovedenia</i> No. 3, 4, Moscow, 1959 (A. DAMASCHIN)	295
– <i>Archivmitteilungen</i> , No. 5, 6, Berlin, 1959 (T. CARAPALEA)	304
– <i>Levélári Közlemények</i> , Budapest, 1958 (I. MÁRCUŞ)	310
– <i>Archeion</i> , vol. XXX, XXXI, Warsaw, 1959 (M. STATIE)	314
– <i>Communications of Historical Statistics</i> , No. 1, 2, Budapest 1959 (L. MOLDOVAN)	321
– <i>Archives</i> , vol. IV, No. 23, London, 1960 (V. COSTACHE)	322
– <i>On Historical Formation and Development of the Working Class of Rumania till the First World War</i> , Bucharest, 1959 (D. ŞANDRU)	326
– Miron Costin, <i>Works</i> , Bucharest, 1958; <i>Records regarding the Rumanian History. The Revolt of 1821. Internal Records</i> , vol. II, Bucharest 1959; <i>History of Wallachia from October 1688 to March 1717. Anonymous Chronicle</i> , Bucharest 1959; <i>History of Wallachia 1290–1690. Cantacuzino's Chronicle</i> , Bucharest, 1960 (N. GRIGORAS)	329

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN DER GENERALDIREKTION DER STAATSARCHIVE DER
RUMÄNISCHEN VOLKSREPUBLIK

Erscheint zweimal jährlich in 350 Seiten

Redaktion: Bukarest, Bdl. 6 Martie nr. 29, Fernruf 13.37.77

INHALT

STUDIEN

	<u>Seite</u>
GH. UNGUREANU – <i>Die Bereicherung der Staatsarchiven von Iassy mit Dokumentarmaterialien in der Zeit der Volksdemokratische Ordnung.</i>	3
BESPRECHUNGEN, NOTIZEN, MITTEILUNGEN, URKUNDEN	
D. ŞANDRU, I. SAIZU, P. TACU – <i>Die Entwicklung der Textilindustrie von Iassy in den Jahren der Volksdemokratischen Ordnung</i>	31
V. ANDREI – <i>Der Bestand „Hohe Rechnungshof“ (1945–1948)</i>	59
A. CORUI – <i>Der Kampf der Banater Bauernschaft um Boden und Freiheit unter dem Einfluss der Grossen Sozialistischen Oktober-Revolution</i>	66
EC. ZAHARIA – <i>Das Archiv der Italienisch-Rumänischen Handelsbank</i>	79
M. ALEXANDRESCU – <i>Der Prozess der aufständischen Bauern im Jahre 1907 aus den Gemeinden Lacul lui Baban, Dealul Lung und Odobasca</i>	86
I. PARASCHIV – <i>Aus der Geschichte der rumänischen Eisenbahnen</i>	93
M. FĂNESCU – <i>Das Archiv der städtischen Bodenkreditgesellschaft von Bukarest (1874–1948)</i>	109
E. HORWATH – <i>Im Staatsarchiv von Tg. Mureş vorhandene Urkunden über die Arbeiterbewegung (1868–1914)</i>	128
C. BONCU – M. APOSTOL – <i>Urkunden über den Aufstand der Patentinhaber von Ploesti</i>	134
A. MIHAI – <i>Eine Statistik aus dem Jahre 1858 über die Industrie im Bezirk Prahova</i>	145

	Seite
GH. PÄRNUTÄ — Gestalten revolutionärer Lehrer im Jahre 1848	150
I. RUSU — Daten über die von den Schriftgelehrten von Nasaud entfaltete Tätigkeit zum Schutze der Archive	168
GH. PLATON — Über die Ausbeutung der Bergbauern in der Moldau in der Zeit der organischen Verordnung	177
AL. RUSU — Die Eintragebücher der kirchlichen Rundschreiben im XVIII—XIX Jahrhundert, eine reiche Quelle für Forscher	193
C. TURCU — Über den Bildungsgrad der alten Schreiber in der Moldau	201
TR. IONESCU-NIȘCOV — Die Denkschrift aus dem Jahre 1674 der walachischen Bojaren an dem Zar der Russen	213
FL. CONSTANTINIU, Ș. PAPACOSTEA — Aspekte über die rumänische Leibeigenschaft der letzten Jahrzehnte des XVII Jahrhunderts	226
L. MOLDOVAN — Urkunden über die Geschichte der Fürsten aus dem Distrikt Beiuș in der zweiten Hälfte des XVI Jahrhunderts	248
N. DAMIAN — V. CRISTESCU — Neue technische Verfahren für die Instandsetzung beschädigter Urkunden	262

CHRONIKEN

Der IV internationale Kongress der Archive. Stockholm 1960. (I. PARASCHIV, FL. BOERAS, GH. UNGUREANU)	271
Der XXV internationale Kongress der Orientalisten in Moskau 1960 (M. GUBOGLU)	288

REZENSIONEN, BIBLIOGRAPHISCHE NOTIZEN

Voprosi Archivovedenia 3, 4 — Moskau, 1959 (A. DAMASCHIN)	295
Archivmitteilungen, 5—6, 1959 (T. CARAPALEA)	304
Levéltári Közlemények, Budapest 1958 (I. MÄRCUȘ)	310
Archeion, Band XXX, XXXI, Warschau 1959 (M. STATIE)	314
Mitteilungen der geschichtlichen Statistik Nr. 1—2, Budapest (L. MOLDOVAN) Archives, Band IV no. 23, London, 1960 (V. COSTACHE)	321
Aus der Geschichte der Entstehung und der Entwicklung der Arbeiterklasse in Rumänien — bis zum ersten Weltkrieg, Buk., 1959 (D. ȘANDRU)	326
Miron Costins Werke Buk., 1958. Urkunden über die Geschichte Rumäniens. Der Aufstand von 1821. Inländische Urkunden Band II Buk., 1959; Die Geschichte der Walachei von Oktober 1688 bis März 1727. Anonyme Chronik, Buk., 1959; Die Geschichte der Walachei 1290—1690. Die kantakusinische Chronik, Buk., 1960 (N. GRIGORAȘ)	329

PUBLICAȚIILE ARHIVELOR STATULUI

(1955—1960)

1. *Catalogul documentelor românești din Arhivele Statului de la Orașul Stalin*, vol. I, 1521—1799, București, 1955 XXXI + 598 p., lei 27.
2. Mihail Guboglu, *Tabele sincronice. Datele hegirei și datele erei noastre*, București, 1955, 329 p., lei 13, epuizat.
3. *Îndrumător în Arhivele Statului din Iași*, vol. II, București, 1956, 194 p., lei 9; vol. III, București, 1959, 183 p., lei 8.
4. *Catalogul documentelor moldovenești*, vol. I, București, 1957, 576 p., lei 27; vol. II, București, 1959, 566 p., lei 27.
5. *Arhivele Statului — 125 ani de activitate (1831—1956)*, București, 1957, 514 p., lei 30.
6. *Meșteșugari și neguțători din trecutul Craiovei*, București, 1957,

E R A T Ă

<u>Pag.</u>	<u>Rîndul</u>	<u>În loc de :</u>	<u>Se va citi :</u>	<u>Din vina :</u>
67	21	reglementară	reglementată	Red.
67	6 de jos	muncitorii	muncitorimii	"
75	1 de jos	se	ce	"
106	24, 27, 38, 42	Costofaru	Costaforu	"
112	nota 12, r. 6, 7	vreun egumen	vremi egumeni	"
114	nota 20, r. 1	scorul	socrul	"
119	15	Sud	Sus	"
120	5	Caraclețeanu	Carcalețeanu	"
122	nota 56, r. 4	azil	azi	"
124	11	ca	cu	"
164	8 de jos	întocmia	întocmit	"
178	18	Statutului	Statului	"
254	23	Poara Vîrful	Poarta Vîrful	"
257	nota 20	pecte	pecete	"

Revista Arhivelor nr. 2, 1960 c. 191

mente, București, 1960.

18. *Orașe și târguri din Moldova*. Ediție de documente, vol. I, București, 1960.

19. *Revista Arhivelor* nr. 1, 2, pe 1958, 1959, 1960. Apare semestrial, fiecare volum a 350 pagini, lei 12.

Publicațiile de mai sus pot fi procurate de la Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, B-dul 6 Martie nr. 29, raionul Lenin.

Plata se poate face contra ramburs poștal sau prin virament.

PUBLICAȚIILE ARHIVELOR STATULUI (1955—1960)

1. *Catalogul documentelor românești din Arhivele Statului de la Orașul Stalin*, vol. I, 1521—1799, București, 1955 XXXI + 598 p., lei 27.
 2. Mihail Guboglu, *Tabele sincronice*. Datele hegirei și datele erei noastre, București, 1955, 329 p., lei 13, epuizat.
 3. *Îndrumător în Arhivele Statului din Iași*, vol. II, București, 1956, 194 p., lei 9; vol. III, București, 1959, 183 p., lei 8.
 4. *Catalogul documentelor moldovenești*, vol. I, București, 1957, 576 p., lei 27; vol. II, București, 1959, 566 p., lei 27.
 5. *Arhivele Statului — 125 ani de activitate (1831—1956)*, București, 1957, 514 p., lei 30.
 6. *Meșteșugari și neguțători din trecutul Craiovei*, București, 1957, 373 p., lei 15.
 7. *Înaltul Divan (1831—1847)*, inventar arhivistic, București, 1958, 563 p. + VI pl., lei 24,50.
 8. *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului de la Orașul Stalin*, vol. I., București, 1958, XIII + 803 p., lei 33,50; vol. II, București, 1958, VIII + 429 — [430] p. + 8 pl., lei 20.
 9. *Inventarul Protocoalelor Primăriei Sibiu 1521—1700*, București, 1958, 233 p., lei 6,25.
 10. *Indice cronologic nr. 3 Episcopia Buzău*, București, 1958, 444 p., lei 10,60.
 11. *Indice cronologic nr. 13. Mănăstirile : Govora, Gruiu, Hagi-Dina și Hotărani*, București, 1958, 95 p., lei 4.
 12. *Indice cronologic nr. 15. Mănăstirile : Sf. Ioan Focșani, Jghiabu, Jitia și Roaba, Măgureanu-București, Mamu, Mărcuța și Mărgineni*, București, 1958, 247 p., lei 10.
 13. *Arhiva Magistratului Orașului Brașov*. Inventarul actelor neînregistrate, vol. I, București, 1959, 444 p., lei 20.
 14. *Documente privind istoria anului revoluționar 1848 în Moldova*, București, 1960, 516 p., lei 25.
 15. *Catalogul documentelor turcești*, vol. I, București, 1960, 728 p., lei 25.
 16. *Industria textilă în Brașov și Țara Birsei*. Catalog de documente, vol. I, (1413—1820), București, 1960, 620 p., lei 25.
 17. *Documente privitoare la istoria statisticii românești*. Ediție de documente, București, 1960.
 18. *Orașe și târguri din Moldova*. Ediție de documente, vol. I, București, 1960.
 19. *Revista Arhivelor* nr. 1, 2, pe 1958, 1959, 1960. Apare semestrial, fiecare volum a 350 pagini, lei 12.
- Publicațiile de mai sus pot fi procurate de la Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, B-dul 6 Martie nr. 29, raionul Lenin.
- Plata se poate face contra ramburs poștal sau prin virament.

